

GUSBEED

GÜMÜŞHANE
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK
DERGİSİ

2020

Year / Yıl :

2020

Volume / Cilt :

11

Number / Sayı :

Ek Sayı

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ**

Yıl: 2020 / Cilt: 11 / Sayı: Ek Sayı

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY

**INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
ELECTRONIC JOURNAL**

Year: 2020 / Volume: 11 / Issue: Additional Issue

ISSN: 1309-7423

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi

Yıl: 2020 / Cilt: 11 / Sayı: Ek Sayı

Gümüşhane University Electronic Journal of The Institute of Social Sciences

Year: 2020 / Volume: 11 / Issue: Additional Issue

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK / Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Salih YILDIZ

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Büşra TOSUNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Muhlis ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKBULUT YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Ersin DİKER

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÜNLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Elif KÜTÜKOĞLU

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Musa PINAR (Valparaiso University)

Prof. Dr. Ömer TORLAK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin ER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Fazıl KIRKBİR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal ÇELİK (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UZUN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE

Tel: 0 456 233 12 29 Dahili: 4310 / Fax: 0456 233 12 32

E:mail: sbedergi@gumushane.edu.tr / http://sbedergi.gumushane.edu.tr/

© Her hakkı saklıdır. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (GUSBEED) yılda üç kez yayınlanan bilimsel, uluslararası indeksli ve hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan çalışmalarındaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar referans gösterilerek kullanılabilir. Yayın dili, Türkçe ve İngilizce olan GUSBEED, EBSCO ve ULAKBİM (TR Dizin) tarafından taranmaktadır.

Sayı Hakemleri

Referees of Issue

Aslı Yüksel / Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Tuğba Selanik Ay / Afyon Kocatepe Üniversitesi
Sinem Büyüksaatçı Kiriş / İstanbul Üniversitesi
Bilge Ayrancı / Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Ahmet Mutlu Akyüz / Gümüşhane Üniversitesi
Ahmet Başkan / Dicle Üniversitesi
Yakup Çelikkilek / İstanbul Gelişim Üniversitesi
Gül Yeşilçelebi / Gümüşhane Üniversitesi
Turgut Şahinöz / Ordu Üniversitesi
Tuba Derya Başkan / Kırıkkale Üniversitesi
Fatih Aydoğdu / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Emel Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi
Cansu Tosun / Trabzon Üniversitesi
Münevver Çetin / Marmara Üniversitesi
Tahsin Yomraloğlu / İstanbul Teknik Üniversitesi
Ö. Devrim Yılmaz / Dokuz Eylül Üniversitesi
Saime Şahinöz / Ordu Üniversitesi
Zekeriya Fatih İneç / Erzincan Binali Yıldırım Üniv.
Erdoğan Gavcar / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Erkut Düzakın / Çukurova Üniversitesi
Bahar Öztürk / Gümüşhane Üniversitesi
Muhammed Said Fidan / Bursa Teknik Üniversitesi
Mehmet Akif Günay / Gümüşhane Üniversitesi
Atakan Öztürk / Artvin Çoruh Üniversitesi
Ekrem Cengiz / Gümüşhane Üniversitesi
Özgür Aslan / İstanbul Üniversitesi
Ahmet Bahadır Şimşek / Gümüşhane Üniversitesi
Selim Cengiz / Çankırı Karatekin Üniversitesi
Alper Veli Çam / Gümüşhane Üniversitesi
Yasemin Çiftçi / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Muhlis Özdemir / Gümüşhane Üniversitesi
Ömer Akkuş / Samsun Üniversitesi

Salih Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi
Mehmet Sağlam / İnönü Üniversitesi
Gülhan Yiğitalp / Dicle Üniversitesi
Vasfiye Bayram Değer / Mardin Artuklu Üniversitesi
Bengisu Bayrak / Beykoz Üniversitesi
Nurhan Yel / İstanbul Kültür Üniversitesi
Aylin Erdoğan / İstanbul Arel Üniversitesi
Abdulkadir Barut / Harran Üniversitesi
Büşra Tosunoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Yusuf Ersoy / Uşak Üniversitesi
Veli Yılandı / Sakarya Üniversitesi
Mehmet Hanefi Topal / Kırklareli Üniversitesi
Osman Cenk Kanca / Atatürk Üniversitesi
Feridun Kaya / Bayburt Üniversitesi
Osman Murat Telatar / Amasya Üniversitesi
Çiğdem Berber Çelik / Recep Tayyip Erdoğan Üniv.
Alptekin Sökmen / Gazi Üniversitesi
Yunus Dursun / Erciyes Üniversitesi
Gülbeniz Akduman / İstanbul Bilgi Üniversitesi
Kemal Saylan / Gümüşhane Üniversitesi
Zeynep Sabancı / Adan Alparslan Türkeş BT Üniv.
Gürkan Haşit / Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
İbrahim Al / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Musa Öztürk / Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Elif Kütükoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Süleyman Bolat / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ersin Kurnaz / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Ersin Diker / Gümüşhane Üniversitesi
Ebru Onurlubaş / Trakya Üniversitesi
Kamer Ilgın Çakıroğlu / Recep Tayyip Erdoğan Üniv.
Salih Yılmaz / Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Mehmet Dalar / Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İçindekiler

Contents

- 01** **Oğuzhan Nacaroğlu, Güler Karaaslan**
Özel Yetenekli Öğrencilerin İklim Değişikliğine Yönelik Bilişsel Yapılarının İncelenmesi
Examination of the Cognitive Structures of Gifted Students on Climate Change
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 14** **Halil İbrahim Zeybek, Handan Çam**
Mobil Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Teknoloji Kabul Modeli Çerçevesinde İncelenmesi
Investigation of Factors Affecting the Use of Mobile Geographical Information Systems in the Framework of Technology Acceptance Model
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 27** **Veli Ahmet Çevik**
The Concept of Key Person Risk in Enterprises
İşletmelerde Kilit Kişi Riski Kavramı
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 34** **Mustafa Üren**
Rusya'nın Kürt Politikası ve Orta Doğu Bölgesine Yansımaları
The Kurdish Policy of Russia and its Reflections on the Middle East
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 56** **Murat Belke**
Genç ve Kadın İşsizliğinde Histeri ve Doğal Oran Hipotezlerinin Test Edilmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri İçin Fourier Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar
Testing the Hypotheses of Hysteresis and Naturel Rate of Unemployment for Youth and Female Unemployment: Evidence from Fourier Panel Unit Root Tests for European Union Countries
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 74** **Faruk Taşkın**
Filistin'deki Britanya Gölgesi (1838-1918): Yahudi Devletine Giden Süreçte İngiliz Politikası
The Shadow of Britain in Palestine (1838-1918): British Policy in The Process to The Jewish State
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 89** **Ahmet Tuncay Erdem**
Mesleki Özdeşleşmenin Tükenmişliğe Etkisinde İş Yükü Algısının Aracılık Rolü: Hemşirelere Yönelik Bir Araştırma
The Mediating Role of Workload Perception in the Effect of Occupational Identification on Burnout: A Research on Nurses
Araştırma Makalesi [Research Paper]

104

Fatma İrem Değerli, Zehra Nesrin Birol

İşe Bağlılık ve Adil Dünya İnancı: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

Work Engagement and Belief in a Just World: A Research on Public Employees

Araştırma Makalesi [Research Paper]

110

Yıldırım Beyazıt Çiçen

Global Krizde Türkiye'de Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Histerisi: Fourier Durağanlık Analizinden Kanıtlar

Unemployment Hysteresis by Gender and Education Level in Global Crisis: Evidence from Fourier Stationarity Anaysis for Turkey

Araştırma Makalesi [Research Paper]

121

Ali Tehci

Yükseköğretimde Öğrenci Tatmini ve Sadakat İlişkisi: Kurumsal İmaj Algısının Aracı Rolü

Relationship between Student Satisfaction and Loyalty in Higher Education: Mediating Role of Corporate Image Perception

Araştırma Makalesi [Research Paper]

132

Fahrettin Pala

Ekonomik Özgürlüğün Borsa Performansı Üzerindeki Etkisinde Demokrasi İndeksinin Aracı Rolü

The Role of The Democracy Index in The Effect of Economic Freedom on The Stock Exchange Performance

Araştırma Makalesi [Research Paper]

147

Serdar Göcen

Gerçekleşen Enflasyon ve Enflasyon Beklentileri Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama

The Relationship between Actual Inflation and Inflation Expectations: An Application on Turkey

Araştırma Makalesi [Research Paper]

158

Zeynep Koçer

Realizm as a Tool to Develop Authenticity: Orientalism in Mustang

Sahicilik Aygıtı Olarak Realizm: Mustang filminde Şarkiyatçılık

Araştırma Makalesi [Research Paper]

170

Nilgün Ulutaşdemir, Semra Şişman Eevli, Özgün Arman

Tıbbi Atık Yönetiminde Sağlık Çalışanlarının Rolü: Bir Devlet Hastanesi Örneği

The Role of Healthcare Workers in Medical Waste Management: A State Hospital Sample

Araştırma Makalesi [Research Paper]

183

Figen Gürsoy, Fatih Aydoğdu, Burçin Aysu, Neriman Aral5

Bebeklerin Sağlığı ve Gelişimi ile İlgili Geleneksel Uygulamalar

Traditional Applications on The Health and Development of Babies

Araştırma Makalesi [Research Paper]

194

Mustafa Zuhul

Gelişmekte Olan Ülkelerde Ulusal İnovasyon Kapasitesinin Belirleyicileri: Panel Veri Analizi Yöntemi

Determinants of National Innovation Capacity in Developing Countries: Panel Data Analysis Method

Araştırma Makalesi [Research Paper]

218

Saliha Koday, Zeki Koday, Emine Yılmaz Akçaözöglü

Bozkır İlçesi'nin (Konya) Yükselti Basamaklarına Göre Nüfusu

Population of Bozkır District (Konya) According to Elevation Steps

Araştırma Makalesi [Research Paper]

229

Gül Yeşilçelebi

Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Sürdürülebilirlik Açıklamaları: Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Analizi

Sustainability Disclosures of the Independent Auditing Firms in Turkey: A Content Analysis of the Sustainability Reports

Araştırma Makalesi [Research Paper]

245

Canser Boz, Muhlis Özdemir, Berna Çalgı

Mental Hastalıkların Prevalansına Göre OECD Ülkelerinin Çok Boyutlu Analizi ve MOORA Yöntemi ile Sıralanması

Multidimensional Analysis of OECD Countries According to the Prevalence of Mental Disorders and Ranking with the MOORA Method

Araştırma Makalesi [Research Paper]

257

Osman Komut

Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Türkiye'deki Orman ve Orman Ürünleri Sertifikasyonu

Forest and Forest Products Certification in Turkey in the scope of Sustainability

Araştırma Makalesi [Research Paper]

266

Elif Kütükoğlu

Spotlight Filmi Bağlamında Soruşturmacı Gazetecilik ve Kamu Yararı İlkesi

Investigator in The Context of The Spotlight Film and The Principle of Public Benefit

Araştırma Makalesi [Research Paper]

275

Ahmet Ergülen, Banu Bolayır, Zeynep Ünal, İbrahim Harmankaya

Covid-19 Sürecinde Türkiye'nin Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi

In Covid-19 Process Evaluation with Data Envelopment Analysis Efficiency of Turkey

Araştırma Makalesi [Research Paper]

287

Semih Çayak, İsmail Karsantik

A Stakeholder Approach to the Educational Process: Parental Involvement

Eğitim Sürecine Paydaş Yaklaşımı: Ebeveyn Katılımı

Araştırma Makalesi [Research Paper]

298

Şenol Mail Pala

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Anahtar Yetkinliklerle İlişkisi

The Relationship between the Gains in the Fifth Grade Social Studies Lesson Curriculum and the Key Competences

Araştırma Makalesi [Research Paper]

309

Büşra Tosunoğlu, Selim Cengiz, Elvin Rzazade

Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Trabzon İli Örneği

Evaluation of Local Financial Reporting Framework from Accounting Professionals' Point of View: Practice of Trabzon Province

Araştırma Makalesi [Research Paper]

317

Şahin Şimşek, İbrahim Fatih Demirel

Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığı Kazandırma/Kelime Öğretimi Etkinliklerinin Kullanılan Yöntemler Açısından İncelenmesi

Analysis of Vocabulary Gaining/Word Learning Activities in Turkish Course Books in Terms of The Methods Used

Araştırma Makalesi [Research Paper]

331

Tuğçe Akyol

Anne Babaların Çocukların Katılım Hakkına Yönelik Görüşleri

Opinions of Parents Children's Participation Right

Araştırma Makalesi [Research Paper]

347

Hasan Yücel, Sevil Cengiz

Assessment of the Relationship Between the Risk Perception and Preparedness Attitudes of Search & Rescue and Firefighting Teams Against Event Site Hazards in CBRN Events: Adana Province Case

KBRN Olaylarında Arama & Kurtarma ve İtfaiye Ekiplerinin Olay Yeri Tehlikelerine Karşı Risk Algısı ile Hazırlık Tutumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Adana İli Örneği

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Özel Yetenekli Öğrencilerin İklim Değişikliğine Yönelik Bilişsel Yapılarının İncelenmesi

Examination of the Cognitive Structures of Gifted Students on Climate Change

Oğuzhan Nacaroğlu¹, Güler Karaaslan²

Öz

Bu çalışmada, özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliği ile ilgili bilişsel yapılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi desenlerinden tarama kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim döneminde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki bir Bilim ve Sanat Merkezi'nde öğrenim gören 84 özel yetenekli öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kelime İlişkilendirme Testi kullanılmıştır. Araştırmada özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliği kavramına ilişkin en çok "iklimlerin değişmesi", "havanın ısınması" ve "canlıların yok olması" sözcüklerini tekrarladıkları görülmektedir. Öğrencilerin iklim değişikliği kavramına yönelik kurdukları cümleler incelendiğinde en çok "bilimsel olmayan ve yüzeysel bilgi" kategorisinde cümleler kurdukları, ayrıca kavram yanılgısı içeren cümle sayılarının da oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilgi düzeylerinin yetersiz ve kavram yanılgılarına sahip oldukları söylenebilir. Elde edilen bulgular neticesinde gerekli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Özel Yetenekli Öğrenci, Kelime İlişkilendirme Testi, Bilişsel Yapı, Kavram Yanılgısı

Abstract

In this research, it was aimed to determine the cognitive structures of gifted students about climate change. In the research, the survey, the quantitative research design, was used. The sample of the research consisted of 84 gifted students studying at a Science and Art Center in the Eastern Anatolia Region during the 2018-2019 academic years. In the research, Word Association Test was used as a data collection tool. In this research, it was seen that gifted students repeated the words about climate change, climate change, air warming and extinction of living things. When the students' sentences for the concept of climate change were examined, it was found that the sentences were mostly in the category of "non-scientific and superficial knowledge and the number of sentences containing misconceptions was quite high. From this point of view, it can be said that the knowledge level of the gifted students about climate change is insufficient and has misconceptions. Necessary recommendations were made as a result of the findings.

Keywords: Climate Change, Gifted Student, Word Association Test, Cognitive Structure, Misconceptions

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 23 / 10 / 2019

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Fen Bilimleri Öğretmeni, Malatya Bilim ve Sanat Merkezi, onacaroglu44@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8516-9152>.

² Biyoloji Öğretmeni, Malatya Bilim ve Sanat Merkezi, karaaslan.guler@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8785-4380>

Giriş

İklim, büyük alanlarda ve uzun süre etkisini gösteren ortalama hava durumu olarak tanımlanırken (Demircan, 2019); iklim değişikliği, küresel ısınmaya neden olan sera gazlarındaki artış ile birlikte nem, yağış, sıcaklık gibi iklim sistemlerinde meydana gelen değişimleri ifade etmektedir (Doğan ve Tüzer, 2011; Grima, Filho, ve Pace, 2010). Küresel iklim değişikliği doğrudan veya dolaylı olarak insan faaliyetleri neticesinde meydana gelmekte (Boon, 2016) ve sadece ekolojik yapı üzerinde değil; sanayi, hukuk, sosyal hayat, ekonomi gibi bir çok alanı da etkisi altına almaktadır (Prato, 2008). Sanayi devriminin yaşanmasıyla etkisinin giderek arttığı iklim değişikliği, sadece günümüzü değil geleceğimizi de tehdit eder boyutlara ulaşmıştır (Kanber, vd. 2008). İklim değişikliğine yönelik gerekli önlemler alınmazsa birçok sorunla karşı karşıya kalınacağı düşünülmektedir (Boon, 2016).

Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından hazırlanan bilimsel raporda, küresel sıcaklıkların endüstriyel dönem öncesine göre 2°C üzerine çıkması sonucu, buzulların erimesi, su taşkınları, kara ve deniz türlerin yok olması, ekosistemlerin bozulması, şiddetli yağışlar gibi küresel çapta felaketleri beraberinde getireceği ifade edilmektedir (Baba ve Tanaka, 2019). Ayrıca bu raporda iklim değişikliğinin insanların; refahını, sağlığını, güvenliğini ve ekonomisini doğrudan etkileyecek yıkıcı sonuçlar doğuracağı ve eğer önümüzdeki 20 yıl içerisinde gerekli önlemler alınmazsa geri dönülemez boyutlara ulaşacağı belirtilmektedir (Yıldızoğlu, 2018). Bu bakımdan iklim değişikliğinin önüne geçmek için her bireyin yapması gereken sorumlulukları olup bunun için de farklı bir ekolojik anlayışa ihtiyaç vardır (Wibeck, 2014).

Yeni çevresel anlayışta iklim değişikliğinin etkisinin azaltmak ve insanlara çevresel farkındalık kazandırmak için sürdürülebilir çevre politikası önemli görülmektedir (Læssøe, Schnack, Breiting ve Rolls, 2009; Polat ve Sarıtaş, 2016). Bu yeni anlayışın çok küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırılması için başta aile ve öğretmenler olmak üzere tüm kesimdeki bireylere büyük görevler düşmektedir (Polat ve Bahar, 2012). Bu durum çevre eğitiminin önemi ortaya koymakta olup (Wibeck, 2014) öğrencilerin çevre sorunları ve insanlığı tehdit eden küresel iklim değişikliği hakkında bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü çevre eğitiminin temel amacı, özellikle öğrencilerin çevre ile ilgili algılarını değiştirmek ve öğrencilere insanın ekosistemin bir parçası olduğunu göstermektir (Liu, Roehrig, Bhattacharya ve Varna, 2015). Özcan ve Demirel (2019) yaptıkları çalışmada, küresel boyutta çevresel sorunların önüne geçmek için genç, yaşlı herkesin çevre dostu davranış sergilemelerinde çevre eğitiminin önemini vurgulamışlardır. Bunun için de öncelikle farklı kurumlarda öğrenim gören ve farklı yaş gruplarındaki öğrencilerin karmaşık bir konu olan (Ekborg ve Areskou, 2006) iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Çünkü medyanın öğrencileri yanlış bilgilendirmesi ve özellikle fen bilimleri öğretmenlerinin iklim değişikliğine derslerinde az değinmeleri sonucu (Smith, vd., 2019) öğrenciler, iklim değişikliğini günlük hayatlarıyla bağdaştırmakta zorluk çekmektedirler (Dawson ve Carson, 2013; Shepardson, Choi, Niyogi ve Charusombat, 2011). Bu durum da öğrencilerde ozon tabakasının delinmesinin ve kloroflorokarbonların (CFC) iklim değişikliği ve küresel ısınmaya neden olacağı gibi kavram yanlışlarının ortaya çıkmasına neden olmakta (Herman, Feldman ve Vernaza-Hernandez, 2015; Lambert, Lindgren ve Bleicher, 2011; Rye ve Rubba, 1998) ve öğrencilerin iklim değişikliği hakkında kavram yanlışlarının giderilmesi ve iklim değişikliğine bağlı riskler hakkında endişelerinin hafifletilmesi noktasında iklim değişikliği eğitimlerinin önemini arttırmaktadır (Taber ve Taylor, 2009). Tüm bu açıklamalar neticesinde her kesimdeki bireylerin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması gerekli görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın odağını akranlarına göre farklı özelliklere sahip olan ve Bilim ve Sanat Merkezi'nde (BİLSEM) öğrenim gören özel yetenekli öğrenciler oluşturmaktadır.

Özel yetenekli öğrenciler çevre sorunlarına akranlarına göre daha çok ilgi duyarlar (Lovecky, 1993). Ayrıca küresel çapta sorunlara yoğun duygular hissederler (Piechowski, 1997). Bunun için özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması varsa kavram yanlışlarının tespit edilip giderilmesi önem arz etmektedir (Çeken, 2009). Alan yazın incelendiğinde BİLSEM'de öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapılarını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan çalışma önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışmada özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapılarının belirlenmesinde Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır.

KİT; öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya çıkaran (Kostova ve Radoynovska, 2008), kavram yanlışlarının tespitinde (Ercan, Taşdere ve Ercan, 2010) ve kavramsal değişimlerin belirlenmesinde (Hovardas ve Korfiatis, 2006) kullanılan alternatif ölçme araçlarından birisidir (Atabek-Yiğit, & Balkan-Kıyıcı, 2019). Bu bakımdan çalışmada özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliği kavramına yönelik bilişsel yapılarının belirlenmesinde KİT'in etkili olacağı düşünülmektedir. KİT'te öğrencilere çağrışım yapacakları bir kavram verilir ve kısa bir süre içerisinde bu kavramla ilgili akıllarına gelen kavramları yazmaları istenir (Gussarsky ve Gorodetsky, 1990). KİT'in uygulanması sırasında sürenin kısa olması, öğrencilerin akıllarına gelen ilk fikri yazmalarını sağlar ve bu sayede çağrışım yapacakları kavram ile ilgili bilişsel yapılarının gerçekçi bir şekilde belirlenmesine katkıda bulunur. Tüm bu değerlendirmeler ışığında bu çalışmada, geleceğimizin en büyük çevresel felaketlerinden birisi olan iklim değişikliğine yönelik BİLSEM'de öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin bilişsel yapılarının KİT kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Yürütülen bu çalışma ile çevreye duyarlı özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapıları ortaya konmuş ve varsa kavram yanlışları tespit edilmiş olacaktır.

Elde edilen sonuçların bu kurumlarda görev alan ve alanlarına yönelik öğretim programını düzenleyen öğretmenlere ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda aşağıda ifade edilen problemlere cevap aranmıştır:

1. BİLSEM'de öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerinin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapıları nasıldır?
2. Kelime ilişkilendirme testi (KİT), öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapılarını belirlemede etkili olabilmekte midir?

1. Yöntem

1.1. Araştırma Deseni

Çalışma nicel araştırma yöntemi desenlerinden tarama desenine göre yürütülmüş betimsel bir çalışmadır. Tarama deseni, geçmişte ya da günümüzde var olan durumu betimleyen ve bir grubun sahip olduğu özelliği ortaya çıkarmaya çalışan nicel araştırma yöntemi desenlerinden birisidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2014). Bu çalışmada da özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliği kavramına yönelik bilişsel yapılarını belirlemek için tarama deseni tercih edilmiştir.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılı birinci döneminde Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir Bilim ve Sanat Merkezi'nde öğrenim gören 84 özel yetenekli öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örneklemede, maksimum tasarruf sağlanacak ve ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasında en ulaşılabilir yanıtlayıcılar tercih edilir (Büyüköztürk, vd. 2014). Bu kapsamda çalışma yürütülürken en yakın BİLSEM tercih edilmiş olup katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Demografik özellikler	f	%
Cinsiyet		
Kız	43	51,19
Erkek	41	48,81
Yaş		
6-10	50	59,52
11-15	22	26,19
16-20	12	14,29
BİLSEM grubu		
DESTEK	33	39,28
BYF	24	28,57
ÖYG	27	32,15

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %51,19'unu kız öğrenci, %48,81'ini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcılar arasında çeşitliliği sağlamak için BİLSEM'de farklı programlarda öğrenim gören öğrencilerle çalışma yürütülmüştür. Bu kapsamda katılımcıların; 33'ü destek, 24'ü Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme (BYF) ve 27'si Özel Yetenekleri Geliştirme (ÖYG) programında öğrenimine devam etmektedir.

1.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır. KİT oluşturulurken özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliği kavramı ile ilgili bilişsel yapıları belirlenmek istendiğinden "iklim değişikliği" anahtar kavramı belirlenmiş ve alt alta on defa yazılarak her kavramın karşısına katılımcıların cevaplarını yazmaları için boşluk bırakılmıştır. Öğrencilerin bir önceki verdikleri cevabı anahtar kelime olarak düşünmelerini engellemek için (zincirleme cevap etkisi) anahtar kavram on defa alt alta yazılmıştır (Kostova ve Radoynovska 2008). Uygulama öncesinde, katılımcılara KİT'in nasıl doldurulacağı anlatılmış ve farklı bir anahtar kavram ile örnek çalışma yapılmıştır. Daha sonra anahtar kavrama cevap vermeleri için 30 saniye, cümle yazmaları için 1 dakika sürelerinin olduğu söylenerek (Gürkan, 2019) asıl

uygulamaya geçilmiştir. Elde edilen her bir cevap kağıdı K1, K2, K3...K84 şeklinde kodlanmış olup K44'e ait cevap formu Şekil 1'de verilmiştir:

İklim Değişikliği...	sera etkisi.....
İklim Değişikliği...	asit yağmurları.....
İklim Değişikliği...	küresel ısınma.....
İklim Değişikliği...	doğal dengenin bozulması.....
İklim Değişikliği...	ozon tabakasının incilmesi.....
İklim Değişikliği...	mevsim değişikliği.....
İklim Değişikliği...	kuraklık.....
İklim Değişikliği...	aşırı yağış.....
İklim Değişikliği...	aşırı ısınma.....
İklim Değişikliği...	aşırı soğuma.....
İlgili Cümle:	İklim Değişikliği insanların fosil yakıtları..... kullanması sonucu ortaya çıkan atmosferin incilmesi sonucu dünyanın asit yağmur ya da soğumasıdır.....

Şekil 1. K44'e Ait Cevap Anahtarı

1.4. Verilerin Analizi

KİT'in sonuçlarını değerlendirmek için verilen her bir cevap kelime dikkatli bir şekilde incelenmiş (Tokcan ve Yiter, 2017) ve verilerin analizinde sırasıyla ifade edilen basamaklar takip edilmiştir: Katılımcı kağıtlarına numaralar verilmiştir, anahtar kavram için üretilen cevap kelimeler listelenmiştir, kelimeler sıralanarak kelimelerin frekans değerleri belirlenmiştir, kesme aralıkları ve bu aralıklardaki cevap kelimeler tespit edilmiştir (Bahar, Johnstone ve Sutcliffe, 1999), kavram ağları çizilerek geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bulgular kısmında ilgili cümleler doğrudan aktarılmıştır. Ayrıca elde edilen veriler, alanında uzman iki kişi tarafından bağımsız incelenmiş ve iki kodlayıcı arasındaki tutarlılık "Uzlaşma Yüzdesi=[Görüş Birliği/(Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı)]X100" güvenilirlik formülü kullanılarak incelenmiş ve toplam güvenilirlik değeri %94 olarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Kavram ağları çizilirken kesme noktası tekniği kullanılmıştır. Buna göre anahtar kavrama verilen cevap kelimelerden tekrarlanma sıklığı en yüksek olan kelimenin 3-5 aşağısı kesme noktası olarak belirlenir (Bahar ve Özatı, 2003). Bundan sonra kesme noktası her seferinde belli bir aralık aşağı çekilerek kavram ağına eklemeler yapılır. Bu çalışmada katılımcıların verdikleri cevaplar neticesinde ilk kesme noktası ≥ 35 olarak belirlenmiştir. Her seferinde kesme noktası ≥ 5 esnetilerek kavram ağı çizimine devam edilmiştir. Ayrıca her bir kesme aralığındaki kavram ağları farklı renkte gösterilmiştir.

2. Bulgular

Katılımcıların "iklim değişikliği" anahtar kelimesine verdikleri cevap kelimeleri ve frekans değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İklim Değişikliği Kavramına İlişkin Cevap Kelimelerin Frekans Dağılımı

Kavram	Üretilen kelimeler
İklim Değişikliği	Alerji(1), Asit yağmurları(7), Aşırı yağış(14), Aşırı ısınma(18), Aşırı soğuma (22), Besin kıtlığı(3), Bitkilerin yok olması(14), Bozulma(1), Buharlaştırma(3), Bulut(2), Buzulların erimesi(24), Canlı ölümlü(1), Canlı sayısının artması(3), Canlı sayısının azalması(5), Canlıların yok olması(33), Coğrafya(1), Çevre(2), Çölleşme(2), Deniz seviyesinin artması(26), Deodorant(3), Doğa(5), Doğal afetler(2), Doğal dengenin bozulması(5), Dolu(1), Dünya(2), Ekonominin bozulması(3), Erime(1), Felaket(9), Fen(1), Fırtına(2), Fok(1), Göç(3), Güneş(4), Habitat kaybı(13), Hastalık(19), Hava(1), Hava durumu(2), Hava kirliliği(9), Hava olayları(15), Havanın ısınması(36), Havanın soğuması(4), Hayatın zorlaşması(6), Hayvanlar(22), Hortum(1), Isı(1), İcat(1), İklim(3), İklimlerin değişmesi(39), İnsanlar(15), Kaçış(1),

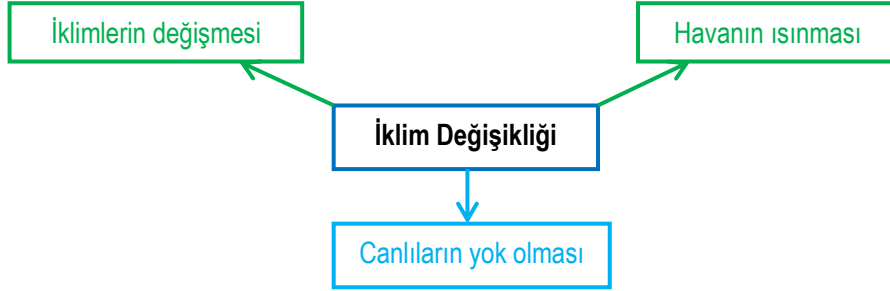
Kar(4), Karadeniz iklimi(1), Karbondioksit(1), Kıyamet(1), Klimatolog(3), Kuraklık(6), Kutup ayıları(16), Kutuplar(2), Küresel ısınma(18), Kyoto Protokolü(1), Meteoroloji(3), Mevsimler(7), Mevsim değişikliği(19), Modifikasyon(1), Mutsuzluk(1), Nem(4), Ozon tabakasının incilmesi(27), Öldürücü(1), Parfüm(13), Penguen(1), Proje(1), Psikolojik bunalım(3), Rüzgar(3), Salgın(1), Sera etkisi(11), Sera gazları(6), Sıcaklık(6), Sonbahar(1), Su buharı(1), Su kıtlığı(9), Su kirliliği(4), Tarımın bozulması(7), Terleme(1), Türkiye(1), Ultraviyole(1), Uzun süreli(12), Yağmur(4), Yağış(4), Yaşam kurallarının değişmesi(1), Yeni bilgi(2), Yeni yaşam alanı(3), Yeni türlerin ortaya çıkması(2), Yeni yaşam(14), Yeşil alan(3), Yokluk(1), Zararlı(4), Zararlı ışınlar(7),

Tablo 2 incelendiğinde özel yetenekli öğrenciler iklim değişikliği kavramı ile 97 farklı kelime ürettikleri görülmektedir. Cevaplar içerisinde en çok tekrarlanan iklimlerin değişmesi (f=39) cevabıdır. Tablo 2'de yer alan cevap kelimeler dikkate alınarak kavram ağları oluşturulmuştur. Her kesme noktasındaki kavram ağları farklı renklendirilmiştir. Buna göre kesme noktası 35 ve yukarısı için oluşturulan kavram ağı Şekil 2'de görülmektedir:

Şekil 2. Kesme Noktası ≥ 35 için Kavram Ağı

Şekil 2'de görüldüğü gibi kesme noktası ≥ 35 için katılımcılar, iklimlerin değişmesi ve havanın ısınması kelimelerini ürettikleri görülmektedir. Kesme noktası $35 > KN \geq 30$ için kavram ağı Şekil 3'te verilmiştir:

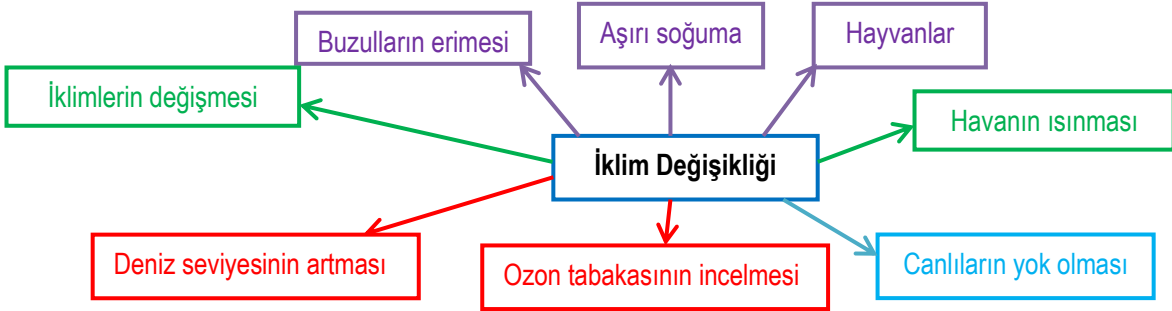
Şekil 3. Kesme Noktası $35 > KN \geq 30$ için Kavram Ağı

Şekil 3 incelendiğinde kesme noktası $35 > KN \geq 30$ için katılımcıların iklim değişikliğini sadece canlıların yok olması kavramıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Kesme noktası $30 > KN \geq 25$ için kavram ağı Şekil 4'te verilmiştir:

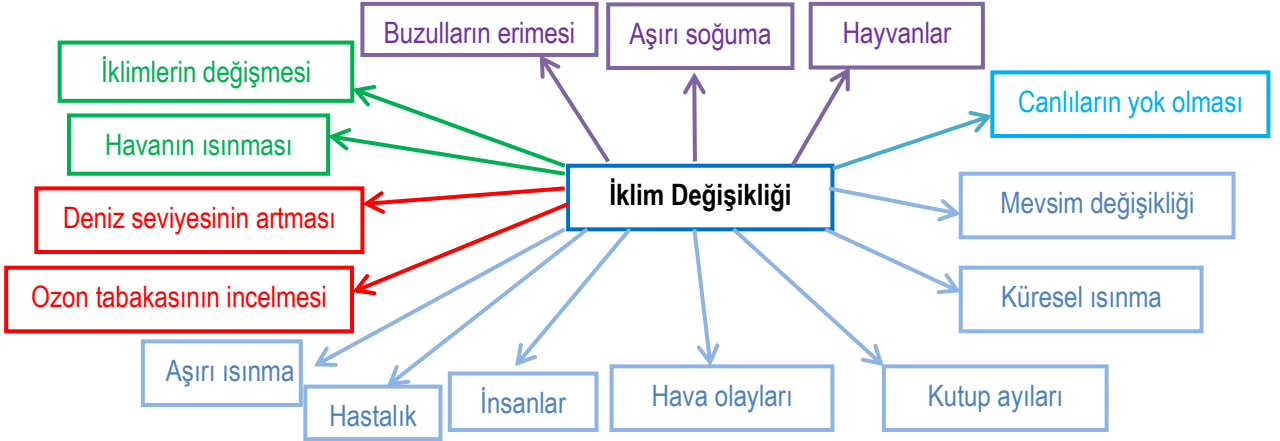
Şekil 4. Kesme Noktası $30 > KN \geq 25$ için Kavram Ağı

Şekil 4 incelendiğinde kesme noktası $30 > KN \geq 25$ için katılımcıların iklim değişikliğini, deniz seviyesinin artması ve ozon tabakasının incilmesi kavramlarıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Kesme noktası $25 > KN \geq 20$ için kavram ağı Şekil 5'te verilmiştir:

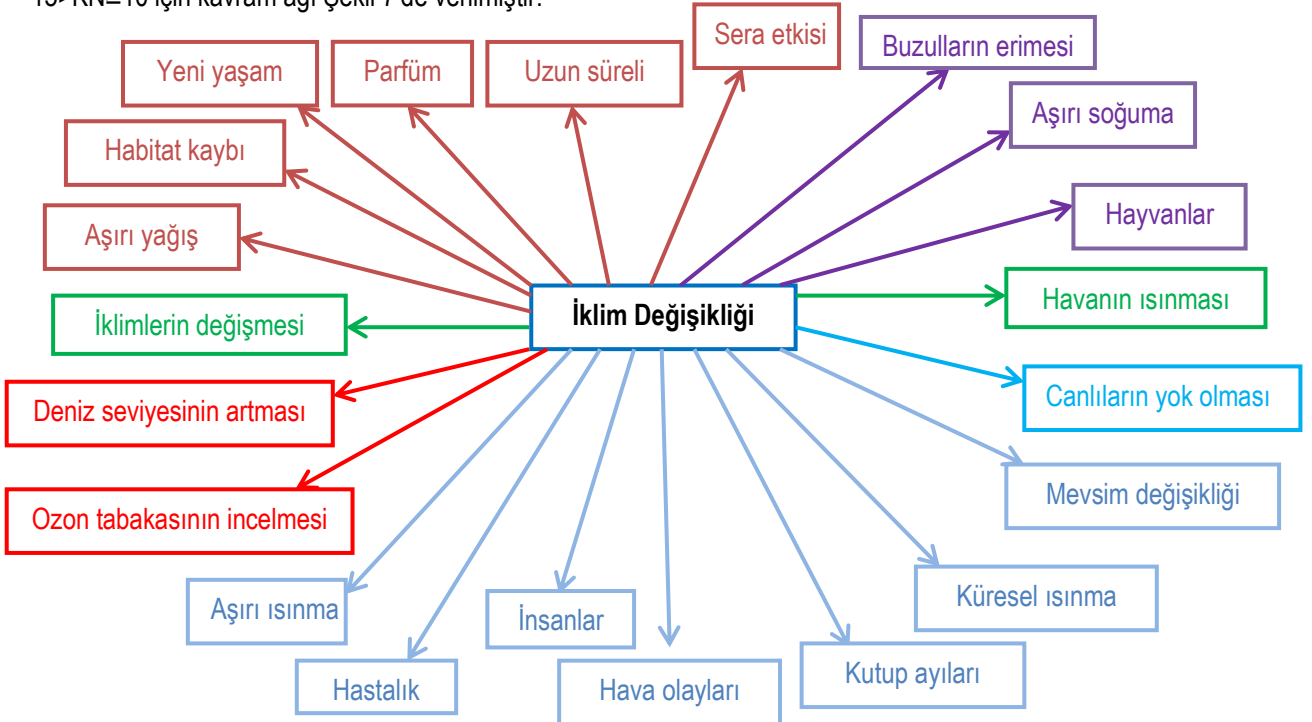
Şekil 5. Kesme Noktası 25>KN≥20 için Kavram Ağı

Şekil 5 incelendiğinde kesme noktası 25>KN≥20 için katılımcıların iklim değişikliğini; buzulların erimesi, aşırı soğuma, hayvanlar kavramlarıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Kesme noktası 20>KN≥15 için kavram ağı Şekil 6'da verilmiştir:

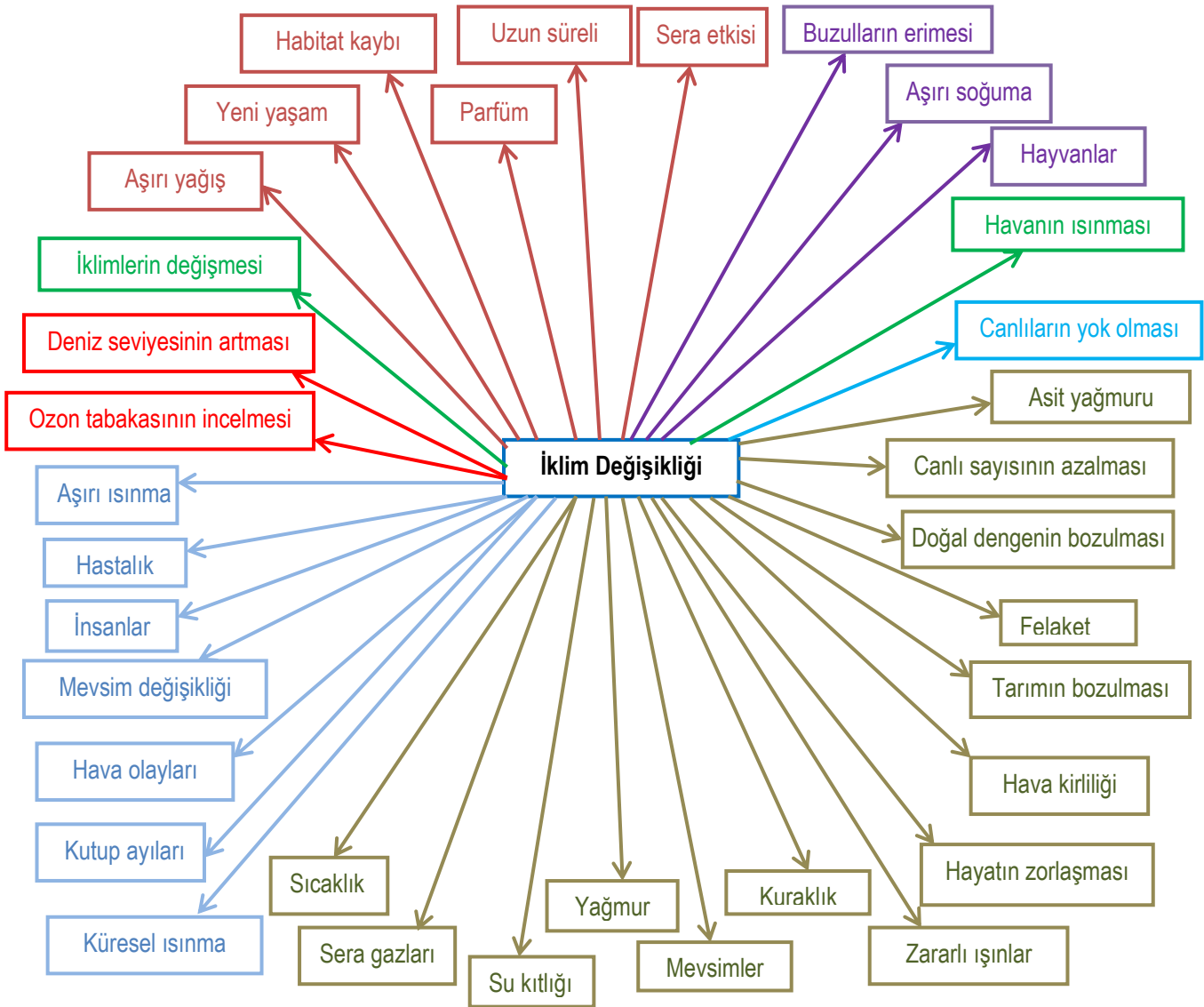
Şekil 6. Kesme Noktası 20>KN≥15 için Kavram Ağı

Şekil 6 incelendiğinde kesme noktası 20>KN≥15 için katılımcıların iklim değişikliğini; aşırı ısınma, hastalık, insanlar, hava olayları, kutup ayıları, küresel ısınma ve mevsim değişikliği kavramları ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Kesme noktası 15>KN≥10 için kavram ağı Şekil 7'de verilmiştir:

Şekil 7. Kesme Noktası 15>KN≥10 için Kavram Ağı

Şekil 7 incelendiğinde kesme noktası $15 > KN \geq 10$ için katılımcıların iklim değişikliğini; aşırı yağış, yeni yaşam, habitat kaybı, parfüm, uzun süreli ve sera etkisi kavramları ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Kesme noktası $10 > KN \geq 5$ için kavram ağı Şekil 8'de verilmiştir:

Şekil 8. Kesme Noktası $10 > KN \geq 5$ için Kavram Ağı

Şekil 8 incelendiğinde kesme noktası $10 > KN \geq 5$ için katılımcıların iklim değişikliğini; asit yağmuru, canlı sayısının azalması, doğal dengenin bozulması, felaket, hava kirliliği, hayatın zorlaşması, kuraklık, mevsimler, sera gazları, sıcaklık, su kıtlığı, tarımın bozulması, yağmur ve zararlı ışınlar kavramları ile ilişkilendirdikleri görülmektedir.

Öğrencilerin iklim değişikliği ile ilgili kurdukları cümleler detaylı incelenerek içerik analizi yapılmıştır. İlgili cümleler "bilimsel bilgi içeren cümleler", "bilimsel olmayan ve yüzeysel bilgi içeren cümleler", "kavram yanılgısı içeren cümleler" ve "boş bırakılmış cümleler" şeklinde incelenmiştir (Ercan, Taşdere ve Ercan, 2010; Zafer-Balbağ, 2018). Belirtilen başlıklarda yer alan cümlelerin frekansları ve örnek cümleler Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3. İklim Değişikliği Kavramına Yönelik Örnek Cümleler ve Frekans Değerleri

Örnek cümleler ve frekans değerleri				
Anahtar kavram	Bilimsel Bilgi	f	Bilimsel Olmayan veya Yüzeysel Bilgi	f
	<ul style="list-style-type: none"> - Sera etkisi sonucu iklimlerde meydana gelen değişimlerdir. - Küresel ısınmanın etkisiyle iklim sistemlerindeki farklılıklardır. - Sera etkisini azaltarak endüstriyel sera gazlarının salınımına engel olmak iklim değişikliğini engelleyecektir. 	12	<ul style="list-style-type: none"> - İklim değişikliği kötü sonuçlar doğurur. - İklim değişikliği herkesi olumsuz etkileyebilir. - İklim değişikliği hayat kalitesini düşürür. 	34
İklim değişikliği	Kavram Yanılgısı	f	Boş Bırakılan cümleler	f
	<ul style="list-style-type: none"> - İklim değişikliği, fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan gazların atmosferi incelterek Dünya'nın aşırı ısınmasıdır. - Deodorantlar ve fabrika bacalarından çıkan gazlar ozon tabakasını deler ve iklimi değiştirir. - İklim değişikliği çeşitli sera gazlarının ozon tabakasını delmesi ve tehdit eden boyutlara ulaşmasıdır. 	27	-	11

Tablo 3 incelendiğinde iklim değişikliği ile ilgili katılımcıların; 12'sinin bilimsel bilgi içeren, 34'ünün bilimsel olmayıp yüzeysel bilgi içeren, 27'sinin kavram yanılgısı içeren cümle kurdukları görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların 11'nin iklim değişikliği ile ilgili cümle kurmadıkları tespit edilmiştir. Bu sonuç, özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliği ile ilgili oldukça fazla (%32,14) kavram yanılgısına sahip olduklarını ve yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliği kavramına ilişkin bilişsel yapılarını kelime ilişkilendirme testi kullanarak incelemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda BİLSEM'de öğrenim gören 84 özel yetenekli öğrenciye KİT uygulanmış olup özel yetenekli öğrenciler iklim değişikliği ile ilgili 97 farklı cevap kelime üretmişlerdir. Verilen cevaplar kesme noktası tekniğine göre analiz edilmiş ve ilk kesme noktası ≥ 35 olarak belirlenmiştir. İlk kesme noktasında öğrenciler, iklimin değişmesi ve havanın ısınması kavramlarına yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Aynı şekilde öğrenciler iklim değişikliğini kesme noktası; $35 > KN \geq 30$ için canlıların yok olması, $30 > KN \geq 25$ için deniz seviyesinin artması ve ozon tabakasının incelmeye, $25 > KN \geq 20$ için buzulların erimesi, aşırı soğuma, hayvanlar, $20 > KN \geq 15$ için aşırı ısınma, hastalık, insanlar, hava olayları, kutup ayıları, küresel ısınma ve mevsim değişikliği, $15 > KN \geq 10$ için aşırı yağış, yeni yaşam, habitat kaybı, parfüm, uzun süreli ve sera etkisi, $10 > KN \geq 5$ için asit yağmuru, canlı sayısının azalması, doğal dengenin bozulması, felaket, hava kirliliği, hayatın zorlaşması, kuraklık, mevsimler, sera gazları, sıcaklık, su kıtlığı, tarımın bozulması, yağmur ve zararlı ışınlar kavramları ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Öğrencilerin KİT'e verdikleri toplam cevap kelime sayısı ise 654'tür. Bu sonuç, yaşlılarına göre daha fazla kelime hazinesine sahip olan özel yetenekli öğrencilerin (Ataman, 2004; Webb, 1994) iklim değişikliği ile ilgili zengin algı düzeyine sahip olduklarını gösterebilir.

Özel yetenekli öğrencilerin bir kısmının ($f=27$) iklim değişikliğini ozon tabakasının incelmeye ile bağdaştırdıkları görülmektedir (Tablo 2). Bu durum öğrencilerde kavram yanılgısının olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuç birçok çalışmayla da benzerlik göstermektedir (Boyes ve Stanisstreet, 1993; Bozdoğan ve Yanar, 2010; Dove, 1996; Groves ve Pugh, 2002; Herman, Feldman ve Vernaza-Hernandez, 2015; Huxster, Uribe-Zarain ve Kempton, 2015). Bununla birlikte öğrencilerin KİT'e yazdıkları iklim değişikliği ile ilgili cümleleri analiz edildiğinde de kavram yanılgısı içeren cümlelerin çoğunluğunun ozon tabakası ile iklim değişikliğini bağdaştıran cümleler olduğu yönündedir (Tablo 3). Ayrıca öğrencilerin fen bilimleri derslerinde öğrendikleri parfüm, deodorant gibi ürünlerde yer alan kloroflorokarbon (CFC) gazlarını iklim değişikliğine sebep olan gazlar olarak gördükleri de tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu durumun sebebi, öğretmenlerin derslerinde küresel ısınma, iklim değişikliği ve ozon tabakasının incelmeye gibi konulara az yer vermeleri (Smith, 2019), medyada yanlış algı oluşturacak haberlerin olması (Biçer ve Vaizoğlu, 2015) ve öğretmenlerin lisans eğitimlerinde bu konulara yönelik kavram yanılgılarına sahip bir şekilde mezun olmaları gösterilebilir (Kılınç, Stanisstreet ve Boyes, 2008). Bu kapsamda Eroğlu ve Aydoğdu (2016), özellikle fen bilimleri öğretmen adaylarında belirtilen kavramlarla ilgili kavram

yanılgıları olduğunu, fen bilgisi öğretmenliği programlarında bu konulara ciddi yer verilmesini önermektedirler. Aynı şekilde Aydın (2017), üniversite öğrencilerinde sera etkisi ve küresel ısınma/iklim değişikliği konusunda ciddi bilgi eksiklerinin olduğunu ve üniversite programlarında çevre eğitimine önem verilmesi gerektiğini ifade ederken; Pekel ve Kırık, (2016) da iklim değişikliği, küresel ısınma ve ozon tabakasının öğrenciler tarafından birlikte değerlendirildiğini, bu durumun sebebi olarak belirtilen konuların birlikte öğretilmesini göstermişlerdir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 8. sınıf fen bilimleri ders kitabı incelendiğinde, ozon tabakasının incelenmesi ve küresel ısınma konusunun bir arada "Madde Döngüleri" ünitesi altında işlendiği görülmektedir. Ayrıca ünitenin içeriği incelendiğinde "Teknoloji, hayatı daha kolay hâle getirmektedir. Ancak teknoloji ile birlikte hayata kazandırılan bazı ürünler ozon tabakasının incelenmesine ve sera etkisinin bozulmasına neden olabilmektedir." gibi ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durumun da öğrencilerde ozon tabakasının incelenmesi ile sera etkisi ve buna bağlı iklim değişikliklerinin bir arada değerlendirilip kavram yanılgılarının oluşmasına sebep olabileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan elde edilen bu sonuç değerli görülmektedir.

Öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde iklim değişikliğinin nedeni olan sera gazlarına çok az yer vermeleri (Şekil 8) elde edilen diğer bir sonuçtur. Atmosfere biriken sera gazlarının küresel ısınmaya neden olarak iklim değişikliğini ortaya çıkarırlar ve bu durumun oluşmasında insanlar büyük rol oynarlar (Kaufman ve Franz, 1993). Aynı şekilde yapay iklim değişimi olarak tanımlanan küresel ısınmanın, canlı ve cansız çevre için ciddi tehlikelere sahip olduğuna ve gerekli önlemler alınmazsa geri dönüşü güç sorunlar doğuracağına inanılmaktadır (Hertsgaard, 2001). Dolayısıyla elde edilen sonuç öğrencilerde iklim değişikliğinin sebeplerine ve çözüm önerilerine yönelik bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu göstermektedir (Biçer ve Vaizoğlu, 2015).

İklim değişikliğinin diğer etkisi; sel, kuraklık, fırtınalar, orman yangınları gibi olaylar olup (Durkaya ve Durkaya, 2018) özel yetenekli öğrencilerin bu olaylara yönelik cevap vermeleri (Tablo 2), iklim değişikliğinin olası etkilerine duyarlı olduklarını göstermektedir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu ve kavram yanılgılarına sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca bu öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilişsel yapılarını incelemek için KİT'in faydalı ve alternatif bir ölçme aracı olduğu da görülmektedir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar çerçevesinde şu önerilerde bulunulabilir:

Özel yetenekli öğrencilerin küresel iklim değişikliğine dikkatlerini çekmek ve bilgi düzeylerini arttırmak için BİLSEMLerde yürütülen proje çalışmalarında; sera etkisi, küresel ısınma, iklim değişikliği konularını içeren proje çalışmalarının yürütülmesi önemli görülmektedir.

Öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerindeki öğretim programlarının küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sosyobilimsel konuları içerecek şekilde güncellenmesi önerilmektedir.

Öğrencilerin dikkatini çekecek şekilde üniversitelerle işbirliği yapılarak belli dönemlerde küresel ısınma/iklim değişikliği konularıyla ilgili seminerlerin ve öğrenci çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

Ders kitaplarında iklim değişikliği, küresel ısınma gibi küresel çevresel sorunlara detaylı bir şekilde yer verilmesi; ozon tabakasının incelenmesi ve iklim değişikliği/küresel ısınma konularının farklı ünitelerde yer alması önerilmektedir.

Çalışma 84 özel yetenekli öğrenci ve veri toplama araçlarından KİT ile sınırlı olup çalışmanın kapsamı genişletilerek ve farklı veri toplama araçları kullanılarak özel yetenekli öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik algılarının ve bilişsel yapılarının incelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Atabek-Yiğit, E. ve Balkan-Kıyıcı, F. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmen algısı. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [MSKU Journal of Education]*, 6(1), 20-39.
- Ataman, A. (2004). *Üstün zekâli ve üstün özel yetenekli çocuklar*. Şirin M.R., Kulaksızoğlu A., Bilgili A.E. (Ed.). *Üstün yetenekli çocuklar seçilmiş makaleler kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı, 155-168.
- Baba, K., & Tanaka, M. (2019). Attitudes of farmers and rural area residents toward climate change adaptation measures: Their preferences and determinants of their attitudes. *Climate*, 7(5), 1-11.
- Bahar, M., Johnstone, A. H., & Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33(3), 134-141.
- Bahar, M. ve Özatlı, N. S. (2003). Kelime iletişim test yöntemi ile lise 1. sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 75-85.
- Biçer, B.K. ve Vaizoğlu S.A. (2015). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin küresel ısınma / iklim değişikliği hakkındaki bilgi ve farkındalıklarının belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2(2), 30-43.

- Boon, H. J. (2016). Pre-service teachers and climate change: A Stalemate?. *Australian Journal of Teacher Education*, 41(4). <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2016v41n4.3>.
- Boyes, E., & Stanisstreet, M. (1993). The 'greenhouse effect': Children's perceptions of causes, consequences and cures. *International Journal of Science Education*, 15, 531-552.
- Bozdoğan, A. E. ve Yanar, O. (2010). Primary teacher candidates' opinions of what is effects of global warming in next century. *Black see journal of science*, 1(1), 48-60.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (18.baskı) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çeken, R. (2009). *Farklı yaş düzeyindeki üstün zekalı öğrencilerin çevre bilinci*. Türkiye I. Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale.
- Dawson, V., & Carson, K. (2013). Australian secondary school students' understanding of climate change. *Teaching Science*, 59(3), 9-14.
- Demircan, M. (2019). *İklim Değişikliği: Sektörel İklim Ürünleri ve Coğrafi Bilgi Sistemi*. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 17. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 25-27 Nisan 2019, Ankara.
- Doğan S. ve Tüzer M. (2011). Küresel iklim değişikliği ve potansiyel etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 21-34.
- Dove, J. (1996). Student teacher understanding of the greenhouse effect, ozone layer depletion and acid rain. *Environmental Education Research*, 2(1), 89-100.
- Durkaya, B. ve Durkaya, A. (2018). Küresel ısınma farkındalığı "Bartın Üniversitesi Öğrencileri Örneği". *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20(1), 128-144.
- Ekborg, M., & Areskoug, M. (2006). How student teachers' understanding of the greenhouse effect develops during a teacher education programme. *NorDiNa*, 5, 17-29.
- Ercan, F. Taşdere, A. ve Ercan, N. (2010). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla bilişsel yapının ve kavramsal değişimin gözlenmesi. *Türk Fen Eğitim Dergisi*, 7(2), 136-154.
- Eroğlu, B. ve Aydoğdu, M. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının küresel ısınma hakkındaki bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 345-374.
- Grima, J., Filho, W. L., & Pace, P. (2010). Perceived frameworks of young people on global warming and ozone depletion. *Journal of Baltic Science Education*, 9(1), 35-49.
- Groves, F. H., & Pugh, A. F. (2002). Cognitive illusions as hindrances to learning complex environmental issues. *Journal of Science Education and Technology*, 11(4), 381-390.
- Gussarsky, E., & Gorodetsky, M. (1990). On the concept "chemical equilibrium: The associative framework. *Journal of Research in Science Teaching*, 27(3), 197-204.
- Gürkan, B. (2019). Sınıf öğretmeni adaylarının "eğitim programı, öğretim, öğretimi planlama ve öğretimi değerlendirme" kavramlarına ilişkin bilişsel yapıları. *Kastamonu Education Journal*, 27(2), 633-645.
- Herman, B. C., Feldman, A., & Vernaza-Hernandez, V. (2015). Florida and Puerto Rico secondary science teachers' knowledge and teaching of climate change science. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 1-21. <https://doi.org/10.1007/s10763-015-9706-6>
- Hertsgaard J.M. (2001). *Yeryüzü gezgini, Çevresel Geleceğimizin Peşinde Dünya Turu*, TEMA Yayın No:34, İstanbul.
- Hovardas, T., & Korfiatis, K.J. (2006). Word associations as a tool for assessing conceptual change in science education. *Learning and Instruction*, 16, 416-432.
- Huxster, J. K., Uribe-Zarain, X., & Kempton, W. (2015). Undergraduate understanding of climate change: the influences of college major and environmental group membership on survey knowledge scores. *The Journal of Environmental Education*, 46(3), 149-165.
- Kanber, R., Ünlü, M., Kapur, B., Koç, L. ve Tekin, S. (2008). Tarımsal kuraklık ve yeni sulama teknolojileri. *Türktarım Dergisi*, 179, 14-18.
- Kaufman, D. G., & Franz, C. M. (1993). *Biosphere 2000: Protecting Our Global Environment*. New York: Harper Collins College Publishers.

- Kılınç, A., Stanisstreet, M., & Boyes, E. (2008). Turkish Students' Ideas About Global Warming. *International Journal of Environmental & Science Education*, 3,(2), 89-98.
- Kostova, Z., & Radoynovska, B. (2008). Word association test for studying conceptual structures of teachers and students. *Bulgarian Journal of Science and Education Policy*, 2(2), 209-231.
- Læssøe, J., Schnack, K., Breiting, S., & Rolls, S. (2009). *Climate Change and Sustainable Development: The Response from Education. A cross-national report from international alliance of leading education institutes*. The Danish School of Education, Aarhus University.
- Lambert, J., Lindgren, J., & Bleicher, R. (2011). Assessing elementary science methods students' understanding about global climate change. *International Journal of Science Education*, 34(8), 1167-1187.
- Liu, S., Roehrig, G., Bhattacharya, D., & Varma, K. (2015). In-service teachers' attitudes, knowledge and classroom teaching of global climate change. *Science Educator*, 24(1), 12.
- Lovecky, D. V. (1993). *The quest for meaning: Counseling issues with gifted children and adolescents*. In L. K. Silverman (Ed.), *Counseling the gifted and talented*, 29-50. Denver, Colorado: Love Publishing Company.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2. Baskı). Newbury Park, CA: Sage.
- Özcan, H. ve Demirel, R. (2019). Ortaokul öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik bilişsel yapılarının çizimleri aracılığıyla incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 6(1), 68-83.
- Pekel, F., & Kırık, Ö. T. (2016). Middle school students' cognitive structures about global warming and ozone layer depletion. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(1), 308-357.
- Piechowski, M.M. (1997). Emotional giftedness: The measure of intrapersonal intelligence. In N. Colangelo, & G. Davis (Eds), *Handbook of gifted education* (2th ed.), 366-381. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Polat, G. ve Bahar, M. (2012). Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin çevre sorunları hakkında bilişsel yapılarının tespiti. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 97-120.
- Polat, M. ve Sarıtaş, D. (2016). Lise öğrencilerinin radon gazına yönelik farkındalıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi: Nevşehir ili örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1),362-376,
- Prato, T. (2008). Conceptual framework for assessment and management of ecosystem impacts of climate change. *Ecological Complexity*, (5), 329-338.
- Rye, J. A., & Rubba, P.A. (1998). An exploration of the concept map as an interview tool to facilitate the externalization of students' understanding about global atmospheric change. *Journal of Research in Science Teaching*, 35(5), 521-546.
- Shepardson, D. P., Choi, S., Niyogi, D., & Charusombat, U. (2011). Seventh grade students' mental models of the greenhouse effect. *Environmental Education Research*, 17(1), 1-17.
- Smith, G. G., Besalti, M., Nation, M., Feldman, A., & Laux, K. (2019). Teaching climate change science to high school students using computer games in an intermedia narrative. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 15(6), em1698. <https://doi.org/10.29333/ejmste/103570>.
- Taber, F., & Taylor, N. (2009). Climate of concern - A search for effective strategies for teaching children about global warming. *International Journal of Environmental & Science Education*, 3(3), 97-116.
- Tokcan, H. ve Yiter, E. (2017). 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetlere ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi (kit) aracılığıyla incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(1), 115-129.
- Webb, J.T. (1994) Nurturing Social Emotional Development of Gifted Children. *ERIC Digest E527*. ED 372554. Eric Clearing house on Disabilities and Gifted Education Reston VA.
- Wibeck, V. (2014) Enhancing learning, communication and public engagement about climate change – some lessons from recent literature. *Environmental Education Research*, 20, 387-411.
- Yıldızoğlu, E. (2018). *İklim değişikliği: En kritik 20 yıl*. 15 March 2019 retrived from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45938984>.
- Zafer-Balbağ, M. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının hız ve sürat kavramlarına ilişkin bilişsel yapıları: Kelime ilişkilendirme testi (kit) uygulaması. *Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 38-47.

Extended Abstract

Aim and Scope

Climate is defined as the average weather with large areas and long-term effects (Demircan, 2019); climate change refers to changes in climate systems such as humidity, precipitation and temperature, together with the increase in greenhouse gases causing global warming (Doğan & Tuzer, 2011; Grima, Filho, & Pace, 2010).

In order to prevent climate change, each individual has a responsibility to do. In order to achieve this, first of all, the cognitive structures of climate change, which is a complex issue (Ekborg & Areskou, 2006), of students of different age groups who study in different institutions should be revealed. Because the media misinforms students, and as a result of the fact that science teachers underestimate climate change in their lessons (Smith, 2019), students have difficulty in reconciling climate change with their daily lives (Dawson & Carson, 2013; Shepardson, Choi, Niyogi, & Charusombat, 2011). From this point of view, the focus of this study is on gifted students with different characteristics according to their peers and studying at the Science and Art Center. When the literature was examined, no study examining the cognitive structures of gifted students studying at the Science and Art Center towards climate change was found. In this respect, work is important. In addition, in this study, Word Association Test was used to determine the cognitive structures of special gifted students towards climate change. With this study, cognitive structures of environmentally sensitive gifted students will be revealed and misconceptions, if any, will be determined. It is thought that the obtained results will help the teachers who work in these institutions and the teachers who organize the curriculum for their fields and the researchers who want to work in this field. In this context, the following problems were sought:

- Can the word association test be effective in determining the cognitive structures of students towards climate change?
- What are the cognitive structures of gifted students studying at the Science and Art Center towards climate change?

Methods

The study was a descriptive study conducted according to the survey design, one of the quantitative research method designs. The study group consisted of 84 gifted students studying at a Science and Art Center in the Eastern Anatolia Region in the 2018-2019 academic years. Word Association Test was used as data collection tool. Since the cognitive structures of the gifted students about the concept of climate change were wanted to be determined, the key concept of climate change was identified and written ten times one after the other, leaving space for participants to write their answers.

In order to evaluate the results of the Word Association Test, each answer word was carefully examined (Tokcan & Yiter, 2017) and the steps of the analysis were followed respectively: Numbers were given to the participant papers, the answer words produced for the key concept were listed, the words were listed and the words were sorted. frequency values were determined, cutting intervals and response words in these ranges were determined (Bahar, Johnstone & Sutcliffe, 1999), concept networks were drawn and validity and reliability studies were made. In the Findings section, the relevant sentences are directly transferred.

Findings

When Table 2 was examined, it is seen that gifted students produce 97 different words about climate change concept. Among the answers, the most frequently repeated climatic change ($f = 39$) is the answer. Considering the answer words in Table 2, concept networks were formed. The concept webs at each cut-point were colored differently. Content analysis was carried out by examining the students' sentences about climate change in detail. The related sentences were examined in the form of sentences containing scientific knowledge, sentences containing non-scientific and superficial knowledge, sentences containing misconceptions and empty sentences. Participants; 12 of them contain scientific information, 34 of them are not scientific, including superficial information, 27 of them have formed a sentence containing misconceptions. However, it was found that 11 participants did not make sentences about climate change. This result shows that special talented students have quite a lot of misconceptions about climate change (%32.14) and they do not have enough information.

Conclusion

In this study, it was aimed to examine the cognitive structures of gifted students about the concept of climate change by using word association test. In this context, 84 gifted students studying at the Science and Art Center were subjected to the Word Association Test, and the gifted students produced 97 different answer words related to climate change. The total number of answer words given by the students to the Word Association Test is 654. This may indicate that gifted students who have more vocabulary than their peers (Ataman, 2004; Webb, 1994) have a rich level of perception about climate change.

It was seen that some of the gifted students ($f = 27$) associate climate change with thinning of ozone layer (Table 2). This shows that students have misconceptions. The result obtained is similar to many studies (Boyes & Stanisstreet, 1993; Bozdoğan & Yanar, 2010; Dove, 1996; Groves & Pugh, 2002; Herman, Feldman, & Vernaza-Hernandez, 2015; Huxster, Uribe-Zarain & Kempton, 2015). In order to draw attention of the gifted students to global climate change and increase their knowledge level, it is considered important to carry out project studies including greenhouse effect, global warming and climate change issues in the project studies carried out at the Science and Art Center.

Mobil Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Teknoloji Kabul Modeli Çerçevesinde İncelenmesi

Investigation of Factors Affecting the Use of Mobile Geographical Information Systems in the Framework of Technology Acceptance Model

Halil İbrahim Zeybek¹, Handan Çam²

Öz

Yeni teknolojiler kapsamında değerlendirilen mobil coğrafi sistemlerinin tartışıldığı bu çalışmanın amacı; mobil olarak kullanıma sunulan CBS uygulamalarının mobil kullanıcılar tarafından nasıl algılandığı ve kullanıcıların kullanım yönündeki algılarını etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışmanın anakütlesi TR90 bölgesinde yer alan 6 ilden (Gümüşhane, Giresun, Trabzon, Artvin, Ordu, Rize) oluşmaktadır. Çalışmanın Örneklem kütesinin belirlenmesinde tabakalama örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İl bazında %95 güven aralığında e=%5 hata payı ile yapılan tabakalama örnekleme yöntemi sonucunda 200 katılımcıdan oluşan örneklem sayısına ulaşılmıştır. Çalışmanın kapsadığı illerden elde edilen veri seti yapısal eşitlik analiz yöntemi kapsamında ve tanımsal istatistiksel yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Amaç kapsamında değişkenleri modele dahil etmeden önce güvenilirlik geçerlilik analizleri uygulanmıştır. Analizler sonucunda değişkenler 9 faktöre ayrılmıştır. Elde edilen faktörler yapısal eşitlik analizi sonucunda 14 farklı hipotezle sınanmıştır. Çalışmada önerilen 14 hipotezin 6 tanesi reddedilmiş 8 tanesi kabul edilmiştir. Mobil coğrafi sistemlerin kullanıcılar tarafından benimsenmesi dikkate alındığında, teknolojiden kullanım kolaylığı, fayda, uyum, zaman tasarrufu gibi avantajları algılayan kullanıcıların bu teknolojiyi kullanma yönünde eyleme geçebilecekleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Coğrafi Bilgi Sistemleri, Yapısal Eşitlik Modeli, Teknoloji Kabul Modeli

Abstract

The aim of this study is to discuss mobile geographic systems evaluated within the scope of new technologies; is determining how GIS applications are perceived by mobile users and factors affecting their perception of usage. For the purpose of the study, the population of the study consists of 6 provinces (Gumushane, Giresun, Trabzon, Artvin, Ordu, Rize) in the TR90 region. Stratification sampling method was used to determine the sample mass of the study. As a result of the stratification sampling method performed with 95% confidence interval e = 5% error rate on a provincial basis, the sample number of 200 participants was reached. The data set obtained from the provinces covered by the study was analyzed within the scope of structural equation analysis method and using descriptive statistical methods. Within the scope of the aim, reliability validity analyzes were performed before including variables into the model. As a result of the analysis, variables were divided into 9 factors. Obtained factors were tested with 14 different hypotheses as a result of structural equation analysis. Of the 14 hypotheses proposed in the study, 6 were rejected and 8 were accepted. Considering the adoption of mobile geographic systems by users, it has been determined that users who perceive the advantages such as ease of use, benefit, adaptability, time saving from technology can take action to use this technology.

Keywords : Mobile Geographic Information Systems, Structural Equation Model, Technology Acceptance Model

Submitted: 01 / 10 / 2019

Accepted: 12 / 12 / 2020

¹ Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, zeybekhi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4097-9079

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi-İİBF-YBS Bölümü, handancam@gmail.com. ORCID: 0000-0003-0982-2919

Giriş

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yeryüzünün fiziki ve beşeri özellikleri göz önüne alınarak her türlü verinin gerçek koordinatları ile birlikte bir veri tabanında toplanmasını, bunlar üzerinde amaca yönelik çeşitli analizlerin yapılmasını ve sonuçların harita, tablo veya grafik üzerinde gösterilmesini sağlayan bir bilgisayar sistemidir (Demirci,2012: 11). 1960'lı yılların sonlarında gelişmeye başlayan CBS, bu tarihten sonra bilgisayar teknolojisindeki ilerlemelere paralel olarak hızlı bir gelişim göstermiş ve 2000'li yıllara gelindiğinde birçok farklı disiplin tarafından çeşitli uygulamalarda karar verme aracı olarak kullanılmaya başlamıştır.

Güncel verinin öneminin artmasıyla CBS'nin kullanımı da giderek artmış, çeşitli yeni teknolojik uygulamalar ve veri toplama yöntemleri meydana çıkmıştır. Son yıllarda gelişen teknoloji taşınabilir mobil cihazların piyasaya çıkmasını sağlamıştır. Başlangıçta sorun olan işlemci hızı ve bellek alanı sorunları bu bilgisayarlarla büyük ölçüde aşılmıştır. Mobil cihazlar üzerinde çalışacak mobil işletim sistemlerinin de ortaya çıkışı ile kullanıcılar masaüstü bilgisayarlarda yaptıkları işlemleri büro dışında yapma olanağı bulmuşlardır. Mobil uygulamaların kullanımı özellikle bankacılık alanında oldukça artmıştır (Çam ve Çam, 2016). Diğer taraftan CBS birçok farklı karar destek faaliyetinin aracı pozisyonunda, sadece teknik yönden değil yönetim, kültürel ve sosyal alanda da birçok gelişimi bünyesinde barındıran bilgi sistemlerindedir. CBS haritalandırma tabanlı verileri işleme yönüyle birçok uygulamanın temelini oluşturmaktadır. Örneğin, tarım, kadastro, sağlık, çevre, eğitim ve benzeri birçok alan için CBS ortak bir teknolojidir. Tabanında harita bilgisi içeren veya konum bilgisi gerektiren geniş hacimli veri tabanları ile ilgilenmek bu veri tabanlarını analiz ederek elde edilen bulgularla doğru kararlar verilmesi CBS parametrelerinin doğru ve etkin kullanımıyla mümkündür. Günümüzde Dünya'da ve Türkiye'de CBS ile oluşturulmuş birçok proje ve program yer almaktadır. Bu bağlamda; çalışmanın amacı; mobil olarak kullanıma sunulan CBS uygulamalarının mobil kullanıcılar tarafından nasıl algılandığı ve kullanıcıların kullanım yönündeki algılarını etkileyen faktörleri belirlemektir. Çalışmadan elde edilen sonuçların bu uygulamaları piyasaya sunan firmalara ve bu uygulamaları kullanan mobil kullanıcılara ortaya çıkan problemlerin çözümü aşamasında yardımcı olacağı düşünülmektedir. Mobil teknolojisindeki son gelişmeler ile coğrafi veriye arazide doğrudan erişim sağlanarak, CBS verisinin güçlü mobil bilgisayarlar üzerinden dijital olarak toplanmasına imkan sağlamıştır. Böylece, uygulamalarda gerçek zamanlı veriler anında veri tabanına aktarılabilmiştir. Buna bağlı olarak güncel ve daha doğru konum bilgisine ulaşmasıyla analiz, veri sunumu ve karar verme hazırlanmıştır (Montoya, 2003). MCBS'nin kullanan kişilere alanda doğru ve çabuk birçok alanda veriyi etkili bir şekilde sunması, dijital ortamda yer alan resim, fotoğraf ve uydu görüntüsü gibi donelerin alanda kullanılmasına izin vermesi, bir nesnenin konumu GPS ile belirlenerek haritada doğru bir şekilde gösterimi gibi birçok avantaj sağladığını söylemek mümkündür. Çalışmada ilk kısımda literatür taranarak benzer çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın özgünlüğü açısından yazında yer alan çalışmalar taranarak benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmuştur. İkinci kısımda ise ana kütleden elde edilen veriler analiz edilerek sonuçlar literatür de dikkate alınarak yorumlanmış ve bu doğrultuda öneri ve eleştiriler geliştirilmiştir.

1.Literatür Özeti

Yu, vd., (2004) çalışmalarında etkileşimli televizyon kullanımını teknoloji kabul modeli ile incelemek istemişlerdir. Araştırmada deneyimli deneyimsiz kullanıcılar arasındaki etkileşimli televizyonun benimsenmesini karşılaştırmışlardır. Araştırmanın sonunda algılanan kullanım kolaylığının algılanan faydayı etkilediği algılanan faydanın da tutumu etkilediğini belirlemişlerdir.

Koca (2006), çalışmada, Venkatesh ve diğerlerinin (2003) teknoloji kabul modeli ve kullanımı birleştirilmiş modelinin ortaya koyduğu parametreleri ele alarak, öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanımlarını ve kullanma amacını incelemiştir. Araştırmanın sonucunda ise BİT kullanım amacının %65'ini açıkladığını belirlemiştir.

Aktaş (2007), Bilgi Teknolojisinin tarihsel gelişim sürecini ortaya koyarken, bu süreçteki gelişmelerin ülkemizde ne derece uygulandığını ve muhasebecilerin gelişmeleri ne ölçüde takip ettiklerini araştırılmasını amaçlamaktadır. Çalışmada muhasebecilerin bilgi teknolojisini kullanma eğilimlerinin nedenleri Teknoloji Kabul Modelinden yararlanılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu modeli kullanılma nedeni, faktörlerinden algılanan payda algılanan kullanım kolaylığı muhasebecilerin bilgi teknolojisine yönelik tutum, niyet ve nihayetinde davranışının oluşturulmasında etkili olup olmadığını ortaya koymak ve etkili ise, etki derecelerini belirlemektir.

Turan (2011), çalışanların teknolojiye karşı ortaya koydukları tutumları kullanımlarını etkilemektedir. Bu dolayı bu kullanım fiilinin arkasındaki sebeplerin tahmininin yapılması ve açıklanmaya çalışılması gerekir. Ülkemizdeki yasalar gereği her çocuğa zorunlu olan sekiz senelik ilköğretimin ilk beş senesinde sınıf öğretmenleri öğrencilerin hayatında yer almaktadır. Bu eğitim hayatının verimli geçmesi, öğrencilerin teknolojik okur-yazarlık seviyeleri ailelerinden olduğu kadar büyük ölçüde öğretmenlerinden de etkilenmektedir. Bu nedenle araştırmanın amacı teknoloji kabul modeli ile söz konusu sınıf öğretmenlerinin teknoloji kabullerini etkileyen etkenlerin incelenmesidir.

Tsai, vd., (2011), çalışmalarında mobil işletim sisteminin kolaylığını teknoloji kabul modeliyle incelemeye çalışmışlardır. Mobil haberleşme teknolojisinin etkilerinin kullanıcıların davranışsal niyeti ile belirlendiği düşünüldükçe, daha verimli iletişimin teknolojiyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sayede algılanan faydanın tutumu ve davranışsal niye belli oranlarda etkilediğini, algılanan kullanım kolaylığının algılanan faydayı belli bir oranda etkilediğini ve algılanan davranışsal kontrolün, davranışsal niyeti belli oranda etkilediği belirlenmiştir.

Çam (2012), çalışmasının iki önemli amacı vardır. Bunlardan birincisi, bulut bilişimin uygulanabilirliğini etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Teknoloji Kabul Modelini kullanarak bu modelin içinde bulunan kolaylaştırıcı şartlar, güven, endişe, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda, tutum, niyet ve gerçekleşen davranış faktörleri arasındaki ilişkiyi tanımlayıp yapısal bir model belirleyip, bu model test edilmiştir. İkinci amacı ise bulut bilişimin yapısının kuruluş aşamalarını belirleyip bunları avantajları ve dezavantajlarını değerlendirmektir.”

Göğüş (2014) çalışmasında, teknoloji kabul modeli teorisini kullanarak değişirme maliyetinin teknolojik bir aygıtta yönelik kullanım niyetinin davranışsal sadakat üzerindeki etkilerini araştırmıştır.

Çakar (2018), dünyada yer alan yeni girişimcilerin bilgi teknolojilerinden faydalanmaya yönelik tutumlarının sebepleri Teknoloji Kabul Modeli kapsamında incelenmiş ve girişimcilerin bu teknolojileri kabullenme sebepleri araştırılmıştır. Teknoloji kabul kapsamında elde edilen birçok faktörün gerçekleşen davranış üzerine etkileri olduğu bulgusu çalışmada paylaşılan sonuçlardır.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı

Türkiye ve Dünya’da en hızlı ilerleyen sektör olan teknoloji dünyasındaki gelişmeler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) uygulamalarının alanını da genişletmiştir. Son dönemlerde CBS uygulamaları mobil cihazlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda birçok firma CBS uygulamalarının mobil cihazlarda kullanımını destekleyen yazılımlar piyasaya sürmektedirler. Mobil cihazlarda farklı amaçlar için kullanılan CBS uygulamaları hem bu uygulamaları piyasaya sunanlar açısından hem de mobil kullanıcılar açısından büyük faydalar sağlamaktadır.

Araştırmanın amacı; yeni bir teknoloji olarak karşımıza çıkan mobil uygulamalar arasına CBS’de katılarak yeni dönemde piyasaya sunulmuştur. Henüz kullanıcıların yeni karşılaşmış olduğu bu sistemleri bu kullanıcıların kullanım açısından nasıl karşıladığı, kullanma yönündeki algı düzeylerinin ne ölçüde olduğunu tespit etmek araştırmanın ana amaçları arasındadır. Çalışmanın çıktıları pazarda yer alan firmalara mobil CBS uygulamalarının kullanımı açısından ortaya çıkan eksiklikleri ortadan kaldırma yönünde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamızın anakütlesi TR90 bölgesinde yer alan 6 ilden (Gümüşhane, Giresun, Trabzon, Artvin, Ordu, Rize) oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda Örneklem kütlesinin belirlenmesinde tabakalama örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, belli bir sınırı olan anaküttele alt birimler olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu noktada en önemli unsur anaküttele içindeki alt gruplardan yola çıkarak anakütleyi en iyi tespit eden örnekleme belirlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:105). %95 güven aralığında e=%5 hata payı ile bütün anaküttele 6 ile ayrılmıştır ve daha sonra örnekleme dahil olan illerin nüfus sayıları ile orantılı bir hesaplama dikkate alınarak 200 katılımcıdan oluşan bir örneklem oluşturulmuştur.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

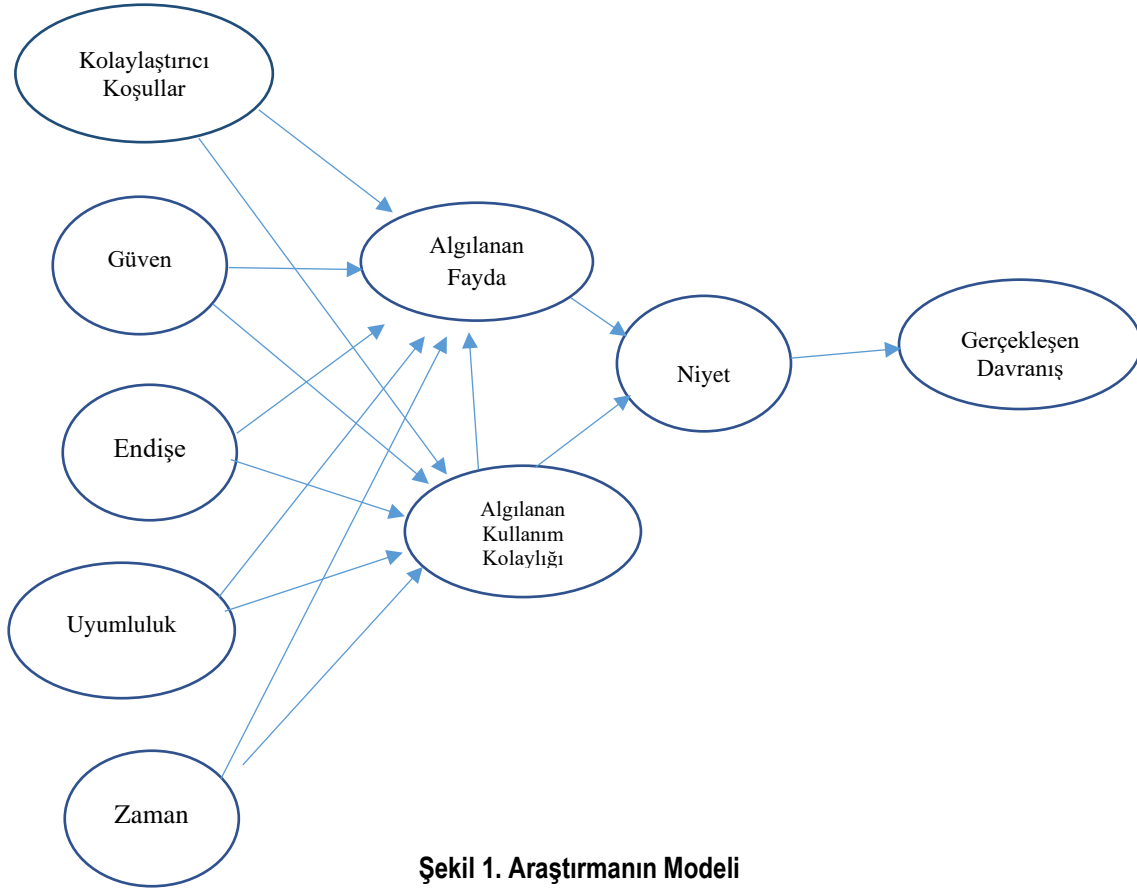
YEM gözlenen değişkenler (observed variable) ve örtük değişkenler (latent variable) arasındaki nedensel ve korelasyon ilişkilerinin bir arada olduğu modellerin analiz edilmesi için kullanılan bir istatistik tekniğidir. Faktörler arasındaki neden sonuç ilişkilerini tespit etmek için varyans, kovaryans, faktör ve regresyon analizleri kullanan çok değişkenli bir analiz türüdür (Anderson ve Gerbing, 1988). YEM’in temelinde faktör ve regresyon analizleri bulunmaktadır. Elde edilen tahmini kovaryans matrisinin gözlemlenen verilerin kovaryans matrisinin yapısına uygunluğunu araştırmaktadır (Hox ve Bechger, 1995). Bunun yanında YEM elde ettiği neden sonuç ilişkilerinden elde ettiği hipotezleri analiz eden güçlü ve etkili bir istatistiksel tekniktir. Çok değişkenli istatistik yöntemlerinin birçoğu açıklayıcı özellik taşıırken YEM, doğrulayıcı bir özellik ortaya koyarak hipotez testindeki üstün tarafını ortaya koymaktadır (Anderson ve Schwager, 2004).

YEM birbirinden farklı fakat birbiriyle ilişkili birçok bağımlılık ilişkilerinin aynı anda ele alınmasını mümkün kılan bir yöntemdir. YEM’in bu özelliğinin yanı sıra istatistiksel tahmin yapma, kavramları teorik olarak çok daha iyi temsil etme ve ölçme hatalarını hesaba katma özellikleri (Hair vd., 1998:584-585), yönüyle araştırmada bu yöntemin uygulanması yönündeki düşünceleri güçlendirmiştir. YEM ile analiz edilen modellerin sonuçlarının değerlendirilmesi için birçok uyum iyiliği endeksi kullanılmaktadır. Kline (1998)’in analiz sonuçlarında elde edilen uyum iyiliği ölçülerinde kullanılmasını önerdiği

endeksler çalışmada dikkate alınmıştır ve bu endeksler literatür tarandığı zaman en sık kullanılan uyum endeksleri olarak dikkat çekmektedir.

2.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri ve model içindeki değişkenleri belirlenirken yapılan literatür taramasında birçok bilimsel kaynaktan faydalanılmıştır. Bu süreçte teknoloji benimseme modellerinin tamamı incelenerek birbirleriyle karşılaştırılmıştır. İncelenen modeller içinden Davis vd., (1989)'in ortaya koyduğu teknoloji kabul modelinin çalışmanın amacına uygun bir teorik çerçeve oluşturduğu görülmüştür. Model içinde yer alan değişkenlerin boyutlarının çalışmaya uygunluğu değerlendirilmiş ve çalışmanın amacına uygun yeni değişkenler eklemek suretiyle model genişletilmiştir. Şekil 1'de oluşturulan teorik model görülmektedir. Bu model Mobil Coğrafi Bilgi Sistemlerinin uygulanabilirliğini etkileyen faktörleri üç aşamada değerlendirmektedir. İlk aşamada mobil coğrafi bilgi sistemlerinin benimsemeye yönelik algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı yer almaktadır. İkinci aşamada algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının benimsemeye yönelik tutumu nasıl etkilediği ifade edilmektedir. Üçüncü aşamada ise bu etkilerin tutum ve davranış ile ilişkileri bulunmaktadır. Davis vd., (1989)'nin ortaya koydukları teknoloji kabul modelinde dış değişkenler olarak değerlendirilen faktörün içi açılarak kolaylaştırıcı koşullar, güven ve endişe, uyumluluk, zaman faktörleri eklenmiştir. Çünkü mobil coğrafi bilgi sistemlerinin benimsenmesinde bu dış etkenlerin algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığını nasıl etkilediği ayrıca görülmek istenmektedir. Sonuç olarak modelde, değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerinin test edilmesi hedeflenmektedir. Araştırmada test edilecek 14 hipotez aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

H₁: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu kolaylaştırıcı koşullar, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₂: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu kolaylaştırıcı koşullar, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₃: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu güven, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₄: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu güven, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₅: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinden algıladığı endişe, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı faydayı olumsuz yönde etkilemektedir.

H₆: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinden algıladığı endişe, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı kullanım kolaylığını olumsuz yönde etkilemektedir.

H₇: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu uyumluluk, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₈: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu uyumluluk, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₉: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu zaman avantajı, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₀: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu zaman avantajı, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı kullanım kolaylığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₁: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu algılanan kullanım kolaylığı, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik algıladığı faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₂: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu fayda, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₃: Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu kullanım kolaylığı, kullanıcının bu teknolojiyi benimsemeye yönelik niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

H₁₄: Mobil coğrafi bilgi sistemlerini kullanım niyeti yönündeki algısı, kullanıcının bu teknolojiyi kullanmaya yönelik davranışını olumlu yönde etkilemektedir.

3. Analiz Yönteminin Uygulanması ve Bulgular

3.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans(f)	Yüzde(%)	Yaş	Frekans(f)	Yüzde (%)
Erkek	128	64,0	18-25	173	86,5
Kadın	72	36,0	25-35	12	6,0
			35-45	8	4,0
			45 ve üzeri	7	3,5
Medeni Durum	Frekans(f)	Yüzde(%)	Eğitim Durumu	Frekans(f)	Yüzde (%)
Bekar	171	85,5	Lise	27	13,5
Evli	29	14,5	Lisans ve Önlisans	163	81,5
			Lisans üzeri	10	5,0
Günde ne sıklıkla telefon kullanıyorsunuz?			Günde ne sıklıkla telefonda internet kullanıyorsunuz?		
2'den az	18	9,0	2'den az	10	5,0
2-3 saat	34	17,0	2-3 saat	46	23,0
4-5 saat	72	36,0	4-5 saat	56	28,0
5 saat ve üzeri	76	38,0	5 saat ve üzeri	88	44,0

Katılımcıların %64'ü erkek %36'sı ise kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %86,5'i 18-25 yaş grubunda iken %44'ü telefonda interneti 5 saat üzerinde kullandığını belirtmiştir.

3.2. Modelin Değişkenlerine Uygulanan Güvenilirlik ve Geçerlilik Analiz Sonuçları

Güvenilirlik, bir ölçeğin ölçmek isteneni tutarlı ve istikrarlı bir şekilde ölçme şiddetidir. Güvenirliliğin iki yönünden bahsetmek mümkündür. İki tekrar edilebilirlik ikincisi ise iç tutarlılıktır (Zikmund, 1997). İç tutarlılık, likertli çok sayıda maddeden oluşan ölçeklerin kullanılması durumunda, ölçekte bulunan maddeler arasındaki korelasyon değerine bakılarak yapılan bir analiz türüdür. İçsel tutarlılığı ölçmede en çok kullanılan Cronbach Alfa katsayısı ve ikiye ayırma güvenilirliği yöntemleridir. 0 ile 1 arası değerler alan Cronbach Alfa değerinin en az 0,70 ve üstü olması istenmektedir (Altunışık vd., 2005). Araştırmada da ölçeğin güvenilirliğini analiz etmek için iç tutarlılık analizi metotlarından biri olan Cronbach Alfa Katsayısı kullanılacaktır.

Faktör analizi bir veri azaltma tekniğinden ibarettir. Faktör analizi birbirleriyle ilişkilendirilmiş verileri ve verileri temsil eden veri setlerinin oluşturulan azaltılmış küçük değişkenlere veya faktörlere taşınması işlemidir. Açıklayıcı faktör analizinde araştırmacı araştırma yaptığı konuyla ilgili olarak değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik olarak herhangi bir fikrinin veya öngörüsünün olmaması sebebiyle değişkenler arasındaki muhtemel ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışır (Altunışık vd., 2005). Çalışmamızda değişkenler arasında bulunan muhtemel ilişkileri tespit etmek ve değişkenler arasında tespit edilen ilişkileri kullanarak diğer analizlere uygun değişkenler elde edebilmek için açıklayıcı faktör analizinden faydalanılmıştır.

Geçerlilik, bir test veya ölçeğin ölçmek isteneni ölçme derecesini ifade etmektedir. Ölçekte yer alan sorular ile gerçekte ölçülmek istenenin ölçülmesi beklenmektedir (Altunışık vd., 2005). Geçerlilik analizi için kullanılan yöntemler ise, içerik geçerliliği (content validity), eş zamanlı geçerlilik (concurrent), tahminsel geçerlilik (predictive), yüzeysel geçerlilik (face), ve yapı (structure) geçerliliğidir. Yapı geçerliliği, bir yapıyı ölçmek için oluşturulan ölçek sorularının, ilgili yapıyı ölçüp ölçmediğini veya ne derecede ölçtüğünü belirler. Yapı geçerliliği için genelde faktör analizi kullanılmaktadır. Araştırma ölçeğinin geçerliliğini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizinden faydalanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi, örtük değişken ile tek tek örtük değişkeni oluşturduğu öngörülen gözlenen değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla kullanılan bir analiz yöntemidir (Şimşek, 2007). Doğrulayıcı faktör analizinin bizim amacımıza uygun bir diğer özelliği ise, anket gibi bir ölçme yönteminin gizil yapısını irdelemek için ölçek geliştirme aşaması süresince kullanılıyor olmasıdır (Brown, 2006:1) Bu bağlamda ölçeğin genel alfa değeri 0,879 çıkmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizi sonucunda S4, S7, S24, S28 ölçekten çıkarılarak ölçeğin modele en uygun yapıya kavuşması sağlanmıştır. Yukarıda bahsedilen formül doğrultusunda ölçek oldukça güvenilir düzeyde modele girmeye hazırdır. Ölçeğin geçerlilik analizi için doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi için bir küresellik sınaması olan ve verilerin birbiriyle ilişkili olup olmadığını gösteren Bartlett sınaması ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygunluğunu sınavan Kaiser Mayer Olkin (KMO) ölçütlerine bakılmıştır.

Faktör analizi sonucunda değişkenlerden 0,40 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmış ve 9 faktör dikkate alınmıştır. Bu faktörlerin toplam varyansları, faktör yükleri, KMO değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	Faktör Yükleri	Varyans %	KMO	Cronbach
Faktör 1: Algılanan Fayda		61,168	0,758	0,879
Mobil coğrafi bilgi sistemleri Sisteminin kullanımı hayatımda faydalı olacaktır.	0,849			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri Sistemi işimi pratikleştirecektir.	0,868			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri Sisteminin kullanımı verimliliğimi arttıracaktır.	0,835			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri Sisteminin kullanımı işlerimi kolaylaştıracaktır.	0,732			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri Sisteminin kullanımı maliyetlerimi azaltacaktır.	0,593			
Faktör 2:Algılanan Kullanım Kolaylığı		55,697	0,751	0,871
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanmayı öğrenmek benim için kolaydır.	0,730			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanarak, sistemde uzman olmak kolaydır.	0,756			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanımı oldukça kolay bir teknolojidir (Sağlayıcı kurum tüm gerekenleri yaptığı için).	0,764			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanmak büyük çaba harcamayı gerektirmez.	0,734			

Faktör 3: Güven		68,035	0,766	0,845
Mobil coğrafi bilgi sistemleri verilerim daha profesyonel kişiler tarafından korunduğu için kendimi rahat hissediyorum.	0,708			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri güvenlik ve gizlilik konusunda açıklarının olduğunu düşünmüyorum.	0,793			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri yeni bir teknoloji olmasına rağmen verilerimin güvende olacağını düşünüyorum.	0,817			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri tam anlamıyla güveniyorum.	0,724			
Faktör 4: Gerçekleşen Davranış		52,286	0,703	0,748
Mobil coğrafi bilgi sistemleri sık kullanabilirim.	0,677			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri olmadan üniversite verimli çalışamaz.	0,554			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanmam.	0,621			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri seyrek kullanırım.	0,548			
Faktör 5: Endişe		52,104	0,700	0,741
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanma konusunda endişeliyim.	0,766			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanırken verilerimin başka bir ele geçme ihtimali beni çok endişelendiriyor.	0,656			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanmak için henüz erken olduğunu düşünüyorum.	0,715			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri bana korkutucu geliyor.	0,746			
Faktör 6: Uyumluluk		65,747	0,736	0,789
Mobil coğrafi bilgi sistemleri işimi yapma düzenimle uyumludur.	0,797			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri iş yapma tecrümemle uyumludur.	0,875			
Mobil coğrafi bilgi sistemlerinin teknolojik altyapısı işimde kullandığım teknoloji (uygulama) ile uyumludur.	0,756			
Faktör 7: Niyet		57,074	0,673	0,841
Mobil coğrafi bilgi sistemleri Sistemini gelecekte kullanmaya niyetliyim.	0,784			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri gelecekte tüm personel tarafından kullanılacağını düşünüyorum.	0,675			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanımını tüm meslektaşlarıma tavsiye ediyorum.	0,623			
Gelecekte Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanmaya devam edeceğimi biliyorum.	0,568			
Faktör 8:Zaman		75,952	0,727	0,897
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanarak zamandan tasarruf edilebilir.	0,708			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak kullanıcıların kağıt belgeleri doldurmasına gerek kalmadan hizmetin gerçekleştirilmesi sağlanır.	0,793			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanmak üniversite birimlerine, çalışmalarını organize etme ve kısa sürede kullanıcılarına hizmet verme imkanı sağlar.	0,817			
Mobil coğrafi bilgi sistemleri kullanarak zamandan tasarruf edilebilir.	0,724			
Faktör 9. Kolaylaştırıcı Koşullar		68,254	0,724	0,721
Mobil coğrafi bilgi sistemlerini kullanmak için üniversite gerekli kaynağa sahiptir.	0,658			
Mobil coğrafi bilgi sistemlerini kullanmak için gerekli donanım, yazılım, internet ve hizmetlere erişimim vardır.	0,721			

Eğer mobil coğrafi bilgi sistemlerini kullanırken yardıma ihtiyacım olursa yardım / destek bulmam kolaydır.	0,758			
---	-------	--	--	--

3.3. Yapısal Eşitlik Analizi Bulguları

Yapısal eşitlik modeli yaygın olarak davranış bilimlerinde kullanılan, çok genel bir istatistiksel modelleme tekniğidir (Hox ve Bechger,2011).

Yapısal eşitlik analizi diğer analizlerden farklı olarak, keşfedici bir yaklaşımdan ziyade doğrulayıcı bir yaklaşım benimsemekte, ölçüm hatalarını ayrı ayrı ele almak yerine tüm çözümlenemeyen ölçüm hatalarını açıkça hesaba katmakta ve sadece gözlenebilen değişkenler üzerinde değil gözlenemeyen değişkenler üzerinde de test edilebilmektedir. Günümüzde hem gözlenebilen hem gözlenemeyen değişkenlerin aynı zamanda test edilebildiği, doğrudan - dolaylı çoklu ilişkilerin ve ardışık dolaylı ilişkilerin ölçülebildiği YEM oldukça tercih edilen bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Meydan ve Şeşen,2015;1) .

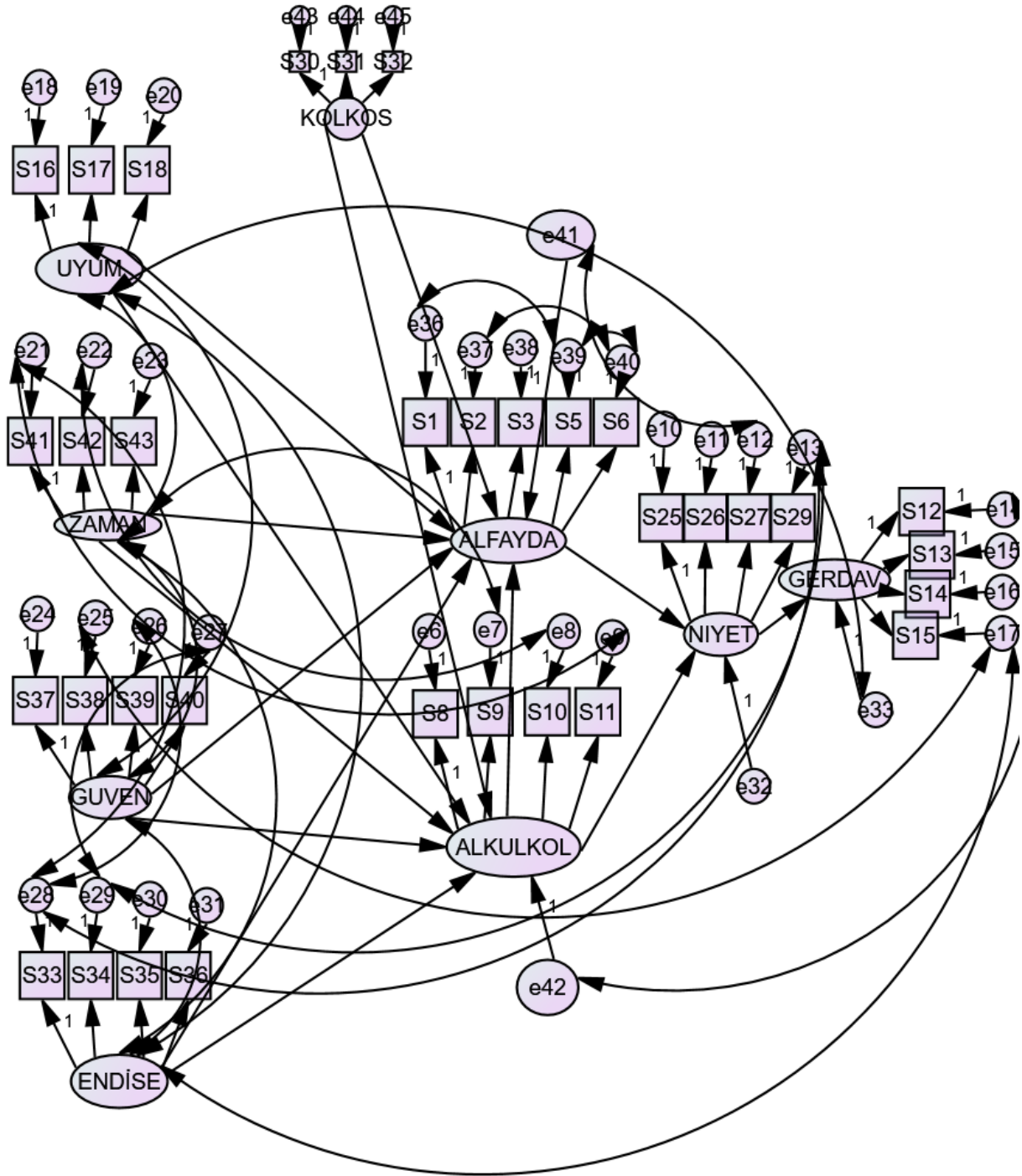
Yapısal eşitlik analizinde uygulanmakta olan adımlar aşağıda sıralanmaktadır:

- (1) Yapısal modelin kurulması, modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi ve ölçme modelinin test edilmesi,
- (2) Yol diyagramının elde edilmesi, ilişkilere ait yol katsayılarının (regresyon katsayılarına benzer) tespit edilmesi,
- (3) Modele ait uyum iyiliği istatistiklerinin incelenmesi: Ki-kare/Serbestlik Derecesi, GFI, AGFI, CFI, RMSEA, RMR ve Standardize SRMR sıklıkla kullanılan uyum istatistiklerinden bazılarıdır,
- (4) Yapısal modelin incelenerek bulguların yorumlanması (Dursun ve Kocagöz , 2010)

Tablo 3. Modelin Uyum Değerleri

Uyum Ölçüsü	İdeal Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Faktörün Uyum Değeri
χ^2	($P>0,05$) arzulanmaktadır.		872,894
χ^2 / df	$\chi^2 / df \leq 2$	$\chi^2 / df \leq 5$	1,792
RMSEA	$0.00 < RMSEA < 0.05$	$0.05 < RMSEA < 0.10$	0,063
GFI	$0.95 < GFI < 1.00$	$0.90 < GFI < 0.95$	0,905
AGFI	$0.90 < AGFI < 1.00$	$0.80 < AGFI < 0.90$	0,862
CFI	$0.95 < CFI < 1.00$	$0.90 < CFI < 0.95$	0,938
NFI	$0.95 < NFI < 1.00$	$0.90 \leq NFI < 0.95$	0,904
TLI	$0.95 < NFI < 1.00$	$0.90 \leq NFI < 0.95$	0,914
RFI	$0.90 < RFI < 1.00$	$0.85 < RFI < 0.90$	0,859

Şekil 2'de modelin AMOS çıktısı yer almaktadır. Modelin AMOS çıktısında hata değerlerinin tamamı 1'in altında yer aldığı için tüm değişkenler ideal model yapısındadır.

Şekil 2. Modelin AMOS Çıktısı

Yapısal eşitlik analizi sonucunda test edilen modelin hipotez sonuçları değerlendirildiğinde H1, H5, H3, H6, H4, H13 hipotezleri reddedilirken diğer hipotezler kabul edilmiştir.

Tablo 4. Araştırma Modelinin Hipotezlerinin Değerlendirilmesi

Modeldeki Yapısal İlişkiler	Standart Olmayan Yükler	Standart Olan Yükler	Standart Hata	Critical Ratio t değerleri	P değerleri	Hipotez Sonucu
Algılanan Fayda Faktörünü Etkileyen Değişkenler (R ² =0,465)						
H ₁ : Algılanan Fayda--- Kolaylaştırıcı Koş.	0,082	0,069	0,118	0,692	0,489	RED
H ₅ : Algılanan Fayda—Endişe	0,070	0,065	0,088	0,798	0,425	RED
H ₃ : Algılanan Fayda—Güven	0,027	0,019	0,144	0,190	0,850	RED
H ₁₁ : Algılanan Fayda-Algılanan Kulla. Kol.	0,250	0,212	0,132	2,088	0,045	KABUL
H ₉ : Algılanan Fayda-Zaman	0,359	0,368	0,109	3,301	0,000	KABUL
H ₇ : Algılanan Fayda-Uyum	0,245	0,257	0,112	3,454	0,000	KABUL
Algılanan Kullanım Kolaylığı Faktörünü Etkileyen Değişkenler (R ² =0,356)						
H ₂ : Algılanan Kull. Kol.---Kolay.Koş.	0,235	0,233	0,101	2,319	0,020	KABUL
H ₆ : Algılanan Kull. Kol.---Endişe	0,042	0,046	0,081	0,518	0,604	RED
H ₄ : Algılanan Kull. Kol.---Güven	0,088	0,077	0,131	0,064	0,949	RED
H ₈ : Algılanan Kull. Kol.---Uyum	0,251	0,237	0,108	2,310	0,020	KABUL
H ₁₀ : Algılanan Kull. Kol.---Zaman	0,378	0,455	0,093	4,051	0,000	KABUL
Niyet Faktörünü Etkileyen Değişkenler (R ² =0,148)						
H ₁₃ : Niyet---Algılanan Kull. Kol	0,121	0,184	0,084	1,442	0,149	RED
H ₁₂ : Niyet---Algılanan Fayda	0,183	,0327	0,096	2,015	0,046	KABUL
H ₁₄ : Niyet---Gerçekleşen Davranış	0,685	0,716	0,302	2,265	0,024	KABUL

Sonuç ve Değerlendirme

Ulusal ve uluslararası Coğrafi Bilgi Sistemleri oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. MCBS bugün dünya da birçok farklı disiplin tarafından çeşitli uygulamalarda hızlı veri toplama ve iş verimliliğini arttırmak amacıyla kullanılmaktadır. Mobil teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler CBS ve GPS bütünleşmesini zorunlu hale getirmekte, özellikle cep telefonları ile yaşanan yeni iletişim teknikleri ile artık konumsal bilgilere de günlük yaşantı da gereksinim duyulmaktadır.

Yapılan çalışmada anket sonuç bulgularına bakıldığında kullanıcılara Mobil Coğrafi Bilgi Sistemi bir katkı sağladığı hâlde, kullanımın kolaylaştırıcı koşullarının olmadığı düşünülmektedir. Katılımcıların MCBS kullanımından algıladıkları fayda sonucunda endişeye kapılmadıkları H5 hipotezinin reddedilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Ayrıca fayda algılayan katılımcılar bu faydadan olumlu etkilenecek MCBS'ye karşı güven algısı geliştirememişlerdir. Bunun yanında Katılımcılar MCBS'nin kullanımının faydalı olacağını, bu sistemi kullanmanın kolay olduğunu ve zaman açısından tasarruf sağlayacağını düşünmektedirler. MCBS'nin kullanımının kolaylık sağlaması yani kolaylaştırıcı koşulların olumlu etki yarattığı görülmektedir. MCBS' de kullanım kolaylıklarının kullanıcıların iş hayatında kullandıkları uygulama ile uyumlu olduğu görülmektedir. Diğer bir bulgu ise MCBS'yi tavsiye ederken kullanım kolaylığının olumlu bir etkisi olmasıdır. MCBS'de niyetin gerçekleşen davranışa etkisi olduğunu ve bu hipotezin de kabul edildiği görülmektedir. Kullanıcılar fayda algıladıkları MCBS'ni kullanmaya niyetli olduklarını H12 hipotezi ile doğrulamaktadır bu akış dikkate alındığında H14 hipotezinin doğrulanması ise katılımcıların bu teknolojik sistemi gelecekte niyetlerinde olduğu üzere kullanmaya yönelik davranışa götürmektedir. Bu bağlamda kullanıcıların niyetini etkileyebilecek fayda algılamalarını sağlayabilecek tanıtım ve bilgilendirmeler bu teknolojinin kabulü açısından son derece önemlidir.

MCBS insanların hayatlarını kolaylaştırmanın yanı sıra, zaman ve maliyet açısından tasarruf sağlayan bir sistem olmasına rağmen günümüzde henüz yeterince yaygın olarak kullanılmadığı görülmektedir. MCBS'nin kullanımını arttırmak için bir takım öneriler geliştirilebilir. Bunların başında okullarda, meslek odalarında, kamu ve özel sektöre ait iş yerlerinde MCBS kullanımının kolaylığı ve avantajlarına yönelik eğitim seminerleri verilmesi gelebilir. Böylece MCBS hakkında bilgi sahibi

olmayan bireylere bilgi, kullanımın kolaylaştırıcı koşullarının olmadığını düşünen bireylere ise farklı bir bakış açısı sunulmuş olacaktır. Okullarda MCBS hakkında eğitimler verilmeli, özellikle müfredatta ayrı bir ders olarak sadece MCBS açısından değil tüm mobil sistemlerinin kullanımını kapsayan bir ders ilave edilerek mobil sistemlerin genç nesil için kullanım kolaylıkları ve avantajları öğretilmeli böylece MCBS ve diğer mobil sistemlerin kullanım düzeyleri artırılmalıdır. Gerek akademik camia gerekse iş dünyasında MCBS kullanımının teşvik edilerek, kullanımını yaygınlaştırmaya yönelik destekler verilmelidir. MCBS kullanımının kolaylaştırıcı koşullarının olmadığını düşünen kullanıcılar üzerinde yapılacak bir çalışma ile bu düşüncenin nedenleri araştırılarak, iyileştirme yoluna gidilmeli eksiklikler tespit edilerek MCBS'nin geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Aktaş, S. (2007). *Teknoloji kabul modeli ile muhasebecilerin bilgi teknolojisi kullanımına yönelik bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- Altunışık R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. ve Y ıldırım E. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Dördüncü Baskı, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Anderson, J. C., Gerbing D. W. (1988). *Structural equation modeling in practice: a review and recommended two-step approach*. Psychological Bulletin, 103(3), 411-423.
- Anderson, J.E. ve Schwager, P.H. (2004). Smes' Adoption of Wireless LAN Technology: Applying UTAUT Model. Proceedings of the 7th Annual Conference of the Southern Association for Information Systems, 39-43.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*, New York: The Guilford Press.
- Çakar, M. M. (2018). *Girişimcilerin bilgi teknolojilerini kullanma nedenlerinin teknoloji kabul modeli kapsamında analizi: Manisa ili örneği*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çam, H. (2012). *Türkiye'deki üniversitelerde bulut bilişim teknolojisinin uygulanabilirliğinin teknoloji kabul modeli yaklaşımıyla belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çam, H., & Çam, A. V. (2016). *Finansal okuryazarlığın mobil bankacılık kullanımındaki rolü: doğu karadeniz bölgesinde bir araştırma*, Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 1(3), 98-105.
- Davis, F. D., Richard P. B. ve Paul R. W. (1989). User Acceptance Of Computer Technology: A Comparison of Two Theoretical Models, Management Science 35 (8), 982-1003.
- Demirci, A. (2012). *Öğretmenler için CBS: coğrafi bilgi sistemleri*, İstanbul: Fatih University Publications.
- Dursun, Y., Kocagöz E. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesi ve regresyon: karşılaştırmalı bir analiz*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (35), 1-17.
- Gögüş, G. Ç. (2014). *Teknoloji kabul modeli ve değiştirme maliyetinin müşteri sadakati üzerine etkileri: muhasebe yazılım programları üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. TC Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Hair, Joseph F. Jr., Ralph E. Anderson, Ronald L. T., William C. B. (1998). *Multivariate data analysis*. (5th ed.). New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Hox, J. J., Bechger, T.M. (1995). *An introduction to structural equation modeling*. Family Science Review, 11, 354-373.
- Koca, M. (2006). *Bilgi ve iletişim teknolojiler kabul ve kullanımı birleştirilmiş modelinin değişkenlerine göre öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmalarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Kline, Rex B. (1998). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. UK: The Guilford Press.
- Meydan, C. H., Şeşen, H (2015) *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Montoya L. (2003) *Geo-data acquisition through mobile GIS and digital video: an urban disaster management perspective*. Environmental Modelling & Software, 18(10), 869-876.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınevi.

- Tsai,C.Y, Wang,C.C., Lu , M. T.(2011).*Using the technology acceptance model to analyze ease oof use of a mobile communication system*. Social Behavior and Personality,39(1), 65-70.
- Turan B, (2011) *Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının Teknoloji Kabul Modeli ile incelenmesi ve sınıf öğretmenleri üzerinde bir uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G.B. ve Davis F. D. (2003). User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View. (Bilgi Teknolojisinin Teknoloji Kabulü: Birleşik Bir Görüşe Doğru, Mıs Quarterly) 27 (3), 425-478.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zikmund, W. G. (1997). *Business Research Methods* (5th ed.). Fort Worth, TX: The Dryden Press.

Extended Abstract

Aim and Scope

The goal of this study is determining how GIS applications are perceived by mobile users and the factors affecting perceptions of their usage . In this context, it is thought that the results obtained from the study will help for the solution of problems arising for the companies offering those applications to the market and mobile users. The population of our study consists of 6 provinces (Gumushane, Giresun, Trabzon, Artvin, Ordu, Rize) in TR90 region. As a result of the research, stratification sampling method is used to determine the sample population. Stratified sampling is used when there are subunits of a population, which has a certain limit. At this point, the most important element is to determine the sample that determines the population best by starting from the subgroups within the population (Yıldırım & Şimşek, 2005: 105). In the 95% confidence interval $e = 5\%$, the whole population was divided by 6, and then a sample of 200 participants was formed by considering a calculation proportional to the population numbers.

Methods

SEM is a statistical technique used to analyze the models in which the causal and correlation relationships between observed variables and latent variables are combined. It is a type of multivariate analysis using variance, covariance, factor and regression analyzes to determine cause and effect relationships between factors. (Anderson and Gerbing, 1988). Factor and regression analyzes are the basis of SEM. It investigates the appropriateness of the obtained covariance matrix to the structure of the covariance matrix observed by the data (Hox and Bechger, 1995). In addition, SEM is a powerful and effective statistical technique that analyzes the hypotheses obtained from cause and effect relationships. While most multivariate statistical methods have explanatory features, SEM shows a superior feature in hypothesis testing by demonstrating a confirmatory feature. In this context, the sample dataset was analyzed with SEM. The hypotheses of the study and the variables in the model were determined by using many scientific sources in the literature review. In this process, all the models of technology adoption are examined and compared with each other. Among examined models, Davis et al., (1989) revealed a technology acceptance model that constitutes a theoretical framework, that is suitable for the aim of this study. The suitability of the dimensions of the variables included in the model are evaluated and the model is expanded by adding new variables suitable for the purpose of the study. The factors considered as external variables in the technology acceptance model of Davis et al. (1989) are opened and facilitating conditions, trust and concern, compliance, and time factors are added, because it is also desirable to see how these external factors affect perceived benefit and perceived ease of use in the adoption of mobile geographic information systems. As a result, it is aimed to test the cause and effect relationships between the variables in the model. There are 14 hypotheses to be tested.

Findings

When the demographic findings of the study are taken into consideration, 64% of the participants were male and 36% were female. 86.5% of the participants are in the 18-25 age group. In addition, 44% of the participants stated that they used the internet over 5 hours. Reliability and validity analyzes are applied to the scale used in the study. The overall alpha value of the scale is 0.879. As a result of the reliability analysis of the scale, S4, S7, S24, S28 are removed from the scale and the scale is reached to the most appropriate structure. Confirmatory factor analysis was used for the validity analysis of the scale. The Bartlett's test, which is a sphericity test, was used to determine the relevance of the factor analysis. Kaiser Meyer Olkin (KMO) criteria were used to test the suitability of the sample size for factor analysis. As a result of factor analysis, those with factor loads of 0,40 and above were taken into consideration. 8 factors were determined as a result of the analysis. As a result of SEM analysis, χ^2 / df value was 1,792, RMSEA value was 0.063, GFI value was 0.905, AGFI value was 0.862, CFI value was 0.938, NFI value was 0.904, TLI value was 0.914, RFI value was 0.859. As a result of the analysis, 6 hypotheses are rejected and 8 hypotheses are accepted.

Conclusion

In the first part of the study, similar studies are examined by searching the literature. In terms of originality of the study, similarities and differences are revealed by scanning the studies in the literature. In the second part, the data obtained from the population are analyzed and the results are interpreted by taking the literature into consideration. National and international Geographic Information Systems have a significant potential. MCBS is being used by many different disciplines in various real world applications for fast data collection and business efficiency. Rapid developments in mobile technology make integration of GIS and GPS vital, especially because of mobile phones' new communication techniques positional information are needed in daily life. When the results of the survey are examined, it is thought that although the Mobile Geographical Information System contributes to the users, there are no facilitating conditions of use. It is understood from the rejection of the H5 hypothesis that the participants was not worried about the perceived benefit from the use of MCBS. In addition, participants who perceived benefit could not be positively affected by this benefit and could not develop trust perception against MCBS. Participants also think that the use of MCBS will be beneficial, that this system is easy to use and will save time. The ease of use of MCBS as facilitating conditions, seems to have a positive effect. It is seen that ease of use in MCBS is compatible with the application used by users in business life. Another finding is that ease of use has a positive effect when recommending MCBS. It is seen that intention has an effect on actual behavior in MCBS and this hypothesis is accepted. Users confirm with H12 hypothesis that they intend to use MCBS, which they perceive as beneficial. When this flow is taken into consideration, the validation of the H14 hypothesis leads the participants to the behavior of using this technological system as they intend in the future. In this context, introductions and information that may enable users to perceive benefits that may affect their intentions are extremely important for the adoption of this technology.

The Concept of Key Person Risk in Enterprises¹

İşletmelerde Kilit Kişi Riski Kavramı

Veli Ahmet Çevik²

Abstract

Until today, being a key employee in organizations was very well received. Even in personal development books and marketing books were described how to become a key person. However, in the recent years, the problems that emerged after the key employees' getting in to trouble or leaving their jobs have been financially difficult for the enterprises. In this context, the investigation of the risk of key persons has become important since there has been little research on this issue in the literature and many enterprises are exposed to the risk of key people. In this study, the smallest number of literature and companies' recent crisis in the last days were researched and key risk factors were analyzed. This study has been investigated with case study method and it has been revealed that the extraordinary movements of the senior managers or other important employees of the enterprises or their separation from the enterprises affect the enterprises.

Keywords: Key Person Risk, Key Employee

Öz

Günümüze kadar organizasyonlarda kilit çalışan olmak çok iyi karşılanmakta idi. Hatta kişisel gelişim kitapları ve pazarlama kitapları nasıl kilit kişi olunuru anlatıyordu. Ancak son yıllarda kilit çalışanlarının başlarına kötü durumlar gelmesi veya işten ayrılmasının ardından ortaya çıkan problemler işletmeleri finansal açıdan oldukça zora sokmuştur. Bu bağlamda kilit kişi riskinin araştırılması, literatürde daha önce bu konu hakkında çok az araştırma yapılmış olması ve çok sayıda işletmenin kilit kişi riskine maruz kalması nedeniyle önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada az sayıdaki literatür ve şirketlerin son günlerde kilit yöneticilerinden kaynaklı yaşadıkları krizler araştırılarak kilit kişi riskleri analiz edilmiştir. Bu çalışma vaka inceleme yöntemi ile araştırılmış olup, işletmelerin üst düzey yöneticilerinin veya diğer önemli çalışanlarının olağandışı hareketlerinin veya işletmeden ayrılmalarının işletmeleri etkilediği ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kilit Kişi Riski, Kilit Çalışan

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: L20, M10, M54

Submitted: 28 / 01 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ The abstract of this paper was presented at the Congress of International Business, Economics and Marketing Society-2018

² Öğr. Gör., Hitit University, veliahmetcevik@hotmail.com Orcid: 0000-0003-1981-7275.

Introduction

Whether small or large, every company has some risks. One of these risks is the key-person risk that is seen more and more in recent years. Today, with the development of media and communication, the movements and remarks of the managers or senior staff of the companies can be monitored more easily. These companies are important for businesses, resigned unexpectedly, bad business-like bad jobs that will affect the reputation of the business, such as the loss of life to make extraordinary developments affect companies financially. The latest example of the global business world, Carlos Ghosn, CEO of the Renault-Nissan-Mitsubishi partnership, has been arrested in Japan on charges of showing his personal use of the firm's earnings and of lying about his income. In the process of changing economic conditions and business cycles, management quality is ensured by the intervention of internal and external corporate governance mechanisms. Supervision of the board of directors, intervention of major shareholders, discipline from debt markets, competitive pressure in product markets and management behavior. In the first weeks of 2011, Apple's CEO, Steve Jobs, again, after obtaining a sick leave, Apple's stock prices fell by 8.4%, and this has reduced the value of the company billions of dollars. At the same time, TRYG share price rose by 4% in the hours following the resignation announcement by Stine Bosse, CEO of the Danish pension fund, TRYG. As it can be understood from these experiences, it is seen that CEOs affect the valuation of public companies and that having right or wrong CEO can make billions of value differences (Egholm & Nordström, 2011).

1. Literature Review

In the past, there has not been much research on key person risk. In the literature, the relationship between the chief executive officer (CEO) change and firm performance has been studied extensively (Parrino, 1997; Puffer & Weintrop, 1991). Denis and Denis (1995) researched the causes and impacts of the CEO's change, and showed that, compared to traditional retirement, the CEO's change was typically caused by low firm performance. Dherment-Férère and Renneboog (2000) analyzed the share price responses to changes in senior management in their work. Cools and Praag (2003) researched the impact of the forced impeachment of senior management on the company and found that the separation of CEOs had a negative impact on current and future firm performance. Ardiphine (2015) analyzed the risk of enterprises in case of loss of key persons. Jaitly (2016) in his book of Operational Situation Determination of Mutual Funds gave information about key person risk in investment funds, disaster recovery and business continuity. Key person insurance has attracted increasing attention all over the world, as the death of a significant person or a major accident will cause considerable damage to the company. The key man insurance, also called key person insurance, is an important form of business insurance. It is an insurance policy that is applied by an enterprise to protect from the loss of material that may be caused by the death or limited capacity of a very important member of the business (Nie et al., 2018). Key person insurance is required if a sudden loss of a key manager has a significant negative impact on a company's operations. In recent years, a significant number of insurance companies have begun to offer key person insurance policies. This key person may be a manager, a researcher working in a laboratory, a "nose" working for a perfumer or a footballer (Axa, 2018).

2. Method

Case study methodology was used to examine the effects of key person risk on companies. Since the natural form of case study research is the most appropriate method to study the role of contextual variables (Dhanesh & Sriramesh, 2018). Gillham (2000) explained that case analysis can be performed in the following cases;

Must be a humanitarian activity associated with real life,

Be able to study and understand only one subject,

Must be present in the current environment and time zone,

It should be difficult to draw the exact boundaries as it is in its own state,

The case analysis method is a comprehensive research strategy that is particularly relevant in the emerging research areas when asked "how" and "why" questions about current events. (Yin, 2017, p. 44).

The research questions are;

What is the key person risk?

How does key personality risk arise?

In this study, the examples of companies that face key person risk in recent years have been analyzed and ways of reducing these risks have been investigated.

3. Concept of Key Person Risk

Intellectual capital (also intangible assets or information assets) consists of employees' competencies, the institution's relationships with customers and other partners, its culture, values, image and management operations (Jääskeläinen, 2011).

According to Kucharčíková (2011), human capital is the human factor in the institution; combined intelligence, skills and expertise that give the organization its distinctive character.

The meaning of the key person in the dictionary is the individual whose knowledge, creativity, source of inspiration, reputation and / or skills is critical for the survival or growth of an organization and the company is damaged if it is lost (Businessdictionary, 2019). Key people are defined as managers and / or employees who are critical to ensuring the success of the enterprise and the continuity of the enterprise (Hassett, Reynolds, & Sandberg, 2018). Key human risk arises when an individual's presence, absence or behavior adversely affects a firm's value (The Economist, 2019). This risk arises when someone in the office is the only intellectual capital and the only one who has knowledge or is the owner of key organizational relationships (Hall, 2019). Keeping key employees has also emerged as an important and related dimension of the procurement process. As the technologies, capabilities and expertise of the purchased companies depend on key individuals, managers have repeatedly emphasized the importance of holding key person (Ranft & Lord, 2002). The risk of key person often arises when companies go public (Hill, 2015). Business continuity begins with key human risk issues - disease, injury, incapacity, death, resignation of key people, and how each core business function works (Jaitly, 2016).

The key man risk is not only applicable to the manager's senior employees. It also extends to other people who may be solely responsible for certain critical functions, for example, as the head of software development in computerized trading systems, some funding sources may be CEOs and in some cases may be CFO or general manager (COO). China's technology giant Huawei's global finance officer (CFO) reduced Huawei's stock indexes in China and Hong Kong following its arrest for alleged infringements of US sanctions (Sin, 2018). A Canadian cryptographic currency exchange said that after the CEO died suddenly, he would not pay back at least \$ 250 million to his customers. Quadriga CX told the court that C.E.O. was the only person who knew the security keys and passwords needed to access the funds (Zraick, 2019).

3.1. Recognition Of Key Person Risk

The success of a company depends on many areas. All areas must be active for the entire company to be successful. Employees are important resources in the company's activities. Prediction and management of personnel-related risks is an important part of business activities. Personnel risks refer to threats that may be to employees of a company. These risks may arise from the company or from external sources. On the other hand, personnel also pose a risk for a company.

Figure 1. Personnel Risk Factors Source: (iosh,2002)

Personnel risks cover large areas, so managers need to have in-depth knowledge (Figure 1).

According to Institution of Occupational Safety and Health (2002) and Jääskeläinen (2011), key employees consists of the following factors:

Competencies

- Knowledge and skills, expertise, professional skills or training
- Ownership, financing
- Customer, purchasing or subcontracting contacts
- Knowledge and experience of the use of machines, devices, working methods or software

Person-specific properties

- Long-term experience
- Managerial and leadership skills
- Negotiation and sales skills
- Language skills
- Co-operation and group work skills
- Social skills
- Creativity
- Motivation
- Proactiveness
- Initiative

The news of the death of Steve Jobs has dropped the Apple stock price in Frankfurt by more than 5% in 2011 (Kollewe, 2011). The company's shares were down 9% after Snap's CEO announced the resignation after only eight months after taking office (Kelleher, 2019). Tesla stocks dropped 9 % after CEO Elon Musk drank in a weird video of marijuana and whiskey, and two high-level executives suddenly announced they had left the company (Eisenstein, 2018). Renault of France's stock price fell almost 10% after news Carlos Ghosn, CEO of the company established by Renault-Nissan-Mitsubishi, was arrested in Japan over suspected financial violations (Winton, 2018). Twenty most valuable firms in the world including Amazon, Berkshire Hathaway and JP Morgan Chase, are considered to have key person risk. It is estimated that 66% of the firms in S&P 500 will suffer economic damage if an unexpected event occurs to their general manager or other top executives (The Economist, 2019).

When assessing whether a company has a key person risk, the following six areas can be analyzed (Harter, 2017; Pratt, 2009):

3.2. Management and Leadership Skills

In order to determine the existence and importance of the key person risk level, human resources experts aim to measure the impact of the key employee on the company by performing performance assessments and interviews with key employee and other employees in the company.

3.3. Suppliers

Business relations with suppliers can sometimes be linked to one person. A key employee can obtain lower prices or more specific products than the market. More appropriate supplier terms provide a company with a lower input cost that positively affects a company's profitability. Relations with suppliers can be largely dependent on a person. A key person can obtain extremely cheap or more specific products from suppliers. More appropriate supplier terms provide a company with a lower input cost that positively affects a company's profitability.

3.4. Customers

Communication with customers in organizations can be largely dependent on a person. Customers can only buy goods or services from a company because they have a personal relationship with one person in the company. The company's customer portfolio can be on one person's list.

3.5. Innovation

A person in the company may have a unique ability to innovate in the products to be produced. For companies in the technology sector or other sectors of significant technological innovation, a key person to understand the direction of movement of industry or products can be important.

3.6. To Obtain Debt or Equity

Employees with a unique ability to find loans or equity can be present. In some cases, a person within a company may have the ability to increase additional equity through a large potential investor network. Similarly, if a person is responsible for collecting debts and cannot be changed, the risk of a key person may be exposed to the company's ability to continue.

3.7. Employee Engagement

Employees who are important to the company's operations may be loyal to a particular person. If the key person leaves, loyal employees can leave. In some smaller companies, there may be a strong loyalty between a company founder or leader and other employees. This loyalty can cause a large number of employees to leave if the founder or leader leaves the company. The effect of losing a key person, profitability, response time, productivity, image, reputation and trust can be felt in all success factors. As the remaining personnel need to spend more time to grasp the consequences that the key person can do instinctively, the deteriorating process will increase the correction times. Because of their inexperience, they will make preventable mistakes and reputation, image and trust may be bad as a result. It is inevitable to lose key people. He can get a new job, retire, get a long-term disease, or die unexpectedly. However, businesses may take steps to prevent them from being exposed to this risk before the crisis begins (Jones, 2013). Key human risk is manifested in three ways (The Economist, 2019);

The most risky is that a defective individual gains absolute power because he controls the voting rights in the management of a company. As in the case of Facebook, Mark Zuckerberg's size, but more effective than the subordinates or a reliable board to assign a bad situation has emerged. Since July, the share price has fallen by 37%, investors have felt insecure. The second risky situation, even if it is stated that the management of a firm is very complex, only one person can continue to do the work. As in the case of Renault, Nissan and Mitsubishi, the company could suffer damage to the CEO. The most hidden key person risk is, when a boss is perfect in his job. Apple's CEO Steve Jobs lost his life worried investors.

Conclusion

The leaving of a key employee from work does not only mean the loss of the work itself, but also a loss of sales, credit and growth opportunities. When an employee leaves the job temporarily because of illness, injury, family problems or military duty, the important tasks of the enterprise become even more complicated (Ardiphine, 2015). Businesses are successful according to the degree of employee engagement and dominance of the company. However, the fact that the employees are on the brink of being indispensable may have negative consequences for the company in the following years. Key man can be the founder of a company and are therefore most likely defined as managers who may be more integrated into their value; thought leaders in their industries; key strategic knowledge and importance; or have the ability to create a proven value. Asset managers, software companies, and large-capital banks are the sectors with the highest key risk, given the intensity of high-value CEO's considered to be very important for their business (Green, 2018).

Employees are an important success factor for many modern organizations. However, employees' personal accomplishments or productivity typically do not belong to an organization. As a result, separation of key employees can have negative effects on intellectual capital, which can affect an organization's productivity.

One way to overcome the risk of key people is to ensure that more than one person in your office has the necessary skills to do any task, including any secret emergency information needed to do the job. Cross-training gives your organization a back-up plan in case of any problems or long-term depth. In addition, cross-training is a critical aspect of successive planning, such that when an organization rises in its ranks, it must have a broader vision of the organization. Cross-training can help to create knowledge and vision (Hall, 2019).

If the key person risk management is done correctly, the continuity and smooth transition of the company's activities will be ensured. The most important risks of the enterprise should be determined in order to minimize the risk of key persons. The key solution to the risk of human addiction is to identify and document the critical information of the organization. Organizations need to focus on cross-training and sequential planning to enable other employees to perform and perform the same tasks as a key official. No employee should be indispensable. A well-managed company never depends on one or several people's performance.

References

Ardiphine, R. M. (2015). The Loss of A Key Person: Risk To The Enterprise; How To Manage It? IOSR Journal of Business and Management, 17(2), 38–44.

- Axa. (2018). Insuring the soccer business | AXA. Retrieved March 26, 2019, from <https://group.axa.com/en/newsroom/news/insuring-the-soccer-business>
- Businessdictionary. (2019). What is key person? definition and meaning - BusinessDictionary.com. Retrieved March 25, 2019, from <http://www.businessdictionary.com/definition/key-person.html>
- Cools, K., & Praag, M. (2003). The Value Relevance of Forced Top Management Departures. SSRN Electronic Journal.
- Denis, D. J., & Denis, D. K. (1995). Performance changes following top management dismissals. *The Journal of Finance*, 50(4), 1029–1057.
- Dhanesh, G. S., & Sriramesh, K. (2018). Culture and Crisis Communication: Nestle India's Maggi Noodles Case. *Journal of International Management*, 24(3), 204–214. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1075425317304726>
- Dherment-Férère, I., & Renneboog, L. (2000). Share Price Reactions to CEO Resignations and Large Shareholder Monitoring in Listed French Companies. SSRN Electronic Journal.
- Egholm, A. C., & Nordström, J. (2011). Stock Price Reactions to CEO Turnover. The Stockholm School Of Economics.
- Eisenstein, P. A. (2018). Tesla stock plummets after Elon Musk smokes weed on live show and two execs quit in one day. Retrieved March 26, 2019, from <https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/tesla-stock-plummets-after-elon-musk-smokes-weed-live-show-n907476>
- Gillham, B. (2000). Case study research methods. Bloomsbury Publishing.
- Green, M. S. (2018). CEO departures can wipe out billions from a company's value — here are the Wall Street banks most at risk. Retrieved April 29, 2019, from <https://www.businessinsider.com/morgan-stanley-key-man-risk-banks-jpmorgan-have-huge-key-man-risk-2018-8>
- Hall, T. (2019). Key Person Risks. Retrieved March 25, 2019, from <https://www.linkedin.com/pulse/key-person-risks-thad-hall?articleId=6513470430433603585#comments-6513470430433603585&trk=prof-post>
- Harter, M. A. (2017). Evaluating Key Person Risk When Valuing a Closely Held Company for Marital Dissolution Purposes Family Law Valuation Insights. *Family Law Valuation Insights*, 9. Retrieved from www.willamette.com
- Hassett, M. E., Reynolds, N.-S., & Sandberg, B. (2018). The Emotions of Top Managers and Key Persons in Cross-Border M&As: Evidence From A Longitudinal Case Study. *International Business Review*, 27(4), 737–754.
- Hill, A. (2015). BBC discovers risk of relying on 'key man' | Financial Times. Retrieved March 25, 2019, from <https://www.ft.com/content/ed8a702c-c7fb-11e4-9226-00144feab7de>
- iosh. (2002). Institution of Occupational Safety and Health | IOSH. Retrieved January 28, 2020, from <https://www.iosh.com/>
- Jääskeläinen, A. (2011). How to measure and manage the risk of losing key employees? *Int. J. of Learning and Intellectual Capital*, 8, 63–75. <https://doi.org/10.1504/IJLIC.2011.037359>
- Jaitly, R. (2016). Practical Operational Due Diligence on Hedge Funds. Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.
- Jones, R. (2013). Better Business: How to manage key man risk. Retrieved March 29, 2019, from <https://www.professionaladviser.com/ifaonline/feature/2303924/better-business-how-to-manage-key-man-risk>
- Kelleher, K. (2019). Snap's Stock Falls 9% as CFO Leaves Eight Months After Hire | Fortune. Retrieved March 26, 2019, from <http://fortune.com/2019/01/15/snaps-stock-falls-announcement-cfo-leaving-eight-months/>
- Kollewe, J. (2011). Apple stock price falls on news of Steve Jobs's death | Technology | The Guardian. Retrieved March 26, 2019, from <https://www.theguardian.com/technology/2011/oct/06/apple-stock-steve-jobs>
- Kucharčíková, A. (2011). Human capital—definitions and approaches. *Human Resources Management & Ergonomics*, 5(2), 60–70.
- Nie, P., Wang, C., Chen, Z., & Chen, Y. (2018). A theoretic analysis of key person insurance. *Economic Modelling*, 71, 272–278.
- Parrino, R. (1997). CEO turnover and outside succession a cross-sectional analysis. *Journal of Financial Economics*, 46(2), 165–197.

- Pratt, S. P. (2009). Business valuation discounts and premiums (John Wiley). Wiley. Retrieved from <https://www.wiley.com/en-us/Business+Valuation+Discounts+and+Premiums%2C+2nd+Edition-p-9780470371480>
- Puffer, S. M., & Weintrop, J. B. (1991). Corporate performance and CEO turnover: The role of performance expectations. *Administrative Science Quarterly*, 1–19.
- Ranft, A. L., & Lord, M. D. (2002). Acquiring new technologies and capabilities: A grounded model of acquisition implementation. *Organization Science*, 13(4), 420–441.
- Sin, N. (2018). China, HK shares slump; tech leads losses after Huawei CFO arrest | Reuters. Retrieved March 26, 2019, from <https://www.reuters.com/article/china-stocks-open/china-hk-shares-slump-tech-leads-losses-after-huawei-cfo-arrest-idUSL4N1YB1XT>
- The Economist. (2019). Key-person risk is alive and kicking in global business - Schumpeter. Retrieved March 25, 2019, from <https://www.economist.com/business/2018/11/24/key-person-risk-is-alive-and-kicking-in-global-business>
- Winton, N. (2018). Renault Stock Price Hit As CEO Carlos Ghosn Arrested In Japan. Retrieved March 26, 2019, from <https://www.forbes.com/sites/neilwinton/2018/11/19/renault-stock-price-hit-as-ceo-ghosn-arrested-in-japan/#2232adc816c3>
- Yin, R. K. (2017). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). London: Sage publications.
- Zraick, K. (2019). Crypto-Exchange Says It Can't Pay Investors Because Its C.E.O. Died, and He Had the Passwords - The New York Times. Retrieved March 25, 2019, from <https://www.nytimes.com/2019/02/05/business/quadruga-cx-gerald-cotten.htm>

Rusya'nın Kürt Politikası ve Orta Doğu Bölgesine Yansımaları

The Kurdish Policy of Russia and its Reflections on the Middle East

Mustafa Üren¹

Öz

Rusya'nın uluslararası sistemde bugünkü konumuna ulaşmasında, kurucu liderlerden biri olarak kabul edilen I. Petro'nun (1672-1725) büyük etkisi bulunmaktadır. İktidarda olduğu dönemde ülkesini imparatorluk haline getiren I. Petro, bununla yetinmeyerek, Rusya'nın küresel güç olmasını hedef olarak belirlemiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için sıcak denizlere ulaşmayı temel şartlardan biri olarak öngörmüş ve bu tarihten itibaren "Sıcak Denizlere Ulaşma Politikası", Rus Dış Politikasının adeta değişmeyen bir simgesi haline gelmiştir. Dolayısıyla bu hedefine bağlı olarak Rusya'nın güneye doğru genişleme isteği, Osmanlı İmparatorluğu ile sürekli rekabetle sonuçlanmıştır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile hem Doğu Avrupa, hem de Kafkasya bölgelerinde çatışmak zorunda kalmıştır. Rusya, güneye doğru genişleme politikasında üç temel strateji kullanmıştır. Bunlar sırasıyla Pan-Slavizm, Pan-Ortodoksluk ve Osmanlı egemenliğindeki etnik unsurlarla işbirliği yapılmasıdır. Ortak hedef, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal bütünlüğünü ve ulusal direncini zayıflatmak ve yıpratmaktır. Hedefe ulaşabilmek için Rusya'nın 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı bünyesindeki Ermeni ve Kürt gibi etnik unsurlarla ilgilenmeye başladığı görülmektedir. Bu ilgi, gerek Kafkasya bölgesinde gerekse Osmanlı coğrafyasında ciddi sonuçlar doğurmuştur. Rusya'nın Kürt gruplarla ilişkisi, farklı boyutlarla da olsa günümüzde de devam etmektedir. Dolayısıyla taraflar arasındaki ilişkinin bölgesel politikaların oluşturulmasında göz önünde bulundurulması gereken bir faktör olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada, Rusya'nın Kürtlere yönelik politikasının Orta Doğu bölgesinde doğurabileceği sonuçlar ve bunun bölgesel ilişkilere yansımaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Kürtler, Kafkasya, Orta Doğu, Kürt Kartı.

Abstract

Being one of the founding leaders, Peter the Great (1672-1725) had a great influence on Russia's achievement of its current position in the international system. Peter the Great, who made his country an empire during his tenure in power, did not satisfy with this status, set a goal for Russia to achieve global power status. He envisaged to reach the warm waters as one of the basic conditions to achieve his goal, and as of this date, the "Policy of Reaching the Hot Seas" has become an unchanging symbol of Russian Foreign Policy. Accordingly depending on this goal, Russia's desire to expand to the south had been resulted in constant competition against the Ottoman Empire. For this reason, the Ottoman Empire had to clash with Russia both in Eastern Europe and in the Caucasus. It is noteworthy that Russia used three basic strategies in its expansion towards the south in this period. These are respectively Pan-Slavism, Pan-Orthodoxy put into practice by being the patroness of the Orthodox under Ottoman rule, and also collaboration with some ethnic elements in the country. The main goal of all three strategies was to weaken the political integrity and national resistance of the Ottoman Empire. As a part of this attrition policy, since the beginning of the 19th century, Russia started to deal with some ethnic elements such as Armenians and Kurds within the Ottoman Empire. This interest had resulted in serious consequences both in the Caucasus region and in the Ottoman geography. Russia's relationship with Kurdish groups has been continuing today, albeit in different dimensions. Therefore, this relationship between the parties is considered to be a factor that the must be taken into account in the formulation of regional policies. For this reason, in this study, the answers to questions such as what kind of outcomes Russia's policy towards Kurds may have resulted in the Middle East and how this may have reflections on regional relations will be sought.

Keywords: Russia, Kurds, Caucasus, Middle East, Kurdish Card.

Araştırma Makalesi (Research Paper)

Submitted: 28 / 10 / 2020

Accepted: 03 / 12 / 2020

¹ Dr., muren4410@gmail.com

Giriş

Hint-Avrupa halkları ailesinin bir üyesi olan Ruslar; Çekler, Polonyalılar, Sırp ve Bulgarlar gibi Slav kökenlidir. Yaşadıkları bölgelere göre Batı (Orta Avrupa), Güney (Balkanlar) ve Doğu (Doğu Avrupa) kollarına ayrılan bu Slav halkları, geniş bir bölgede yaşamlarına devam etmektedirler. Slav halklarının Doğu kolunu oluşturan Ruslar; Velikiruslar, Maloruslar ve Belaruslar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Günümüzde yalnızca Rus olarak adlandırılan Velikiruslar, toplam Rus nüfusunun %65'ini; Ukraynalı olarak adlandırılan Maloruslar %25'ini ve Beyaz Ruslar olarak adlandırılan Belaruslar ise %10'unu oluşturmaktadır (Vernadsky, 2011: 19). Bu üç Rus halkı, toplumsal varlıklarını devam ettirebilmek için zaman içinde Kiev, Moskova, Tver, Nijni Novgorod ve Riyazan isimleri altında farklı Knezlikler (Krallık) kurmuşlardır. (Vernadsky, 2011: 94). Siyasi yaşama dahil olan her yeni Knezliğin tüm Rusları temsil etme iddiası, kendi aralarında egemenlik mücadelesine neden olmuştur. Uzun süren bu mücadeleyi, İvan dönemindeki Moskova Knezliği kazanmıştır. Bunun neticesinde Moskova Knezliği, 1480 yılında Avrupa'da tıpkı Macaristan ve Avusturya gibi bağımsız bir devlet haline gelmiştir (Vernadsky, 2011: 108). Bu önemli gelişmenin ardından dikkatini doğuya çeviren Rus Knezliği, önce 1552'de Kazan Hanlığı'nı (Chaninov, 1939: 126), ardından da 1556'da Astrahan Hanlığı'nı (Cabağı, 1967: 15) işgal etmiştir. Böylece III. İvan'ın ölümünden sonra işbaşına gelerek adı geçen iki Hanlığı işgal eden IV. İvan ya da diğer adıyla Korkunç İvan, Ruslar için hem doğuya ve güneye doğru genişlemeye, hem de imparatorluğa giden yeni bir devir başlatmıştır.

Önemli değişimlerin hayata geçtiği I. Petro (1672-1725) döneminde Avrupa örnek alınarak başta eğitim kurumları ve ordu olmak üzere devlet teşkilatı reforma tabi tutulmuştur. Bunun neticesinde komşularıyla girdiği bölgesel rekabeti kazanan Rusya, 1721 yılında savaş meydanında en önemli rakiplerinden biri olan İsveç'i büyük bir hezimete uğrattıktan sonra İmparatorluğu'nu ilan etmiştir (Kurat, 2010: 262). I. Petro, Avrupa'da elde edilen bölgesel güç statüsüyle yetinmeyerek Rusya'yı küresel bir güce dönüştürebilmek için kurumsal nitelikte bazı adımlar atmıştır. Bu adımların başında "Sıcak Denizlere Ulaşma Politikası" gelmektedir (Onay, 2008: 69). Uygulamaya başlandığı tarihten itibaren güneye doğru genişlemeyi ve nihai olarak sıcak denizlere ulaşmayı öngören bu politika, daha sonraki dönemlerde Rus Dış Politikasının adeta değişmeyen bir simgesi haline gelmiştir.

Rusya, güneye doğru genişleme ve sıcak denizlere ulaşma gayretleri için sadece askeri gücünü değil, aynı zamanda yıpratma politikasını (Üren, 2016: 34) da devreye sokmuştur. Pan-Slavizm, Pan-Ortodoksluk ve hasım ülkenin egemenliği altındaki bazı etnik unsurlarla işbirliğini içeren yıpratma politikası, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır. Bu süreçte Rusya ile işbirliği yapan Yunan, Bulgar ve Sırp gibi Balkanlar bölgesinde yaşayan bazı etnik unsurların Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmaları, Osmanlı'nın egemenliği altında Anadolu'da yaşayan Ermeni, Kürt gibi diğer etnik unsurları cesaretlendirmiştir. Bu çerçevede Ermenilerin de Rus desteğiyle kendi ulusal devletini kurma hayalini hayata geçirmeleri, benzer hayal peşinde koşan Kürtlerin Rus Çarlığı ile işbirliğini devam ettirmelerinde önemli teşvik ve esin kaynağı olmuştur.

Rusya; çarlık (imparatorluk), komünizm ve kapitalizm gibi günümüze kadar üç farklı siyasi rejimle yönetilmesine karşılık sıcak denizlere ulaşma politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu istikrarlı politik tutumuna rağmen kendisine küresel güç olma fırsatını sunacağına inandığı sıcak denizlere ulaşma politikasında başarılı olduğu da söylenemez. Nitekim geçmişte Osmanlı Devleti tarafından oluşturulan engellik vasfı, günümüzde onun ardılı olan Türkiye Cumhuriyeti tarafından devam ettirilmektedir. Bu olumsuz durumun aşılabilmesi büyük oranda Rusya'nın Orta Doğu Politikasının başarısına bağlıdır. Söz konusu politikasında başarılı olması halinde, Suriye'deki deniz üssü vasıtasıyla tesis ettiği sıcak denizlerle irtibatını uzun müddet sürdürebilecektir. Bu nedenle Rusya, Arap Baharı döneminde zemin kaybettiği Orta Doğu'daki konumunu tekrar güçlendirebilmek için bölgedeki en önemli müttefiki Suriye'deki rejimin varlığını devam ettirebilmesi amacıyla her türlü gayreti göstermektedir. Genelde Orta Doğu'da özelde ise Suriye'de gösterdiği bu gayretler, ABD ile rekabetine yol açmakta ve bölge devletleri, genel olarak belirtilen bu iki güç etrafında kümelenmektedir. (Yılmaz, 2019: 250-257).

Bu kümelenmede Türkiye, Orta Doğu'daki yeni jeopolitik ortamda gerek Irak gerekse Suriye konusunda ABD ile çıkar çatışması yaşamasından dolayı Rusya'nın yanında yer almayı tercih etmektedir. ABD ile çıkar çatışması, büyük oranda ABD'nin Kürt devleti kurma stratejisinden (Doster, 2020: 82) kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin bu hassasiyetinin farkında olmasına rağmen Rusya, tarihsel bir geçmişe dayanan Kürtlerle olan ilişkisini devam ettirme kararlılığından vazgeçmemektedir. Bu kapsamda, PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmemekte, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmektedir. Suriye'deki merkezi yönetimin varlığını devam ettirebilmesi için her türlü desteği vermekle birlikte, bu ülkedeki Kürtlerin yönetim içinde özel bir statüye kavuşması yönünde de gayret sarf etmektedir. Dolayısıyla ABD tarafından Orta Doğu'daki siyasi haritanın yeniden şekillendirileceği iddialarının sık sık gündeme getirildiği bir dönemde Rusya'nın Kürtlere yönelik ilgisi dikkat çekmektedir.

Rusya'nın özelde Suriye'de genelde ise Orta Doğu'daki siyasi ve askeri varlığının giderek arttığı bir dönemde Kürtlere yönelik politikasının ele alındığı bu çalışmanın amacı, Rus-Kürt ilişkilerinin altında yatan gerekçelerin neler olduğunun ve bu ilişkinin Orta Doğu'daki jeopolitik ortama ne gibi yansımaları olabileceğinin tespit edilmesidir. Konuyu daya iyi

kavrayabilmek için öncelikle Rus-Kürt ilişkileriyle ilgili Orta Doğu'daki jeopolitik ortamın analizinde kullanılacak teorik çerçeve ortaya konulacak, ardından Rusya'nın hasım ülkelerde bulunan etnik unsurlarla işbirliğinin tarihsel kökenleri araştırılacak, müteakiben Rusya'nın Kürtlerle ilişkisinin Çarlık döneminden başlanarak günümüze kadar takip ettiği seyir irdelenecektir. Konuyla ilgili bölgedeki büyük resmin elde edilmesinin ardından söz konusu ilişkilerin anlamlandırılması amacıyla genel bir analiz yapılacaktır. Sonuçta, elde edilen veriler çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılmak suretiyle Rusya'nın Kürtlerle olan ilişkisinin Orta Doğu'ya etki ve yansımalarının daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

1. Teorik Çerçeve

Rusya'nın küresel güç olma amacıyla başlattığı ve nihai olarak sıcak denizlere ulaşmayı öngören güneye doğru genişleme politikasının, genelde Realist teori, özelde ise adı geçen teorinin bir akımını oluşturan Neorealist paradigma ile açıklanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde, Rusya'nın dış politikası ile Neorealist paradigmanın birçok önermesinin birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir.

Neorealist akımın mimarı Waltz (1979: 79)'a göre; uluslararası sistem, yapı ile sistem içinde sürekli karşılıklı etkileşim halinde bulunan aktörlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda soyut bir kavram olarak kabul edilen yapı ise, aktörlerin ya da devletlerin göreceli güçlerine göre sistem içinde sıralandırılması suretiyle ortaya çıkmaktadır (Waltz, 1979: 80). Yapının en bariz özelliği, içinde yer aldığı sisteme bütünlük kazandırmasıdır. Bu çerçeveden bakıldığında uluslararası sisteme bütünlük kazandıran onu oluşturan devletler ve yapının birleşmesi değil, parçalardan bağımsız olan yapının kendisinin olduğunu söylemek mümkündür (Eralp, 2012: 138).

Uluslararası sistemin tanımlanmasının ardından Neorealist paradigma, sistemin çalışma esaslarını, birbirleriyle bağlantılı beş önerme ile özetlemektedir. Birincisi, uluslararası sistemin temel aktörleri "devletler" olduğudur. İkincisi, temel aktör olan devletler, sistematik olarak kendi çıkarlarını rasyonel ve egoist bir şekilde maksimize etmeye çalışırlar. Üçüncüsü, devletlerin öncelikli çıkarı uluslararası sistemdeki varlığını devam ettirmektir. Bunun için devletler, ister işbirliği ister savaşla olsun, hayatta kalma şanslarını en üst düzeye çıkarmak adına her yola başvurmak zorundadırlar. Dördüncüsü, bahse konu hayatta kalma arayışında devletler, uluslararası hiyerarşik yapıya sahip bir otoritenin yardımına güvenemezler. Bu nedenle "kendi kendine yeterli olma" şartlarına ulaşmaya çalışırlar. Sonuncusu ise, sadece kendilerine güvenebildikleri bir ortamda devletler, sıfır toplamlı bir oyunda maddi gücünü artırabilmek için sürekli rekabet halindedirler. Dolayısıyla birinin kazanmasına karşılık diğerinin kaybettiği böyle ortamda devletlerin sürekli tetikte olmaları dışında başka seçenekleri yoktur (Morin ve Paquin, 2018: 317).

Uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletler, değişik özelliklere sahip kapasitelerinden dolayı birbirlerine göre farklılığa sahiptirler (Waltz, 1979: 93). Kapasiteden kastedilen husus güçtür. Buna göre sistem içindeki güç dağılımı, uluslararası sisteme ait temel özelliktir (Yalvaç, 2009: 154). Bu nedenle devletlerin güç veya kapasitelerindeki herhangi bir değişiklik, sistemdeki sıralamaya doğrudan etki etmektedir. Bu da doğal olarak yapı değişikliğiyle sonuçlanmaktadır. Genel olarak böyle bir yapı değişikliğinin ancak sistemdeki büyük güçler tarafından yapılabileceğine inanılmaktadır (Waltz, 1979: 93). Yapı değişikliği neticesinde ortaya çıkan uluslararası düzen, sistem içindeki büyük güçlerin sayısına göre değişmektedir (Donnelly, 2005: 35). Mevcut sistemdeki büyük güçlerin sayısına göre uluslararası düzenin tekli, ikili veya çoklu olmak üzere kutupluluk durumu ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar ki uluslararası düzenler incelendiğinde, iki ve çok kutupluluk dışında günümüze kadar başka bir uluslararası düzenin oluşmadığı görülmektedir (Yalvaç, 2009: 154).

İki veya çok kutuplu bir uluslararası düzenin hâkim olduğu bir ortamda devletlerin herhangi bir tehditle karşılaşmaları halinde, sorunun doğrudan çatışmayla sonuçlanmaması için uluslararası sistem içinde güç dengesi mekanizması devreye girmektedir. Siyaset bilimi uzmanı Hewywood (2011)'a göre güç dengesi, uluslararası sistemdeki hiçbir devletin diğer devletlere karşı üstünlük sağlayamadığı, daha da önemlisi hegemonik niyetlerin mümkün olduğunca törpülediği ve genel anlamda denge eğiliminin baskın olduğu siyasi koşulları ifade etmektedir (2011: 309). Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir gücün sistemde tehdit olarak ortaya çıkması halinde, diğer devletlerin hayatta kalma ve varlıklarını devam ettirebilmeleri için güç dengesi stratejisi takip etmektedirler (Waltz, 2000: 38). Güç dengesi stratejisinin uygulanması neticesinde dengeye ulaşılması durumunda, bu mümkün olduğunca devam ettirilmekte; bozulması halinde ise, uygun olan bir yöntemle tekrar eski haline getirilmesi sağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, rekabete dayalı uluslararası sistem içinde güç dengeleri, dinamik bir şekilde tekrar tekrar yeniden oluşturulmaktadır (Waltz, 1982: 48). Güç dengesinin gerek bölgesel gerekse uluslararası sisteme sunduğu en önemli ürün ise hiç şüphesiz istikrardır. Bu nedenle, güç dengesinin sağlanmasına bağlı olarak istikrar da her seferinde yeniden üretilmektedir (Yalçın, 2015: 215).

Bu teorik esaslar çerçevesinde Rus tarihine bakıldığında küresel ve bölgesel güç dengelerinin, Rusya'nın güneye doğru genişleme politikasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu manada Osmanlı Devleti'ne savaş açmadan önce, özellikle küresel güç dengesinin hassasiyetlerine her zaman önem attığı görülmektedir. Rusya, dönemin küresel gücü ve Avrupalı büyük devletlerin o dönemdeki önemli olaylarına odaklandıklarından emin olduktan sonra Osmanlı

Devleti'ne savaş açmış ve neticede hedeflerine de ulaşmıştır. Bunun belki de tek istisnasını oluşturan Kırım Savaşı'nda bu kurala uymamasının bedeli ağır olmuş ve doğal olarak savaşı kaybetmiştir. Diğer taraftan Rusya, özellikle Kafkasya bölgesinde Osmanlı Devleti ve İran arasında kendisine karşı güç dengesi oluşturulmasına asla fırsat vermemiştir. Zaten her iki devlet te, Rusya'ya karşı güç dengesi oluşturma bir tarafa, 19. yüzyılın başından itibaren Rusya'nın devreye soktuğu yıpratma politikası kapsamındaki Kürt ve Ermeni isyanlarıyla mücadele etmek suretiyle siyasi bütünlüklerini devam ettirebilme kaygılarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Başka bir ifadeyle, her iki devlet te, Neo-Realist akımın önermelerine uygun bir şekilde uluslararası sistemde varlıklarını devam ettirme derdine düşmüşlerdir. Bu nedenle konunun daha iyi kavranabilmesi için bu noktada, Rusya'nın bu dönemde uygulamaya koyduğu yıpratma politikasının esaslarının bilinmesi önem arz etmektedir.

2. Rusya'nın Etnik Unsurlarla İşbirliğinin Temel Dayanağı: Yıpratma Politikası

Rusya'nın güneye doğru genişleme politikası, başlangıçtan itibaren tüm Osmanlı topraklarını kapsayacak bir şekilde planlanmış ve "Şark Meselesi" adı altında formüle edilerek uygulamaya konulmuştur (Uluslan, 2009: 231). Ruslara göre Şark Meselesi, "Türk boğazlarını kendi kontrolüne almak suretiyle sıcak denizlere ulaşma" olarak özetlenmektedir (Goryanof, 2006: 45). Dolayısıyla bu amaca ulaşabilmek için güneye genişleme politikası çerçevesinde Osmanlı'ya karşı yürütülen Kırım Savaşı hariç tüm savaşlarda hem Kafkasya hem de Avrupa cephesi aynı zamanda kullanılmıştır (Yalçın, 2015: 78). Osmanlı'ya karşı verilen bu mücadelede, sadece askeri güç değil, en az onun kadar etkili olan yıpratma politikası da devreye sokulmuştur. Nitekim bu politika, yarattığı etkiye bağlı olarak elde edilen başarılarla zaman içinde giderek daha belirleyici bir faktöre dönüşmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başladığı bir dönemde Rusya tarafından uygulamaya konulan yıpratma politikasının birbirleriyle bağlantılı üç unsurdan oluştuğu söylenebilir: Pan-Ortodoksluk, Pan-Slavizm ve rakip ülkedeki etnik unsurlarla işbirliği. Genel olarak Fransız İhtilali'nden sonra uygulanmaya başlanan yıpratma politikasının temel amacı, Osmanlı'nın toplumsal dokusunun parçalanarak siyasi bütünlüğün ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla bu politikanın yardımıyla, sıcak denizlere ulaşmanın önündeki siyasi direnç mekanizmasının ortadan kaldırılması planlanmıştır.

Yıpratma politikasının ilk ayağını oluşturan Pan-Ortodoksluk unsurunun hayata geçirilmesine yönelik en önemli adım, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde 21 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile atılmıştır (Efe ve Kızıl, 2018: 309). Nitekim antlaşmanın 7. ve 14. maddeleri, Rusya'ya bu yönde önemli avantajlar sağlamıştır. Buna göre Rusya, 7. madde gereği Osmanlı Devleti'nde daimi elçi bulundurma ve gerekli gördüğü yerlerde konsolosluk açma; 14. madde gereği ise, Osmanlı Devleti egemenlik alanındaki Hıristiyan haklarını ve kiliselerini koruma yetkilerine sahip olmuştur. Aslında antlaşma maddelerini kendi çıkarlarına uygun yorumlayan Rusya, bu antlaşma sayesinde Osmanlı'nın içişlerine müdahale hakkını kazanmış ve bu hakkını daha sonraki dönemlerde etkin bir şekilde kullanmıştır (Keleş, 2008: 126). Bu maksatla uygulamaya konulmak istenen en somut politika "Yunan Projesi"dir. II. Katerina döneminde tasarlanan proje ile bir Rus prensin yönetiminde merkez İstanbul olmak üzere bir Yunan devletinin kurulması öngörülmüştür (Keleş, 2008: 1256). Ekim 1752 tarihinde ortaya atılan proje gerçekleştirilememiş, ancak bu hedeften de vazgeçilmemiştir. Nitekim 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı neticesinde imzalanan 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması'nın 10. maddesi (Turan, 1951: 140) ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıracak sürecin başlatılması, Rusya'nın bu konudaki istikrarlı tutumun bir kanıtı olarak gösterilebilir.

İkinci ayağını oluşturan Pan-Slavizm stratejisi, Rusya'nın güneye doğru ilerleme mihveri olarak kullandığı Balkanlar bölgesinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'nın bu bölgedeki Slav kökenli ulusları kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde Pan-Slavist bir politika uygulamaya koyması, 1870'lerden sonra Balkan ulusları arasında yoğun bir isyan ve ayaklanma hareketinin başlamasına neden olmuştur (Keleş, 2008: 125). Bu gelişmelerin ardından başlayan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Romanya'nın yanında Sırbistan ve Karadağ gibi Slav kökenli iki Balkan ulusu bağımsızlıklarını kazanmıştır. Daha önemlisi, büyük devlet hayali peşinde koşan Bulgarlara, Ruslarla yaptıkları işbirliğinin karşılığında bekledikleri ödül verilmiştir. Nitekim özerklik statüsüyle de olsa, Ege Denizi ve Tuna Nehri arasında kalan oldukça geniş bir bölgede "Büyük Bulgaristan" kurulmasına karar verilmiştir (Arfaoui, 2009: 79). Görüldüğü üzere Rusya'nın Pan-Slavizm politikası vasıtasıyla sıcak denizlerle ilgili hedefine kısmen de olsa ulaştığını söylemek mümkündür. Ege Denizine kıyısı olan özerk statüdeki "Büyük Bulgaristan"ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma olasılığı dönemin küresel gücü İngiltere'yi endişelendirerek harekete geçirmiş ve İngiliz çıkarları açısından son derece zararlı olan bu durum Berlin Kongresi kararları ile ortadan kaldırılmıştır (Maden, 2013: 271).

Üçüncü ve son ayağını ise, daha çok Rusya'ya komşu bölgelerde etkin bir şekilde kullanılan "etnik gruplarla işbirliği stratejisi" oluşturmaktadır (Blank, 2018: 155). Etnik gruplarla işbirliği stratejisinin asıl amacı, öncelikle işbirliği yapılan etnik grupların çıkaracağı isyanlarla çok uluslu rakip devletin istikrarını bozmak suretiyle gücünü ülke içinde harcanmasını sağlamak ve nihayetinde de en az maliyetle siyasi bütünlüğünü ortadan kaldırmaktır (Attar 2006: 1). Geçmiş dönemde

Kafkasya'da Osmanlı Devleti'ne karşı Ermeni ve Kürtleri kullanmak suretiyle uygulamaya konulan strateji, günümüzde Orta Doğu'da Kürt nüfusa sahip ülkelere karşı kullanılmak istenmektedir (Blank, 2018: 161). Stratejinin temel dayanağı, öncelikle komşu ülkedeki etnik gruplar içinde önemli bir konuma sahip elitlerin kendi saflarına kazanılması ve ardından da elitler vasıtasıyla harekete geçirilen etnik grupların rakip ülkenin gerek ülke içi istikrarını gerekse siyasi bütünlüğünü bozacak şekilde kullanılmasıdır. Söz konusu stratejinin uygulamaya geçirilmesi yönünde ilk adım olarak önce ortak düşman yaratılmıştır. Ardından da, ortak düşman kabul edilen Türklere karşı işbirliğinin zorunlu olduğu algısı oluşturulmuştur.

Bahse konu işbirliğinden azami faydalanabilme adına Rusya'nın üç yöntem kullandığı görülmektedir (Attar, 2006: 5). Bu maksatla kullanılan ilk yöntem, Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde edilen haktan dolayı Osmanlı devleti egemenliği altındaki bölgelerde elçilikler ve konsolosluklar açılmasıdır. Bu çerçevede XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı'nın bazı doğu eyaletlerinde Rus konsoloslukları hizmet vermeye başlamıştır. Bölgede konsoloslukların hizmet vereceği Rus vatandaşlarının bulunmaması ilginç bir durum oluşturmaktaydı. Daha da ilginç, konsolosların genellikle doğubilimleri uzmanı olmasıydı. Örneğin Erzurum Konsolosu Alexander Jaba, ünlü Rus doğu bilimcilerden biri olarak kabul edilmektedir (Attar, 2006: 6). Görevli Rus konsoloslarının diğer önemli bir niteliği ise, atandıkları bölgelerdeki Osmanlıca, Arapça ve Farsça gibi yerel dilleri çok iyi derece bilmeleri ve konuşmalarıydı. Bunun için adı geçen dillerin öğretilmesi amacıyla Rusya'da akademik çalışmalar başlatılmıştır (İmanov, 2009, aktaran: Özdemir, 2018: 24). İkinci yöntem, bu konsolosluklarda Osmanlı Devleti'nin tebaası konumunda bulunan dini cemaatleri, aşiretleri ve bölgeyi çok iyi bilen ve bu alanda araştırmalar yapan uzmanların görevlendirilmesidir. Üçüncü yöntem ise, bölgedeki aşiretlerden Rus sempatzanı bazı kişilere Rusya'da özel eğitim vermek suretiyle bunlardan yöre halkının Rus sempatzanı haline getirilmesi amacıyla yararlanılmasıdır (Attar, 2006: 6). Bu hedefe ulaşılabilmesi için daha önce Balkanlar bölgesinde çetelerle işbirliğinde tecrübe kazanmış olan bazı konsoloslar, Kürt aşiretleriyle işbirliği yapmak üzere Doğu Anadolu ve İran'a atanmışlardır. Örneğin Selanik, Prizren, Üsküp ve Manastır'da Rusya adına önemli görevlerde bulunan Mösyo Çerkov'un, Hoy ve Salmas'a konsolos olarak tayin edilmesi, bu konuya verilen önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Ünal, 2008: 140).

Türk-Rus ortak tarihi incelendiğinde yıpratma politikasının mimarı Rusya'nın Ermeni ve Kürt gibi etnik unsurlarla yaptığı işbirliği neticesinde Balkanlar bölgesinde olduğu gibi Kafkasya bölgesindeki hedeflerine de adım adım ulaştığı görülmektedir. Bölgedeki Konsolosluklar vasıtasıyla milliyetçilik duyguları harekete geçirilen Ermeni ve Kürt gruplar, Doğu Anadolu bölgesinde birçok defa ortak düşman olarak kabul ettikleri Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kalkışmıştır. İsyanların ardından başlayan Osmanlı-Rus savaşları neticesinde Osmanlı Ordusu daima ağır yenilgiye uğratılmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sadece Balkanlar bölgesinde değil, Doğu Anadolu bölgesinde de ağır sonuçları olmuştur. Öncelikle "Sıcak Denizlere Ulaşma Politikası" için çok kritik bir bölge olan "Kars Platosu" Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. Gerek İskenderun Körfezi gerekse Basra Körfezi'ne yapılacak askeri harekâtlar için çıkış arazisi niteliğine sahip Kars Platosu'nun Rusya'nın kontrolüne girmesi (Akgül, 1995: 25; Özdemir, 2018: 88), doğal olarak İngiltere'nin karşı hamlesine neden olmuştur. Nitekim 1853 yılından itibaren Basra Körfezi'nin Batı kıyılarını Katar ile işgale başlayan (Şenel, 2016: 196) İngiltere, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşma çerçevesinde Kıbrıs'ı da kontrolü altına almıştır (Menekşe, 2013: 315). Bu sayede Kars Platosu'ndan başlayacak bir Rus askeri hareketinin ilerlemesini engelleyebilmek amacıyla Basra Körfezi bölgesinde olduğu gibi İskenderun Körfezi bölgesinde de gerekli önleyici tedbirleri uygulamaya koymuştur.

Bölgesel hedeflerine ulaşmak için elinin altındaki her yöntemi kullanmaktan çekinmeyen Rusya, Kafkasya bölgesinde etnik unsurlarla işbirliği faaliyetine 1801 yılında Gürcistan'ın ilhakının hemen ardından önce Ermenilerle başlamış, daha sonra ise Kürtlerle devam etmiştir. Bu dönemde Rus Yönetimi, daha önce Ermeni kimliğinin oluşturulması sürecinde elde edilen tecrübelerden yararlanmak suretiyle özellikle Osmanlı Devleti içinde yaşayan Kürtlerin milli kimliklerinin şekillendirilmesi ve geliştirilmesi yönündeki çalışmalara ağırlık vermiştir. Bu kapsamda gerek bölgedeki konsolosluklarda gerekse de merkezdeki eğitim kurumlarındaki çalışan çok sayıda Rus araştırmacı, Kürt kimliği üzerinde kayda değer eserler ortaya koymuştur. Bunlar arasında Kürtlerin tarihi, Kürtçe dil grameri, Kürt kimliği, Kürt ve Yezidilerin sosyal yaşamları konusundaki araştırmalar ön plana çıkmaktadır (Attar, 2006: 7). Bu çalışmalar vasıtasıyla Kürt kimliği inşa edilmeye çalışılırken, her zaman olduğu gibi Türk düşman olarak gösterilmiş ve daha önce yaratılan Yunan, Bulgar, Ermeni, Sırp gibi mevcut etnik sorunların yanına bir de "Kürt Sorunu" eklenmiştir. Sorunu diğer etnik sorunlardan farklı kılan husus, ilk defa Müslüman olan bir etnik grubun Padişahı aynı zamanda Halife olan Osmanlı Devletine isyan etmesidir. Dolayısıyla Rusya tarafından temeli atılan bu sorun, bu tarihten itibaren sadece Osmanlı Devletine karşı değil, hem Türkiye'ye hem de Kürtlerin yaşadığı diğer ülkelere karşı bir dış politika vasıtası olarak kullanılmıştır.

3. Rusya'nın Kürtlerle İlişkisinin Tarihsel Arka Planı

Rusya, bugüne kadar değişik siyasal sistemlerle yönetilmesine rağmen "Sıcak Denizlere Ulaşma Politikası" başta olmak üzere Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu gibi bölgelere yönelik dış politikasında hemen hemen hiç değişiklik olmamıştır.

Rus Çarlığı'nın 1801 yılında itibaren Güney Kafkasya'yı işgali ve sonrasında bölgeyi kendi çıkarlarına uygun şekillendirmesi döneminde, birçok faktörün yanında özellikle iki hususun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, Türk Dünyası ile Anadolu Türklüğü arasındaki irtibatın ortadan kaldırılmasıdır. Bunun için Rus Çarlığı, taraflar arasında işbirliği imkânı sağlayan bahse konu irtibatın yok edilmesine büyük önem vermiş ve bu nedenle de, aşamalı bir şekilde Ermenistan devletini kurmak suretiyle Anadolu ile Türk Dünyası arasında Kafkasya'da bir tampon bölge oluşturulmuştur (Oktay, 2010: 319). Kafkasya'nın işgaliyle birlikte kendi kontrolüne giren Eçmiyazin'deki Ermeni Kilisesi'ni etkin bir şekilde kullanarak, burayı etnik unsurlarla işbirliği stratejisinin bir vasıtası olarak Doğu Anadolu'daki Ermeni faaliyetlerini yönlendiren siyasi bir üs haline getirmiştir (Arslan, 2002: 29). Nitekim Ermeni Kilisesi, bu dönemde Kürt aşiretlerinin ileri gelenlerine mektuplar göndererek Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenilerle işbirliği teklifinde bulunmuştur (Ünal, 2008: 134). Diğer ise, devletler ve toplumlar arasında en önemli dayanışma ve işbirliği mekanizmalarından biri olan dinin, özellikle Rusya'ya karşı uygulanan politikalarda işlevsiz bırakılmaya çalışılmasıdır. Bu durumun Rusya'nın manipülasyonları neticesinde ortaya çıkan bir sonuç olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak bölgedeki iki güçlü rakibi olan Müslüman Osmanlı Devleti (Sünni) ve İran'ın (Şii) mezhep farklılığından kaynaklanan husumetleri nedeniyle bir türlü ittifak oluşturamamaları, her zaman Rusya'nın çıkarına uygun sonuçlar doğurduğu da bilinen ve kabul edilen bir gerçektir.

Bu durumun farkında olan ve bunu fırsata çevirmeye çalışan Rusya, büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti ve nispeten daha az kısmı ise İran sınırları içinde yaşayan Kürtlerle işbirliği konusunda daha cesaretli bir politika takip etmiştir. Ancak Kürtlerle işbirliğinde Ermenilerle olduğu kadar başarılı olduğu söylenemez. Gayretlerine rağmen elde edilen neticelerin arzu edilen seviyede olmaması, üzerinde dikkatlice düşünülmesi gereken bir sonuçtur. Bu sonuçta birçok farklı faktörün etkili olması olasıdır. Ancak özellikle din faktörünün bu başarısızlıkta asıl belirleyici faktör olarak ön plana çıktığı değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Halife olan Osmanlı Padişahı'nın Hıristiyanların hamisi konumundaki Rusların bölücü girişimlerine karşı yaptığı çağrılarının Müslüman Kürtler üzerinde küçümsenmeyecek etkiler yarattığı düşünülmektedir.

3.1. Rus Çarlığı Dönemi Rus-Kürt İlişkileri

Yıpratma politikasını etkin olarak kullanan Çarlık Rusyası'nın güneye doğru istikrarlı bir şekilde genişlemesi, İngiltere'yi endişelendirmiş ve karşı tedbir almasına neden olmuştur. 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgaline karşı Osmanlı'nın yetersiz kalması ve Fransa'yı Mısır'dan ancak İngiltere ve Rusya ile yaptığı ittifak antlaşmaları sayesinde çıkarabilmesi Osmanlı Dış Politikasında "güç dengesi" politikasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Kürkçüoğlu, 1980: 315). Bu müdahale döneminde İngiliz sömürgelerine giden yol üzerinde önemli bir konuma sahip olan Akdeniz'de Rusya'nın da yer alması İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Bundan dolayı bu olaydan itibaren sıcak denizlere ulaşmak isteyen Rusya, önündeki set görünümündeki Osmanlı'nın siyasi bütünlüğünü devam ettirmeyi öngören bir dış politika takip etmeye başlamıştır (Bolat, 2014: 17). Aslında Osmanlı'nın lehine olan bu güç dengesi politikası, Osmanlı Ordularının ağır yenilgi aldığı 1877-78 Savaşı'na kadar devam etmiş ve bu tarihten itibaren dengeleme politikasında İngiltere'nin yerini Almanya almıştır.

Osmanlı Devleti'nin Neo-Realist teorinin varsayımlarına uygun bir şekilde güç dengesi ile siyasi varlığını devam ettirme gayretlerine yoğunlaştığı bir dönemde Rus Çarlığı'nın etnik unsurlarla işbirliği stratejisini devreye soktuğu görülmektedir. Fikri temelleri çok daha önceden atılan bu strateji, Kürtlerle ilgili yapılan değişik çalışmalarda elde edilen bulgular üzerine inşa edilmiştir. Kürtler arasındaki dayanışmayı sağlayacak ortak Kürt kültürünün yaratılmasını hedefleyen bu alandaki ilk çalışmalar, II. Katerina (1729-1796)'nın iktidarda kaldığı 34 yıllık dönemde başlatılmış ve bu konuda önemli mesafeler kat edilmiştir. Genişleme alanı içindeki etnik gruplardan yararlanılmasının Rus işgal faaliyetlerini kolaylaştıracağına düşünen Çarlık Yönetimi, bu maksatla etnik unsurları daha iyi tanıyabilmek için özel enstitüler açmış ve bu unsurlara ait kültürlerin anlaşılmasını sağlayan dokümanları Rusçaya tercüme ettirmiştir. Nitekim Rus Bilimler Akademisi bünyesinde dünyadaki ilk Kürdoloji Bölümü 1787 yılında Rusya'da açılmıştır (Özdemir ve Arslan, 2018: 196). Kürtlerle işbirliğine yönelik II. Katerina döneminde atılan ilk adımın ardından ilk fiziki temas ise, 1801 yılında Gürcistan'ın ilhak edildiği I. Alexander döneminde sağlanmıştır. Fiziki temasın tesis edilmesinden sonra Osmanlı'nın doğu eyaletleri ile İran'da görevli konsolos ve elçilerden azami yararlanılmış ve Kürtlerle işbirliği için uygun zemin yaratılmaya çalışılmıştır (Özdemir, 2018: 26).

Kürtlerle işbirliği stratejisi gereği merkezde alınan kararlar için bölgede görevli büyükelçi ve konsolosların yanında ayrıca bölgedeki komutanların görüş ve tavsiyelerinden de istifade edilmiştir. Bu konudaki görüşlerini rapor halinde merkezi yönetime gönderen ilk resmi Rus görevlisi Mareşal İvan Paskiyeviç'tir (Özdemir, 2018: 27). Kafkasya Bölge Komutanı olarak görev yapan Paskiyeviç, Kürtlerle işbirliği yapılması halinde Rus askeri harekâtının hem İskenderun Körfezi'ne hem de Basra Körfezi'ne daha kolayca ulaşabileceği öngörüsünde bulunmuştur. Bu nedenle Rusya'nın Akdeniz'e veya Hint Okyanusu'na ulaşmasını sağlayacak jeostratejik bakımdan önemli bir bölgede yaşayan Kürtlerle iyi ilişkiler geliştirmeye önem vermiş ve neticede bu konuda başarılı sonuçlar elde etmiştir. Paskiyeviç'in önerilerini dikkate alan Çarlık Yönetimi'nin Kürtlere sağladığı maddi destekler sonucunda yaklaşık 10 bin Kürdün Rus ordusunda görev alması sağlanmıştır (Ünal, 2008: 134).

Bu dönemde Kürtlerle işbirliği stratejisinden elde edilen başarıya bağlı olarak bu alandaki çalışmaların bilimsel açıdan kurumsallaştırılması amacıyla 1860 yılında "Kürdoloji Enstitüsü"nin kurulmasına karar verilmiştir. İran ve Doğu Anadolu

bölgesindeki Rus konsoloslukları ve elçilikler vasıtasıyla desteklenen enstitünün çalışmaları sonucunda, bölgedeki Kürt halkının Rus çıkarlarına uyumlu hareket edebilmesi için takip edilmesi gereken yöntem ve buna uygun stratejiler geliştirilmiştir. Bu çalışmalarda, Osmanlı ve İran ile yapılacak savaşlarda Kürtlerin desteğinin kazanılmasına öncelik verilmiş, bu olmadığı takdirde en azından tarafsız kalmalarını sağlayacak bir strateji geliştirilmeye çalışılmıştır (Özdemir ve Arslan, 2018: 196). Söz konusu çalışmalar neticesinde elde edilen bulguların dönemin Rus dış politikasına ve özellikle de Kafkasya bölgesine yansımaları olmuştur. Bu kapsamdaki en ciddi yansıması, Rus desteğine bağlı olarak Doğu Anadolu ve İran'daki bazı Kürt aşiretlerinin merkezi yönetimlere karşı isyan etmeleri veya ayaklanmalarıdır. İsyanların Osmanlı-Rus savaşları sırasında, ya da Osmanlı'nın ağır yenilgiye uğradığı dönemlerin hemen ertesine denk gelmesi hiç şüphesiz tesadüfi değildir. Ayrıca, Şeyh Ubeydullah İsyanı (Biçer, 2016: 65), Bitlis İsyanı (Ünal, 2008: 148) ve Barzani İsyanı (Akgül, 1995: 112) gibi büyük ölçekli Kürt isyanlarının Rusların sıcak denizlere ulaşmasını sağlayacak güzergahlar üzerinde meydana gelmesi manidardır.

Osmanlı ve İran'a karşı Kürtlerle işbirliğine büyük önem veren Rus Çarlığı'nın söz konusu işbirliği stratejisinden gerekli verimi elde edebilmek için uygulamaya koyduğu "Kürt elitlerini kazanma taktiği" özellikle dikkat çekmektedir. Daha sonraki dönemlerde de devam eden bu taktik gereği, Kürt milliyetçiliğini harekete geçirebilme potansiyeline sahip bazı aşiret liderleri Çarlık Yönetimi tarafından başkent St. Petersburg'a davet edilmişlerdir. Örneğin Şikak aşireti lideri Cafer Ağa, Abdürrezzak Bedirhan ve Şeyh Ubeydullah'ın torunu Seyyid Taha, 1898 yılında Rus Çarı II. Nikola'nın özel çağrısıyla Çarlık başkentini ziyaret etmişlerdir. Burada çok iyi karşılanan üç aşiret lideri, çeşitli hediyelerle ödüllendirilmek suretiyle Ruslarla işbirliği yapmaları halinde gelecekteki hayallerini gerçekleştirebilme olasılığının büyük olduğu umuduyla geri dönmüşlerdir (Aegleton, 1989: 31). Bu umutlarını gerçekleştirebilme adına merkezi yönetime karşı başlatılan isyanlardan olumlu sonuç alınamamış, fakat Osmanlı Yönetimi zaten kısıtlı olan gücünün bir bölümünü bunların bastırılması için harcamak zorunda kalması nedeniyle kazanan her zaman Rus tarafı olmuştur.

Değişik vaatlerde bulunmak suretiyle Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırttığı Kürtler vasıtasıyla sayısız avantajlar elde eden Çarlık Yönetimi'nin işbirliği yaptığı aynı Kürtlere karşı olumsuz düşüncelere sahip olması aslında büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Bu türden çelişkileri, Kürtlerin yaşadığı bölgedeki sosyal yapının tanıtılması amacıyla Ruslar tarafından hazırlanan raporlarda görmek mümkündür. Bu kapsamda Dersim, Van ve Bitlis gibi vilayetlerin siyasi, sosyal ve ekonomik durumuyla ilgili hazırlanmış birçok rapor bulunmaktadır (Özdemir ve Arslan, 2018: 200). Kürtlere yönelik yapılan bu çalışmalardan en önemlilerden birini, 1900 yılında Pyotr Ivanoviç Averyanov tarafından hazırlanan "Türkiye, İran ve Rusya Kürtlerinin Çağdaş Siyasi Durumu" isimli rapor oluşturmaktadır. Zira dönemin Kafkas Askeri Dairesi Karargâh Başkanı Tümgeneral N. N. Belyavskiy'in talimatı üzerine kurmay subay Averyanov tarafından hazırlanan rapor, taraflar arasında yaklaşık bir asırlık bir işbirliğinden sonra Rusya'nın Kürtleri nasıl gördüğünü ve onlardan istifade etme niyetini göstermesi bakımından önemlidir. Daha sonra hem Rusya'da hem de Türkiye'de kitap olarak yayınlanan bu dokümanı daha da önemli kılan husus ise, raporu hazırlayan Averyanov'un başta İstanbul'daki Rus Büyükelçiliği ve Erzurum'daki Rus Başkonsolosluğu olmak üzere birçok kez Doğu Anadolu'da görev yapmış olmasıdır (Necefoğlu, 2014: 3). Dolayısıyla Rusya'nın 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ve İran ile yaptığı savaşlarda Kürtlerin rolünün incelendiği adı geçen bu çalışmada, Kürtler hakkında ilginç sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Genel olarak Kürtler hakkında olumsuz görüşlere sahip olduğu anlaşılan Averyanov (2010)'un bu konudaki ilk tespiti, Kürtlerin uyruğu oldukları ülkeye sadakatlarının olmadığı ve bu ülke ordularındaki görevlerini çıkarları için yaptıkları yönündedir. Çıkarlarıyla uyumlu olması halinde kime olsa hizmet etmeye hazırdırlar (2010: 38). Savaşlara katılma isteklerinin altında yatan temel neden, talan ve yağmadır. Bunu engelleyebilecek yegane faktör ise, güce bağlı yaptırıma maruz kalma korkusudur (2010: 39). Kürtlerin toplu savaşıma yetenekleri pek gelişmediği gibi bağlı oldukları devletin kaderini ilgilendiren konulara da duyarsızdırlar (2010: 51). Türklerin kutsal dinleri adına savaşıma çağrılarını ilk defa 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda olumlu yanıt vermişler, ancak tehlike karşısında Türklerin saflarını kısa sürede terk etmişlerdir (2010:181). Araştırma neticesinde ulaşılan Kürtlerle ilgili bu genel tespitlerden Rus karar alıcılarının ne derece yararlandığı tam olarak bilinmemektedir. Bilinen bir şey varsa, o da ikili ilişkilerin bugüne kadar kesintisiz devam ettiği'dir. Ancak etnik unsurlarla işbirliği stratejisinin diğer elemanı olan Ermenilerle Kürtler arasında Rusların bir tercih yapmak zorunda kalmaları halinde, hiç tereddütsüz Ermenileri seçeceği de, konuya vakıf olanların üzerinde kolayca uzlaşabileceği ortak bir görüştür.

Rus Çarlığı'nın 1911 tarihinde Hoy'daki konsolosluğu vasıtasıyla yaptığı bazı çalışmaların, gelecek dönemlerde uygulamaya koyduğu Kürtlerle işbirliği politikalarının temel dayanağını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Daha önce Bitlis Konsolosluğu görevinde bulunan ve çok iyi derecede Türkçe ve Kürtçe bilen (Günay, 2017a: 69) Rus Konsolosu Çirkov, Kürtleri Rus tarafına çekmek için yapmış olduğu çalışmaları bir rapor ile Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Raporda, Kürtlerin tarihi, örf, adet ve geleneklerinden bahseden Çirkov; özellikle Kürdologların, Kürtlerin sosyal yaşamlarının içine girmeleri gerektiğini ve bu maksatla Mahabad (İran) şehri ve çevresinin bu tip çalışmalar için uygun olduğunu belirtmiştir. Adı geçen konsolosun bölgedeki Kürt liderlerle iyi ilişkiler geliştirmesi sayesinde, Rusların Kürtlerle işbirliği için uygun ortam yaratılmıştır (Özdemir ve Arslan, 2018: 201). Nitekim bu dönemde yaratılan bu olumlu ortamın semeresi II. Dünya Savaşı döneminde alınmıştır.

Rus Çarlığı'nın etnik unsurlarla işbirliği stratejini uygularken dikkate alınması gereken özelliklerinden bir diğeri de, bu tip faaliyetler için rakibinin en zayıf olduğu anını kollaması ve uygulamaya o anın geldiğine inandığında başlamasıdır. Trablusgarp ve Balkan Savaşları dönemi ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin sıkışık durumda olduğunu gören Çarlık Yönetimi, dikkatini yeniden Doğu Anadolu bölgesine çevirmiştir. Gelişmeleri büyük bir dikkatle izleyen Çarlık Dışişleri Bakanı Sazonov, 28 Kasım 1912'de Doğu Anadolu bölgesinde görevli Rus konsolosluklarına gönderdiği bir telgrafla, dağınık durumdaki Kürt aşiretlerinin birleştirilmek suretiyle oldukça zor durumdaki Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik edilmesi ve Kürt toplumu içinde Rusya'nın saygınlığının artırılmasını sağlayacak girişimlerde bulunulması talimatını vermiştir. Bu gelişmenin ardından silahlandırılan bazı Kürt aşiretleri bölgedeki Rus konsolosluklarına gelerek bağlılıklarını sunmuştur. Örneğin Kuzey Irak'taki en etkili Kürt aşiretlerinden birinin lideri olan Şeyh Mahmut, Şubat 1913'te Rus Çarlığı'nın hizmetine girdiğini açıklamıştır (Günay, 2017: 54).

3.2. Sovyetler Birliği Dönemi Rus-Kürt İlişkileri

Ekim 1917'de Çarlık yönetimi yıkılarak yerine Bolşeviklerin işbaşına gelmesi, Rus-Kürt ilişkileri bakımından küresel ve bölgesel olmak üzere iki önemli sonuç doğurmuştur. Küresel sonuçların en önemlisi, dönemin küresel lideri İngiltere'nin Rusya'daki yeni rejimi tehdit olarak algılaması ve bu yüzden uluslararası sistemle irtibatını kesebilmek amacıyla yeni rejime karşı tecrid politikasını başlatmasıdır. En önemli bölgesel sonucu ise, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi üzerine başta İngiltere olmak üzere Batılı büyük güçlerin Osmanlı'ya dayatmaya çalıştığı şartları, Mustafa Kemal liderliğindeki Anadolu Hareketi'nin reddetmesi ve direnişle cevap vermesidir. Doğal olarak bu dönemde ortaya çıkan konjonktürel şartlar, Rusya'daki Bolşevik iktidarı ile Anadolu Hareketini işbirliğine zorlamıştır. Ancak bu işbirliğini sadece konjonktürel şartların zorlamasına bağlamak doğru değildir. Zira karşılıklı çıkarların da, böyle bir işbirliğini zorunlu hale getirdiği anlaşılmaktadır. Karşılıklı çıkarlar, Batı tehdidine karşı işbirliğinden başka bir seçenek bırakmamıştır. Batı tecridinden bunalan Bolşevikler, yeni kurulacak bağımsız bir Türkiye vasıtasıyla uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmeyi hedeflerken; Anadolu Hareketi de, Bolşeviklerin ekonomik ve askeri desteği sayesinde düşmanları ülkeden çıkararak bağımsız bir devlet kurmayı planlamaktadır. Görüldüğü üzere, rasyonel esaslara dayalı bir işbirliği her iki tarafın da çıkarlarına hizmet etmiştir. Asırlarca birçok kez savaşan iki rakip ülke, I. Dünya Savaşı sonucunda siyasi ömrünü tamamlayarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Ancak her iki ülkenin varisleri olan Sovyetler Birliği ve Türkiye, 16 Mart 1921 tarihinde imzaladıkları Moskova Antlaşması (Topal, 2018: 321) ile önceki dönemlerden farklı bir şekilde karşılıklı çıkarlara dayalı bir dostluk dönemi başlatmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni uluslararası sistemde iki yeni devlet te önceliğini, Neo-Realist teorinin de öngördüğü gibi mevcut sistemdeki varlığını devam ettirme ve kendi kendine yeterli olma şartlarına ulaşmaya vermiştir. Moskova Antlaşması'nın ardından imzalan Kars Antlaşması (Bolat, 2019: 283) ile Kafkasya bölgesinde güvenlik sorununu çözen Türkiye, iki savaş arası dönemde ortaya çıkan tehditlere karşı Balkan ve Sadabat Paktlarının kurulmasına öncülük etmiştir. Bu dönemde Batı dünyasından gelen tehditleri Sovyetler vasıtasıyla dengelemeyi başaran Türkiye, aynı zamanda Boğazlar ve Hatay sorunlarını (Sarıay, 2010: 862) da çözmeyi başarmıştır. Ancak özellikle Rusların tarihi emellerinin odağında yer alan Boğazlarla ilgili Montrö Sözleşmesi iki ülke arasındaki dostluk sürecini bitiren bir gelişme olmuştur. Türkiye, iki savaş arası dönemde başarıyla uyguladığı güç dengesi politikasıyla Lozan'dan geri kalan en önemli sorununu çözüme kavuşturmuş, fakat bu kez de destekçisi olan Sovyetler Birliği'ni kaybetmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası dönemin konjonktürel şartları iki hasım ülkeyi dostla dönüştürürken, Boğazları tekrar Türkiye'nin egemenliğine veren Montrö Sözleşmesi ise, Sovyetlerin bu durumu Rus çıkarları açısından tehdit olarak algılamalarından dolayı, iki ülkeyi yeniden rakip haline getirmiştir. Dolayısıyla yeni dönemin başlangıcında Sovyet Rusya tarafından rafa kaldırılan Kürtlerle işbirliği stratejisi, sözleşmenin imzalanmasından sonra raftan indirilmiştir.

Rusların söz konusu stratejiyi rafa kaldırdığı dönemde Kürtlere olan bölgesel ilgi azalmamış, bu sefer de küresel güç İngiltere devreye girmiştir. Aslında İngiltere'nin başlangıçta Orta Doğu'nun paylaşımını öngören Sykes-Picot Antlaşmasında Kürtlere yer vermediği görülmektedir (Mcdowall, 2007: 117). Anadolu'nun paylaşımını öngören Sevr Antlaşması ile özerk bir Kürt devletinin kurulması için girişimde bulunmuşsa da, Kurtuluş Savaşı'nın ardından imzalanan Lozan Antlaşması bu girişimi boşa çıkarmıştır (Yıldız, 2007: 223). Lozan Antlaşması ile çözüme kavuşturulamayan Musul bölgesi, 16 Aralık 1926 tarihli Milletler Cemiyeti kararıyla (Kemal, 2007: 679) Irak'a bırakılmıştır. Dolayısıyla Rus Çarlığı tarafından dış politika vasıtası olarak kullanılan Kürtlerin statülerinde de, bu dönemde önemli değişiklikler olmuştur. Örneğin söz konusu savaştan önce büyük oranda Osmanlı Devleti, İran ve Rusya sınırları içinde yaşayan Kürtlerin bir kısmı, Sykes-Picot Antlaşmasından sonra Osmanlı devletinden ayrılarak yeni kurulan Irak ve Suriye devletlerinin sınırları içinde yaşamak zorunda kalmıştır (O'Ballance, 1996: 12). Bu nedenle belirtilen tarihten itibaren hem İngiltere hem de Fransa Kürt siyasal yaşamına dahil olmuştur. Bu bağlamda İngiltere, savaş galibi olarak ortaya çıkan avantajlardan istifade etmek suretiyle Kürtlerin hamisi rolünü oynamaya başlamış ve Kuzey Irak'taki Kürt gruplarla zaman zaman çatışmak zorunda kalmıştır. Buna karşılık Fransa ise, Kuzey Suriye'deki Kürt gruplarla nispeten daha sıcak bir ilişki geliştirmiştir.

Sevr Antlaşması'nın Kürtlerle ilgili hükümlerinin Lozan Antlaşması'na yansıtılmaması, İngiltere'ye güven açısından Kürtler üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu nedenle bazı Kürt gruplar, yeni Bolşevik rejimi ile temas kurmaya

çalışırken, Kuzey Irak'taki Kürt aşiret lideri Şeyh Mahmut Berzenci, Sovyetlerden himaye ve destek talebinde bulunmuştur. Sovyet Yönetimi, bu dönemde önceliğini ülke içinde kontrolünü güçlendirmeye vermesi nedeniyle Kürtlere bekledikleri ilgi ve desteği tam olarak gösterememiştir. Ancak İngiltere ile yaşadığı sorunlara bağlı olarak Kuzey Irak'taki Kürtlerin 1927 yılında İngilizlere karşı başlattığı ayaklanmayı desteklemekten de geri kalmamıştır (Şamil, 2005: 161). Bu olumsuz gelişmeye karşılık Sovyetler Birliği sınırları içindeki Kürtlerle yeni rejim arasında eskiye nazaran daha sıcak bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti Erivan'da 1930 yılında kurulan Marksizm ve Leninizm Enstitüsü'nde Rusça ve Ermenicenin yanında Kürtçe ders verilmesi önemli bir gelişme olarak not edilebilir. Daha da önemlisi, Dağlık Karabağ sınırları içinde 7 Temmuz 1923 tarihinde özerk bir "Kürdistan" kazasının kurulmasına karar verilmesidir. Daha sonraki dönemlerde "Kızıl Kürdistan" olarak anılacak olan kaza, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Ağustos 1930 tarihinde aldığı başka bir kararla uygulamadan kaldırılmıştır. Diğer taraftan Stalin dönemindeki değişik etnik gruplara karşı yürütülen baskıcı politikalarından Kürtler de nasibini almıştır. Nitekim güvenilmeyen etnik unsurlar kategorisine dahil edilmesi nedeniyle Azerbaycan sınırları içinde yaşayan 1325 Kürt, 7 Temmuz 1937 tarihli bir karar ile Kırgızistan ve Kazakistan'a sürgün edilmiştir (Özdemir, 2018: 105).

Önceki dönemde olduğu gibi Kürdoloji çalışmalarına Sovyet Yönetimi döneminde de devam edilmiş, bu maksatla SSCB Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün Yakın ve Orta Doğu Şubesi'ne bağlı olarak "Çağdaş Kürt Sorunu Bölümü" hizmete girmiştir (Şamil, 2005: 165). Adı geçen bölümde yapılan çalışmalar neticesinde Kürt ulusal edebiyatının yaratılmasına katkıda bulunmak suretiyle Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürtlerin milliyetçi bir anlayışla hareket ederek ortak bağımsız bir devlet kurma yönünde uygun bir zemin yaratılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Sovyet Kürdoloji çalışmaları, genellikle Kürt bölgelerini kapsayacak bir anlayışla yürütülmüş ve bundan dolayı Sovyet Kürdoloji bölümlerinde Türkiye, İran, Irak ve Suriye Kürt bölgelerindeki gelişmeleri takip edebilecek uzmanlar yetiştirilmiştir. Ayrıca Kürdoloji çalışmalarının dışında, yine bu dönemde okullar açılmış, radyolar yayına başlamış, kitaplar ve gazeteler basılmıştır. İlk Kürtçe romanın basımı yine bu dönemde yapılmıştır (Şamil, 2005: 9).

Konuyla ilgili döneme damgasını vuran diğer bir gelişme, geçmişteki etnik unsurlarla mücadele stratejisi kapsamındaki çalışmalarından elde edilen tecrübelerin yeni tip Sovyet vatandaşı yaratma konusunda kullanılmasıdır. Milliyetler Politikası (Hasanov, 2013: 45) olarak formüle edilen bu faaliyet için Kürdoloji çalışmalarının bulgularından büyük oranda yararlanılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Zaten iki faaliyet arasında süreçlerin ters işletilmesi dışında önemli bir fark bulunmamaktadır. Bilindiği gibi ilkinde, Osmanlı Devleti'nin siyasi bütünlüğünün parçalanabilmesi için Kürt milleti yaratılmaya çalışılmıştır. İkincisinde ise, güçlü bir Sovyet sistemi tesis edebilme adına adı geçen sistemin en önemli parçalarından birini oluşturan Türk halkı ayrıştırılarak içinden Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen gibi farklı milletler yaratılmıştır. Bunun için önce Türk halklarının yaşadığı bölgeye "Orta Asya" ismi verilerek Türk yurdu anlamına gelen Türkistan'ın adı unutturulmuş, ardından da dil, tarih, kültür ve gelenekler gibi Türk kimliğinin belirleyici unsurları tahrip edilmek suretiyle yeni tip Sovyet kimliği ortaya çıkarılmıştır (Ayan, 2011: 10).

Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra Sovyet Yönetimi'nin Kürtlerle ilk resmi teması, konjonktürel şartların zorlamasıyla Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin İran'ı işgalleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Aslına bakılırsa, iki ülkenin İran'ı işgal etmesinin önemli nedenleri vardır. İliki, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada Almanya'nın İran ile işbirliği yaparak Sovyetlere güneyden saldırma olasılığının artmasıdır. Bu gelişme üzerine Sovyetler Birliği ve İngiltere, Ağustos 1941 ayında kendi aralarında bir antlaşma yaparak Sovyetler, İran'ın kuzeyini, İngiltere ise güneyini işgal etmiştir (Gafarlı ve Güç, 2017: 57). Diğerisi ise, Almanya'ya karşı ABD ve İngiltere ile ittifak oluşturan Sovyetler Birliği'ne Amerikan yardımının o dönem için en uygun güzergah olan Basta Körfezi ve İran üzerinden yapılacak olmasıdır. Görüldüğü üzere Sovyetler Birliği'nin bu dönemdeki öncelikli hedefi, Kafkasya ve Azerbaycan'a doğru ilerlemekte olan Kızıl Ordu'nun geri bölgelerini emniyete almaktır. En az onun kadar önemli diğer hedefi ise, Amerikan yardımının Basra körfezi yoluyla Kuzey'e ulaşmalarını sağlayan ikmal yollarının emniyetinin sağlanmasıdır (Aegleton, 1989: 47).

Sovyet Ordularının Kuzey İran'ı işgaliyle birlikte bu bölgedeki Kürt halkının güvenini kazanabilmek Kürtlerle işbirliği süreci de başlatılmıştır. Bu kapsamda başta Kadı Muhammed olmak üzere bölgedeki 30 aşiret lideri 1941 yılının ikinci yarısında Bakü'ye davet edilerek misafir edilmiştir. Bu sayede ileride kurulması planlanan Özerk Kürt Cumhuriyeti için uygun toplumsal zemin yaratılmaya çalışılmıştır (Aegleton, 1989: 106). Ardından gizli "Komala" örgütü vasıtasıyla bölgedeki Kürtlerin siyasal bir dava altında birleşmeleri sağlanmış ve başına da lider olarak Kadı Muhammed getirilmiştir (Roosevelt, 1947: 250). Önemli Kürt aşiret liderlerinin Bakü'ye yaptıkları ikinci ziyaretinin ardından bölgedeki siyasal birliğin bir göstergesi olarak Ekim 1945 ayında yapılan toplantı neticesinde "Kürdistan Demokratik Partisi" kurulmuştur (Roosevelt, 1947: 254). Hazırlıkların tamamlanmasını müteakip 22 Ocak 1946 tarihinde "Özerk Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir (McDowall, 2007: 241). En nihayetinde de, daha önce yapılan silah yardımlarına bağlı olarak Özerk Cumhuriyetin varlığının devam ettirilebilmesi amacıyla Kürt Ordusu kurulmuştur (Aegleton, 1989: 183). Belirtilen gelişmelerin yaşandığı dönemde, isyan girişimi sonrasında Kuzey Irak bölgesini terk etmek zorunda kalan Mustafa Barzani ve kardeşi Molla Ahmet'in Sovyetlerin onayı ile bu bölgede ikamet etmelerine müsaade edilmiştir. Özet olarak İran'daki Kürt bölgesi tamamen Sovyetlerin çıkarlarına uygun şekillendirilmiş, ancak özellikle küresel mahiyetteki bazı olaylar

Sovyetlerin öngördüğünden çok farklı bir şekilde seyretmesi nedeniyle bölgedeki gelişmeler kısa sürede Kürtlerin aleyhine dönmüştür.

Azerbaycanlı tarihçi Cemil Hasanlı (2005: 555)'nin da iddia ettiği gibi Soğuk Savaş'ın ilk çatışması İran Azerbaycan'ı üzerinde yaşanmıştır. Nihayetinde 1942 tarihli ittifak antlaşması gereği Sovyetler Birliği Mayıs 1946'da Kuzey İran'ı terk ederken, bölgedeki Kürtleri de kendi kaderlerine terk etmiştir. Bu gelişme üzerine Mahabad bölgesinden ayrılarak Kuzey Irak'a dönmek zorunda kalan Mustafa Barzani (Mesut Barzani'nin babası), burada barınamaması üzerine bir yıl sonra Haziran 1947 tarihinde Sovyetler Birliği'ne sığınmak zorunda kalmıştır (Delanoë, 2015: 7).

İddia edildiği gibi Soğuk Savaş İran Azerbaycan'ın da başlamış olsa da, kısa sürede başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerine yayılmıştır. Ancak iki tarafın en çok karşılaştığı yerlerden biri çoğu zaman Orta Doğu olmuştur. Sovyetler Birliği, bu dönemde Kürtlerle işbirliğini devam ettirmiştir. Irak'ta Monarşinin yıkılmasının ardından Sovyet yönetimi ve Irak'taki yeni yönetim arasındaki iyi ilişkiler ve özellikle de Sovyetlerin desteği sayesinde, Mustafa Barzani, Kuzey Irak'a geri dönmüştür (Peyrat, 2019: 51). Sovyetlerin Kuzey Irak'taki Kürtlere desteği bununla sınırlı kalmamış, yapılan arabuluculuk neticesinde Kürtlerle merkezi yönetim arasında 11 Mart 1970'te Kürtlere bölgesel özerklik öngören bir antlaşma imzalanmıştır (Delanoë, 2015: 8). Buna rağmen bu dönemdeki Kürt-Sovyet ilişkileri büyük oranda Kürtlerin aleyhine gelişme göstermiştir. Nitekim bu dönemde Moskova'nın ABD'ye karşı yürüttüğü rekabette bölgesel üstünlük sağlayabilmek için Irak ve Suriye gibi bölge devletleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye öncelik vermesi söz konusu olumsuz gelişmede etkili olmuştur. Sovyet Yönetimi, Irak ve Suriye'deki Kürt gruplarla iyi ilişkilerini devam ettirmek istese de, iki ülke ile ilişkilerine zarar verme riskinden dolayı merkezi yönetimlerle Kürt gruplar arasındaki olumsuz gelişmelere en azından sessiz kalmayı tercih etmiştir (Peyrat, 2019: 53).

Bu dönemde Sovyet Yönetimi, Esad rejimiyle iyi ilişkileri nedeniyle bu ülkedeki Kürtler karşı mesafeli bir ilişki sürdürürken, Marksist-Leninist bir ideoloji ile hareket eden PKK'nın Suriye'de güçlenmesine ciddi destek sağlamıştır. Rus desteği olmaksızın Suriye'de barınmasının mümkün olmadığını farkında olan PKK Terör Örgütü, Sovyet Yönetimi'ne sadakat konusunda oldukça hassas bir davranış göstermiş ve doğal olarak bu davranışının karşılığında da önemli siyasi ve askerî kazanımlar elde etmeyi başarmıştır (Gülşen, 2017: 64).

Soğuk Savaş sonunda Sovyetler Birliği siyasi ömrünü tamamlarken, etki alanlarından biri olan Orta Doğu'da diğer müttefiklerine olduğu gibi Kürtlere de gereken desteği verememesi Rus-Kürt ilişkilerinde derin bir iz bırakmıştır. 1991'deki Çöl Fırtınası Harekâtının yapıldığı dönemde Irak Ordusu'nun işgaline uğrayan Kuzey Irak'taki Kürtlerin yardım çağrılarında Moskova'nın sessiz kalması, haklı olarak Kürtlerin sert tepkisine neden olmuştur (Bielicki, 2018: 36).

4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki Rus-Kürt İlişkileri

Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın Kürtlerle ilişkisi, tıpkı Bolşevik devrimi döneminde olduğu gibi kısa süreli de olsa beklemeye alınmıştır. Bu geçici durum, Kürdoloji alanındaki çalışmalara da yansımıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki dönemin başlangıcında, diğer halkların tarih ve edebiyat araştırmalarında olduğu gibi Kürdoloji alanındaki çalışmalar da zayıflamıştır. Bu alandaki araştırma ve çalışmalar ancak 1990'lı yılların ortalarından itibaren yeniden canlandırılmıştır. Bu dönemdeki Kürdoloji çalışmaları, genel olarak daha önce kurulan Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'ndeki "Kürdoloji Bölümü" ile 1994 yılında Moskova'da tesis edilen "Kürt Araştırmaları Merkezi"nde yürütülmektedir. Her iki kurumda yapılan çalışmalar neticesinde çok sayıda doküman yayımlanmakla birlikte "Efsanevi Toprak: Kürt Kültürü Rus Araştırmacılarının Gözüyle" ve "Kürdistan Tarihi" isimli eserler, bu dönemde yapılan çalışmaların başlıca ürünleri olarak gösterilebilir (Çağlayan, 2015: 328).

Rus-Kürt ilişkilerinin geçici de olsa beklemeye alındığı bu dönemde, Rusya sancılı bir geçiş süreci yaşamıştır. SSCB'nin ardılı olan Rusya, Orta Doğu'da olduğu gibi Kafkasya ve Orta Asya'da da kendi doğal sınırlarına çekilmek zorunda kalmış ve bu dönemde önceliğini ülke içi konumunu güçlendirmeye vermiştir. Bu geçiş döneminde Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde Türkiye, İran ve ABD gibi bölgesel ve küresel güçlerle rekabete giren Rusya, siyasi bütünlüğüne tehdit olarak gördüğü ayrılıkçı Çeçen güçleriyle mücadeleye ağırlık vermiştir. Dolayısıyla dikkatini ülke içine ve yakın çevresine yoğunlaştırdığı bu dönemin başlangıcında Kürtlerle ilgilenmek için yeterli zaman ve fırsat bulamamıştır.

ABD'nin Mart 2003'de Irak'a müdahalesinden rahatsızlık duyarak yeniden Orta Doğu'ya dönmeye karar veren Rusya'nın günümüzde Kürtlerle ilişkisini Orta Doğu Politikasından ayrı tutmak mümkün değildir. Kürtlerle ilişkisi, Orta Doğu Politikasının gerek hazırlanmasında gerekse uygulanmasında daima ön plana çıkan önemli bir parametredir. Bu genel tespitten hareketle, Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikasının dört genel hedefe ulaşmak amacıyla oluşturulduğu söylenebilir. Bu kapsamda Orta Doğu Politikasının en önemli hedefi, ABD'nin üstünlüğüne dayalı uygulamalarına son verilmesi ve bölgede güç dengesinin sağlanmasıdır. (Magen ve Moldavsky, 2011: 78). İkincisi, bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine paralel olarak Orta Doğu'nun Rus ekonomisi için pazar haline getirilmesidir (Malashenko, 2013: 2). Üçüncüsü, bölgedeki İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve bunun neticesinde kendi egemenlik

ve etki sahasına nüfuz etme yeteneği olan radikal İslamcı terör örgütlerinin etkinliklerinin sınırlandırılmasıdır (Trenin, 2016: 1). En nihayetinde ise, diplomasiyi etkin bir vasıta olarak kullanmak suretiyle bölgesel sorunların çözümünde arabuluculuk yapılması ve bunun sonucunda bölgesel sorunlara çözüm bulabilen büyük güçlerden biri olarak Orta Doğu genelinde yeniden itibar kazanılmasıdır (Bagno, 2009: 96).

Belirtilen hedeflere ulaşmak amacıyla oluşturan Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikasının iki ana prensip üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası ilişkilerde devletin üstünlüğüne saygı gösterilmesidir. Diğeri ise, yine birincisiyle bağlantılı olarak devletlerin içişlerine karışılmamasıdır. Bundan dolayı dışarıdan özellikle de BM Güvenlik Konseyi gibi uluslararası kurumların kararlarını baypas eden rejim değişikliği girişimlerine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu mihverde Moskova, Bağdat ve Erbil ile ilişkilerinde bahse konu prensiplerine bağlı kalmaya özen göstermektedir. Bununla birlikte ortaya çıkan değişimlere uyum sağlayabilmek için faaliyetlerinde gerekli düzeltmeleri yapmaktan da geri kalmamaktadır (Mamedov, 2019: 9). Bu konuda söylemleriyle eylemleri zaman zaman çakışabilmektedir. Söylemde Orta Doğu'ya yönelik uluslararası normlara uygun bir dış politika oluşturulduğu iddia edilse de, pratikte Rusya'nın eski alışkanlıklarından vazgeçmediği de bir gerçektir. Bunun en bariz örneği, etnik unsurla işbirliği stratejisini uygulamaya devam etmesidir. Bu noktada Rusya, açıkça olmasa da bölgede var olan sorun ve gerginliklerden istifade etme yönünde bir tutum sergilemektedir. Aslında bölgedeki bazı etnik gruplar, Rusya'yı bu yönde tutum almaya zorlamakta, ya da bu yönde bir beklenti içine girmektedirler. Örneğin Moskova ile işbirliğini tercih eden Kürt gruplar, Rus desteği vasıtasıyla genel hedeflerine ulaşabileceklerine inanmakta; Rusya da, Kürtler sayesinde bölgesel çıkarlarını daha kolay gerçekleştirebileceğini düşünmektedir. Kısacası, bu konuda çıkarlar karşılıklı ve birbiriyle uyum içindedir (Blank, 2018: 162).

Moskova görünürde, değişik devlet sınırları içinde kalan Kürt bölgelerinin statülerindeki herhangi bir değişikliğin, bu soruna taraf devletlerin iç meselesi olduğunu iddia etmektedir. Moskova'ya göre, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin statüsündeki herhangi bir değişiklik Bağdat ve Erbil arasındaki müzakereler neticesinde belirlenmesi gerekmektedir (Mamedov, 2019: 11). Bu nedenle Moskova, Erbil ile ilişkileri hakkında Bağdat'ı sürekli bilgilendirmeye özen göstermektedir. Böyle bir yaklaşım Rusya'ya, her iki yönetim üzerinde söz sahibi olma ve dolaylı da olsa Türkiye'nin bu bölgedeki politikalarını manipüle etme imkânı vermektedir (Blank, 2018: 167). Aynı özenin Kuzey Suriye'deki Kürtler ile Şam Yönetimi arasındaki ilişkilerde de gösterildiğini söylemek mümkündür. Buradan hareketle Kürtlerle işbirliği ve bunu yaparken gösterdiği özen sayesinde Moskova, ekonomik kazanç ve siyasi nüfuz elde etmesinin ötesinde, Kürt jeopolitiğinden etkilenen başkentler üzerinde ciddi manada söz sahibi olmaktadır.

Diğer taraftan Rusya, Orta Doğu'daki çatışan tarafları kışkırtmaktan uzak durmaya veya en azından tarafsız kalmaya çalışmaktadır. Rus Yönetiminin bu konuda temkinli bir üslup kullandığı dikkat çekmektedir. Devlet Başkanı Putin ve Dışişleri Bakanı Lavrov'un bu konuyla bağlantılı ifadeleri, Rusya'nın bölgeye ve Kürtlere yönelik politikasıyla uyum içindedir. Aralık 2016'da yaptığı bir basın açıklamasında Putin; Kuzey Irak'ta 25 Eylül 2017'de yapılacak referandumla ilgili olarak "Rusya uluslararası hukuka göre hareket edecektir. Nihayetinde Kürt halkının hakları teminat altına alınacaktır. Ancak bunun nasıl olacağına Kürt ve Irak halkları birlikte karar verecektir. Bizim Irak'ta yaşanan sürece müdahale etmek gibi bir niyetimiz yoktur." diyerek Rusya'nın bilinen tutumunu tekrar etmiştir. Benzer bir şekilde Lavrov da "Rusya, diğer halklar gibi Kürtlerin de kendi ümit ve beklentilerini mevcut uluslararası hukuk normları çerçevesinde hayata geçirmelerine müsaade edilmesini düşünmektedir." diyerek uluslararası hukuka vurgu yapmış ve bir bakıma Putin'in beyanatını daha da pekiştirmiştir (Bielicki, 2018: 39).

Rusya, arabuluculuk girişimleri kapsamında değişik ülkelerden gelen Kürt liderlerine ve PKK/PYD gibi terör örgütlerinin temsilcilerine Moskova'da ev sahipliği yapmıştır. Bu konuda Rusya, Kürt sorununun uluslararası gündeme taşınması yönündeki girişimlere de aracılık yapma anlayışına sahiptir. Bu bağlamda terör örgütü PYD'nin öncülüğünde 15 Şubat 2017'de Moskova'da organize edilen Kürt Konferansı, Rusya'nın Kürt davasına verdiği siyasi desteğin somut bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Konferansta Suriye'de federal yapıyı savunan PYD temsilcisinin Rusya'nın önerdiği taslak Suriye Anayasası'ndaki "Kürtlere kültürel özerklik" ifadesinin genişletilmesini dile getirmesi, Suriye'deki Kürtlerin Rusya'dan daha büyük beklenti içinde olduğu şeklinde yorumlanabilir (Gülşen, 2017: 64).

4.1. Rusya'nın Türkiye'deki Kürtlerle İlişkileri

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uzun süre Çeçen direnişçiler ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Çeçen grupların Türkiye tarafından desteklendiği algısına kapılan Rusya, buna karşılık olarak PKK ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren tüm Türkiye'de terör saldırılarını yaygınlaştıran PKK'nın Moskova'da ofis açması bu döneme denk gelmektedir (Gülşen, 2017: 64).

Aslında terörizme karşı toleranssız bir yaklaşım sergilediğini iddia eden Rusya, bu alandaki siyasi mücadeleyi meşru bir vasıta olarak tanımayı reddettiğini her fırsatta açıklamaktadır. Türkiye ile ilişkilerinde de, görünürde bu yönde bir tutum sergilemektedir. PKK Terör Örgütüne açık olarak destek vermemekle birlikte, Türkiye'nin resmi taleplerine rağmen PKK'yı bir terör örgütü olarak tanımamaktadır. Bu konudaki yaklaşımını, "Rusya'nın siyasi bütünlüğüne tehdit oluşturan ya da bu

yönde kendi siyasi sınırları içinde faaliyette bulunan örgütleri” terör örgütü olarak tanıyabileceği gerekçesine dayandırmaktadır. İkili ilişkilerinde bu gerekçeyi her zaman ön planda tuttuğunu iddia eden Moskova, siyasi rejim farklılığı taşıyan Sovyet yönetiminden farklı olarak “Türkiye'nin siyasi bütünlüğünü her zaman desteklediğini” ifade etmektedir (Mamedov ve Lukyanov, 2018: 53). Genel olarak terörle mücadele konusunda benzer yaklaşımlar sergileyen Rusya ve Türkiye'nin Orta Doğu politikalarının birbiriyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Rusya aksini iddia etse de, PKK iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak etkisini uzun süre devam ettirmiştir. Bu olumsuz gelişme, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in Kasım 1999 tarihinde Moskova'yı ziyareti sırasında imzalanan “Terörizmle Mücadele Ortak Deklarasyonu” ile kısa süreli de olsa sona ermiştir. Başbakan Bülent Ecevit ve Rusya Başbakanı Vladimir Putin arasında imzalanan adı geçen deklarasyon, öncelikle PKK Terör Örgütü'nün olumsuz etkisini ortadan kaldırmış ve ardından iki ülkenin özellikle enerji alanında daha yakın bir işbirliği kararı alması ikili ilişkilere ivme kazandırmıştır (Özbay, 2011: 51). Antlaşmaya rağmen Rus Dış Politikasında Kürt Sorunu, Putin'in Devlet Başkanı olarak göreve başlamasından sonra Türk-Rus ilişkileri üzerindeki etkisini tekrar göstermeye başlamıştır. İki ülke, Çeçen ve Kürt Sorunlarının ikili ilişkileri etkilememesi konusunda 2005 yılında yeniden bir antlaşma yapmalarına rağmen, bu antlaşma etkisini ancak Suriye'deki iç savaşın başlamasına kadar devam ettirebilmiştir (Bielicki, 2018: 36).

Suriye'deki Rus-Kürt ilişkileri, Kasım 2015'te Türkiye-Suriye sınırında Rus savaş uçağının düşürülme olayından sonra ivme kaydetmiştir. Rusya'nın bu dönemdeki Kürtlerle ilişkisi, Suriye'deki Kürtlerle sınırlı kalmamış, Türkiye'deki muhalif Kürt unsurlarını da kapsamıştır. Rus Dış İşleri Bakanlığı, bu dönemde “Bir grup akademisyence imzalanan Türkiye'nin PKK ile savaşta insan hakları ihlallerine son vermesini talep eden dilekçeyi” desteklediğini açıklamıştır. Rusya, ayrıca Türkiye'nin PKK'ya yönelik yürüttüğü operasyonları görüşmek üzere HDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ı Moskova'ya davet etmiştir. Bu davet ve görüşmenin müteakip günlerde farklı Kürt gruplarla tekrarlanması, değişik Kürt gruplarının Moskova ve Erivan'da yeniden siyasi bürolar açmaları için fırsat yaratmıştır. Rusya'nın bu hamlelerine karşılık Türkiye'nin diplomatik kınamalar dışında Rusya'ya karşı somut bir tepki gösterememesi dikkati çeken bir husustur (Çelikpala, 2019: 21). Netice itibarıyla bu dönemdeki gelişmeler siyasi hafızalarda iki önemli iz bırakmıştır. İlki, Türkiye'nin Rus çıkarlarına verebileceği herhangi bir zarara karşılık Rusya'nın ilk aklına gelen hareket tarzının Türkiye'ye karşı “Kürt Kartı”nı kullanma hamlesidir. İlkiyle bağlantılı diğeri ise, Rusya'nın bu tip stratejik hamlelerine karşı Türkiye'nin diplomatik bazı girişimler dışında kayda değer bir seçeneğinin bulunmadığıdır.

4.2. Rusya'nın Irak'taki Kürtlerle İlişkileri

Rusya'nın Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerinde, Orta Doğu bölgesiyle ilgili temel hedefleriyle uyumlu bir şekilde iki temel faktörün ön plana çıktığı görülmektedir. İlki enerji alanındaki işbirliğidir. Irak'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarının kontrolü ve kendisine alternatif enerji havzasının oluşturulmaması Rusya açısından önemlidir. Diğeri ise, kendi egemenlik alanındaki bazı bölgelerde radikal örgütlerle bağlantısı olabilecek IŞİD gibi radikal İslamcı terör örgütleri ile mücadele edilmesidir (Delanoe, 2015: 5). Aslında Rus-Kürt ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için bunlara bazı tamamlayıcı faktörlerin de ilave edilmesi faydalı olacaktır. Bunların ilki, Rusya'nın Irak yönetimiyle geçmiş dönemde kurulan iyi ilişkilerini devam ettirme niyetidir. Baas Partisi'nin Irak'ta iş başına gelmesiyle birlikte Sovyet Yönetimi ile kurulan sıcak ilişkilerin Soğuk Savaş'tan sonra da devam ettirilmesi; Moskova'ya göre, bölgeye yönelik politikasının doğal bir gereğidir. Diğeri ise, Kürt ayrılıkçı lider Mustafa Barzani'ye gerek sığınma imkânı gerekse ülkesine geri dönme konusunda verilen destekle başlayan karşılıklı dostluk ilişkisinin günümüzde de devam ettirilmek istenmesidir. İki tarafla da iyi ilişkiler kurulmasını öngören bu durum, Rusya'nın merkezi yönetimle Kürt yerel yönetimi arasında dengeleyici bir politika takip etmesini zorunlu hale getirmektedir (Bielicki, 2018: 40). Dolayısıyla bu konuda pragmatik bir yaklaşım sergileyen Rusya, büyükelçiliğini Bağdat'ta, konsoloslukunu ise Erbil'de bulundurmaktadır. Bununla uyumlu bir şekilde Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin bir temsilciliği de Moskova'da faaliyet göstermektedir (Mamedov, 2019: 10).

Rusya'nın Irak'ta geçmişten aldığı miras ile günümüzde takip ettiği politikalar arasında zaman zaman sıkıştığı da görülmektedir. 25 Eylül 2017 tarihinde Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi bölgesinde yapılan referandumu ilk desteklemesi gereken ülke Rusya olması gerekirken, tam tersine hem merkezi yönetime hem de bölgesel yönetime sağduyu ile hareket etmelerini tavsiye eden bir yaklaşım sergilemiştir. Orta Doğu'daki genel çıkarlarına uygun hareket etmeyi tercih eden Rusya, Irak'ın siyasi bütünlüğüne, uyumuna ve bağımsızlığına vurgu yapmak suretiyle istikrarsızlığa neden olabilecek faaliyetlerden uzak durulmasını telkin etmiştir. Rusya'yı bu şekilde hareket etmeye zorlayan başka faktörlerin olduğunu da unutmamak gerekir. Rusya bu referandumu desteklemesi halinde, merkezi yönetimin ayakta kalması için mücadele ettiği Suriye'de de benzer şekilde Kürtlerin bağımsızlık taleplerini desteklemek zorunda kalabilirdi. Bunun neticesinde de, kendi siyasi sınırları içindeki başta Çeçenistan ve Tataristan olmak üzere özerk bölgelerden gelebilecek bağımsızlık taleplerine itiraz etme konusundaki haklılığını daha başlangıçta kaybetmiş olabilirdi (Bielicki, 2018: 38).

Rusya'nın Orta Doğu'daki varlığının artmasına bağlı olarak Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile başta enerji olmak üzere işbirliği de artmıştır. Rus petrol şirketleri Gazprom ve Rosneft'in işlem hacimlerinin her geçen yıl arttığı görülmektedir. Kuzey Irak'taki petrol taşıma sistemi, Türkiye'ye giden boru hattı dahil Rosneft tarafından işletilmektedir. Bölgedeki enerji

kaynaklarının işletilmesi konusunda giderek daha fazla söz sahibi olan Rusya, bu sayede bölgesel politikalara müdahale etme ve bölgesel gelişmeleri kendi çıkarına uygun şekillendirme konusunda küçümsenmeyecek avantajlar kazanmaktadır (Mamedov, 2019: 10).

4.3. Rusya'nın Suriye'deki Kürtlerle İlişkileri

Suriye'deki iç çatışmanın önemli sonuçlarından biri, diğer bölgelerdeki Kürtlere nispeten daha izole bir şekilde yaşamlarına devam ettiren Kürtlerin bir anda önemli ve örgütlü bir aktör olarak ortaya çıkmasıdır. Bunda PKK'nın rolü büyüktür. PKK lideri Öcalan'ın Suriye'de bulunduğu dönemde başlatılan ilişkiler günümüze kadar kesintisiz devam etmiştir. PKK'nın desteğiyle 2004 yılında kurulan Kürdistan Demokratik Partisi (PYD), Suriye Krizi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte örgütlü askeri gücü olan Halk Koruma Birlikleri (YPG) sayesinde ülkenin kuzeyinde önemli bir aktör haline gelmiştir (Bengio, 2017: 18).

Rusya'nın PKK'nın Suriye kolu olan terör örgütü PYD ile yakın teması, bu ülkedeki askeri operasyonlara başlamasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerden olabildiğince yararlanmaya çalışan terör örgütü PYD, Şubat 2016'da Moskova'da bir ofis açmıştır (Gülşen, 2017: 64). Söz konusu ofis için taraflar arasında resmi bir anlaşma yapılmamıştır. Karşılıklı anlaşma yapılmaksızın ofisin başkent Moskova'da elçilik gibi hizmette bulunmasına müsaade edilmesi, Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan her girişimi bir fırsata dönüştürmek istediği şeklinde yorumlanabilir (Yılmaz, 2016: 783). Dolayısıyla Türkiye ile yaşanan uçak krizinin hemen ardından terör örgütüyle dirsek temasını artırma stratejisini devreye sokan Rusya, ülke içi uzlaşma görüşmelerine aracılık yaptığı bir dönemde kendisi tarafından hazırlanan taslak Suriye Anayasası'nda "Kürtlere kültürel özerklik" ifadesine yer vermesi, Kürtlere verilen desteğin somut bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Köstem, 2017: 18). Aynı taslak anayasada, birleşik Suriye yönetimi içinde Kürt elitlere bir takım ödünlere verilmesi de öngörülmüştür (Ganiev ve Karyakin, 2018: 7). Bu girişim de, genel olarak Kürtleri güçlendirme yönünde hareket eden Rusya'nın özellikle Kürt elitler vasıtasıyla Suriye iç politikasında daha fazla söz sahibi olmak istediği şeklinde yorumlanabilir.

Suriye'deki Rus-Kürt işbirliği her iki tarafın beklentilerine uygun bir seyir takip etmektedir. Bu olumlu gelişme, Kürtlerle merkezi yönetim arasındaki ilişkilere de olumlu yansımaktadır. Rus desteği sayesinde ayakta kalmayı başaran Esad rejimi ve Kürt grupların kaderi arasında kurulan bağ, Rusya'nın bu ülkedeki konumunu ve Orta Doğu'daki görünümünü güçlendirmektedir. Suriye'deki Kürt gruplar, Esad'a muhalif olan Sünni Arapların iktidara gelmeleri halinde kendilerine baskı uygulayacaklarına inanmalarından dolayı, Esad yönetiminin temel dayanağını oluşturan Şii Müslüman ve Hıristiyanlarla birlikte Şam rejimi ile işbirliğini tercih etmektedirler. Esad rejiminin ülkedeki Kürt grupların desteğine ihtiyacı olduğuna inanan Kürtler, herhangi bir olumsuz gelişme karşısında merkezi yönetim ve Türkiye'ye karşı çaresiz bir şekilde Rus desteğine bağımlı olduklarının farkındadırlar. Nitekim Türkiye'nin 9 Ekim 2019'da uygulamaya koyduğu "Barış Pınarı Harekâtı" (Demir, 2020: 36) dönemindeki gelişmeler ve bölgedeki teröristlerin TSK'nın başlattığı operasyondan ancak Rus desteği sayesinde kurtulmaları, Kürtler açısından Rusya'nın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Belirtilen bu asimetrik ilişki nedeniyle Kürt gruplar üzerinde söz sahibi olan Rusya, gerektiğinde Şam Yönetimi üzerinde kullanabileceği böylesine potansiyel bir baskı vasıtası ile Suriye'nin geleceğinin şekillendirilmesi konusunda daha geniş bir manevra alanına sahip olmaktadır (Blank, 2018: 165).

4.4. Rusya'nın İran'daki Kürtlerle İlişkileri

1990'daki Körfez Savaşı'nın sonuçları, Orta Doğu'daki siyasi koşulları değiştirmiştir. Bu değişimde, 1991'de Kuzey Irak bölgesinde Bölgesel Kürt Yönetimi'nin kurulmasının payı büyüktür. Böyle bir değişimin yaşandığı dönemde İran ile Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ikili ilişkiler olumlu bir gelişme göstermiştir. Bu nedenle Bölgesel Kürt Yönetimi tarafından İranlı Kürtlerin kendi merkezi yönetimlerine karşı eylemlerine destek verilmemiştir. Zaten İran Yönetimi de, pratik olarak kendi sınırları içinde Kürtlerin merkezi yönetime karşı bir eylemde bulunma olasılığına karşı gerekli tedbirleri almıştır. Alınan etkili önlemler neticesinde hem İran Kürdistan Demokratik Partisi'nin hem de Komala'nın askeri eylemlerde bulunma yetenekleri mümkün olduğunca sınırlandırılmıştır. Nitekim bu alanda çalışmalar yapan bazı güvenlik uzmanlarının iddialarına göre, Kuzey Irak'ta yaşayan 200'den fazla İranlı Kürt İran gizli servisinin planlı operasyonları neticesinde etkisiz hale getirilmiştir (Ahmadzadeh ve Stansfield, 2010: 21).

Son dönemlerde Kürt kimliğinin İran'da yükselişte olduğu iddia edilmektedir. Fakat bu yükselişin merkezi yönetim üzerinde etki doğurmadığı da ortadadır. Bunu sadece kolluk kuvvetlerinin baskısına bağlamak doğru değildir. Asıl sorun, bu ülkedeki Kürtler arasındaki siyasi dayanışma anlayışının zayıf olmasıdır. Bu alandaki zafiyetten dolayı İranlı Kürtlerin bazıları, PKK tarafından etki altına alınırken; diğerleri ise, daha çok Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin lideri ve Kürdistan Demokratik Partisi'nin güdümü altında hareket etmeyi tercih etmektedirler (Durre, 2019: 15).

Günümüzde Rusya'nın İran'daki Kürtlerle ilişkisi olduğuyla ilgili olumlu ya da olumsuz açıkça gözlemlenebilecek bir emare bulunmamaktadır. İran'daki Kürtlerle ilişki veya işbirliği konusu, Rusya'dan daha çok ABD ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin ilgisini çekmektedir. Bunun da asıl nedeni, her iki ülkenin de İran'ı rakip olarak görmeleri ve bu ülkede istikrarsızlık yaratmak için Kürtlerden medet ummalarıdır.

5. Rusya'nın Kürtlerle İlişkinin Analizi

Rusya, 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Çarlık Yönetimi adı altında Avrupa'nın büyük güçlerinden biri olarak ortaya çıkmasından sonra başlattığı "Sıcak Denizlere Ulaşma Politikası"nda nihai amacına henüz ulaşabilmiş değildir. Başlangıçta bu amacına ulaşabilmek için güneye doğru genişlemesi nedeniyle hem Osmanlı Devleti, hem de İran ile birçok kez savaşmıştır. Bu dönemde asıl rakibi Osmanlı Devleti tarih sahnesinden silinmiş ve kendisi de iki kere rejim değiştirmiştir. Ancak bu amacından da vazgeçmiş görünmemektedir.

Bu hedefine ulaşabilmek amacıyla Osmanlı Devleti ve İran'a karşı kullandığı önemli vasıtalarından biri hiç şüphesiz "Yıpratma Politikası"dır. Sıcak denizlere ulaşarak uluslararası sistemin lider aktörlerinden biri olmak isteyen Rusya, üç farklı unsurdan meydana gelen bu politikayı etkin olarak kullanmak suretiyle her iki rakibini de, Neorealist teorinin öngördüğü bir şekilde hayatta kalma mücadelesine mahkûm etmiştir. Yıpratma politikasının ilk iki unsurunu oluşturan Pan-Slavizm ve Pan-Ortodoksluk, Osmanlı'nın Doğu Avrupa ve Balkan topraklarında sürekli kayba neden olurken; üçüncü unsur teşkil eden "Etnik Gruplarla İşbirliği Stratejisi" de, Kafkasya bölgesinde ciddi sonuçlar doğurmuştur. Rusya'nın Kürtlerle ilişkisi 200 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Bu konuda ilk göze çarpan husus, Rusya'nın Kafkasya'ya ilk adım attığı andan itibaren Ermeni ve Kürtleri dış politika vasıtası olarak kullanmaya başlamasıdır. Dış politika analizi konusunda çalışmalarıyla tanınan Jean-Frederic Morin ve Jonathan Paquin'in de belirttiği gibi bazı devletler etnik unsurlarla işbirliğini çoğu zaman bir dış politika aracı olarak kullanabilmektedir (Morin and Paquin, 2018: 37). Ancak tarihsel süreç içinde bu aracı kullanma konusunda hiçbir devlet Rusya kadar başarılı olamamıştır.

Görünürde etnik gruplarla işbirliği stratejisinin uygulanmasında, her iki tarafın da çıkarlarının karşılıklı olduğu gibi bir varsayımda bulunulabilir. Kürtler Rus desteği sayesinde bağımsızlığına kavuşacak; Rus Çarlığı da, Kürtler vasıtasıyla Osmanlı'nın siyasi bütünlüğü ortadan kaldırılacak ve nihayetinde ulusal hedefi olan sıcak denizlere ulaşılacaktır. Karşılıklı çıkarların hayata geçirilebilmesi amacıyla Rus Çarlığı tarafından, önce Türklerin ortak düşman olduğu algısı yaratılmış ve ardından da bu ortak düşman ile savaşarak bağımsızlıklarını kazanabilmeleri için Kürt kimliğinin oluşmasına destek verilmiştir. Ancak netice, umulandan tamamen farklı olmuştur. Kürtlerin hamisi olan Rus Çarlığı, sıcak denizlere ulaşma bir yana, I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Bolşevikler tarafından yıkılarak yerini Sovyet rejimine bırakmıştır. Rus desteği sayesinde bağımsızlıklarına kavuşma hayaline kapılan Kürtler ise, daha önce Osmanlı ve İran topraklarında yaşarlarken, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalar neticesinde Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi dört farklı ülkede yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Daha açıkçası, 1639 Kasrı Şirin Antlaşması ile doğu-batı şeklinde ikiye bölünen Kürt coğrafyası; Lozan Antlaşması ile de kuzey-güney şeklinde bir kez daha bölünmüştür. Yani Kürtlerin bağımsızlık hayali, beklentilerinin tam aksine daha da bölünerek dört farklı ülkede yaşamak zorunda kalmakla sonuçlanmıştır (Denker ve Kurubaş, 2003: 2).

Bu noktada, taraflar arasındaki işbirliğinin başarısız olmasında etkili olan faktörlere göz atılmasında yarar vardır. Zira bu yönde elde edilecek bulgular işbirliğinin geleceği hakkında da bazı ipuçları verebilir. Başarısızlıkla ilgili ön plana çıkan ilk faktör, taraflar arasındaki karşılıklı güvensizlik konusudur. Kürt tarafı, başta Mahabad Özerk Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi birçok kez yarı yolda bırakılmıştır. Bu nedenle güvensizlik konusunda haklı bir gerekçeye sahiptir. Bununla birlikte bu konuyu açıkça gündeme getirmemeyi tercih etmektedirler. Rus tarafının güvensizliği, resmi olarak ifade edilmese bile, daha bariz bir şekilde ifade edilebilmektedir. Yaklaşık bir asır işbirliği tecrübesinden sonra hazırlanan "Türkiye, İran ve Rusya Kürtlerinin Çağdaş Siyasi Durumu" isimli rapor, Rus tarafının Kürtlere güvenmediğini açıkça ortaya koyan görüşlere yer vermektedir. Raporu hazırlayan Averyanov, Kürtleri genel olarak güvenilirmez ve çıkarlarına düşkün bir topluluk olarak tanımlayarak onlardan nasıl yararlanılması gerektiğini mesai arkadaşı Albay Lihutin'e dayandırarak açıklamaktadır: "Ben, Kürtlerin bizim tarafımıza yalnızca güler yüz göstererek ve şefkatle davranarak çekilebileceğine inanmıyorum. Silahla cezalandırma onların üzerinde daha etkili olmuştur ve olacaktır." (Averyanov, 2010:127). Diğer bir husus ise, Rus Çarlığı'nın Pan-Ortodoksluk eksenli bir dış politikası takip etmesine bağlı olarak Osmanlı sınırları içindeki genelde Hıristiyanlara, özelde Yezidi Kürtlere verdiği desteğin Kürtlerin geneli üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkidir. Rusların 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aynı zamanda Halife olan Osmanlı Padişahı'nın dini çağrılarını özellikle Müslüman Kürtler arasında etkisiz kılmaya çalışırken, Yezidi Hıristiyan Kürtleri koruma yönündeki özel gayretleri, geri kalan Kürtler arasında en azından olumsuzca karşılanmış ve bu durum Rus çağrılarına ihtiyatla yaklaşılmasına neden olmuştur.

Rus Yönetimi'nin bu girişimlerine karşılık Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirlere Kürtlerin gösterdiği olumlu reaksiyonlar da, Rus yaklaşımının Kürtler arasında sorgulandığı ve samimi bulunmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Rusların Kürtleri kışkırtarak isyan çıkartmalarına karşı Osmanlı Devleti'nin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra "Hamidiye Alayları"nın kurulmasına karar vermesine (Biçer, 2016: 76) Kürt aşiretleri büyük oranda katılım göstererek olumlu cevap vermiştir. Ayrıca 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Komitesi'nin 1912 yılından itibaren Panislamist bir anlayışla doğuya dini liderler göndererek Kürt aşiretlerin devlete bağlılığını sağlamaya yönelik çalışmalar da, bölgeden ciddi manada destek görmüştür (Abak, 2018: 16). Rusların gizli niyetlerinin farkına varan Kürtlerin merkezi yönetime karşı bu olumlu tepkileri, etnik unsurlarla işbirliği stratejisinin hedeflerine ulaşmasını engellerken, yıkılması öngörülen Türk yönetiminin yeni bir anlayışla ve daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Sonraki gelişmelerde Kürtler, çoğunlukla geleceklerini Türklerle birlikte görmeleri nedeniyle Osmanlı Devleti'nin savaş çağrılarında

uyarak Çanakkale’de savaşmaları neticesinde bir bakıma Çarlık rejiminin yıkılmasına ve daha sonra Kurtuluş Savaşı’na katılmak suretiyle de Türkiye Cumhuriyeti’nin yoktan var edilmesine de büyük katkı sağlamışlardır.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan yeni uluslararası sistemde Rus Çarlığı ve Osmanlı Devleti’nin halefi olan Sovyetler Birliği ve Türkiye, dönemin küresel lideri İngiltere’nin dayatmaları karşısında daha önceki devirlerden farklı olarak dost olmayı başarmışlardır. Moskova Antlaşması ile başlayan dostluk süreci hemen hemen iki savaş arası döneme damgasını vurmuştur. Lozan Antlaşması’nın imzalanması, Kürt Sorununun uluslararası gündemden düşürülmesine (Denker ve Kurubaş, 2003: 2) ilave olarak, Sovyet Rusya’nın etnik unsurlarla işbirliği stratejisinin iki ülke ilişkilerini etkileme olasılığını da ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmenin ardından 17 Aralık 1925 Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması (Benhür, 2008: 298) iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirmiş ve muhtemelen Sovyet Rusya ikili ilişkilere zarar vermeme adına Dağlık Karabağ sınırları içinde kurulan Kızıl Kürdistan’ın siyasi ömrüne son vermiştir (Şamil, 2005: 54). Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanması ile ilişkilerde soğuma süreci başlamış (Atabay, 2014: 4) ve II. Dünya Savaşı döneminde yeniden eski haline dönmüştür. Görüldüğü gibi “Sıcak Denizlere Ulaşma Politikası”nın merkezinde yer alan boğazların önemi, savaş sonrasında yeni küresel liderinin çıkarları açısından yeniden teyit edilmiş ve Sovyetlerin Montrö Sözleşmesi’nin iptal edilerek Boğazları birlikte işletelim talebi (Köse, 2019: 1128), iki ülke ilişkilerinin yeniden bozulmasına neden olmuştur.

Türk-Rus ilişkilerinde Rus çıkarlarına zarar verebilecek bir gelişme yaşandığında, Rusya’nın aklına ilk olarak “Kürt Kartı”nın gelmesi sürpriz değildir. Türkiye ile ilişkilerin bozulmasına bağlı olarak Sovyet Rusya da benzer bir tutum takip etmiştir. Bu kapsamda II. Dünya Savaşı’nın ilk evresinde İran Azerbaycan’ının işgal edildiği dönemde bu bölgedeki Kürtlerle işbirliğine girilmesi, her zaman olduğu gibi Rusya’nın çıkarlarına yönelik bir yatırımı olarak düşünülebilir. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nin Tahran Büyükelçisi Andrey Smirnov’un “Kürt kartıyla oynamanın tehlikeli olduğu” uyarısının (Hasanlı, 2005: 45) dikkate alınmaması, bu konuda işbirliği kararının daha önceden Moskova’da alınmış olduğu yargısını güçlendirmektedir. Bu noktada, “bu bölgede Sovyet desteğiyle ilan edilen “Mahabad Özerk Kürt Cumhuriyeti” ile savaş neticesinde Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talebi arasında bir bağlantı olabilir mi?” sorusu akla gelmektedir. Soruya neden olan coğrafyanın Rusların tarihi sıcak denizlere ulaşma emelleriyle bağlantısı, söz konusu sorunun cevabı daha da önemli hale getirmektedir. Bu konuyla ilgili yapılan bir analiz, talebin yapıldığı dönemde Sovyetlerin Kars bölgesini gerekirse askeri harekât ile almak için hazırlık yaptığı yönündeki bir görüşü güçlendirmektedir (Khanzhin, 2004: 496; Polian, 2004: 156). Nitekim Kars ve Ardahan bölgesinin Sovyet tarafında kalan Ahıska’daki Türklerin 14 Kasım 1944 tarihinde Orta Asya’ya sürgüne gönderilmesi kararı, bu yöndeki görüşle büyük oranda örtüşmektedir. Böyle bir durumda İran’daki örgütlü Kürtler vasıtasıyla Türkiye’deki Kürtlerin harekete geçirilmesi, Sovyetlerin Kars’tan hareketle İskenderun Körfezi’ne giden yoldaki askeri harekâtı kolaylaştırabilecektir. Görüldüğü kadarıyla, etnik unsurlarla işbirliği stratejisi kapsamında I. Dünya Savaşı sırasında Ermenilere verilen rol, bu sefer Kürtlere verilmesi planlanmıştır. Bu da Rusların o güne kadar ki politik uygulamalarıyla en azından uyumsuz bir görüntü oluşturmamaktadır.

Mahabad Özerk Kürt Cumhuriyeti’nin ilanının ardından Sovyet Ordularının İran’dan çekilmesinden sonra bu bölgede yaşananlar, Rus-Kürt ilişkilerinde önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Sovyet Yönetimi’nin çekilme kararıyla Mahabad’taki Kürtleri kaderleriyle baş başa bırakması, gerçekten de hafızalardan kolay kolay silinmeyecek bir olaydır. Bu konuda en açık tepki Kürt hareketinin lideri ve Özerk Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Kadı Muhammed’ten gelmiştir. Yargılanma aşamasında Kadı Muhammed’in Tahran’da yaşayan bir avukatı tutma talebine mahkemenin “Eğer yargılama, Tahran’dan bir avukatın gelmesi için ertelenirse, başka bir zaman da örneğin Londra’dan bir avukatın gelmesini beklemek için de ertelenmesi zorunlu olabilir” cevabı üzerine verdiği karşılık Ruslara güvenmenin bedelinin oldukça ağır olduğunun bir itirafı gibidir: “Londra’ya buradakinden daha yakın olsaydım, yargılanmam da söz konusu olmayacaktı.” (Aegleton, 1989: 280). Aynı şekilde Sovyetlerin İran’dan çekilmesi sonrasında Molla Mustafa Barzani’nin “Aslında İran ordusu Kürtleri yenmedi, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği’ni yendiler.” ifadesi, yaşanan hayal kırıklığının yansıtılması bakımından önemlidir (Aegleton, 1989: 263). Bu olaydan sonra İran’daki Kürtlerle Ruslar arasında uzun bir süre irtibat kurulmamıştır. Zaten Sovyet desteğiyle kurulan Kürtlerin temsilcisi konumundaki Kürdistan Demokratik Partisi ve Komala gibi örgütlerin büyük oranda halk desteğini kaybettikleri görülmektedir. İran Kürdistan’ın da basılan bazı dergi ve kitaplar, bu ülkedeki yeni nesil Kürtler ile Kürt davasını savunan siyasal örgütler arasındaki bağın giderek zayıfladığını veya bu örgütlerin popülerliğini kaybettiğini iddia etmektedirler (Ahmadzadeh ve Stansfield, 2010: 21). Mevcut gelişmelere bakıldığında, taraflar arasında bundan sonra da irtibat kurulmasının mümkün olsa bile kolay olmayacağı düşünülmektedir.

Soğuk Savaş dönemindeki gelişmelerden biri de, II. Dünya Savaşı döneminde Kafkasya’daki diğer halklarla birlikte Kürtlerin de Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan’a sürgün edilmesidir. Aslında bu meseleyi önemli kılan husus, sürgün edilenler arasında hiç Yezidi Kürdü bulunmamasıdır (Delanoe, 2015: 7). Aynı durum Dağlık Karabağ’daki çatışmalar döneminde de yaşanmıştır. Çatışmalardan dolayı Azerbaycanlı Türklerle birlikte sadece Müslüman Kürtler bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Sovyet döneminde de Müslümanlara karşı güvensizliğin devam etmesi, önemli bir ayrıntı ve ayrımcılık olarak ortaya çıkmaktadır. Yine bu dönemde yürütülen Kürdoloji çalışmaları da, ayrımcılık olarak nitelendirilebilecek bazı özellikler göze çarpmaktadır. Örneğin Sovyet Kürdoloji bölümlerinde Türkiye, İran, Irak ve Suriye

Kürt bölgelerindeki gelişmeleri takip edebilecek uzmanlar yetiştirilmesine büyük özen gösterilmiştir. Ancak aynı özenin Sovyet Kürtleri için uzman yetiştirilme konusuna gösterilmemesi haklı olarak çelişkili bir durum yaratmaktadır (Şimal, 2005: 9).

Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu'da ortaya çıkan yeni jeopolitik ortamda Kürt Sorununun çözümüne yönelik lider ülkelerin konumunda önemli bir değişiklik olmuştur. Sovyetler Birliği'nin bölgeyi terk etmesinden sonra bölgede tek güç olarak kalan ABD, dönemin Irak Yönetimini baskı altına alabilmek için ülkedeki Kürtlerle işbirliğini tercih etmiştir. Bağımsızlıklarını kazanma yönünde Irak Kürtlerini desteklemek bölgede ABD'ye sadık bir müttefik yaratırken, Orta Doğu'da Kürt Sorunundan rahatsızlık duyan bölge ülkeleri arasında endişeye neden olmuştur (Ganiev ve Karyakin, 2018: 6). Soğuk Savaş'tan sonra ABD'nin revizyonist temelli "Kürt Devleti Kurma Stratejisi" Kürtlerle işbirliği sonucunu doğururken, Kürt vatandaşlara sahip Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi bölge devletleri arasında statükocu bir tepki doğurmuştur. Doğal olarak Soğuk Savaş'tan sonra bölgeye geri dönen Rusya yeni jeopolitik ortamdaki bu denkleme uygun hareket etmek zorunda kalmıştır. Nitekim Eylül 2015'de Suriye'deki mevcut rejimi koruma yönünde attığı askeri müdahale adımı, bölgedeki mevcut denkleme statükocuların yanında yer aldığını göstermektedir.

Orta Doğu'nun son 40 yıllık geçmişinde Kürt Sorununun artan bir şekilde bölgeselleştigiine şahit olunmaktadır. 1980-1988 İran-İrak Savaşı, 1991'deki I. Körfez Savaşı, Mart 2003'teki ABD'nin Irak'a müdahalesi ve 2014'te Irak ve Suriye'de ortaya çıkan IŞİD kaynaklı konjonktürel gelişmeler, ister istemez Kürt Sorununu bölge gündeminin ilk sıralarına taşımıştır (Grojean, 2018: 265). Sorunun gündemin ilk sıralarına yerleşmesinde, Kürtlerin konjonktürel gelişmeleri fırsata dönüştürme isteği olduğu kadar, özellikle ABD ve Rusya gibi bölgesel ve küresel güçlerin Kürtlerden dış politika vasıtası olarak yararlanma düşüncesi de etkili olmaktadır.

Rusya'nın dengeleyici bir güç olarak Orta Doğu'ya geri dönüşünün küresel güç ABD'yi ne derece etkilediği veya bölgede ABD'nin varlığını dengeleyip dengeleyemediği tartışmalıdır. ABD'nin bölgedeki askeri üslerinin yanında başta stratejik ortağı İsrail olmak üzere Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleriyle sıkı ilişkileri kendisine avantajlar sunmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın bölgesel güç konumundaki Türkiye ve İran ile ilişkileri önem kazanmaktadır (Bielicki, 2018: 42). 21. yüzyılın başlangıcından itibaren Türk-Rus ilişkileri, beklenmeyen bir dinamizm ve yoğunluk kazanmıştır. Rusya'nın yeni jeopolitik oyun alanı olarak kabul edilen Orta Doğu'ya dönüşü, Türkiye'nin bölgesel ve küresel çıkarlarına stratejik bir tehdit oluşturmamaktadır. İki ülke arasındaki pragmatik ortaklık, önceki trend ve küresel konjonktürden bağımsız ve ideolojik olmayan bir karaktere sahiptir. Bu yeni durum, iki ülke ilişkilerini önceki dönemlerden farklı bir konuma getirmiştir (Mamedov ve Lukyanov, 2018: 67). Rusya, Türkiye'den kaynaklandığını düşündüğü ve kendi çıkarlarına tehdit olarak algıladığı gelişmelerde, bu olumlu trendi görmezden gelebilmektedir. Böyle bir durumda ilk aklına gelen baskı vasıtası her zaman olduğu gibi "Kürt Kartı" olmaktadır.

Orta Doğu'ya son dönemde meydana gelen siyasi gelişmeler açısından bakıldığında, 2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan Arap Baharı kapsamındaki toplumsal hareketlerin paralel bir şekilde "Kürt Baharı"na da tetikleyebileceği iddiaları zaman zaman bölge gündeminde tartışılmıştır. Söz konusu tartışmaların yapıldığı zamanlarda da ifade edildiği gibi ABD'nin Irak'ı işgali ve onun devamı niteliğindeki Arap Baharı, Kürt coğrafyasına birbiriyle bağlantılı iki uygun fırsat yaratmıştır. En önemlisi, bahse konu gelişmeler nedeniyle hem Irak hem de Suriye'de ulus devlet yapısının çökmesidir. Bundan daha da önemlisi, Kürt grupların çöken devletlerin yarattığı boşluktan yararlanmak üzere hazır olmalarıdır. (Bengio, 2017: 12). Ancak fırsattan yararlanmak isteyen Kürt grupların hedeflerine ulaşabilme yeteneklerinden yoksun olması, onları zorunlu olarak bölgesel ve küresel güçlerle işbirliğine zorlamaktadır. İşbirliği konusunda ABD bölgenin eski hamisi olarak avantajlı gibi görünse de, Rusya da küçümsenmeyecek avantajlara sahiptir. Etnik unsurlarla işbirliği stratejisi bağlamında bu avantajlardan yararlanmak bölgede Rusya'nın çıkarlarına uygun sonuçlar doğurmamaktadır. Rusya'nın bölgede ABD'yi dengeleyebilmek için her yönden güçlü Türkiye, İran, Irak ve siyasi bütünlüğünü sağlamış Suriye'ye ihtiyacı bulunmaktadır. (Yılmaz, 2020:226-233). Adı geçen dört ülkenin zayıflamasına neden olabilecek her türlü hamle, doğrudan ABD'nin çıkarlarına hizmet edeceği öngörüsü çoğu uzman tarafından kabul görmektedir (Bielicki, 2018: 39).

"Rusya'nın etnik gruplarla işbirliği stratejisi çerçevesinde bölgedeki Kürtlerin bağımsızlık hareketlerini desteklemesi, Orta Doğu'daki çıkarları açısından uygun mudur?" ya da "Bölgedeki çıkarları bakımından nasıl bir sonuç doğurur?" sorularının cevaplandırılması, Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarının başarılı olup olmadığını daha anlaşılır hale getirecektir. Bu bağlamda Rusya'nın Orta Doğu Politikasının başarısı, başta ABD'nin üstünlüğünün dengelenmesi olmak üzere, ekonomi, terörle mücadele ve arabuluculuk alanlarında ortaya koyduğu dört temel hedefine ulaşabilmesine bağlıdır. Hedeflerine ulaşabilmesi için bölgenin istikrar içinde olması gerekmektedir. Bölgedeki Kürt bağımsızlık hareketlerini desteklemek, bölgedeki istikrarın yok olması bir tarafa, bölgedeki statükonun daha da bozulması anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda böyle bir gelişmeye doğal olarak doğrudan tepki gösterecek olan Türkiye, İran, Irak ve Suriye ile işbirliğinin kaybedilmesi de demektir. Ayrıca Kürtlerin bağımsızlığından esinlenerek kendi siyasi bünyesi içindeki başta Çeçenistan olmak üzere bazı özerk bölgelerin muhtemel bağımsızlık taleplerine rasyonel olarak itiraz etme hakkı da kaybedilmiş olacaktır. Böyle bir ortamda Orta Doğu'da küresel bir güç olduğu iddiasını ispatlamaya çalışan Rusya'nın Kürt Kartı'nı kullanarak bölgesel ve küresel hedeflerine ulaşması zordur.

Sonuçta Rusya'nın Kürtlerle işbirliği stratejisinden en fazla etkilenen ülke olan Türkiye'nin konumuna da değinmek yerinde olacaktır. Rus uçağı düşürülmesinin ardından başlayan siyasi kriz döneminde Rusya'nın Kürt Kartı'nı devreye sokmasıyla, Türkiye'nin diplomatik itirazlarının dışında kararsız bir tutum sergilemesi, bölgesel güç olduğu söylemleriyle uyumlu değildir. Aslında bu dönemde Türkiye'de Kürt Sorununun çözümüne yönelik atılan adımlar, Ankara'nın bu konudaki çekincesinin yersiz olduğunu destekler mahiyettedir. Türkiye'de 2009-2015 yılları arasında hükümetin başlattığı çözüm sürecini Kürt vatandaşların büyük bölümünün desteklediğini (Köse, 2017: 30) daha sonraki bazı olaylar teyit etmiştir. Nitekim Kürt vatandaşların büyük çoğunluğu, devletin çözüm sürecindeki yaklaşımından duyduğu memnuniyet nedeniyle, PKK Terör Örgütünün Temmuz 2015'te başlattığı terörist eylemlerine beklenen desteği vermediği gibi, TSK'nın Ocak 2018'de Afrin (Suriye)'deki PKK/PYD Terör Örgütüne yönelik başlattığı operasyona da sessiz kalmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de toplumsal barışın sağlanmasına yönelik atılan adımların Rusya'nın Kürt Kartı'nı kullanarak ülke içi istikrarını etkileme potansiyelini azaltmasının, Türkiye'nin iç ve dış politikası açısından kayda değer bir kazanım olduğu düşünülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Orta Doğu, üç kıtayı birbirine bağlayan bir coğrafi konumda bulunması, petrol ve doğal gaz gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olması gibi nedenlerle çoğu zaman uluslararası sistemin ilgi odağında yer almaktadır. Ancak bölge, Rusya açısından belirtilen özelliklerden daha farklı anlam ve öneme sahiptir. Sıcak denizlere ulaşma hayalini tarihsel süreç içinde bir türlü hayata geçiremeyen Rusya, öncelikle Orta Doğu ve devamındaki Doğu Akdeniz'i bu alandaki eksikliğini giderebilecek bir mekan olarak görmektedir. Bu bölgede elde edilebilecek kalıcı bir konum, bir bakıma Türk boğazlarına sahip olma konusunda yaşadığı başarısızlığını da tolere etmiş olacaktır. Bu nedenle Sovyetler Birliği döneminde Suriye'de elde ettiği deniz üssünün varlığını devam ettirmesi en önemli hedeflerinden biridir. Bundan dolayı nedenle iç savaş nedeniyle yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Şam Yönetimini, 30 Eylül 2015 tarihinden itibaren hava operasyonlarıyla desteklemeye karar vermiş ve bu karardan bugüne kadar vazgeçmemiştir. Şimdilik de olsa bu konudaki hedefine ulaştığını söylemek mümkündür. Orta Doğu'da kalıcı olarak varlığını devam ettirebilmesi, sadece Suriye'yi değil tüm bölgeyi kapsayan istikrarlı bir politika takip etmesine bağlıdır.

Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma politikasında başarısız olmasının altında yatan asıl neden, geçmişte Osmanlı Devleti, günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti tarafından gösterilen haklı dirençtir. Osmanlı'nın direncini kırmak amacıyla uygulamaya koyduğu etnik unsurlarla işbirliği stratejisinde başarısız olduğu söylenemez. Bugüne kadar ki uygulamalarının Türk karar alıcıları üzerinde derin ve silinmez izler bıraktığı ortadadır. Son uçak krizinde yaşananlar ve Ankara'nın bu dönem içinde gösterdiği reaksiyonlar, Türk tarafının geçmişten gelen endişelerini açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Rus tarafının tavrı da, bu endişelerin boşuna olmadığını teyit etmiştir. Krizin patlak vermesiyle birlikte Rusya'nın Kürt Kartı'nı derhal devreye sokması, herşeyden önce tarihsel alışkanlıklarından vazgeçmediğini göstermiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde küresel güçlerin Kürtleri vekâlet savaşçısı olarak kullandıkları, bu alanda çalışan uzmanların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. Küresel güçler, Kürtlere çok sayıda vaatlerde bulunmuşlar, ancak bağımsızlık mücadeleleri bir tarafa, siyasi ve kültürel haklar için gösterdikleri mücadelelerde bile bekledikleri desteği vermemişlerdir. Durumun ciddileştiği veya bıçağın kemiğe dayandığı zamanlarda bahse konu güçler, Kürt ulusal mücadelesini desteklemek yerine bölgesel istikrarı gerekçe göstererek devletin siyasal bütünlüğü adına merkezi hükümetlerin yanında olmayı tercih etmişlerdir (Bengio, 2017: 40). Örneğin I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'taki Kürtlere özerklik sözü veren İngiltere, sözünü tutmamıştır. II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde İran'daki Kürtlere Mahabad Özerk Cumhuriyeti'nin kurulmasına destek veren SSCB, daha bir yıl bile geçmeden onları İran yönetiminin insafına terk etmiştir. Irak Yönetiminin, Kürtlere desteğini kesmesi karşılığında İran ile "Şatt-ül Arap Antlaşması"nı imzalaması karşısında Kürtlerin hamisi konumundaki ABD'nin sessiz kalması Kürtlerin hafızasından silinmeyen acı hatıralardan bazılarıdır.

Kürt Sorunu, Orta Doğu'daki jeopolitik denklemlerin oluşturulmasında dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Bunu kullanmaya karar veren bir aktör, bölgesel güçler Türkiye ve İran'ın yanında Irak ve Suriye ile birlikte toplam dört bölge ülkesini etkileyebilme potansiyeline sahip olmaktadır. Bu durumda, Kürtlerle işbirliğini tercih eden aktörün önünde iki seçenek bulunmaktadır. Bunun için ya Kürt hareketlerine siyasi, ekonomik ve askeri destek vermek suretiyle bağımsız bir devlet olmalarını destekleyecek, ya da "Kürt Kartı"nı bir manivela gibi kullanmak suretiyle ev sahibi ülkeler üzerinde baskı kurarak kendi çıkarlarına uygun politika takip etmelerini sağlayacaktır (Ganiev ve Karyakin, 2018: 5).

Orta Doğu'ya yeniden küresel güç olma hayaliyle geri dönen Rusya'nın bölgesel hedeflerine ulaşabilmek amacıyla "Kürt Kartı"nı kullanma konusunda manevra alanının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Rusya'nın Kürdistan'ın kurulması konusunda ABD'ye destek vermesi, Orta Doğu'daki jeopolitik ortamda uygun bir hareket tarzı olarak görülmemektedir. Böyle bir durum, kendisini ABD'yi dengeleyebilmek için Orta Doğu'ya bekleyen bölge devletleri için de kabul edilebilecek bir yaklaşım değildir. Rusya'nın bölgedeki Kürtlerin bağımsızlık mücadelesine destek vermesinin, bölgedeki müttefikleri olan başta Türkiye olmak üzere statükocu devletlerin tepkisini çekeceğine hiç şüphe yoktur. Bu tip bir yaklaşım sergilemesi

halinde Rusya'nın Orta Doğu'da kalıcı varlığını devam ettirmesi oldukça zordur. Kürtleri açıkça desteklemesinin ardından Suriye'deki askeri varlığını mevcut haliyle devam ettirmesi de kolay olmayacaktır. Bu durumun farkında olan Rusya, devletlerin bağımsızlığına ve içişlerine karışmama ilkesine saygı duyduğunu her fırsatta dile getirmektedir.

Rusya'nın belirtilen bu yaklaşımı, Türkiye ile bir sorun yaşaması halinde Kürt Kartı'nı kullanmayacağı anlamına da gelmemektedir. Böyle bir davranış ile karşılaşan Türkiye'nin öncelikle uluslararası ilişkilerin temel normlarından biri olarak kabul edilen "mütekabiliyet ilkesi"ne göre hareket etmeye hazır olması gerekmektedir. Bunun için çok özel bir çaba sarf etmesine gerek olmadığı düşünülmektedir. Rusya'nın bu konudaki tecrübelerinden istifade edilmesi, mütekabiliyet veya karşılıklılık ilkesine uygun bir hal tarzının bulunması için yeterlidir. Nitekim 93 farklı etnik unsurdan (Ülger, 2015: 109) meydana gelen yaklaşık 143 milyon nüfusa sahip olan Rusya'nın kendisi de bu konuda çok zengin bir seçenek sunmaktadır. Ancak bunu yaparken rakibin gücüne uygun adım atmaya dikkat etmek önemlidir. Bunun için Türkiye'nin önünde iki hareket tarzı bulunmaktadır. İlki, gücünü artırmaktır ki, bu kısa ve orta vadede hayata geçirilmesi kolay veya mümkün olan bir hal tarzı değildir. Diğeri ise, gücünün çoğaltılmasıdır. Bu da rakibinin gücünü dengeleyebilmek için genellikle bir ittifaka üye olmak suretiyle uygulamaya geçmektedir. Türkiye zaten Sovyetlerin toprak talebinden sonra 1952 yılında bu yönde tercihini yaparak NATO'ya üye olmuştur. Dolayısıyla Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma niyeti değişmediği müddetçe Türkiye'nin NATO ile ilişkilerini kuvvetlendirerek devam ettirmesi, en rasyonel hareket tarzı olarak ön plana çıkmaktadır. Netice itibarıyla Türkiye'nin açıklanan yönde bir politika takip etmesi, Rusya'nın tutumunda bir değişiklik yaratmayabilir. Ancak böyle bir tepkiyle karşılaşan Rusya, en azından daha temkinli hareket edecek ve en önemlisi de, Türkiye'nin mütekabiliyet çerçevesinde uygulamaya koyacağı politikaların etkisine bağlı olarak gelecekte etnik sorunlarla daha fazla mücadele etmek zorunda kalabilecektir.

Kaynakça

- Abak, T. (2018). "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kürt Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme (1908-1914)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 27, 3-22.
- Aegleton, W. (1989). *Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946*. 2. Baskı. Çev. M. E. Bozarsalan. Köln (Almanya): Komkar Yayınları.
- Ahmadzadeh, H. and Stansfield, G. (2010). "The Political, Cultural, and Military Re-Awakening of the Kurdish Nationalist Movement in Iran", *Middle East Journal*, 64(1), 11-27.
- Akgül, S. (1995). *Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası (1918'e Kadar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Akyılmaz, G. (2004). "Şark Meselesi Kavramı ve Günümüze Yansımaları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4, 43-62.
- Arfaoui, S. (2009). *Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerinin Tutumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Arslan, A. (2002). "Eçmiyazın'da Kirimyan'ın Katogiosluk Dönemi ve Osmanlı-Eçmiyazın İlişkilerinin Bozulması". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37: 27-43.
- Atabey, F. (2014). "Monterux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 2(4), 1-11.
- Averyanov, P. I. (2010). *Osmanlı Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*. Çev. İ. Kale. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bagno, O. (2009). "Russia in The Middle East", *Strategic Assessment*, 12(2), 91-104.
- Bengio, O. (2017). *The Kurds in a Volatile Middle East*, Ramat Gan(Israel): Mideast Security and Policy Studies No. 130, Published by Bar-Ilan University.
- Benhür, Ç. (2008). "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 24: 277-313.
- Biçer, B. (2016). "Sultan II. Abdülhamid'in Kürt Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, 9(XXVI), 57-86.
- Bielicki, P. (2018) "Policy of the Russian Federation Towards Kurds in the Syrian Conflict", *Journal of Securitologia*, 27, 33-50.
- Blank, S. (2018). "Imperial Strategies: Russia's Exploitation of Ethnic Issues and Policy in the Middle East". *Russia in the Middle East*. Eds. T. Karasik and S. Blank. Washintong(The U.S.): Broadcasting of the Jamestown Foundation. 154-182.

- Bolat, M. (2014). "1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 16-28.
- Bolat, M. A. (2019). "Yeni Türkiye İçin Kars Antlaşması'nın Önemi", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 267-306.
- Cabağı, W. G. (1967). *Kafkas-Rus Mücadelesi*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Chaninov, N. B. (1939). *Rusya Tarihi*. Çev. G. K. Söylemezoğlu. Ankara: Kanaat Kitabevi.
- Çağlayan, E. (2015). "Rusya'da Kürdoloji'nin Gelişimi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(13): 323-332.
- Çelikpala, M. (2019). *Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği*, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi (EDAM) Yayınları/Dış Politika & Güvenlik No: 2019/5.
- Çotu, C. (2017). "Rusya'nın Suriye Politikasında Kürtlerin Yeri", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE) X-II*: 291-304.
- Delanoe, I. (2015). *The Kurds: A Channel of Russian Influence in the Middle East?*, Paris(France): Franco-Turkish Paper No: 14.
- Demir, E. (2020). "Barış Pınarı Harekâtı'nın Türkiye Açısından Önemi ve Sonuçları". *Diplomatik Gözlem Dergisi* 96: 36-42.
- Denker, S. ve Kurubaş, E. (2003). "Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK VE Türkiye (II)". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8: 1-33.
- Donnelly, J. (2005). "Realism". *Theories Of International Relations* (3. Edition). (Authors) S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit and J. Treu. London (England): Publishing of Palgrave Macmillan. 29-54.
- Doster, B. (2020). "Türkiye-ABD İlişkileri: Yapısal Sorunlar, Çatışan Çıkarlar, Farklı Öncelikler". *Türk Dış Politikasında Hasar Tespiti*. Ed.ler Ü. Özdağ ve M. Ongun. İstanbul: Destek Yayınları No: 1245. 49-87.
- Dyurre, M. E. I. (2019). *Kurdskiy Vopros V Sovremennykh Real'yakh Blizhnego Vostoka*, *Azimuth Nauchnykh Issledovaniy: Ekonomika I Upravleniye*, 2(27), 13-16.
- Efe, H. ve Kızıl, M. (2018). "Osmanlı'nın Kuzey ve Doğu Politikası ve Rusya'nın "Sıcak Denizlere İnme Politikası" Kapsamında Şekillenen Doğu Sınırları", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9(17), 297-334.
- Eralp, A. (2012). "Sistem". *Devlet ve Ötesi* (9. Baskı). (drl.) A. Atila. Ankara: İletişim Yayınları. 125-153.
- Gafarlı, O. ve Güç, K. (2017). "Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu Politikasında Kürt Meselesi: Mahabad Devleti ve Irak Kürtleri". *Ekim Devrimi'nin Yüzüncü Yılında Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş ve Uluslararası Sistem İsimli Kongre Bildiri Kitabı*. Ed. Ç. Özen, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 616. 55-59.
- Ganiyev, T. i Karyakin, V. (2018). *Kurdskiy Faktor I Yego Rol' V Formirovaniy Geopoliticheskoy Obstanovki Na Blizhnem Vostoke*, *Arkhont*, 2(5), 4-13.
- Goryanof, S. (2006). *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları No: 633.
- Grojean, O. (2018). "The Kurdish Question in the Middle East: Regional Dynamics and Return to National Control". *Mediterranean Yearbook 2018*, Barcelona(Spain): Broadcasting of European Institute of the Mediterranean. 265-268.
- Gülşen, H. (2017). "Rusya ve Kürtler" *Ortadoğu Etüdleri Dergisi* 9(81): 62-65.
- Günay, N. (2017). "Rusya'nın Osmanlı Unsurları Üzerindeki Çalışmaları ve 1914 Bitlis Ayaklanması", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi* 10(20), 49-68.
- Günay, N. (2017a). "Rusya'nın Osmanlı ve İran Topraklarındaki Ermeniler ve Kürt Aşiretleriyle İlişkisi", *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 56, 61-80.
- Hasanlı, C. (2005). *Soğuk Savaşın İlk Çatışması İran Azerbaycanı*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Heywood, A. (2011). *Global Politics*. New York(USA): Broadcasting of Palgrave Macmillan.
- İmanov, V. (2009). *Rusya'nın Orta Doğu Politikası: Putin Dönemi*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Keleş, E. (2008). "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, 123-139.
- Kemal, C. (2007). "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Sorunu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 40, 643-691.
- Khanzhin, A. (2004). "Durable Solutions for Meskhetian Turks: The Issue Revisited". *European Yearbook of Minority Issues* 4(5): 495-511.
- Köse, İ. (2019). "Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri:1945-1946 Notaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1125 – 1148.
- Köse, T. (2017). "Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 13-40.
- Köstem, S. (2017). "Astana Görüşmeleri ve Rusya Suriye'de Çözüme Bakışı", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 9(79), 16-19.
- Kurat, A. N. (2010). *Rusya Tarihi* (5. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 309-335.
- Maden, F. (2013). "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları", *History Studies Dergisi* 5(1), 267-286.
- Magen, Z. and Moldavsky, O. B. (2011). "New Directions in Russia's Foreign Policy: Implications for The Middle East", *Strategic Assessment*, 13(4), 73-84.
- Malashenko, A. (2013). *Russia and The Arab Spring*, Special Report, Moscow(Russia): the Document of Carnegie Moscow Center.
- Mamedov, R. and Lukyanov, G. (2018). "Russia and Turkey: Approaches to Regional Security in the Middle East", *Perceptions*, XXIII(2), 51-71.
- Mamedov, R. (2019). *After the Caliphate: The Prospects of Russia-Iraq Relations*, Moscow(Russia): Working Paper No. 46/2019 Published by Russian International Affairs Council (RIAC).
- Mcdowall, D. (2007). *A Modern History of the Kurds*, Special Report, London(England): Broadcasting of I.B.Tauris & Co Ltd.
- Menekşe, M. (2013). "Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı-İngiliz İlişkileri'nde "Kıbrıs Meselesi" (1878-1923)", *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi* 1(Özel Sayı-1), 309-325.
- Morin, J. F. and Paquin, J. (2018). "Does the International Structure Explain Foreign Policy?". *Foreign Policy Analysis*. Gewerbestrasse(Switzerland): Palgrave Macmillan. 315-339.
- Necefoğlu, H. (2014). "XIX. Yüzyılda Rusların Osmanlı Kürt Aşiretlerine Yönelik Faaliyetleri". *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildirileri*. IV. Cilt, Ed. O. Çınar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2-11.
- O'Ballance, E. (1996). *The Kurdish Struggle 1920-94*. New York(USA): Broadcasting of Palgrave Macmillan.
- Onay, Y. (2008). *Rus Stratejisinin Mimarları*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.
- Oktay, H. (2010). "Kafkaslarda Barışın Önündeki Engeller ve Ermenistan". *21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ed. L. Eraslan. Lefke(KKTC): EkoAvrasya Yayınları. 317-320.
- Özbay, F. (2011): "Soğuk Savaş Sonrası Rusya-Türkiye İlişkileri: 1992-2010", *Bilge Strateji Dergisi* 3(4), 37-82.
- Özdemir, B. (2018). *Rusya'nın Kürt Politikası: Başlangıçtan 1947'ye*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özdemir, B. ve Arslan, A. A. (2018): "Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947)", *İnsan&İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi* 5(17), 194-213.
- Peyrat, E. F. (2019): "Mela Mustafa Barzani ve SSCB-Kürt İlişkileri", *Kürt Tarihi Dergisi*, Kasım-Aralık Sayısı, 46-55.
- Polian, P. (2004). *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapest (Hungry): Central European University Press.
- Roosevelt, Jr. A. (1947): "The Kurdish Republic of Mahabad", *Middle East Journal*, 1(3), 247-269.
- Russell, M. (2018). *Russia in the Middle East: From Sidelines to Centre Stage*. Belgium (Bruxelles): Broadcasting of European Parliamentary Research Service.

- Sarınay, Y. (2000). "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 16(48), 857-886.
- Şamil, H. (2005). *Sovyet Kürtleri Hakkında Tarihi ve Güncel Bir İnceleme: Diaspora Kürtleri*. İstanbul: Peri Yayınları.
- Şenel, Ş. (2016). "19. Yüzyılda İngiltere'nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi* 91(18), 187-207.
- Topal, Ç. (2018). "Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Anlaşması", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 313-330.
- Trenin, D. (2016). *Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers*, Moscow (Russia): the Document of the Carnegie Moscow Center.
- Turan, Ş. (1951). "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 111-151.
- Uluslan, Ş. (2009). "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 8(18-19): 229-256.
- Ülger, İ. K. (2015). "Rusya Azınlıkları". *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*. Ed. İ. K. Ülger, Ankara: Seçkin Yayıncılık Yayınları No. 141. 97-113.
- Ünal, F. (2008). "Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 5(17), 133-152.
- Üren, M. (2016). *Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Vernadsky, G. (2011). *Rusya Tarihi* (2. Baskı). Çev. D. Mızrak ve E. Ç. Mızrak. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Yalçın, E. (2015). "Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası". *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(4): 75-104.
- Yalçın, H. B. (2015). "Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme". *Akademik İncelemeler Dergisi(Journal of Academic Inquiries)* 10(1): 209-229.
- Yalvaç, F. (2009). *"Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar"*. Devlet, Sistem ve Kimlik(11. Baskı). Ankara: İletişim Yayınları. 131-183.
- Yılmaz, S. (2016). "Rusya'nın Ortadoğu'da Kürt Kozu ve PYD Politikası", *Yeni Türkiye Dergisi*, 86, 773-788.
- Yılmaz, S. (2019). *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, S. (2020). *Rusya'nın Suriye Politikası*, Ankara: İlbilge Yayınları.
- Yıldız, K. (2007). *The Kurds in Iraq*. London (England): Pluto Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. California(USA): Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (1982). "Uluslararası İlişkiler Kuramı". *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. Çev. E. Onulduran. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 510. 3-95.
- Waltz, K. N. (2000). "Structural Realism After The Cold War". *International Security* 25(1): 5-41.

Extended Abstract

Aim and Scope

Continuing its claim to become a global power, Russia returned to the Middle East in mid 2000s and re-entered in the competition with the USA. In the new geopolitical environment in the Middle East, Russia has largely been cooperating with Iran and Turkey in its competition with the United States. The most important factor pushing Turkey, as a NATO member, to cooperate with Russia has been the US's strategy to build a "Kurdish state" initiated in a disguised form after the Cold War. Besides Turkey, all states having Kurdish population are currently uncomfortable because of the U.S. initiative. The success of Russia's Middle East Policy depends vastly on its continued political and military presence in the region. For this reason, it has been providing unconditional military support to the Damascus Administration since September 2015. This support in question may sometimes lead to conflict with Turkey which it collaborates against the United States. For example, the plane crisis in November 2015 brought two countries into the brink of conflict in a while. The first thing to Russia's mind in this period, just as in the past, was to use "Kurdish card" against Turkey. Although the crisis ended peacefully in about a year, what happened during this period proved Russia's intention to preserve its potential

for cooperation with ethnic groups. At this point, some questions such as "Can Russia use the "Kurdish Card" whenever it wants in the Middle East?" and "If so, how does this influence the region?" come to mind. Because Turkey, Iran, Iraq and Syria, with which Russia makes cooperation against the United States have Kurdish population. The purpose of this study is to seek for answers to these questions comprehensively. The subject was examined in detail to find the answers to these questions. For this purpose, the historical process has been researched and great attention has been paid to reflect the Russian perspective on the subject. As a result, it is evident that Russia's use of the "Kurdish Card" will harm its regional interests. Another important point is that the Russia's implementation of such a policy in this period may create a just and legitimate justification for the implementation of similar policies against itself, which is very sensitive in this area.

Russia's the "Kurdish card" within the scope of the cooperation strategy with ethnic elements as a means of foreign policy against Turkey has been based on a long history. In order for the subject to be fully understood, it is necessary to know how it has been developed in the historical process. For this reason, the course of the subject from the Russian Empire to present will be determined and the big picture will come in sight. As a result, by analyzing the big picture, the future vision of the actors will be made clearer.

Methods

The subject of the study has not been previously studied much in Turkey. Studies conducted under different titles are deemed to be insufficient to fully explain Russia's intention on this issue. The striking feature of the studies is that the Russian views are not given enough space. In order to overcome the shortcomings in this area, it is was tried to reach the work carried out in Turkey, Russia and Europe as far as possible. Therefore, it was ensured that the views of the Russian side on this issue were determined more objectively.

The research is based on the primary and secondary resources. Mostly western, Russian, Turkish literatures have been utilized. The achievements of the leading Turkish intellectuals of Caucasus and Central Asia have been analyzed and reached certain results which are considered significant to explain current politics in the region.

Findings

The Russian Tsar continued its cooperation with the Kurds after starting it with the Armenians in order to disrupt the political unity of the Ottoman Empire. This cooperation has become a tradition of Russian foreign policy. The first thing that came to mind of Russia during the plane crisis in November 2015 was to use the "Kurdish Card". Russia also came into play to stop the Peace Spring Operation in northeastern Syria initiated by Turkey against the PKK/PYD Terrorist Organization on October 9, 2019 to prevent the destruction of terrorist elements. As can be seen from these practices, Russia does not hesitate to show that it is the protector and supporter of the Kurds at every opportunity.

Conclusion

In this study, it was generally concluded that Russia, which returned to the Middle East with the dream of becoming a global power again, has limited maneuvering area in using the "Kurdish Card" in order to achieve its regional goals. Russia's support to the US for the establishment of Kurdistan is not seen as an appropriate course of action in the geopolitical environment in the Middle East. Such a situation is not an acceptable approach for the states of the region waiting for Russia to balance the USA in the Middle East. Russia's support to the Kurds' struggle for independence in the region, is no doubt to be drawn reaction from its allied states including Turkey in particular. It is very difficult for Russia to maintain its permanent presence in the Middle East if it takes such an approach. It will not be easy for it to maintain its military presence in Syria as it is, after its open support for the Kurds. Being aware of this situation, Russia expresses at every opportunity that it respects the independence of states and the principle of non-interference in internal affairs.

Genç ve Kadın İşsizliğinde Histeri ve Doğal Oran Hipotezlerinin Test Edilmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri İçin Fourier Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar

Testing the Hypotheses of Hysteresis and Naturel Rate of Unemployment for Youth and Female Unemployment: Evidence from Fourier Panel Unit Root Tests for European Union Countries

Murat Belke¹

Öz

İşsizlik oranlarında doğal oran veya histeri hipotezlerinin geçerliliğinin test edilmesi uygulanacak istihdam politikalarının belirlenmesi açısından önemlidir. Söz konusu hipotezlerinin varlığının belirlenmesi için genellikle birim kök testleri kullanılmaktadır. Histeri hipotezi birim kök süreci ile temsil edilirken, birim kökün reddedilmesi halinde işsizlik serisinin durağan olduğu ve doğal oran hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 28 Avrupa Birliği ülkesinde toplam işsizlik, kadın işsizliği, genç işsizliği ve genç kadın işsizliği oranlarında doğal oran veya histeri hipotezinin geçerliliğini test etmektir. Bu nedenle, 2003Q2-2019Q1 dönemi toplam, genç, kadın ve genç kadın işsizlik serilerine Fourier panel KSS birim kök testi uygulanmıştır. Bulgulara göre, sabit ve trende sahip modelde toplam işsizlikte Macaristan ve Portekiz hariç tüm ülkelerde işsizlik serileri ortalamaya dönme eğilimindedir. Bu durumda bahsedilen iki ülke için toplam işsizlikte histeri hipotezi geçerli iken, diğer ülkelerde doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Kadın, genç ve genç kadın işsizlik serilerine uygulanan panel birim kök testinden elde edilen bulgular, kadın işsizliğinde İngiltere, İspanya, Macaristan, Almanya, Slovenya ve Portekiz hariç diğer 22 ülkede; genç işsizliğinde tüm ülkelerde ve genç kadın işsizliğinde ise İngiltere hariç diğer 27 ülkede serilerin doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğal İşsizlik Oranı, İşsizlik Histerisi, Genç ve Kadın İşsizliği, Fourier Panel Birim Kök Testi

Abstract

Testing the validity of hypotheses of the natural rate of unemployment and hysteresis in unemployment rates is important in determining the employment policies to be applied. Generally, unit root tests are used to determine the existence of these hypotheses. The hysteresis hypothesis is represented by the unit root process. If the unit root is rejected, it is concluded that the unemployment series is stationary and the natural rate of unemployment hypothesis is valid. The aim of this study is to test the validity of the natural rate of unemployment or hysteresis hypotheses in the total unemployment, female unemployment, youth unemployment, and young female unemployment rates in 28 European Union countries. For this reason, Fourier panel KSS unit root test was applied to the unemployment series of total, young, female, and young female in the period 2003Q2-2019Q1. According to the findings, in with fixed and with trend model, total unemployment rate series in all countries except Hungary and Portugal have mean reverting process. In this case, while the hysteresis hypothesis in total unemployment rate is valid for the two countries mentioned, the natural rate of unemployment hypothesis is valid in other countries. Also, the findings show that the hypothesis of natural rate of unemployment is valid for female unemployment in 22 other countries except the UK, Spain, Hungary, Germany, Slovenia and Portugal. Besides, it shows that the hypothesis of natural rate of unemployment is valid in all countries for youth unemployment and in 27 other countries except England for youth female unemployment.

Keywords: Natural Rate of Unemployment, Unemployment Hysteresis, Youth and Female Unemployment, Fourier Panel Data Unit Root Test

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: C23, E24, J10

Submitted: 02 / 11 / 2020

Accepted: 22 / 12 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mbelke@mehmetakif.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3299-7162.

Giriş

Birinci petrol şokunun ardından, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin işsizlik oranlarında önemli artışlar yaşanmış ve Avrupa'da işsizlik oranları 1960'lı yıllarda yaklaşık %4 iken, 1990'lı yıllarda %10'a yükselmiştir (Christopoulos ve Leon-Ladesma, 2007: 80). İşsizlik oranında meydana gelen artışların süreklilik kazanması ve eski seviyelerine dönmemesi, iktisatçıları yoğun bir şekilde bu durumun nedenlerini araştırmaya yöneltmiş ve bu çerçevede çeşitli hipotezler geliştirilmiştir. Literatürde işsizlik ile çıktı dalgalanmaları arasındaki ilişki, genellikle işsizliğin doğal bir oranı veya denge seviyesi olduğunu ifade eden doğal oran hipotezi (ya da NAIRU) ve histeri hipotezi olmak üzere iki eksende şekillenmiştir. Bunların yanı sıra, yapısalci hipotez ve direnç hipotezi gibi farklı yaklaşımlar da mevcuttur (Gil-Alana vd., 2017; Pikoko ve Phiri, 2019). Bu bağlamda Friedman (1968), Phelps (1967, 1968, 1994), Hall (1975) ve Blanchard ve Summers (1986)'ın çalışmaları literatürde önem arz etmektedir.

Histeri hipotezinin geçerli olması durumunda para politikasının örtük enflasyon hedeflemesi veya başka bir şekilde fiyat istikrarına aşırı şekilde odaklanması tehlikeli hale gelebilmektedir. Şayet doğal oran para politikasından bağımsız ise, fiyat istikrarına odaklanmak en kötü durumda sadece kısa vadeli işsizliği artırırken, uzun vadeli işsizliği değiştirmez. Yani uzun vadede reel maliyeti bulunmamaktadır. Ancak histeri geçerli ise veri enflasyon hedefine ulaşmak için uzun dönemde bile işsizlik söz konusu olur. Merkez bankası enflasyon hedefine ulaşmakta başarılı olabilir, fakat bu süreçte ilave işsizlik yaratır (Ball, 2009: 26). Bu bağlamda, histeri hipotezi geçerli iken aktif iktisat politikaları işsizlikle mücadelede etkin olabilirken, doğal oran hipotezinin geçerli olduğu durumda işsizliğin azaltılması için farklı kurumsal politika setlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Histeri durumunda toplam talep politikalarıyla talep artırılarak gerçek işsizlik oranı doğal orana yakınsayacak şekilde azaltılabilir. Ancak doğal oranın geçerli olması halinde ortaya çıkan yapısal işsizliğin azaltılması, işçi eğitimi, işsizlik ödemelerinin azaltılması, piyasa esnekliğinin ve işgücü mobilitesinin artırılması, işçi sendikalarının pazarlık gücünün azaltılması gibi kurumsal önlemler gerekmektedir (Marjanovic ve Mihalijovic, 2014: 383).

2008 yılında dünya ekonomisinde yaşanan kriz, pek çok ülkede ekonomik daralmayla birlikte işsizlik oranlarında ciddi artışlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle 2013 yılı sonrası yetersiz olsa da dünya genelinde ekonomik toparlanmanın başlamasına paralel olarak işsizlik oranları da düşmüştür. Avrupa Birliği (AB) genelinde işsizlik rakamları incelendiğinde, 28 AB ülkesinde 2008 yılında ortalama %7 olan toplam işsizlik oranı ekonomik krizin etkisiyle 2013 yılında %10,8'e kadar yükselmiş ve daha sonra azalış trendine girerek 2019 yılında %6,3'e gerilemiştir.

İşsizlikte gençler ve kadınlar dezavantajlı gruplar olarak ortaya çıkmakta ve bu gruplarda işsizlik oranları genellikle toplam işsizlik oranlarının üzerinde seyretmektedir. Genç işsizlik oranları genel olarak her yaş için genel işsizlik oranlarından çok daha yüksektir. AB ülkelerinde gençlerin işgücü piyasasındaki durumu incelendiğinde, genç işsizlik oranlarındaki dağılım zaman içinde düşmesine rağmen hala yüksek düzeyde seyrettiği görülmektedir. Nitekim kriz sonrası makroekonomik ortamın güçlenmeye başlamasıyla genç işsizlik oranlarında bir miktar iyileşme kaydedilmiş ve 2013'teki %23,8'lik zirvesinden, 2018'de %15,2'ye düşmüştür. Bu oran, kriz öncesi seviyesinden 0,7 puan daha düşük olmasına rağmen, genel işsizlik oranının (2018'de %6,8) yaklaşık iki katıdır. Bu durum gençlerin iş bulmada karşılaştıkları zorlukları yansıtmaktadır. AB ülkelerinde gençlerin iş bulmakta zorlanmasının temel sebepleri ise, yetersiz eğitim ve beceri düzeyi, sınırlı coğrafi hareketlilik ve düşük ücret koşulları gibi işgücü piyasasındaki uyumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca 2018 yılı verilerine göre, genç erkeklerin işsizlik oranı %15,7 ve genç kadınların işsizlik oranı %14,5 olup, her iki grubun hemen hemen benzer seviyeleri ve eğilimleri yaşadıkları dikkati çekmektedir (European Parliament, 2017; European Commission, 2020).

AB ülkeleri özellikle gençlerin istihdamını desteklemeyi amaçlayan girişimleri ve stratejileri teşvik etmekte, ancak cinsiyete dayalı politika perspektifine özel bir ilgi göstermemektedir. AB'de kadınların eğitim açısından gün geçtikçe daha nitelikli hale geldikleri, iş hayatında da erkeklerden daha iyi performans gösterdikleri; buna rağmen, kadınların istihdam oranlarının erkeklerinkinden daha düşük kaldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Avusturya, Danimarka ve Hollanda gibi düşük genç ve genç kadın işsizlik oranlarına sahip sınırlı sayıda ülke, genç ve genç kadın işgücü üzerine odaklanmış politikalar geliştirmişlerdir. Bu ülkelerde okuldan işe geçişi kolaylaştıran, ne işte ne de okulda olan gençler içinse eğitim ve istihdam yollarının teşvikinden, uzmanlaşmış mesleki bilgi merkezlerinin oluşturulmasına ve kamuda istihdam olanaklarının güçlendirilmesine kadar çeşitli önlemler uygulanmıştır. Genç kadınlara yönelik uygulamalar ise kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumunu ortadan kaldırmak ve çalışmaktan veya eğitimden vazgeçmeden çocuk sahibi olma seçimini kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. İş-yaşam dengesini destekleyen ve okuldan işe geçişi kolaylaştıran politikalar, genç kadınların işgücü piyasası koşullarını iyileştirirken, gençlerde cinsiyet eşitsizliklerini azaltmaya yardımcı olmuştur. AB'de kadınlar daha düşük istihdam oranlarına sahip olmakla birlikte, cinsiyet istihdam farkı (erkekler ve kadınların istihdam oranlarındaki fark) giderek daralmaktadır. Örneğin 20-64 yaş grubu için fark 2002'de 17,3 puan iken, 2018'de 11,5 puana düşmüştür. AB'deki bu gelişmenin temelinde, sosyal değerler ve tutumlardaki değişiklikler, kadınların ücretli iş ile çocuk bakımı temininin artması, esnek çalışma saatleri, kadınlar için mali engellerin azaltılması, babaların ebeveyn katılımını teşvik etmek için geliştirilmiş mekanizmalar ve emeklilik reformları gibi ev sorumluluklarının azalmasına ile ilgili politikalar yatmaktadır (European Parliament, 2017; European Commission, 2020; Eurostat, 2020).

Bir ülkede uygulanan istihdam politikalarının başarısı işgücü piyasasının yapısına ve işsizliğin özelliklerine bağlıdır. Bu nedenle ülkedeki işsizliği açıklarken doğal oran veya histeri hipotezlerinden hangisinin geçerli olduğunun bilinmesi uygulanacak istihdam politikalarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2003Q2-2019Q1 dönemi için 28 Avrupa Birliği (AB28) ülkesinde işsizlik histerisinin ve doğal oran hipotezinin geçerliliğini araştırmaktır. Çalışma, söz konusu hipotezlerin geçerliliğini işsizlikten daha çok etkilenen kadın ve genç işsizliği açısından da ele almakta ve böylelikle konuya yeni bir boyut kazandırarak genel (toplam) işsizlik oranlarını kullanan literatürdeki diğer çalışmalardan (Leon-Ladesma, 2002; Dritsaki ve Dritsaki; 2013; Marjanovic ve Mihajlovic, 2014; Jump ve Stockhammer, 2018) önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümde doğal oran ve histeri hipotezini çeşitli ülke grupları için test eden ampirik literatür özetlenmiştir. İkinci bölümde AB üyesi 28 ülke için toplam işsizlik ile kadın ve genç işsizliği açısından ilgili hipotezler ampirik olarak test edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle veri seti ve ekonometrik yöntem tanıtılmış ve daha sonra elde edilen bulgular sunulmuştur. Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise bulgular yorumlanmış ve politika önermelerinde bulunulmuştur.

1. Teorik ve Ampirik Literatür

İşsizliğin karakterine ait teorik literatür doğal oran hipotezi ile histeri hipotezi etrafında şekillenmiştir. Friedman (1968) ve Phelps (1967, 1968), işsizlik ile çıktı dalgalanmalarının birlikte hareket ettiğini ifade etmektedirler. İşsizlik oranı, ekonominin temellerine bağlı olarak ortaya çıkan doğal ya da denge bir işsizlik seviyesi etrafında dalgalanmaktadır. Bu iktisatçılara göre, çıktı dalgalanmaları işsizlik oranlarında konjonktürel hareketlere neden olmakta ve işsizlik oranı uzun dönemde ortalamaya geri dönmektedir. Doğal oran hipotezini savunanlar, işsizlik dinamiklerini durağan bir süreç olarak ele almakta ve işsizlik üzerindeki şokların geçici bir etkisini bulunduğunu, işsizliğin uzun dönemde doğal oran olarak ifade edilen denge düzeyine yaklaşacağını iddia etmekte, işsizlik sürecini ortalamaya geri dönme süreci şeklinde tanımlamaktadırlar. Nitekim Friedman (1968), doğal oranın minimum ücret, işçi sendikaları, iş fırsatı ile işçiyi bir araya getiren yapılar gibi işgücü piyasasının yapısal özelliklerine bağlı olduğunu ve para politikasının doğal oranı etkileyemeyeceğini ifade etmektedir.

İlgili literatürün sonraki dönemlerde daha da canlanması yapısalcı görüşü ortaya çıkarmıştır. Phelps (1994), işsizlikteki çoğu şokların geçici olduğunu, ancak nadiren doğal oranda kalıcı değişimler olabileceğini belirtmektedir. Bu değişimlere, işgücü verimliliği, teknolojik değişim, reel faiz oranları, reel döviz kurları ve enerji fiyatları gibi bir takım yapısal faktörlerdeki değişimler neden olmaktadır. Yapısalcı modelde, işsizlik oranında meydana gelen hareketler doğal oran etrafında meydana gelen hareketler olarak kabul edilir. İşsizlikteki istikrarlı artış doğal oranı artıran sürekli şokların bir bileşiminin sonucudur. Bu görüş, yapısal değişimlerle birlikte zaman içinde denge işsizlik oranının değişebileceğini ifade eden, doğal oran (NAIRU) hipotezinin daha esnek bir halidir (Gil-Alana vd., 2017: 2).

İşsizlik oranını açıklamaya yönelik hipotezlerden bir diğeri Hall (1975) tarafından ortaya konan direnç görüşüdür. Hall (1975), bir şoktan sonra uzun dönem denge işsizlik oranına ulaşmanın uzun zaman alacağını ifade etmektedir. Bu görüşte işsizlik oranları sabit bir uzun dönem hafıza süreci ile tanımlanmaktadır (Pikoko ve Phiri, 2019: 369.).

İşsizlik oranlarının sürekliliği ile ilgili diğer bir hipotez ise histeri hipotezidir. Fizik biliminden ödünç alınan histeri kavramı "bir nesnenin değerinin harici bir kuvvete bağlı olarak değiştirildikten sonra dış kuvvetin ortadan kaldırılmasına sonrasında bile orijinal değerine geri dönmemesini" ifade etmektedir (Ball ve Mankiw, 2002: 119). Bu kavram, işgücü piyasalarında gerçek işsizlik oranının doğal işsizlik oranı üzerindeki uzun süreli etkisini ifade etmek için kullanılmakta ve kısaca geçici şokların kalıcı etkisine vurgu yapmakta ve aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Snowdon ve Vane, 2005: 405):

$$U_{Nt} - U_{Nt-1} = \alpha(U_{t-1} - U_{Nt-1}) \quad \alpha > 0 \quad (1)$$

Eşitlik 1'de, şayet bir önceki dönemin fiili işsizlik oranı (U_{t-1}), bir önceki dönemin doğal işsizlik oranından (U_{Nt-1}) daha büyük ise, cari dönemin doğal işsizlik oranı (U_{Nt}) bir önceki dönemin doğal işsizlik oranından (U_{Nt-1}) daha büyük olacaktır. Diğer bir ifadeyle fiili işsizlik oranı doğal işsizlik oranını aynı yönde değiştirmektedir.

İşsizlikte histeri hipotezini ortaya koyan Blanchard ve Summers (1986), konjonktürel dalgalanmaların işgücü piyasasındaki katılıklar nedeniyle işsizlik seviyesi üzerinde kalıcı etkiler yarattığını savunmaktadır. Bu hipotez, işsizlik seviyesini durağan olmayan bir süreç veya birim kök süreci olarak tanımlamakta ve işsizliğin konjonktürel hareketlerden kalıcı bir şekilde etkilendiğini ifade etmektedir. İşsizlikte histeri ile direncin birbirine yakın kavramlar olmakla birlikte birbirinden ayırmak gerektiğini vurgulayan Leon-Ladesma (2002: 95-96), işsizlik direncini denge seviyesine erişmenin yavaş olmasına rağmen işsizliğin ortalamaya döndüğü bir durumu ifade etmek için kullanmıştır. Böylelikle direnç, doğal oran hipotezinin özel bir durumuna dönüşmekte ve işsizlik yakın birim kök süreci özelliği taşımaktadır. Ancak histeri hipotezi, bir şoktan sonra işsizlik oranının tekrar eski haline dönmeyeceğini ifade eden rassal yürüyüş ya da daha çok birim kök süreci ile karakterize edilmektedir (Pikoko ve Phiri, 2019: 370).

Histerinin nedenlerini açıklayan yaklaşımları içerdekiler-dışardakiler teorisi, süre teorisi ve sermaye stoku teorisi olarak başlıca üç grupta incelemek mümkündür (Marjanoviç ve Mihaljoviç, 2014: 379). İçerdekiler-dışardakiler teorisini ortaya koyan Blanchard ve Summers (1986, 1987, 1988), güçlü sendikalar bağlamında ücret pazarlıklarının mevcut sendikacı çalışanların (içerdekiler) çıkarlarını yansıttığını, işsizleri (dışardakiler) dikkate almadığını ifade etmektedir. Sendikaların baskısı, dışardakilerin işe alınmasını engelleyecek şekilde içerdekilerin ücret hedeflerini bulunması ve yeni işe alımların getireceği eğitim maliyeti gibi nedenlerle işletmeler dışardan işçi almak yerine diğer işletmelerde çalışanların işe alınması tercih edecek ve böylelikle mevcut işgücü artmayacak, işsizlik oranı süreklilik kazanacaktır. Süre teorisi, işsizlik sürecindeki beceri kaybı, şirketlerin isteksizliği ve uzun süreli işsizlerin ücret belirleme sürecine olan ilgisinin azalmasına vurgu yapmaktadır. Nitekim Pissarides (1992), işgücü talebinde ve işgücü arzında işsizlik süresinin negatif etkisini vurgulamıştır. Bu bağlamda, uzun süre işsiz kalan işgücü yeteneğini kaybedebileceği ve verimliliğin düşebileceği gibi endişeler nedeniyle firmalar için çekiciliğini kaybetmekte ve işsizlik süreklilik arz etmektedir. Sessions (1994), histerinin varlığını işsizliğin bir stigma (leke) etkisi taşıdığı modele dayanarak açıklamıştır. Buna göre, uzun bir süre boyunca yaşanan yüksek işsizlik oranı, işsiz olmayla ilgili sosyal utanç etkisini azaltmaktadır. Böylelikle işsizlerin üzerindeki iş bulma baskısı hafifletmekte ve işsizlik normal bir durum olarak kabul edilmektedir. Sermaye stoku teorisi ise negatif talep şoklarının sermaye stokunu azaltması ve böylelikle işsizliği artırması üzerine odaklanmakta ve işsizliğin kalıcılığı, sermaye stokunda yeniden artışın uzun süre alacağı gerçeğiyle açıklanmaktadır (Marjanoviç ve Mihaljoviç, 2014: 379). Bu açıklamalara ilaveten Ball (2009), histerinin varlığını uygulanan sıkı para politikasının derecesine ve süresine bağlamaktadır. Ball (2009), merkez bankalarının enflasyonu azaltmak için sıkı para politikası uygulamasının talebi olumsuz etkileyerek işsizliğe neden olduğunu, bazı merkez bankalarının resesyon durumunda genişletici para uygulamak suretiyle talebi canlandırdığını ve böylelikle işsizliğin eski seviyesine düştüğünü, ancak bazı merkez bankalarının sıkı para politikasında ısrarcı olduğunu ve işsizliği kalıcı hale getirdiğini iddia etmektedir. Nitekim merkez bankasının resesyona daha zayıf bir tepki vermesinin histeri etkisini genişlettiğini tespit etmiştir. Histeri etkisinin diğer potansiyel kaynakları uzun vadeli işsizlik ödemelerinin varlığı (Ball, 2009: 6), işçi çıkarma maliyetleri ve koordinasyon başarısızlıkları (Christopoulos ve Leon-Ladesma, 2007: 81) gösterilmektedir.

Literatürde işsizlikte histeri veya doğal oran hipotezinin varlığını test eden pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, bir ülke grubunu (Chou ve Zang, 2012; Feve vd., 2003; Elike vd., 2018) veya spesifik olarak bir ülkeyi (Brunello, 1990; Yılanıcı, 2009; Lanzafame, 2010) ele alabildiği gibi, bir ülkenin bölgelerini/eyaletlerini/illerini (Song ve Wu, 1997; Smyth, 2003; Mohan vd., 2008; Liu vd., 2012; Bakas ve Papapetrou, 2014a; Furuoka, 2014a; Garcia-Cintado vd., 2015) veya sektörel işsizliği (Candelon vd., 2009; Güloğlu ve İspir, 2011) de araştırabilmektedir. Ayrıca literatürde, genç işsizliği (Caporale ve Gil-Alana, 2014; Kim, 2018; Dursun ve Kara, 2016; Dursun ve Yakite, 2017; Akcan, 2019) ve cinsiyete dayalı işsizlik (Queneau ve Sen, 2008; Bakas ve Papapetrou, 2014b; Bekmez ve Özpolat, 2016; Gil-Alana vd., 2017) oranlarında söz konusu hipotezlerin varlığını araştıran çalışmalar da mevcuttur.

Doğal oran veya histeri hipotezlerinin ülke ekonomileri için geçerliliğini ortaya koymak için uygulamalı literatürde birim kök testleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Histeri hipotezi birim kök süreci olarak ifade edilirken, birim kökün reddedilmesi yapısal kırılmaların tanımlamada yer almaması halinde doğal oran hipotezi, yapısal kırılmaların tanımlamada yer alması halinde ise yapısalcı görüşün geçerliliği desteklenmektedir (Romero-Avila ve Usabiaga, 2007: 457). Nitekim işsizlik oranlarında birim kökün varlığı histerinin varlığının delilidir (Jump ve Stockhammer, 2018: 41). Ekonometri bilimindeki gelişmelerle birlikte standart birim kök testlerinin yanı sıra yapısal kırılmalar, yatay kesit bağımlılığı, asimetri veya doğrusal olmama gibi durumları dikkate alan yeni nesil birim kök testlerinin ortaya konulması ilgili literatürü daha da geliştirmiştir. İşsizlik histerisinin sınırdığı ilk çalışmalarda genellikle ADF ve PP gibi geleneksel birim kök testleri kullanılmıştır. Bu bağlamda Brunello (1990), Japonya için 1955-1987 döneminde; Neudorfer vd. (1990), Avusturya için 1966-1986 döneminde işsizlik histerisinin varlığını ADF birim kök testi ile test edilmiş ve her ikisinde de histeri hipotezinin geçerli olduğunu ortaya konulmuştur. Roed (1996), 1970-1994 döneminde 16 OECD ülkesi için ayrı ayrı birim kök testi gerçekleştirmiş ve ABD hariç diğer ülkelerde histeri hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Song ve Wu (1998) ise 15 OECD ülkesi için 1960-1992 dönemi için ADF ve PP birim kök testlerini kullanarak histerinin varlığını test etmişler ve tüm ülkeler için histeri hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Perron (1989), yapısal kırılmaların dikkate alınmaması durumunda testin gücünün zayıf ve sonuçların sapmalı olacağını ortaya koymuştur. Böylelikle işsizlik histerisinin sınanmasında yapısal kırılmaların dikkate alan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Nitekim Cuestas vd. (2011), 8 Merkezi ve Doğu Avrupa ekonomisi için 1998-2007 döneminde histeri hipotezinin geçerliliğini test etmişler ve incelenen ülkelerin çoğunda işsizlik oranının durağan olmadığı, şokların kalıcı yani histeri hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bulgulara göre, şokların en az kalıcı olduğu ülkeler Macaristan ve Slovenya iken, en kalıcı olan ülke ise Polonya'dır. Ayala vd. (2012), 18 Latin Amerika ülkesi için 1970-2009 döneminde doğal oran hipotezinin geçerliliğini test etmişler ve 16'sında işsizliğin ortalamaya dönme eğiliminde olduğunu tespit ederek yapısalcı hipotezin geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır. Garcia-Cintado vd. (2015) ise İspanya'nın 17 bölgesi için 1976-2014 döneminde histeri hipotezinin varlığını yapısal kırılmaları testlerle test etmişler ve tüm bölgelerin işsizlik oranlarında histeri hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir.

Yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri, Hall (1975) tarafından ortaya konulan direnç hipotezi ve Phelps (1994) tarafından ortaya konan yapısalci hipotezi açıklamakta başarısız olmuşlardır. Çünkü bu ara hipotezlerde doğal işsizlik oranı etrafında meydana gelen hareketler ve işsizlik artışı ayarlama hızı değişen sabit şokların bir kombinasyonunun sonucudur. Bu ara hipotezler işsizlik oranını doğrusal olmayan bir süreç olarak karakterize etmektedir. Yani zaman zaman değişen bir doğal işsizlik oranı etrafında durağandır. Geleneksel birim kök testleri, mevcut asimetrielerin varlığında düşük güç özelliklerinden zarar gördüğü için bu hipotezler sadece kesirli bütünleşme veya doğrusal olmayan birim kök testi prosedürü kullanılarak doğru bir şekilde açıklanabilir. Bu durum, işsizliğin karakterinin belirlenmesinde doğrusal olmayan testlerin yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamasına yol açmıştır (Nsenga vd., 2019: 43).

Yapısal kırılmaları dikkate almayan doğrusal olmayan birim kök testleriyle yapılan çalışmalarda Gustavsson ve Osterholm (2006), Avusturalya, Kanada, Finlandiya, İsveç ve ABD için 1960-2005 döneminde işsizlik histerisinin geçerliliğini KSS nonlineer birim kök testi ile test etmişlerdir. Araştırmacılar, Avusturalya hariç diğer ülkelerde işsizliğin durağan bir süreç özelliği taşıdığını, nonlineer testin geleneksel ADF birim kök testine göre histeri hipotezini lehine daha az destekleyici kanıtlar sunduğunu belirtmişlerdir. Yılcı (2008), 17 OECD ülkesi için 1970-2008 döneminde işsizlik histerisinin geçerliliğini aynı şekilde KSS nonlineer birim kök testi ile test etmiş ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 10 ülkede histeri hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir. Ancak, nonlineer testlerin yapısal kırılmaları tespit etmede yetersiz kalmaları, Flexible Fourier Formülü (FFF) birim kök test sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Chang (2011), 17 OECD ülkesi için 1960-2009 döneminde histeri hipotezinin geçerliliğini test etmiş ve 11 ülkede histeri hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Cheng vd. (2014), PIIGS ülkeleri için 1960-2011 döneminde histeri hipotezinin geçerliliğini test etmiş ve Portekiz ve İspanya hariç diğer ülkelerde histeri hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Furuoka (2017), 5 Avrupa Birliği üyesi ülke için 1991-2015 döneminde histeri hipotezinin geçerliliğini test etmiş ve İspanya için doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu belirtmiştir.

Chortareas ve Kapetanios (2009), tek değişkenli yöntemlere göre daha etkin olan, paneli oluşturan birimlerin durağan ve durağan olmamasına göre sınıflandırılabilirdiği sıralı panel seçim yöntemine (SPSM) dayalı Fourier fonksiyonlu Panel KSS testi önermiştir. Bu test yardımıyla, işsizlik histerisi veya doğal oran hipotezlerinin geçerliliğinin test edildiği çalışmalar ampirik literatürde yerini almaya başlamıştır. Bu bağlamda Lee (2010), söz konusu hipotezlerin geçerliliğinin 29 OECD ülkesinde, 1960-2008 dönemi için test etmiş ve 23 ülkede doğal oran hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bolat vd. (2014), 17 Euro bölgesi ekonomisi için 2000-2013 dönemini kapsayan çalışmada, 11 ülkede doğal oran hipotezinin, 6 ülkede ise histeri hipotezinin geçerliliğini ortaya koymuştur. Wu (2015), Tayvan'ın 20 bölgesi için 1993-2012 dönemini kapsayan çalışmada 12 bölgede doğal oran hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bolat ve Koçbulut (2019), 37 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için 1993-2016 dönemini kapsayan çalışmada elde edilen bulgular, tüm ülkelerde doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu göstermiştir. Son olarak Omay vd. (2020) ise, ABD'nin 50 eyaleti için 1976-2017 dönemini kapsayan çalışmada 47 eyalette doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir. Literatürdeki çalışmaların bir kısmı Tablo 1'de özet olarak sunulmuştur.

2. Ekonometrik Metodoloji

2.1. Veri Seti

Çalışma, Avrupa Birliği'ne hali hazırda üye 28 ülkede (AB28) işsizlik histerisinin ve doğal oran hipotezinin geçerliliğini incelemektedir.² Çalışmada, 28 ülkeden oluşan panel veri setinin dengeli olabilmesi için analiz dönemi olarak 2003Q2-2019Q1 dönemi seçilmiştir. Çalışma, genel (toplam) işsizlik oranlarını kullanan diğer çalışmalardan (Leon-Ladesma, 2002; Dritsaki ve Dritsaki; 2013; Marjanovic ve Mihajlovic, 2014; Jump ve Stockhammer, 2018) farklı olarak, işsizlikten daha çok etkilenen kadın ve genç işsizliği açısından da konuya yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu nedenle çalışma bulguları cinsiyet eşitsizliği açısından da önem kazanmaktadır. Çalışmada, mevsimsel olarak düzeltilmiş genel işsizlik oranı, kadın işsizlik oranı, genç işsizlik oranı ve genç kadın işsizlik oranı kullanılmaktadır. Genel işsizlik oranı, 15-74 yaş arasında olan arasında olan işsiz bireylerin işgücü içindeki payını gösterirken, genç işsizlik oranı 15-24 yaş arasındaki bireylerin işsizlik oranını göstermektedir. Kadın işsizlik oranları ise işsizlik oranları içinde kadınların payına karşılık gelmektedir. Çalışmada kullanılan tüm veriler Eurostat veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler için herhangi bir dönüşüm uygulanmamış, ham oran verileri ile analiz edilmiştir. Veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur.

² Analizde kullanılan ülke seti EK-1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Literatür Özeti

Çalışma	Ülke	Dönem	Bulgular
Blanchard ve Summers (1986)	İngiltere, Fransa, ABD, Almanya	1953-1984	Avrupa ülkeleri için histeri hipotezi geçerli, ABD için geçersizdir.
Roed (1996)	16 OECD ülkesi	1970-1994	15 ülke için histeri hipotezi geçerli iken, ABD için doğal oran hipotezi geçerlidir.
Arestis ve Mariscal (2000)	22 OECD ülkesi	1960-1997	13 ülkede histeri hipotezi, 9 ülkede ise doğal oran hipotezi geçerlidir.
Leon-Ladesma (2002)	12 AB ülkesi ve 51 ABD eyaleti	1995Q1-1999Q4	AB ülkeleri için histeri hipotezi, ABD için doğal oran hipotezi geçerlidir.
Leon-Ladesma ve McAdam (2004)	15 AB ülkesi, 12 CEE ülkesi	1991M1-2001M6	Doğal oran hipotezi geçerlidir.
Chang vd. (2005)	10 Avrupa ülkesi	1961-1999	Belçika ve Hollanda hariç diğer ülkelerde histeri hipotezi geçerlidir.
Christopoulos ve Leon-Ladesma (2007)	12 AB ülkesi	1988Q1-1999Q4	Histeri hipotezi geçersizdir. Doğal oran hipotezi geçerlidir.
Lee vd. (2010)	9 Asya ülkesi	1976-2004	Histeri hipotezi geçerlidir.
Cuestas ve Gil-Alana (2011)	9 CEE ülkesi	1998-2007	Doğal oran hipotezi geçerlidir.
Kanalıcı Akay vd. (2011)	23 OECD ülkesi	1963-2007	Histeri hipotezi geçersizdir. Doğal oran hipotezi ve yapısalci görüş geçerlidir.
Mednik vd. (2012)	13 Latin Amerika ülkesi	1980-2005	Ülkelerin çoğunda histeri hipotezi geçerlidir.
Liew vd. (2012)	14 OECD ülkesi	1993M1-2007M5	Bireysel olarak yapılan testlerde ülkelerin çoğunda histeri hipotezi geçerli olsa da yatay kesit bağımlılığı dikkate alındığında doğal oran hipotezi geçerlidir.
Bakas ve Papapetrou (2014b)	15 AB ülkesi	1977-2009	Yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırımlar dikkate alındığında kadın-erkek işsizliğinde kalıcılık vardır, histeri hipotezi geçerlidir.
Dritsaki ve Dritsaki (2013)	Yunanistan, İrlanda, Portekiz	1984-2010	Histeri hipotezi geçerlidir.
Furuoka (2014b)	Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, İspanya, Fransa	1991-2015	Yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırımlar altında İspanya'da histeri hipotezi geçersiz, diğerlerinde ise histeri hipotezi geçerlidir.
Marjanovic ve Mihajlovic (2014)	OECD üyesi 10 AB ülkesi ve 10 CEE ülkesi	2000M1-2013M1	Yapısal kırımlar altında OECD üyesi AB ülkelerinde doğal oran hipotezi, CEE ülkelerinde ise histeri hipotezi geçerlidir.
Akdoğan (2016)	31 Avrupa ülkesi, ABD, Japonya	1983Q1-2014Q2	Ülkelerin %60'ında histeri hipotezi geçersizdir.
Doğan ve Erdoğan (2016)	17 MENA ülkesi	1991-2014	Histeri hipotezi geçerlidir.
Koçbulut ve Bolat (2017)	7 Balkan ülkesi	2004Q1-2016Q1	Histeri hipotezi geçersizdir. Doğal oran hipotezi geçerlidir.
Dursun ve Yakite (2017)	6 CEMAC ülkesi	1991-2014	Kamerun için genç işsizlikte histeri hipotezi geçerli, diğer 5 ülkede geçerli değildir.
Elike vd. (2018)	28 Afrika ülkesi	1991-2017	Histeri hipotezi geçersizdir. Doğal oran hipotezi geçerlidir.
Jump ve Stockhammer (2018)	15 AB ülkesi	1960-2016	Histeri hipotezi geçerlidir.
Kılıç vd. (2018)	Almanya, Fransa, Türkiye	1980-2017	Histeri hipotezi geçerlidir.
Nsenga vd. (2019)	8 NIE ülkesi	2002Q1-2017Q1	Tayland ve Filipinler'de doğal oran hipotezi, diğerlerinde histeri hipotezi geçerlidir.
Yılcı vd. (2020)	G7 ülkeleri	1991M1 - 2019M12	Kanada, Birleşik Krallık ve Fransa'da ile Japonya ve ABD'de yalnızca ikinci rejimde histeri hipotezi geçerli, Almanya ve İtalya'da ise doğal oran hipotezi geçerlidir.

Tablo 2. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Medyan	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem Sayısı
Genel işsizlik oranı	0.088	0.077	0.043	0.020	0.277	1792
Kadın işsizlik oranı	0.090	0.078	0.046	0.023	0.317	1792
Genç işsizlik oranı	0.203	0.192	0.097	0.054	0.596	1792
Genç kadın işsizlik oranı	0.204	0.188	0.104	0.046	0.666	1792

2.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada AB28 ülkelerinde işsizlik histerisi ve doğal oran hipotezi incelenmektedir. Bu nedenle işsizlik oranı serilerinin durağanlık özelliklerine odaklanılmaktadır. Geleneksel birim kök testleri serilerde yapısal kırılmaların bulunması durumunda güç kaybına uğramaktadır (Perron, 1989). Bu testler (Perron, 1989; Zivot ve Andrews, 1992; Vogelsang ve Perron, 1998; Lee ve Strazicich, 2003), yapısal kırılmaları kukla değişkenler yardımıyla tahmin etmekte, kırılmanın şekline, sayısına ilişkin önsel bilgiye ihtiyaç duymakta; bu sorunlar da testlerin güvenilirliğini azaltmaktadır. Son yirmi yılda panel birim kök testleri alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Panel birim kök testleri öncelikle yatay-kesit birimler arasındaki ilişkiyi dikkate almasına göre sınıflandırılmıştır. Birinci kuşak panel birim kök testleri (Maddala ve Wu, 1999; Breitung, 2000; Hadri, 2000; Choi, 2001; Levin vd., 2002; Im vd., 2003) birimler arasındaki bağımlılığı ihmal ederken; ikinci kuşak panel birim kök testleri (Breuer vd., 2002; Phillips ve Sul, 2003; Moon ve Perron, 2004; Pesaran, 2007; Bai ve Ng, 2004; 2010; Hadri ve Kuruzomi, 2011) bu sorunun hafifletilmesi ile ilgilenmişlerdir. Geleneksel panel birim kök testleri de yapısal kırılmaların etkilerini ihmal etmiş, bu nedenle panel veri sürecinde yapısal kırılmaların kukla değişkenler yardımıyla keskin geçişli formda modellendiği testler (Carrion-i-Silvestre vd. 2005; Im vd., 2005; Hadri ve Rao, 2008; Westerlund, 2012; Lee ve Tieslau, 2019) geliştirilmiştir. Bu çalışmalarda yapısal kırılmalar anlık olarak gerçekleşmekte ve yapısal kırılmaya ilişkin form bilgisi, kırılma sayısı ve tarihleri önsel bilgiye dayalı oluşturulmaktadır. Ayrıca kırılmalı birim kök testleri düşük frekanstaki yapısal kırılmaları modellemeye de başarılı olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada işsizlik serilerinin durağanlık süreci, Chortareas ve Kapetanios (2009) sıralı panel seçim yöntemine (sequential panel selection method, buradan sonra SPSM olarak kısaltılmaktadır) dayalı Fourier yaklaşımı ile genişletilmiş Ucar ve Omay (2009) tarafından geliştirilen Panel KSS birim kök testi kullanılarak incelenmektedir. Yöntem, geleneksel panel birim kök testleri ve yapısal kırılmaların kukla değişkenler yardımıyla keskin modellendiği çalışmalarla kıyaslandığında yatay-kesit bağımlılığını, düşük frekanstaki dâhil yapısal değişimleri ve doğrusal olmama göz önünde bulundurması sebebiyle üstün bir testtir. Bu nedenle işsizlik serilerinin durağanlık özelliklerinin belirlenmesinde daha güçlü ve kesin sonuçlar sağlamaktadır. Ayrıca kullanılan SPSM süreci, paneli oluşturan birimlerin durağan ve durağan olmayan birimler olarak sınıflandırması bakımından daha etkin sonuçlar sağlamaktadır.

Makroekonomik serilerin durağanlık süreci Nelson ve Plosser (1982)'in öncü çalışmasından beri ilgi odağı haline gelmiştir. Nelson ve Plosser (1982)'in çalışmasını tekrar ele alan Perron (1989), ülke ekonomilerinde veya küresel çapta meydana gelen kriz, politika değişiklikleri gibi yapısal kırılmaların standart birim kök testlerinde (Dickey ve Fuller, 1979, 1981; Phillips ve Perron, 1988) göz önünde bulundurulmadığını ileri sürmüş, yapısal kırılmaların dikkate alınması durumunda değişkenlere gelen şokların geçici etkiye sahip olacağını göstermiştir. Ancak yapısal kırılmaların keskin geçişli olarak modellendiği geleneksel birim kök çalışmalarındaki (Perron, 1989; Zivot ve Andrews, 1992; Lumsdaine ve Papell, 1997; Vogelsang ve Perron, 1998; Kurozimi, 2002; Lee ve Strazicich, 2003; Lee ve Strazicich, 2013) temel sorun, yapısal kırılma şekillerinin, sayılarının ve tarihlerinin modelde öncül bilgiye dayalı olması ve kırılmanın kukla değişken kullanılarak modellenmesidir. Kukla değişken kullanan çalışmalar yapısal kırılmaların anlık olarak gerçekleştiğini varsaymakta, bu nedenle düşük frekanstaki kırılma/değişimleri yakalayamamaktadır. Bu sorunlar testlerin güvenilirliğini azaltmaktadır (Becker vd., 2006). Keskin geçişin aksine modelin deterministik bileşenindeki tek kırılmanın yumuşak geçişli süreç şeklinde modellendiği Kapetanios vd. (2003, buradan sonra KSS olarak kısaltılacaktır) çalışması ise yine önsel bilgiye dayalı olarak doğrusal olmama şeklini varsaymaktadır. Becker vd. (2006)'ne göre esas özelliği kırılmanın/kırılmaların şekline, sayısına ilişkin belirgin bir kılavuz bulunmamaktadır. Yapısal kırılmaların formuna ve sayısına ilişkin bu sorunları hafifletmeye çalışan Becker vd. (2006), modelin deterministik bileşenini Fourier fonksiyonu ile modelleyen kırılma ve doğrusal olmama şekline bağlı olmayan KPSS tipinde birim kök süreci geliştirmişlerdir. Test, kırılma tarihleri, kırılma sayısı ve kırılma şekline ilişkin önsel bir bilgiye gerek duymamaktadır. Test, yalnızca uygun frekans seçimine gerek duymaktadır. Test hem keskin hem de özellikle kademeli geçişlerin tespitine olanak sağlamaktadır. Özellikle kademeli geçişlerin modellenmesinde daha güçlü bir testtir.

Doğrusal olmayan zaman serisi yapısındaki Kapetanios vd. (2003) tarafından geliştirilen birim kök testini, Im vd. (2003) tarafından geliştirilen panel birim kök test süreci ile birleştiren Ucar ve Omay (2009) doğrusal olmayan heterojen paneller için birim kök süreci geliştirmişlerdir. Modelde göz önünde bulundurulmuş sabit etkilere sahip (heterojen sabit) veri üretme süreci aşağıdaki şekildedir:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \phi_i y_{i,t-1} + \gamma_i y_{i,t-1} [1 - \exp(-\theta_i y_{i,t-d}^2)] + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

$y_{i,t}$ yatay-kesit birimler ($i = 1, 2, \dots, N$) için zaman boyutunda ($t = 1, 2, \dots, T$) birinci dereeden panel üssel yumuşak geçişli otoregresif süreçtir (PESTAR(1)). Eşitliğe göre d gecikme parametresini ($d \geq 1$) ve θ_i ortalamaya dönme hızını ($\theta_i > 0$) gösteren geçiş parametresini ifade etmektedir. $\varepsilon_{i,t}$ sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip bağımsız ve özdeş dağılılan hata terimidir. Tüm birimler için $\phi_i = 0$ ve $d = 1$ olarak düzenlenmesi durumunda PESTAR(1) modeli aşağıdaki şekildedir:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \gamma_i y_{i,t-1} [1 - \exp(-\theta_i y_{i,t-d}^2)] + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

3 numaralı regresyon eşitliğine dayalı doğrusal olmayan panel birim kök testi, tüm birimler için $\theta_i = 1$ yokluk hipotezine karşı bazı birimler için $\theta_i > 0$ alternatif hipotezini test etmektedir. Ancak γ_i yokluk hipotezi altında belirli olmadığı için, PESTAR(1) modeline tüm birimler için $\theta_i = 0$ etrafında birinci dereceden Taylor açılımı uygulanmıştır. Bu durumda yardımcı regresyon eşitliği aşağıdaki şekle dönüşmektedir:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i y_{i,t-1}^3 + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

Regresyon denkleminde göre $\delta_i = \theta_i \gamma_i$ eşittir. Regresyon eşitliğine dayalı birim kök testi hipotezleri aşağıdaki şekildedir:

$$H_0: \delta_i = 0 \quad \text{tüm birimler için, (doğrusal birim köke sahip)}$$

$$H_0: \delta_i < 0 \quad \text{bazı birimler için, (doğrusal olmayan durağan)} \quad (5)$$

Yokluk hipotezi, serinin doğrusal olarak birim köke sahip olduğunu; alternatif hipotez ise doğrusal olmayan üssel yumuşak geçişli otoregresif (PESTAR) durağan süreci ifade etmektedir. Panel birim kök test istatistiği birimlere ait bireysel KSS istatistiklerinin ($t_{i,NL}$) ortalamasını kullanmaktadır. Bu durumda sonlu T için panel KSS test istatistiği aşağıdaki şekildedir:

$$\bar{t}_{NL} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_{i,NL} \quad (6)$$

Değişmeyen \bar{t}_{NL} test istatistiği, her bir birimin test istatistiği için aşağıdaki özelliğin sağlanması durumunda geçerlidir. $t_{i,NL}$ test istatistiği tüm birimler için $y_{1,0} = 0$ ise başlangıç gözlem değeri ($y_{i,0}$), ve heterojen momentlere göre (σ_i^2 ve σ_i^4) değişmemektedir.

Bireysel istatistiklerin ($t_{i,NL}$) sonlu ortalama ve varyansa sahip bağımsız ve özdeş dağılmış rassal değişkenler olduğu durumda, \bar{t}_{NL} ortalama test istatistiği N sonsuza giderken normal dağılıma uymaktadır:

$$\bar{Z}_{NL} = \frac{\sqrt{N}(\bar{t}_{NL} - E(t_{i,NL}))}{\sqrt{Var(t_{i,NL})}} \rightarrow N(0,1) \quad (7)$$

Teste ilişkin kritik değerler Ucar ve Omay (2009) tarafından sağlanmaktadır. Ayrıca çalışma bootstrap yaklaşımıyla birimler arasındaki bağımlılığı da dikkate almaktadır. Panel KSS testini Fourier fonksiyonu ile geliştiren Chang ve Chang (2012) süreci Fourier fonksiyonu ile yeniden ele almışlardır:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i y_{i,t-1}^3 + \sum_{j=1}^{k-1} \theta_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + a_{i,1} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + b_{i,1} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_{i,t} \quad (8)$$

Eşitlik 8'de k Fourier frekansını göstermektedir. En doğru frekansın bulunması ise ızgara aramasıyla (grid search) bulunmaktadır. Panel KSS testinin Fourier fonksiyonuna sahip olduğu durumda kırılmanın şekline ilişkin herhangi bir önsel bilgiye gerek yoktur. Chortareas ve Kapetanios (2009) paneli oluşturan birimlerin durağan ve durağan olmamasına göre sınıflandırılabilirdiği yeni bir süreç önermişlerdir. Bu yöntem tek değişkenli yöntemlere göre daha etkindir. Chortareas ve Kapetanios (2009) tarafından önerilen SPSM'e (sıralı panel seçim yöntemi) dayalı Fourier fonksiyonlu Panel KSS testi aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır:

1. Fourier fonksiyonlu panel KSS testi paneli oluşturan tüm ülkeler (birimler) için uygulanmaktadır. Birim kökün varlığını gösteren yokluk hipotezi reddedilemezse, süreç sonlanmakta ve paneli oluşturan tüm birimlerin birim köke sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak yokluk hipotezinin reddedilmesi durumunda ikinci adıma geçilmektedir.
2. Bu durumda minimum KSS istatistiğine sahip durağan birim panelden çıkarılır.
3. Kalan birimler için birinci adım tekrar uygulanır. Süreç, testin yokluk hipotezini reddedilemediği ve ya tüm birimlerin panelden çıkarıldığı duruma kadar devam etmektedir.

Birim kök sürecinin sonucunda paneli oluşturan birimler, durağan (ortalamaya-dönen) ve durağan olmayan (birim kök sürecine sahip) birimler olarak ikiye ayrılır (Chortareas ve Kapetanios, 2009; Chang ve Chang, 2012).

2.3. Ampirik Bulgular

SPSM temelli Fourier fonksiyonlu panel KSS birim kök test sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir. Genel işsizlik oranına ilişkin sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur. Tablo 3'te panel KSS istatistiğinin sırası, bootstrap asimptotik olasılık değerleri (p-değeri) ve minimumdan başlayarak birimlere ait KSS istatistikleri görülmektedir. Sabitli model için sonuçlar değerlendirildiğinde işsizlik oranının birim kök içerdiğini gösteren yokluk hipotezi panelin tümüne uygulandığında yokluk hipotezi -2.71 değeri ile %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. SPSM sürecinin uygulanması ile minimum KSS istatistiğine (-5.71) sahip Yunanistan'ın panelde durağan olduğu tespit edilmiştir. Yunanistan panelden çıkarılarak panel KSS birim kök testi panelin geri kalanı için tekrar uygulanmıştır. İkinci sırada, işsizlik oranının birim kök içerdiğini gösteren yokluk hipotezi panelin geri kalanına (Yunanistan hariç) uygulandığında yokluk hipotezi -2.60 değeri ile %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. SPSM sürecinin yeniden uygulanması ile minimum KSS istatistiğine (-4.85) sahip İsveç'in panelde durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu sefer İsveç panelden çıkarılarak panel KSS birim kök testi panelin geri kalanı için tekrar uygulanmıştır. Süreç panelin durağan olmadığını gösteren yokluk hipotezinin %10 anlamlılık seviyesinde reddedilemediği sıraya kadar tekrarlanmıştır. Sabitli modele ilişkin bulgulara göre 28 ülkenin sekizinde (Yunanistan, İsveç, Letonya, Litvanya, Estonya, Fransa, Lüksemburg ve Danimarka) işsizlik serilerinin durağan olduğunu; kalan 20 ülkede ise işsizlik serilerinin birim köke sahip olduğunu göstermektedir. Hem sabit hem trende sahip model sonuçlarına göreyse, Macaristan ve Portekiz ekonomileri hariç tüm birimlerde işsizlik serileri ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir. Macaristan ve Portekiz ekonomilerinde ise işsizlik serisi birim kök sürecine sahiptir.

Tablo 3. Fourier Panel KSS Birim Kök Testi (Genel İşsizlik Oranı)

Genel İşsizlik Oranı											
Sıra	UO İst.	Sabit			Ülke	Sıra	UO İst.	Sabit ve Trend			Ülke
		p-değeri	Min. KSS İst.	k				p-değeri	Min. KSS İst.	k	
1	-2.71***	0,000	-5.71	3	Yunanistan	1	-3.05***	0,000	-3.86	5	Yunanistan
2	-2.60***	0,000	-4.85	4	İsveç	2	-2.96***	0,000	-3.39	5	Estonya
3	-2.52***	0,001	-4.62	4	Letonya	3	-2.98***	0,000	-3.27	5	Litvanya
4	-2.43***	0,004	-4.50	1	Litvanya	4	-2.93***	0,000	-3.20	5	Slovakya
5	-2.35***	0,013	-4.50	4	Estonya	5	-2.97***	0,000	-2.92	5	Malta
6	-2.25***	0,025	-4.11	1	Fransa	6	-2.94***	0,000	-2.91	5	Finlandiya
7	-2.17*	0,051	-3.96	1	Lüksemburg	7	-2.89***	0,000	-2.89	5	Letonya
8	-2.08*	0,082	-3.34	1	Danimarka	8	-2.81***	0,001	-2.87	5	Hırvatistan
9	-2.02	0,112	-3.22	1	İrlanda	9	-2.82***	0,002	-2.75	5	Bulgaristan
10	-1.96	0,146	-3.09	1	İtalya	10	-2.83***	0,001	-2.47	5	Lüksemburg
11	-1.90	0,180	-3.03	1	Bulgaristan	11	-2.78***	0,001	-2.33	5	Çekya
12	-1.83	0,246	-3.01	1	İngiltere	12	-2.77***	0,000	-2.26	5	Danimarka
13	-1.75	0,285	-2.86	1	İspanya	13	-2.77***	0,001	-2.20	5	İsveç
14	-1.68	0,377	-2.82	1	Finlandiya	14	-2.63***	0,007	-2.15	5	Fransa
15	-1.60	0,460	-2.56	1	Kıbrıs	15	-2.49**	0,012	-1.98	5	İtalya
16	-1.53	0,485	-2.52	1	Slovakya	16	-2.45**	0,016	-1.94	5	Hollanda
17	-1.44	0,551	-2.26	1	Malta	17	-2.37**	0,014	-1.76	5	Almanya
18	-1.37	0,653	-2.16	1	Hollanda	18	-2.29**	0,018	-1.65	5	Kıbrıs
19	-1.29	0,685	-1.84	1	Portekiz	19	-2.21**	0,021	-1.52	5	Polonya
20	-1.23	0,666	-1.71	3	Polonya	20	-2.25**	0,031	-1.49	5	Avusturya
21	-1.17	0,726	-1.69	2	Slovenya	21	-2.23**	0,031	-1.46	5	İrlanda
22	-1.10	0,704	-1.53	1	Avusturya	22	-2.69***	0,009	-1.30	5	İspanya
23	-1.02	0,751	-1.30	3	Macaristan	23	-2.71***	0,006	-1.29	5	Slovenya
24	-0.97	0,705	-1.28	1	Çekya	24	-2.57***	0,005	-1.24	5	Romanya
25	-0.89	0,759	-1.07	1	Hırvatistan	25	-2.15*	0,061	-1.15	5	İngiltere
26	-0.83	0,768	-0.91	3	Belçika	26	-1.95*	0,085	-0.99	5	Belçika
27	-0.79	0,662	-0.87	1	Almanya	27	-1.58	0,144	-0.79	5	Macaristan
28	-0.72	0,706	-0.72	1	Romanya	28	-2.47	0,124	-0.76	5	Portekiz

Not: Yokluk hipotezi serilerin birim köke sahip olduğunu göstermektedir. UO istatistiği KSS istatistiğinin ortalamasını ifade etmektedir. p-değerleri, 1000 replikasyondan elde edilen bootstrap simülasyonlarının ortalamalarına dayalı olarak hesaplanan asimptotik olasılık değerlerine karşılık gelmektedir. Maksimum gecikme 4 olarak kullanılmıştır. k fourier frekansını belirtmektedir. Frekans seçimi, fourier fonksiyonundan elde edilen minimum artık kareleri toplamına göre seçilmiştir. Bireysel t-istatistikleri için bkz. Kapetanios vd. (2003). ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Kadın işsizliği açısından sürece bakıldığında (Tablo 4), sabitli model sonuçları tüm ülkelerin birim köke sahip olduğunu gösterirken; sabit ve trende sahip model sonuçları İngiltere, İspanya, Macaristan, Almanya, Slovenya ve Portekiz hariç tüm ülkelerin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Fourier Panel KSS Birim Kök Testi (Kadın İşsizlik Oranı)

Kadın İşsizlik Oranı											
Sabit						Sabit ve Trend					
Sıra	UO İst.	p-değeri	Min. KSS İst.	k	Ülke	Sıra	UO İst.	p-değeri	Min. KSS İst.	k	Ülke
1	-1.90	0.157	-5.31	5	Yunanistan	1	-2.80***	0.000	-4.62	5	Hırvatistan
2	-1.81	0.306	-4.06	1	Lüksemburg	2	-2.82***	0.000	-3.82	5	Lüksemburg
3	-1.73	0.439	-3.29	4	Litvanya	3	-2.73***	0.000	-3.78	5	Malta
4	-1.67	0.519	-3.23	1	İtalya	4	-2.71***	0.000	-3.62	5	Kıbrıs
5	-1.60	0.567	-2.83	2	Letonya	5	-2.62***	0.000	-3.59	5	Yunanistan
6	-1.55	0.620	-2.70	2	Kıbrıs	6	-2.52***	0.000	-2.94	5	Polonya
7	-1.49	0.663	-2.66	1	İspanya	7	-2.55***	0.000	-2.93	5	Estonya
8	-1.44	0.703	-2.62	1	Danimarka	8	-2.62***	0.000	-2.65	5	Çekya
9	-1.38	0.753	-2.43	1	İrlanda	9	-2.58***	0.000	-2.64	5	Slovakya
10	-1.32	0.797	-2.22	1	Avusturya	10	-2.56***	0.000	-2.61	5	Litvanya
11	-1.27	0.845	-2.18	1	Fransa	11	-2.43***	0.020	-2.42	5	Belçika
12	-1.22	0.855	-1.90	1	İsveç	12	-2.37**	0.020	-2.30	5	Bulgaristan
13	-1.18	0.875	-1.88	1	Polonya	13	-2.48**	0.010	-2.03	5	İtalya
14	-1.13	0.898	-1.85	1	Finlandiya	14	-2.42**	0.020	-2.01	5	İrlanda
15	-1.08	0.916	-1.77	1	Hırvatistan	15	-2.42**	0.020	-1.98	5	İsveç
16	-1.03	0.932	-1.76	3	Romanya	16	-2.46**	0.020	-1.94	5	Finlandiya
17	-0.97	0.944	-1.56	1	Slovenya	17	-2.46**	0.020	-1.72	5	Romanya
18	-0.91	0.939	-1.45	5	Slovakya	18	-2.41**	0.020	-1.69	5	Letonya
19	-0.86	0.946	-1.36	2	İngiltere	19	-2.55**	0.010	-1.66	5	Fransa
20	-0.80	0.937	-1.36	2	Bulgaristan	20	-2.21*	0.070	-1.62	5	Avusturya
21	-0.73	0.926	-1.32	2	Macaristan	21	-2.07*	0.090	-1.27	5	Danimarka
22	-0.65	0.928	-1.31	1	Hollanda	22	-2.00*	0.080	-1.09	5	Hollanda
23	-0.54	0.920	-1.00	3	Portekiz	23	-1.81	0.140	-1.01	5	İngiltere
24	-0.45	0.899	-0.80	1	Çekya	24	-1.92	0.190	-0.94	5	İspanya
25	-0.36	0.884	-0.55	1	Estonya	25	-1.84	0.120	-0.80	5	Macaristan
26	-0.30	0.925	-0.38	3	Almanya	26	-2.35	0.100	-0.53	5	Almanya
27	-0.26	0.965	-0.34	3	Malta	27	-2.19	0.120	-0.24	5	Slovenya
28	-0.17	0.922	-0.17	1	Belçika	28	-1.58	0.250	0.35	5	Portekiz

Not: Yokluk hipotezi serilerin birim köke sahip olduğunu göstermektedir. UO istatistiği KSS istatistiğinin ortalamasını ifade etmektedir. p-değerleri, 1000 replikasyondan elde edilen bootstrap simülasyonlarının ortalamalarına dayalı olarak hesaplanan asimptotik olasılık değerlerine karşılık gelmektedir. Maksimum gecikme 4 olarak kullanılmıştır. k fourier frekansını belirtmektedir. Frekans seçimi, fourier fonksiyonundan elde edilen minimum artık kareleri toplamına göre seçilmiştir. Bireysel t-istatistikleri için bkz. Kapetanios vd. (2003). ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Genç işsizliği sonuçları (Tablo 5), sabitli model için 28 ülkenin yalnızca 5 tanesinin (Fransa, Lüksemburg, Yunanistan, Litvanya ve İsveç) durağan olduğunu; sabit ve trende sahip model içinse paneldeki tüm birimlerin durağan olduğunu ifade etmektedir.

Genç kadın işsizliği test sonuçları (Tablo 6); sabitli model için sekiz ülkede (Avusturya, Fransa, Finlandiya, Yunanistan, Slovenya, Romanya, Litvanya, Lüksemburg), sabit ve trende sahip model içinse İngiltere hariç 27 ülkede genç kadın işsizliği serisinin durağan olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 5. Fourier Panel KSS Birim Kök Testi (Genç İşsizlik Oranı)

Genç İşsizlik Oranı											
Sıra	UO İst.	Sabit			Ülke	Sıra	UO İst.	Sabit ve Trend			Ülke
		p-değeri	Min. KSS İst.	k				p-değeri	Min. KSS İst.	k	
1	-2.56***	0.000	-6.19	4	Fransa	1	-3.16***	0.000	-4.31	5	Lüksemburg
2	-2.42***	0.001	-5.58	1	Lüksemburg	2	-3.06***	0.000	-3.92	5	Yunanistan
3	-2.30**	0.010	-5.48	2	Yunanistan	3	-2.98***	0.000	-3.90	5	Polonya
4	-2.18**	0.036	-4.29	1	Litvanya	4	-3.02***	0.000	-3.23	5	Litvanya
5	-2.09*	0.067	-3.98	4	İsveç	5	-2.95***	0.000	-3.14	5	Malta
6	-2.00	0.117	-3.03	2	Romanya	6	-2.95***	0.000	-3.06	5	Belçika
7	-1.96	0.157	-2.83	1	İrlanda	7	-2.88***	0.000	-2.41	5	Avusturya
8	-1.92	0.181	-2.70	1	Danimarka	8	-2.89***	0.000	-2.37	5	Finlandiya
9	-1.88	0.211	-2.69	1	İspanya	9	-2.86***	0.000	-2.13	5	İsveç
10	-1.83	0.277	-2.66	1	İtalya	10	-2.80***	0.000	-2.05	5	İtalya
11	-1.79	0.329	-2.58	1	Hırvatistan	11	-2.75***	0.000	-1.97	5	Hırvatistan
12	-1.74	0.355	-2.56	1	Avusturya	12	-2.72***	0.000	-1.84	5	Çekya
13	-1.69	0.455	-2.30	1	Kıbrıs	13	-2.74***	0.000	-1.82	5	Slovenya
14	-1.65	0.453	-2.17	2	Finlandiya	14	-2.69***	0.000	-1.70	5	Almanya
15	-1.61	0.521	-1.98	1	Slovenya	15	-2.76***	0.000	-1.63	5	Estonya
16	-1.59	0.505	-1.88	1	Belçika	16	-2.81***	0.000	-1.61	5	İrlanda
17	-1.56	0.585	-1.81	1	Slovakya	17	-2.83***	0.000	-1.45	5	Hollanda
18	-1.54	0.595	-1.78	5	İngiltere	18	-2.70***	0.000	-1.43	5	İspanya
19	-1.51	0.581	-1.75	4	Macaristan	19	-2.74***	0.000	-1.42	5	Slovakya
20	-1.49	0.548	-1.67	3	Portekiz	20	-2.84***	0.000	-1.36	5	Macaristan
21	-1.46	0.488	-1.65	2	Malta	21	-3.00***	0.000	-1.24	5	Letonya
22	-1.44	0.563	-1.61	1	Bulgaristan	22	-3.18***	0.000	-0.96	5	Danimarka
23	-1.41	0.485	-1.61	1	Estonya	23	-3.28***	0.000	-0.79	5	Romanya
24	-1.37	0.449	-1.53	1	Letonya	24	-3.10***	0.000	-0.74	5	Kıbrıs
25	-1.33	0.445	-1.42	1	Çekya	25	-3.12***	0.000	-0.73	5	Bulgaristan
26	-1.29	0.411	-1.40	3	Almanya	26	-3.69***	0.000	-0.63	5	Fransa
27	-1.24	0.507	-1.31	1	Polonya	27	-2.14**	0.010	-0.27	5	İngiltere
28	-1.16	0.719	-1.16	1	Hollanda	28	-2.69**	0.020	0.27	5	Portekiz

Not: Yokluk hipotezi serilerin birim köke sahip olduğunu göstermektedir. UO istatistiği KSS istatistiğinin ortalamasını ifade etmektedir. p-değerleri, 1000 replikasyondan elde edilen bootstrap simülasyonlarının ortalamalarına dayalı olarak hesaplanan asimptotik olasılık değerlerine karşılık gelmektedir. Maksimum gecikme 4 olarak kullanılmıştır. k fourier frekansını belirtmektedir. Frekans seçimi, fourier fonksiyonundan elde edilen minimum artık kareleri toplamına göre seçilmiştir. Bireysel t-istatistikleri için bkz. Kapetanios vd. (2003). ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 6. Fourier Panel KSS Birim Kök Testi (Genç Kadın İşsizlik Oranı)

Genç Kadın İşsizlik Oranı											
Sıra	UO İst.	Sabit			Ülke	Sıra	UO İst.	Sabit ve Trend			Ülke
		p-değeri	Min. KSS İst.	k				p-değeri	Min. KSS İst.	k	
1	-2.76***	0.000	-6.06	4	Avusturya	1	-3.39	0.000***	-4.87	5	Belçika
2	-2.64***	0.000	-4.67	1	Fransa	2	-3.31	0.000***	-4.75	5	Lüksemburg
3	-2.56***	0.000	-4.56	4	Finlandiya	3	-3.26	0.000***	-3.94	5	Malta
4	-2.48***	0.000	-4.40	1	Yunanistan	4	-3.19	0.000***	-3.27	5	Litvanya
5	-2.40***	0.001	-4.13	4	Slovenya	5	-3.17	0.000***	-3.00	5	Avusturya
6	-2.32**	0.013	-4.10	2	Romanya	6	-3.05	0.000***	-3.00	5	Yunanistan
7	-2.24**	0.020	-3.75	1	Litvanya	7	-2.98	0.000***	-2.89	5	İsveç
8	-2.17*	0.060	-3.71	1	Lüksemburg	8	-2.96	0.000***	-2.87	5	Slovenya
9	-2.09	0.111	-3.30	1	Danimarka	9	-2.89	0.000***	-2.65	5	Polonya
10	-2.03	0.156	-2.89	1	İrlanda	10	-2.92	0.000***	-2.65	5	Almanya
11	-1.98	0.190	-2.88	1	İsveç	11	-2.89	0.000***	-2.61	5	Estonya
12	-1.93	0.227	-2.80	1	Letonya	12	-2.87	0.000***	-2.38	5	Finlandiya
13	-1.88	0.282	-2.72	1	Estonya	13	-2.77	0.000***	-1.91	5	Hırvatistan
14	-1.82	0.336	-2.56	1	Hırvatistan	14	-2.71	0.000***	-1.79	5	Danimarka
15	-1.77	0.382	-2.55	1	Malta	15	-2.68	0.000***	-1.69	5	Letonya
16	-1.71	0.492	-2.26	4	Kıbrıs	16	-2.76	0.000***	-1.68	5	İtalya
17	-1.66	0.530	-2.25	1	İtalya	17	-2.79	0.000***	-1.60	5	Slovakya
18	-1.61	0.546	-2.20	3	İspanya	18	-2.81	0.000***	-1.48	5	Fransa
19	-1.55	0.664	-2.17	2	Slovakya	19	-2.55	0.001***	-1.44	5	İspanya
20	-1.48	0.699	-2.16	3	Portekiz	20	-2.62	0.000***	-1.28	5	Çekya
21	-1.39	0.711	-1.95	2	Almanya	21	-2.78	0.000***	-1.19	5	Bulgaristan
22	-1.31	0.868	-1.87	1	Bulgaristan	22	-2.74	0.000***	-1.05	5	Hollanda
23	-1.22	0.860	-1.66	1	İngiltere	23	-2.70	0.000***	-0.88	5	Macaristan
24	-1.13	0.892	-1.64	2	Hollanda	24	-3.08	0.000***	-0.77	5	Portekiz
25	-1.00	0.897	-1.36	1	Polonya	25	-3.22	0.000***	-0.63	5	İrlanda
26	-0.88	0.942	-1.03	3	Belçika	26	-3.32	0.000***	-0.44	5	Kıbrıs
27	-0.81	0.935	-0.92	1	Macaristan	27	-3.47	0.000***	-0.07	5	Romanya
28	-0.70	0.857	-0.70	1	Çekya	28	-1.71	0.172	0.04	5	İngiltere

Not: Yokluk hipotezi serilerin birim köke sahip olduğunu göstermektedir. UO istatistiği KSS istatistiğinin ortalamasını ifade etmektedir. p-değerleri, 1000 replikasyondan elde edilen bootstrap simülasyonlarının ortalamalarına dayalı olarak hesaplanan asimptotik olasılık değerlerine karşılık gelmektedir. Maksimum gecikme 4 olarak kullanılmıştır. k fourier frekansını belirtmektedir. Frekans seçimi, fourier fonksiyonundan elde edilen minimum artık kareleri toplamına göre seçilmiştir. Bireysel t-istatistikleri için bkz. Kapetanios vd. (2003). ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde yokluk hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

İşsizlik serilerine uygulanan birim kök testlerinde birim kökün varlığı (serinin durağan olmaması) histeri hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda, ekonomideki şoklar işsizlik oranı üzerinde kalıcı etkiler bırakmakta ve böylelikle değişen işsizlik oranı doğal seviyesine geri dönmemektedir. Şayet işsizlik oranına ait seri durağan ise bu durumda doğal oran hipotezi geçerli olmakta, şokların işsizlik üzerindeki etkisi geçici olup, işsizlik oranı uzun dönemde denge değerine geri dönmektedir. Bu bağlamda, bir ülkede işsizliğe yönelik uygulanacak istihdam politikalarına karar verirken işsizliğin hangi özellikleri taşıdığına bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu hipotezlerin toplam işsizlik oranının yanı sıra genç, kadın işsizliği gibi farklı demografik işsizlik türlerinde geçerliliğinin test edilmesi farklı demografik gruplara yönelik uygulanacak spesifik istihdam politikalarının belirlenmesi açısından da önemlidir.

Politika yapıcılar açısından işsizlik konusu, ekonominin hem talep ve hem de arz yönü açısından ele alınmaktadır. Konjonktürel politikalar işsizlik sorununun talep tarafını etkilerken, yapısal politikalar arz tarafını etkilemektedir. İşsizlikte histeri hipotezinin geçerli olduğu durumda aktif iktisat politikaları işsizlikle mücadelede etkin olabilirken, doğal oran hipotezinin geçerli olduğu durumda işsizliğin azaltılması için farklı kurumsal politika setlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Histeri durumunda işsizliği azaltmaya yönelik toplam talebi artırıcı politikalarla gerçek işsizlik oranını doğal oran seviyesine düşürmek mümkündür. Ancak işsizlikte doğal oran hipotezi geçerli ise işsizlik oranlarını düşürmek için işgücü piyasasına yönelik yapısal politikalar uygulanmalıdır. Bu çerçevede işgücü eğitim programlarının artırılması, işsizlik yardımlarının azaltılması, işgücü piyasasında esnekliğin ve işgücü mobilitesinin sağlanması, sendikalarının gücünün azaltılması ve asgari ücret uygulamalarının yeniden gözden geçirilmesi düşünülebilir.

Avrupa Birliği'ne üye 28 ülkenin 2003:Q2-2019Q1 dönemindeki toplam, genç, kadın ve genç kadın işsizliğinde söz konusu hipotezlerin test edildiği bu çalışmada Chortareas ve Kapetanios (2009) tarafından önerilen SPSM'e dayalı Fourier fonksiyonlu Panel KSS testi uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, toplam işsizlikte Macaristan ve Portekiz ekonomileri hariç tüm ülkelerde işsizlik serileri ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir. Bu durumda bahsedilen iki ülke için toplam işsizlikte histeri hipotezi geçerli olup, işsizlik oranının yükselmesini önlemek için maliye politikası bağlamında mali istikrar politikası uygulanabilir. Diğer ülkelerde ise doğal oran hipotezi geçerlidir ve işsizlik oranlarını düşürmek için yapısal politikalar uygulanmalıdır. Kadın, genç ve genç kadın işsizlik serilerine uygulanan panel birim kök testinden elde edilen bulgular, kadın işsizliğinde İngiltere, İspanya, Macaristan, Almanya, Slovenya ve Portekiz hariç diğer 22 ülkede; genç işsizliğinde paneldeki tüm ülkelerde ve genç kadın işsizliğinde ise İngiltere hariç diğer 27 ülkede serilerin durağan olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular, benzer yöntemle 17 AB üyesi ülkenin işsizliğini test eden Bolat vd. (2014), benzer örnekleme kullanan Leon-Ladesma ve McAdam (2004), Christopoulos ve Leon-Ladesma (2007) ve Marjanovic ve Mihajlovic (2014) sonuçları ile büyük ölçüde tutarlı iken, kadın erken işsizliğini ele alan Bakas ve Papapetrou (2014b) ile çelişmektedir.

AB, kriz sonrasında kriz öncesine nispeten daha düşük potansiyel çıktı seviyesine sahiptir. Durgunlukların genellikle potansiyel üretim seviyesi üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Ancak AB ülkelerinin genelinde histeri etkisinin geçerli olmaması, kriz nedeniyle toplam talepte meydana gelen düşüşün potansiyel üretim düzeyinde kalıcı etkiler yaratmadığını göstermektedir. AB'de emeklilik reformları ve diğer bazı önlemler emeğin işgücü piyasasında kalmasına ve istihdamın kriz öncesi seviyelerine geri dönmesine imkân sağlamıştır. Kriz yapısal işsizlikte AB'nin geneli için kalıcı artışlara neden olmamıştır. Bu durum histeri hipotezine karşı güçlü kanıtlar sağlamaktadır. AB'de ekonomiyi olumsuz etkileyebilecek risklerin azalması ve çıktıdaki iyileşmenin devam etmesi iş fırsatlarını arttırmaktadır. Ancak Coeure (2017)'nin de belirttiği gibi, uzun dönemli işsizliğin yüksek kalması, uzun vadeli işsizliğin yapısal işsizliğe dönüştürme riski nedeniyle politika yapıcılar tarafından dikkate alınması gerekmektedir.

Analiz sonuçları, ülkelerin pek çoğunda doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu, bu nedenle toplam talep politikalarından ziyade, işgücü piyasasındaki yapısal problemleri çözmeye yönelik politikalar uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda toplam işsizlikte histeri hipotezinin geçerli olduğu İspanya ve Macaristan'da işsizliği azaltmak için iktisat politikaları uygulamak etkin olabilir. Doğal oran hipotezinin geçerli olduğu diğer ülkelerde ise yaş ve cinsiyet gruplarına göre işgücü piyasasına yönelik şu politikalar uygulanabilir: (i) işsizlik süresi ile işsizlik yardımlarını azaltıcı politikalara yönelmek, (ii) iş arayanlara, iş arama ve ilgili aktif işgücü piyasası politikalarına katılım için daha etkin politikalar uygulamak, (iii) firmalar tarafından ilan edilen açık iş pozisyonlarına iş arayanların doğrudan yönlendirilmesini sağlayabilecek işgücü oluşturma mekanizmaları oluşturmak, (iv) eğitim programlarının katılımcıların geçmişi ve işgücü piyasası beceri ihtiyaçları ile uyumunu iyileştirmek, (v) çıraklık programlarının kapsadığı alana yönelik kapsamlı politikalar üretmek (esnaf kümesini genişletmek ve çırakların iş bağlantılarını kurmak ve sürdürmek), (vi) mesleki eğitim programlarında işyeri eğitimini artırıcı politikalara yönelmek ve iş yaratabilecek yeni sektörler için işgücü envanteri oluşturmak, (vii) işgücü piyasasında sosyal güvenlik primlerini ya da asgari ücretlerin maliyetlerini düşürerek, özel sektörün iş yaratabilme yeteneğini geliştirmek ve çeşitlendirmek, (viii) gençlerin okul dönemlerinde staj imkânlarının sağlanarak deneyim kazanmasını sağlamak, (ix) kadınlara ve gençlere yönelik mesleki eğitimler vermek. Özellikle bazı Avrupa ülkelerinde genç kadınlara yönelik

uygulanan (i) çocuk bakımı ödeneği, (ii) çocuk bakım tesislerinin sağlanması, (iii) esnek izin ve esnek çalışma destekleri, (iv) küçük çocuklu kadınlara yönelik vergi farklılaştırması, (v) çocuk bakım masraflarının bir kısmının geri ödenmesi (vergi sübvansiyonları) gibi başarılı uygulamalar AB politikası olarak diğer ülkelerde de uygulanabilir. Ancak politika uygulamalarında ülkeye özgü karakteristik faktörlerin ve işgücü piyasasında gelecekte meydana gelebilecek olası değişimlerin dikkate alınması önemlidir.

Kaynakça

- Akcan, A. T. (2019). Türkiye’de gençlerin işsizlik histerisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 31-47.
- Akdogan, K. (2016). Unemployment hysteresis and structural change in Europe. *Central Bank of the Republic of Turkey Working Papers*, 16/18, 1-30.
- Arestis, P. & Mariscal, I. B.-F. (2000). OECD unemployment: Structural breaks and stationarity. *Applied Economics*, 32(4), 399-403.
- Ayala, A., Cunado, J. & Gil-Alana, L. (2012). Unemployment hysteresis: Empirical evidence for Latin America, *Journal of Applied Economics*, 15(2), 213-233.
- Bai, J. & Ng, S. (2004). A panic attack on unit roots and cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.
- Bai, J. & Ng, S. (2010). Panel unit root tests with cross-section dependence: A further investigation. *Econometric Theory*, 26(4), 1088-1114.
- Bakas, D. & Papapetrou, E. (2014a). Unemployment in Greece: Evidence from Greek regions using panel unit root tests. *The Quarterly Review of Economic and Finance*, 54(4), 551-562.
- Bakas, D. & Papapetrou, E. (2014b). Unemployment by gender: Evidence from EU countries. *International Advances in Economic Research, Springer; International Atlantic Economic Society*, 20(1), 103-111.
- Ball, L. M. (2009). Hysteresis in unemployment: Old and new evidence. *NBER Working Paper*, 14818, 1-35.
- Ball, L. M. & Mankiw, N. G. (2002). The NAIRU in theory and practice. *Journal of Economic Perspectives*, 16(4), 115-136.
- Becker, R., Enders, W. & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Bekmez, S. & Özpolat, A. (2016). Hysteresis effect on unemployment for men and women: A panel unit root test for OECD countries. *International Journal of Financial Research*, 7(2), 122-133.
- Blanchard, O. J. & Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European unemployment problem. *NBER Working Paper Series*, 1950, 1-78.
- Blanchard, O. J. & Summers, L. H. (1987). Hysteresis in unemployment. *European Economic Review*, 31(1-2), 288-295.
- Blanchard, O. J. & Summers, L. H. (1988). Beyond the natural rate hypothesis. *The American Economic Review*, 78(2), 182-187.
- Bolat, S. & Koçbulut, Ö. (2019). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işsizlik histerisi ve doğal oran hipotezinin ampirik bir analizi. *Maliye Dergisi*, 176, 201-224.
- Bolat, S., Tiwari, A. K., & Erdayı, A. U. (2014). Unemployment hysteresis in the Eurozone area: evidences from nonlinear heterogeneous panel unit root test. *Applied Economics Letters*, 21(8), 536-540.
- Breitung, J. (2000). The local power of some unit root tests for panel data. *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels (Advances in Econometrics, 15)*, (Ed. Badi H. Baltagi; Thomas B. Fomby; R. Carter Hill), JAI Press, Amsterdam, 161-177.
- Breuer, J. B., McNown, R. & Wallace, M. (2002). Series-specific unit root tests with panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64(5), 527-546.
- Brunello, G. (1990). Hysteresis and the Japanese unemployment problem: A preliminary investigation. *Oxford Economic Papers*, 42(3), 483-500.
- Candelon, B., Dupuy, A. & Gil-Alana, L. (2009). The nature of occupational unemployment rates in the United States: Hysteresis or structural?. *Applied Economics*, 41(19), 2483-2493.

- Caporale, G. M. & Gil-Alana, L. (2014). Youth unemployment in Europe: Persistence and macroeconomic determinants. *CESifo Working Paper*, 4696, 1-19.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., Barrio-Castro, T. & Lopez-Bazo, E. (2005). Breaking the panels: An application to the GDP per capita. *The Econometrics Journal*, 8(2), 159-175.
- Chang, T. (2011). Hysteresis in unemployment for 17 OECD countries: Stationary test with a Fourier function. *Economic Modelling*, 28(5), 2208-2214.
- Chang, C. K. & Chang, T. (2012). Statistical evidence on the mean reversion of real interest rates: SPSM using the panel KSS test with a fourier function. *Applied Economics Letters*, 19(13), 1299-1304.
- Chang, T., Lee, K.-C., Nieh, C.-C. & Wei, C.-C. (2005). An empirical note on testing hysteresis in unemployment for ten European countries: Panel SURADF approach, *Applied Economics Letters*, 12(14), 881-886.
- Cheng, S., Wu, T., Lee, K. & Chang, T. (2014). Flexible Fourier unit root test on unemployment for PIIGS countries. *Economic Modelling*, 36(C), 142-148.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272.
- Chortareas, G. & Kapetanios, G. (2009). Getting PPP right: Identifying mean-reverting real exchange rates in panels. *Journal of Banking and Finance*, 33(2), 390-404.
- Chou, H. C. & Zhang, Y. C. (2012). Unemployment hysteresis in G20 countries: Evidence from non-linear panel unit-root tests. *African Journal of Business Management*, 6(49), 11887-11890.
- Christopoulos, D. K. & Leon-Ledesma, M. (2007). Unemployment hysteresis in EU countries: What do we really know about it?, *Journal of Economic Studies*, 34(2), 80-89.
- Coeure, B. (2017). Scars or scratches? Hysteresis in the euro area. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/ecb.sp170519.en.html>
- Cuestas, J. C. & Gil-Alana, L. A. (2011). Unemployment hysteresis, structural changes, non-linearities and fractional integration in European transition economies. *Sheffield Economic Research Paper Series*, 2011005, 1-35.
- Cuestas, J., Gil-Alana, L. & Staehr, K. (2011). A further investigation of unemployment persistence in European transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 39(4), 514-532.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doğan, C. & Erdoğan, S. (2016). An empirical analyses of unemployment hysteresis and natural rate of unemployment approaches for MENA countries. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 41-50.
- Dritsaki, C. & Dritsaki, M. (2013). "Hysteresis in unemployment: An empirical research for three member states of the European Union." *Theoretical and Applied Economics*, 20(4), 35-46.
- Dursun, G., & Kara B. (2016). Analysis of youth unemployment hysteresis in high income OECD countries: evidence from panel unit root test with structural breaks. *Econworld*, The Third International Conference in Economics, 1-3 Şubat 2016, Barcelona, Spain.
- Dursun, G., & Yakite, H., (2017). Youth unemployment hysteresis in the CEMAC countries: Evidences from SURADF and panel data analysis with multiple structural breaks under cross-sectional dependence. *European Congress on Economic Issues-ECOEl 2017*, Kocaeli, Turkey.
- European Commission. (2020). Joint employment report 2020. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-joint-employment-report_en.pdf
- European Parliament. (2017). Young women's unemployment in EU. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4f43c85f-ffe3-11e6-8a35-01aa75ed71a1>
- Eurostat. (2020). Europe 2020 indicators-employment. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/29302.pdf>
- Elike, U., Anoruo, E. & Nwala, K. (2018). Testing for hysteresis in unemployment for African countries using wavelet unit root tests. *Journal of Applied Economics and Business Research*, 8(3), 185-197.

- Feve, P., Henin, P. Y. & Jolivaldt, P. (2003). Testing for hysteresis: unemployment persistence and wage adjustment. *Empirical Economics*, 28, 535-552.
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *American Economic Review*, 58(1), 1-17.
- Furuoka, F. (2014a). Does hysteresis exist in unemployment? New findings from fourteen regions of the Czech Republic. *Finance a úvěr-Czech Journal of Economics and Finance*, 64(1), 59-78.
- Furuoka, F. (2014b). Hysteresis in European labour market. *MPRA Paper*, 60946, 1-14.
- Furuoka, F. (2017). A new test for analysis hysteresis in European unemployment. *Applied Economic Letters*, 24(15), 1102-1106.
- Garcia-Cintado, A., Romero-Avila, D. & Usabiaga C. (2015). Can the hysteresis hypothesis in Spanish regional unemployment be beaten? New evidence from unit root tests with breaks. *Economic Modelling*, 47, 244-252.
- Gil-Alana, L. A., Özdemir, Z. A. & Tansel, A. (2017). Long memory in Turkish unemployment rates. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series*, 11053, 1-36.
- Gustavsson, M. & Osterholm, P. (2006). Hysteresis and non-linearities in unemployment rates. *Applied Economics Letters*, 13(9), 545-548.
- Güloğlu, B. & İspir S. (2011). Doğal işsizlik oranı mı? İşsizlik histerisi mi? Türkiye için sektörel panel birim kök sınaması analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2): 205-215.
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148-161.
- Hadri, K. & Kurozumi, E. (2011). A locally optimal test for no unit root in cross-sectionally dependent panel data. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 52(2), 165-184.
- Hadri, K. & Rao, Y. (2008). Panel stationarity test with structural breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 70(2), 245-269.
- Hall, R. (1975). The rigidity of wages and the persistence of unemployment. *Brookings Papers on Economic Activity*, 6(2), 301-350.
- Im, K. S., Lee, J. & Tieslau, M. (2005). Panel LM unit-root tests with level shifts. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 67(3), 393-419.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Jump, R. & Stockhammer, E. (2018). New evidence on unemployment hysteresis in the EU. https://www.euroframe.org/files/user_upload/euroframe/docs/2018/Conference/Session%204/EUROF18_Jump_Stockhammer.pdf
- Kanalıcı Akay, H., Nargeleçekenler, M. & Yılmaz, F. (2011). Hysteresis in unemployment: Evidence from 23 OECD countries. *Ekonomický časopis*, 59(5), 488-505.
- Kapetanios, G., Shin, Y. & Snell, A. (2003). Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework", *Journal of Econometrics*, 112(2), 359-379.
- Kılıç, N.Ö., Karabulut, K. & Uğurlu, S. (2018). Is unemployment hysteresis hypothesis valid for France, Germany and Turkey? Unit root analysis with structural break. *Turkish Studies- İktisat, Finans ve Siyaset*, 13(30), 213-223.
- Kim, N. (2018). The analysis of hysteresis in youth unemployment (in Korean). *Bank of Korea Economic Research Institute Working Papers*, 2018-37.
- Koçbulut, Ö. & Bolat, S. (2017). Balkan ülkelerinde işsizlik histerisi ve doğal oran hipotezinin geçerliliği: ampirik bir değerlendirme. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(16), 297-317.
- Kurozumi, E. (2002). Testing for stationarity with a break. *Journal of Econometrics*, 108(1), 63-99.
- Lanzafame, M. (2010). Hysteresis and the regional NAIRU's in Italy", *Bulletin of Economic Research*, 64(3), 415-429.
- Lee, C.-F. (2010). Testing for unemployment hysteresis in nonlinear heterogeneous panels: International evidence. *Economic Modelling*, 27, 1097-1102.
- Lee, H. Y., Wu, J. L. & Chiung, H. L. (2010). Hysteresis in East Asian unemployment", *Applied Economics*, 42(7), 887-898.

- Lee, J. & Strazicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J. & Strazicich, M. C. (2013). Minimum LM unit root test with one structural break. *Economics Bulletin*, 33(4), 2483-2492.
- Lee, J. & Tieslau, M. (2019). Panel LM unit-root tests with level and trend shifts. *Economic Modelling*, 80, 1-10.
- Leon-Ledesma, M. A. (2002). Unemployment hysteresis in the US states and the EU: A panel approach. *Bulletin of Economic Research*, 54(2), 95-104.
- Leon-Ledesma, M. A. & McAdam, P. (2004). Unemployment, hysteresis and transition. *Scottish Journal of Political Economy*, 51(3), 377-401.
- Levin, A., Lin, C. F. & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Liew, V. K.-S., Chia, R. C.-J. & Pua, C.-H. (2012). Does hysteresis in unemployment occur in OECD countries? Evidence from parametric and non-parametric panel unit roots tests. *International Journal of Economics and Management*, 6(2), 446-458.
- Liu, D., Sun, C. & Lin, P. (2012). Hysteresis hypothesis in unemployment and labour force participation rates: Evidence from Australian states and territories. *Australian Economic Papers*, 51(2), 71-84.
- Lumsdaine, R. L. & Papell, D. H. (1997). Multiple trend breaks and the unit-root hypothesis. *Review of Economics and Statistics*, 79(2), 212-218.
- Maddala, G. S. & Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652.
- Marjanovic, G. & Mihajlovic, V. (2014). Analysis of hysteresis in unemployment rates with structural breaks: The case of selected European countries. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 25(4), 378-386.
- Mednik, M., Rodriguez, C. & Ruprah I. (2012). Hysteresis in unemployment: Evidence from Latin America, *Journal of International Development*, 24(4), 448-466.
- Mohan, R., Kemegue, F. & Sjuib, F. (2008). Hysteresis in unemployment: panel unit roots tests using state level data. *Journal of Business & Economics Research*, 6(2), pp. 53-60.
- Moon, H. R. & Perron, P. (2004). Testing for a unit root in panels with dynamic factors. *Journal of Econometrics*, 122(1), 81-126.
- Nelson, C. R. & Plosser, C. I. (1982). Trends and random walks in macroeconomic time series: Some evidence and implications. *Journal of Monetary Economics*, 10(2), 139-162.
- Neudorfer, P., Pichelmann, K. & Wagner, M. (1990). Hysteresis, NAIRU and long term unemployment in Austria. *Empirical Economics*, 15(2), 217-229.
- Nsenga, D., Nach, M., Khobai, H., Moyo, C. & Phiri, A. (2019). *Is it the natural rate or hysteresis hypothesis for unemployment rates in Newly Industrialized Economies? Comparative Economic Research Central and Eastern Europe*, 22(4), 39-55.
- Omay, T., Ozcan, B. & Shahbaz, M. (2020) Testing the hysteresis effect in the US state-level unemployment series, *Journal of Applied Economics*, 23(1), 329-348.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361-1401.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Phelps, E. S. (1967). Phillips curves, expectations of inflation and optimal unemployment overtime. *Economica*, 34(135), 254-281.
- Phelps, E. S. (1968). The role of monetary policy. *American Economic Review*, 58(1), 1-17.
- Phelps, E.S. (1994). Structural slumps: The modern equilibrium theory of unemployment, interest, and assets. Harvard University Press, Cambridge.
- Phillips, P. C. B. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

- Phillips, P. C. B. & Sul, D. (2003). Dynamic panel estimation and homogeneity testing under cross section dependence. *The Econometrics Journal*, 6(1), 217-259.
- Pikoko, V. & Phiri, A. (2019). Is there hysteresis in South African unemployment? Evidence from the post-recessionary period. *Acta Universitatis Danubius Œconomica AUDŒ*, 15(3), 365-387.
- Pissarides, C. (1992). Loss of skill during unemployment and the persistence of employment shocks. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(4), 1371-1391.
- Queneau, H. & Sen, H. (2008). Evidence on the dynamics of unemployment by gender. *Applied Economics*, 40(16), 2099-2108.
- Roed, K. (1996). Unemployment hysteresis – macro evidence from 16 OECD countries. *Empirical Economics*, 21(4), 589-600.
- Romero-Avila, D. & Usabiaga, C. (2007). Unit root tests and persistence of unemployment: Spain vs. the United States. *Applied Economics Letters*, 14(6), 457-461.
- Sessions, J. G. (1994). Unemployment stigma and multiple labour market equilibria: A social-psychological explanation of hysteresis. *Labour*, 8(3), 355-376.
- Smyth, R. (2003). Unemployment hysteresis in Australian states and territories: Evidence from panel data unit root tests. *Australian Economic Review*, 36(2), 181-192.
- Snowdon, B., & Vane, H. R. (2005). Modern macroeconomic – Its origins, development and current state. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- Song, F. & Wu, Y. (1997). Hysteresis in unemployment: Evidence from 48 U.S. states”, *Economic Inquiry*, 35(2), 235-243.
- Song, F. & Wu, Y. (1998). Hysteresis in unemployment: Evidence from OECD countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 38(2), 181-192.
- Ucar, N. & Omay, T. (2009). Testing for unit root in nonlinear heterogeneous panels. *Economics Letters*, 104(1), 5-8.
- Vogelsang, T. J & Perron, P. (1998). Additional tests for a unit root allowing for a break in the trend function at an unknown time. *International Economic Review*, 39(4), 1073-1100.
- Westerlund, J. (2012). Testing for unit roots in panel time-series models with multiple level breaks. *The Manchester School*, 80(6), 671-699.
- Wu, L.-H. (2015). Hysteresis in unemployment for Taiwan’s regional data: Panel KSS unit root test with a fourier function through the sequential panel selection method. *HOLISTICA Journal of Business and Public Administration*, Association Holistic Research Academic, 6(3), 9-24.
- Yılcı, V. (2008). Are unemployment rates non-stationary or non-linear? Evidence from 19 OECD countries. *Economic Bulletin*, 3(47), 1-5.
- Yılcı, V. (2009). Yapısal kırılmalar altında Türkiye için işsizlik histerisinin sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 324-335.
- Yılcı, V., Ozkan, Y. & Altınsoy, A. (2020). Testing the unemployment hysteresis in G7 countries: A fresh evidence from Fourier threshold unit root test. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, XXIII(3), 49-59.
- Zivot, E. & Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit root hypothesis. *Journal Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

EK-1 Ülke Seti

Almanya	Danimarka	Hollanda	İtalya	Macaristan	Slovakya
Avusturya	Estonya	İngiltere	Kıbrıs	Malta	Slovenya
Belçika	Finlandiya	İrlanda	Letonya	Polonya	Yunanistan
Bulgaristan	Fransa	İspanya	Litvanya	Portekiz	
Çekya	Hırvatistan	İsveç	Lüksemburg	Romanya	

Extended Abstract

Aim and Scope

The success of employment policies in a country depends on the structure of the labor market and the characteristics of unemployment. For this reason, it is important to know whether the natural rate of unemployment hypothesis or hysteresis hypothesis is valid when explaining the unemployment in the country in terms of determining the economic policies to be applied. The aim of this study is to investigate the validity of unemployment hysteresis and natural rate of unemployment hypotheses in 28 European Union (EU28) countries for the period 2003Q2-2019Q1. The study also examines the validity of these hypotheses in terms of female and youth unemployment, which are more affected by unemployment. Thus, by adding a new dimension to the subject, it differs significantly from other studies in the literature that use general (total) unemployment rates.

Methods

Unit root tests are widely used in empirical literature to reveal the difference between the natural rate of unemployment hypothesis and the hysteresis hypothesis. In this study, the stationary process of the unemployment series is examined using the Fourier approach based on the Chortareas and Kapetanios (2009) sequential panel selection method (SPSM) and the Panel KSS unit root test developed by Ucar and Omay (2009). Compared to traditional panel unit root tests and studies in which structural breaks are modeled sharply with dummy variables, it is a superior test because it takes into account cross-sectional dependence, structural changes including low frequency and nonlinearity. Therefore, it provides to us with stronger and more robust results in determining the stationary characteristics of unemployment series. In addition, the SPSM process used provides more effective results in terms of classifying the units that make up the panel as stationary and non-stationary units.

Findings

According to the findings, the total unemployment series tends to return to the average in all countries except Hungary and Portugal economies. In this case, the hysteresis hypothesis is valid in total unemployment for the two countries mentioned, and expansionary economic policies should be implemented to reduce unemployment rates. In other countries, the natural rate of unemployment hypothesis is valid and structural policies should be implemented to reduce unemployment rates. Also, the findings show that the hypothesis of natural rate of unemployment is valid for female unemployment in 22 other countries except the UK, Spain, Hungary, Germany, Slovenia and Portugal. Besides, it shows that the hypothesis of natural rate of unemployment is valid in all countries in the panel for youth unemployment and in 27 other countries except England for youth female unemployment.

Conclusion

If the hysteresis hypothesis is valid, economic policy is also effective. Therefore, it is possible to reduce the real unemployment rate to the natural rate with policies that increase aggregate demand to reduce unemployment. However, if the natural rate of unemployment hypothesis is valid, structural policies for the labor market should be implemented to reduce unemployment rates. In this context, increasing labor force training programs, reducing unemployment benefits, ensuring flexibility and labor mobility in the labor market, reducing the strength of trade unions and reconsidering minimum wage practices can be considered. In this study, it reveals that in most of the countries, the natural rate of unemployment hypothesis is valid especially for youth, female and young female unemployment. Therefore policies should be implemented to solve the structural problems in the labor market rather than aggregate demand policies.

Filistin'deki Britanya Gölgesi (1838-1918): Yahudi Devletine Giden Süreçte İngiliz Politikası

The Shadow of Britain in Palestine (1838-1918): British Policy in The Process to The Jewish State

Faruk Taşkın¹

Öz

İngiltere'nin Osmanlı devletine yönelik politikası, Fransa ile Napolyon savaşlarından kaynaklanan eskiye dayanan rekabet ve Rusya'nın Osmanlı topraklarına yönelik saldırgan tavrı idi. İngiltere'de, Napolyon'un Mısır ve Filistin seferleri derin bir etki bırakmıştı. Rusya'nın Asya'daki genişlemesini pek çok İngiliz Hindistan yoluna bir tehdit olarak görüyordu. İngiltere, Ortadoğu'da İngiliz çıkarlarını korumak için Filistin'de Yahudilere ilgi göstermeye başladı. Bu ilginin İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarları kadar dini nedenleri de vardı. 1838'de Kudüs'te, Yahudileri korumak adına bir İngiliz konsoloslugu kuruldu. İngiltere'nin Yahudilere yönelik koruma, I. Dünya Savaşı'nda Balfour Bildirisi'nin yayınlanmasıyla başka bir boyuta ulaştı. Bu çalışmada 19. yüzyılın ilk yarısından 1918 yılına kadar İngiltere'nin Filistin bölgesine olan ilgisinin nedenleri, Yahudilerle olan ilişkisi ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki diplomasisi incelenerek, Yahudi devletinin kuruluşuna ortam hazırlayan gelişmeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İngiltere, Siyonizm, Osmanlı Devleti, Diplomasi.

Abstract

Britain's policy towards the Ottoman Empire was based upon on an old rivalry with France dating back to the Napoleonic wars and aggressive attitude of Russia against the Ottoman lands. Napoleon's campaigns to Egypt and Palestine left a deep impact on Britain. Many British citizens considered the expansion of Russia in Asia a threat to the British India road. Britain then started to show an interest in Jewish people in Palestine to protect British interests in the Middle East. This interest had religious reasons as well as Britain's strategic interests in the region. In 1838, a British Consulate was established in Jerusalem to protect the Jewish people. This protection of the Jewish people by Britain reached a different dimension after Balfour Declaration was published in the World War I. In this study, the reasons for British interest in the region of Palestine from the first half of the 19th century to 1918, the relationship between Britain and the Jewish people and British diplomacy in the World War I were investigated and the developments leading to the establishment of a Jewish state were discussed.

Keywords: Palestine, Britain, Zionism, Ottoman State, Diplomacy.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 03 / 11 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, faruktaskin@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2872-4575>

Giriş

Filistin adının antikçağda bölgeye gelen (Philistines) Filistler'den aldığı ve Filistliler ülkesi anlamına geldiği fikri ileri sürülmektedir (Cox, 1852: 11). Filistliler'in Mısır'dan Filistin'e geldikleri ve Güney Suriye kıyılarına yerleştikleri belirtilmektedir. Yine Filistler'in Fenikeliler olabileceği ve Girit'ten gelmiş olabilecekleri üzerine iddialar vardır (Sidebotham, 1918: 8). Orta Çağ'da Filistin idari olarak Büyük Suriye vilayetine dahil edilmiş olsa da, ayrı bir idari yapı içerisinde kaldı ve "Jund Filastin" veya "Filistin" bölgesi olarak adlandırıldı. Bu durum, Memlûk devletinin idari olarak bu terimi kullanmayı bıraktığı 1250 yılına kadar devam etti. Filistin terimi, 15. yüzyılın sonlarında 1490'da yazılan Müjiral-Dinal-'Ulaymi'nde, Kudüslülerin ikamet ettiği yeri tarif etmek için "Filastin", ya da "Kutsal Topraklar" (al-Ard al-Muqaddasa) olarak kullanılmıştır (Gerber, 2003: 26). Bu ismin kullanılmasında temel sebep bölgedeki Kudüs'ün varlığıdır.

Filistin adı 19. yüzyıl eserlerinde de geçmektedir (Cox, 1852). Hatta Osmanlılar 1880'lerde bölgenin adını "Filistin" olarak değiştirmeyi tartışsalar da bu ismin Avrupalıların, özellikle de İngilizlerin merakını uyandırabileceği düşüncesiyle kabul görmedi. 1908 Jön Türk devrimi sonrası Osmanlı'nın birçok yerleşim merkezinde basın-yayın faaliyetlerinin artmasıyla yeni bir süreç başladı. 1911'de Ortodoks Hristiyan Necib Nassar, Hayfa merkezli gazetesi al-Karmil²'de (Jacobson, 2009: 77) kendisini ve diğerlerini "Filistinli" olarak tanımladı. Aynı zamanda Müslüman Kudüslü Muhammed Musa el-Mağribi de Kudüs merkezli el-Münadi gazetesinde, gazetenin yalnızca Filistinlilerle ilgili haberleri kapsayacağına dikkat çekti. Yine 1911-1912'de Kudüs Kaymakamı Cevdet Bey, Yafa merkezli iki haftada bir yayınlanan popüler gazete "Filastin"e kendisini "Filistin valisi" olarak belirten bir mektup yazdı (Büssow, 2011: 54). 1913'e gelindiğinde, medyada bir Filistin kimliği kavramı oluşmaya başlamıştı ve Osmanlı'nın Müslüman milletvekili Kudüslü Ruhi el-Khalidi, Siyonistlerin bir dışlayıcı yaratmaya çalıştıklarını öne sürerek Filastin gazetesi için "Filistin İrki" başlıklı bir makale yazdı (Gerber, 2003: 28).

Filistin adı verilen bu coğrafyada tarih boyunca birçok uygarlık hakimiyet sürmüştür. Milâttan önce üç bin yılından itibaren Sami kavimlerinden olan Kenanlılar ve kıyı kesimlerindeki Fenikeliler, arkalarında da Aramiler bölgede bulunmuştur. Kudüs şehrinin Kenanlılar'ın soyundan olan Yebüsiler tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Zaman zaman Mısır hakimiyetinde kalan bölge, milattan önce 1200'lerde meydana gelen Kavimler Göçü sürecinde Filistler bölgeye gelip, bugünkü Gazze ve çevresinde beş şehir kurarak bölgeye yerleşti. Yine Firavun'un baskısından kaçarak Hz. Musa'nın öncülüğünde vadedilmiş topraklara İsrailoğulları göç etmeye başladı. İsrailoğulları, başlangıç tarihi kesin olarak bilinmeyen bu göç sürecinde bu toprakların ilk sahipleri olarak kabul edilen Amalikalılar başta olmak üzere farklı Sami kavimler ve Filistler'le savaşarak bölgenin önemli bir kısmını ele geçirdikten sonra milâttan önce 11. yüzyılın sonlarına doğru ilk İsrail devletini kurdular (Karaman, <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin>).

Filistin tarihinde ikinci dönem, Perslerin milâttan önce 539'da Bâbil coğrafyasını fethiyle başlayan ve iki yüzyıl kadar sürecek olan İnan hâkimiyeti dönemidir. Sonraki dönem, milattan önce 334'te Suriye ve Mısır'ı ele geçiren Büyük İskender ve milattan önce 63'te Romalıların hakim olduğu devirdir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrıldığı 395'ten sonra Bizans sınırları içerisinde Hristiyanlık hızla yayılmaya başladı. Bu tarihlerde bölgede Yahudilere karşı da baskılar arttı. 611'de Sasanilerin istilasına uğrayan bölgede 614'te Kudüs'te büyük bir katliam yaşandı. 629'da İmparator Herakleios, Kudüs dahil bütün Filistin'i tekrar Bizans hâkimiyetine aldı. Müslüman Arapların fethine kadar Filistin'de Roma ve Bizans imparatorlukları hüküm sürdü. Yermük Savaşı'nda (636) İslam Devleti, Kudüs şehri kuşattı ve halkın direnç göstermeden teslim olması üzerine Hz. Ömer, Patrik Sophronios başkanlığındaki Kudüs heyetini kabul ederek onlara cizye ve haraç ödemeleri şartıyla bir ahidname verdi (Kramer, 2008: 15). Daha sonra Fatımi İmparatorluğu, Mısır ve Suriye'yi ele geçirse de (Lewis, 2003: 94), Selçuklular 1071'de Suriye ve Filistin'i alarak Fatimileri Mısır'a sürdü. 1096 yılında Haçlılar, Suriye'den Filistin'e girdiler ve Kudüs'te Latin feodal prensliğini kurdular (Mansfield, 2012: 41). 1260 yılında Filistin'deki Ayn Calud'da Moğolların, Memlûk ordusu tarafından yenilgiye uğratılmasıyla, Suriye'nin tamamı Mısırlıların yeniden yönetimine geçti (Hathaway, 2008: 46). 16. yüzyılın başlarına kadar da Filistin, Kahire'de ikamet eden Memlûkler veya merkezden bağımsız hareket eden yerel yöneticiler tarafından idare edildi.

Osmanlı Devleti'nin Mercidabık ve Ridaniye (1516-1517) seferleriyle Suriye ve Filistin'i Mısır Memlûklerinden almasıyla bölgede yeni bir süreç başladı (Ercan, 1988: 11). 1549 yılındaki idari düzenleme ile Halep ve Şam Eyaletleri oluşturuldu. Halep Eyaleti; Halep, Adana, Hama, Humus, Birecik, Azaz-Kilis, Maarra, Banyas ve Selemiye adında dokuz sancaktan oluşurken, Şam Eyaleti; Şam, Kudüs-i Şerif, Gazze, Nablus, Safet, Trablus, Salt-Aclun maa Kerek-Şubek ve Ikta-i Vilayet-i Turaba-yı Arap olmak üzere sekiz sancaktan oluştu. XVII. yüzyılın başlarında ise bölgenin Şam, Halep, Trablus isimli üç vilayetten oluştuğu görülmektedir. Daha sonra bunlara Sayda'nın (sonradan Akka olmuştur) eklenmesiyle vilayet sayısı dörde çıktı. 1865 yılında yapılan yeni bir idari düzenlemeyle Şam ve Sayda vilayetleri birleştirilip Suriye Vilayeti olarak adlandırılmıştır (Osmanlı Belgelerinde Suriye, 2013: 4). Suriye, Filistin ve Irak'a Osmanlı yönetici sınıfından valiler ve yöneticiler atandı. Yine bu bölgelere askeri garnizonlar ve devlet memuru kadrosu yerleştirildi. 17. yüzyılın ortalarından

² Arapça yayın yapan al-Karmil gazetesi, Aralık 1914'te kapatıldı ve editörü Najib Nassar tutuklandı. Osmanlı yetkililerine göre bu, gazetenin kapatılma gerekçesi Osmanlı karşıtı tutumu ve Arap milliyetçi görüşleriydi.

itibaren Suriye, Filistin, Mısır ve Irak'ta yerel Arap aşiretlerinin başkaldırıları ve zaman zaman görülen şiddetli ayaklanmalar bölgede Osmanlı devletini oldukça uğraştırdı (Lutskiy, 2020: 12).

1 Ekim 1831'de Filistin'e doğru yola çıkan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa liderliğindeki askeri birlikler Gazze, Yafa, Kudüs ve Celile'yi direniş göstermeden işgal etti.³ Mehmet Ali Paşa, Suriye ve Filistin'i, Mısır'a doğudan gelecek Türk tehdidine karşı koruyucu bir kalkan olarak görüyordu. İbrahim Paşa otoritesini kurduktan sonra, Mısır'da idareyi yeniden düzenledi. Her kasabaya merkezden temsilciler atadı. Yakın köylerin şeyhleri temsilcilerin emri altındaydı. Mehmet Ali Paşa'nın uygulamalarına yönelik 1834'te, asker alımlarına karşı büyük bir köylü ayaklanması Filistin'de çıktı ve ülkenin bütününe yayıldı. Yahudi'ye Tepelerine varan Mısır birlikleri isyancılar tarafından yenilgiye uğratıldı ve isyancılar İbrahim'i Kudüs'te sıkıştırdılar. Bu gelişmeler karşısında Mehmet Ali Paşa Mısır'dan bölgeye takviye kuvvetler gönderdi ve bizzat kendisi isyancılara karşı savaşı idare etti (Lutskiy, 2020: 105).

Bölgede bu yaşananlara karşı Charles Napier komutasındaki İngiliz donanma kuvvetleri, Kasım 1840'ta İskenderiye'ye geldi. Napier, Mehmet Ali'yi, Mısır donanmasının ana üssünü vurmakla tehdit etti. İngiltere, farklı diplomatik uygulamalarından biri olan Gunboat diploması⁴ ile Mısır'ı antlaşma yapmaya zorladı. Mehmet Ali'nin yenilgiyi kabul etmesinden sonra, Suriye ve Filistin toprakları tekrardan Türk yönetimine geçti (Topaloğlu ve Yaman, 2020: 80). Bu gelişmeler İngiltere'nin bölgedeki etkinliğini daha da arttırdı.

Temmuz 1872'de Osmanlı hükümeti, Kudüs'te, İstanbul'un doğrudan idaresine tabi olan bağımsız bir idari bölge oluşturdu. Güneyde Kudüs ve kuzeyde Nablus ve Akka olmak üzere Şam'a bağlı üç yerleşim birimi merkez Kudüs olacak şekilde doğrudan İstanbul'a bağlı idari bir yönetim birimine dönüştürüldü. Karamamede Nablus ve Akka'nın Şam'dan ayrılıp, Kudüs'e bağlanmasına yerel halkın tepki göstermesi üzerine birkaç hafta sonra bu bölgeler Şam'a tekrar bağlandı. Kudüs ise İstanbul'dan atanan bir valinin yönetimine tabi oldu (Büßow, 2011: 41). Yeni bölgenin sınırları, İngilizler tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Filistin idaresine oldukça benziyordu (Eldin, 2014: 50). Filistin denilen yerin siyasi sınırları İngiliz manda yönetiminde belirginleşirken, aynı zamanda demografik olarak Yahudilerin merkeze alındığı bir algı süreci de oluşturuldu (Kramer, 2008: 2).

1. Filistin'e İngiltere İlgisi

1830'lu yıllar Filistin ekonomisinin dünya ekonomisine entegre olmaya başladığı sürecin de başlangıcıydı. Buharlı gemiler de dahil, büyük gemilerle bölgeye endüstrilemiş İngiltere ve Fransa'da imal edilen ürünler getirilmekteydi. Çoğu Filistin dışında yetiştirilen ancak bu bölgeden geçmesi gereken hammaddeler gemilere yüklenerken ülkelerine geri dönmeleri ile, Avrupa ile Filistin arasındaki ithalat ve ihracatta önemli bir artış oldu (Pappe, 2007: 17). Bu dönem Mısır valisinin kontrolü altında olduğu tarihlere aitti. Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa devletlerinin müdahalesiyle yenilgiye uğratılması, Avrupa'nın bölgede gücünün de artmasına sebep olmuştu. Özellikle İngiliz konsolosu Woods, bölgenin fiili valisi gibi hareket ediyordu. Avrupa ülkeleri, Osmanlı devletini zayıflatmak ve nüfus yerlerini paylaşmak amacıyla, sosyal, dini ve mezhepleri imparatorluğa karşı kıskırtmaktaydılar. Öte yandan, bu tür ülkelerin konsolosları Hristiyan azınlıkların meselelerini benimsedi ve korumalarını Kudüs ve diğer yerlerdeki Yahudi gruplarına genişleterek erken Yahudi göçmenlerin ikametgahını güvence altına aldılar. Bu dönemde misyonerler de büyük bir hızla bölgeye gelmeye başladılar ve çalışmalarını Kudüs'te yoğunlaştırdılar. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Kudüs'te yaşayanlarla karşılaştırıldığında misyonerlerin yüzdesi dünyadaki diğer tüm ülkelerden daha fazlaydı.

Bölgedeki Mısır yönetiminin (1831-1840) kısıllığına rağmen, bu dönem Filistin tarihinde önemli değişikliklere yol açtı. Mehmet Ali Paşa, durumunu sağlamlaştırmak adına Avrupalı güçlerin, özellikle İngiltere'nin desteğini almak için, ilk olarak fethettiği bölgelerdeki gayrimüslim dini cemaat mensuplarına karşı her türlü açık ayrımcılığı ortadan kaldırdı. Bu cemaatler Müslümanlarla aynı haklara sahipti ve hatta bir dereceye kadar da ayrıcalıklı hale geldiler. Yine Avrupalıların iç kısımlarda konsolosluk açmalarına ve dini misyonerlik faaliyetlerini genişletip kurumsallaştırmalarına izin vererek onların siyasi ve dini-kültürel nüfuzunu kolaylaştırdı. Bu sayede İngiliz hükümeti, 1838'de Kudüs'te ilk konsolosluğu açtı. Osmanlı Devleti, 1840 yılında bölgenin yönetimini devralsa da İngiltere'nin Kudüs konsolosluğu devam etti. Daha sonra bölgede Prusya (1842), Fransa ve Sardinya (1843), Amerika Birleşik Devletleri (1844), Avusturya (1849) ve İspanya (1854) konsoloslukları açıldı. Kırım Savaşı'ndan (1853-56) kısa bir süre sonra da Kudüs'te Rus konsolosluğu (1858) açıldı (Lemire ve Dalachanis, 2018: 202). Avrupalı devletler kısa sürede hızlı bir şekilde şehrin gelişimi ve geleceği üzerinde hakimiyet ve nüfuz için rekabet etti. Kapitülasyonların ve yabancı konsoloslukların koruması altında, Avrupalı girişimciler ve hükümetler tarafından eğitim ve sağlık kurumları inşa edildi (Şimşek, 2017: 2). Kapitülasyonlar sayesinde Avrupalılar, vergi ve gümrük vergilerinde önemli avantajlar ve sınır ötesi haklar sağladı (Mazza, 2009: 211). Şehirde postane, hastane, okul, kilise,

³ Mehmet Ali Paşa isyanı; Yunan isyanında Mora ve Girit valiliklerinin verilmesi karşılığında Osmanlı devletine yardım gönderen M. Ali Paşa, Mora'nın elden çıkmasıyla, II. Mahmut'tan, Suriye yönetiminin verilmesini talep etmesi ve bu talebin reddedilmesi üzerine çıkmıştı.

⁴ Gunboat, terimsel açıdan "tehdit diplomasisi" olarak da kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gunboat diplomaside, diplomatik ilişkilerle paralel biçimde silah tehdidinin kullanılarak politikaların yönlendirilmeye çalışılması söz konusudur (Çolak ve Aydar, 2018: 960).

manastır, kültür merkezleri açıldı. Avrupalılar, kendi ülkelerinden gelen hacıları ve turistleri konaklatmak için binalar inşa ettiler (Mourad ve Matossian, 2018: 115). Böylece Filistin, Avrupa çıkarlarının karşıt olduğu girdabın içine düştü. Büyük Güçler, bölgeye karşı olağandışı bir istekle planlar tasarladı ve vizyonlar geliştirdi (Aksoy ve Taşkın, 2017: 163).

1840 yazında, mühendislik, piyade, topçu ve kurmay birliklerinden seçilmiş bir dizi İngiliz subayı Suriye'ye gönderildi. Bu kişiler Mehmet Ali Paşa'nın Filistin ve Suriye yönetimini sona erdirmek ve Osmanlı rejimini yeniden sağlamak amacıyla Suriye'ye gönderilen İngiliz ordusunun bir parçasıydı. Bunlar normal askeri keşif gezileri sırasında birkaç kıyı kentinin tahkimatlarını ölçtü ve haritalandırdılar. Mart 1841'de, 1:4 800 ölçeğinde taslak bir harita için Kudüs'ü ziyaret ettiler. Filistin hakkında genel bir araştırma yapma fikri, Amiral Sir William Symonds'un (1782-1856) fikriydi. Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un da desteği ve yardımıyla Mayıs 1841'de incelemeler başlatılsa da, çalışmalar tamamlanamadan, bu gurubun Suriye'deki askeri görevi yılın sonlarında sona erdi (Goren, 2002: 89).

Mehmet Ali Paşa, misyonerlerin bölgeye gelmesine bir engel teşkil etmemiştir. Fransızlar Katoliklerin, Ruslar ise Ortodoksların hamisi olduğunu ifade etmekteydi (Meyer ve Brysac, 2016: 176). Protestan kiliselerinin bölgeye gittikleri tarih bu dönemde başlamıştır. 1841'den itibaren Kudüs'te, Almanya-İngiltere ortaklığında bir Anglikan-Lutheran Protestan piskoposu vardı ve 1886'da ortaklık bozulunca İngiltere Kilisesi Anglikan kısmının sorumluluğunu üstlendi (Sabella, 2018: 141). Filistin'de görülen ilk İngiliz misyonerler, evangelistler tarafından 1799'da kurulan Church Missionary Society (CMS) Protestan misyoner örgütünün temsilcileriydi. Bu misyoner örgüt, Osmanlı topraklarında özellikle Filistin bölgesinde Protestan inancını yaymak istiyordu. Ayrıca bölgedeki Katoliklerle mücadele ederek, Roma kökenli (Popish) inançlarını yayma çalışmalarını engellemek istemişlerdir (Öney, 2019: 77). Çalışmalarını Filistin'de öncelikli olarak da Kudüs'e yönelten bir diğer İngiliz Protestan misyon teşkilatı London Jews Society (LJS) olarak bilinen London Society for Promoting Christianity Among the Jews idi. Bu grup bölgede yaşamakta olan Yahudiler arasında Protestanlığı yaymak, onları içinde buldukları durumdan kurtarmak için 1833 yılında Filistin'de ilk misyon istasyonunu açtı (Öney, 2019: 144). Bu misyon teşkilatı özellikle sağlık çalışmalarına ağırlık vererek faaliyetlerini Yahudiler arasında yürüttü.

İngiliz yönetimi de, Filistin'e özellikle Kudüs ve çevresine önem vermiş ve burada faaliyet yürüten İngiliz misyonerlerine destek olmuştur. Tanzimat'ın ilanından hemen sonra Kudüs'te okul açmaya başlayan İngiliz misyon kuruluşlarının 1897 yılında Suriye ve Filistin topraklarındaki okul sayısı 142'ye, bu okullara devam eden öğrenci sayısı ise 8.933'e ulaşmıştı. Bu dönemde İngilizlere ait Kudüs ve çevresinde 35 okul, 7 kilise ve 7 sağlık kurumu vardı. Osmanlı kayıtlarına göre ise, 20. yüzyılın başlarında Kudüs Sancağında İngilizlere ait okul sayısı 28'dir (Şimşek, 2017: 6).

2. Filistin'e Yahudi Göçü

Avrupa ülkelerinde sorunlar yaşayan Yahudilerin Filistin topraklarına göçü 18. yüzyılın ilk yarısında bin kişilik bir grubun gelmesiyle başladı. 1740'ta Haham Hayyim Abulafia, göçmenleri Taberiya ve çevresine yerleştirdi. Bu göçmenlerden bir yıl sonra Fas ve İtalya'dan gelenler de Kudüs'e yerleştirildi. 1791'de Prusya elçisinin, Kudüs'te Fransız vatandaşı Yahudilerde artış olduğunu söylemesi üzerine Osmanlı yönetimi olayla ilgili inceleme başlattı (Serbestoğlu, 2012: 492).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yahudi cemaati için, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde olan Filistin, en uygun bir göçmen bölgesi olarak tanımlandı. Osmanlı döneminde Filistin'e gelen Yahudiler göç sebeplerine göre sınıflandırılmışlardı. I. Dünya Savaşı öncesi göçmenlerin yaklaşık yarısı dini nedenlerle gelmiş ve esas olarak dört kutsal şehre (Kudüs, El Halil, Taberiya ve Safed) yerleşmişti (Shilo, 2008: 2). "Eski Yishuv" olarak adlandırılan bu göçmenler Halukkah⁵ fonları tarafından büyük ölçüde desteklendiler. 1882 sonrası Filistin'e yapılan göçlerin, pogromlar⁶ nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapılan göçler, sadece artan antisemitizm ve dini-tarihsel nedenlerle değil, aynı zamanda modern milliyetçi duygularla beslenen göçlerdi. Bu göçmenler, yeni yerleşim merkezleri inşa etmek, tarımsal alanlar oluşturmak, İbrance konuşulan şehirler, eğitim ve kültür kurumları kurmak ve yeni bir Yahudi toplumu oluşturmak istiyordu. Bu göçmen nüfus ise "Yeni Yishuv" olarak adlandırılmıştır (Reinharz, 1994: 63).

2 Mayıs 1860 tarihinde Peşte kentinde dünyaya gelen Theodore Herzl'in (1860-1904) adı, Filistin'e geri dönmeyi amaçlayan Yahudi hareketiyle eşanlamı bir niteliğe büründü. Siyonizm fikri kendisinden çıkmasa da, bu fikri uluslararası eyleme dönüştürdü. Herzl, Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra bir Viyana gazetesinde çalışmaya başladı. 1896'da Siyonizm'in ideolojik temelini oluşturan Yahudi Devleti'ni yazdı (Akyıldız ve Kurşun, 2018: 41). Kitabın yayınından bir yıl sonra 1897'de Basel'de ilk Siyonist Kongre, Herzl'in girişimiyle yapıldı. Bu kongreye İki yüzden

⁵ Yahudi dünyasının her köşesinden gönderilen hayırsever bağışlar. Daha geniş anlamda halukkah, bu desteğin organize yöntemini ve özellikle 18. yüzyılın sonundan sonra bundan sorumlu olan kurumları ifade eder. Orta Çağ boyunca ve özellikle sonraki yüzyıllarda, Filistin Yahudilerine yönelik bu destek yöntemi yaygınlaştı ve Yahudi dünyasının tamamını kapsadı.

⁶ Pogrom, Rusça "yıkım" veya "isyan", anlamına gelen dini, ırksal veya ulusal bir azınlığın şahıslarına ve mülklerine karşı yetkililer tarafından onaylanan veya göz yumulan bir kalabalık saldırısı olarak tanımlanmaktadır. Terim genellikle Rus yetkililerin Yahudi halkına yönelik şiddetini, özellikle de resmi olarak zorunlu katliamları tanımlasa da, kelime başka dini, etnik grupların katliamlarına da kapsayacak şekilde yayıldı.

fazla delege katıldı. Kongrede, Yahudi halkının Filistin'de hukuken tanınması için çalışmaların yapılması istendi. 1898 yılında düzenlenen İkinci Siyonist Kongre'de, Eretz Israel'in (İsrail Ülkesi) bu amaç için kolonyalize edilmesinin gerekliliği üzerinde duruldu. Üçüncü Siyonist Kongre ise 1899'da düzenlendi. Herzl, bu toplantıda Osmanlı padişahından Filistin toprakların kiralananak bölgeye uluslararası meşruiyet kazandırılmasını önerdi. Herzl, bu amaçla İstanbul'a geldi ancak Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876-1908) ile buluşması mümkün olmadı. Ayrıca Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti'nin topraklarında Yahudi yerleşimi fikrine olumlu bakmıyordu. Siyonistler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik zorlukları bildiklerinden kendilerine Filistin'de toprak verilmesi karşılığında yardımcı olacakları ve Musevî iş adamlarının ellerinde bulunan Avrupa gazeteleri vasıtasıyla manevi destek sağlayacakları konusunda tekliflerde bulundular (Y. PRK. TKM, 38/51, Fî 23 Mart sene (12)97 / [4 Nisan 1881]).

Osmanlı yönetimi, toprak satışı konusunda çok önceden 1857 yılında, yabancı uyrukların çeşitli hilelere başvurarak Filistin'de arazi satın almasının önlenmesi için tedbirler alınması ve Kudüs'teki emlak ve arazilerin tahririnin yapılmasını istemişti (A. MKT. MVL, 93/38, Fî 25 R. sene [12]74/[13 Aralık 1857]). II. Abdülhamit döneminde İngiliz ve Fransız vatandaşı dini cemaatlerin arazi kanunnamesinin kendilerine verdiği avantajdan yararlanarak Suriye'nin sahil bölgelerindeki arazileri bazen şahıslar bazen de şirketler adına değerinden çok daha fazla paralar ödeyerek satın alıyorlardı. Bu gelişmeleri Hüseyin Rıza Paşa hazırladığı layihada belirterek, satışlarının önlenmesi için devletin gerekli tedbirleri alması konusunda yetkilileri uyarmaktadır (Saylan, 2015: 552).

Yahudi göçmenlerin Filistin'e yerleşmelerine izin verilmemesi yönündeki yasağa rağmen, Romanya'dan gelerek Hayfa'ya yerleşen göçmenlere iskân izni verip Devlet-i Aliyye tabiiyetine kabul eden sorumlular hakkında tahkikat yapılması ve söz konusu yasağın titizlikle uygulanmaya devam edilmesi yönünde kararlar alınmıştı (ŞD, 2275/34, Fî 20 şevval sene [1]303 ve fî 10 Temmuz sene [1]302 / [22 Temmuz 1886]). Ancak bu önlemlerin çok da etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

1882'de çoğu öğrenci bazı genç Yahudiler Harkov'da (Harkiv) bir araya gelip "Siyon Aşıkları" adında bir örgüt kurdu. Amaçları göç etmektir. Batı'daki geniş topraklara değil, Hristiyan aleminde Filistin olarak bilinen Osmanlı topraklarına göç etmektir. Filistin'e ilk toplu Yahudi göçü yine bu tarihte 1882'de gerçekleşti. Siyonist tarih yazımında bu göç Birinci aliya⁷ olarak adlandırıldı (Arslantaş, 2011: 641). Bu ilk yerleşimciler çok zengin değildiler ve çiftçi olarak da deneyimsizdi. Destek Fransız bankacılık ve şarapçılık hanedanlığının oğlu Baron Edmond de Rothschild'den geldi. Bir şarap endüstrisi oluşturuldu ardından turuncuğil üretimi başladı ve böylece yerleşim bölgelerinin ekonomik tabanı oluştu (Fraser vd. 2011: 35).

Bu göç dalgasına 1890-1891 yıllarında Rus baskısından kaçan Yahudiler de katıldı. Osmanlı devleti, 1880'den sonra Filistin'de Yahudilerin kitlesel değilse de bireysel yerleşimlerine sorun çıkarmadı (Karpas, 2001: 168). Kitlesel yapılan göçleri engellemek için Temmuz 1882'de Doğu Avrupa Yahudilerinin Filistin'e göç etmelerini ve toprak satın alma girişimlerini yasaklayarak bazı sınırlamalar getirdi. Filistin'e ikinci toplu göç 1904'te başladı ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar da sürdü. 1909 yılında Tel Aviv şehrinin temelini atan bu yerleşimcilere zamanla yenilerinin de eklenmesiyle 1914 yılında bölgedeki Yahudi nüfus 85.000'i buldu (Arslantaş, 2011: 642). 1840'ta Filistin'de 10.000 kişilik bir nüfusa sahip olan Yahudiler, I. Dünya Savaşı öncesinde sekiz kat artarken, genel nüfus yalnızca iki buçuk oranında arttı.

3. İngiltere'nin Yahudilere olan ilgisi

13. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Yahudi düşmanlığı propagandaları İngiltere'ye de sıçramış ve ülkeden Yahudiler göç ettirilmişti. Kral I. Edward (1239-1307) yönetiminde 1290 yılında Yahudiler İngiltere'den büyük oranda çıkarılmıştı. Zaman içerisinde Yahudilere karşı gerçekleştirilen pogromların şiddetinin azalması sonucu dünyanın değişik bölgelerinden İngiltere'ye yeniden Yahudi göçü yaşanmıştır. Bazı araştırmalarda İngiltere'nin Kudüs'e konsolos atamasında, Yahudilerin Filistin'e dönüşü fikrine duyduğu sempati ve gelecekteki yerleşimcilere İngiltere'nin koruma isteğinin etkili olduğu düşüncesi hakimdir (Verete, 1970: 316). Kudüs'te İngiltere'nin bir konsolosluk temsilcisi atamaya yönelik ilk girişimi, Şam'da görevli olan İngiliz Başkonsolosu John William Perry Farren tarafından 1834 yılında gündeme getirildi. Farren, 1834 yılının Ekim ayı ortalarında iki İngiliz vatandaşı ile bir Rum arasında ortaya çıkan bazı mali ve diğer anlaşmazlıkları çözmek için Kudüs'ü ziyareti esnasında yaptığı görüşmeler, kentte ve ülkenin diğer yerlerinde yaşanan bazı siyasi olaylar onu Kudüs'e bir yardımcı atanması konusunda düşünceye sevk etti (Verete, 1970: 319).

1837'den itibaren, sonraki on yıl boyunca, İngiltere'nin doğu siyasetinin bir parçası olarak Siyonizm'in savunuculuğu gündemdedi. Michael Russell, 1837'de yayımlanan Filistin veya Kutsal Topraklar (Palestine or the Holy Land), adlı kitabında, Doğu'daki siyasi değişimlerde bir Yahudi'nin Filistin'e olan özlemini tatmin etme şansı görmekteydi. Dini faktörler de gelişmelere yön vermekteydi. İskoçya Kilisesi Genel Kurulu, Andrew Bonar ve Robert M'Cheyne'i Filistin'deki

⁷ Aliya, Yahudilerin yerleşmek amacıyla Filistin'e yaptıkları göç anlamına gelmektedir. Modern dönemlerde Siyonizm idealini gerçekleştirmek amacıyla yapılan göçler için kullanılmaya başlanan terim, Orta Çağ'da bir Yahudi'nin tekrar bir araya gelmeye çalışan milletin bir üyesi olarak manevî derecesini yükseltmek amacıyla "Filistin'e yaptığı mukaddes yolculuk" anlamında kullanılmıştır.

Yahudilerin durumu hakkında rapor hazırlamaya gönderdi. Bu raporun sonucunda, Kudüs'e bir İngiliz Konsolosunun atanması ve tek güç olarak tüm Doğu'da Yahudilerin koruyucusu olunması gerektiği belirtildi (Sidebotham, 1918: 118).

1838'de Lord Shaftesbury ve daha sonraki yıllarda Filistin Britanya konsolosu James Finn (1846–1863) Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmesi ve İngiltere desteğinde Yahudi devleti kurmasına yönelik bir dizi projeler öne sürdü. 1841'de Shaftesbury, London Times'da Avrupalı liderlere açık bir mektup yayınlayarak Yahudilerin Filistin'e geri dönüşü için bir yazı kaleme aldı. Sir Laurence Oliphant, 1865'te Parlamento'ya seçildikten sonra Doğu Avrupalı Yahudiler için bir sığınak olarak Filistin'de bir Yahudi yerleşimi kurmanın yollarını aramaya başladı. Bunun için 1878'de İstanbul'a geldi ve Yahudi mültecilerin Filistin'e yerleşmesine izin verilmesi için İngiltere adına Padişah'a dilekçe verdi. Oliphant, Filistin'de arazi satın alma izni aldı ve Amerikalı evanjelistler arasında para toplamak için Amerika'ya gitti. Amerika'dayken, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesine yardımcı olmak için uluslararası ortaklığını önerdiği planını İngiliz hükümetine ilettiler. Avrupalı, Amerikalı ve İngiliz Hristiyanlar, Doğu Filistin'de yirmi beş dönümlük arazi kiralarak Rus Yahudi mültecilerini yerleştirdiler. Bu gelişmeler Lord Palmerston (Henry John Temple) tarafından olumlu karşılandı. Rothschild ailesiyle bağlantılı İngiliz banker Moses Montefiore de bu sürece destek oldu (Lutskiy, 2020: 123). Aslında Palmerston, İngiltere'ye Osmanlı coğrafyasında bir bağlantı arıyordu ve böylece imparatorluğun içişlerine müdahalede işleri kolaylaşacaktı. Yahudileri vadedilmiş topraklara götürme fikri aynı zamanda bir iç politika fikriydi. Bu durum bir nevi Yahudilerden kurtulma aracı olarak düşünülmekeydi (Fromkin, 2016: 241-242).

İngiliz devlet adamı Lord Palmerston, Shaftesbury'nin Yahudilerin Filistin'de ulusal bir yurt kurmaları düşüncesine ilgi göstermiş ve bazı girişimlerde de bulunmuştu. Kudüs'teki Yahudilerin koruyucusu olunabileceği ve bunun Kudüs'teki konsolosluk aracılığıyla yapılabileceği fikrini önerdi. Palmerston'a göre, İngiltere'nin desteği ve aracılığıyla Yahudiler sorunlarını Babıali'ye aktarma olanağı elde edecekti. Ayrıca dünyanın farklı ülkelerine yerleşmiş Yahudilerin Filistin'e gelmesiyle bölgeye getireceği zenginlik Osmanlı'nın ekonomik olarak ilerlemesine katkı sağlayacaktı (Lewis, 1996: 183).

Bu düşünceler İngiliz yönetimi ve Kraliçe Viktorya tarafından olumlu karşılandı, ancak bu duruma Osmanlı yönetimi sıcak bakmadı. Durum böyle olsa da İngiltere'nin Filistin'deki Yahudilere desteği hiç hız kesmedi. Yahudi asıllı İngiliz vatandaşı Moses Montefiore, İngiltere himayesinde Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini ortaya attı. Şam'da bir Sardunyalı Kapuşin rahibi ve hizmetkarının kaybolmasından sorumlu tutulan Yahudilerin tutuklanması olayı uluslararası boyut kazanınca İngiliz yetkililer, bölgeye giderek Mehmet Ali Paşa ve padişahla görüştü. Bu görüşmenin neticesinde Padişah Abdülmecit, Yahudilerin can ve mal güvenliklerinin Osmanlı Devleti'nin güvencesi altında olduğu belirten bir ferman yayınladı. Palmerston, Montefiore'nin Yahudi yerleşim fikrine bu gelişmelerden sonra daha sıcak bakmaya başladı. İngiliz Kudüs konsolosu Finn, İstanbul'daki büyükelçi Stratford Canning'e (1786-1880) gönderdiği 7 Kasım 1851 tarihli raporunda Kudüs'teki Yahudilerin çoğunun kendi himayelerinde olduğunu bildirdi. 1870 yılının sonlarına doğru Laurence Oliphant, Filistin'de kullanılmayan boş arazileri alıp, Yahudileri yerleştirmek için *Palestine Development Company* şirketinin kurulmasını istedi. Bu şekilde Filistin'e yerleşecek olan Yahudiler, Avrupa için de sorun olmaktan çıkacaktı. İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu arttıracak olan bu projeye İngiliz hükümeti gayri resmi olarak destek verdi (Serbestoğlu, 2012: 495-496).

İngiltere Filistin'e yönelik ilgisini her alanda göstermekteydi. "Arkeoloji, jeoloji ve Filistin'in tarafsız tarihi" konularında bilimsel faaliyetleri desteklemek için, Filistin Araştırma Fonu (Palestine Exploration Fund) oluşturulunca, bu girişim 1865'te İngiliz Kilisesi ve Kraliyet Coğrafya Kurumu'nun yanı sıra bakanlık düzeyinde de desteklendi. İngiliz komutan Herbert Kitchener, Filistin Araştırma Fonu için bölgenin bir haritasını çıkarmıştı (Meyer ve Brysac, 2016: 176). 1869'da Suriye, Filistin ve Mısır'ı dolaşan İskoç gezgin John MacGregor gördüğü manzara karşısında, "İngiltere'deki Hristiyanlar arasındaki Yahudiler kibarlık, temizlik, lüks ve zarafet içerisinde yaşıyorlar; Galile'deki (Celile) hahamlara bir çöplerini olsun göndermiyorlar" diye yazmıştır (Lewis, 1996: 191). Yahudiler sadece İngiliz siyasetinden değil, Hristiyanlardan da destek görmekteydi.

Yahudilere, İngiltere politik tarihinde önemli yer edinmiş kişilerin ilgisi de söz konusuydu. Manchester, İngiltere'de en çok Yahudi nüfusu barındıran ikinci kentti. Arthur Balfour ve Winston Churchill gibi bölge milletvekilleri Yahudi seçmenlerin özel kaygılarının farkındaydılar. Churchill'in Yahudi kaygılarına ilk kez siyasi katılımı 1904'te yirmi yedi yaşındayken gerçekleşti. O yıl Oldham Parlamentosu üyesi iken Liberal Parti'ye ilgi duymaktaydı. Churchill, Oldham'daki seçim bölgesinin üçte birinin Yahudi olduğu Manchester North-West'i temsil etme davetini kabul etti (Gilbert, 2007: 25). Birinci Dünya Savaşı başladığında 1914 yılında Winston Churchill 39 yaşındaydı ve Başbakan Herbert Asquith'in hükümetinde Deniz Bakanı olarak görev yapmaktaydı (Fromkin, 2016: 49). Birinci Dünya Savaşı dönemi İngiliz başbakanı Lloyd George'un da Siyonizm'e olan ilgisi 1903 yılına dayanmaktadır. Bu tarihte Lloyd George, Siyonist çevreleri bölen bir davada Siyonist hareketin kurucusu Theodore Herzl'in avukatıydı. Savaş sürecinde Filistin bölgesinin kendi kontrollerinde olması konusunda ısrarlıydı. Bölgenin Fransa'nın eline geçmesinin uygun olmayacağı düşüncesindeydi. Aynı zamanda Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasına yönelik isteği de söz konusuydu (Fromkin, 2016: 49). Kısacası Dünya savaşı başlamadan Yahudiler, İngiliz siyasetinde önemli görevler üstlenecek kişilerin desteğini sağlamış durumdaydılar.

İngiltere kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlama bahanesiyle 1906 yılında Sina Yarımadası'nı işgal ederek Mısır bölgesini topraklarına kattı (Aksoy, 2019: 163). İngiltere için Süveyş Kanalı'nın savunması ve Mısır'ın güvenliğinin sağlanması açısından Filistin bölgesi önem arz etmekteydi. Bu anlayış doğrultusunda I. Dünya Savaşı'nda Irak ve Filistin'i işgal etmek İngiltere'nin temel politikalarından biri olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin dünya savaşına girmesi Siyonizm'in gerçekleşmesi için politik bir ortam yaratmıştı. 1915'te Yahudi kökenli Ulaştırma Bakanı ve Liberal Parti'nin liderlerinden Herbert Samuel, Başbakan Henry Asquith'e verdiği bir muhtıradan "Britanya İmparatorluğu için stratejik önemi olduğundan Filistin'in, İngiliz himayesine alınmasını önerdi ve oraya geniş boyutlu bir Yahudi iskanının özendirilmesinin yararlarını anlattı". Ancak Asquith, Samuel'in bu fikrine çok da olumlu yaklaşmamıştır (Fromkin, 2016: 242).

İngiltere'nin Yahudilere olan ilgisinin temelinde tarihi mistik dini yaklaşım ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki çıkarları söz konusuydu. Britanya Doğu Akdeniz'de herhangi bir etkiye sahip olmadan önce; İngiltere'deki Hristiyanlar, Kutsal Kitap'ta Yahudi halkına verilen vaatleri ve onları topraklarına geri getirmede ne gibi rolleri olabileceğini tartıştılar. 16. yüzyılda, bazı İngiliz Reformcularının, Mesih dönmeden Yahudilerin anavatanlarına geri döneceklerine dair bir inançları vardı. Yahudiliğin bir ilkesi, Yahudilerin bir gün ülkelerine dönecekleridir. 19. yüzyıla kadar, Filistin'de bir Yahudi yurdu için yapılan planların çoğunu Hristiyanlar düşünmekteydi. Bu planın da uygulanmasında en önemli rolü şüphesiz İngilizler üstlenmişlerdi.

Dini gerekçelerden de öte İngiltere'nin emperyalist çıkarları bölgenin kontrol edilmesi istediğinde daha baskındı. İngiltere, Filistin'in coğrafi konumu nedeniyle Hindistan'ın güvenliğini sağlamak için 1882'de Mısır'ı işgal etti. 20. yüzyılın başlarında da bu konudaki hassasiyeti devam etti. Doğu Akdeniz'de, Mısır'a bir tampon ve Irak'a açılan bir kapı konumundaki Filistin, İngiliz devlet adamları tarafından Süveyş ve Hindistan'ın güvenliği için kritik bir coğrafya olarak görüldü (Ediz, 2019: 103). Filistin'in başka bir güç tarafından ele geçirilmesi imparatorluğun güvenliği açısından sorun teşkil edebilirdi. Savaşın sona bölgeyi kontrol edecek herhangi bir güç Britanya'nın Hindistan'a giden yoluna müdahale etme fırsatına sahip olacaktı. Bu koşullar altında İngiliz emperyalizmi ile Siyonist hareket, Filistin'in geleceği konusunda ortak hareket etme gereği duymuştur.

4. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Filistin Politikası

1798'de İngilizler, Mısır ve Suriye'yi fethetmek için yola çıkan Napolyon Bonaparte'a müdahale ettiler. Aynı şekilde Mehmet Ali Paşa'nın, Suriye ve Filistin'in kontrolünü ele geçirdiğinde, İngiltere de dahil olmak üzere, Avrupalı güçler çıkarlarının zarar göreceği düşüncesiyle düzenin devamını sağlamak adına olaylara müdahale ettiler. İngiltere'de Doğu Sorunu olarak bilinen ve Asya'daki Büyük Oyun, 19. yüzyılın son çeyreğinde çoktan değişmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda başka bir boyut kazanmıştır.

1906 yılında İngiltere, Mısır'ı resmen işgal etmiş ve Süveyş Kanalı'nın korunmasında tampon bölge olarak Filistin'in önemi daha da artmıştır. Filistin, savaş öncesi dönemde ittifaklar ve karşı ittifaklar ağına gömülmüş olan Avrupalı güçlerin yer aldığı diplomatik mücadelenin bir parçası oldu. Rusya, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere, Avrupalı güçler bu bölgeyle yakından ilgileniyordu (The National Archives' reference, CAB 24/23/20). Bu üç ülkeye karşı, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da bölgede Osmanlı varlığını destekliyorlar ya da en azından bölgenin kendi kontrolleri altında olmasını istiyordu.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi İngiltere'nin bölge ile ilgili politikalarına da yeni boyutlar kazandırdı. Aralık 1914'te bir İngiliz kruvazörü, Yafa-Gazze arasındaki sahil karakollarından birini bombardıman etti (Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I, 2013: 113). Savaş başlamadan önce İngiltere bölgedeki yerel liderlerle iş birliği yapma çabasına girmişti. Bu iş birliği içerisine Yahudi liderler de dahil olmak için çaba sarf ediyordu. Osmanlı yönetimi ise Siyonistlerin İngiltere ile iş birliği arayışlarına rağmen, Osmanlıya açıktan cephe almış Siyonistler ile Osmanlıya bağlı Yahudiler arasında bir ayırım yapma yoluna gitmiştir (Asker, 2016: 99).

4.1. Filistin'in Geleceği Tartışmaları ve Filistin Raporu

I. Dünya Savaşı devam ederken 1915 yılı başlarında Filistin geleceği konusunda olası gelişmelere karşı neler yapılacağı konusunda İngiliz kabinesini bilgilendiren raporlar sunulmuştur. Bu raporlarda Filistin'in savaş sonrası durumunun ne olacağı farklı açılardan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Olayların seyrine bakılacak olursa, savaşın sonunda Filistin'in statüsünde bir değişime gidileceği öngörülmektedir.

Kabineye sunulan raporlarda Filistin'in geleceği konusunda olası alternatifler arasında Fransa tarafından bölgenin ilhak edilebileceği ifade edilmektedir. Ancak bu ilhak, Süveyş Kanalı'na bu kadar yakın büyük bir Avrupa gücünün bölgeye yerleşmesi, Britanya İmparatorluğu'nun temel iletişim hatları için sürekli ve korkunç bir tehdit olarak görülür. Kanal'ın doğusundaki çöl bölgesi Türklere karşı stratejik bir sınır oluştursa da, güçlü bir Batı devleti tarafından organize edilen ve El Ariş'ten bir demiryolunun döşenmesiyle desteklenen askeri seferde Kanal'ı savunmada yetersiz kalınabilirdi. Mısır

İstihbarat Dairesi'nin bir raporunda Fransız ilhakının bölge sakinleri için hoş karşılanmayacağı belirtilmektedir. Raporda Fransa'nın çıkarlarının Filistin'den çok Kuzey Suriye'de olduğu belirtilir. Bir Fransız şirketinin Yafa'dan Kudüs'e kadar 54 millik bir demiryoluna sahip olduğu, ancak bu şirket hisselerinin büyük bir meblağ ile satın alınabileceği belirtilir. Fransa'nın ilhaki Yahudiler için de kesinlikle istenmeyen bir durum olarak değerlendirilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/5).

Filistin'in Türkiye'ye bırakılması konusu raporda geçse de, Türk yönetiminde Filistin'in yüzlerce yıldır herhangi bir gelişme sağlamadığı, yerli nüfusun sefalet içinde yaşadığı, yollar, limanlar, sulama ve sağlık çalışmalarının ihmal edildiği vurgulanır. Yine de yönetimin iyileştirilmesi ve Yahudi kolonizasyonu için bazı güvenceler alınması ile bu durumun olabirliği düşünülür. Böyle bir politikanın herhangi bir durumda uygulanabilir olup olmayacağı, savaştan sonra kuzey ve doğudaki toprakların mevcudiyetine bağlı olacağı ifade edilir (The National Archives' reference, CAB-37/126/1).

Raporda ayrıca savaş sonrası Filistin'de tüm ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir yönetim kurmanın, ülkeyi ölüme terk etmek olduğu belirtilir. Bu yönetim şeklinde sürekli anlaşmazlıklar kaçınılmaz olacak ve bölgenin kalkınması ve halkın ilerlemesi için hiçbir şey yapılmamasına neden olacaktır. Ayrıca, uluslararası formda bir statü, bölgenin Almanya'nın etki alanına girmesine neden olabileceği ve Almanya'ya aşamalı olarak bölgeye nüfuz etmesi için bir fırsat verecekti. Bu ülke, savaştan sonra Uzak Doğu'dan ve dünyanın diğer bölgelerinden büyük ölçüde uzaklaştıktan sonra, enerjisinin önemli bir kısmını Filistin'e yoğunlaştırabilirdi. Böyle bir olasılık, Mısır'daki İngiltere kadar Kuzey Suriye'deki Fransa için de riskliydi (The National Archives' reference, CAB-37/126/1/3).

Savaşın patlak vermesi, dünya ülkelerine dağılmış on iki milyon Yahudi arasında da bir hareketlilik yaratmıştı. Bu koşullar Yahudilerin Filistin topraklarına dönüşü için uygun bir ortam oluşturulabilirdi. Yine de bağımsız, özerk bir Yahudi Devleti kurma vaktinin henüz gelmediği raporda ifade edilmektedir. Son yıllarda Filistin'de nüfusun artması, aslında çoğunlukla Yahudi göçmenlerden kaynaklanıyordu. Yahudi tarım kolonileri yaklaşık on beş bin kişiye sahipti ve Kudüs'te ikamet edenlerin üçte ikisi Yahudilerden oluşmaktaydı. Fakat bir bütün olarak Filistin'de Yahudiler muhtemelen nüfusun yaklaşık altıda birinden daha azdı. (The National Archives' reference, CAB-37/126/1). Arap ırkına mensup 500 bin veya 600 bin Müslüman, 90 bin veya 100 bin Yahudi sakininin desteğine dayanan bir hükümet kurmanın hiçbir güvencesinin olamayacağı, çatışmanın kaçınılmaz olduğu öngörülmektedir. Bir Yahudi devleti özlemini bir asır erken gerçekleştirmeye çalışmak, onun gerçekleşmesini yüzyıl daha ileri bir tarihe atabilirdi. Bu düşüncelerin, Siyonist hareketin liderleri tarafından da kabul gördüğü ifade edilir. (The National Archives' reference, CAB-37/126/1/3).

Raporda, Filistin bölgesinin İngiltere'ye dahil olması, Hindistan ve Mısır'da Müslüman dostluğunu kazanmak adına olumlu olarak değerlendirilir. Bu durum Şerif Hüseyin ve onun Müslüman tebaası için de muhtemelen kabul edilebilirdi. Fakat bu politika, Müslüman ve Yahudileri dengelemeye yetecek kadar gelişmeden uygulamaya konursa, ülkenin yönetimindeki zorlukları yeniden ortaya çıkaracaktır. Düzenlemenin Araplar tarafından kabul edileceği de kesin değildi. Yahudilerin gözünde, İngiltere'nin doğrudan yönetimi altında bir Yahudi Devleti, daha hızlı gelişirken böyle bir durumda sıkıntılar olabilirdi (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/5). Aslında durum Yahudi odaklı değerlendirilmektedir. Raporda Filistin'de İngiliz hükümdarlığı altında hatırı sayılır bir Yahudi topluluğunun kademeli olarak büyümesi, Avrupa'daki Yahudi sorununu çözmeyeceği belirtilmektedir. Bölge dokuz milyon Yahudi'yi barındıracak yeterlilikte olmasa da üç veya dört milyon kişiyi tutabilir ve Rusya ile diğer yerlerdeki baskılar biraz azalabilirdi (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/6). Bu çözümün, şimdiye kadar Siyonist hareketle ilgilenmemiş olan çok sayıdaki Yahudi için de samimi bir şekilde karşılanacağına inanılmaktadır.

Raporda asıl vurgu Filistin bölgesinin İngiltere himayesine alınmasının en uygun yol olacağı görüşüdür. İngiliz çıkarları açısından bakıldığında Filistin bölgesi, Mısır için bir koruma olacaktır. İngilizlerin elindeki Filistin saldırıya açık olsa da bölgenin dağlık yapısı, bir düşman tarafından işgalini zorlaştıracak ve bu ileri karakol tartışılırken, Mısır garnizonunun artırılması ve savunmanın güçlendirilmesi için zaman kazandıracaktı. Lübnan'da Avrupalı bir komşuyla ortak bir sınır, İngiliz İmparatorluğu'nun hayati çıkarları için El Ariş'teki ortak bir sınırdan çok daha küçük bir risk olarak değerlendirilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/3).

İngiliz yetkililer Filistin'in İngiltere'ye dahil edilmesinin kendilerine manevi bir güç katacağını da düşünmektedirler. Protestan dünyasında yaygın ve köklü olan, İbrani halkını mirasları olacak toprağa iade etme fikrine sempati, onu önceden bildiren kehanetlerin gerçekleşmesine yoğun bir ilgi olacağı belirtilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/4). İngiltere'nin bu ilhaka vereceği önem, savaştan kaynaklanacak sorunlardan birinin akıllıca çözümlenmesine yardımcı olacağı, İngiltere için tüm dünyadaki Yahudilerin sonsuz minnettarlığını kazanacağı ifade edilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/4). Siyonist hareketin önderleri ve destekçileri için çok hoş karşılanacak olan Filistin sorununun çözümü, bölgenin Britanya İmparatorluğu'na ilhaki ile olacağı belirtilir (The National Archives' reference CAB-37/126/1/4). Raporlarda farklı alternatifler tartışılrsa da nihayetinde İngiliz çıkarları ve Siyonist talebin isteği doğrultusunda Filistin'in İngiltere'nin himayesinde olması gerektiği belirtilmektedir.

4.2. McMahan-Şerif Hüseyin Görüşmelerinde Filistin

I. Dünya Savaşı'nda Arap hareketinin yükselişine ivme kazandıran ilk itici güç İngiltere'nin izlediği politika oldu. İngiliz hükümeti 1915'te, Osmanlı egemenliğine karşı bir isyanın başını çekmeye ikna etme düşüncesiyle Mekke Şerifi Hüseyin'le müzakereler yürütmeye başladı. 1915-1916 yılları arasında, Britanya'nın Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon ile Mekke'nin Haşimi soyundan Şerif Hüseyin arasındaki yazışmalar, İngilizlerin Arap bağımsızlığına desteğine dair güçlü bir izlenim uyandırıyor. McMahon'dan gelen bir mektupta "Büyük Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'na isyan karşılığında Arapların bağımsızlığını tanımaya ve korumaya hazırdır" deniyordu. İngiltere'nin, buradaki amacı Osmanlı Devleti'ni bir iç sorunla uğraştırarak zayıf düşürmek ve böylece Mısır üzerindeki baskıyı azaltmaktı. Yine Osmanlı Devleti'nin cihad eylemine karşı tedbir almaktı. İngiltere için, İngiliz yanlısı bir halifelik, Hindistan'daki ve İmparatorluğun diğer bölgelerindeki milyonlarca Müslüman tebaası göz önüne alındığında, kendine özgü bir cazibesi vardı (Lewis, 2008: 278).

McMahon, Filistin hakkındaki görüşmelerde kilit bir rol üstlenecek olan 24 Ekim 1915'te Hüseyin'e gönderdiği mektubunda, "Mersin ve İskenderun bölgeleriyle Suriye'nin, Şam, Humus, Hama ve Halep kentlerinin batısında kalan kesimi tümüyle Arap olmadığından, talep edilen sınırların dışında kalmalıdır. Bu değişikliği göz önünde bulundurarak ve Arap reisleriyle var olan anlaşmalardan önyargısız olarak, bu sınırları kabul ediyoruz... Değişiklik hakkı saklı kalarak, Büyük Britanya, Mekke Şerifi'nin talep ettiği sınırlar içinde kalan bölgelerdeki Arapların bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazırdır." diyecektir (Fraser, Mango ve McNamara, 2011: 85). İngiliz siyasetinin bir yaklaşımı olarak taahhüt edilen topraklarda Filistin'den açıkça söz edilmemektedir. İngiltere, savaştan sonra Ortadoğu'da Hüseyini hanedanlığı bünyesinde bağımsızlık tanınacak olan bölgeleri kesin olmayan sınırlarla ifade ediyordu. Şerif Hüseyin'in bir Arap imparatorluğu krallığını istemesi İngilizlerce ciddiye alınmasa da, savaş koşullarında tipik İngiliz siyasetiyle Hüseyin'i reddetmek yerine savaşın gidişatına göre oyalama yoluna gidilmiştir.

McMahon-Şerif Hüseyin arasındaki mektuplaşmalarda geçen coğrafi tanımlamaları Araplar ve Yahudiler kendi bakış açılarından değerlendirmişti. Araplar McMahon'un kullandığı terimler doğru yorumlandığında bölgenin Arap olacağını ileri sürerken, Yahudiler bunun tersini savunmuşlardır (Fromkin, 2016: 154). 24 Ekim ve 13 Aralık 1915'te McMahon'ın, Hüseyin'e gönderdiği iki mektupta; "tamamen Arap" veya "tamamen Arap olmayan" bir nüfusa sahip bölgeler, "mahalleler" ve "bölümler" üzerine kafa karıştırıcı sözler de dahil olmak üzere kasıtlı olarak belirsiz tanımlamalar çelişkili yorumlara yol açtı. Bu durum daha sonra Arapların İngilizler tarafından kasıtlı olarak aldatıldıklarına ve ihanete uğradıklarına dair bir düşüncenin oluşumuna neden olmuştur (Kramer, 2008: 144). Mektuptaki muğlaklık, Filistin konusunda gelecekteki en büyük sorunun tohumlarını ekti. İngilizler, Araplara karşı açık oynamıyorlardı ve Şerif Hüseyin, İngiltere'nin Ortadoğu ile ilgili başka planlarının bulunduğu çok da farkında değildi. Fark ettiğinde ise artık çok da yapacağı bir şey yoktu.

4.3. Sykes-Picot Anlaşması'nda Filistin

Sir Mark Sykes (1879-1919) tanınmış bir Orta Doğu uzmanıydı. Suriye ve Irak'a yaptığı geçmiş seyahatleri sayesinde İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğe fahri ataşe olarak atandı. Daha sonra İngiliz savaş kabinesinde Bakanlar Kurulu'nun bilgisi için Orta Doğu hakkında düzenli istihbarat özetleri hazırladığı bir pozisyon olan Müsteşar Yardımcılığına terfi etti. Birinci Dünya Savaşı başladığında Sykes, Churchill'e yazdığı mektupta Osmanlı'ya karşı çalışabileceği bir görev istedi. Bu istek göz ardı edilse de daha sonra Yarbay Oswald FitzGerald'la tanışması sonucu 1915 yılında savaş bakanlığında görev aldı. Sykes'in Ortadoğu'yu iyi tanınması savaş bakanı Kitchener'in desteği ve isteğiyle Ortadoğu'dan sorumlu bürokrat olarak atanmasında etkili oldu. Sykes, İngiliz mütevelli heyeti altında Arapların yarı bağımsızlığını desteklemesiyle biliniyordu; o aynı zamanda Yahudilere karşı duyduğu korku ve şüphecililiğiyle de tanınıyordu. Ancak, 1916'da Sykes-Picot Anlaşması'na yol açan görüşmeler sırasında Sykes'in, Herbert Samuel'in savaş kabinesinin tüm üyelerine Siyonist davaya desteklerini isteyen mektubunu okuduktan sonra, Siyonizme ilgi duymaya başlamıştır (Amraoui, 2016: 60).

Ortadoğu'daki İngiliz, Fransız ve Rus çıkarları üzerine bir dizi gayri resmi görüşmenin sonunda imzalanan 16 Mayıs 1916 Sykes-Picot Anlaşması birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Fransızların başlangıçta tüm Suriye, Lübnan ve Filistin'e yönelik tutkuları vardı; burada önemli ekonomik çıkarların yanı sıra uzun süredir devam eden dini ve kültürel bağlar talep edebileceklerdi. Ancak müzakereler sırasında taleplerini önemli ölçüde düşürdüler. "Doğrudan ve dolaylı kontrol" alanları, "münhasır etki alanları" ve "bağımsızlık" alanları arasındaki karmaşık ve belirsiz ayrımı ile İngilizlerle yapılan gizli anlaşma, gelecekteki çatışmaların tohumunu barındırıyordu. Anlaşma şartlarına göre, Orta ve Güney Irak İngilizlerin eline geçerken, Suriye kıyı şeridi ve güney Anadolu'nun (Kilikya) bazı kısımları Fransızlara gidecekti. Bu arada, Filistin'in Gazze ve Ölüdeniz (Lut Gölü) arasındaki sınıra kadar kutsal yerlerinin büyük bir kısmı, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından ortaklaşa belirlenecek uluslararası bir yönetime tabi olacaktı. Hayfa ve Akka şehirlerinin bulunduğu Hayfa Körfezi, özel yasal statüye sahip bir İngiliz yerleşim bölgesi olarak kalacak ve Hayfa, Bağdat'a demiryolu ile bağlanacaktı (Kramer, 2008: 147).

Sykes-Picot Anlaşması hükümlerine göre, Filistin'de bir uluslararası idare kurulması kararlaştırıldı. Anlaşma, McMahon'ın Hüseyin'e karşı taahhüdüyle doğrudan çelişmiyordu. Çünkü Filistin konusu net olarak Hüseyin ile yapılan yazışmalarda konu edinmemişti. Filistin konusunda Fransa, İngiltere ve diğer İtilaf devletlerinin ve Şerif Hüseyin'in çıkarları göz önüne alınmıştı; ancak Yahudilerden söz edilmemişti. İngiltere Başbakanı, Sykes-Picot Anlaşması'nın önemsiz olduğu

görüşündeydi. Başbakan'a göre önemli olan fiziki olarak elde bulundurmaktı. Öyle de oldu, Ortadoğu'daki İngiliz askeri başarıları ve İttifak güçlerinin beklenmedik bir şekilde hızlı çöküşü, Orta Doğu'da İngilizler ve Fransızlar arasındaki müzakerelerin şartlarını önemli ölçüde değiştirdi. Özellikle Filistin'in İngilizlerce işgali, Kutsal Topraklarda uluslararası bir ortaklık fikrini geçersiz kıldı.

4.4. Siyonist İsteklerin Hayata Geçirilmesi: Balfour Deklarasyonu

İngiltere'de Siyonist hareket, Filistin'i İncil ülkesi ve Yahudilerin vatanı olarak gören etkili bir çevreye sahipti. 19. yüzyılda birçok İngiliz devlet adamının yanı sıra George Eliot gibi tanınmış yazarlar da Siyonizme desteklerini ifade etmişlerdi. Savaş öncesi hem Siyonist örgütlenme daha etkin olmaya başlamıştı hem de İngiltere'nin Siyonistlerle ilişkisi daha belirgin hale gelmişti. Ayrıca Filistin'de Yahudi egemenliği olasılığı, bölgedeki İngiliz kontrolü için daha yararlı olabilirdi. Savaş sürecinde Araplara verilen sözlerde Filistin bölgesine dair belirsizlikler ve Sykes-Picot Anlaşması'na göre de bölge, resmi ilhak gerektirmeksizin büyük ölçüde uluslararası idare altına alınacak olması, İngiltere'nin Siyonist talepler doğrultusunda karar almasına zemin oluşturmuştur (Kramer, 2008: 149).

Herzl, Siyonist hareket ile İngiltere arasında bir ittifakın sağlanması konusunda önemli başarılar elde etmişti. 1904'te ölmeden önce İngiliz Uganda'sında geçici bir Yahudi devleti kurmak üzere İngiltere'den yardım sağlamaya çalışmıştı. Ancak bu istek çok kabul görmemiştir. Herzl'in ölümünden sonra Siyonist harekete çeşitli kişiler liderlik ettiler. Bu kişilerin en önemlilerinden biri Dr. Chaim Weizmann'dı. Eylül 1914'ün ortalarında Weizmann, Siyonist hareketin seyrini değiştiren The Manchester Guardian'ın etkili editörü Charles Prestwich Scott ile tanıştı. Weizmann'ın davasına ikna olan Scott, Weizmann'ı İngiltere'nin önde gelen politikacıları ve Maliye Bakanı David Lloyd George'la tanıştırdı (Reinharz, 1985: 572). Bu tanışıklık süreç içerisinde yakın dostluğa dönüştü ve herkes tarafından görünür hale geldi. Weizmann'ın kimyasal keşifleri dünya savaşı sırasında İngiliz makamların dikkatini çekmişti. Weizmann, bir organizmayı bir bakteriden, clostridium acetobutylicum'dan⁸ izole ederek ve onu pişmiş mısırla fermente ederek bazı önemli maddeler üretebileceğini keşfetmişti (Amraoui, 2016: 61). Patlayıcı yapımında önemli bir madde olan asetonu, bir kimyager olarak mısırdan çıkarmış ve bu buluşunu hükümete başlatarak İngiltere'nin savaş çabalarına katkıda bulunmuştu (Fromkin, 2016: 255). Barut, Asetonla işlem gördüğünde minimum dumanla yanıyor. Bu, Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde çok önemli bir keşifti. Savaşın yarattığı koşullar Weizmann'a yeni olanaklar sağlamıştır. Weizmann, İttifak devletlerinin savaş sonrası Ortadoğu planları hazırlığı sürecinde İngiltere'den Filistin konusunda bazı sözler almak istiyordu.

Filistin'in geleceği konusu Herbert Samuel'i de (1870-1963) heyecanlandırmıştı. Samuel, kabinede yer alan ilk Yahudi olarak İngiltere tarihine geçmişti. Samuel, Filistin'de bir Yahudi devleti için henüz zamanın gelmediğini düşünse de Filistin'in İngiltere'nin koruması altına alınmasını istiyordu. Böylece Yahudiler bölgeye sorunsuz bir şekilde göç ettirilerek zaman içinde çoğunluğu elde etmesiyle bir çeşit kendini yönetme hakkı verilebilirdi. Weizmann da, Filistin'in geçici olarak İngiliz koruması altında kalmasının hem İngilizlerin hem de Yahudilerin yararına olacağını düşünüyordu. Böyle bir düzenleme ile Mısır sınırını ve Süveyş Kanalı'nı korumada Yahudi desteği sağlanabilirdi. Savaş sürecinde Cemal Paşa'nın Siyonist hareketler üzerinde baskılarını artırması, 1915 yılının sonunda 11 bin'den fazla Yahudi'nin Mısır'a kaçmasına neden olmuştu. Mısır'a giden Yahudiler, İngiltere'nin yanında yer aldılar ve Siyonist Katır Bölüğü (The Zion Mule Corps) adında bir Yahudi lejyonu kurdular (Watts, 2004: 21). Bu Yahudi birliği Mısır, Rusya, Fransa ve tarafsız ülkelerdeki gönüllü katılımcılardan oluşturuldu. Kurulduktan sonra, daha büyük bir Yahudi birliği oluşturmak amacıyla Londra ve Kahire'de İngiliz yetkililerle görüşmelere devam edildi (The National Archives' reference CAB 24/9/55/1-2). Bu Yahudi birliği, 1915'te Gelibolu'da İngilizlere destek verdi (Taşkın, 2020: 1558).

Mark Sykes, Ocak 1916'da Weizmann ile ilk buluşmasında, kendisinden Siyonist hedefleri belirten bir bildiri hazırlamasını istedi. Weizmann hazırladığı bildiride; "Filistin'de Yahudi halkıyla uyum içerisinde bir yerel yönetim ve İbranicenin resmi dil olarak tanınması gibi birtakım ulusal haklardan yararlanmak, diğer tüm ülkelerden Yahudilerin bu topraklara göç etme özgürlüğüne sahip olmasını ve resmen tanınması" talebine yer verdi (Meyer ve Brysac, 2016: 184).

İngilizlerin Filistin'e olan ilgisi 1917'de daha da arttı. Aralık 1916'da Herbert Asquith'in Muhafazakâr hükümeti devrildi ve yerini Siyonist örgütün önde gelen temsilcisi Chaim Weizmann ile yakın ilişkileri olan Başbakan David Lloyd George yönetimindeki bir kabine aldı. Kabine değişikliği, İngilizlerin önceki planlarını yeniden düşünmelerini sağladı. Nisan 1917'de, Lord Curzon liderliğinde "Sub-committee on Territorial Desiderata" adlı bir komite kuruldu. Bu komitenin çalışmasında Filistin'in, imparatorluğun geleceği için çok önemli bir yer olarak görülmüş ve imparatorluğun güvenliğini sağlamak için hayati önemde olduğu belirtilmiştir. Curzon, İngiltere için doğru olanın Filistin'in kontrol edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Öte yandan, kabineye ortak olan Muhafazakâr Parti lideri Bonar Law, Filistin operasyonunun tamamen moral veya siyasi olduğunu düşünmenin yanlış olacağını, bu bölgenin Hindistan için çok önemli bir konuma sahip olduğunu vurguladı. Winston Churchill de savaş kabinesinin dışında olmasına rağmen, Filistin'in İngiliz çıkarları açısından önemini vurguladı. Ediz, 2019: 105). Koşulların olgunlaşması üzerine, İngiltere'nin Filistin politikasına ilişkin bir bildiri yayınlandı.

⁸ "Weizmann Organizması" olarak adlandırılan ticari değeri olan bir bakteri.

Bildiri resmi bir hükümet belgesi olarak değil, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Arthur Balfour'un Büyük Britanya ve İrlanda Siyonist Federasyonu'nun onursal başkanı Lionel Walter Rothschild'e, yazdığı bir mektup olarak açıklandı. Metin daha önce itirazda bulunmayan Başkan Wilson'a sunulmuştu.

9 Kasım'da İngiliz basınında yayınlanan 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu şu şekilde çıktı:

Sevgili Lord Rothschild,

"Size Majesteleri Hükümeti adına, Kabine'ye sunulan ve onaylayan Yahudi Siyonist isteklerine aşağıdaki beyanını iletmekten büyük memnuniyet duyuyorum. "Majestelerinin Hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurdun kurulmasını savunuyor ve bu amaca ulaşılmasını kolaylaştırmak için elinden gelen çabayı gösterecek... Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplulukların hakları veya başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin sahip oldukları haklara ve siyasi statülere zarar verebilecek hiçbir şeyin olmaması şartıyla amaca ulaşılmasında gayretten kaçınmayacaktır. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyon'un bilgisine sunarsanız minnettar olurum" (Kramer, 2008: 149).

Balfour Bildirisi, Yahudilerin anavatan davasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere, Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasını kabul ettiğini resmen kabul etmiştir. Bu bildiri, 1918 yılı içinde, Fransa, İtalya ve Amerika tarafından kabul edilmiş ve desteklenmiştir. Mektup çok dikkatli bir şekilde hazırlanmıştı. İlk olarak 1897'de Birinci Siyonist Kongresi'nde bahsedilen ve uluslararası hukukta geçmeyen, İngilizlere herhangi bir özel yükümlülük yüklemeyen geniş kapsamlı yorumlara izin veren "ulusal yurt" teriminden söz eder. Mektupta bir "Yahudi halkından" bahsedilirken, Filistin'deki Arap Müslümanlar, Hristiyanlar ve Dürziler "Yahudi olmayan topluluklar" olarak ifade edilir. Şerif Hüseyin ile yapılan yazışmaların aksine Balfour Bildirisi, Filistin'in geleceğine dair yeni bir ayrılışı işaret eden bir taahhüdü somutlaştırmaktadır. Bildiri, İngiliz çıkarları için kimin en yararlı olacağı düşüncesiyle ele alınmış olsa da, Yahudilere Filistin'de demografik bir çoğunluk oluşturacakları ve yavaş yavaş kendilerinin hâkim olacağı ulusal bir yurt hayallerini gerçekleştirme şansı vermektedir. Balfour Bildirisi'ndeki "home" terimi bir devletten ziyade, ulusal siyasi özerklik ve kültürel kendini ifade etme arzusunu onurlandıracak bir terim olarak değerlendirilmiş ancak sonraki gelişmeler bunun böyle olmadığını göstermiştir (Lustick, 2017: 168).

İngiltere'nin Siyonist davasını desteklemesinin sebebi olarak birçok görüş belirtilmektedir. Balfour'a göre, Yahudiler Avrupa'da uzun süre zulüm gördükleri için onlara "insani nedenlerle" yardım edilmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda özellikle Chaim Weizmann'ın, Woodrow Wilson'ı İngiltere'nin yanında savaşa girmesi için bir araya getirme rolünün önemine vurgu yapılır. İngiliz hükümeti, Siyonizmin Amerika'yı Nisan 1917'de savaşa taşıdığına inanıyordu (Mansfield, 2012: 241). Ayrıca İngiltere, Rus Yahudilerinin Rusya'da İngiliz yanlısı olabileceklerini düşünmekteydi. Böylelikle, çar hükümeti, Almanya'yı dize getirmek için İngiltere'ye destek olabilirdi (Levene, 1992: 73). Amerika'nın savaşa girmesinde ve Rusya'daki Yahudilerin bildirin yayımlanmasındaki etkinliği tartışılmaktadır. Balfour Bildirisi'nin oluşumunda rol oynayan başka faktörler de vardı. Bunlar arasında özellikle Filistin'de bir Yahudi yerleşimi ile İngiltere'ye Yahudi göçünün de engelleneceği düşüncesi yaygındı (Lustick, 2017: 171).

İngiltere'deki yetkililer 1917 sonbaharında Suriye'ye bir saldırı kararını almıştı. Saldırının Mısır'da hazırlıklar tamamlandıktan sonra gerçekleşmesi planlanır. Fransa'ya da Mart başından sonra saldırı planı hakkında bilgi verilmesi istendi (The National Archives' reference CAB 23/1/25/4). Tartışılan bütün bu konular İngiltere'nin 31 Ekim 1917'de Gazze-Berşeba hattındaki Türk savunmasını geçerek 16 Kasım'da Yafa ve 9 Aralık'ta ise Kudüs'e girmesiyle yeni bir boyut kazandı. Kudüs 11 Aralık 1917'de İngiliz askeri komutanına teslim edildi (The National Archives' reference CAB 23/4/69/2). İngiliz güçlerinin Kudüs'ü ele geçirmesi Londra'da, Batı (Avrupa) cephesindeki siperlerde tıkanmış İngiliz güçlerine moral olarak görüldü. Bu işgal İngilizler için bir Noel hediyesi olarak İngiltere genelinde kilise çanlarının çalmasıyla kutlandı ve "Son Haçlı Seferi" başlıklı bir çizgi filmde Aslan Yürekli Richard'ın şehre bakıp "Hayalim gerçek oldu!" ifadesi kullanılmıştı (Ulrichsen, 2014, 113). İngiliz yetkililer, Kudüs'ün Hristiyan kiliseleri ile meseleye bağlı uluslararası boyut arasındaki dengenin karmaşıklığının ve istikrarsızlığının tamamen farkındaydı. Balfour Bildirisi ışığında, İngiliz hükümeti, Arap direnişine karşı Hristiyan kiliselerinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. İngiltere'nin Filistin ve Suriye komutanı Allenby, Kudüs'te ilk konuşmasını yaptığında, Haçlı Seferleri serisinin tamamlandığını açık bir şekilde ifade ediyordu (Qumssiyeh, 2011: 50). Lord Rothschild önderliğinde Siyonist hareket de, İngiliz hükümetine, Kudüs'ün ele geçirilmesinden dolayı tebrik eden bir iyi niyet mesajı gönderdi (The National Archives' reference CAB 23/4/72/2). Filistin'deki İngiliz başarısı ve Kudüs'ün kaybedilmesi şüphesiz Türkiye'deki Alman komutanları ile İttihat ve Terakki Partisi'nin prestijini düşürdü (The National Archives' reference CAB 24/37/64/2).

Sonuç ve Değerlendirme

İngiltere'nin Filistin siyasetinin temelinde emperyalist politikalar olduğu kadar stratejik yaklaşımlar da önemlidir. Filistin'in Mısır ve doğu bağlantısı açısından önemli olduğu ve bölgenin başka bir güç tarafından kontrol edilmesinin İngiliz çıkarlarına zarar vereceği düşünülmekteydi. İngiltere için Mezopotamya ve Filistin'deki sorunların çözümü, Afrika'nın

doğusundaki diğer tüm sorunlardan daha önemliydi. İngiltere, Filistin'i sömürge bölgelerinin güvenliği için bir tampon bölge olarak görmüş ve bölgenin kontrolünün İngiliz imparatorluğunun çıkarlarını korumak için çok önemli olacağına inanmıştı.

Diplomasi uluslararası sorunların barışçı yollarla çözümü olarak tanımlansa da İngiltere açısından bu yöntem İngiliz çıkarlarına uygun olabilecek her yola başvuru taktiği olarak görülmüştür. Savaş süresince İngiltere Şerif Hüseyin-McMahon görüşmelerinde Arap Devleti'nin sınırları konusunda sıkı pazarlık yaparken hep kesin olmayan ifadeler kullanmıştır. İngiliz hükümeti, Araplara vadettiği bölgeler için aynı zamanda Fransızlarla da görüşmeler yapmaktaydı. İngilizlerin Araplarla olan müzakerelerinde bölgenin Şerif Hüseyin'in istekleri doğrultusunda gerçekleşmesi İngiltere'nin bölge politikaları açısından pek de mümkün değildi. İngiltere'nin Araplarla olan bu ilişkisi sadece Osmanlı Devleti'ni zayıf düşürmeye yönelik bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Keza müttefikleriyle de yaptığı gizli anlaşmalar İngiliz diplomasisinin zaman kazanma ve gidişata göre yeni politikalar belirleme girişimiydi.

İngilizlerin 19. yüzyıldan itibaren devam eden Yahudilerle ilgili olan siyaseti iç politik gelişmelerinden bağımsız değerlendirilemez. Politikacılar bölgedeki çıkar çatışması ve Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatında Yahudilerden Amerika, Rusya ve Almanya özelinde faydalanma düşüncesi baskın olmuştur. Bu ülkelerde Yahudilerin savaşın gidişatında etkili olup olmadığı tartışma konusu olsa da İngiliz hükümetinin Yahudi taraftarlığı yönündeki politikası, bu etkinin olabileceği yönünde olmuştur. McMahon-Hüseyin görüşmeleri ile Sykes Picot görüşmeleri ve aynı anda Yahudilerle de Filistin'e göç ve Balfour Deklarasyonu ile bir Yahudi devleti kurulması görüşmeleri İngiliz diplomasisinin dönemsel anlayışıdır. Burada, birbirine çelişen vaatleriyle birlikte ele alındığında, gelişmeler savaş halindeki İngiltere'nin önceliklerini ve hesaplamalarını ifade etmektedir. Şerif Hüseyin'e yönelik taahhütler, onu Osmanlılara karşı bir Arap isyanı düzenlemeye ikna etmek için yapıldı. Sykes-Picot, savaş çabalarında müttefik iş birliği adına tanınma ve uzlaşma gerektiren Fransız emperyal özelemlerinin bir kabulüydü. Balfour Deklarasyonu, uluslararası Yahudi cemaatinin önde gelen üyelerinin, Almanya'daki Yahudi desteğinin İngiltere lehine olmasını sağlamak ve Amerika'yı etki altına alarak savaşa çekmekti. Böylece Orta Doğu'daki İngiliz emperyal emellerine Siyonist desteği kazandırmaktı. Bütün bu politikalar I. Dünya Savaşı'nı kazanmak için daha geniş bir stratejinin parçasıydı. Süreç böyle gelişse de İngiltere'nin 1838'den beri uygulamaları ileride kurulacak olan Yahudi Devletinin tohumlarının atılmasına olanak ve destek sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İngiliz Arşiv Belgeleri

The National Archives' reference CAB-37/123/43.

The National Archives' reference CAB-37/126/1.

The National Archives' reference CAB 24/9/55.

The National Archives' reference CAB 23/1/25/4.

The National Archives' reference CAB 23/4/69/2.

The National Archives' reference CAB 23/4/72/2.

The National Archives' reference CAB 24/23/20.

The National Archives' reference CAB 24/37/64/2.

Yayınlanmış Osmanlı Arşiv Belgeleri

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 130, İstanbul 2013.

Y. PRK. TKM, 38/51, Fî 23 Mart sene (12)97 / [4 Nisan 1881].

A. MKT. MVL, 93/38, Fî 25 R. sene [12]74/[13 Aralık 1857].

ŞD, 2275/34, Fî 20 Şevval sene [1]303 ve fi 10 Temmuz sene [1]302 / [22 Temmuz 1886].

HR. TO, 246/37 [25 Ekim 1871].

HR. SYS, 2108/12-14, (3 Kanûn-ı evvel [1]330).

Araştırma Eserler

- Aksoy, M. (2019). Ortadoğu'da batının (İngiltere ve Fransa) varlığına tarihsel bakış. Middle East International Conference On Contemporary Scientific Studies-II, Gaziantep.
- Aksoy, M. ve Taşkın, F. (2017). Mercidabık düzeninden Ortadoğu da kaos düzenine Suriye krizi ekseninde Ortadoğu'da güç mücadelesi. Mercidabık'tan Günümüze 500. Yılda Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, Kilis.
- Akyıldız, A. ve Kurşun, Z. (2018). Osmanlı Arap coğrafyası ve batı emperyalizmi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Amraoui, Y. (2016). Towards the achievement of national identity: the role of British jewry in the creation of the state of Israel. Journal of Humanities and Social Science, Vol. 21, Issue 1, Ver.III, 54-64.
- Arslantaş, N. (2011). İslâmî dönemde (638-1099) Filistin'e Yahudi göçü (aliya). Belleten, Cilt: LXXV, Sayı: 274, 641-689.
- Asker, A. (2016). "I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi". Akademik İncelemeler Dergisi, 11/ 2, 97-115.
- Ben-Bassat, Y. ve Buessow, J. (2018). Ottoman Jerusalem 1517-1918. (Ed. Mourad, S. A. vd.), Routledge Handbook on Jerusalem, 113-121, by Routledge.
- Bussow, J. (2011). Hamidian Palestine: politics and society in the district of Jerusalem 1872-1908. Brill, Leiden-Boston.
- Cox, F. A. (1852). The geography, topography, and natural history of Palestine. London.
- Çolak, S. ve Aydar, M. (2018). İngiliz-Yunan ilişkileri bağlamında 19. yüzyılda gunboat diplomasi-don pacifico örneğinde. Belleten, 82, 957-978.
- Ediz, İ. (2019). A neoclassical realist explanation of the Balfour Declaration and the origins of the British foreign policy in Palestine. Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXIV/1, 99-122.
- Eldin, M. F. (2014). British framing of the frontier in Palestine, 1918-1923: revisiting colonial sources on tribal insurrection, land tenure, and the arab intelligentsia. Jerusalem Quarterly, 60, 42-58.
- Ercan, Y. (1988). Kudüs Ermeni patrikhanesi. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Fraser, T. G. vd. (2011). Modern Ortadoğu'nun kuruluşu. (çev. Füsün Doruker), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Fromkin, D. (2016). Barışa son veren barış modern Ortadoğu nasıl yaratıldı? (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul.
- Gerber, H. Zionism, orientalism, and the Palestinians. Journal of Palestine Studies, Vol. 33, No. 1, 23-41.
- Gilbert, M. (2007). Churchill and The Jews. Pocket Books, London.
- Goren, H. (2002). Sacred, but not surveyed: nineteenth-century surveys of Palestine. Imago Mundi, Vol. 54, 87-110.
- Hathaway, J. (2008). Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul.
- Jacobson, A. (2009). A City Living through crisis: Jerusalem during World war I. British Journal of Middle Eastern Studies, 36:1, 73-92.
- Karaman, M. L. Filistin. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin> (12.08.2020).
- Karpat, K. H. (2001). Ortadoğu'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk. (çev. Recep Bozternur), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kramer, G. (2008). A history of Palestine from the Ottoman conquest to the founding of the state of Israel. Princeton University Press.
- Kudüs'te hristiyan mezhep ve milletlerin idaresi. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, İstanbul.
- Lemire, V. ve Dalachanis, A. (1988). Ordinary Jerusalem 1840-1940. Brill, Leiden-Boston.
- Levene, M. (1992). The Balfour declaration: a case of mistaken identity. The English Historical Review, Vol. 107, No. 422, 54-77.
- Lewis, B. (1996). İslam dünyasında Yahudiler. (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara.
- Lewis, B. (2003). Ortadoğu iki bin yıllık Ortadoğu tarihi. (çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- Lewis, B. (2008). Babil'den Dragomanlara. (çev. Ebru Kılıç), İstanbul.
- Lustick, I. S. (2017). The Balfour Declaration a century later: accidentally relevant. Middle East Policy, Vol. XXIV, No. 4, Winter 2017, 166-176.
- Lutskiy, B. (2020). Arap ülkelerinin yakın tarihi 16. yüzyıldan 20. yüzyıla. (çev. Turan Keskin), Yordam Kitap, İstanbul.
- Macalister, R. A. S. (1912). A history of civilization in Palestine. Cambridge University Press.
- Mansfield, P. (2012). Ortadoğu tarihi. (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul.
- Meyer, K. E. ve Brysac, S. B. (2016). Ortadoğu tarihi kral yaratıcılar, (çev. Emine Eminel), Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde Suriye. (2013). Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul.
- Öney, C. (2019). Osmanlı Suriye'sinde Misyonerlik Faaliyetleri. Maarif Mektepleri, Ankara.
- Pappe, I. (2007). Modern Filistin Tarihi. (çev. Nuri Plümer), Phoenix, Ankara.
- Qumsiyeh, M. B. (2011). Popular resistance in Palestine a history of hope and empowerment. Pluto Press, London.
- Reinharz, J. (1985). Science in the service of politics: the case of Chaim Weizmann during the first world war. The English Historical Review, Vol. 100, No. 396, 572-603.
- Reinharz, J. (1993/94). Old and new Yishuv: the Jewish community in Palestine at the turn of the twentieth century. Jewish Studies Quarterly, Vol. 1, No. 1, 54-71.
- Roberto, M. (2009). Churches at war: the impact of the first world war on the christian institutions of Jerusalem 1914-20. Middle Eastern Studies, 45: 2, 207-227.
- Sabella, B. (2018). Palestine. (Ed. Kenneth R. Ross, Mariz Tadros and Todd M. Johnson), Christianity in North Africa and West Asia, Edinburgh University Press.
- Saylan, K. (2015). Hüseyin Rıza Paşa'nın 1888 tarihli Layihasına göre Suriye-Lübnan Bölgesi'nin sorunları ve çözüm önerileri. Erzurum Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 54, 537-560.
- Serbetoğlu, İ. (2012). 19. yüzyılda Filistin'de Yahudiler üzerinde İngiliz ve Amerikan himayesi. History Studies, Vol. 4/1, 489-502.
- Shilo, M. (2008). The first world war: an arena for the empowerment of women in the jewish community in Palestine. Journal of Modern Jewish Studies, 7/1, 1-15.
- Sidebotham, H. (1918). England and Palestine. London.
- Şimşek, M. (2017). 20. yüzyılın başında Kudüs sancağı'nda yabancılara ait okullar. International Journal of Afro-Eurasian Research II, 17-20.
- Taşkın, F. (2020). Vladimir Jabotinsky'den İngiltere başbakanına mektup: İngiltere Hükümetine hizmet etmek istiyoruz. Tarih ve Gelecek Dergisi, 6/4, 1555-1564.
- Topaloğlu, B. S. ve Yaman, Z. (2020). İngiliz amiral Charles Napier'in 1840 Mısır krizindeki tutumu ve Osmanlı devleti hakkındaki görüşleri. Journal of Anglo-Turkish Relations, Volume 1, Number 2, June 2020 77-86.
- Verete, M. (1970). Why was a British consulate established in Jerusalem?. The English Historical Review, Vol. 85, No. 335, 316-345.
- Watts, M. (2004). The zion mule corps. in: The Jewish legion and the first world war. Palgrave Macmillan, London.

Extended Abstract

Aim and Scope

In the nineteenth century, the British interests in Palestine were strategic. The main concern of British imperial policy was to bring sea and land routes to India under control, which mostly passed through Ottoman or Ottoman-controlled lands. Britain was paying attention to the region of Palestine for the security of especially Egypt and the Suez Canal. Britain, which was active in quashing the Mehmet Ali Pasha's revolt, increased its activities in this region. Although the British interests were initially determinant in paying attention to this region, the support given by Britain to the Jewish people for their protection and their movement to this region as a result of the attempts made by the Jewish people especially in

Europe and America resulted in different developments. Some British businessmen and politicians were among the important supporters of the Zionism. The entry of the Ottoman state into World War I created a political environment for the realization of Zionism. The compatible cooperation for the of British and Jewish interests, which started with the opening of the British consulate in Jerusalem, resulted in a period when the seeds of the Jewish state were planted. This study covered the developments started with the opening of the British consulate in Jerusalem in 1838 and until 1918, the end of World War I.

Methods

In this study, the historical method was used. The events were attempted to be discussed under a cause and effect relationship in the historical development process. The data related to the subject were tried to be evaluated by using period sources, British archive records, Ottoman archive documents and research studies covered by the purpose of this study.

Conclusion

The interest of Britain in the Jewish people was based on its historical mystical religious approach and its interests in the Middle East and the North Africa. The main concern of British imperial policy was to bring sea and land routes to India under control, which mostly passed through Ottoman or Ottoman-controlled lands. It was considered that Palestine was important for Egypt and east connection, and the interests of Britain would be damaged in the event that this region would be controlled by another state. In the policy of political protection of minorities, which the great powers saw close to them in the Ottoman lands, Britain showed interest in the Jewish people in order to dominate the region of Palestine, which was strategically important for its imperialist political interests, and to maintain this dominance. It is considered that the reason why Britain appointed a consul to Jerusalem was based on its sympathy to return of the Jewish people to Palestine and its will to protect future Jewish settlers in this region. As of 1837, Britain acted as an advocator of Zionism for the next decade as a part of its eastern politics. The entry of the Ottoman state into World War I created a political environment for the realization of Zionism. Any power to control the region after the war would have the opportunity to intervene in the road of Britain going to India. In this regard, the interests of British imperialism and the Zionist movement were in need of acting together on the future of Palestine. This cooperation provided a basis for establishing the security of Egypt and the Suez Canal as well as the dream of the Jewish people to establish a state in this region after Palestine was invaded by Britain.

Mesleki Özdeşleşmenin Tükenmişliğe Etkisinde İş Yükü Algısının Aracılık Rolü: Hemşirelere Yönelik Bir Araştırma¹

The Mediating Role of Workload Perception in the Effect of Occupational Identification on Burnout: A Research on Nurses

Ahmet Tuncay Erdem²

Öz

Mesleki özdeşleşme, çalışanların mesleklerine yönelik olumlu algılamaları olmasına karşın, tükenmişlik ve iş yükü algıları çalışanlarda önemli sorunlara neden olabilmektedir. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, yoğun ve emeğe dayalı faaliyet gösteren çalışanların mesleki özdeşleşme algılarının tükenmişliğe etkisinde "iş yükü algısının" aracı rol oynayıp oynamadığını belirlemektir. Araştırmada "mesleki özdeşleşmenin tükenmişliğe etkisinde iş yükü algısı aracı bir değişken olarak rol almakta mıdır?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Araştırma literatür ışığında genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeline göre desenlenmiş, nicel araştırma yöntemine göre de kurgulanmıştır. Araştırma verileri kolayda örnekleme tekniğine göre Ankara'daki kamuya ait bir hastanede görev yapan hemşirelerden toplanmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS ve AMOS programları kullanılarak betimsel analizler ile fark ve ilişki testleri uygulanmıştır. Verilerin analizinden elde edilen bulgularda hemşirelerin mesleki özdeşleşmeleri ile tükenmişlik ve iş yükü algıları arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır ve mesleki özdeşleşmenin tükenmişliğe etkisinde iş yükü algısı aracı rol oynamaktadır. Elde edilen bulgulara göre mesleki özdeşleşme yüksekliği çalışanların tükenmişlik algıları ile iş yükü algılarını azaltmaktadır. Ancak çalışanlarda yoğun iş temposuyla artan iş yükü algısı tükenmişliği artırırken, mesleki özdeşleşme algısını azaltmakta ve tükenmişlik algısının artmasına yol açabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki özdeşleşme, iş yükü algısı, tükenmişlik, aracı etkisi

Abstract

Although occupational identification and employees have positive perceptions of their profession, burnout and workload perceptions can cause significant employee problems. In this context, the study's main purpose is to determine whether "workload perception" plays a mediating role in the effect of occupational identification perceptions of employees who work intensively and based on labor. In the study, "does the perception of workload play a role as a mediating variable in the effect of occupational identification on burnout," an answer to the question has been sought. According to the relational screening model, the research has been designed, one of the general scanning models, in the light of the literature. It has also been constructed according to the quantitative research method. According to the convenience sampling technique, the research data have been collected from nurses working in Ankara's public hospital. Descriptive analysis and difference and relationship tests have been applied in data analysis using IBM SPSS and AMOS programs. In the findings obtained from the data analysis, there is a negative relationship between the nurses' professional identity and their perceptions of burnout and workload, and workload perception plays a mediating role in the effect of occupational identification on burnout. According to the findings, the high occupational identification level reduces the employees' burnout perceptions and workload perceptions. However, while the perception of workload that increases with intense work pace in employees increases burnout, it decreases the perception of occupational identity and can lead to an increase in burnout perception.

Keywords: Occupational Identification, Workload Perception, Burnout, Mediating Effect

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: I29, M10, M12, M54

Submitted: 05 / 11 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Bu çalışmanın verileri 17.11.2019 – 25.12.2019 tarihleri arasında ilgili kurumdan elde edilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi, ahmeterdem@ibu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4573-8415

Giriş

Günümüzde bireylerin yaşantılarının büyük bir bölümünün iş ortamında geçtiği bilinir. Bu nedenle insanların yaşamlarına yönelik bakış açılarının diğer bir ifadeyle hayatlarını nasıl algıladıklarının, iş ortamında yaşadıkları olay ve durumlardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu doğrultuda, bireylerin örgütte geçirdikleri zamanın fazlalığı göz önünde bulundurularak örgütsel davranış konularında çalışanların örgüte yönelik tutum ve davranışlarını ölçme amaçlı birçok farklı araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Örgütsel adalet, iş tatmini, aidiyet, güven, vatandaşlık gibi konuların örgütsel davranış araştırmalarında sıkça görülmesi bu düşüncüyü doğrular nitelikte olduğu düşünülmektedir. Mesleki özdeşleşme de bu konular arasında gösterilebilir.

Özdeşleşme konusu hakkında son zamanlarda yapılan araştırmalarda (Yılmaz ve Bıçkes, 2014; Köse, 2019; Enli Kalmaz, 2018) mesleklerine bağlılık düzeyleri yüksek olan bireylerin daha istekli ve tatminkâr çalıştıklarını ifade eden bilgilere rastlanmaktadır. Özellikle hemşirelik gibi emek yoğun mesleklerde çalışan bireylerin, görevlerini fedakârca yapabilmeleri için meslekleriyle hatta örgütleriyle bağlılık duygusu içerisinde olmaları gerekmektedir. Diğer yandan meslekleriyle özdeşleşen bireylerin aynı zamanda örgütlerine de bağlılık hissetmeleri zaman zaman görülmeyebilir. Nitekim Çelik ve Yıldız (2018: 48), örgüte bağlılık ile mesleki bağlılığın farklı kavramlar olduğunu belirterek bir hemşirenin mesleğini seviyor olmasına karşın çalıştığı kurumu aynı düzeyde sevmesi gerekemeyebilir örneğini vermektedir.

Mesleklerini icra eden bireylerin öncelikli hedeflerinin para kazanmak olduğu bilinir. Diğer yandan birçok birey mesleklerine para kazanmanın ötesinde belirli bir bağlılık ve aidiyet duygusuyla bağlanmaktadır. Çalışmaları diğer bireyler tarafından kolaylıkla denetlenemeyecek durumda olan ve hizmeti alanlar adına hayati ve acil kararlar almak durumunda olan askerler, acil eğitim ve sağlık personelleri gibi kişilerin mesleklerine yönelik para kazanmanın ötesinde bağlılık duygusu hissetmeleri gerekmektedir (Weick ve McDaniel, 1989: 332). Özellikle sağlık alanında çalışan hemşirelerin yoğun mesai saatleri göz önünde buldurularak, hemşirelik mesleğinin bağlılık gerektiren ve fedakârlık isteyen bir meslek olması nedeniyle bu kişilerin mesleki bağlılık düzeylerinin ölçülmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak hemşirelik mesleğinde bağlılık düzeylerinin artırılması örgüt ve bireyler açısından birçok yarar sağlamakta birlikte yüksek bağlılık düzeyine sahip bireylerin genellikle çalıştıkları kurum ve alanlarda uzun yıllar görev yaptıkları görülmektedir (Cohen, 1998: 14; De Groot vd., 1998: 28).

Hemşirelik her ne kadar mesleki fedakârlık ve özdeşleşme gerektiren bir meslek olsa da yoğun olarak çalışmaktan dolayı bu bireylerin mesleki stres yaşayarak tükenmişlik hissetmeleri kaçınılmazdır. Bu araştırmanın hemşirelere yönelik yapılmasında amaç; fedakârlık ve özveri gerektiren bu mesleğe yönelik bireylerin mesleki özdeşleşme, tükenmişlik ve iş yükü algılarını ölçmektir. Benligiray ve Sönmez'e (2011) göre hemşirelik mesleği bağlılığın önemli olduğu bir meslek grubu olmakla birlikte yalnızca para kazanmanın dışında mesleki özdeşleşme de gerektirmektedir. Buna ek olarak kritik hastalarla ilgilenme ve bazı durumlarda acil ve önemli kararlar alma gerekliliği bu mesleği diğer mesleklerden önemli hale getirmektedir. Hemşirelerin bu önemli görevleri nedeniyle tükenmişlik ve iş yükü algılarını azaltarak, motivasyonlarını yükseltmenin önemli olduğu gerekçesiyle mesleki özdeşleşme düzeylerinin artırılması gerekliliği açıktır. Araştırma kapsamında söz edilen durumun tespit edilmeye çalışması ve konu hakkında öneriler sunulmasıyla araştırmanın öneminin ortaya konulduğu düşünülmektedir. Diğer yandan literatürde bu üç kavramın birlikte ele alındığı tek bir araştırmaya (Doğan, 2020) rastlanılmış olması da araştırma konularının az çalışılan konular arasında olduğunu söylenebilir.

Araştırmanın amacı; hemşirelik mesleğini icra eden çalışanların, mesleki özdeşleşme, tükenmişlik ve iş yükü algısı etkileşimlerini analiz etmek olup araştırmanın temel sorunu; hayati öneme sahip hemşirelik mesleğinde, özdeşleşme duygusu düşük olan bireylerin yaşadıkları tükenmişliğin bu bireylerin mesleklerini olumsuz yönde etkilemesidir. Bu çerçevede araştırmanın temel sorusu "*Mesleki özdeşleşmenin tükenmişliğe etkisinde iş yükü algısı aracı bir değişken olarak rol almakta mıdır?*" olarak belirlenmiştir.

Araştırma sorusu kapsamında mesleki özdeşleşmenin artırılmasıyla bireylerin iş yükü algılarının düşeceği ve bu bireylerin daha az tükenmişlik hissi yaşayacakları düşünülmektedir. Bu kapsamda mesleki özdeşleşme, bireylerin kendilerini yaptıkları işle ifade etmelerine katkı sağlayarak, bu kişilerin mesleklerini icra etmeyi bir onur meselesi haline getirmeleriyle daha özverili ve severek çalıştıkları ilgili literatürde belirtilmektedir (Onyett ve Matt Muijen, 1997; Kırkbeşoğlu ve Tüzün, 2009; Bitmiş vd., 2013; Lammers vd., 2013; Yılmaz ve Bıçkes, 2014; Jager vd., 2017; Çelik ve Yıldız, 2018; Köse, 2019; Dahl, 2020; Doğan, 2020). Diğer yandan hemşirelerin mesleklerine yönelik tükenmişlik yaşamalarında sadece iş yükleri etkili olmamakla birlikte doktorlar, hastalar, hasta yakınları gibi diğer kişilerle olumsuz iletişimlerinin de tükenmişlik yaşamalarında etken olduğu düşünülmektedir. Vimantaite ve Seskevicius (2006) yaptıkları araştırmada, hemşirelerin %57'sinin doktorlarla, %52'sinin hasta yakınlarıyla, %49'unun yönetimle ve %40'ının ise hastalarla olumsuz etkileşimlerinden dolayı tükenmişlik yaşadıklarını belirtmektedir.

Araştırma Kaynakların Korunması kuramına dayandırılmaktadır. Hobfoll vd. (1990)'ne göre kaynakların korunması kuramı, bireylerin değer verdikleri kaynakları ile kendileri için değer yaratacak yeni kaynakların oluşturulması önemli olmakla birlikte bu kaynakların tehdit edilmesi, bu kaynaklar kullanılarak yeni kaynakların elde edilmesinin engellenmesi ve hatta

kaynakların yok edilmesi gibi durumlar bireylerde strese neden olmaktadır. Araştırmanın kaynakların korunması teorisi kapsamında ele alınmasıyla bireylerin kaynaklarına yönelik olası tehditlerin tükenmişliğe neden olacağı ve bu durumun mesleki özdeşleşme algılarını da azaltarak, iş yükü algılarını artıracığı düşünülmektedir. Yürür (2011: 109), kaynakların korunması teorisine göre bireylerin özsayı, kişisel özellik, kıdem gibi sosyal şartlarının iyileşmesi ve bu şartların geliştirilmesi ile bireylerin kendilerini daha başarılı hissedeceklerini belirtmektedir.

Araştırmada kaynakların korunması teorisi kapsamında öncelikle kavramsal çerçeve başlığıyla tükenmişlik, mesleki özdeşleşme ve iş yükü değişkenleri tanımlanmış, devamında her üç değişkene ilişkin hipotezler ve ilişkiler belirtilmiştir. Akabinde tükenmişlik ve mesleki özdeşleşmeye yönelik ilişki ve etkiler analiz edilerek iş yükü algısının aracı rolü incelenmiştir. Son olarak sonuç ve değerlendirme bölümünde çeşitli öneriler sunulmuştur.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde, mesleki özdeşleşme, tükenmişlik ve iş yükü algısı konuları ile ilgili mevcut literatürdeki bilgilere yer verilmektedir. Daha sonra geçmişteki çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında gerek önceki çalışmaların bulguları gerekse kaynakların korunması kuramı kapsamında geliştirilen hipotezlere yer verilecektir.

1.1. Tükenmişlik

Literatürde ilk olarak Freudenberger (1974) tarafından ortaya atılan tükenmişlik kavramı, sağlık çalışanlarının iş yorgunluğu, hayal kırıklıkları ve işlerinden memnuniyetsizliklerini konu edinmektedir. Konu hakkında araştırma yapıp Maslach vd. (1986), örgütte çalışanların uzun dönemli yaşadıkları stresin tükenmişliğe yol açtığını belirtmiştir. Tükenmişlik, bireyi mesleğinin amacından kopararak, müşterileri ile ilgilenememesi gibi sonuçları doğuracağını belirtmektedir. Diğer yandan tükenmişlik, enerji kaybı, örgüt üyelerine karşı önyargılı tutum ve motivasyon eksikliği gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda tükenmişlik bireyin ruhsal yapısının bozulmasına neden olarak iyi oluş halinden uzaklaşması, motivasyonunun düşmesi ile iş tatmininin azalması olarak da nitelendirilmektedir (Dworkin vd., 2003: 110; Schepman ve Zarate, 2008: 438; Velando-Soriano vd., 2020).

Tükenmişlik, genelde yüz yüze iletişim halinde faaliyet gösteren çalışanlarda görülmektedir. Tükenmişlik yaşayan kişilerin zihinsel ve fiziksel olarak etkilenmesi ile yoğun iş temposunda enerjisini açacak şekilde çaba göstermesi gibi durumlarda yıpranması olarak da nitelendirilmektedir (Cherniss, 1981; Maslach, 2003). Schaufeli vd. (2017: 38), çalışanların motivasyon düzeylerinin düşmesinin en önemli etkeninin tükenmişlik olduğunu belirterek, tükenmişlik yaşayan bireylerin örgütte işlerinden bıacaklarını ve performanslarının düşeceğini, bunun sonucunda verimliliğin azalacağını belirtmektedir. Tükenmişliğin sonucunda ise işten ayrılmaların görüleceği de belirtilmektedir (Rothe vd., 2020a: 2).

İlgili literatürde tükenmişliğin; duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve bireysel başarı duygusunda azalma olarak üç temel boyutu bulunmaktadır (Wright ve Bonett, 1997; Maslach vd., 2001: 399; Maslach, 2003: 34). Duyarsızlaşma, bireyin örgüt ortamındaki diğer bireylere karşı olumsuz tavır sergilemesi, katı ve anlayışsız davranışlarda bulunmasıdır. Duygusal tükenme, ruhsal yönden bireyin yıpranma duygusu yaşamasıdır. Bireysel başarı duygusunun azalması ise bireyin kendi yetkinlik ve tecrübesiyle başarıya ulaşma inancının azalması olarak belirtilmektedir (Boles vd., 2000: 13; Hellesøy vd., 2000: 235; Rothe vd., 2020b).

1.2. Mesleki Özdeşleşme

Örgüt içerisinde görev yapmakta olan çalışanların, ortak fikir ve inanışları doğrultusunda belirli süreçleri de aşarak meydana getirdikleri kimliğe örgüt kimliği denilmektedir. Diğer yandan bireyin sahip olduğu kimlik ise o üyenin kendini nasıl konumlandığı ve ben kimim sorusuna aradığı cevaptır. Bu noktada önemli olan örgüt kimliğiyle bireysel kimliğin uyum içerisinde olmasıdır. Bu uyum gerçekleştiği düzeyde örgütsel özdeşleşmenin varlığından söz edilebilir (Enli Kalmaz, 2018: 110). Burada özdeşleşme kavramı dikkati çekmektedir.

Özdeşleşme, Freud (1922) tarafından bireyin başkalarıyla kurduğu sosyal bağlar olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda Freud "ben kimim" sorusuna cevap aramanın özdeşleşmenin temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Diğer yandan Tolman (1948: 191), özdeşleşmeyi bireyden ziyade bireyin mensup olduğu grupla ilişkilendirerek bireyin kişisel amaçlarını gerçekleştirme noktasında bir gruba mensup olma gereği hissetmesi ve grubun amaçlarıyla kendi amaçları arasında ortak bir bağ kurması olarak nitelendirmektedir. Bu kapsamda özdeşleşme, bireyin mensubu olduğu ortam, grup ve topluluğa duyduğu aidiyet ve ortak çıkarlar etrafında birleşme olarak da görülmektedir (Lasswell, 1965: 128). Sonuç olarak özdeşleşme, nitelik bakımından eşit olma, farkın olmaması gibi anlamlara gelmekle birlikte, başka birey ve gruplarla kurulan duygusal bağlar ve ben kimim sorusuna aranılan cevap olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 2020: 24). Bir noktada bireyin kimliğinin grup kimliğiyle iç içe geçmesi durumu özdeşleşme olarak ifade edilmektedir (Ashforth ve Mael, 1989: 21). Örgütsel özdeşleşme olarak nitelendirilen bu durumda birey, örgüt çıkarlarıyla paralel hareket ederek hem kendine hem de örgüte yönelik kazanç sağlama dürtüsü içerisinde olmaktadır (Peng vd., 2020: 2).

Her ne kadar özdeşleşme durumuyla bireylerin mensubu oldukları grup veya topluluklara ortak çıkarlar doğrultusunda bağlı oldukları belirtilse de bireylerin amaçlarıyla grubun amaçları her zaman ortak noktada buluşmayabilir. Bu çerçevede Kırkbeşoğlu ve Tüzün (2009: 3), örgüt üyelerinin aynı ortak payda altında buluşmalarının zaman zaman mümkün olmadığını belirterek bireyin örgütten farklı davranışlar sergileyebileceğini ifade etmektedir. Bu durumun nedeni olarak bireyin kimliğinin örgüt kimliğinden farklı olması gösterilmektedir. Enli Kalmaz'a (2018: 110) göre bu durumda bireyin kimliği, örgüt kimliğinden bağımsız hareket ederek, örgütle özdeşleşmek yerine mesleki ile özdeşleşme yoluna gitmektedir.

Literatürde ilk olarak Becker ve Carper (1956) tarafından ortaya atılan kavram olan mesleki özdeşleşme, bireyin mesleki kimliğine ilişkin tanımlama, benliğine yönelik açıklama olarak ifade edilmektedir (Ashforth vd., 2013: 2427). Diğer bir ifadeyle mesleki özdeşleşme, bireyin yaptığı iş veya mesleğe attığı ayırt edici özellikleri kendi kimliğiyle özdeşleştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Mael ve Ashforth, 1992). Mesleki özdeşleşmede bireyin yaptığı mesleğin kapsamı önemli olmakla birlikte bu mesleği nerede icra ettiği birey açısından önemli olarak görülmemektedir (Bakker, 2014: 228). Bu kapsamda mesleki özdeşleşme bireyin çalıştığı örgütle özdeşleşmesi yerine kendisini yaptığı işe adanması ve bu işle kendini tanımlaması durumudur (Mael ve Ashforth, 1992).

1.3. İş Yükü Algısı

İş yükü, örgütteki çalışanların yapabileceklerinden fazla roller üstlenerek uzun zaman çalışmaları ile zorlayıcı ve ezici görevleri yapma durumları olarak ifade edilmektedir (Greenhaus vd., 1989). Hart ve Staveland'a (1988) göre iş yükü, bireye verilen bir görevin gerekleri olan yetenek, performans ve davranış ile çalışanlar arasında meydana gelen etkileşimlerin bütünüdür. İldız'a (2009: 33) göre iş yükü ise, bireyin iş performansına ve mesleğine yönelik tepkilerini etkileyen baskılar olarak ifade edilmektedir. Diğer bir bakış açısına göre bir çalışanın bir görevi yaparken göze aldığı maliyetin iş yükü olduğu da belirtilmektedir (Kramer, 1991). İş yüküne farklı yönden bakan Aycan ve Eskin (2005: 454) iş yükünü, bireyin yapması gereken iş miktarının fazlalığı ve bunun sonucunda bireyin hissettiği zaman baskısı olarak tanımlamaktadır. Çelik ve Çıra (2013: 13) iş yükünü bir algılama biçimi olarak görerek, bireyin yapması beklenen işin normalin üzerinde olduğu hissine kapılması olarak ifade etmiştir. Sonuç olarak literatürdeki tanımlamalarda araştırmacılar iş yükünü, genel olarak çalışanlara verilen fazladan görevler şeklinde aşırı iş yükü olarak ifade etmektedir. Leung ve Chang (2002) zaman ve kaynak yönüne dikkatleri çekerek, aşırı iş yükünü, belirlenen kısa zamanda az kaynakla çalışandan birçok görevi başarmasının beklenmesi olarak nitelendirmektedir.

İş yükü genel olarak örgütte çalışanlara kapasitelerinden fazla görev sorumluluğu vermek olarak görülmesine rağmen bazı durumlarda kişinin kapasitesi altında görevlerin de verilmesi düşük iş yüküne sebep olmaktadır. Bu kapsamda fazla verilen aşırı iş yükü çalışanın tükenmesine sebep olarak olumsuz yönde etkilerken, bilinen bu durumun aksine düşük iş yükünün de çalışanları olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir (Akçal, 2020: 5). Çalışanlara yapabileceklerinden daha az görevler verilmesi ve bu kişilerin yeteneklerinden daha düşük ve basit işlerde çalıştırılmaları ile mesai saatleri içerisinde meşgul edilecek uğraşlarının olmaması gibi durumlar da çalışanları olumsuz etkileyerek stres yaşamalarına neden olmaktadır (Karadal ve Erdem, 2018: 31). Bu kapsamda iş yükünün gerek yüksek olması ve gerekse düşük olması çalışanlarda performans düşüklüğüne neden olmaktadır. Az iş yükü çalışanın işlerine kayıtsız kalmalarına, zevk almamalarına ve örgüt işlerinden başka işlere yönelmelerine neden olurken (Erdem ve Güven, 2020); aşırı iş yükü ise çalışanlarda dikkatin azalmasına, verilen görevlerin layıkıyla yerine getirilememesine, stres duygusunun oluşmasıyla yorgunluk görülmesine ve performansın azalmasına neden olmaktadır (Dağdeviren vd., 2005: 518; Vanishree, 2014: 11).

İş yükü her ne kadar çalışanları strese yönelten olumsuz bir durum olarak görülse de çalışanların daha hızlı öğrenmelerine fırsat da sunmaktadır (Gökkaya, 2014: 3). Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususun, çalışanların kendilerine verilen fazladan görevlerin nasıl algılandığı olduğu düşünülmektedir. Zira çalışanlar kendilerine verilen fazladan görevlerden şikâyet ederek daha verimsiz çalışma yoluna gidebilirler. Bu durum iş yerinde huzursuzluk çıkmasına neden olurken örgüt iklimini de olumsuz yönde etkileyecektir.

Genel olarak iş yükü algısı bireylerin iş yükünü nasıl ve ne doğrultuda değerlendirdikleriyle ilişkili iken iş yükü algısı, bireyin yaptığı işten o işi benimsemesine kadar birçok faktörden de etkilenmektedir.

1.4. Tükenmişlik, Mesleki Özdeşleşme ve İş Yükü Algısı İlişkileri

Bilimsel bir bilginin boşlukta olmayıp önceki bilgiler ile deneyimlere dayalı olarak ortaya çıkması nedeniyle bilimsel araştırmalar da kuramsal yaklaşımlara dayandırılmalıdır. Araştırma sürecinde kurgulanan hipotezler ile araştırma modeli ele alınan kurama uygun olmalıdır (Tutar ve Erdem, 2020: 123). Bu çerçevede araştırma kapsamında mesleki özdeşleşme, tükenmişlik ve iş yükü algısı etkileşimlerinin anlaşılabilmesi için Kaynakların Korunması Teorisine (Conservation of Resources Theory) değinilmektedir.

Kaynakların korunması teorisi, bireylerin önem verdikleri kaynakları elde edebilmeleri, korumaları ve arttırmak için çaba harcamaları olarak belirtilmektedir. Çevresel koşullar bireyler için önemli olan bu kaynakları tehdit ederek azalmasına sebep olmaktadır. Kaynakların korunması teorisine göre bireylerin elde ettikleri, korumaya ve arttırmaya çalıştıkları

kaynaklar, hem kendi açılarından hem de bireye yeni kaynaklar kazandırma yönünden değerlidir (Yürür, 2011: 109; Karadal vd., 2018: 44). Teoride bireylerin stres yaşamalarında üç koşul olduğundan söz edilmektedir. (1) Bireyin sahip olduğu kaynaklara yönelik herhangi bir tehdidin bulunması, (2) kaynakların kaybedilmesi veya (3) bireyin sahip olduğu kaynakları harcamasına rağmen daha fazla kaynak elde edememesi gibi üç durumda birey stres yaşamaktadır (Hobfoll, 1989). Bu noktada üçüncü koşul olan kaynakların yeni kaynak elde etmede kullanılmasına rağmen amacına ulaşmaması durumunda bireyler stres yaşayarak tükenmişlik hissetmektedirler (Hobfoll, 2001: 341). Bu çerçevede birey kaynaklarını harcamaya devam ederse tükenmişlik durumunu yaşayarak yolculuğa eğilimi gösterecek ve yaptığı işte başarısız olacaktır. Diğer yandan kaynaklarını yeterince koruyamayan veya kaynaklarını arttıramayan bireylerin motivasyonları düşecek ve bu kişiler mesleklerinden uzaklaşmaya başlayacaklardır. Bu durumda olan bireylerin iş yükü algısı da olumsuz yönde etkilenerek tükenmişliğe neden olacaktır. Öte yandan kaynaklarını koruyamayan çalışanlar örgütle özdeşleşmek yerine meslekleriyle özdeşleşerek motivasyonlarını artırma yoluna gidebilirler. Bu kapsamda çalışanların gerek fiziksel kaynaklar ve gerekse zaman kaynağı önemli olmakla birlikte kaynakların korunması teorisinin araştırma kapsamında ele alınan her üç kavramı da kapsadığı görülecektir.

Tükenmişlik örgütte çalışanların yoğun stres altında kalarak işlerinden bıkkınlık yaşamaları, yorgunluk duymaları ve başarısız olacakları düşüncesine kapılarak verimlilik kaybı yaşamaları durumu olarak ilgili literatürde belirtilmektedir. Diğer yandan mesleki özdeşleşme, çalışanların örgütleri yerine kariyerlerine yönelik bağlılık hissetmeleri ile mesleklerinde karşılaştıkları zorluk ve engellerle kolaylıkla başa çıkabilme yeteneğini ve gücünü kendilerinde bulma durum olarak da ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak mesleki özdeşleşme düzeyleri yüksek olan bireylerin mesleklerini yapmada motivasyon sağladıkları, ilgi ve tercihlerini mesleklerine göre şekillendirdikleri görülmektedir (Hirschi, 2012; Dahl, 2020; Wang vd., 2020). Bu çerçevede mesleki özdeşleşmeyi sağlayan çalışanların tükenmişlik duygusunu yaşamayacakları düşünülmektedir. Buna ek olarak Doğan (2020: 34), tükenmişlik ile mesleki özdeşleşme arasındaki ilişkileri ele alan bir araştırmanın olmamasına karşın bu iki kavramın birbiriyle negatif yönlü ilişkilerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda mesleki özdeşleşmede görülen mesleğe bağlılık durumunda çalışma ortamındaki stresle başa çıkma gibi olumlu durumlar meydana geleceği için mesleki özdeşleşmeyi sağlayan çalışanlarda tükenmişlik duygusunun görülmeceği düşünülmektedir. Literatürde özdeşleşme genel olarak örgütsel özdeşleşme ve mesleki bağlılık terimleriyle ele alınmış (Bitmiş vd., 2013; Yılmaz ve Biçkes, 2014; Avanzi vd., 2015; Fırat, 2015; Biçkes ve Yılmaz, 2017; Avanzi vd., 2018; Köse, 2019; Bhowmick ve Mulla, 2020; Habib, 2020) ve bu araştırmalarda örgütsel özdeşleşme veya mesleki bağlılığın tükenmişliği negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu çerçevede mesleki özdeşleşmenin tükenmişliği negatif yönde etkilediği düşüncesiyle araştırmanın birinci ve dördüncü hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

H1: Mesleki özdeşleşme ile tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

H4: Mesleki özdeşleşme tükenmişliği negatif yönde etkilemektedir.

İş yükü çalışanın işinden memnun olmamasına neden olurken iş yükü noktasında önemli olan çalışana yüklenen iş miktarı ile çalışanın uyum içerisinde olmasıdır. Bu durumun aksine iş yükü ile çalışan arasında nicelik ve nitelik olarak aşırılık bulunması durumunda çalışan baskı hissederek motivasyon ve performansı azalacaktır (Akçal, 2020). Bu durum ise çalışanlarda tükenmişliğe neden olacaktır. Bununla birlikte çalışanların diğer bireylerle de ilişkilerinin kötü olması ile kendisine yüklenen fazla iş yükü strese dönüşerek tükenmişliğe neden olacaktır. Schaubroeck ve Merritt'e (1997: 739) göre örgütte iş yükünün fazla olması ile çalışan strese maruz kalmaktadır. Bireyin bununla baş edebilecek bilgi, yetenek, yetki ve kaynağının bulunmaması durumunda kontrolü sağlaması da mümkün olmayacaktır. Bu durumda çalışanlar kaygı yaşayacaktır. Bu kaygı da kişileri tükenmişliğe itecektir. Literatürde iş yükü ile tükenmişlik arasındaki etkileşimi inceleyen birçok araştırma (Greenglass vd., 2001; Ardiç ve Polatci, 2008; Bolat, 2011; Van Bogaert vd., 2013; Karacaoğlu ve Çetin, 2015; Çelik, 2016; Tekir vd., 2016; Tatlı, 2017; Pastores vd., 2019; Tran vd., 2019; Al Ma'mari vd., 2020; Nassar vd., 2020) bulunmakla birlikte bu araştırmaların tümünde iş yükü algısının çalışanlarda tükenmişliğe neden olduğu sonucu elde edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak aşağıdaki hipotezler kurgulanmıştır;

H2: İş yükü algısı ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.

H5: İş yükü algısı tükenmişliği pozitif yönde etkilemektedir.

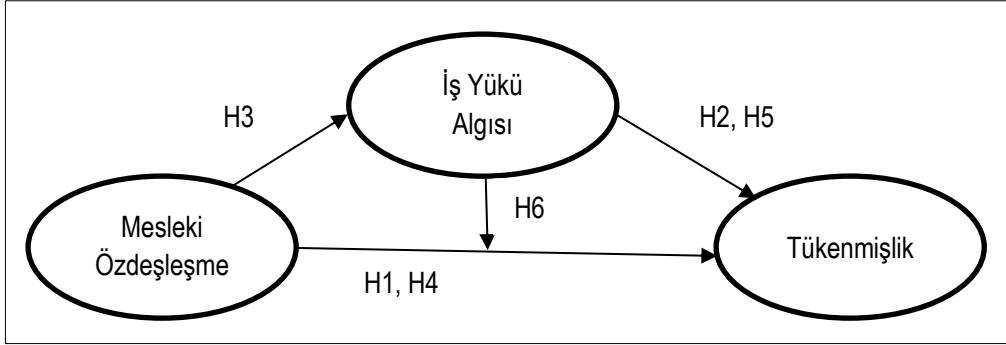
İş yükü algısının çalışanların mesleklerinden uzaklaşmalarına, sorun ve sıkıntı yaşamalarına sebep olduğu bilinir. Kişi her ne kadar mesleğine bağlı olsa da yoğun çalışmak belirli bir zaman periyodundan sonra işinden soğumasına ve mesleki özdeşleşme duygusunu azaltmasına sebep olacaktır. Diğer yandan iş yükü algısı gibi çalışana olumsuz yönde etkileyen bir durumun çalışanın mesleğiyle özdeşleşmesine engel olacağı da bilinmektedir (Avanzi vd., 2018). Bu kapsamda iş yükü algısının mesleki özdeşleşmeyle negatif etkileşimde olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H3: Mesleki özdeşleşme iş yükü algısını negatif yönde etkilemektedir.

Mesleki özdeşleşmenin kişilerin iş yükü algısı ile tükenmişlik düzeylerini etkilediği yapılan araştırmalarda görülmektedir (Al Ma'mari vd., 2020). Bu kapsamda mesleki özdeşleşme algısı yüksek olan bireylerin iş yükü algıları düşük olmakta ve düşük iş yükü algısının da bireylerin duyarsızlaşma ve tükenme düzeylerini düşürdüğü bilinmektedir (Doğan, 2020: 95). Bu çerçevede mesleki özdeşleşmenin tükenmişliğe etkisinde iş yükünün aracı rolünün olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın son hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

H6: Mesleki özdeşleşmenin tükenmişliğe etkisinde iş yükü algısı aracı rol oynamaktadır.

Bu bilgiler ışığında, araştırmanın teorik modeli ve hipotezleri Şekil 1'deki gibi kurgulanmıştır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2. Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel yöntem, evrende meydana gelen olay ve olguların gözlemlenmesini, kesin olmayan ancak tutarlı hipotezlerin geliştirilmesini ve bunların test edilmesini sağlayan yöntemsel bir süreçtir (Tutar ve Erdem, 2020: 71). Araştırma kapsamında bu yönetimsel süreç nicel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür.

Pozitivist felsefeye göre teori ve tümdengelim mantığından hareketle yürütülen nicel araştırma yönteminde “ne”, “ne kadar” gibi sorulara miktar bağlamında cevaplar bulunmaya çalışılır. Bu çerçevede nicel araştırmaların amacı, insanların davranış ve tutumlarını anket, ölçek, gözlem ve deney yöntemleriyle ölçerek istatistiksel çözümler elde edilerek neden sonuç ilişkileri kurmaktır (Tutar ve Erdem, 2020: 89). Bu kapsamda araştırmada nicel araştırma yöntemi tercih edilerek elde edilen bulgular istatistiki analizlere tabi tutulmuştur.

2.1. Araştırma Deseni

Bilimsel araştırmalarda uygulanan araştırma deseni, sorulara cevap aramak ve kurgulanan hipotezleri test edebilmek amacıyla bir planlama sürecidir (Tutar ve Erdem, 2020: 77). Bu kapsamda genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeline göre desenlenen araştırma nicel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamında Ankara'daki kamuya ait bir hastanede görev yapmakta olan hemşirelere yönelik uygulama yapılmıştır. Kolayda örneklem yöntemiyle hastanede çalışan hemşirelerden anket formu aracılığıyla veriler elde edilmiştir. Tutar ve Erdem'e (2020: 256) göre kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmacının araştırdığı konuyla ilgili ulaşabildiği bütün insanlar kolayda örnekleminin uygulamasını teşkil eder.

Araştırmanın hedef evrenini Türkiye'deki bütün kamu hastanelerinde çalışan hemşireler oluştururken, uygulanabilir evrenini ise Ankara'daki bir kamu hastanesinde görev yapmakta olan 473 hemşire oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise anket formlarını dolduran 392 çalışan oluşturmaktadır olup, anket formlarının geri dönüş oranının %82 olması örneklemin bilimsel yeterliliği (Lewin vd., 1995) sağladığını göstermektedir. Daha sonra elde edilen verilere, SPSS ve AMOS programları kullanılarak; doğrulayıcı faktör analizi, yapısal eşitlik modeli, korelasyon analizi, ki kare fark testi gibi analizler uygulanarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Araştırma verileri 17.11.2019 – 25.12.2019 tarihleri arasında ilgili kurumdan elde edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma uygulaması ilgili işletmenin çalışanlarından anket yoluyla veriler elde edilerek yapılmıştır. Bu kapsamda anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgilerini elde etme amaçlanarak demografik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise araştırma konularına yönelik ölçek ifadelerine yer verilmiştir. Araştırmada üç farklı ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeklerden ilki olan “Mesleki Özdeşleşme Ölçeği”, Mael ve Ashforth (1992) tarafından oluşturulmuş, Kırkbeşoğlu ve Tüzün (2009) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Mesleki özdeşleşme ölçeğinin 6 ifadesi

bulunmaktadır. Araştırmanın ikinci ölçeği 22 ifadeden oluşan "Tükenmişlik Ölçeği", Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilmiş, Ergin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Son ölçek olan "İş Yükü Algısı Ölçeği" ise 11 ifadeden oluşmaktadır ve Peterson vd. (1995) tarafından geliştirilmiş, Derya (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

2.4. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere yönelik geçerlilik ve güvenilirlik analizleri uygulanmıştır. Bu kapsamda ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek için ölçek ifadelerinin Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmıştır. Alfa katsayılarına göre; mesleki özdeşleşme ölçeği için $\alpha = 0.881$, tükenmişlik ölçeği $\alpha = 0.896$ ve iş yükü algısı ölçeği $\alpha = 0.947$ olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir.

Araştırmanın geçerliliğine ilişkin temel bileşen analizlerine yönelik tek faktörlü araştırma yapısı geçerliliğini belirlemek için AMOS programı aracılığıyla ilgili verilere, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucuna göre tükenmişlik ölçeğine ait olan 16. sorunun faktör yükünün düşük olması ve güvenilirliği geçememesi sebebiyle analiz kapsamından çıkarılmıştır. Araştırmanın geçerlilik ölçütleri ile iyi uyum göstergeleri Tablo 1'de belirtilmektedir.

Tablo 1. Model-Veri Uyum Değerleri

	χ^2	$\Delta\chi^2$	SD	χ^2/df	GFI	NFI	CFI	TLI	RMSEA
Tek faktörlü model	4092,79	-	702	5.83	.410	.436	.480	.451	.118
Araştırma Modeli p<0.01	932,49	3164,30	601	1.55	.878	.901	.948	.942	.040

*RMSEA (Root mean square error of approximation); 0.08 altında iyi bir model kabul edilir (Browne ve Cudeck, 1993)

χ^2/SD (Relative Ki-Kare); 1 ile 5 arasında olmalıdır (Marsh ve Hocevar, 1985)

GFI (Goodness of fit index); 1'e yakın olursa iyi bir model kabul edilir (Tanaka ve Huba, 1985)

NFI (Normated fit index); 1'e yakın olursa iyi bir model kabul edilir (Bentler ve Bonett, 1980)

CFI (Comperative fit index); 1'e yakın olursa iyi bir model kabul edilir (McDonald ve Marsh, 1990)

TLI (Tucker-Lewis indeksi); 1'e yakın olursa iyi bir model kabul edilir (Bentler ve Bonett, 1980)

Tablo 1'e göre doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre araştırma verileri 3 ölçme modeline dağıtılarak test edilmiştir. Modele ilişkin RMSEA, GFI, TLI, NFI, CFI ve χ^2/SD uyum indeksleri ile elde edilen sonuçlar ile iyi uyum geçerlilik ölçütleri gösterilmektedir. Tablo 1'de 3 faktörlü modele göre χ^2 değerinin anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<0.01). Ayrıca χ^2/SD değerinin (1,55) 5'in altında olması nedeniyle modelin geçerlilik açısından uyumlu olduğu görülmektedir. Araştırma modelleri uyum indeksleri GFI = 0.878, NFI = 0.901, CFI = 0.948, TLI = 0.942 ve RMSEA = 0.040 olması nedeniyle modelin uyumlu olduğu görülmektedir. Buna ek olarak yine aynı tabloda (Tablo 1) tek faktörlü model ile araştırmanın üç faktörlü model arasında yapılan karşılaştırmada anlamlı farkı belirleyebilmek için χ^2 değerlerine Ki Kare Testi uygulanmış ve iki değer arasında anlamlı fark belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre araştırmada ortak yöntem sapmasının olmadığı görülmektedir (MacKenzie ve Podsakoff, 2012).

Tablo 2. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Güvenirlik ve Korelasyon Değerleri

	Ort.	S. S.	CR(t)	AVE	1	2	3
Mesleki Özdeşleşme	3,71	0,812	0,877	0,544	-		
Tükenmişlik	2,79	0,763	0,911	0,494*	- 0,368**	-	
İş Yükü Algısı	3,87	0,890	0,946	0,618	- 0,339**	0,164**	-

Araştırma modeli ile değişkenlerin uyumluluğu ve ölçümü sağlayıp sağlamadığını belirlemek amacıyla yakınsama (convergent validity) ve iraksama (discriminant validity) geçerlilik tekniklerinden yararlanılmıştır. Hair vd. (2006)'ne göre bir araştırmada ölçek maddelerinin faktör yüklerinin 0,5 değerinden yüksek olması araştırma modelinin ölçme ölçütünü sağladığını göstermektedir. Bu kapsamda araştırma ifade ölçeklerine ait maddelerin standartlaştırılmış faktör yükleri 0,5 değeri üzerindedir. Buna ek olarak, faktör yüklerinin parametrik değerlendirme noktasında t değerleri 6,47 ile 18,34 arasında değişmektedir. Bu değerlere göre araştırma modeli anlamlı olarak görülmektedir (Hair vd., 2006).

Araştırma modelinin analizindeki ortalama açıklanan varyans (AVE) değerinin 0,5 değerinden yüksek olması yakınsama geçerliliğinin kanıtı olarak gösterilmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Bu kapsamda meslek özdeşleşme ölçeği ile iş yükü algısı ölçeğinin AVE değerleri 0,5 değerinden yüksek olduğu görülmektedir. Ancak tükenmişlik ölçeğinin AVE değerinin düşük olduğu belirlenmiştir (AVE=0,494<0,05). Fornell ve Larcker'e (1981) göre AVE değerinin 0,5 altında olması durumunda ilgili ölçeğin CR değerine bakılır. Bu değer 1'e yakın olması durumunda yakınsama geçerliliği sağlanır

sonucuna ulaşılır. Bu değere (CR=0,911) göre tükenmişlik ölçeği de yakınsama geçerliliğini sağlamıştır. Ayırt edici geçerlilik (discriminant validity) için araştırma ölçeklerinin birbirleri arasındaki korelasyon değerlerinin 0,80'den düşük olması gerekmektedir (Kline, 2014). Tablo 2'ye göre, ilgili ölçeklerden elde edilen yapı güvenirliliğinin (CR), her iki güvenirlilik düzeyinin 0.70'den yüksek olması ölçme sonuçlarının güvenirliliğinin bir kanıtı olarak ifade edilmektedir (Nunnally, 1975; Fornell ve Larcker, 1981; Hair vd., 2006).

3. Bulgular

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmadaki katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş ve kıdem gibi demografik bilgileri, Tablo 3'te açıklanmaktadır.

Tablo 3. Demografik Bulgular

Cinsiyet	F (Sıklık)	% Yüzde	Medeni Durum	F (Sıklık)	% Yüzde
Kadın	338	86,2	Bekâr	119	30,4
Erkek	54	13,8	Evli	273	69,6
Toplam	392	100,00	Toplam	392	100,00
Yaş	F (Sıklık)	% Yüzde	Eğitim Düzeyi	F (Sıklık)	% Yüzde
18-25	127	32,4	Önlisans	93	23,7
26-35	135	34,4	Lisans	167	42,6
36-45	73	18,6	Lisansüstü	132	33,7
46-55	45	11,5			
56- üstü	12	3,1			
Toplam	392	100,00	Toplam	392	100,00

Tablo 5'te katılımcıların %86,2'si kadınlardan, %13,7'si erkeklerden oluşmaktadır. Hemşirelik mesleğinde kadınları yoğunlukla faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Medeni durumlarına bakıldığında katılımcıların %30,3'ünün bekâr, %69,7'sinin evli olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeylerine göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %23,7'si önlisans, %42,6'sı lisans ve %33,7'si lisansüstü derecesine sahip personellerden oluşmaktadır. Yaş aralığına göre katılımcıların %34,4' ü, 26-35 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer yaş oranlarına göre katılımcıların %32,4'ü 18-25 yaş, %18,6'sı 36-45 yaş arası, %11,4'ü 46-55 yaş ve %3'ü ise 56 yaş ve üzeri personelleri kapsamaktadır.

3.2. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerini test edebilmek için sırasıyla önce verilere korelasyon analizi yapılmış, daha sonra yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Tablo 4'te korelasyon analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3
Mesleki Özdeşleşme	-		
Tükenmişlik	- 0,368**	-	
İş Yükü Algısı	- 0,339**	0,164**	-

Not: SH, standart hata; *0,05 **0,01 ***0,001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)

Tablo 4'te görüleceği üzere korelasyon analizi sonucunda; mesleki özdeşleşme ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ($r=-0.368$, $p<0.01$) anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. **H1 hipotezi desteklenmektedir.** Aynı şekilde iş yükü algısı ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r= 0.164$, $p<0.01$). **H2 hipotezi de desteklenmektedir.**

Araştırmanın etki hipotezlerini test edebilmek için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Tablo sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 5. Doğrudan etki

Değişkenler	β	t değeri	SH	p
Mesleki Özdeşleşme – İş Yükü Algısı	-0,044	4.839	.045	***
Tükenmişlik – Mesleki Özdeşleşme	-0,353	6.658	.050	***
Tükenmişlik – İş Yükü Algısı	.339	6.726	.055	***

Not: SH, standart hata; *0,05 **0,01 ***0,001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)

Tablo 5'e göre mesleki özdeşleşmenin iş yükü algısı üzerinde negatif yönlü anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir ($\beta = -.044$, $t=4.839$, $p<0.001$). **H3 hipotezi desteklenmektedir.** Mesleki özdeşleşmenin tükenmişlik üzerinde negatif yönlü anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir ($\beta=-.353$, $t=6.658$, $p<0.001$). **H4 hipotezi desteklenmektedir.** Araştırmanın beşinci hipotezine göre iş yükü algısının tükenmişlik üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisinin bulunduğu görülmektedir ($\beta=.339$, $t=6.726$, $p<0.001$). **H5 hipotezi desteklenmektedir.**

Araştırmanın altıncı hipotezinde mesleki özdeşleşmenin tükenmişliğe etkisinde iş yükü algısının aracı etkisi incelenmektedir. Aracı değişken, iki değişken arasındaki neden sonuç ilişkisini belirleyebilmek için uygulanan bir analiz yöntemidir (Baron ve Kenny, 1986; MacKinnon vd., 2007: 595). Araştırma kapsamında değişkenlere yönelik aracı etkiyi belirlemek amacıyla araştırma değişkenlerine Yapısal Eşitlik Modeli uygulanmıştır.

Tablo 6. Aracı Etki

İş Yükü Algısı	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Aracı Etki	Alt Sınır	Üst Sınır	p	Sonuç
Mesleki Özdeşleşme - Tükenmişlik	-0.328	-0.293	0.035	0,027	0,084	0,003**	Aracı etki var (Kısmi) R ² : %31,7

Not: SH, standart hata; *0,05 **0,01 ***0,001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)

Tablo 6'ya göre mesleki özdeşleşmenin tükenmişlik üzerindeki etkisinde iş yükü algısı kısmi olarak aracı rol oynamaktadır ($p=0,003<0,01$; $R^2=31,7$). **H6 hipotezi desteklenmektedir.**

İş yükü algısının aracı rolü oynaması nedeniyle aracı değişken üzerinden IBM AMOS programı Bootstrap analizi uygulanmıştır (Byrne, 2013). Bootstrap yöntemi var olan veri setinden daha büyük aynı özellikte yeniden örneklem yaratma işlemidir (Sacchi, 1998). Bu analize göre şayet araştırma 392 kişi yerine 3920 kişiye yapılsaydı iş yükü algısının aracı rolü yine olacaktı ve bu etki en az %2 en fazla ise %8 oranında bulunacaktı.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma kapsamında, Ankara ilindeki kamuya ait bir hastanede görev yapmakta olan hemşirelerin tükenmişlik, mesleki özdeşleşme ve iş yükü algılarının etkileşimlerini belirleyebilmek için bir uygulama yapılmıştır. Bu çerçevede "Tükenmişlik, iş yükü algısı ve mesleki özdeşleşmeyi ne yönde ve nasıl etkilemektedir?" ve "İş yükü algısı bu etkileşimde aracı rol oynamakta mıdır?" sorularına cevap aranmıştır. Araştırma sorularını cevaplayabilmek amacıyla kurgulanan hipotezlerin genel olarak desteklendiği belirlenmiştir. Tükenmişlik ile mesleki özdeşleşme arasında negatif yönlü ($p<.001$), tükenmişlik ile iş yükü algısı arasında pozitif yönlü ($p<.001$) ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca tükenmişliğin mesleki özdeşleşme üzerinde negatif yönlü ($p<.0001$) etkisi bulunurken, iş yükü algısı üzerinde pozitif yönde etkisinin ($p<.0001$) olduğu belirlenmiştir. Mesleki özdeşleşmenin iş yükü algısı üzerinde negatif yönlü etkisi belirlenmiştir ($p<0.001$). Bu bulgulara göre araştırmada bütün hipotezler kabul edilmiştir.

İlgili literatürde yapılan araştırmalarda (Kramer, 1991; Greenglass vd., 2001; Van Bogaert vd., 2013; Avanzi vd., 2018; Pastores vd., 2019; Tran vd., 2019; Al Ma'mari vd., 2020; Dahl, 2020; Nassar vd., 2020); mesleki özdeşleşmesi yüksek olan çalışanlar örgüt ortamında yaşadıkları stresle baş etmede güç sağlayarak daha az iş yükü algısı hissettikleri ve daha az tükenmişlik hissine kapıldıkları görülmektedir (Edwards vd., 2000; Hirschi, 2012: 480). Bu görüşü destekler biçimde bu araştırmada elde edilen bulgular ışığında doğrulanan hipotezlerin literatürle örtüştüğü görülmektedir.

Araştırmanın son hipotezinde mesleki özdeşleşmenin tükenmişlik üzerindeki etkisinde iş yükü algısının kısmi aracı rolünün olduğu belirlenmiştir ($p<.01$). Doğan (2020) yaptığı araştırmada mesleki özdeşleşme ile tükenmişlik ilişkisinde iş yükü algısının kısmi aracılık etkisinin olduğunu belirlemiştir. Bu kapsamda araştırmanın dolaylı etkisine yönelik bu bulgunun da literatürle örtüştüğü görülmüştür.

İlgili literatür ışığında elde edilen bulgularda hemşirelik mesleğinin emek yoğun faaliyet gösterilen, yoğun çalışma temposunda hareket edilen ve fedakarlık isteyen bir meslek olduğunun görülmesiyle fazladan verilen iş yükünün hemşirelerde tükenmişlik davranışına neden olduğu ve bu durumdaki bireylerin mesleki özdeşleşme hislerinin azaldığı belirlenmiştir. Bu noktada sağlık sektöründe hayati faaliyetler gösteren sağlık çalışanlarının iş yüklerinin hafifletilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda özellikle hemşireler başta olmak üzere diğer sağlık çalışanlarının daha özverili çalışmalarını sağlamak amacıyla çalışma şartlarının ve mesai saatlerinin azaltılması gibi önlemler alınması öneriler arasında gösterilebilir.

Hemşirelik mesleğinin kadınlara yönelik bir meslek olduğu algısıyla araştırma örnekleminin kadın yoğunluğunda (%87) olması, örneklemin sadece bir kamu hastanesini kapsamaması, sadece Ankara ilinde uygulama yapılması ve sadece

hemşirelik mesleğine yönelik araştırma yapılması araştırmancının kısıtları arasında gösterilmektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgular sadece hemşirelik mesleği ve Ankara ili ölçeğinde geçerli olmaktadır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda; ilgili ölçeklerin farklı meslek gruplarında uygulanması, konuların nicel araştırma yönteminin yanı sıra nitel uygulama yapılarak elde edilecek bulgularla karşılaştırma yapılması, hemşirelerin tükenmişlik duygularını etkileyen örgütsel davranışın diğer konularıyla uygulama yapılması araştırmacılara öneri niteliğinde olmaktadır.

Kaynakça

- Akçal, M. (2020). *Mali müşavirlerin aşırı iş yükü algısı ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki* (Master's thesis, Çaç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Al Ma'mari, Q., Sharour, L. A., & Al Omari, O. (2020). Fatigue, burnout, work environment, workload and perceived patient safety culture among critical care nurses. *British journal of nursing*, 29(1), 28-34.
- Ardıç, K., ve Polatci, S. (2008). Tükenmişlik sendromu akademisyenler üzerinde bir uygulama (GOÜ Örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 69-96.
- Ashforth, B. E., Joshi, M., Anand, V., & O'Leary-Kelly, A. M. (2013). Extending the expanded model of organizational identification to occupations. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(12), 2426-2448.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of management review*, 14(1), 20-39.
- Avanzi, L., Fraccaroli, F., Castelli, L., Marcionetti, J., Crescentini, A., Balducci, C., et.al. (2018). How to mobilize social support against workload and burnout: The role of organizational identification. *Teaching and Teacher Education*, 69, 154-167.
- Avanzi, L., Schuh, S. C., Fraccaroli, F., & van Dick, R. (2015). Why does organizational identification relate to reduced employee burnout? The mediating influence of social support and collective efficacy. *Work & Stress*, 29(1), 1-10.
- Aycan, Z., ve Eskin, M. (2005). Childcare, spousal, and organizational support in predicting work-family conflict for females and males in dual-earner families with preschool children. *Sex Roles*, 53(7), 453-471.
- Bakker, A. B. (2014). Daily fluctuations in work engagement. *European Psychologist*.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Becker, H. S., & Carper, J. W. (1956). The development of identification with an occupation. *American journal of Sociology*, 61(4), 289-298.
- Benligiray, S., ve Sönmez, H. (2011). Hemşirelerin mesleki bağlılıkları ile diğer bağlılık formları arasındaki ilişki: Örgüte bağlılık, işe bağlılık ve aileye bağlılık. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Nursing Journal*, 18(1), 28-40.
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological bulletin*, 88(3), 588-606.
- Bhowmick, S., & Mulla, Z. (2020). Who Gets Burnout and When? The Role of Personality, Job Control, and Organizational Identification in Predicting Burnout Among Police Officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 1-13.
- Biçkes, D. M., ve Yılmaz, C. (2017). Örgütsel Özdeşleşmenin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi: Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama. *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 19(2), 91-110.
- Bitmiş, M. G., Sökmen, A., ve Turgut, H. (2013). Psikolojik Dayanıklılığın Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 27-40.
- Bolat, O. İ. (2011). İş yükü, iş kontrolü ve tükenmişlik ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 87-101.
- Boles, J. S., Dean, D. H., Ricks, J. M., Short, J. C., & Wang, G. (2000). The dimensionality of the Maslach Burnout Inventory across small business owners and educators. *Journal of Vocational Behavior*, 56(1), 12-34.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Testing structural equation models*, 154, 136.

- Byrne, B. M. (2013). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS, and SIMPLIS: Basic concepts, applications, and programming*: Psychology Press.
- Cherniss, C. (1981). Preventing burnout: From theory to practise, JW Jones (Ed.), *The Burnout Syndrome: Current Research, Theory. Interventions*, London, London House Press.
- Cohen, A. (1998). An examination of the relationship between work commitment and work outcomes among hospital nurses. *Scandinavian journal of management*, 14(1-2), 1-17.
- Çelik, M. (2016). Tükenmişlik Yaşam Doyumu Ve İş Yükü İlişkisi: Denizli'de Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 21(4), 1139-1152.
- Çelik, M., ve Çıra, A. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde aşırı iş yükünün aracılık rolü. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 11-20.
- Çelik, M., ve Yıldız, B. (2018). Hemşirelerde Mesleki Bağlılık, Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Kamu Sektörü ve Özel Sektör Karşılaştırması. *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, 20(2), 47-75.
- Dağdeviren, M., Eraslan, E., ve Mustafa, K. (2005). çalışanların toplam iş yükü seviyelerinin belirlenmesine yönelik bir model ve uygulaması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(4).
- Dahl, K. K. B. (2020). Mo (ve) ments in professional identification: achieving professional identity and becoming a teacher in Danish and Kenyan teacher education. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 50(1), 123-140.
- De Groot, H. A., Burke, L. J., & George, V. M. (1998). Implementing the differentiated pay structure model: process and outcomes. *JONA: The Journal of Nursing Administration*, 28(5), 28-38.
- Derya, S. (2008). *Crossover of work-family conflict: Antecedent and consequences of crossover process in dual-earner couples*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, A. (2020). *Mesleki Özdeşleşme İle Tükenmişlik İlişkisinde İş Yükü Algısı Ve Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Dworkin, A. G., Saha, L. J., & Hill, A. N. (2003). Teacher burnout and perceptions of a democratic school environment. *International Education Journal*, 4(2), 108-120.
- Edwards, D., Burnard, P., Coyle, D., Fothergill, A., & Hannigan, B. (2000). Stress and burnout in community mental health nursing: a review of the literature. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 7(1), 7-14.
- Enli Kalmaz, P. (2018). *Örgütsel güvenin örgütsel özdeşleşme ve mesleki özdeşleşme üzerine etkileri hakkında bir araştırma*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi İşletme Anabilim Dalı.
- Erdem, A. T., ve Güven, Ş. (2020). Sanal Kaytarma. Editör: Gülbeniz Akduman, 21. *Yüzyılda Örgütsel Davranışta 21 Güncel Yaklaşım*: Gazi Kitabevi.
- Ergin, C. (1992) "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması", VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 22-25 Eylül 1992, *Hacettepe Üniversitesi, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Düzenleme Kurulu ve Türk Psikologlar Demeği Yayını, Ankara*.
- Fırat, Z. M. (2015). *Tükenmişlik ve örgütsel bağlılığın mesleki bağlılık üzerindeki etkileri: Banka çalışanları üzerinde bir araştırma*. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- Freud, S. (1922). 1990. group Psychology and the Analysis of the Ego. In: New York: WW Norton & Co.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burnout. *Journal of social issues*, 30(1), 159-165.
- Gökkaya, Ö. (2014). Yerel Yönetimlerde İş-Yaşam Dengesi Ve Çalışan Davranışı İlişkisinin İncelenmesi "Kocaeli Belediyeleri Örneği". *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1-18.
- Greenglass, E. R., Burke, R. J., & Fiksenbaum, L. (2001). Workload and burnout in nurses. *Journal of community & applied social psychology*, 11(3), 211-215.

- Greenhaus, J. H., Parasuraman, S., Granrose, C. S., Rabinowitz, S., & Beutell, N. J. (1989). Sources of work-family conflict among two-career couples. *Journal of Vocational Behavior*, 34(2), 133–153. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(89\)90010-9](https://doi.org/10.1016/0001-8791(89)90010-9).
- Habib, H. (2020). Organizational Commitment among Secondary School Teachers in Relation to Job Burnout. *Shanlax International Journal of Education*, 8(3), 72-76.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. (2006). *Multivariate data analysis*. Uppersaddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hart, S. G., & Staveland, L. E. (1988). Development of NASA-TLX (Task Load Index): Results of empirical and theoretical research. In *Advances in psychology* (Vol. 52, pp. 139-183): Elsevier.
- Hellesøy, O., Grønhaug, K., & Kvitastein, O. (2000). Burnout: conceptual issues and empirical findings from a new research setting. *Scandinavian journal of management*, 16(3), 233-247.
- Hirschi, A. (2012). Callings and Work Engagement: Moderated Mediation Model of Work Meaningfulness, Occupational Identity, and Occupational Self-Efficacy. *Journal of counseling psychology*, 59, 479-485. doi:10.1037/a0028949
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American psychologist*, 44(3), 513-524.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied psychology*, 50(3), 337-421.
- Hobfoll, S. E., Freedy, J., Lane, C., & Geller, P. (1990). Conservation of social resources: Social support resource theory. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(4), 465-478.
- Ildız, G. Ö. (2009). *Proje yönetimi: İnşaat firmalarında proje müdürlerinin iş yükü, iş stresi, iş tatmini ve motivasyon ilişkisi*. İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Proje Yönetimi.
- Jager, A. J., Tutty, M. A., & Kao, A. C. (2017). *Association between physician burnout and identification with medicine as a calling*. Paper presented at the Mayo Clinic Proceedings.
- Karacaoğlu, K., ve Çetin, İ. (2015). İş yükü ve rol belirsizliğinin çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi: afad örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 5(1), 46-69.
- Karadal, H., Abubakar, A. M., ve Erdem, A. T. (2018). Boreout, kariyer uyumluluğu ve aile-iş zenginleştirme etkileşimi: Selçuk Üniversitesi örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(35), 41-63.
- Karadal, H., ve Erdem, A. (2018). Boreout sendromunun kariyer uyumluluğu ve kariyer iyimserliği arasındaki ilişki bağlamında analizi üzerine bir uygulama. *International Journal of Academic Value Studies*, 4(18), 30-38.
- Kırkbeşoğlu, E., ve Tüzün, İ. K. (2009). Bireycilik-Toplulukçuluk İkileminde Mesleki Özdeşleşme Ve Örgütsel Özdeşleşme Ayrımı. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-8.
- Kline, P. (2014). *An easy guide to factor analysis*: Routledge.
- Köse, Ö. (2019). *Presenteeism (İşte var olamama) ile örgütsel özdeşleşme ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kramer, A. F. (1991). Physiological metrics of mental workload: A review of recent progress. *Multiple-task performance, Navy Personnel Research and Development Center San Diego, California* 279-328.
- Lammers, J. C., Atouba, Y. L., ve Carlson, E. J. (2013). Which identities matter? A mixed-method study of group, organizational, and professional identities and their relationship to burnout. *Management Communication Quarterly*, 27(4), 503-536.
- Lasswell, H. D. (1965). *Language of politics*. Cambridge: Mass., M.I.T. Pr.
- Leung, A. S., & Chang, L. M. (2002). Organizational downsizing: Psychological impact on surviving managers in Hong Kong. *Asia Pacific Business Review*, 8(3), 76-94.
- Lewin, A. Y., Sakano, T., Stephens, C. U., & Victor, B. (1995). Corporate citizenship in Japan: Survey results from Japanese firms. *Journal of Business Ethics*, 14(2), 83-101.
- MacKenzie, S. B., & Podsakoff, P. M. (2012). Common method bias in marketing: Causes, mechanisms, and procedural remedies. *Journal of retailing*, 88(4), 542-555.

- MacKinnon, D. P., Fairchild, A. J., & Fritz, M. S. (2007). Mediation analysis. *Annu. Rev. Psychol.*, 58, 593-614.
- Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of organizational behavior*, 13(2), 103-123.
- Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First-and higher order factor models and their invariance across groups. *Psychological bulletin*, 97(3), 562-582. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.3.562>
- Maslach, C. (1982). *Burnout: The cost of caring*. New York, NY: Prentice-Hall.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of organizational behavior*, 2(2), 99-113.
- Maslach, C., Jackson, S. E., Leiter, M. P., Schaufeli, W. B., & Schwab, R. L. (1986). *Maslach burnout inventory* (Vol. 21): Consulting psychologists press Palo Alto, CA.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual review of psychology*, 52(1), 397-422.
- McDonald, R. P., & Marsh, H. W. (1990). Choosing a multivariate model: Noncentrality and goodness of fit. *Psychological bulletin*, 107(2), 247.
- Nassar, A. K., Reid, S., Kahnamoui, K., Tuma, F., Waheed, A., & McConnell, M. (2020). Burnout among Academic Clinicians as It Correlates with Workload and Demographic Variables. *Behavioral Sciences*, 10(6), 94.
- Nunnally, J. C. (1975). Psychometric theory—25 years ago and now. *Educational Researcher*, 4(10), 7-21.
- Onyett, T. P., & Matt Muijen, S. (1997). Job satisfaction and burnout among members of community mental health teams. *Journal of Mental Health*, 6(1), 55-66.
- Pastores, S. M., Kvetan, V., Coopersmith, C. M., Farmer, J. C., Sessler, C., Christman, J. W., et.al. (2019). Workforce, workload, and burnout among intensivists and advanced practice providers: a narrative review. *Critical care medicine*, 47(4), 550-557.
- Peng, X., Lee, S., & Lu, Z. (2020). Employees' perceived job performance, organizational identification, and pro-environmental behaviors in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 90, 102632.
- Peterson, M. F., Smith, P. B., Akande, A., Ayestaran, S., Bochner, S., Callan, V. et.al. (1995). Role conflict, ambiguity, and overload: A 21-nation study. *Academy of Management Journal*, 38(2), 429-452.
- Rothe, N., Schulze, J., Kirschbaum, C., Buske-Kirschbaum, A., Penz, M., Wekenborg, M. Ki et.al. (2020). Sleep disturbances in major depressive and burnout syndrome: A longitudinal analysis. *Psychiatry Research*, 286, 112868.
- Rothe, N., Steffen, J., Penz, M., Kirschbaum, C., & Walther, A. (2020). Examination of peripheral basal and reactive cortisol levels in major depressive disorder and the burnout syndrome: A systematic review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*.
- Sacchi, M. D. (1998). A bootstrap procedure for high-resolution velocity analysis. *Geophysics*, 63(5), 1716-1725.
- Schaubroeck, J., & Merritt, D. E. (1997). Divergent effects of job control on coping with work stressors: The key role of self-efficacy. *Academy of Management Journal*, 40(3), 738-754.
- Schaufeli, W. B., Maslach, C., & Marek, T. (2017). *Professional burnout: Recent developments in theory and research* (Vol. 33): Taylor & Francis.
- Schepman, S. B., & Zarate, M. A. (2008). The relationship between burnout, negative affectivity and organizational citizenship behavior for human services employees. *International journal of humanities and social sciences*, 2(4), 242-247.
- Tanaka, J. S., & Huba, G. J. (1985). A fit index for covariance structure models under arbitrary GLS estimation. *British journal of mathematical and statistical psychology*, 38(2), 197-201.
- Tatlı, M. (2017). Tükenmişlik ile iş yükü arasındaki ilişki: Aksaray defterdarlığında bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 49-62.
- Tekir, Ö., Çevik, C., Selma, A., ve Çetin, G. (2016). Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Doyumu Düzeyleri Ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18(2), 51-63.

- Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological review*, 55(4), 189-208.
- Tran, B., Lenhart, A., Ross, R., & Dorr, D. A. (2019). Burnout and EHR use among academic primary care physicians with varied clinical workloads. *AMIA Summits on Translational Science Proceedings, 2019*, 136.
- Tutar, H., ve Erdem, A. T. (2020). Örnekleriyle Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve -SPSS Uygulamaları-. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Van Bogaert, P., Clarke, S., Willems, R., & Mondelaers, M. (2013). Nurse practice environment, workload, burnout, job outcomes, and quality of care in psychiatric hospitals: a structural equation model approach. *Journal of advanced nursing*, 69(7), 1515-1524.
- Vanishree, P. (2014). Impact of role ambiguity, role conflict and role overload on job stress in small and medium scale industries. *Research Journal of Management Sciences*, 3(1), 10-13.
- Velando-Soriano, A., Ortega-Campos, E., Gómez-Urquiza, J. L., Ramírez-Baena, L., De La Fuente, E. I., & Cañadas-De La Fuente, G. A. (2020). Impact of social support in preventing burnout syndrome in nurses: A systematic review. *Japan Journal of Nursing Science*, 17(1), e12269.
- Vimantaite, R., & Seskevicius, A. (2006). The burnout syndrome among nurses working in Lithuanian cardiac surgery centers. *Medicina (Kaunas, Lithuania)*, 42(7), 600.
- Xin-qiang Wang , Jun-cheng Zhu , Jun-yu Huo , Ming-fan Liu & Bao-juan Ye (2020): Implicit professional identity: assessment and relation with explicit professional identity and well-being of pre-service teachers, *European Journal of Teacher Education*, DOI: 10.1080/02619768.2020.1827385
- Weick, K. E., & McDaniel, R. R. (1989). How professional organizations work: Implications for school organization and management. In T. J. Sergiovanni & J. H. Moore (Eds.), *Schooling for tomorrow: Directing reforms to issues that count* (pp. 331-354). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Wright, T. A., & Bonett, D. G. (1997). The contribution of burnout to work performance. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 18(5), 491-499.
- Yılmaz, C., ve Biçkes, D. M. (2014). *Örgütsel güven ile tükenmişlik arasındaki ilişkide algılanan örgütsel özdeşleşmenin aracılık etkisi: Uygulamalı bir çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yürür, Ş. (2011). Öğrenilmiş Güçlülük, Kıdem Ve Medeni Durumun Duygusal Tükenmedeki Rolü: Kaynakların Korunması Teorisinde Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 107-126.

Extended Abstract

Aim and Scope

Today, many employees practice their jobs to earn money. On the other hand, it is known that some professions are not only practiced for a fee. Although research has been found that people who work in the health sector do not just do their jobs to make money, given the fast pace and long hours of work, it finds that the nursing profession is a type of profession that requires commitment. In research, the commitment of employees who exercise the care profession is the subject of their studies. The sense of burnout and workload perception of nurses with high professional engagement levels is expected to decrease. In this regard, the main research problem is; The feeling of burnout that nurses who have essential impacts on human life experience as they lose their sense of identification with their profession have a negative impact on these people's profession. The main purpose of the research is; in order to analyze the interactions between occupational identification, burnout, and perception of workload, the main research question in this context is: "Does the perception of workload play a role as a mediation variable for the effect of occupational identification on burnout?" determined as.

Methods

The research, designed according to the relational scanning model, one of the general scanning models within the relevant literature framework, has been conducted as quantitative research. An application has been made within the research scope for the nurses working in a public hospital in Ankara. Data have been obtained from the nurses working in the hospital with the convenience sampling method through a questionnaire form. The findings obtained have been subjected to statistical analysis with AMOS and SPSS programs. Cronbach Alpha coefficient test has been used to determine the reliability of the scales. Then, Confirmatory Factor Analysis has been applied to the research model. Also, Correlation Analysis and Structural Equation Model analyzes have been applied to the research scales. Within the study's scope,

occupational identification has been constructed as the dependent variable, independent burnout, and workload perception mediating variable.

Findings

In the findings obtained from the analysis of the data for the nurses;

- A negative correlation has been found between professional identification and burnout ($p < 0.01$),
- Occupational identification negatively affects burnout ($p < 0.001$),
- A positive correlation was found between workload perception and burnout ($p < 0.01$),
- Workload perception positively affects burnout ($p < 0.001$),
- Occupational identification negatively affects the perception of workload ($p < 0.001$),
- Workload perception has a partial mediating role in the effect of occupational identification on burnout ($p = 0.003 < 0.01$; $R^2 = 31,7$).

Conclusion

According to the findings, the increase in occupational identification causes the employees' burnout perceptions and workload perception to decrease. On the other hand, it is seen that the perception of burnout will increase in employees with high workload perception. In this context, it is seen that the perception of workload, which increases with intense work pace in employees, increases burnout but decreases the perception of occupational identification and causes an increase in burnout perception. In this context, individuals exposed to intense working hours will have negative perceptions about their profession. It is recommended to reduce healthcare professionals' workload, especially those engaged in vital health sector activities.

İşe Bağlılık ve Adil Dünya İnancı: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma¹

Work Engagement and Belief in a Just World: A Research on Public Employees

Fatma İrem Değerli², Zehra Nesrin Birol³

Öz

Günümüzde çalışma ortamının fiziksel koşulları, özlük hakları, kariyer olanakları, maaş gibi dışsal faktörlerin yanı sıra iş tatmini, motivasyon, değerler sistemi gibi kişisel/içsel faktörlerin de işyerindeki verimliliği etkilediği göze çarpmaktadır. Bu nedenle araştırmada kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri ile adil dünya inançları arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu farklı devlet kurum ve kuruluşlarında memuriyetini sürdüren 164 kamu çalışanından oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu, Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği, Kişisel ve Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların işe bağlılık puanları ile adil dünya inancı puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -.20, p < .01$). Araştırma sonuçlarına göre; katılımcıların adil dünya inancı düzeyleri çalışanların işe ait hissedip hissetmediklerine veya kamu görevinden ayrılma niyetlerine göre farklılık göstermemektedir. Araştırma sonuçları alan yazındaki diğer çalışmalar ışığında tartışılmış ve araştırmacılara yönelik birtakım öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşe bağlılık, adil dünya inancı, kamu çalışanları.

Abstract

Today, it is striking that besides external factors such as physical conditions of the working environment, personal rights, career opportunities and salary, personal/internal factors such as job satisfaction, motivation, and value system also affect productivity in the workplace. Therefore, it was aimed in this research to determine the relationship between the work engagement levels of public employees and their just world beliefs. The study group consists of 164 public employees who work in different state institutions and organizations. Personal information form, Utrecht Work Engagement Scale, Personal and General Belief in a Just World Scale were used in data collection. A significant negative relationship was found between the work engagement scores and the just world belief scores of the participants ($r = -.20, p < .01$). Levels of just world belief do not differ according to whether employees' feeling of belonging to the workplace or their intention to leave the public service. The results were discussed in the light of other studies in the literature and some suggestions for the researchers were presented.

Keywords: Work engagement, belief in a just world, public employees.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 06 / 11 / 2020

Accepted: 30 / 12 / 2020

¹ 11 – 14 Mayıs 2017 tarihlerinde Ordu / TÜRKİYE’de gerçekleştirilen 9. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Psikolog, Trabzon E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Müdürlüğü Psiko-Sosyal Yardım Servisi, iremdegerli@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4235-810X.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, zehranesrin@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8545-085X.

Giriş

Küreselleşen dünyada bilginin değer kazanması, işgücünün değişime uğraması ve teknolojiadaki hızlı gelişim ile birlikte hem özel hem de kamu çalışma alanında örgütsel bir dönüşüm yaşanmaktadır. Günümüzde çalışma ortamının fiziksel koşulları, özlük hakları, kariyer olanakları, maaş gibi dışsal faktörlerin yanı sıra iş tatmini, motivasyon, değerler sistemi gibi kişisel/işsel faktörlerin de işyerindeki verimliliği etkilediği göze çarpmaktadır. Bireyin günün üçte birini işyerinde geçirdiği düşünülürse kişisel faktörlerin çalışma hayatındaki kalite açısından dikkate alınması gereken etmenler olduğu düşünülebilir. İşe bağlılık da psikoloji, sosyoloji ve insan kaynakları literatüründe ele alınan; işgücünün kalitatif ve kantitatif değerlendirmelerinde örgütler tarafından göz önünde bulundurulmuş kişisel değişkenlerden biridir.

İşe bağlılık, bir işin iyiliğine ya da önemine ilişkin kişisel değerlerin içselleştirilmesidir (Lodahl and Kejner, 1965). Bireyin işini hayatının merkezine koyması, kimliğinin bir parçası olarak tanımlaması ve işini hayatının önemli bir bölümü olarak algılaması işe bağlılığını ifade etmektedir (Saleh and Hosek, 1976). Dubinsky ve Hartley'e göre (1986) işe bağlılık bireyin işiyle bütünleşmesinin ve kendini işine adanmasının derecesidir. Tüm bu kavramsallaştırmalar doğrultusunda bireyin çalışma hayatında kendini işyerine ait hissetmesi, işini yaşamında kilit bir role sahip olarak görmesi, işyerinde karar alıp uygulamaya geçirebilmesi ve psikolojik olarak yaptığı işle özdeşleşmesi işe bağlılığı ifade etmektedir. İşe bağlılık hem iş tatmini sağlamakta hem de iş motivasyonunu geliştirmekte; bu sayede örgütün verimliliğini ve etkililiğini arttırmaktadır (Kahn, 1990; Shih, Msieh and Lin, 2009).

Adil dünya inancı kavramı Lerner'in (1965;1980) kuramında bireyin başına gelenleri hak ettiğine ve hak ettiklerini elde edeceğine yönelik inancı şeklinde ortaya atılmıştır. Bu kurama göre insanlar adil bir dünyada yaşadıklarına inanma gereksinimindedir. İçinde yaşanan çevrenin kontrol edilebilir ve yordanabilir özelliklere sahip olması, bireylerin uzun vadeli planlar yaparak davranışta bulunmalarına ve yaşamlarını yapılandırılmalarına yardımcı olur. Correia ve Dalbert'a göre (2008) adil dünya inancı, bireylere kendi yaşam örutülerini anlamlandırabilmeleri ve yorumlayabilmeleri için bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu inancın olmadığı düşünülürse bireyler sonucu öngörülemez olaylar ve adaletsiz bir dünya ile karşılaşacak, çaresizlik yaşayacak ve yaşamlarını sürdürmekte zorlanacaktır. Bireyler bir tehdit veya haksızlık ile karşılaşmışlarında adil dünya inançlarını korumaya yönelik motivasyona sahiptir. Bu durumda bireyler adaletsizliği meşrulaştırma ya da kurbanı suçlama yolunu tercih ederler (Lerner, 1980). Lerner'a göre (1965) adil dünya inancı temel bir yanılsamadır. Temel olması ruh sağlığı ve güven için gerekli olmasından, yanılsama olması ise yanlış olduğu halde güdüsel olarak savunulmasından kaynaklanmaktadır.

1. Mevcut Çalışma

Literatürde kişisel özellikler, işle ilgili durumsal özellikler ve işe ilişkin çıktılar işe bağlılık düzeyini etkileyen faktörler olarak yer almaktadır (Morrow, 1983). İşe bağlılık bireyin demografik, psikolojik ve bilişsel özelliklerinden etkilenmektedir (Igbaria, Parasuraman and Badawy, 1994; Brown and Leigh, 1996). Dalbert'a göre (2002) adil dünya inancının düzeyi, bireyin davranışlarına yön veren bir kişilik özelliği olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle adil dünya inancı bireysel bir faktör olarak işe bağlılıkla birlikte ele alınabilir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri ile adil dünya inançları arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır ve aşağıda sıralanan hipotezler test edilmiştir.

- (i) Kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri ile adil dünya inançları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- (ii) Katılımcıların adil dünya inançları kendilerini işyerine ait hissedip hissetmeme durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- (iii) Katılımcıların adil dünya inançları kamu hizmetinden ayrılma niyetlerine göre farklılık göstermektedir.

2. Yöntem

Kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri ile adil dünya inançlarının incelendiği bu araştırma betimsel tarama modelindedir. Karasar (2009) tarama modelinin geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçladığını ifade etmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu farklı devlet kurum ve kuruluşlarında; sağlık, eğitim, hukuk ve mühendislik alanlarında görev yapan 164 kamu çalışanından oluşmaktadır. Çalışmaya katılanların 62'si kadın (% 37.8), 99'u erkektir (% 60.4) ve 3 kişi cinsiyet belirtmemiştir. Katılımcıların yaşları 25-62 arasında değişmekle birlikte, yaş ortalamaları 38.63 (ss:8.45) bulunmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formunda katılımcılara yaşları, cinsiyetleri, çalışma alanları, kendilerini işyerine ait hissedip hissetmedikleri ve kamu hizmetinden ayrılma niyetlerine yönelik sorular yöneltilmiştir.

Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği Schaufeli, Salanova, Gonzalez-Roma ve Bakker tarafından (2002) geliştirilmiş; Eryılmaz ve Doğan tarafından (2012) Türk kültürüne uyarlanmıştır. 17 maddeden oluşan bu ölçek çalışanların işe bağlılık düzeylerini ölçmektedir. Güvenirlik analizinde Cronbach alfa katsayısı .94 olarak tespit edilmiştir.

Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği Dalbert, Montada ve Schmitt tarafından (1987), Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği Dalbert tarafından (1999) geliştirilmiş; her iki ölçek de Göregenli tarafından (2003) Türk kültürüne uyarlanmıştır. 7 ve 6 maddeden oluşan bu iki ölçek uygulamada bir arada kullanılmakta; bireylerin dünyayı ve kendi yaşadıkları olayları ne kadar adil olarak değerlendirdiğini ölçmektedir. Güvenirlik analizinde Cronbach alfa katsayısı kişisel adil dünya inancı için .85, genel adil dünya inancı için ise .69 olarak bulunmuştur.

2.3. İşlem Yolu

Veri toplama araçları farklı hizmet sınıflarında memur olarak çalışan kişilere gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak çözümlene işlemleri yapılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS istatistik programı kullanılmıştır ve en düşük anlamlılık değeri $p < .05$ kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri ile adil dünya inancı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İşe Bağlılık Düzeyleri ile Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişkiler

Değişken	(1)	(2)
(1) İşe Bağlılık	1	
(2) Adil Dünya İnancı	-.20**	1
Ort.	59.12	40.65
Ss.	12.18	8.89

** $p < .01$

Katılımcıların işe bağlılık puanları ile adil dünya inancı puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -.20$, $p < .01$). Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri arttıkça adil dünya inançlarının da arttığı bulunmuştur.

Kamu çalışanlarının adil dünya inancının kendini işe ait hissedip hissetmeme durumuna göre farklılıklarını değerlendirmek amacıyla; varyansların normal dağılım göstermemesi nedeniyle non-parametrik tekniklerden Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre adil dünya inancı ($H = 5.63$, $sd = 2$, $p > .05$) kendini işe ait hissedip hissetmeme durumuna dayalı anlamlı farklılık göstermemektedir. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Kendini İşe Ait Hissedip Hissetmeme Durumuna Dayalı Farklılıklar

Değişken	Faktör	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p
Adil Dünya İnancı	Evet	97	77.27	2	5.63	.060
	Kısmen	50	84.46			
	Hayır	17	106.56			

Kamu çalışanlarının kamu hizmetinden ayrılma niyetlerinin adil dünya inançları üzerinde herhangi bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla nonparametrik tekniklerden Kruskal Wallis analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular adil dünya inancının ($H = 4.55$, $sd = 2$, $p > .05$) kamu hizmetinden ayrılma niyetine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kamu Hizmetinden Ayrılma Niyetine Dayalı Farklılıklar

Değişken	Faktör	N	Sıra Ort.	Sd	X ²	p
Adil Dünya İnancı	Evet	15	101.87	2	4.55	.102
	Kısmen	35	87.71			
	Hayır	112	76.83			

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri arttıkça adil dünya inançları da artmaktadır. Adil dünya inancı yüksek olan bireyler, yaşadıkları olayları hak ettiklerine ve hak ettikleri durumların başlarına geleceğine inanma eğilimindedir. Her koşulda adaletin gerçekleşeceğine inandıkları için iş ortamında da adil bir düzenin var olacağını, karşılaşılan problemlerin düzeleceğini, düzelmemesi halinde ise bu durumu hak etmiş olacaklarını düşünmektedirler. Alan yazında adil dünya inancının başa çıkma stratejisi olarak ele alındığı çalışmalar bulunmaktadır (Tomaka and Blascovich, 1994; Dalbert, 1999; Begue and Muller, 2006). Bireyler işle ilgili sorunları geçici birer olay olarak algılamakta, işin doğasına ya da ortamına mâl etmemektedirler. Bu sayede işe bağlılık düzeyleri yüksek olmaktadır. İşe bağlı olmaları halinde de karşılaştıkları haksızlıkları ve adaletsizlikleri bireysel olarak değerlendirdikleri, işe yönelik olumsuz yargılarını bilişsel düzeyde çarpıtıp adil dünya inançlarını korudukları ifade edilebilir.

Adil dünya inancı kamu çalışanlarının işe ait hissedip hissetmediklerine dayalı olarak farklılık göstermemektedir. Dalbert'e göre (1999) adil dünya inancı kişisel ve genel adil dünya inançları olarak ayrı ayrı değerlendirilebilir. Kişisel adil dünya inancı bireyin kendi yaşamındaki olaylara ilişkin, genel adil dünya inancı ise dünyanın temel olarak adil olup olmadığına ilişkin bir inançtır. Dünyayı adil bir yer olarak algılayan kişiler bu durumu yalnızca işyerlerine yönelik bir durum olarak görmemekte, kişisel yaşantılarını ya da temel olarak dünyayı adil olarak algılamaktadır. Aksini ele alırsak; dünyayı adil bir yer olarak görmeyen kişiler ya kendilerini kurban olarak görmekte ya da dünyayı haksızlıkların merkezi olarak değerlendirmektedir. Kamu çalışanlarının adalet algılarının işlerine, işyerlerine, işe ait hissetmelerine göre bir değerlendirmeye tâbi tutulmadığı düşünülebilir.

Adil dünya inancı çalışanların kamu görevinden ayrılma niyetlerine göre farklılık göstermemektedir. Söz konusu yaklaşım iyi insanların olumlu yaşantılardan geçeceğini, kötü insanların daha olumsuz tecrübeler edineceğini ve kötü insanların bu olumsuz durumdan kendisinin sorumlu olduğunu öne sürmektedir (Hafer and Begue, 2005). Olumlu davranışların ödüllendirildiği, olumsuz davranışların cezalandırıldığı ve herkesin hakettiğini aldığı düşünülen adil dünyada yaşanan tüm değişimler kişisel olarak ele alınır. Karşılaşılan olumlu ya da olumsuz yaşantıların örgüt, organizasyon ya da iş ortamından kaynaklanmadığı; bireysel bir motivasyondan doğduğu şeklinde değerlendirilir. İş ortamındaki değişimlerin çalışanların kamu görevinden ayrılma niyeti açısından bir farklılık yaratmaması, adil dünyanın bir gerekliliği olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Bu araştırmanın sonuçları kamu çalışanlarının işe bağlılık düzeyleri arttıkça adil dünya inançlarının da arttığını göstermektedir. Kendini işine tamamen ait hissedenler, kısmen ait hissedenler ve hiç ait hissetmeyenler arasında kişisel ve genel adil dünya inancı açısından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Kamu hizmetinden hiç ayrılma niyeti olmayanlar, kısmen ayrılma niyeti olanlar ve tamamen ayrılmaya niyeti olanlar kişisel ve genel adil dünya inancı açısından herhangi bir farklılık göstermemektedir.

Adil dünya inancı eski bir kavram olmasına karşın; alan yazında örgüt psikolojisine yönelik az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Genel olarak adil dünya inancı bir kişilik özelliği olarak değerlendirilmekle birlikte; iş yaşamı, işe bağlılık, örgütsel sadakat, örgüt kültürü gibi konularda yapılacak çalışmalar ile bu özelliğin kişinin hayatının ortalama 3'te 1'ini kaplayan iş yaşamındaki yansımaları ele alınabilir. Günümüzde iş bilincinin ve yapısının değişmesiyle, modern dünyadaki işe bağlılık kavramını hangi faktörlerin etkileyeceğini belirlemeye yönelik farklı çalışmalar yapılabilir. Bu yeni çalışmaların sonuçları doğrultusunda çalışma ortamı, iş koşulları, özlük hakları gibi alanlarda çeşitli düzenleme önerileri sunulabilir.

Devlet memurları araştırma alanı açısından geniş bir örneklem olup, özel sektörden farklı sonuçlara ulaşılabilir. Özel iş alanında örgütlerin kendi kimlikleri ve kültürleri mevcutken; kamu çalışanları işlerini devletten almakta, hâlihazırda vatandaş oldukları yapıya hizmet vermektedirler. Dolayısıyla hem devlet memurluğunun çeşitli hizmet alanlarında katılımcı sayısının arttırıldığı hem de özel sektörde farklı kurumlarla karşılaştırmanın yapıldığı yeni araştırmalar yapılmasının ilgili alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Begue, L., & Muller, D. (2006). Belief in a just world as moderator of hostile attributional bias. *British Journal of Social Psychology*, 45(1), 117-126.
- Brown, S. P., & Leigh, T. W. (1996). A new look at psychological climate and its relationship to job involvement, effort and performance. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 358-368.
- Correia, I., & Dalbert, C. (2008). School bullying: Belief in a personal just world of bullies, victims and defenders. *European Psychologist*, 13(4), 248-254.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12(2), 79-98.
- Dalbert, C. (2002). Beliefs in a just world as a buffer against anger. *Social Justice Research*, 15, 123-145.
- Dalbert, C., Montada, L., & Schmitt, M. (1987). Belief in a just world: Validation correlates of two scales. *Psychologische Beiträge*, 29(4), 596-615.
- Dubinsky, A. J., & Hartley, S. W. (1986). A path-analytic study of a model of salesperson performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 14(1), 36-46.
- Eryılmaz, A., ve Doğan, T. (2012). İş yaşamında öznel iyi oluş: Utrecht İşe Bağlılık Ölçeğinin psikometrik niteliklerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 49-55.
- Göregenli, M. (2003). Şiddet, kötü muamele ve işkenceye ilişkin değerlendirmeler, tutumlar ve deneyimler. İşkencenin Önlenmesinde Hukukçuların Rolü Projesi Raporu, İzmir, Türkiye.
- Hafer, C. L., & Begue, L. (2005). Experimental research on just-world theory: Problems, developments, and future challenges. *Psychological Bulletin*, 131(1), 128.
- Igbaria, M., Parasuraman, S., & Badawy, M. K. (1994). Work experiences, job involvement, and quality of work life among information systems personnel. *MIS Quarterly*, 18(2), 175-201.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Lerner, M. J. (1965). Evaluation of performance as a function of performer's reward and attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(4), 355-360.
- Lerner, M. J. (1980). *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion*. New York: Springer.
- Lodahl, T. M., & Kejner, M. (1965). The definition and measurement of job involvement. *Journal of Applied Psychology*, 49(1), 24-33.
- Morrow, P. C. (1983). Concept redundancy in organizational research: The case of work commitment. *Academy of Management Review*, 8(3), 486-500.
- Saleh, S. D., & Hosek, J. (1976). Job involvement: Concepts and measurements. *Academy of Management Journal*, 19(2), 213-224.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., Gonzalez-Roma, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92.
- Shih, K. H., Hsieh, Y. R., & Lin, B. (2009). Moderator effects to internal audits' self-efficacy and job involvement. *International Journal of Accounting and Information Management*, 17(2), 151-165.
- Tomaka, J., & Blascovich, J. (1994). Effects of justice beliefs on cognitive appraisal of and subjective physiological and behavioral responses to potential stress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 732.

Extended Abstract

Aim and Scope

In the globalizing world, an organizational transformation is taking place in both private and public workspaces with the appreciation of knowledge, change in the workforce and rapid development in technology. Today, it is striking that besides external factors such as physical conditions of the working environment, personal rights, career opportunities and salary, personal/internal factors such as job satisfaction, motivation, and value system also affect productivity in the workplace. Therefore, it was aimed in this research to determine the relationship between the work engagement levels of public employees and their just world beliefs. Accordingly, the hypotheses listed below were tested.

- (i) There is a significant relationship between the work engagement levels of public employees and their just world beliefs.
- (ii) Just world beliefs of the participants differ according to whether they feel belonging to the workplace or not.
- (iii) Just world beliefs of the participants differ according to their intention to leave the public service.

Methods

This research, which examines the work engagement levels and just world beliefs of public employees, is in a descriptive survey method. The study group consists of 164 public employees who work in different state institutions and organizations. Personal information form, Utrecht Work Engagement Scale, Personal and General Belief in a Just World Scale were used in data collection. IBM SPSS statistics program was used in the analysis of the data and the lowest significance value was accepted as $p < .05$.

Findings

A significant negative relationship was found between the work engagement scores and the just world belief scores of the participants ($r = -.20, p < .01$). Levels of just world belief do not differ according to whether employees' feeling of belonging to the workplace ($H = 5.63, df = 2, p > .05$) or their intention to leave the public service ($H = 4.55, df = 2, p > .05$).

Conclusion

According to the findings obtained from this research, as the level of work engagement of public employees increases, the beliefs of a just world also increase. There is no difference in terms of personal and general belief in a just world between those who feel fully belonging to their workplace, those who feel partly belonging and those who do not belong at all. Those who have no intention to leave the public service, those who intend to leave partially and those who intend to leave completely do not differ in terms of the personal and general just world beliefs.

Public employees have a large sample in terms of research area, and different results can be obtained from the private sector. While organizations have their own identities and cultures in the private sector; public employees receive their jobs from the state and serve the structure of which they are currently citizens. Therefore, it is thought that new studies comparing individuals from different fields of public service and different institutions in the private sector will contribute to the relevant literature.

Global Krizde Türkiye’de Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Histerisi: Fourier Durağanlık Analizinden Kanıtlar

Unemployment Hysteresis by Gender and Education Level in Global Crisis: Evidence from Fourier Stationarity Anaysis for Turkey

Yıldırım Beyazıt Çiçen¹

Öz

Türkiye’de 2000’li yıllarda işsizlik oranları yaşanan iktisadi dalgalanmaların ve krizlerin sonucunda çift haneli rakamlarda seyretmektedir. Krizler, işsizlik oranları üzerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Ancak etkin iktisadi politikalarla işsizlik oranlarını düşürmek mümkündür. Bu etkinliğin sağlanması için işsizliğe ilişkin farklı boyutları ele alan detaylı çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada 2008 global krizi sebebiyle Türkiye’de cinsiyet ve eğitim düzeyine göre işsizlik oranlarında meydana gelen değişimler incelenmiştir. Erkek ve kadınlara ilişkin olarak sekiz farklı eğitim düzeyi dikkate alınmıştır. Bu eğitim düzeyleri; okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen ama bir okul bitirmeyen, ilköğretim mezunu, ortaokul veya dengi meslek okul mezunu, ilköğretim mezunu, genel lise mezunu, lise dengi meslek okul mezunu ve yüksekokul veya fakülte mezunu şeklindedir. Bahsedilen işsizlik serilerinde kalıcı bir artış olup olmadığı Becker, Enders ve Lee (2006) tarafından geliştirilen Fourier KPSS durağanlık testiyle analiz edilmiştir. Veri olarak global krizi içine alan 2005-2014 yılları arası aylık işsizlik oranları kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kriz sonrasında kadın işsizlik serilerinde farklı eğitim düzeylerinde erkeklere göre daha fazla işsizlik oranı artışı görülmektedir. Erkeklerde sadece lise dengi meslek okul mezunu serisi işsizlik histerisine sahipken, kadınlarda okuma yazma bilmeyen, ilköğretim mezunu, ortaokul ve dengi meslek okul mezunu ve genel lise mezunları işsizlik serileri histeri etkisi göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Global Kriz, İşsizlik Histerisi, Cinsiyet, Eğitim Düzeyi, Fourier KPSS.

Abstract

Unemployment rates in Turkey in the 2000s are in double digits as a result of economic fluctuations and crises. Crises can have permanent effects on unemployment rates. However, it is possible to reduce unemployment with effective economic policies. It is important to carry out detailed studies dealing with different dimensions of unemployment in order to achieve this efficiency. In this study the changes occurring in the unemployment rates by gender and education level were investigated in Turkey due to the 2008 global crisis. Regarding men and women, eight different education levels have been considered. Whether there is a permanent increase in the unemployment series was analyzed with the Fourier KPSS stationarity test developed by Becker, Enders and Lee (2006). Monthly unemployment rates between 2005-2014, which covered the global crisis, were used as data. According to the findings, after the crisis, there is a greater increase in the unemployment rate in women's unemployment series than in men at different levels of education. While only high school equivalent vocational school graduates series have unemployment hysteresis in males, the unemployment series of women who are illiterate, elementary school graduates, secondary or equivalent vocational school graduates and general high school graduates show hysteresis effect.

Keywords: Global Crisis, Unemployment Hysteresis, Gender, Educational Level, Fourier KPSS.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: E24, J16, I21.

Submitted: 03 / 12 / 2020

Accepted: 18 / 12 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ybcicen@gumushane.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3425-280X.

Giriş

2000'li yıllarda Türkiye'de işsizlik oranları bir artış seyri içerisindedir. 1990'lı yıllarda tek hanelerde bulunan işsizlik oranları (örneğin 1999: %7,7), 2001 krizi sonrasında çift haneli rakamlara çıkmıştır (örneğin 2003: %10,5). Global kriz sonrasında yine tek haneli rakamlar görülse de (örneğin 2012: %9,2) 2015 yılı sonrasında yeniden çift hanelerde seyretmeye devam etmiştir (örneğin 2017: %10,9)². Bu çalışmada 2008 global krizi sonucunda Türkiye'de işsizlik oranlarında meydana gelen değişimler cinsiyet ve eğitim düzeyi açısından incelenmiştir. Emek piyasasına ilişkin olarak genel işsizlik oranlarından ziyade bu tarz alt detayları inceleyen çalışmaların artıyor olması, etkin işsizlik politikası oluşturulmasına yön sağlayacaktır.

Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak ele alınan cinsiyet değişkeni (erkek ve kadın) dışında Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) sınıflandırması dikkate alınarak sekiz ayrı eğitim düzeyi dikkate alınmıştır. Bu eğitim düzeyleri; okuma yazma bilmeyen (e0 ve k0), okuma yazma bilen ama bir okul bitirmeyen (e1 ve k1), ilköğretim mezunu (e2 ve k2), ortaokul veya dengi meslek okul mezunu (e3 ve k3), ilköğretim mezunu (e4 ve k4), genel lise mezunu (e5 ve k5), lise dengi meslek okul mezunu (e6 ve k6) ve yüksekokul veya fakülte mezunu (e7 ve k7) şeklindedir. Bu değişkenler dikkate alınarak farklı eğitim düzeylerinde her bir kadın ve erkek işsizlik serisinin krizden etkilenip etkilenmediği ortaya konulmuştur. Yine bu çalışmada analiz yöntemi olarak güncel bir teknik olarak karşımıza çıkan Fourier durağanlık analizi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılması, bu çalışmayı literatürdeki çalışmalardan farklılaştırmaktadır.

Çalışmanın giriş sonrası ilk bölümünde cinsiyet ve eğitim düzeyine göre işsizlik oranları şekiller kullanılarak anlatılmaktadır. Ardından doğal işsizlik oranı ve işsizlik histerisi konusu ele alınmıştır. Bir sonraki başlık literatür bölümüdür. Burada Türkiye'ye ilişkin işsizlik histerisine dair yapılan çalışmalar tablo şeklinde sunularak özetlenmiştir. Ardından çalışmada kullanılan Fourier KPSS durağanlık testinin ekonometri metodolojisi anlatılmıştır. Bir sonraki başlıkta çalışmada kullanılan veri ve elde edilen bulgular şekil ve tablolar kullanılarak aktarılmıştır. Sonuç bölümünde bu bulgular değerlendirilmiş ve politika önerilerine yer verilmiştir.

1. Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Oranları

Cinsiyet ve eğitim düzeyleri ayrı ayrı değişkenler olarak ele alındığında global kriz öncesi ve sonrası erkek ve kadınların alternatif eğitim düzeylerinde işsizlik oranları farklılaşmaktadır. Erkek işsizlik oranlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de, kadın işsizlik oranlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 1'e göre erkeklerin farklı eğitim düzeylerinde işsizlik oranları ortalamaları değişmektedir³. En yüksek işsizlik ortalaması %14,49 ile okuma yazma bilen ancak bir okul bitirmeyen erkeklerdedir. Yine maksimum ve minimum değerleri farklı seviyelerde oluşmakta ve ayrıca maksimum ve minimum değerleri arasındaki fark eğitim düzeylerine göre değişmektedir. İşsizlik oranının en yüksek değeri %28,3 ile ilköğretim mezunlarında karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik oranlarında bu dönemde minimum değer %5,90 ile ilköğretim mezunu, lise dengi meslek okul mezunu ve yüksekokul veya fakülte mezunlarında karşımıza çıkmaktadır. Maksimum ve minimum işsizlik oranlarında en düşük fark 4,8 puan ile yüksekokul veya fakülte mezunlarındadır. İlgili sınır değerlerine ilişkin en yüksek fark ise 16 puanlık bir değişim ile ilköğretim mezunlarında karşımıza çıkmaktadır. Standart hatası en düşük seri yüksekokul veya fakülte mezunlarında iken, en yüksek grup ilköğretim mezunlarındadır.

Tablo 1. Erkek İşsizlik Oranlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	e0	e1	e2	e3	e4	e5	e6	e7
Ortalama	12,288	14,492	9,436	9,963	17,130	11,134	9,561	7,871
Maksimum	20,900	24,000	16,300	15,400	28,300	16,600	14,100	10,700
Minimum	7,2000	9,000	5,900	6,600	12,300	7,700	5,900	5,900
Standart Hata	3,286	3,247	2,259	2,004	3,635	1,996	1,966	0,977

Tablo 2'ye göre kadınların farklı eğitim düzeylerinde işsizlik oranları ortalamaları erkeklere benzer şekilde değişiklik göstermektedir. Kadın serileri içerisinde en yüksek işsizlik ortalaması %21,58 ile lise dengi meslek okul mezunlarına aittir. Ayrıca maksimum ve minimum değerler arasındaki farklar da serilere göre birbirinden ayrılmaktadır. Kadınlarda en yüksek işsizlik oranı değeri %28,80 ile genel lise mezunlarında görülmüştür. İşsizlik oranlarında bu dönemde minimum değer %3,70 ile okuma yazma bilmeyen kesime aittir. Maksimum ve minimum işsizlik oranlarında en düşük fark 4,8 puan ile yine okuma yazma bilmeyen kesimdedir. En yüksek fark ise 13,80 puan ile ilköğretim mezunlarındadır. Standart hatası en düşük seri okuma yazma bilmeyen kesime ait iken, en yüksek seri ortaokul veya dengi meslek okul mezunlarındadır.

² Bu çalışmada kullanılan tüm işsizlik oranları istatistikleri TÜİK'ten temin edilmiştir.

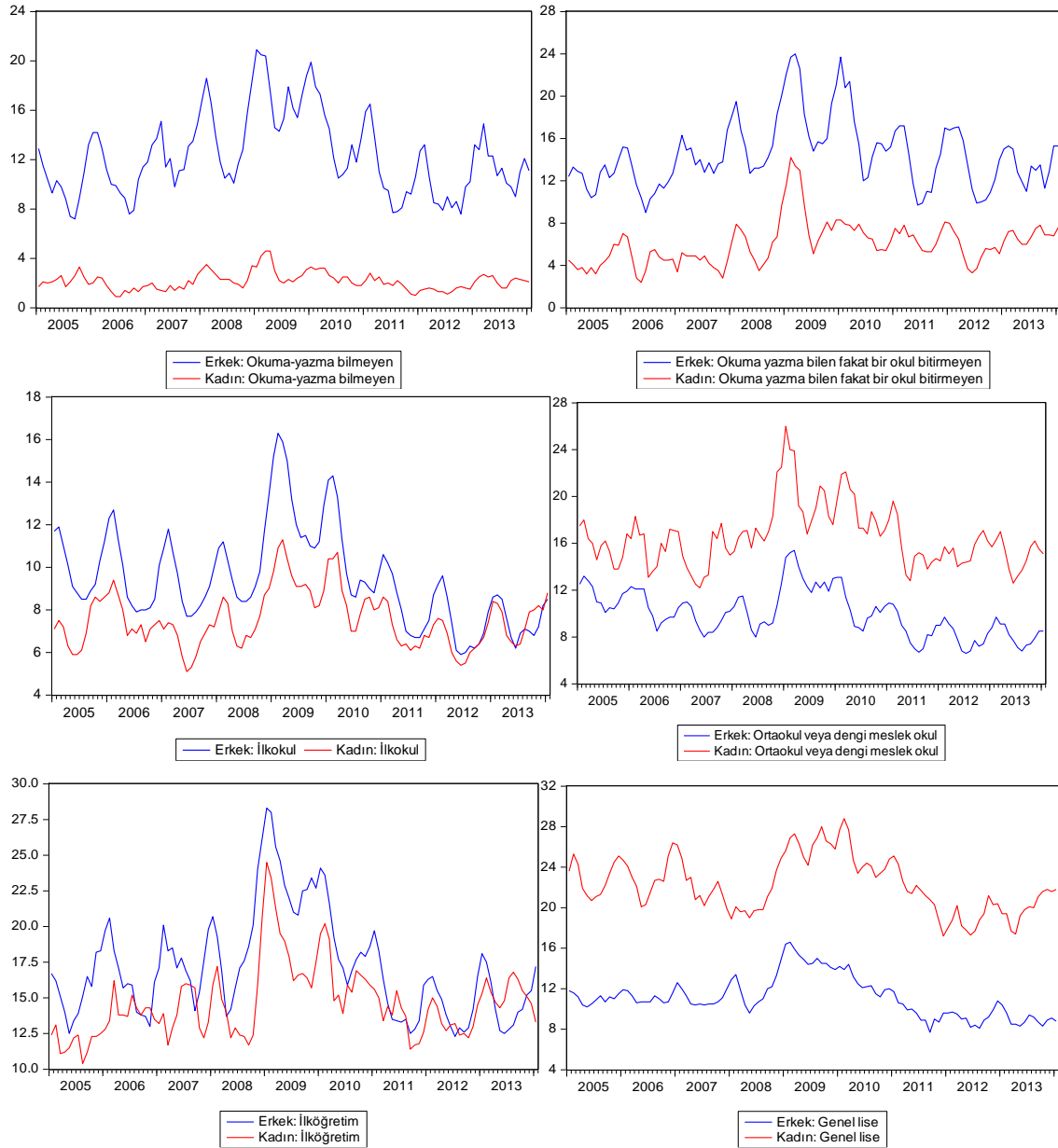
³ Tablo 1 ve Tablo 2'de sunulan tanımlayıcı istatistikler, çalışmanın uygulama kısmında kullanılan 2005-2014 arası aylık verileri kapsamaktadır.

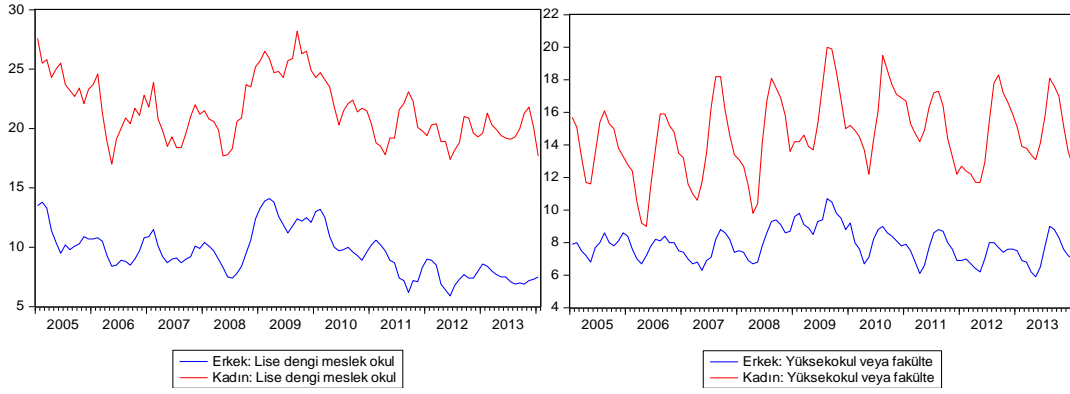
Tablo 2. Kadın İşsizlik Oranlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	k0	k1	k2	k3	k4	k5	k6	k7
Ortalama	2,143	6,037	7,549	16,518	14,664	22,247	21,583	14,666
Maksimum	4,600	14,200	11,300	26,000	24,500	28,800	28,200	20,000
Minimum	0,900	2,400	5,100	12,200	10,400	17,200	17,000	9,000
Standart Hata	0,712	2,084	1,297	2,595	2,528	2,748	2,5720	2,357

Tablo 1 ve Tablo 2'ye ilişkin bu genel gözlemlere göre erkek ve kadın işsizlik oranlarına dair istatistiklerde farklılaşmalar gözlemlenmektedir. Bize bu farklılaşmayı daha iyi gösteren erkek ve kadın işsizlik oranlarının farklı eğitim düzeylerindeki grafikleri Şekil 1'de sunulmaktadır.

Farklı eğitim düzeylerinde erkek ve kadınların işsizlik oranları net bir şekilde birbirinden ayrılmaktadır. Sadece ilkököl ve ilköğretim mezunları serileri birbirine yakın seyretmektedir. Bazı eğitim düzeylerinde erkek işsizlik oranları daha yüksek seyrederken (okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat okul bitirmeyen, ilkököl ve ilköğretim mezunları), bir kısım eğitim düzeylerinde ise kadın işsizlik oranları daha yüksektir (ortaokul veya dengi meslek okul, genel lise, lise dengi meslek okul ve yüksekokul veya fakülte mezunları). Tüm erkek ve kadın işsizlik serilerinde global kriz döneminde artışlar gözlemlenmektedir. Bir kısım eğitim düzeylerinde bu artışlar dikkat çekici düzeydedir. Diğer taraftan bazı serilerde dalgalanma ve sınır aralığı daha dar, bazılarında geniştir. Bu sebepten ilgili serilerin ayrı ayrı durağanlık incelemesine tabi tutulması gerekmektedir.

Şekil 1. Erkek ve Kadın İşsizlik Oranlarının Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması

2. Doğal Oran Hipotezi ve İşsizlik Histerisi

Uzun dönemde işsizlik oranlarına dair eğilimler iki temel teori çerçevesinde şekillenmektedir. Bunlardan ilki Monetarist İktisatçılar'ın öne sürdüğü "doğal oran hipotezi", diğeri ise Yeni Keynesyen İktisatçılar tarafından öne sürülen "işsizlik histerisi"dir. Doğal oran hipotezine göre ülkelerde uzun vadede geçerli olan bir doğal işsizlik oranı söz konusudur ve bu yaklaşıma göre uzun dönemde ekonomi tam istihdamdadır. Ancak kısa vadede yaşanan krizler sebebiyle işsizlik oranlarında geçici bir artış meydana gelebilmektedir. Bunun sebepleri arasında arz ve talepte meydana gelen volatiliteler, piyasa kusurları ve emek piyasasındaki bilgi maliyetleri gösterilebilir (Friedman, 1968). Son dönemde doğal oran kavrama benzer şekilde NAIUR⁴ (Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı) kavramı da literatürde kullanılmaktadır. NAIUR, doğal oranın iyi bir tahmincisidir ve bu iki kavram kurulan modellerde birbirinin yerine kullanılmaktadır (Claar, 2006: 2188).

Diğer yandan geçici şokların kalıcı etkilere sahip olduğu bir durumu tanımlamak için histeri kavramı kullanılmaktadır. Ekonomide histeriye örnek olarak işsizlik oranının toparlanma dönemine girildikten sonra bile eski değerlerine geri dönmemesi veya artmaya devam etmesi verilebilir. Buna göre gecikmiş işsizlik etkileri ekonomide ortaya çıkmaktadır. Mevcut işsizliğin geçmiş işsizliğe yüksek derecede bağımlılığı ve işsizlik oranlarının ısrarla yüksek seyretmesi doğal oran teorisiyle açıklanamamaktadır. 1970'lerde petrol krizi sonrası Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinde işsizlik oranları istikrarlı bir şekilde yükselmesi ve eski seviyelerine geri gelmemesinden ötürü doğal oran hipotezi yaklaşımına güven zayıflamıştır (Smyth ve Easaw, 2000: 359). Histeri yaklaşımına göre işgücü piyasasındaki katılıklardan dolayı şokların işsizlik oranları üzerinde kalıcı etkileri vardır. Buna göre herhangi bir şok işgücü piyasasını etkileyecek, işsizlik oranını artıracak ve daha yüksek bir işsizlik oranında yeni bir dengeye ulaşılacaktır (Blanchard ve Summers, 1986: 17). İşsizliğin kriz sonrası yüksek kalmasının sebepleri arasında işsizlerin beşerî sermayesinin zamanla azalma eğiliminde olması, potansiyel çalışanların test edilmesinin maliyetli olması, işgücü piyasasında bilgi eksikliği ve uzun süreli iş arayışından sonra aktif iş aramaktan vazgeçilmesi sayılabilir. Bu nedenlerden ötürü ücretler üzerinde aşağı yönlü bir baskı oluşmayacaktır ve işgücü piyasasında yeniden dengenin sağlanması süreci uzayacaktır (Logeay ve Tober, 2006: 411). Dinamik bir model analizinde histeri etkisinin anlaşılması için ilgili değişkenin birim köke sahip olduğu görülmelidir (Roed, 1996: 590-591).

3. Literatür

Türkiye'de işsizlik histerisine ilişkin olarak literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar; seçilen dönem, kullanılan yöntem ve elde edilen bulgular açısından farklılaşmıştır. İlgili çalışmalar Tablo 3'te sunulmaktadır. Tabloda sadece Türkiye'deki işsizlik oranlarını ele alan çalışmalar yer almaktadır. Türkiye'nin içinde yer aldığı karşılaştırmalı ülke analizleri bu tabloda verilmemiştir.

Tablo incelendiğinde Türkiye için birçok farklı dönemi kapsayan çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalarda aylık, çeyreklik, altı aylık ve yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmalarda kullanılan yöntemler değişiklik göstermektedir ancak ağırlıklı olarak farklı yöntemlere dayalı birim kök testleriyle analizler gerçekleştirilmiştir. Veri seti açısından ağırlıklı olarak genel işsizlik oranları kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ilgili serilerde genel olarak işsizlik histerisine işaret etmektedir. Buna göre Türkiye'de meydana gelen şoklar işsizlik oranları üzerinde kalıcı etkiler bırakmakta ve işsizlik oranları yükselmektedir. Ayrıca genç işsizlik oranlarına dair yapılan çalışmalar incelendiğinde, ortaya çıkan histeri etkisiyle meydana gelen genç işsizlik oranı artışının, genel işsizlik oranlarındaki histeri etkisine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bir kısım çalışmalarda doğal oran bulgusu da elde edilmiştir ancak dikkat edildiğinde bu çalışmalarda genel

⁴ Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment.

işsizlik oranları yerine sektörel işsizlik oranları gibi ayrıntılandırılmış işsizlik oranları, doğrusal olmayan yöntemler ve uzun dönemli yıllık verilerin kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Histeri Etkisine İlişkin Yapılan Çalışmalar

Yazarlar	Dönem ve Veri Seti	Yöntem	Bulgu
Küçükkale (2001)	1950-1995 (Yıllık)	Kalman Filtresi	İşsizlik histerisi bulgusu
Pazarlıoğlu ve Çevik (2007)	1923-2005 (6 aylık)	Ratchet Modeli	İşsizlik histerisi bulgusu
Barışık ve Çevik (2008)	1923-2006 (Yıllık)	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri, Yarı Parametrik Güçlü Hafıza Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Yılandıcı (2009)	1923-2007 (Yıllık)	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Güloğlu ve İspir (2011)	1988-2008 (Yıllık) (Sektörel işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testi	Doğal oran bulgusu
Koçyiğit, Bayat ve Tüfekçi (2011)	1923-2010 (Yıllık)	Yapısal Kırılmasız Birim Kök Testi, Yumuşak Geçişli Otoregresif Modeller (STAR)	İşsizlik histerisi bulgusu
Bildirici, Ersin, Türkmen ve Yalçınkaya (2012)	2000-2010 (Yıllık)	Faktör Analizi	İşsizlik histerisi bulgusu
Gözgör (2012)	2004-2011 (Yıllık) (Bölgesel işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Arsoy (2013)	2005/1-2011/11 (Aylık)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testi, Yarı Parametrik Uzun Hafıza Testi	İşsizlik histerisi bulgusu
Bayat, Kayhan ve Koçyiğit (2013)	1923-2011 (Yıllık)	Yapısal Kırılmasız Birim Kök Testleri, Markov Rejim Değişim Modeli	İşsizlik histerisi bulgusu
Çınar, Akay ve Yılmaz (2014)	1988-2008 (Yıllık) (Sektörel ve genel işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisinin reddi
Saraç (2014)	2005/1-2013/7 (Aylık)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testleri, Otoregresif (TAR) Modeli	İşsizlik histerisi bulgusu
Bayrakdar (2015)	2000/1-2013/4 (Çeyreklik)	Yapısal Kırılmasız ve Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	İşsizlik histerisi bulgusu
Gürüş, Tiftikçigil ve Tıraşoğlu (2015)	1970-2014 (Yıllık)	Doğrusal Olmayan Birim Kök Testi	Doğal oran bulgusu
Mercan, Yurttañıkırmaz ve Çakmak (2015)	1923-2013 (Yıllık) ve 1992/1-2013/1 (Çeyreklik)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testi, Panel Birim Kök Testi	İşsizlik histerisi bulgusu
Özkan ve Altınsoy (2015)	1988-2014 (Yıllık)	Yapısal Kırılmasız ve Fourier Birim Kök Testleri	İşsizlik ve istihdamda histeri bulgusu
Ağazade (2016)	2005/1-2015/10 (Aylık)	Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Çekiç (2016)	1923-2007 (Yıllık)	Yapısal Kırılmasız ve Fourier Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Erbay (2016)	2005/1-2014/12 (Aylık) (Yaş grupları işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Karagöz ve Saraç (2016)	2005/1-2016/3 (Aylık)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testleri, Eşik Değer Regresyon	İşsizlik histerisi bulgusu
Yavuzaslan vd. (2017)	2005/1-2017/12 (Aylık) (Genç işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Taş ve Uğur (2017)	1980-2013 (Yıllık)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Akcan (2018)	2005/1-2017/7 (Aylık) (Tarım ve tarım dışı işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmasız ve Kırılmalı Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Bozkurt ve Altın (2018)	1982-2017 (Yıllık)	Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri	Farklı testlerde doğal oran ve işsizlik histerisi bulgusu
Tekin (2018)	2005/1-2017/12 (Aylık)	Yapısal Kırılmasız ve Fourier Birim Kök Testi	İşsizlik histerisi bulgusu
Yıldırım ve İnançlı (2018)	2005/1-2016/7 (Aylık)	Geleneksel ve Fourier Birim Kök Testleri	Doğal oran bulgusu
Akcan (2019)	2005/1-2017/6 (Genel ve genç işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri	Genç işsizlikte daha fazla histerik etki bulgusu
Karahan-Dursun ve Uslu (2019)	2006/1-2017/4 (Çeyreklik) (Genel ve genç işsizlik oranları)	ARDL Modeli ve Kalman Filtresi	Genç işsizlikte daha fazla histerik etki bulgusu
Aydın (2020)	2005/1-2018/10	Dalgacık Tabanlı Birim Kök Testleri	Doğal oran bulgusu
Çemrek ve Şeker (2020)	2005/1-2009/6 (Kadın işsizlik oranları)	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Çiçen (2020a)	2005/1-2015/12 (Aylık)	Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri	İşsizlik histerisi bulgusu
Çiçen (2020b)	2005/1-2014/1 (Aylık) (Cinsiyet ve medeni durum işsizlik oranları)	Fourier Durağanlık Testi	Farklı serilerde hem doğal oran hem işsizlik histerisi bulgusu

Kaynak: Ağazade (2016) ve Çiçen (2020b) dikkate alınarak hazırlanmıştır.

4. Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışmada ekonometrik analiz için Becker, Enders ve Lee (2006) tarafından geliştirilen Fourier KPSS (FKPSS) durağanlık testi uygulanmıştır. KPSS testi literatürde sıklıkla kullanılan yapısal kırılmasız bir birim kök testidir. İlgili test, Fourier fonksiyonu kullanılarak geliştirilmiştir. Fourier fonksiyonları sinüs ve kosinüs fonksiyonları kullanmaktadır ve böylece doğrusal olmayan ve yavaş gelişen kırılmaları yakalayabilme özelliğine sahiptir. FKPSS'nin diğer bir önemli artısı da incelenen serideki kırılma sayısının ilgili test tarafından içsel olarak tespit edilmesidir.

Becker vd. (2006) test metodolojisini şu şekilde geliştirmiştir:

$$y_t = X_t' \beta + Z_t' \gamma + r_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$r_t = r_{t-1} + u_t \quad (2)$$

(1) ve (2) denklemlerinde ε_t durağan hata terimi, u_t ise σ_u^2 varyansla bağımsız özdeş dağılmış hata terimidir. Trigonometrik terimleri içeren vektör $Z_t = [\sin(\frac{2\pi kt}{T}), \cos(\frac{2\pi kt}{T})]'$ şeklindedir. Bu denklemde t trend terimi, T örnek büyüklüğü ve k frekans değeridir. Z_t 'yi seçmenin mantığı Fourier açılımıyla kırılmaların bütünleştirilebilir işlevler üzerinden daha doğru bir şekilde tahmin edilebilmesidir. Burada α_t bilinmeyen bir formda bilinmeyen sayıdaki kırılma sayısını ifade etsin. Kırılmaların niteliğine bakılmaksızın, çok zayıf koşullar altında α_t yeterince uzun bir Fourier serisi yardımıyla doğru kırılma sayısını tahmin edecektir:

$$\alpha_t = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n a_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n b_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right); \quad n < \frac{T}{2} \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde n değeri yaklaşımda bulunan frekansların sayısıdır ve k belirli bir frekansı temsil etmektedir.

Durağanlık hipotezine ilişkin ($H_0: \sigma_u^2 = 0$) test istatistiğinin hesaplanması için aşağıda verilen sabit veya sabit ve trendli modellerden birisi tahmin edilir ve kalıntılar hesaplanır:

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + e_t \quad (4a)$$

$$y_t = \alpha_0 + \beta t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + e_t \quad (4b)$$

(4a) modeli durağanlık temel hipotezini sınarken, (4b) modeli trend durağanlık temel hipotezini sınamaktadır. Test istatistiği şu şekilde hesaplanır:

$$\tau_\mu(k) \text{ veya } \tau_\tau(k) = \frac{1}{T^2} \frac{\sum_{t=1}^T \tilde{S}_t(k)^2}{\tilde{\sigma}^2} \quad (5)$$

(5) numaralı modelde $\tilde{S}_t(k) = \sum_{j=1}^t \tilde{\varepsilon}_j$ iken, $\tilde{\varepsilon}_j$ (4a) ve (4b) modellerinden elde edilen en küçük kareler (EKK) kalıntılarıdır. k değeri ise minimum EKK kalıntısını ifade eden frekans değeridir. Becker vd. (2006)'nın $\tilde{\sigma}^2$ tahmini şu şekildedir:

$$\tilde{\sigma}^2 = \tilde{\gamma}_0 + 2 \sum w_j \tilde{\gamma}_j \quad (6)$$

(6) numaralı denklemde $\tilde{\gamma}_j$ (4a) ve (4b) denklemlerinden elde edilen j . örneklem otokovaryansı; $w_j, j = 1, 2, \dots, l$ ağırlık dizisi ve l kırılma gecikme parametresidir.

Veri oluşturma sürecinde doğrusal olmayan trend mevcut değilse, geleneksel KPSS testi FKPSS testine nazaran daha güçlüdür. Bundan ötürü analize başlamadan önce doğrusal olmayan bir trendin var olup olmadığını test etmek gerekmektedir ($H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = 0$). Bu hipotez için kullanılacak F testi istatistiği şu şekildedir:

$$F_i(k) = \frac{(SSR_0 - SSR_1(k))/2}{SSR_1(k)/(T-q)} \quad i = \mu, \tau \quad (7)$$

(7) numaralı denklemde $SSR_1(k)$, (4a) veya (4b) denkleminden elde edilen kalıntı kareler toplamını (KKT), SSR_0 trigonometrik terimler dahil edilmediği regresyonun (boş hipotezin geçerli olduğu) KKT'sini ve q bağımsız değişken sayısını göstermektedir. F testinde boş hipotez reddedildiğinde denkleme eklenen trigonometrik terimler anlamlıdır ve FKPSS kullanılması uygundur. Aksi durumda geleneksel KPSS testi uygulanır.

5. Veri ve Bulgular

Bu çalışmada global krizin etkilerini görmek için kriz dönemini kapsayacak şekilde 2005 yılının Ocak ayından 2014 yılının Ocak ayı arası dönem, veri seti olarak kullanılmıştır. TÜİK 2014 yılının Şubat ayı itibarıyla işgücü istatistiklerinde revizyona gittiğinden çalışmanın uygulamasında 2014 Ocak ayı sonrası veriler kullanılmamıştır.

Çalışmada cinsiyet ve eğitim düzeyine göre 15 yaş üzeri işsizlik oranları kullanılmıştır. Erkek ve kadınların eğitim düzeyleri okuma-yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen, ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek okul, ilköğretim, genel lise, lise dengi meslek okul, yüksekokul veya fakülte mezunu şeklindedir. Öncelikle çalışmada sabitli ya da sabit ve trendli model seçimi için minimum KKT karşılaştırılması yapılmıştır (Becker vd., 2006: 390). İki modelde serilere ilişkin elde edilen minimum KKT değerleri Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde sabit ve trendli modeldeki tüm KKT değerlerinin sabitli modele göre daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre yapılan ekonometri uygulamasında sabit ve trendli model (4b numaralı model) kullanılmıştır.

Tablo 4. Sabitli-Sabit ve Trendli Modelde Minimum KKT Karşılaştırması

Seri	Sabitli Model Min. KKT	Sabit ve Trendli Model Min. KKT
e0	719,11	711,75
e1	745,59	738,43
e2	378,21	33,77
e3	303,49	219,49
e4	802,51	801,1
e5	202,03	178,93
e6	289,09	281,71
e7	81,93	81,31
k0	39,77	39,65
k1	357,79	332,35
k2	124,74	123,97
k3	489,02	480,64
k4	511,51	469,08
k5	458,16	445,26
k6	427,48	372,91
k7	519,04	515,61

Serilere uygulanan durağanlık testi sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır:

Tablo 5. Durağanlık Testi Sonuçları

Seri	Frekans	F test istatistiği	FKPSS	Seri	Frekans	F test istatistiği	FKPSS
e0	1	33,29	0,057	k0	2	19,9	0,227
e1	1	28,12	0,044	k1	1	12,82	0,056
e2	1	20,66	0,069	k2	2	24,35	0,207
e3	2	22,89	0,193	k3	1	26,74	0,078
e4	1	37,99	0,064	k4	1	21,68	0,058
e5	1	56,22	0,07	k5	2	33,5	0,227
e6	2	21,55	0,222	k6	2	35,21	0,141
e7	1	13,28	0,065	k7	1	4,35	0,04

Tablo 5'e ilişkin kritik değerleri şu şekildedir: F kritik değeri %1 anlamlılık seviyesi için 6.73'tür. Çalışmada kullanılan 109 gözlem sayısına uygun olarak %1 anlamlılık seviyesinde frekans 1'e eşitken FKPSS testinin kritik değeri 0,0716, frekans 2'ye eşitken FKPSS testinin kritik değeri 0,2022'dir (Becker vd. (2006: 389)).

Modellerde FKPSS testinin kullanılabilirliğini görmek için serilerin F test istatistikleri, F kritik değerleriyle karşılaştırılmıştır. %1 anlamlılık seviyesi dikkate alındığında k7 serisi dışındaki tüm serilerin hesaplanan F test istatistik değerleri (7 numaralı model), F kritik değerinden büyük olduğu için boş hipotez reddedilmektedir ve trigonometrik terimler anlamlıdır. Buna göre k7 serisi dışındaki tüm seriler için FKPSS testi kullanımı uygundur. k7 serisi için trigonometrik terimler anlamlı olmadığı için bu serinin durağanlığının analizi KPSS testiyle sınanması gerekmektedir.

FKPSS test istatistikleri %1 anlamlılık düzeyinde bulunan frekans değeri ve gözlem sayısının belirlediği kritik değer ile karşılaştırılmıştır. FKPSS testinde boş hipotez (KPSS testinde olduğu gibi) serinin durağan olduğu, alternatif hipotez ise serinin durağan olmadığı ve birim kök içerdiği yönündedir. Durağanlık ve histeriye ilişkin elde edilen bulgular Tablo 6 ve Tablo 7'de özetlenmiştir:

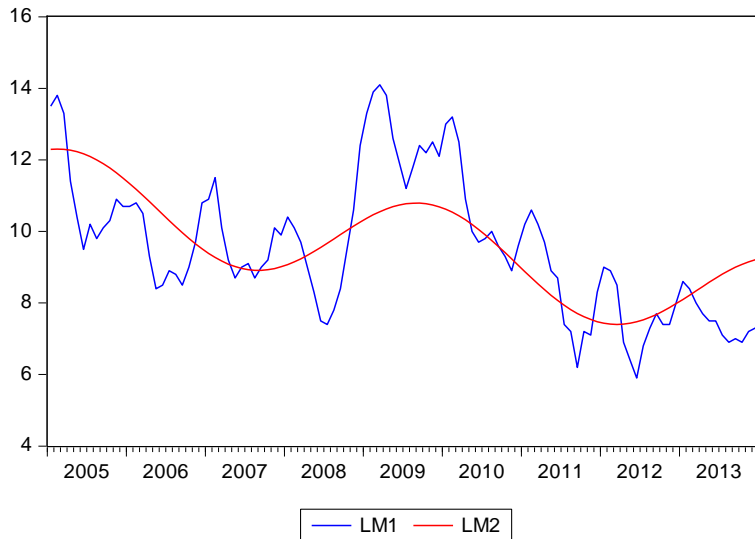
Tablo 6. Cinsiyet ve Eğitim Düzeylerine Göre Durağanlık Bulguları

Erkek	Durağanlık	Kadın	Durağanlık
e0	Durağan	k0	Durağan değil
e1	Durağan	k1	Durağan
e2	Durağan	k2	Durağan değil
e3	Durağan	k3	Durağan değil
e4	Durağan	k4	Durağan
e5	Durağan	k5	Durağan değil
e6	Durağan değil	k6	Durağan
e7	Durağan	k7 ⁵	Durağan

Tablo 7. Cinsiyet ve Eğitim Düzeylerine Göre Histeri Bulguları

Erkek	Doğal Oran/Histeri	Kadın	Doğal Oran/Histeri
e0	Doğal oran geçerli	k0	İşsizlik histerisi geçerli
e1	Doğal oran geçerli	k1	Doğal oran geçerli
e2	Doğal oran geçerli	k2	İşsizlik histerisi geçerli
e3	Doğal oran geçerli	k3	İşsizlik histerisi geçerli
e4	Doğal oran geçerli	k4	Doğal oran geçerli
e5	Doğal oran geçerli	k5	İşsizlik histerisi geçerli
e6	İşsizlik histerisi geçerli	k6	Doğal oran geçerli
e7	Doğal oran geçerli	k7	Doğal oran geçerli

Şekil 2'de örnek olarak lise dengi meslek okul mezunu erkeklerin (e6) işsizlik oranı serisi gösterilmektedir. Şekilde bu cinsiyet ve eğitim düzeyine ilişkin işsizlik oranı serisi (LM1) ve tahmin edilen Fourier fonksiyonu (LM2)'dir. İlgili işsizlik serisinde birçok mevsimsel dalgalanma ve kırılma göze çarpmaktadır. Bu işsizlik serisinin analizinde yapısal kırılmalı veya yapısal kırılmasız testler uygulanabilir. Ancak çok sayıda kırılmanın olması sebebiyle testin gücü azalacak ve serideki bazı yavaş kırılmalar da tespit edilemeyecektir. Şekil incelendiğinde ise Fourier fonksiyonunun kırılmaları başarılı bir şekilde yakaladığı gözlemlenmektedir ve seride histeri etkisi bulgusu elde edilmiştir.

Şekil 2. Lise Dengi Meslek Okul Mezunu (e6) İşsizlik Oranları

⁵ k7 serisi için yapılan sabit ve trendli KPSS testine göre elde edilen LM istatistik değeri 0,096'dır. %1 anlamlılık seviyesinde kritik değer 0,216 olduğundan boş hipotez reddedilemez ve buna göre k7 serisi durağandır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren işsizlik oranları yükselme eğilimindedir. Global kriz ve ardından meydana gelen iktisadi ve ekonomiyi etkileyen dışsal şoklar işsizlik oranlarının tek haneli rakamlara düşmesini engellemiştir. Türkiye’de kronikleşen işsizlik probleminin çözümü adına işsizliğin farklı boyutlarını ele alan çalışmalar yapılması etkin politikalar üretilmesine yardımcı olacaktır. Ancak literatürde Türkiye’de işsizlik oranlarına dair yapılan çalışmalar genel işsizlik oranları üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada 2008 global krizinin Türkiye’de işsizlik oranları üzerindeki etkisi cinsiyet ve eğitim düzeyi dikkate alınarak analiz edilmiştir. Veri olarak aylık 2005-2014 dönemi kullanılmıştır. İşsizlik oranlarındaki değişimi gözlemlemek adına yapılan ekonometri uygulamasında FKPSS durağanlık analizi kullanılmıştır.

Çalışmada kadın ve erkeklerin sekiz farklı eğitim düzeyi dikkate alınmıştır. Öncelikle bu işsizlik serilerine FKPSS testinin uygulanabilirliği yani Fourier tekniği ile eklenen trigonometrik terimlerin anlamlılığı F testiyle sınanmıştır. Tek bir işsizlik serisi hariç (k7) tüm serilere FKPSS testi uygulanması gerekliliği yapılan testlerden anlaşılmıştır. FKPSS uygulanamayan bahsedilen seriye ise geleneksel KPSS testi uygulanarak durağanlığı sınanmıştır. Elde edilen bulgulara göre erkek ve kadın işsizlik serileri birbirinden farklılaşmaktadır. Erkeklerde e6 serisi dışında tüm seriler durağandır ve doğal oran hipotezi geçerlidir. Buna göre erkeklerde genel olarak işsizlik oranları global kriz öncesi seviyesine geri dönmektedir. Kadınlarda ise sekiz eğitim seviyesine ilişkin serinin yarısı durağan iken, yarısı durağan değildir. Serinin durağan olmaması işsizlik histerisini göstermektedir ve ilgili serilerde (k0, k2, k3 ve k5) işsizlik oranları global kriz öncesi seviyesine geri dönmemiştir. Kadınların erkeklere göre global krizden daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır.

Bu bulgulara göre öncelikle erkek ve kadınların işsizlik serilerinde meydana gelen farklılaşmanın nedenleri araştırılmalıdır. Kadınlarda daha fazla işsizlik histerisi etkisi görülmesi problemin önemli bir boyutudur. Ayrıca kadın işsizlik serilerinin eğitim seviyesine göre neden farklılaştığı ortaya konulmalıdır. Böylelikle mikro çözümlere dayalı makro istihdam politikaları daha aktif ve çözüm odaklı bir şekilde oluşturulabilir. Son dönemde dünyada yaşanan pandemi sebebiyle ortaya çıkabilecek işsizlik artışlarına dair benzer çalışmaların yapılması da önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ağazade, S. (2016). Türkiye için işsizlik histerisine karşın doğal oran hipotezinin doğrusal dışı yöntemlerle sınanması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(2), 28-46.
- Akcan, A. T. (2018). Tarım ve tarım dışı sektörlerde işsizlik histerisi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(1), 21-32.
- Akcan, A. T. (2019). Türkiye’de gençlerin işsizlik histerisi. *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, 21(1), 31-47.
- Arısoy, İ. (2013). Türkiye’de işgücü piyasası göstergelerine etki eden şokların kalıcılığının analizi. *TİSK Akademi*, 8(15), 22-41.
- Aydın, M. (2020). Türkiye için işsizlik histerisi hipotezinin dalgacık tabanlı birim kök testleri ile sınanması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 171-186.
- Barışık, S. ve Çevik, E. İ. (2008). İşsizlikte histeri etkisi: Uzun hafıza modelleri. *Kamu İş*, 9(4), 1-36.
- Bayat, T., Kayhan S. ve Koçyiğit A. (2013). Türkiye’de işsizliğin asimetrik davranışının rejim değişim modeliyle incelenmesi. *Business and Economics Research Journal*, 4(2), 79-90.
- Bayrakdar, S. (2015). Türkiye için işsizlik histerisi ya da doğal işsizlik oranı hipotezinin geçerliliğinin sınanması. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 45-61.
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Blanchard, O. J., & Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European unemployment problem. *NBER macroeconomics annual*, 1, 15-78.
- Bildirici, M., Ersin, Ö.Ö., Türkmen C. ve Yalçınkaya, Y. (2012). The persistence effect of unemployment in Turkey: An analysis of the 1980-2010 period. *Journal of Business Economics & Finance*, 1(3), 22-32.
- Bozkurt, E. ve Altınar, A. (2018). Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleriyle Türkiye’de işsizlik histerisinin tespiti. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 167-180.

- Claar, V. V. (2006). Is the NAIRU more useful in forecasting inflation than the natural rate of unemployment?. *Applied Economics*, 38(18), 2179-2189.
- Çekiç, A. (2016). Unemployment hysteresis with fourier structural break unit root test: The case of Turkey. *Journal of Applied Research in Finance and Economics*, 2(3), 14-19.
- Çemrek, F., & Şeker, T. (2020). Türkiye’de kadın işsizlik oranlarının yapısal kırılmalı birim kök testleri ile incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, EYİ 2020 Özel Sayısı, 117-132.
- Çiçen, Y. B. (2020a). Türkiye’de krizin işsizlik üzerinde kalıcı etkisi: global kriz dönemi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(2), 1936-1956.
- Çiçen, Y. B. (2020b). Global krizde cinsiyet ve medeni duruma göre işsizlik histerisi: Türkiye için fourier durağanlık analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 505-525.
- Çınar, M., Akay Kanalı, A. ve Yılmaz, F. (2014). A sectoral analysis of hysteresis in unemployment: Evidence from Turkey. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 69, 29-52.
- Erbay, T. (2016). Türkiye’de işsizliğin histeri etkisi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Working Paper Series, No:38.
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *American Economic Review*, Vol. 58, 1–17.
- Gözgör, G. (2012). Hysteresis in regional unemployment rates in Turkey. *International Journal of Economics and Finance*, 4(9), 175-181.
- Güloğlu, B. ve İspir, M.S. (2011). Doğal işsizlik oranı mı? İşsizlik histerisi mi? Türkiye için sektörel panel birim kök sınaması analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 205-215.
- Güriş, B., Tiftikçigil, B.Y. ve Tıraşoğlu, M. (2015). Testing for unemployment hysteresis in Turkey: Evidence from nonlinear unit root tests. *Quality & Quantity*, 51(1), 35-46.
- Karahan-Dursun, P. ve Uslu, N. Ç. (2019). Genç işsizliğin yetişkin işsizlik ile karşılaştırmalı analizi: Türkiye için kalman filtresi yöntemi ile dinamik bir uygulama. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 19(3), 115-137.
- Karağöz, K. ve Saraç, T.B. (2016). İşsizlikte histeri etkisinin kalman filtresi yaklaşımıyla incelenmesi: Türkiye Örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 59-72.
- Koçyiğit, A., Bayat, T. ve Tüfekçi, A. (2011). Türkiye’de işsizlik histerisi ve star modelleri uygulaması. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31(2), 45-60.
- Küçükale, Y. (2001). Doğal işsizlik oranındaki Keynesyen isteri üzerine klasik bir inceleme: Kalman filtre tahmin tekniği ile Türkiye örneği 1950-1995. V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana.
- Logeay, C., & Tober, S. (2006). Hysteresis and the NAIRU in the Euro Area. *Scottish Journal of Political Economy*, 53(4), 409-429.
- Mercan, M., Yurttañıkırmaz, Z.Ç. ve Çakmak, F. (2015). İşsizlik histerisi hipotezinin Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri için yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırılmalar altında testi: Dinamik panel veri analizi. *TİSK Akademi*, 10(19), 44-65.
- Özkan, Y. ve Altınsoy, A. (2015). İşsizlik ve istihdamda histeri etkisi (Türkiye, 1988-2014). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı, 123-130.
- Pazarlıoğlu, M.V. ve Çevik, E.İ. (2007). Ratchet model: 1939-2005 dönemi Türkiye uygulaması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 17-34.
- Roed, K. (1996). Unemployment hysteresis-macro evidence from 16 OECD countries. *Empirical Economics*, 21(4), 589-600.
- Saraç, T.B. (2014). İşsizlikte histeri etkisi: Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış*, 14(3), 335-344.
- Smyth, D. J., & Easaw, J. Z. (2001). Unemployment hysteresis and the NAIRU: A ratchet model. *Applied Economics Letters*, 8(6), 359-362.
- Taş, S. ve Uğur, B. (2017). Türkiye için işsizlik histerisi mi, yoksa doğal oran hipotezi mi geçerlidir?. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 25-45.

Tekin, İ. (2018). Türkiye'de işsizlik histerisi: Fourier fonksiyonlu durağanlık sınamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 97-127.

Yavuzaslan, K., Damar, Ö., Sönmez, B., Özdaş, B., Uyar, N. ve Akılotu, E. (2017). Türkiye'de genç işsizliğinin, işsizlik histerisi hipotezi çerçevesinde yapısal kırılmalar testi ile analizi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 21-32.

Yılanıcı, V. (2009). Yapısal kırılmalar altında Türkiye için işsizlik histerisinin sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 324-335.

Yıldırım, S. ve İnançlı, S. (2018). Türkiye'de işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliğinin ampirik olarak değerlendirilmesi. *International Journal of Economic & Social Research*, Sayı 14, Özel Sayı, 45-54.

Extended Abstract

Aim and Scope

In this study, changes in unemployment rates in Turkey as a result of the 2008 global crisis were examined in terms of gender and education level. In addition to the general unemployment rates, the increase in studies examining such sub-factors will guide the establishment of an effective unemployment policy.

In the analysis, eight different levels of education were taken into account by taking into account the classification of the Turkish Statistical Institute (TUIK), with the exception of the gender variable (male and female), which was considered differently from other studies. These education levels; illiterate (e0 and k0), literate but not graduating from a school (e1 and k1), primary school graduate (e2 and k2), secondary school or equivalent vocational school graduate (e3 and k3), primary education graduate (e4 and k4), general high school graduates (e5 and k5), high school equivalent vocational school graduates (e6 and k6), and college or faculty graduates (e7 and k7). Taking into account these variables, it was determined whether each series of female and male unemployment at different levels of education was affected by the crisis.

Methods

In this study, Fourier stationarity analysis, which is a current technique, was used as the analysis method. The use of this method differentiates this study from the studies in the literature.

The Fourier KPSS (FKPSS) stationarity test was developed by Becker, Enders, and Lee (2006). The KPSS test is a unit root test without structural breakage, which is frequently used in the literature. The related test uses the Fourier function. which are use sine and cosine functions, thus capturing nonlinear and slow-growing breakages. Another important advantage of FKPSS is that the number of breaks in the analyzed series is determined by the relevant test.

Findings

The period from January 2005 to January 2014 was used as a data set to cover the crisis period to see the effects of the global crisis in this study.

According to the findings, the male and female unemployment series differ from each other. All series are stationary, except for the e6 series in men and the natural rate hypothesis is valid. Accordingly, male unemployment rates generally return to their pre-global crisis level. On the other hand, half of the series on eight education levels for women is stationary, while half is not. The fact that the series is not stationary indicates unemployment hysteresis, and unemployment rates in the relevant series (k0, k2, k3 and k5) did not return to their pre-global crisis level. It is understood that women are affected by the global crisis more than men.

Conclusion

According to these findings, the reasons for the differentiation in the unemployment series of men and women should be investigated. The more unemployment hysteresis effect in women is an important dimension of the problem. In addition, it should be revealed why the female unemployment series differ according to the level of education. Thus, macro employment policies based on micro solutions can be created in a more active and solution-oriented manner. It is also important to carry out similar studies on the increase in unemployment that may arise due to the pandemic in the world recently.

Yükseköğretimde Öğrenci Tatmini ve Sadakat İlişkisi: Kurumsal İmaj Algısının Aracı Rolü¹

Relationship between Student Satisfaction and Loyalty in Higher Education: Mediating Role of Corporate Image Perception

Ali Tehci²

Öz

Eğitim kurumlarında öğrenciler kurumun temel müşterileri olarak kabul edilmekte ve eğitim hizmetleri de pazarlanabilir olarak görülmektedir. Ülkelerin kalkınmalarında hayati önemi olan Yükseköğretim kurumlarında öğrencilerin beklentilerinin karşılanması veya aşılması gerekmektedir. Bu çalışmada, insan yaşamında her geçen gün daha fazla önem kazanan eğitim hizmet sektöründe, öğrenci tatmininin sadakate etkisi ve bu etkide kurum imajı algısının aracı rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma verileri kolayda örnekleme yöntemi ile 103 öğrenciye Beşli Likert Ölçeği kullanılarak uygulanan elektronik anket neticesinde elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS ve AMOS paket programı kullanılmış olup öğrenci tatmini, kurumsal imaj algısı ve sadakat değişkenlerine güvenilirlik ve geçerlik analizi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler ise Yapısal Eşitlik Modeli ile test edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde öğrenci tatmininin, öğrenci sadakatini pozitif yönde etkilediği ve bu etkide kurum imajı algısının kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Pazarlaması, Öğrenci Tatmini, Öğrenci Sadakati, Kurumsal İmaj Algısı

Abstract

In educational institutions, students are considered as the main customers of the institution and educational services are also seen as marketable. It is necessary to meet or exceed the expectations of students in higher education institutions which are of vital importance in the development of countries. The aim of this study is to determine the mediating role of the corporate image perception in the effect of student satisfaction on loyalty in the education service sector which is becoming more and more important in human life. The research data have been obtained as a result of the electronic questionnaire applied to 103 students with the Five-Point Likert Scale. SPSS and AMOS package program have been used in the analysis of the data, reliability and validity analysis has applied to the variables of student satisfaction, corporate image perception and loyalty. Relationships between variables have tested using the Structural Equation Model. It has been determined that student satisfaction positively affects student loyalty and the perception of corporate image had a partial mediating role in this effect.

Keywords: Services Marketing, Student Satisfaction, Student Loyalty, Corporate Image Perception

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M30, M31, M39

Submitted: 05 / 12 / 2020

Accepted: 30 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma, 03-05 Aralık 2020 tarihleri arasında Gümüşhane Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, a.tehci@odu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9949-2794

Giriş

Hizmet pazarlaması disiplini içerisinde faaliyetler pazarlandığı için, bir süreç veya performans olarak tanımlanan hizmetlerin (Lovelock, 1991: 13; Yıldız ve Yıldız, 2015: 53) soyut varlıklar olduğu söylenebilmektedir (Solomon vd., 1985: 100). Kullanım ve ilişkiler ile ilgili olan hizmet pazarlaması (Zeithaml vd., 2010: 1) literatüründe tüketicilerin hizmet kalitesi algıları müşteri memnuniyetinin belirleyicilerinden biri olarak görülmektedir (Ravald ve Grönroos, 1996: 19). Memnuniyet bir ürün veya hizmetin satın alındıktan sonra hakkında sahip olunan genel duygu ve tutum olarak tanımlanmaktadır (Helgesen ve Nasset, 2007a: 129). Müşteri tatmininin beklentiler ve hizmet kalitesi kavramlarıyla ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Faizan vd., 2016: 7; Onurlubaş ve Öztürk, 2020: 756). Eğitim hizmetlerinde ise öğrenci tatmini, öğrencinin eğitimi ve yaşamı ile ilgili deneyim ve sonuçlarının öznel değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Giner ve Rillo, 2016: 258). Bu bağlamda ülkelerin kalkınmalarında hayati önemi olan Yükseköğretim kurumlarında öğrenciler, temel müşteri olarak kabul edilmektedir (Hill, 1995: 13). Dolayısıyla eğitim hizmetlerinin de pazarlanabilir olduğu söylenebilmektedir. Öğrencilerin yaşamlarında önemli rol oynayan eğitim hizmetleri eş zamanlı olarak üretilen ve tüketilen bir hizmettir. Hizmet kalitesine ilişkin olumlu algıların öğrenci memnuniyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu da belirtilmektedir (Alves ve Raposo, 2010: 73).

Günümüz rekabet ortamında tüketicilerin önemini kavrayan İşletmeler (Eminler vd., 2019: 1906) için hedeflenen bir olgu olan tatmin ve sadakat kavramları (Yıldız ve Çilingir, 2010: 413), Yükseköğretim kurumları için de oldukça önemlidir. Bu nedenle pazarlama disiplini içerisinde en temel bileşenlerden olan tatmin ve sadakat arasındaki ilişkinin yükseköğretim kurumlarında araştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla öğrenci tatmininin sadakat üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilen çalışmalar bulunmaktadır (Helgesen ve Nasset, 2007b; Brown ve Mazarrol, 2009; Kunanusorn ve Puttawong, 2015). Günümüzde işletmeler müşteri sadakati kazanmak için, müşteri odaklı anlayış ile hizmet kalitesi ve imaja odaklanmaktadır (Hu vd., 2009: 111). İmaj, bir kurum hakkında bireylerin zihinlerinde oluşan genel izlenim olarak tanımlanmaktadır (Barich ve Kotler, 1991; Teeroovengadam vd., 2019: 427). Kurum imajı veya itibarı ise kişilerin kuruluşla ilgili ilişkilendirme yapması neticesinde genel algıları olarak tanımlanabilmektedir (Nasset ve Helgesen, 2009: 330). Alves ve Raposo (2007) çalışmalarında Yükseköğretimde imajın, sadakatin güçlü bir belirleyicisi olduğunu tespit etmişlerdir. Öğrencilerin üniversitelerine ilişkin imaj algıları ile memnuniyetleri ve sadakatleri arasında doğrudan pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Teeroovengadam vd., 2019: 427). Üniversiteler hizmet pazarlaması disiplinine dayanan araştırma çalışmaları için oldukça önemli organizasyonlardır. Bu nedenle ülkelerin kalkınmalarında ve gelişmelerinde önemli olan Yükseköğretim kurumlarında öğrenci tatmini, sadakati ve kurum imajı algısı arasındaki ilişkilerin araştırılması ile ilgili çalışmaların her geçen gün arttığı söylenebilmektedir. Özellikle öğrenci tatmini ve sadakati faktörlerinin önemi önceki çalışmalarda belirtilmiş olsa da, bu kavramsal yapı arasındaki ilişkinin anlaşılması önemini korumaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada pazarlama disiplini çerçevesinde Yükseköğretim kurumlarında öğrenci tatmini ve sadakati arasındaki ilişkide kurum imajının aracı rolü incelenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Öğrenci Tatmini

Müşteri ilişkilerini geliştirmenin ve yönetmenin temel unsurları müşteri değeri ve müşteri tatminidir. Müşterilerin tatminini izlemek ve yönetmek günümüz rekabet ortamında oldukça önemlidir. Tatmin, bir ürün veya hizmetin satın alındıktan sonra hakkında sahip olunan genel duygu ve tutum olarak tanımlanmaktadır (Helgesen ve Nasset, 2007: 129). Bir başka ifade ile müşteri tatmini, hizmet deneyimleri sırasında tüketicilerin ihtiyaçlarının, arzularının ve beklentilerinin karşılanması veya aşılması neticesinde oluşan bir duygusal tepki olarak ifade edilebilir. Eğitim hizmetlerinde öğrenci tatmini, öğrencinin eğitimi ve yaşamı ile ilgili deneyim ve sonuçlarının öznel değerlendirmesidir (Giner ve Rillo, 2016: 258). Başarılı ve rekabetçi olmak isteyen bir yükseköğretim kurumu, öğrenciler için önemli olan şeyi belirlemeli ve öğrencilerin beklentilerini yerine getirmelidir (Elliott, 2002: 271). Öğrencilerin akademik yaşamları hakkındaki düşünceleri dünya genelindeki eğitim kurumlarında bir memnuniyet geri bildirim anketi ile öğrenilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda öğrenci tatmininin üniversitelerin en önemli hedeflerinden biri olduğu söylenebilmektedir. Günümüzde sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için hizmet kalitesi ve tatmin kavramı stratejik öneme sahiptir. Genellikle kaliteli hizmet sunumunun tüketici tatmini ile doğru orantılı olduğu varsayılmaktadır (Athiyaman, 1997: 539). Dolayısıyla en üst düzeyde eğitim sağlayan üniversitelerde öğrenciler gerçek müşteriler olduğundan, hizmet kalitesi öğrenci tatmini test edilerek değerlendirilmektedir (Petruzzellis vd., 2006: 351-353). Tatmin olan bir öğrenci, olumlu ağızdan ağıza iletişim, sadakat (Arambewela ve Hall, 2009: 555) ve kurumsal imaj algısı gibi sonuçlar neticesinde kurumlar için bir rekabet avantajı olabilmektedir. Yükseköğretimde öğrencilerin kuruma aidiyet duyguları, eğitim kalitesi, entelektüel gelişimleri, öğretim elemanları ile etkileşim kurmaları gibi durumların öğrenci tatmininin temel belirleyicileri olduğu ifade edilmektedir (Elliott, 2002: 277). Öğrenci tatminine odaklanmak, üniversitelerin öğrencilerin beklentilerini ne kadar karşıladıklarını izlemelerine olanak sağlamaktadır.

1.2. Öğrenci Sadakati

Literatürde mağazalar, ürünler, markalar ve kuruluşlar gibi farklı varlıklar ile ilişkilendirilen sadakat, tutumsal (bilişsel, duyuşsal) ve davranışsal (alınan kararlar ilgili) boyutlardan oluşmaktadır ((Hennig-Thurau vd., 2001: 333). Müşteri sadakati, durumsal etkilere ve pazarlama çabalarına bağlı olarak davranışlardaki değişim, tercih edilen bir ürünü veya hizmeti gelecekte tutarlı bir şekilde yeniden satın alma konusundaki bağlılık olarak tanımlanmaktadır (Oliver, 2014, 383; Teeroovengadum vd., 2019: 432). Pazarlama disiplini içinde önemli bir kavram olan sadakat, şirketlerin veya kurumların pazar paylarını belirleyen önemli bir kavramdır (Radiman vd., 2018: 96). Eğitim hizmetlerinde sadakat kavramı ile öğrencilerin eğitim kurumlarında geçirdikleri zamandan sonraki sadakatleri ifade edilmektedir. Uzun ve kısa vadeli etkileri olan öğrenci sadakatinin kurum hakkında olumlu sözler söylemeye istekli olunması ile ilgili tavsiyelerin birleşimi olduğu belirtilmektedir (Helgesen ve Nettet, 2007b: 44). Bir başka ifade ile öğrenci sadakati, öğrencilerin üniversitelerine özdeşleşme ve aidiyet duygularına göre sahip oldukları psikolojik bağlanma olarak da tanımlanabilir (Verhoef, vd., 2002: 203; Yu ve Kim, 2008: 4). Öğrenci sadakati, bir öğrencinin eğitim kurumunda geçirdiği zamandan sonraki sadakatini ifade etmektedir. Öğrenci bağlılığının eğitim kurumu üzerinde hem kısa hem de uzun vadeli etkisi vardır. Öğrenciler aileye, arkadaşlara veya kuruluşlara eğitim kurumu ile ilgili tavsiyelerde bulunabilmektedir. Bu nedenle öğrenci sadakatinin, öğrencilerin kurum hakkında olumlu sözler söylemeye istekli olması neticesinde eğitim kurumuna uzun vadeli etkileri de bulunmaktadır (Kunanusorn ve Puttawong, 2015: 451). Diğer hizmetlerin aksine yükseköğretim kurumlarında hizmet faktörünün, sürece bilişsel katılım, ihtiyaçların farklı hizmet sağlayıcılar tarafından karşılanması ve uzun vadeli hizmetler olması gibi özellikleri bulunmaktadır (Annamdevula, 2016: 491). Bu çalışmada, öğrenci sadakati kavramı davranışlar açısından incelenmiş ve üniversiteyi başkalarına tavsiye etme davranışı üzerine odaklanılmıştır.

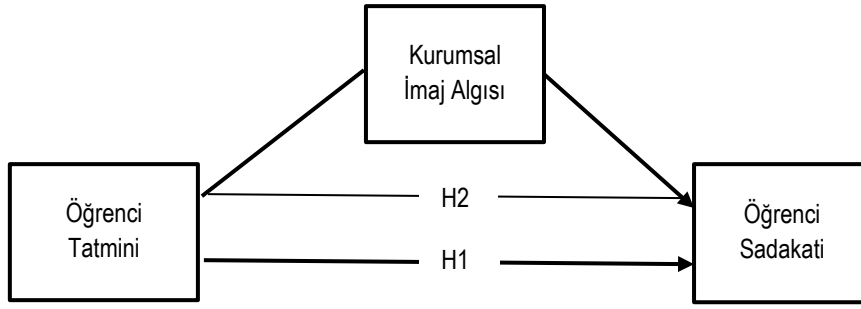
1.3. Kurumsal İmaj Algısı

Bireylerin zihinlerinde oluşan genel bir izlenim olarak tanımlanan imaj (Barich ve Kotler, 1991; Teeroovengadum vd., 2019: 427), verileri fikir olarak işlemeye ve çerçevelemeye çalışan zihnin bir ürünüdür ve basit bir inançtan daha fazlasıdır (Gertner ve Kotler, 2004: 50). İmaj, tüketicilerin iletişim algıları ve firmaların operasyonları üzerinde etkili olabilmektedir (Gronroos, 2001: 151). Günümüzde artan bir biçimde imaja yönelen şirketler (Kotler, 2010: 56), müşteri sadakati kazanmak için, müşteri odaklı anlayış ile hizmet kalitesi ve imaja odaklanmaktadır (Hu vd., 2009: 111). Algılar ve deneyimler neticesinde kuruluşlar hakkında insanların zihinlerindeki resim olan kurum imajının (Çoban, 2003: 215) veya itibarının ise kişilerin kuruluşla ilgili ilişkilendirme yapması neticesinde oluşan genel algılar olduğu ifade edilmektedir (Nettet ve Helgesen, 2009: 330). Kurumlar için itibar ve başarı olarak görülen imaj, soyut ve ölçülemeyen bir şey olsa da, geniş kitlelerden veya halktan gelen eleştiriler ve araştırmalar sonucunda hissedilebilmektedir. Dolayısıyla kurum imajı pazarlama faaliyetlerinin başarısı olarak görülmektedir (Radiman vd., 2018: 97). Yükseköğretimin temel önceliği olan kaliteli hizmet sunumu için öğrencilerin ihtiyaçlarının anlaşılması gerekmektedir. Öğrencilerin kurumlarından aldıkları hizmet kalitesine ilişkin olumlu algıları tatminlerine ve kurumların olumlu imajlarına katkıda bulunmaktadır. Bir eğitim kurumunun imajı, hizmet kalitesine eşdeğer bir terim olarak kabul edilmekte ve kurum imajı ile öğrenci tatmini ilişkilendirilmektedir (Hwang ve Choi, 2019:4). Öğrenci tatmininin sonuçlarını etkileyen farklı değişkenler olmakla birlikte, tatmin oluşum sürecinde en fazla etkiye sahip olan faktörün imaj olduğu ifade edilmektedir (Kunanusorn ve Puttawong, 2015: 453). İmaj bir kişinin aldığı bilgiye dayanarak ortaya çıkmaktadır. Üniversitelerin kurum imajı oluşturma başarısı tarihi, tesisleri ve altyapısı gibi faktörlerin yanında, sunduğu eğitim hizmetlerinin kalitesinden de etkilenmektedir (Radiman vd., 2018: 95). Dolayısıyla eğitim hizmeti sağlayıcıları olarak üniversitelerin, öğrencilere sağlanan hizmetlerin kalitesini sürdürmeleri gerekmektedir.

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Modeli

Günümüzde Yükseköğretim kurumlarının hizmet kalitesini artırma stratejilerine yöneldiği görülmektedir. Öğrencilerin eğitim ile ilgili beklentilerinin karşılanması veya aşılması günümüz yükseköğretim kurumları kalite anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Eğitim kurumlarında öğrenciler kurumun temel müşterileri olarak kabul edilmekte ve eğitim hizmetleri de pazarlanabilir olarak görülmektedir. Özellikle Yükseköğretim kurumları tarafından sağlanan eğitim hizmetinin, öğrenci tatmini ve sadakati üzerinde etkili olabileceği söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile öğrenci tatmini, kurum imajı algısı ve sadakat faktörü arasındaki ilişkilerin yapısal olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmada öğrenci tatmininin öğrenci sadakati üzerindeki etkisinde kurum imajı algısının aracı rolü tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda araştırmada kullanılan ölçeklerden öğrenci tatmini, Annamdevula ve Bellamkonda (2016), öğrenci sadakati Rojas-Mendez vd. (2009), Helgesen ve Nettet (2007) ve kurum imajı faktörü ise Narteh (2013) çalışmalarından uyarlanmıştır. Araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.2. Literatür Araştırması ve Hipotez

Yükseköğretim kurumlarında tatmin kavramı oldukça önemlidir. Bu nedenle pazarlama disiplini içerisinde en temel bileşenlerden olan tatmin ve sadakat arasındaki ilişkinin yükseköğretim kurumlarında araştırıldığı söylenebilmektedir. Literatürde müşteri tatmininin beklentiler ve hizmet kalitesi kavramlarıyla ilişkili olduğu (Faizan vd., 2016: 7), hizmet kalitesine ilişkin olumlu algıların ise öğrenci tatmini üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Alves ve Raposo, 2010: 73). Günümüzde Yükseköğretim kurumlarının algılanan hizmet kalitesine odaklandığı düşünüldüğünde, öğrenci tatmini ve sadakati faktörlerinin önemi daha da anlaşılır olmaktadır. Helgesen ve Nasset (2007a), (2007b) üniversite öğrencilerine yönelik yapmış oldukları çalışmalarında öğrenci tatmininin sadakat üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Yu ve Kim (2008) üniversite yaşam kalitesi, öğrenci tatmini ve öğrenci sadakati arasındaki ilişkiyi test ettiği çalışmada öğrencilerin eğitim hizmeti ile tatmin olma durumlarının sadakatleri üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu bulmuştur. Nasset ve Helgesen (2009) öğrenci bağlılığını modelleme ve yönetme isimli Norveç'te üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmalarında öğrenci tatmininin, sadakat üzerinde etkili olduğunu ancak öğrenme kalitesinin, sadakat üzerinde en yüksek etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Kuanusorn ve Puttawong (2015) Tayland'da özel üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalarında öğrenci tatmininin sadakat üzerinde doğrudan pozitif yönde etkili olduğunu bulmuşlardır. Öztürk ve Faiz (2020) Düzce Üniversitesi öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmalarında algılanan öğretim kalitesi ve öğrenci tatmininin, öğrenci sadakati üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Köse (2012) ise yükseköğretim kurumunda sadakat isimli çalışmada öğrenci tatmininin sadakat üzerindeki etkisini doğrulamıştır. Yükseköğretimde öğrenci tatmini ve sadakatine yönelik çalışmaların Türkiye'de çok fazla araştırılmadığı dikkat çekmektedir. Ancak uluslararası literatürde bu alandaki çalışmalara ilgilinin oldukça fazla olduğu görülmektedir (Hennig-Thurau vd., 2001; Helgesen ve Nasset, 2007a; 2007b; Alves ve Raposo, 2007; Yu ve Kim, 2008; Brown ve Mazzarol, 2009; Kuanusorn ve Puttawong, 2015; Teeroovengadum vd., 2019; Chandra, vd., 2019). Dolayısıyla yükseköğretimde öğrenci tatmini ve sadakati arasındaki ilişkinin anlaşılmasının önemli olması nedeniyle aşağıdaki hipotez belirlenmiştir.

H1: Öğrenci tatmini, sadakat üzerinde doğrudan ve pozitif yönde etkilidir.

Kişilerin kuruluşla ilgili ilişkilendirme yapması neticesinde genel algıları olarak tanımlanan kurum imajının (Nasset ve Helgesen, 2009: 330), yükseköğretimde öğrenci sadakatının güçlü belirleyicisi olduğu ifade edilmektedir (Alves ve Raposo 2007: 73). Köse (2012) çalışmada öğrenci sadakati üzerinde en etkili değişkenlerden birinin üniversitenin imajı olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin üniversitelere ilişkin imaj algıları ile memnuniyetleri ve sadakatleri arasında doğrudan pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Teeroovengadum vd., 2019: 427). Helgesen ve Nasset, (2007b) çalışmalarında öğrenci çalışma programı imaj algısı ve üniversite imaj algısının sadakat üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kuo ve Ye (2009) hizmet kalitesi ve kurum imajının öğrenci tatminin sürdürülmesinde kritik unsurlar olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çalışmalarında hizmet kalitesi ve kurum imajının, öğrenci tatmini aracılığıyla öğrenci sadakatini dolaylı olarak etkilediğini tespit etmişlerdir. Nasset ve Helgesen (2009) öğrenci tatmininin kurum itibarı ve öğrenci sadakati, kurum itibarının öğrenci sadakati üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Koçoğlu (2018) yükseköğretim kurumlarının itibar bileşenleri, öğrenci memnuniyeti ve tavsiye etme davranışlarını incelediği çalışmada fakülteden memnuniyetin tavsiye etme davranışı üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. Hassan ve Shamsudin (2019) Malezya'da üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmalarında hizmet kalitesinin ve kurum imajının öğrenci tatmini ve sadakati üzerinde doğrudan anlamlı etkileri olduğunu bulmuşlardır. Chandra, vd., (2019) üniversite imajının öğrenci sadakati üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez önerilmektedir.

H2: Öğrenci tatmininin sadakate etkisinde kurumsal imaj algısının aracı etkisi vardır.

2.3. Yöntem

Pazarlama disiplini tatmin, sadakat ve kurum imajı algısı kurumların karlılığı ve sürdürülebilirliği açısından önemli faktörler olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile öğrenci tatmini, kurum imajı algısı ve sadakat faktörü arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri Kırgızistan'da bir devlet üniversitesinin Türkçe hazırlık sınıfında öğrenim gören 114 öğrenciye Beşli Likert Ölçeği ile uygulanan elektronik anket neticesinde elde edilmiştir. Araştırma kapsamında hazırlanan anket formu elektronik ortamda 01.04.2020 – 05.05.2020 tarihleri arasında 114 öğrenciye uygulanmış ve hatalı olduğu anlaşılan 11 anketin çıkarılması neticesinde 103 anket analize dahil edilmiştir. Araştırma sürecinde tüm öğrencilere ulaşmanın zor olması, zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Dolayısıyla araştırma evrenini ilgili üniversitenin hazırlık sınıfı öğrencileri, örneklemini ise bu öğrenciler arasından seçilmiş 103 kişi oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin analizi için SPSS ve AMOS paket programı kullanılmış olup, öğrenci tatmini, kurum imajı algısı ve sadakat değişkenlerine geçerlilik ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler ise Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile test edilmiştir.

Güçlü bir analiz tekniği olan YEM ekonomistler, pazarlama ve eğitim araştırmacıları gibi sosyal bilimlerde araştırma yapan bilim insanları tarafından kullanılmaktadır. Temel amacı bir veya daha fazla gözlenen değişkenler ile gözlenmeyen gizil yapı setleri arasındaki eş zamanlı bağımlılık ilişkilerini açıklamak olan YEM (Reisinger ve Turner,1999: 71), verileri istatistiksel olarak analiz ederken ölçüm hatalarını açık bir şekilde dikkate almaktadır. Modellerin bir bütün olarak test edilmesine olanak sağlayan ve karma hipotezler içindeki değişkenlerin sebep sonuç ilişkisini açıklayabilen YEM, zihinde var olan modeli geliştirmeye ve test etmeye olanak sağlamaktadır (Cengiz ve Kırkbir, 2007: 25; Schumacker ve Lomax, 2010: 2). YEM ile ilgili çalışmalarda, Tabachnick ve Fidell (2007) her bir değişken için 8+50 katılımcının (5*8+50=90), Stevens (2012) ise 15 katılımcının (5*15=75) yeterli olacağını ifade etmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 67'si kadın 36'sı ise erkektir. Araştırmaya katılan kadın ve erkek sayısının örneklem içindeki dağılımı, ilgili kurumun faaliyet raporunda belirtilen öğrenci dağılımı ile paralellik göstermektedir.

3. Bulgular

3.1. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini ve geçerliliklerini değerlendirilmek için yapılan analiz sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör	Soru	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans %	Ortalama Açıklanan Varyans (AVE)	Bileşik Güvenilirlik (CR)	Genel Cronbach's Alfa
Öğrenci Tatmini	T1	0.709	1.698	15.433	0.539	0.823	0.827
	T2	0.686					
	T3	0.803					
	T4	0.733					
Kurumsal İmaj Algısı	K1	0.843	4.060	36.905	0.652	0.882	
	K2	0.767					
	K3	0.811					
	K4	0.807					
Öğrenci Sadakati	S1	0.683	1.055	9.592	0.518	0.762	
	S2	0.694					
	S3	0.778					
Kaiser Meyer Olkin (KMO) : 0.803							
Bartlett Küresellik Testi : Yaklaşık Ki-Kare: 380.011 Serbestlik Derecesi : 55 p: 0.000							

Tablo 1'de ölçeklerin güvenilirliğini ve yakınsak geçerliliklerini test etmek için ölçüm modelinde yer alan her bir ölçeğin Faktör Yüğü, Ortalama Açıklanan Varyans (AVE), Bileşik Güvenilirlik (CR) ve Güvenilirlik (Cronbach's Alfa) değerleri görülmektedir. Ayrıca KMO değeri 0.80-0.89 aralığında oldukça iyi olarak kabul edilmektedir (Kaiser, 1974: 35). Yapılan analiz neticesinde KMO değeri 0.803 olarak bulunmuştur. Araştırmada kullanılan her bir değişkenin Eigen toplam değeri 1'den büyüktür ve tek bir faktör altında gruplanmıştır. Kümülatif varyanslar ise (minimum eşik değer %50) % 60'ın üzerinde olduğundan iyi bir değer olarak kabul edilebilmektedir. Dolayısıyla araştırmada yapısal eşitlik modeli tabanlı çok değişkenli yaklaşımın kullanılabileceği sonucuna varılmıştır. Araştırmada kullanılan her bir ölçekte yer alan faktör yükünün 0.50 ve üzeri olduğu da görülmektedir. Tablo 2'de Bartlett testinin sonuçları neticesinde ölçüm maddeleri arasındaki korelasyonun %5 anlamlılık düzeyinde yeterli olduğunu belirten değer de 0.000 olarak bulunmuştur. Ayrıca araştırmada ölçüm modelinin

yeterliliği yakınsak ve ayırım geçerliliği ile de incelenmiştir. Ölçeğin yakınsak geçerliliğinin gerçekleşmesi için değişkenlere ait Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) değerlerinin 0,50'nin, Bileşik Güvenilirlik (CR) değerlerinin ise 0,70'in üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2014: 111). Tablo 1'de her bir ölçeğin önerilen eşik değerlerin üstünde olduğu görülmektedir.

Araştırma modelinde değişkenler arasındaki ilişkilerin nasıl temsil edildiğini, modelin verilere uygunluğunu belirlemek için uyum iyiliği değerlerinin incelenmesi gerekmektedir (Weston ve Gore, 2006: 723). Uyum iyiliği testleri araştırma modelinin kabul edilip edilmeyeceğine karar verilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırma modeli literatürde genel kabul edilen uyum indeksleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Tablo 2'de bazı uyum iyiliği değer aralıkları ve araştırma modelinin uyum iyiliği değerleri gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırma Modelinin Uyum İyiliği Değerleri

Model Uyum İndeksi	Mükemmel Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Uyum Değeri	Model Uyum Değeri
X ² Ki-Kare değeri			54,039
DF Serbestlik Derecesi			41
P Anlamlılık Düzeyi			0,000
χ^2/df Kikare/Serbestlik Derecesi	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$\chi^2/df \leq 3$	1,318
RMSEA Yaklaşım Hatasının Kök Ortalama Karesi	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	0,056
RMR Hata Kareler Ortalamasının Karekökü	$.00 \leq RMR \leq .05$	$.05 \leq RMR \leq .10$	0,042
CFI Karşılaştırmalı Uyum İyiliği İndeksi	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	0,962
GFI Uyum İyiliği İndeksi	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$	0,909
AGFI Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$	0,853
IFI Artırımlı Uyum İyiliği İndeksi	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$	0,963

Araştırmanın modelinin uyum iyiliği değerlerini gösteren Tablo 2'de uyum iyiliği testi sonuçlarının (χ^2/df : 1,318, RMSEA:0,056, RMR:0,042, CFI:0,962, GFI:0,909, AGFI:0,853, IFI:0,963) oldukça iyi olduğu görülmektedir. Veri ile model arasındaki uyumu değerlendirmede kullanılan χ^2/df 'nin, örneklem sayısının 250'den az olması durumunda 2.5'in, 250 ve daha fazla örnekleme ise 5'in altında bir değer alması gerektiği ifade edilmektedir (Byrne, 2011; Yaşlıoğlu, 2017: 77). Tablo 2'de söz konusu değer (χ^2/df : 1,318) 2.5'ten küçük bir değerdir. Dolayısıyla tüm yapılandırılmış modelin uyum iyiliği değerlerinin mükemmel veya kabul edilebilir seviyede olduğu görülmektedir. Araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmeye yönelik yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Ortalama	Standart Sapma	Öğrenci Tatmini	Kurumsal İmaj Algısı	Öğrenci Sadakati
3.99	.652	Öğrenci Tatmini	1	0,437*
3.66	.787	Kurumsal İmaj Algısı	1	0,392*
3.81	.586	Öğrenci Sadakati		1

* Pearson korelasyon katsayıları $\alpha=0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3'de görüldüğü gibi, korelasyon analizi sonucu sadakat faktörü ile en fazla ilişkili olduğu görülen bağımsız değişkenler sırasıyla öğrenci tatmini (0,437) ve kurum imaj algısı (0,392) olmuştur. Kurum imaj algısı değişkeni ile öğrenci tatmini arasındaki ilişkinin ise 0.351 düzeyinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağımlı, bağımsız ve aracı değişken arasında pozitif yönlü %1 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerine yönelik değerlendirme yapabilmek için regresyon katsayılarını incelemek gerekmektedir. Araştırma hipotezlerinden H1 için Regresyon katsayısı Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Regresyon Katsayısı ve Hipotez Testi Sonucu

Regresyon Yönü	Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayısı	Standardize Regresyon Katsayısı (R)	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi (p)	Sonuç
Öğrenci Sadakati <--- Öğrenci Tatmini	0.427	0.658	0.115	0.000	H1 Kabul

Tablo 4'de öğrenci tatmininin öğrenci sadakatini pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla 0.05 anlamlılık düzeyinde önemli görülen, değişkenler arası doğrudan ilişkiye göre neticelendirilen araştırma hipotezi (H1) desteklenmektedir. Araştırma hipotezlerinden H2 ile öğrenci tatminin sadakate etkisinde kurumsal imaj algısının aracı rolü olduğu varsayılmaktadır. Bu kapsamda kurumsal imaj algısı aracı değişkeni modele dahil edilerek ilgili hipotez test edilmiştir. Tablo 5'de ilgili test sonuçları verilmektedir.

Tablo 5. Aracı Etki Regresyon Katsayısı ve Hipotez Testi Sonucu

Regresyon Yönü	Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayısı	Standardize Regresyon Katsayısı (R)	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi (p)	Sonuç
Öğrenci Sadakati <--- Öğrenci Tatmini	0.342	0.524	0.110	0.002	H2 Kabul
Kurumsal İmaj Algısı <--- Öğrenci Tatmini	0.478	0.412	0.141	0.000	
Öğrenci Sadakati <--- Kurumsal İmaj Algısı	0.189	0.337	0.083	0.023	

Bootstrap: Aracılık etkisi anlamlılık düzeyi (two tailed significance) 0.041
Aracılık etki katsayısı: alt sınır 0.032 üst sınır 0.349

Aracı değişkeni test edebilmek için ilk olarak Tablo 4'de belirtildiği gibi bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha sonra Tablo 5'de görüldüğü gibi, aracı etkinin anlamlılığını ölçmek için Bootstrap yöntemi kullanılmıştır. Baron ve Kenny (1986) aracılık etkinin ölçülmesinde sırasıyla bağımlı değişkenin bağımsız değişken, bağımlı değişkenin aracı değişken ve aracı değişkenin bağımsız değişken üzerinde anlamlı etkisinin olması gerektiğini belirtmiştir. Son olarak modele aracı değişken dahil edildiğinde bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerindeki etkisini kısmen veya tamamen kaybetmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerindeki etkisinin, azaldığı durumda kısmi aracı etki, iki değişken arasındaki ilişkinin anlamsız olması durumunda ise tam aracı etki olduğu söylenebilmektedir. Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde, öğrenci tatminin sadakat üzerinde doğrudan etkisinin olduğu ($R= 0,658$; $p=0,000$), Tablo 5'de görüldüğü gibi standardize regresyon katsayısının ($R= 0.524$ $p=0,002$) anlamlılığını kaybetmediği ancak azaldığı ve anlamlılık düzeyinde değişme olduğu görülmektedir. Ancak bütün bu sonuçlar aracı etkinin olduğundan söz etmemiz için yeterli olmamaktadır. Aracılık etkisinden söz edebilmemiz için Bootstrap analizi sonuçlarına da bakmak gerekecektir. Yapılan analiz sonucunda aracılık etkisi (two tailed significance: 0.041) anlamlı, etki katsayıları alt sınırı 0.032 üst sınırı 0.349 bulunmuştur. Ayrıca diğer değişkenler arasındaki ilişkiler de anlamlı bulunmuştur. Sonuç olarak öğrenci tatmininin sadakate etkisinde kurumsal imaj algısının kısmi aracı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla H2 hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada elde edilen bulgular, öğrenci tatmininin öğrenci sadakati üzerinde doğrudan etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmada öğrenci tatmininin sadakate etkisinde kurumsal imaj algısının kısmi aracı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma neticesinde öğrenci tatmininin öğrenci sadakati üzerinde yüksek bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma Kırgızistan'da bir devlet üniversitesinin Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerine yönelik yapılmıştır. Günümüz küresel dünyasında yükseköğretim kurumları yerel ve uluslararası rekabetle karşı karşıyadır. Hizmet sektörünün küresel ticaret içindeki payı her geçen gün artmaktadır. Bununla birlikte, hizmetler ticaretin büyük bir bölümünü oluşturmalarına rağmen daha az somut ve karmaşık olduklarından, birçok gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomide genellikle göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda eğitim hizmetleri, hizmet işletmeleri bağlamında dikkate alınması gereken

önemli alanlardan biridir. Tatmin, sadakat ve kurum imajı olmak üzere bu üç kavramsal yapının hizmet sektöründe araştırılması oldukça önemlidir.

Bu çalışma, yükseköğretimde öğrenci tatmini, sadakati ve kurumsal imaj algısı arasındaki ilişkiyi açıklamak için bilgi sağlamaktadır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, yükseköğretimde öğrenci tatmini öğrenci sadakatini pozitif yönde etkilemekte ve bu iki faktör arasındaki ilişkiye kurumsal imaj algısı kısmi aracılık etmektedir. Üniversiteler hizmet pazarlaması disiplinine dayanan araştırma çalışmaları için oldukça önemli organizasyonlardır. Bu nedenle pazarlama disiplini içerisinde en temel bileşenlerden olan tatmin ve sadakat arasındaki ilişki yükseköğretim kurumlarında araştırılmaktadır. Ancak yükseköğretim kurumlarının temel müşterileri olan öğrencilerin tatmini, sadakati ve kurumsal imaj algıları ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olduğu da görülmektedir. Bu durum ise ilgili alanda daha kapsamlı araştırmaların yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma gelecekteki araştırmalara rehberlik edecek yapısal bir model sunarak hizmet pazarlaması disiplinine katkıda bulunmaktadır. Gelecek araştırmalarda bu üç kavramsal yapının geliştirilerek farklı ülkelerin eğitim kurumlarına yönelik yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alves, H. & Raposo, M. (2007). Conceptual model of student satisfaction in higher education. *Total Quality Management*, 18(5), 571-588.
- Alves, H. & Raposo, M. (2010). The influence of university image on student behaviour. *International Journal of Educational Management*, 24(1), 73-85.
- Annamdevula, S. & Bellamkonda, R. S. (2016). Effect of student perceived service quality on student satisfaction, loyalty and motivation in Indian universities: Development of HiEduQual. *Journal of Modelling in Management*. 11(2), 488-517.
- Arambewela, R. & Hall, J. (2009). An empirical model of international student satisfaction, *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 21(4), 555-569.
- Athiyaman A. (1997). Linking student satisfaction and service quality perceptions: the case of university education. *European Journal of Marketing*, 31(7), 528-540.
- Barich, H., & Kotler, P. (1991). A framework for marketing image management. *Sloan Management Review*, 32(2), 94-104.
- Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Brown, R.M. & Mazzarol, T.W. (2009). The importance of institutional image to student satisfaction and loyalty within higher education. *Higher Education*, 58, 81-95.
- Byrne, B.M. (2011). *Structural equation modeling with AMOS Basic concepts, applications, and programming* (Multivariate Applications Series), Routledge, New York.
- Cengiz, E. ve Kirkbir, F. (2007). Yerel halk tarafından algılanan toplam turizm etkisi ile turizm desteği arasındaki ilişkiye yönelik yapısal bir model önerisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 19-37.
- Chandra, T., Hafni, L., Chandra, S., Purwati, A. A., & Chandra, J. (2019). The influence of service quality, university image on student satisfaction and student loyalty. *Benchmarking: An International Journal*, 26(5), 1533-1549.
- Çoban, S. (2003). Kurumsal imaj oluşturma aracı olarak sponsorluk ve internet uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 213-229.
- Elliott, K.M. & Shin, D. (2002). Student satisfaction: An alternative approach to assessing this important concept. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24, 197-209.
- Eminler, O., Altunışık, R. ve Eskiler, E. (2019), Müşteri Memnuniyeti, Duygusal Yakınlık, Müşteri Sadakati Ve Ağızdan Ağıza Pazarlama Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Perakende Sektörü Örneği, *BMIJ*, (2019), 7(4): 1905-1922.
- Faizan, A., Yuan, Z., Kashif, H., Kumar, P., Nair, N. & Ari, R. (2016). Does higher education service quality effect student satisfaction, image and loyalty? A study of international students in Malaysian public universities. *Quality Assurance in Education*, 24(1), 1-47.
- Gertner, D. & Kotler, P. (2004). How can a place correct a negative image?. *Place Branding*, 1(1), 50-57.

- Giner G.R. & Rillo A.P. (2016). Structural equation modeling of co-creation and its influence on the student's satisfaction and loyalty towards university. *Journal of Computational and Applied Mathematics*, 291, 257-263.
- Grönroos, C. (2001). The perceived service quality concept - A mistake?. *Managing Service Quality*, 11(3), 150-152.
- Hair, F.J., Sarstedt, M., Hopkins, L. & Kuppelwieser, G. V. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM): An emerging tool in business research. *European Business Review*, 26(2), 106-121.
- Hassan, S. & Shamsudin, M.F. (2019). Measuring the effect of service quality and corporate image on student satisfaction and loyalty in Higher Learning Institutes of Technical and Vocational Education and Training. *International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT)*, 8(5C), 533-538.
- Helgesen, O. & Nettet, E. (2007a). What accounts for students' loyalty? Some field study evidence. *International Journal of Educational Management*, 21(2), 126-143.
- Helgesen, O. & Nettet, E. (2007b). Images, satisfaction and antecedents: drivers of student loyalty? A case study of Norwegian University College. *Corporate Reputation Review*, 10(1), 38-59.
- Hennig-Thurau, T., Langer, M. F. & Hansen, U. (2001). Modeling and managing student loyalty. *Journal of Services Research*, 3(4), 331-344.
- Hill, F. M. (1995). Managing service quality in higher education: the role of the student as primary consumer. *Quality Assurance in Education*, 3(3), 10-21.
- Hu, H., Kandampully, J. & Juwaheer, T. D. (2009). Relationships and impacts of service quality, perceived value, customer satisfaction, and image: an empirical study. *The Service Industries Journal*, 29(2), 111-125.
- Hwang, Y. S. & Choi, Y. K. (2019). Higher education service quality and student satisfaction, institutional image, and behavioral intention. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 47(2), 1-12.
- Kaiser, H.F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.
- Koçoğlu, C.M. (2018). Turizm eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının itibar bileşenlerinin öğrencilerin memnuniyeti ve tavsiye etme davranışı üzerindeki etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 23-44.
- Köse, İ.A. (2012). Yükseköğretim kurumlarında öğrenci sadakati. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(2), 114-118.
- Kotler, P. (2010). *Marketing insights from A to Z*. (9. Baskı, 209) İstanbul, Mediacat.
- Kunanusom, A. & Puttawong, D. (2015). The Mediating effect of satisfaction on student loyalty to higher education institution. *European Scientific Journal (Special Edition)*, 1, 449-463.
- Kuo, Y. & Ye, K. (2009) The causal relationship between service quality, corporate image and adults' learning satisfaction and loyalty: A study of Professional training programmes in a Taiwanese vocational institute. *Total Quality Management & Business Excellence*, 20(7), 749-762.
- Lovelock, C. (1991). *Services Marketing*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall
- Narteh, B. (2013). Determinants of students'loyalty in the Ghanaian banking industr. *The TQM Journal*, 25(2), 153-169.
- Nettet, E. & Helgesen, O. (2009). Modelling and managing student loyalty: A study of a Norwegian University College. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 53(4), 327-345.
- Oliver, R. L. (2014). *Satisfaction: A Behavioural Perspective on the Consumer*, Second Edition, Routledge.
- Onurlubaş, E. ve Öztürk, D. (2020). Hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi: butik oteller üzerine bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(3), 756-766.
- Öztürk, E. ve Faiz, E. (2020). Algılanan öğretim kalitesi ve öğrenci tatmininin öğrenci sadakati üzerindeki etkisi: düzce üniversitesi örneği, *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-15.
- Petruzzellis, L., D'Ugento, A. M. & Romanazzi, S. (2006). Student satisfaction and quality of service in Italian universities, *Managing Service Quality*, 16(4), 349-364.
- Radiman, R., Gunawan, A., Wahyuni, S. F., & Jufrizen, J. (2018). The effect of marketing mix, service quality, islamic values and institutional image on students' satisfaction and loyalty. *Expert Journal of Marketing*, 6(2), 95- 105.
- Ravald, A. & Grönroos, C. (1996). The value concept and relationship marketing. *European Journal of Marketing*, 30(2), 19-30.

- Reisinger, Y. & Turner, L. (1999). Structural equation modeling with LISREL: Application in tourism. *Tourism Management*, 20(1), 71-88.
- Rojas-Méndez, J. I., Vasquez-Parraga, A. Z., Kara, A. L. I. a& Cerda-Urrutia, A. (2009). Determinants of student loyalty in higher education: a tested relationship approach in Latin America. *Latin American Business Review*, 10(1), 21-39.
- Solomon, M.R., Carol, S., John, A.C. & Evelyn, G.G. (1985). A role theory perspective on dynamic interactions: The service encounter. *Journal of Marketing*, 49(1), 99-111.
- Stevens, J.P. (2012). *Applied multivariate statistics for the social sciences* (5th ed.). New York, Routledge.
- Suchumacker, R.E. & Lomax, R.G. (2010). *Beginner's guide to structural equation modelling*. Routledge.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2007). *Using multivariate statistics* (7th ed.). New York, Pearson.
- Teeroovengadum, V., Nunkoo, R. Gronroos, C. Kamalanabhan, T.J. & Seebaluck, A.K. (2019). Higher education service quality, student satisfaction and loyalty. *Quality Assurance in Education*, 27, 427-445.
- Verhoef, P.C., Franses, P.H. & Hoekstra, J.C. (2002). The effect of relational constructs on customer referrals and number of services purchased from a multiservice provider: Does age of relationship matter?. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30(3), 202-216.
- Weston, R. & Gore, P.A. (2006). A brief guide to structural equation modeling. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719-751.
- Yaşlıoğlu, M.M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(özel sayı), 74-85.
- Yıldız, S. & Yıldız, E. (2015). Service quality evaluation of restaurants using the Ahp and Topsis method. *Journal of Social and Administrative Sciences*, 2(2), 53-61.
- Yıldız, S. ve Çilingir, Z. (2010). Elektronik pazarlamada müşteri sadakatinin geliştirilmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 412-428.
- Yu, G.B. & Kim, J. (2008). Testing the mediating effect of the quality of college life in the student satisfaction and student loyalty relationship. *Applied Research Quality Life*, 3, 1-21.
- Zeithaml, V.A., Mary, J.B. & Dwayne, D.G. (2010). Services marketing strategy in *Wiley International Encyclopedia of Marketing: Marketing Strategy*, 1, 1-11.

Extended Abstract

Aim and Scope

In educational institutions, students are considered as the main customers of the institution and educational services are also seen as marketable. It is necessary to meet or exceed the expectations of students in higher education institutions which are of vital importance in the development of countries. The aim of this study is to determine the mediating role of the corporate image perception in the effect of student satisfaction on loyalty in the education service sector which is becoming more and more important in human life. Universities are very important organizations for research studies based on the service marketing discipline. For this reason, it is possible to say that the interest in studies on researching the relationship between student satisfaction, loyalty and institutional image perception in higher education institutions which are important in the development and development of countries, has increased. Although the importance of student satisfaction and loyalty factors has been emphasized in previous studies, understanding the relationship between this conceptual structure remains important.

Methods

The research data have been obtained as a result of the electronic questionnaire applied with the Five-Point Likert Scale to 114 students studying in the Turkish preparatory class of a state university in Kyrgyzstan. The questionnaire form prepared within the scope of the research was applied electronically to 114 students between 01.04.2020 - 05.05.2020 and 103 questionnaires were included in the analysis as a result of removing 11 questionnaires that were found to be incorrect. During the research process, convenient sampling method was preferred due to the difficulty of reaching all students and time and cost constraints. SPSS and AMOS package program has been used for the analysis of the research data and validity and reliability analysis was applied to the variables of student satisfaction, perception of corporate image and loyalty. Relationships between variables were tested with the Structural Equation Model (SEM). In addition, in order to test

the mediator variable, the relationship between dependent and independent variables was examined first. Bootstrap method was used to measure the significance of the mediating effect.

Findings

Within the scope of the research, Factor Load, Average Announced Variance (AVE), Composite Reliability (CR) and Reliability (Cronbach's Alpha) values of each scale in the measurement model have been examined in order to test the reliability and convergent validity of the scales. KMO value was found to be 0.803. The total Eigen value of each variable used in the research is greater than 1 and is grouped under a single factor. Cumulative variances (minimum threshold value 50%) can be accepted as a good value since it is above 60%. it was concluded that structural equation model based multivariate approach can be used in the study. The goodness of fit test results of the research model (χ^2/df : 1.318, RMSEA: 0.056, RMR: 0.042, CFI: 0.962, GFI: 0.909, AGFI: 0.853, IFI: 0.963) are seen to be quite good. In order to evaluate the research hypotheses, the regression coefficients were examined and the hypotheses were supported.

Conclusion

According to the findings from this study, student satisfaction has a direct effect on student loyalty. In addition, in the study, it was concluded that corporate image has a partial mediating effect on the effect of student satisfaction on loyalty. This study provides information to explain the relationship between student satisfaction, loyalty and corporate image perception in higher education. According to the results of this study, student satisfaction in higher education positively affects student loyalty and the relationship between these two factors is partially mediated by the perception of corporate image. It is observed that the studies on the satisfaction, loyalty and corporate image perceptions of students, who are the main customers of higher education institutions, are limited. This situation points out the need for more comprehensive researches in the related field. Therefore, this study contributes to the service marketing discipline by providing a structural model that may be useful guide for future research.

Ekonomik Özgürlüğün Borsa Performansı Üzerindeki Etkisinde Demokrasi İndeksinin Aracı Rolü¹

The Role of The Democracy Index in The Effect of Economic Freedom on The Stock Exchange Performance

Fahrettin Pala²

Öz

Literatürde ekonomik özgürlükler ve demokrasinin sermaye piyasası üzerindeki etkisi tartışılan konulardan biri olmasına rağmen, sonuçlar halen daha belirsizliğini korumaktadır. Özellikle son yıllarda belirli kurumların özgürlükler ile ilgili yapmış olduğu indeksler sayesinde özgürlükler ölçülebilir hale gelmiştir. Bu sayede ülkelerin özgürlüklerinde meydana gelen gelişmelerin finansal performansları üzerindeki etkilerinin neler olduğuna ilişkin tahminler yapılabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı çalışmanın amacı, 33 gelişmekte olan ülkenin 2019 yılı verilerinden yararlanarak ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin aracı rolünü Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile tahmin etmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma kapsamındaki değişkenlerin analizinde SPSS ve SmartPLS3 paket programlarından yararlanılmıştır. Analiz sonuçları, ekonomik özgürlük indeksi ile borsa performansı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı gibi ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin aracı rolünün olmadığını ortaya koymuştur. Ancak ekonomik özgürlük ile demokrasi indeksi arasında ise anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Borsa Performansı, Ekonomik Özgürlük, Demokrasi İndeksi

Abstract

Although the impact of economic freedoms and democracy on the capital market is one of the discussed topics in the literature, the results are still uncertain. Especially in recent years, freedoms have become measurable thanks to the indexes made by certain institutions regarding freedoms. In this way, predictions can be made about the effects of the developments in the freedom of countries on their financial performance. For this reasons, the purpose of the study is to estimate the mediating role of the democracy index with the Structural Equation Model (SEM) in the impact of economic freedom on the stock market performance by using the 2019 data of 33 developing countries. For this purpose, SPSS and SmartPLS3 package programs were used in the analysis of variables within the scope of the research. The results of the analysis revealed that there is no significant relationship between the economic freedom index and stock market performance, and the democracy index does not play a role in the effect of economic freedom on stock market performance. However, it revealed a significant relationship between the economic freedom index and the democracy index.

Keywords: Stock market performance, Economic Freedom, Democracy Index

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 08 / 12 / 2020

Accepted: 25 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma 03-05 Aralık 2020 tarihleri arasında Gümüşhane Üniversitesi Ev Sahipliğinde Gerçekleştirilen International Scientific Researches Congress/Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresinde Sözlü Olarak Sunulan Bildirinin Genişletilmiş ve Revize Edilmiş Şeklidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Kelkit Aydın Doğan Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, fahrettinpala@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9565-8638

Giriş

Kalkınma sürecinin temel unsurlarından biri olarak bilinen finans sektörü, sadece ekonomik gelişme düzeyi farklı ülkeler arasında değil, ekonomik gelişme düzeyi benzer olan ülkeler arasında da var olan finansal gelişmişlik farklılıkları literatürde önemli bir araştırma konusudur (Torun ve İlgün, 2018: 181). Finansal gelişmişlik düzeyine etki eden unsurlardan biriside kurumsal yapı içerisinde yer alan özgürlükler konusudur. Bu doğrultuda çalışma ekonomik özgürlük, demokrasi indeksi ve borsa performansı üzerine yoğunlaşmıştır.

Özgürlük kavramı değişik şekillerde tanımlanan, ancak temelde siyasi, sivil ve ekonomik hakların bütünü olarak ifade edilebilen bir kavramdır. Özgürlük düzeyi yüksek olan ülkelerin özgürlük düzeyi düşük olan ülkelere göre refah seviyesi açısından daha ileride oldukları bilinmektedir. Özgürlükler ekonomik, siyasi ve sivil özgürlüklerden oluştuğu için bunlardan birinin gerçekleşmemesi durumunda genel olarak özgürlüklerde tehlikeye düşebilmektedir. Özgürlüklerin ülkelerin finansal performansları üzerindeki etkilerinin neler olduğu ve bu ülkelerin özgürlük düzeylerinin birbirleriyle kıyaslanabilmesi için özgürlüklerin nicel olarak ölçülebilir olması gerekmektedir (Tunçsiper ve Biçen, 2014: 26). Son yıllarda özgürlükler ile ilgili olarak belirli kurumların yapmış olduğu indeksler sayesinde özgürlükler ölçülebilir hale gelmiştir. Bu sayede ülkelerin özgürlüklerinde meydana gelen gelişmelerin finansal performansları üzerindeki etkilerinin neler olduğuna ilişkin tahminler yapılabilmektedir. Soyut bir kavram olan özgürlük kavramının ölçülebilir hale gelmesiyle birlikte araştırma ve analizlerde değişken olarak kullanılabilir, karşılaştırılabilir ve değerlendirilebilir hale gelmiştir.

Ekonomik özgürlüğün birçok tanımı vardır. Ancak çoğu araştırmacı, bunun güvenli mülkiyet haklarını (yasal olarak edinilmiş nesnelere ve haklarla ilgili olarak), diğer yerli ve yabancı kuruluşlarla anlaşmalara girme özgürlüğünü, koşullara devlet müdahalesinin olmayışını (gönüllü anlaşmalar ve aşırı vergilendirme veya beklenmeyen enflasyon yoluyla mülke el konulmaması) içerdiği konusunda hemfikir (Hanke ve Walters, 1997; Piatek vd., 2013). Aynı zamanda, ekonomik özgürlük varsayımının yerine getirilmesinin, mülkiyet haklarının devlet tarafından korunması ve akdedilen anlaşmalara uyulması da dahil olmak üzere hukukun üstünlüğünün varlığı anlamına geldiği vurgulanmaktadır (Wu ve Davis, 1999; Berggren, 2003; Piatek vd., 2013). Araştırma kapsamında yer alan ekonomik özgürlükler ile ilgili geliştirilen iki indeks mevcuttur. Bunlardan birincisi 1974 yılında Kanada kökenli Fraser Enstitüsü'nün (Fraser Institute) hazırlanmış olduğu Dünya Ekonomik Özgürlüğü (Economic Freedom of the World: EFW) indeksidir. İkincisi ise 1973 yılında ABD kökenli Heritage Vakfının (Heritage Foundation) Wall Street Journal ile birlikte hazırlanmış olduğu, "Ekonomik Özgürlük İndeksi" (Index of Economic Freedom, IEF) dir. Bu indekslerin hesaplanmasında kullanılan kriterlerin bazılarında farklılıklar olsa da bu indeksler hemen hemen aynı sonuçları vermektedir (Tüter Şahinoğlu ve Giray Yakut, 2019: 4).

Araştırma kapsamına alınan bir diğer değişken de demokrasi indeksidir. Bir ülkenin refahı için bir siyasi sistem demokrasinin veya diktatörlüğün önemi çok uzun zamandır araştırmacılar açısından ilgi alanı olmuştur. Özgür insan perspektifinden siyasal özgürlük sunan sistem demokrasidir (Piatek vd., 2013: 268). Demokrasi devlet sistemleri ve ekonomik sistemlerin kendine özgü özelliklerinin çağa uygun olarak ortaya çıkması ile farklı uygulamaları tanımlamak için kullanılan önemli bir kavram haline gelmiştir (Münyas, 2020: 43). Demokrasi soyut bir kavram olmasına rağmen son dönemlerde geliştirilen indekslerle birlikte sayısal olarak ölçülebilir hale gelmiştir. Demokrasi indeksini hesaplayan iki kurum mevcuttur. Bunlardan birincisi 1946 yılında kurulan İngiliz The Economist Intelligence Unit (The EIU) kurumu, diğeri ise 1941 yılında ABD'de kurulan Freedom House kuruluşudur. Araştırma kapsamına alınan bir diğer değişken ise borsa performansıdır. Literatürde borsa performansının belirleyicisi olarak farklı göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu değişkenler; işlem hacmi, işlemlerin miktarı, sözleşmelerin sayısı, işlem gören şirketlerin sayısı ve endeks değerleri (Karamustafa ve Karakaya, 2004: 23), piyasa değeri ve çarpanlar (Thomsen ve Pedersen, 2000; Lins, 2003; Welch, 2003), hisse senedi getirisi (Han ve Suk, 1998) gibi değerlerdir. Çalışmada da borsa performansı olarak ülkelerin önemli borsa endeksleri kullanılmıştır.

Çalışma amacı doğrultusunda giriş kısmı açıklandıktan sonra üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde literatür taraması yapılarak, literatüre paralel şekilde geliştirilen araştırmanın hipotezleri açıklanmıştır. İkinci bölümde araştırmanın modeli, yöntem ve veri seti, analiz, bulgular ve yorumlarından oluşan metodoloji bilgilerine yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölüm ise sonuç ve değerlendirme kısmından oluşmuştur.

1. Literatür Taraması ve Araştırmanın Hipotezleri

Yapılan literatür değerlendirmesi sonucunda, gerek ekonomik özgürlük ile borsa getirisi arasında, gerek ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında, gerekse demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine çok sayıda ampirik ve teorik çalışma mevcutken, ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin aracı rolü üzerine yapılmış yok denecek kadar az çalışma olduğu tespit edilmiştir. Böyle bir çalışmanın olmaması önemli bir boşluktur. Çalışmanın bu boşluğu doldurarak literatüre bu anlamda önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

Literatürde ekonomik özgürlük ile sermaye piyasası arasındaki ilişkiden söz edilmektedir. Ancak yapılan birçok çalışmada bu ilişkide fikir birliğinin olmadığı söylenebilir. Bu konu ile ilgili yapılan önemli çalışmaların bazıları ile ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ve demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üzerine yapılan önemli çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Kılıç (2019) çalışmasında, Türkiye ekonomisi için 1995-2018 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlükler indeksi ile hisse senedi piyasası endeksi arasındaki ilişkiyi Fourier KPSS ve Fourier Granger Nedensellik analizleri ile incelemiştir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlük ile BIST 100 endeksi arasında her hangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Burnie (2019) çalışmasında, Dünya genelindeki 87 hisse senedi piyasasının 1995 Aralık ile 2016 Haziran ayları arasındaki verilerinden yararlanarak, demokrasi, diktatörlük ve ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisini regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, hisse senedi piyasalarının, ekonomik özgürlük endeksi verilerinin açıklanmasına olumlu tepki verdiğini tespit etmiştir. Qiu (2016) çalışmasında, ABD ekonomisi için 2003-2007 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlük ve hisse senedi fiyatlarının istikrarı arasındaki ilişkiyi En Küçük Kareler Yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlüğün hisse getirisi üzerinde önemli etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Rasiah vd. (2016) çalışmalarında, Malezya ekonomisi için, 1995-2003 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlük ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlüğün uzun vadede Kuala Lumpur Menkul Kıymetler Borsası üzerinde etkisi olmadığı, ancak kısa vadede önemli etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Paramati vd. (2016) Avustralya'nın, Çin'in, Hong Kong'un, Hindistan'ın, Endonezya'nın, Japonya'nın, Malezya'nın, Filipinler'in, Singapur'un, Güney Kore'nin ve Tayland'ın yer aldığı çalışmasında, 2003-2007 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlük ve borsanın karşılıklı etkileşimini panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, Ekonomik özgürlük alt boyutlarından, iş özgürlüğü, hükümet harcamaları ve yatırım yapma özgürlüğünün anılan ülkelerin borsa bağımlılıklarını önemli ölçüde etkilediği sonucunu ortaya koymuştur. Eldomiaty vd. (2016) çalışmalarında, 13 MENA ülkesi için 1996-2013 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, kurumsal kalite, ekonomik özgürlük ve borsa oynaklığı arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlük boyutlarından; etkili bir yasal uygulama ile etkili düzenlemelerin olması durumunda borsa oynaklığının azaltılabileceği sonucunu ortaya koymuşlardır.

Polat vd. (2013) çalışmalarında, Malezya ekonomisi için 1995-2011 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlük ile borsa gelişimi arasındaki nedensellik ilişkisini Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlük ile borsa gelişimi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Smimou ve Karabegovic (2010) çalışmalarında, MENA bölgesi ekonomileri için 2000-2007 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlük ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucu, ekonomik özgürlüğün hisse senedi getirisi üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Chen ve Huang (2009) çalışmalarında, Heritage Foundation kuruluşunun ekonomik özgürlüğünü hesapladığı 157 ülke ekonomisi için 1995-2006 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüğün hisse senedi ve borsa oynaklığı üzerinde etkisini regresyon analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucu, ekonomik özgürlüğün hisse senedi ve borsa oynaklığı üzerinde çok az etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Altınar ve Sungur (2019)) çalışmalarında, seçilmiş 17 yükselen piyasa ekonomisi için 1995-2015 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğunu, ancak ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme sürecine katkısının sınırlı düzeyde olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bayramoğlu ve Çelebi Boz (2017) çalışmalarında, OECD üyesi 17 ülke ekonomisi için 1998-2013 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucu, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Erkuş (2016) çalışmasında, üst orta gelir gurubuna sahip 24 ülke ekonomisi için, 1996-2001 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, Ekonomik özgürlüklerin ekonomik performans üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlüklerin ekonomik performans üzerinde olumlu etkisi olduğu, ancak ekonomik özgürlük değişkeninden ekonomik performansa ve ekonomik performanstan da kurumsal göstergelere doğru anlamlı herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Öztürk Çetenak ve Işık (2016) çalışmalarında, OECD üyesi yüksek gelirlili 32 ülke ekonomisi için 1995-2014 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeye olan etkisini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi etkilediğini ortaya koymuştur.

Gorlach ve Le Roux (2015) çalışmalarında, Güney Afrika Kalkınma topluluğu üyesi (SADC) 13 ülke ekonomisi için 2000-2009 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlük ile GSYİH arasında pozitif bir ilişki olduğu, ancak hükümet harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin önemsiz olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca ekonomik özgürlük alt boyutlarının tamamının büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu, bu etkinin esneklik parametrelerinin değiştiğini de ifade etmişlerdir. Tunçsiper ve Biçen (2014) çalışmalarında, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 9 yükselen piyasa ekonomileri için

2000-2012 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkilerini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlük boyutlarından mülkiyet haklarının ve yatırım yapma özgürlüğünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif, çalışma ve ticaret özgürlüklerinin ise pozitif yönde etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışma sonuçları genel ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını da ortaya koymuştur. Akıncı vd. (2014) çalışmalarında, 50'si gelişmiş, 71'i gelişmekte olan ve 23'ü de az gelişmiş olmak üzere toplam 144 ülke ekonomisi için 1995-2012 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkilerini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlükler ile büyüme arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğunu, ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümenin nedeni olduğu ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme sürecini hızlandırdığı sonucunu ortaya koymuştur.

Dawid vd. (2013) çalışmalarında, Sosyalizm sonrası 25 ülke ekonomisi için 1990-2008 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Granger nedensellik analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlükten ekonomik büyüme doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve bu ilişkinin yönünün de pozitif olduğu, ancak politik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Zaman vd. (2011) çalışmalarında, Pakistan ekonomisi için 2000-2007 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlük ve yoksul yanlısı büyüme arasındaki ilişkiyi en küçük kareler yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlüğün yoksul yanlısı büyümeyi güçlü bir ilişki etkilediği, ayrıca iş özgürlüğü ve/veya ticaret özgürlüğü arttıkça ekonomik büyümenin de arttığı sonucunu ortaya koymuştur. Beşkaya ve Manan (2009) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi için 2000-2007 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik özgürlük ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi zaman serisi analiziyle incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlüklerin ekonomik performansı pozitif yönde etkilediği sonucunu ortaya koymuştur.

Literatürde ekonomik özgürlük ile sermaye piyasası arasındaki ilişki üzerine yapılan birçok ampirik ve teorik çalışmada ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisinin ya pozitif yönde olduğu ya da anlamlı bir ilişki olmadığı yukarıda incelenen bir çok yerli ve yabancı çalışmada belirtilmiştir. Aynı şekilde ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ya pozitif, ya negatif ya da anlamlı olmadığı yukarıda incelenen birçok yerli ve yabancı çalışmada belirtilmiştir. Bu çerçevede teorik kuramın temel argümanları doğrultusunda literatüre paralel bir şekilde aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1: Ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Tüter Şahinoğlu ve Giray Yakut (2019) çalışmalarında, 45 Avrupa ülke ekonomisi için 2017 yılı verilerini kullanarak ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında ki ilişkide demokrasi indeksinin aracı rolünü Kısmi En Küçük Kareler Yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, en güçlü etkinin ekonomik özgürlük ile demokrasi indeksi arasında olduğu ve ilişkinin anlamlı ve pozitif yönde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çerçevede teorik kuramın temel argümanları doğrultusunda literatüre paralel bir şekilde aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H2: Ekonomik özgürlük ile demokrasi indeksi arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Arlı vd. (2019) çalışmalarında, OECD üye ülke ekonomileri için 2010-2018 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, demokrasinin sermaye piyasası üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışma sonucu, uzun vadede demokrasi ile borsa performansı arasında bir ilişki olduğunu, kısa vadede ise her hangi bir ilişkinin olmadığını tespit etmişlerdir. Akkaya (2018) çalışmasında, Türkiye ekonomisi için, 1996-2015 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, BIST-100 Getiri Endeksi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi regresyon ve Granger nedensellik analizleriyle incelemiştir. Çalışmanın regresyon analizi sonucuna göre demokrasi kalitesi ile BIST-100 getirisi arasında istatistik olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde çalışmanın Granger nedensellik analizi sonuçları da BIST-100 Getiri Endeksinden demokrasi kalitesi ve hukuk devletine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Torun ve İlgün (2018) çalışmalarında, az gelişmiş ve gelişmekte olan 48 ülke ekonomisi için 1985-2012 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, politik karar alma süreci ve aktörlerinin finansal gelişim üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, demokratikleşme sürecinin finansal performans üzerindeki etkisinin anlamlı ve ters-U şeklinde bir etkiye sahip olduğu, hükümetlerin oy oranının finansal gelişim üzerindeki etkisinin olumlu, ancak koalisyonların etkisinin ise olumsuz olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Nosier ve El-Karamani (2018) çalışmalarında, 17 MENA ülke ekonomisi için 1990-2015 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, demokrasinin büyüme üzerindeki genel etkisi daha az demokratik ülkelerde ve yoksul ülkelerde negatif, daha demokratik ülkelerde ve zengin ülkelerde pozitif olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.

Williams (2017) çalışmasında gelişmekte olan ve yükselen ekonomiler için 1982-2011 yılları arasındaki verilerden yararlanarak demokrasinin finansal gelişim ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analiziyle incelemiştir. Çalışma sonucunda, demokrasinin finansal gelişim ile büyüme üzerinde etkili olmadığı sonucuna varmıştır. Şahin (2016) çalışmasında, Türkiye ekonomisi için 1980-2015 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, demokrasi, ekonomik özgürlük

ve yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Granger nedensellik analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonuçları, ekonomik özgürlükten ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu, ancak ekonomik büyümeden yolsuzluğa ve ekonomik özgürlüğe doğru bir nedenselliğin olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Lehkonen ve Heimonen (2015) çalışmalarında, 49 gelişmekte olan ülke ekonomileri için, 2000-2012 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, demokrasi, politik risk ve borsa getirisi arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, demokrasinin borsa getirisi üzerinde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Rachdi ve Saidi (2015) çalışmalarında, 17 MENA ülke ekonomileri için 1983-2012 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, demokrasinin ekonomik gelişme üzerindeki etkisini genelleştirilmiş momentler (GMM) yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonuçları, kurumsallaşmış demokrasi skoru, kurumsallaşmış otokrasi skoru, yönetici istihdamının rekabet gücü, yönetici istihdamının açıklığı ve yönetici kısıtlarının MENA ülkelerindeki büyüme üzerinde güçlü ve olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Zouhaier ve Karim (2012) çalışmalarında, MENA bölgesinden 11 ülke ekonomisi için 2000-2009 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen eş bütünleşme ve vektör hata düzeltme modelleriyle incelemiştir. Çalışma sonuçları, demokrasi ile yatırım arasında, sivil özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu, ayrıca siyasi haklar ile yatırım arasında da pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bilecen ve Kibis (2012) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi için 1980-2010 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, ekonomik büyüme ile demokrasi arasındaki ilişkiyi Johansen eş bütünleşme ve vektör hata düzeltme modelleri ile incelemiştir. Çalışma sonuçları, ekonomik büyüme ile demokrasi arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Literatürde demokrasi ile sermaye piyasası ve demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan birçok ampirik ve teorik çalışmada fikir birliğinin olmadığı yukarıda incelenen birçok yerli ve yabancı çalışmadan tespit edilmiştir. Ancak çalışmaların bahse konu değişkenler ve bileşenleri arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu çerçevede teorik kuramın temel argümanları doğrultusunda literatüre paralel bir şekilde aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H3: Demokrasi indeksi ile borsa performansı arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

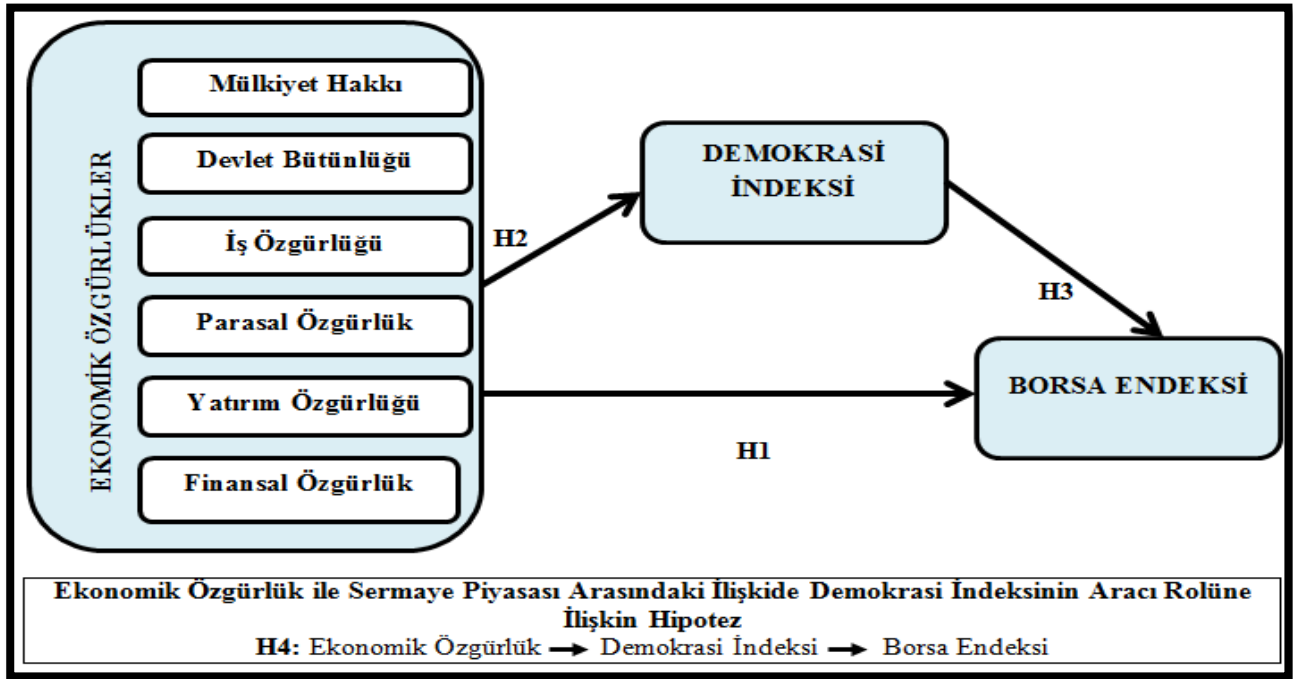
Viana vd. (2020) çalışmalarında, 160 ülke ekonomisi için 2010-2016 yılları arasındaki verilerden yararlanarak, demokrasi ve ekonomik özgürlüğün yolsuzluk üzerindeki ortak etkisini regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, demokrasi ile ekonomik özgürlüğün ortak etkisinin yolsuzluk düzeyini azalttığını tespit etmişlerdir. Tüter Şahinoğlu ve Giray Yakut (2019) çalışmalarında, 45 Avrupa ülke ekonomisi için 2017 yılı verilerini kullanarak ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin aracı rolünü Kısmi En Küçük Kareler Yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin aracı rolünün olduğunu tespit etmişlerdir. Saha vd. (2009) çalışmalarında, 100 ülkenin ekonomisi için ekonomik özgürlüğün, demokrasi indeksinin ve bunların etkileşiminin yolsuzluğun kontrolü üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik özgürlük ve demokrasi arasındaki etkileşimin yolsuzlukla mücadelede önemli bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatürde ekonomik özgürlükle ekonomik gelişme arasındaki ilişkide demokrasi indeksinin aracı rolüne ilişkin yapılan az sayıdaki ampirik ve teorik çalışmada demokrasi indeksinin aracı rolü olduğu yukarıda incelenen yerli ve yabancı çalışmalardan tespit edilmiştir. Bu çerçevede teorik kuramın temel argümanları doğrultusunda literatüre paralel bir şekilde aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H4: Ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasındaki ilişkide demokrasi indeksinin aracı rolü vardır.

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Test Edilecek Hipotezleri ve Modeli

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Literatürde var olan ulusal ve uluslararası yazındaki teorik ve ampirik çalışmalardan yararlanılarak, literatüre ve teorik kuramın genel argümanlarına bağlı olarak geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir.

H1: Ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H2: Ekonomik özgürlük ile demokrasi indeksi arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H3: Demokrasi indeksi ile borsa performansı arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H4: Ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasındaki ilişkide demokrasi indeksinin aracı rolü vardır.

2.2. Yöntem ve Veri Seti

Araştırmanın veri setini geliştirmekte olan ve Ek.1’de sunulan 33 ülkenin 2019 yılı verileri oluşturmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF)’nin yapmış olduğu sınıflandırmaya göre verisine ulaşılabilen 33 ülke çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın yöntemi olarak yapısal eşitlik modeli (YEM) kullanılmıştır. YEM’e yönelik birkaç yaklaşım olmasına rağmen literatürde en çok kullanılanları varyans ve kovaryans bazlı yaklaşımlardır. Bunlardan birincisi kovaryans temelli (Covariance- based SEM (CB-SEM) AMOS, LISER gibi yazılım programları ile çalışan ve literatürde yaygın olarak kullanılan yaklaşımdır. Bu yaklaşım veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğine, uyum indekslerinin uyumuna ve örneklem büyüklüğüne duyarlı bir yaklaşımdır. İkincisi ise varyans temelli PLS-Graph, SmartPLS gibi yazılım programları ile çalışan en küçük kareler [Partial Least Square (PLS-SEM)] yaklaşımıdır. Bu yaklaşım CB-SEM yaklaşımında olduğu gibi veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğine, uyum indekslerine ve örneklem büyüklüğüne duyarlı değildir. PLS-SEM yöntemi küçük örneklem ile de çalışabilir. Bu yöntem için örneklemin büyüklüğü konusunda kesin bir sayı olmamakla birlikte örneklemin büyüklüğünün 30 ile 100 arasında olması önerilmektedir (Chin ve Newsted, 1999: 134; Tüter Şahinoğlu ve Giray Yakut, 2019: 10). Bu doğrultuda çalışmanın örneklem hacmi 33 olup yeterli sayıdadır. Araştırma kapsamında yer alan ekonomik özgürlüklere ilişkin veriler Heritage Vakfı’nın (Heritage Foundation) hazırlamış olduğu ekonomik özgürlükler indeksinden temin edilmiştir. Demokrasi indeksi ile ilgili veriler The Economist Intelligence Unit kurumu tarafından yayınlanan 2019 raporundan temin edilmiştir. Borsa performansına ilişkin veriler ise www.investing.com adresinden temin edilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan değişkenlere ait kavramsal bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Kavramsal Bilgiler

Değişkenler	Kodu	Değişken Türü
Mülkiyet Hakları	EO1	Egzogen Değişken
Devlet Bütünlüğü	EO3	Egzogen Değişken
İş Özgürlüğü	EO4	Egzogen Değişken
Parasal Özgürlük	EO6	Egzogen Değişken
Yatırım Özgürlüğü	EO11	Egzogen Değişken
Finansal Özgürlük	EO12	Egzogen Değişken
Demokrasi İndeksi	DI1	Aracı (Mediatör) Değişken
Demokrasi İndeksi	DI2	Aracı (Mediatör) Değişken
Demokrasi İndeksi	DI3	Aracı (Mediatör) Değişken
Demokrasi İndeksi	DI4	Aracı (Mediatör) Değişken
Demokrasi İndeksi	DI5	Aracı (Mediatör) Değişken
Borsa Endeksi	BE	Endojen Değişken

Tablo 1 incelendiğinde, ekonomik özgürlük alt boyutlarından “Yargı Etkinliği” EO2, “Emek Özgürlüğü” EO5, “Vergi Yükü” EO7, “Devlet Harcamaları” EO8, “Mali Sağlık” EO9 ve “Ticaret Özgürlüğü” EO10 değişkenlerinin Tablo 2’de yer almadığı görülmektedir. Bu değişkenler yapının güvenilirlik ve geçerliliğini bozduğu için araştırma modelinden çıkarılmıştır. Çıkarılan her değişken ve madde sonrasında PLS algoritması yeniden çalıştırılarak değerler tekrar hesaplanmış ve çalışmada sunulan nihai model oluşturulmuştur.

2.3. Araştırmanın Analizi, Bulguları ve Yorumlanması

Çalışmanın bu bölümü, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal modelin testinden oluşmaktadır. Faktör analizi kısmında araştırma kapsamındaki değişkenlerin güvenilirlik ve geçerlilikleri test edilmiş ve bu koşullar sağlandıktan sonra ikinci aşama olan yapısal modelin testine geçilmiştir. Değişkenlerin güvenilirliğinde, faktör yüklerine göre değerlendirilen madde güvenilirliği, iç tutarlılık güvenilirliği (Cronbach’s alpha) ve kompozit güvenilirliğe (Composite Reliability) göre değerlendirilen yapı güvenilirliği değerleri kullanılmıştır. Değişkenlerin geçerliliğinde ise çıkarılmış ortalama varyans [(Average Variance Extracted) (AVE)] değerine göre değerlendirilmesi yapılan yakınsama geçerliliği ile korelasyon değerlerine bakılan ayrışma geçerliliği (Fornell-Larcker Criterion) değerleri kullanılmıştır (Dülgeroğlu, 2017; Başol, 2018; Tüter Şahinoğlu ve Giray Yakut, 2019).

Literatürde aracılık testlerinde yaygın olarak Baron ve Kenny testi olarak bilinen geleneksel yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemle göre aracılık değişkeninden bahsetme bilmemiz için üç koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlar;

- ✓ Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni anlamlı olarak etkilemeli. (c yolu)
- ✓ Bağımsız değişkenin aracı değişkeni anlamlı olarak etkilemeli. (a yolu)
- ✓ Aracı değişken modele dahil edildiğinde aracı değişken bağımlı değişkeni anlamlı olarak etkilemelidir. (b yolu)

Ancak son dönemlerde aracı değişkenin analizinde daha güvenilir ve daha geçerli sonuçların elde edilmesini sağlayan çağdaş yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu çağdaş yaklaşım Baron ve Kenny tarafından ileri sürülen geleneksel yaklaşım yöntemini eleştirmektedir. Çağdaş yaklaşıma göre geleneksel yöntemdeki 3 koşulun sağlanmaması durumunda da aracı değişkenden söz edilebilir. Çağdaş yaklaşımda odak noktası dolaylı etki değerlerinin hesaplanması ve hesaplanan değerlerden çıkarımlar yapılmasıdır. Son dönemlerde indeks puanı yüksek dergilerde çağdaş yaklaşım yöntemi kullanıldığı gözlemlenmiştir (Gürbüz, 2019: 54-55). Çalışmada da aracı değişken analizinde çağdaş yaklaşım yöntemi tercih edilmiştir.

2.3.1. Ölçüm Modeline Ait Güvenirlik Testi

Araştırma kapsamında yer alan değişkenlere ait madde, iç tutarlılık ve yapı güvenilirliği test sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Modeline Ait Güvenirlik Sonuçları

Faktörler	Değişkenler	Madde Güvenirliği	İç Tutarlılık Güvenirliği	Yapı Güvenirliği
		Faktör Yükleri	Cronbach's Alpa (α)	Composite Reliability (Bileşik Güvenirlik)
Ekonomik Özgürlük	EO1	,560	,798	,857
	EO3	,626		
	EO4	,735		
	EO6	,717		
	EO11	,748		
	EO12	,839		
Demokrasi İndeksi	DI1	,733	,814	,872
	DI2	,842		
	DI3	,818		
	DI4	,811		
	DI5	,570		
Borsa Endeksi	BE	1,000	1,000	1,000

Tablo 2 incelendiğinde, ekonomik özgürlük değişkenine ait maddelerin faktör yüklerinin ,560 ile ,839 arasında değişen değerler aldığı, demokrasi indeksi değişkenine ait maddelerin faktör yüklerinin ise ,570 ile ,842 arasında değişen değerler aldığı görülmektedir. Hair vd.'nin (2014) ifade ettiği gibi, faktör yüklerinin en az ,70 ve istatistiki olarak anlamlı olması gerekmektedir. Ancak yeni geliştirilen ölçeklerde bu değerlerin daha da düşük olabileceği ifade edilmektedir. Model ve ölçek geliştirme çalışmalarında maddelere ait faktör yüklerinin ,50 ile ,60 arasında kabul edilebileceği Hulland (1999) tarafından ifade edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma açıklayıcı bir çalışma olduğundan dolayı faktör yükleri için kabul edilebilir değer olarak ,50 ve üzeri değerler dikkate alınmıştır. Tablo 2 incelendiğinde gerek ekonomi özgürlük değişkenine ait maddelerin faktör yüklerinin gerekse demokrasi indeksine ait maddelerin faktör yüklerinin 0,50 eşik değerinden yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum araştırma kapsamındaki değişkenlerin madde güvenilirliğini sağladığını gösterir. Borsa endeksi değişkeni tek bir madde ile ölçüldüğünden dolayı gerek madde faktör yükü gerekse yapı geçerliliği 1,000 olarak görülmektedir. İç tutarlılık güvenilirliği cronbach's alpha ile ölçülmüştür. Literatürde cronbach's alpha değerinin 0,70'in üzerinde olması gerektiği ifade edilmektedir. Tablo 2'de cronbach's alpha değerine baktığımızda bu değer hem ekonomik özgürlük açısından hem de demokrasi indeksi açısından literatürde ifade edilen eşik değer üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum araştırma kapsamındaki değişkenlerin iç tutarlılık açısından güvenilir olduğunu gösterir. Bileşik güvenilirlik (Composite Reliability) için literatürde ifade edilen eşik değer ,60'dır. Bu değer altındaki değerler yeterli güvenilirliğe sahip olmadığını gösterir (Sarstedt vd., 2017). Bu doğrultuda Tablo 2 incelendiğinde tüm değişkenlere ait bileşik güvenilirlik değerlerinin eşik değer olan ,60 değerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durum araştırma kapsamındaki değişkenlerin yapı güvenilirliğini sağladığını gösterir. Sonuç olarak hem madde güvenilirliği, hem iç tutarlılık güvenilirliği hem de yapı güvenilirliği sağlandığından dolayı araştırma kapsamındaki değişkenlerin gerekli güvenilirlik koşullarını sağladığını söyleyebiliriz.

2.3.2. Ölçüm Modeline Ait Geçerlilik Testi

Araştırma kapsamında yer alan değişkenlere ait yakınsama ve ayrışma geçerlilik analiz sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Modeline Ait Geçerlilik Sonuçları

Değişkenler	Faktörler	Yakınsama Geçerliliği	Ayrışma Geçerliliği (Fornell-Larcker)		
		Average Variance Extracted (AVE)	BE	DI	EO
Borsa Endeksi	BE	1,000	1,000		
Demokrasi İndeksi	DI	0,580	0,729	0,761	
Ekonomik Özgürlük	EO	0,504	0,710	0,693	0,710

Tablo 3'de araştırma modeline ilişkin yakınsama ve ayrışma geçerlilik test sonuçları verilmiştir. Yakınsama geçerliliğinin sağlanıp sağlanmadığı açıklanan ortalama varyans değerine bakılarak değerlendirilir. Bu değer 0,50'den büyük olması istenir (Hair vd. 2010). Ayrışma geçerliliğinin sağlanıp sağlanmadığını test etmek için üç değer kullanılmaktadır. Bu değerler, çapraz yükleme (cross-loading), Fornell-Larcker ve HTMT değerleridir (Doğan, 2019: 46). Çalışmada Fornell-Larcker değeri kullanılmıştır. Fornell-Larcker kriterine göre araştırma kapsamında yer alan her bir değişkenin AVE değerlerinin karekökünün aynı sütunda yer alan diğer değişkenlerle olan korelasyonlarından büyük olması gerekmektedir (Doğan, 2019: 46). Tablo 3 incelendiğinde gerek AVE değerlerinin eşik değer olan ,50 değerinin üzerinde olduğu, gerekse Fornell-Larcker değerlerinin aynı sütunda yer alan diğer değişkenlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda hem yakınsama geçerliliğinin hem de ayrışma geçerliliğinin sağlandığını söyleyebiliriz.

2.3.3. Bulgular ve yorumlanması

Araştırma kapsamında yer alan tahmin modeline ait güvenilirlik ve geçerlilik koşulları sağlandığından sonra ikinci aşamada yapısal modelin değerlendirilmesine geçilmiştir. Yapısal modelin analizi içinde bootstrapping sayısı 5000 olarak belirlenmiş ve SmartPLS algoritması çalıştırılmıştır (Henseler vd., 2009). Araştırılan modele ilişkin yol katsayıları (β), t istatistik ve p anlamlılık değerleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Araştırma Modeline İlişkin Path Coefficients T-İstatistik Değerleri

Değişkenler	β (Beta)	(t) İstatistik Değeri	P Değeri
Demokrasi İndeksi ->Borsa Endeksi	0,457	1,868	0,062
Ekonomik Özgürlük ->Borsa Endeksi	0,393	1,794	0,073
Ekonomik Özgürlük -> Demokrasi İndeksi	0,693	7,709	0,000*
Ekonomik Özgürlük -> Demokrasi İndeksi-Borsa Endeksi	0,317	1,613	0,107

Not: * %1, önem düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde demokrasi indeksi ile borsa performansı arasında anlamlı ($p=0,062$) bir ilişki olmadığı görülmektedir. İlişkinin t değeri ($t=1,868$) incelendiğinde, literatürde ifade edilen 1,96 eşik değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bu durum değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını gösterir. Aynı şekilde ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasında da anlamlı ($p=0,073$) bir ilişki olmadığı görülmektedir. Bu ilişkinin t değeri ($t=1,794$) incelendiğinde literatürde ifade edilen 1,96 eşik değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bu durum değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını gösterir. Ekonomik özgürlük ile demokrasi indeksi arasında ise anlamlı ($p=0,000$) ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. İlişkinin t değeri ($t=7,709$) incelendiğinde, literatürde ifade edilen 2,58 eşik değerinden yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum ekonomik özgürlük ile demokrasi indeksi arasındaki ilişkinin 0,01 önem düzeyinde anlamlı olduğunu gösterir. Ayrıca ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin

anlamli ($p=0,107$) bir etkisi olmadığı da görülmektedir. Bu ilişkinin t değeri ($t=1,613$) incelendiğinde literatürde ifade edilen 1,96 eşik değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bu durum değişkenler arasında anlamli bir ilişkinin olmadığını gösterir. Başka bir ifadeyle ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin aracı rolünün olmadığı görülmektedir. Tüm bu sonuçlara göre geliştirilen araştırma hipotezlerinin sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmanın Hipotez Sonuçları

Hipotez	Yorum	Hipotez	Yorum
H1: EO -> BE	Desteklenmedi	H3: DI -> BE	Desteklenmedi
H2: EO -> DI	Desteklendi	H4: EO -> DI -> BE	Desteklenmedi

R^2 değeri, araştırma kapsamındaki egzogen değişkenlerin endojen değişkenlerin % kaçını açıkladığını gösteren bir değerdir. R^2 değeri 0,25 ise zayıf, 0,50 ise orta ve 0,75 ise güçlü olarak değerlendirilir (Henseler vd., 2009; Hair vd., 2011; Doğan, 2019). Araştırma kapsamındaki değişkenlere ait R^2 değerleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. R^2 Sonuçları

Değişkenler	R^2 Değerleri
Borsa Endeksi	0,612
Demokrasi İndeks	0,480

Tablo 6 incelendiğinde demokrasi indeksi değişkeninin R^2 değeri 0,480'dir. Bu durum demokrasi indeksinin %48'nin ekonomik özgürlük değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. R^2 değerinin 0,50'den küçük olması demokrasi indeksinin ekonomik özgürlük değişkeni tarafından düşük seviyede açıklandığını gösterir. Borsa endeksinin R^2 değeri ise 0,612'dir. Bu durum borsa performansının %61'inin demokrasi indeksi ve ekonomik özgürlük değişkeni tarafından açıklandığını gösterir. R^2 değerinin 0,50'den büyük ve 0,75'den küçük olması borsa performansının demokrasi indeksi ve ekonomik özgürlük değişkeni tarafından orta seviyede açıklandığını gösterir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın amacı, gelişmekte olan 33 ülkenin verilerinden yararlanarak ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasında demokrasi indeksinin aracı rolünün olup olmadığını ampirik olarak araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda ekonomik özgürlük ile ilgili veriler ABD kökenli Heritage Vakfı (Heritage Foundation) tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük indeksinden, demokrasi indeksine ilişkin veriler İngiliz The Economist Intelligence Unit kurumunun yayınlamış olduğu 2019 raporundan, borsa endeksine ilişkin veriler ise www.investing.com adresinden elde edilmiştir. Çalışmada verilerin analizinde Yapısal Eşitlik Modeli yaklaşımlarından varyans temelli en küçük kareler [Partial Least Square (PLS-SEM)] yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni veri setinin küçük olmasıdır. Araştırmanın analizleri iki adımda gerçekleştirilmiştir. Birinci adımda indikatörlerin güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş, bu koşullar sağlandıktan sonra ikinci adım olan yapısal modelin testine geçilmiştir. Bu aşamada modele ilişkin hipotezlerin testi gerçekleştirilmiştir. Bu testlerin yapılmasında Smart-PLS3 istatistik programından yararlanılmıştır. PLS yol katsayılarının anlamlılık düzeylerini belirlemek için yeniden örneklem (Bootstrapping) 5000 türev örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları, ekonomik özgürlük ile demokrasi indeksinin borsa performansı üzerinde anlamli bir etkisinin olmadığını, ancak ekonomik özgürlüğün demokrasi indeksi üzerinde anlamli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmanın amacını oluşturan ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasında demokrasi indeksinin aracı (mediatör) rolünün de olmadığı tespit edilmiştir.

Literatürde gerek ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasında, gerek ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında, gerekse demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine çok sayıda ampirik ve teorik çalışma mevcutken, ekonomik özgürlüğün borsa performansı üzerindeki etkisinde demokrasi indeksinin aracı rolü üzerine yapılmış

yok denecek kadar az sayıda çalışma olduğu düşünülmektedir. Böyle bir çalışmanın yapılmamış olması önemli bir boşluktur. Çalışmanın bu boşluğu doldurarak literatüre bu anlamda önemli katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın literatüre önemli katkı sağlaması beklendiğinden dolayı gelecekteki çalışmalara yol gösterici olması açısından önemli olacağı düşünülmekte ve bu kapsamda araştırma yapacak olan araştırmacılara şu öneriler verilebilir;

- i. Araştırmanın evrensel olabilmesi için gelişim düzeyi farklı ülkeler ile karşılaştırılarak yapılması,
- ii. Araştırmanın daha kapsamlı değerlendirilebilmesi için başka değişkenlerin dahil edilmesi,
- iii. Araştırma veri setinin daha geniş dönemleri kapsayacak şekilde araştırmaya dahil edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akıncı, M., Yüce, G., & Yılmaz, Ö. (2014). Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri: Bir panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 81-96.
- Akkaya, M. (2018). Ekonomik özgürlük, demokrasi kalitesi, insani gelişmişlik ve yolsuzluk algısı ile finansal piyasalar arasındaki ilişkinin analizi. *ArelEysad*, 3(1), 15-24.
- Altınar, A., & Sungur, O. (2019). Ekonomik büyüme sürecinde ekonomik özgürlüklerin rolü: Yükselen piyasa ekonomilerinden ampirik kanıtlar. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 181-202.
- Arlı, O.E., Poyraz, E., & Özkoç, H.H. (2019). Demokrasinin sermaye piyasaları üzerinde etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir inceleme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 572-593.
- Başol, O. (2018). OECD ülkelerinde yaşam tatmini üzerine bir değerlendirme. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(3), 67-86.
- Bayramoğlu, T., & Çelebi Boz, F. (2017). Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeye etkisi: İslam işbirliği teşkilatı ülkeleri üzerine panel veri analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(3), 913-927.
- Berggren, N. (2003). The benefits of economic freedom. A survey. *The independent review*, 8 (2), 193- 211.
- Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2009). Ekonomik özgürlükler ve demokrasi ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin zaman serileri ile analizi: Türkiye örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.
- Bilecen, H., & Kibis, E.Y. (2012). Economic growth and democracy in Turkey. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 137-155.
- Burnie, D.A. (2019). Democracy, dictatorship, and economic freedom signals in stock market. *Int J Fin Econ.*, 1-16.
- Chen, C.R., & Huang, Y.S. (2009). Economic freedom, equity performance and market volatility. *International Journal of Accounting and Information Management*, 17(2), 189-197.
- Chin, W.W., & Newstwd, P.R. (1999). *Structural equation modeling analysis with small samples using partial least squares. In: Hoyle R (Ed.), Dtatistical strategies for small sample research (pp.:307-341)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Dawid, P., Katarzyna, S, & Michal, P. (2013). Economic freedom, democracy and economic growth: a causal investigation in transition countries. *Post-Communist Economies*, 25(3), 267-288.
- Democracy index. (2019). A report from the Economist Intelligence Unit, [online]. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2019.pdf>. Erişim Tarihi: 27.02.2020.
- Doğan, D. (2019). *SmartPLS ile veri analizi*. Ankara: Zet Yayınları
- Dülgeroğlu, İ. (2017). Son tüketicilerin değer bilinci ve fiyat-kalite ilişkilerinin internet üzerinden satın alma davranışı üzerindeki etkisi: Kırklareli ilinde bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 53-63.
- Eldomiaty, T., Al Qassemi, T. B.F., Mabrouk, A.F., & Abdelghany, L.S. (2015). Institutional quality, economic freedom and stock market volatility in the MENA region. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 9(3), 262-283.
- Erkuş, S. (2016). *Demokrasi, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisi*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Gorlach, V.I., & Le Roux, P. (2015). The impact of economic freedom on economic growth in the SADC: An individual component analysis. *J.Stud.Econ.Econometrics*, 39(2), 41-63.

- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Ankara: Seçkin.
- Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M., & Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM), Second edition*, Sage Publication, Los Angeles.
- Hair, J.F., Ringle, C.M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-sem: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-151.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis, 7 th edition*. Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Han, K.C., & Suk, D.Y. (1998). The effect of ownership structure on firm performance: Additional evidence. *Review of Financial Economics*, 7(2),143-155.
- Hanke, S.H., & Walters, S.J.K. (1997). Economic freedom, prosperity, and equality: a survey. *Cato journal*, 17 (2), 117-146.
- Henseler, J., Ringle, C.M., & Sinkovics, R.R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. Sinkovics, R. and Ghauri, P. (Ed.) *New Challenges to International Marketing (Advances in International Marketing)*, (20), Emerald, Bingley, 277-319.
- Heritage Foundation. (2020). 2019 Index of economic freedom. <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-regioncountryyear&u=636967067347971774>, (Erişim Tarihi: 27.02.2020)
- Hulland, J. (1999). Use of partial least squares (PLS) in strategic management research: a review of four recent studies. *Strategic Management Journal*, 20(2), 195-204.
- Karamustafa, O., & Karakaya, A. (2004). Enflasyonun borsa performansı üzerindeki etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 23-35.
- Kılıcı, E.N. (2019). Analysis of the relationship between economic freedom index and stock market indices; Evidence from Turkey. *Maliye ve Finans Yazıları*, 111, 117-134.
- Lehkonen, H., & Heimonen, K. (2015). Democracy, political risks and stock market performance. *Journal of International Money and Finance*, 59, 77-99.
- Lins, K.V. (2003). Equity ownership and firm value in emerging markets. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 38(1), 159-184.
- Münyas, T. (2020). The Relationship between Democracy and Economic Growth in Developed and Developing Countries: Panel Data Analysis. *SSRG International Journal of Economics and Management Studies (SSRG-IJEMS)*, 7(2), 43-52.
- Nosier, S., & El-Karamani, A. (2018). The indirect effect of democracy on economic growth in the MENA region (1990-2015). *Economies*, 6(61), 1-24.
- Öztürk Çetenak, Ö., & Işık, M. (2016). Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: OECD ülkeleri üzerine bir uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6 (1), 1-16.
- Paramati, S. R., Roca, E., & Gupta, R. (2016). Economic freedom and stock market interdependence: Evidence from the Australasian region. *Proceedings of Academics World 17th International Conference*, 15th January, Tokyo, Japan.
- Polat, A., Satti, S., & Rehman, I. (2013). On the causal Chan of economic freedom and stock market development in Malaysia: Structural equation modeling approach. *Actual Problems Of Economics*, 8(146), 351-362.
- Qiu, J. (2016). Analysis of the relationship between economic freedom and the stability of stock prices. *All Graduate Plan B and other Reports*, 784. <https://digitalcommons.usu.edu/gradreports/784>, (Erişim Tarihi: 26.08.2020).
- Rachdia, H., & Said, H. (2015). Democracy and economic growth: Evidence in MENA countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 191, 616-621.
- Rasihah, D., Ying, T.L., & Solarin, Ş.A. (2016). Economic freedom index and stock returns in Malaysia. *Theoretical and Applied Economics*, XXIII, 1(606), 213-236.
- Saha, S., Gounder, R., & Su, J.J. (2009). The interaction effect of economic freedom and democracy on corruption: A panel cross-country analysis. *Economics Letters*, 105(2), 173-176.
- Sarstedt, M., Ringle, C.M., & Hair, J.F. (2017). Partial least squares structural equation modeling, https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-3-319-05542-8_15-1, (Erişim Tarihi: 28.07.2020).

- Şahin, İ. (2016). Türkiye'de 1980-2015 yılları arası demokrasi, ekonomik özgürlük ve yolsuzlukların ekonomik büyümeye etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(2), 317-334.
- Smimou, K., & Karabegovic, A. (2010). On the relationship between economic freedom and equity returns in the emerging markets: Evidence from the Middle East and North Africa (MENA) stock market. *Emerging Markets Review*, 11, 119-151.
- Thomsen, S., & Pedersen, T. (2000). Ownership structure and economic performance in the largest European companies. *Strategic Management Journal*, 21(6), 689-705.
- Torun, T., & İlgün, M.F. (2018). Finansal gelişme üzerinde politik faktörlerin etkisi: Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(3), 181-204.
- Tunçsiper, B., & Biçen, Ö.F. (2014). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 25-45.
- Tüter Şahinoğlu, K., & Giray Yakut, S. (2019). Yapısal eşitlik modeli ile özgürlüklerin ekonomik performansa etkisi üzerine bir inceleme. *Journal of Econometrics and Statistics*, 30, 1-20.
- Viana, C.J.P., Ruiz, J.L.R., Ramirez, C.A., & Camargo, J.L.R. (2020). The joint effect of democracy and economic freedom on corruption. *Journal of Public Administration/Rio de Janeiro*, 54(2), 286-300.
- Welch, E. (2003). The relationship between ownership structure and performance in listed Australian companies. *Australian Journal of Management*, 28(3), 287-305.
- Williams, K. (2017). Does democracy dampen the effect of finance on economic growth? *Empirical Economics*, 52(2), 635-658.
- Wu, W., & Davis, O.A. (1999). The two freedoms, economic growth and development: an empirical study. *Public choice*, 100 (1- 2), 39- 64.
- Zaman, K., Khan, M.M., & Ahmad, M. (2011). Relationship between economic freedom and pro-poor growth: Evidence from Pakistan (1995-2010). *Romanian Journal of Fiscal Policy (RJFP)*, 2(1), 24-35.
- Zouhaier, H., & Karim, K.M. (2012). Democracy, investment and economic growth. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(3), 233-240.
- <https://www.investing.com/indices/turkey-indices>, (Erişim Tarihi: 27.02.2020).

EK

Ek 1. Araştırma Kapsamındaki Ülkeler ve Önemli Borsa Endeksleri

Sıra No	Ülke	Kullanılan Endeks
1	Arjantin	S&P Merval (MERV)
2	Bangladeş	Dhaka Stock Exchange 30 (DS30)
3	Brezilya	Bovespa (BVSP)
4	Çin	Shanghai Composite (SSEC)
5	Mısır	EGX 30 (EGX30)
6	Hindistan	BSE Sensex 30 (BSESN)
7	Endonezya	IDX Composite (JKSE)
8	Ürdün	Amman Borsası (AMGNRLX)
9	Fas	Tüm Fas Hisseleri (MASI)
10	Meksika	S&P/BMV IPC (MXX)
11	Malezya	FTSE Malaysia KLCI (KLSE)
12	Nijerya	NSE 30 (NGSE30)
13	Peru	S&P Lima General (SPBLPGPT)
14	Filipinler	PSEi Composite (PSI)
15	Rusya	MOEX Russia (IMOEX)
16	Tayland	SET Index (SETI)
17	Tunus	Tunindex (TUNINDEX)
18	Türkiye	BİST 100 (XU100)
19	Vietnam	HNX 30 (HNX30)

20	Güney Afrika	South Africa Top 40 (JTOPI)
21	Sudi Arabistan	MSCI TADAWUL 30 Price Return (MISAT0002PSA)
22	Şili	S&P CLX IPSA (SPIPSA)
23	Kolombiya	COLCAP (COLCAP)
24	Panama	Baltic Panamax (BPNI)
25	Ukrayna	PFTS (PFTSI)
26	Sri Lanka	CSE All-Share (CSE)
27	Hırvatistan	CROBEX (CRBEX)
28	Macaristan	Budapest SE (BUX)
29	Polonya	WIG30 (WIG30)
30	Ekvador	Ecuador General Adj (BVQA)
31	Jameika	JSE Market (JSEMI)
32	Kenya	Kenya NSE 20 (NSE20)
33	Botswana	BSE Domestic Company (DCIBT)

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of the study is to estimate the mediating role of the democracy index with the Structural Equation Model (SEM) in the impact of economic freedom on the stock market performance by using the 2019 data of 33 developing countries.

Methods

One of the Structural Equation Model approaches, variance-based Partial Least Square (PLS-SEM)] approach was used as the method of the research. The main reason why this method is preferred is the small sample size. The estimation variable of the study is economic freedoms, the intermediary variable is democracy index and the result variable is the stock market index. Data on economic freedoms were obtained from the Index of Economic Freedom, prepared by the Heritage Foundation. The data on the democracy index were obtained from the 2019 report published by The Economist Intelligence Unit (The EIU). Data on stock exchange performance were obtained from www.investing.com. The analysis of the study was carried out in two stages. In the first step, the validity and reliability of the scales were tested. After these conditions were met, the second stage, the model, was tested. In order to measure the reliability of the scales, item reliability, internal consistency (Cronbach's Alpha) reliability and structure reliability tests were applied. Convergence validity and divergence validity tests were used to measure the validity of the scales. Smart-PLS3 statistics program was used to test the hypotheses related to the model.

Findings

It was determined that the factor loadings of the items belonging to the economy freedom variable and the items belonging to the democracy index were higher than the 0.50 threshold value stated in the literature. This situation indicates that the variables within the scope of the research provide the item reliability. Since the stock market index variable is measured with a single item, both item factor load and construct validity are seen as 1,000. Internal consistency reliability (Cronbach's alpha) value was found to be 0.798 for the economic freedom scale and 0.814 for the democracy index scale. This shows that the variables within the scope of the research are reliable in terms of internal consistency. The threshold value expressed in the literature for Composite Reliability is 60. Values below this value indicate that it does not have sufficient reliability (Sarstedt et al., 2017). Reliability analysis results revealed that for the structural reliability, the economic freedom scale was 0.857 and the democracy index scale was 0.872. This situation shows that the variables within the scope of the research provide the structure reliability.

The validity of the scales was measured by convergence and divergence validity tests. Whether convergence validity is achieved is evaluated by looking at the average variance value explained. Whether the discrimination validity was provided was measured by Fornell-Larcker test. It was determined that both variables took values above the threshold value stated in the literature. This situation indicates that the scales within the scope of the research meet the validity conditions.

According to the results of the Structural Equation Model analysis, it is seen that there is only a significant ($p = 0.000$) and positive relationship ($= 0.693$) between economic freedom and democracy index. It was found that both economic freedom and democracy index do not have a significant effect on stock market performance. Likewise, it has been determined that the democracy index does not have a mediating role between economic freedom and stock market performance.

Conclusion

The purpose of the study is to estimate the mediating role of the democracy index with the Structural Equation Model (SEM) in the impact of economic freedom on the stock market performance by using the 2019 data of 33 developing countries. For this purpose, the economic freedom data was obtained from the Index of Economic Freedom IEF prepared by the Heritage Foundation, and the data related to the democracy index was obtained from the 2018 report published by The Economist Intelligence Unit. Stock index data were obtained from www.investing.com. SPSS and SmartPLS3 package programs were used in the analysis of variables within the scope of the research. The results of the analysis revealed that there is no significant relationship between the economic freedom index and stock market performance, and the democracy index does not play a role in the effect of economic freedom on stock market performance. However, it revealed a significant relationship between the economic freedom index and the democracy index.

Gerçekleşen Enflasyon ve Enflasyon Beklentileri Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama¹

The Relationship between Actual Inflation and Inflation Expectations: An Application on Turkey

Serdar Göcen²

Öz

Enflasyonla mücadele önemli makroekonomik politika hedeflerinden biridir. Kalıcı ve istikrarlı düşük enflasyon oranlarına ulaşabilmek için enflasyon beklentilerinin düşürülmesi önem taşımaktadır. Enflasyon beklentilerinin çapalanması dezenflasyon politikasının önemli araçlarından birini oluşturmaktadır. Enflasyonun önemli bir ekonomik problem olduğu Türkiye ekonomisi için enflasyonla mücadelede, gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri arasındaki ilişkinin araştırılması önemlidir. Bu amaçla, bu çalışmada 2005:01-2020:09 döneminde aylık veriler kullanılarak gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. İlk olarak Engle-Granger eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra Toda-Yamamoto nedensellik ve Hatemi-J asimetrik nedensellik testleri uygulanmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları gerçekleşen enflasyon ile enflasyon beklentileri arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Asimetrik nedensellik testi, enflasyon beklentilerindeki pozitif şokların gerçekleşen enflasyonda pozitif şoklara neden olduğunu, enflasyon beklentilerindeki negatif şokların gerçekleşen enflasyonda negatif şoklara neden olduğunu ve gerçekleşen enflasyondaki pozitif şokların enflasyon beklentilerinde pozitif şoklara neden olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgulara göre, gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentilerindeki artış birbirlerini beslemektedir. Enflasyon beklentilerindeki azalış ise, enflasyonda düşüşe neden olmaktadır. Enflasyonda kalıcı olarak düşüşün sağlanması ve hedeflerin tutturulması için para politikası güvenilirliğinin sağlanarak enflasyon beklentilerinin düşürülmesinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Enflasyon Beklentileri, Eş Bütünleşme, Asimetrik Nedensellik.

Abstract

Combating inflation is one of the most important macroeconomic policy goals. Lowering inflation expectations is important to achieve permanent and stable low inflation rates. Anchoring inflation expectations constitutes one of the most relevant tools of disinflation policy. It is important to investigate between actual and expected inflation for fighting against inflation in the Turkish economy where inflation is one of the most important economic issues. For this purpose, this study investigates the relationship between actual inflation and inflation expectations by using monthly data in the period 2005:01-2020:09. First, Engle-Granger cointegration test was employed. It has been determined that there is a cointegration relationship between the variables. Then, Toda-Yamamoto causality and Hatemi-J asymmetric causality tests were employed. The Toda-Yamamoto causality test results revealed that there is a bidirectional causality relationship between the actual inflation and inflation expectations. Asymmetric causality test shows that positive shocks in inflation expectations cause positive shocks in actual inflation, negative shocks in inflation expectations cause negative shocks in actual inflation, and positive shocks in actual inflation cause positive shocks in inflation expectations. According to these findings, increases in the actual inflation and the inflation expectations feed each other. The decline in inflation expectations causes a fall in actual inflation. It is concluded that it is important to reduce inflation expectations by ensuring monetary policy credibility to achieve a permanent decrease in inflation and to reach the targets.

Keywords: Inflation, Inflation Expectations, Cointegration, Asymmetric Causality.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL:E31, D84, C32

Submitted: 07 / 12 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma International Scientific Research Congress 2020 Gümüşhane'de sunulan özet bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

² Arş. Gör. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, serdargocen@osmaniye.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5742-191X>

Giriş

Düşük enflasyon oranlarına ulaşmak ve enflasyonu belli bir aralıkta istikrarlı tutmak en önemli makroekonomik hedeflerden biridir. Bu hedefe ulaşabilmek için enflasyon beklentileri büyük önem taşımaktadır (Kim ve Lee, 2013:). İyi bir şekilde çapalanmış enflasyon beklentileri para politikasının etkinliğini arttırmakta, merkez bankasının kredibilitésini yükseltmekte ve kısa vadede esnek bir para politikası için alan yaratmaktadır (Kim ve Lee, 2013: 42). Enflasyon beklentilerini çapalamak, gerçekleşen enflasyon çapasına nazaran güvenilir bir para politikasını göstermektedir (Çiçek ve Akar, 2014). Merkez bankasına yönelik güvenin tam olması, enflasyon beklentilerinin makroekonomik şoklar karşısında tepki vermemesine ve enflasyon hedefine güvenin sağlanmış olduğuna işaret etmektedir (Gürkaynak vd., 2010). Bu nedenle, enflasyon beklentilerinin düşük tutulması, düşük enflasyon oranlarına ulaşmak için büyük önem taşımaktadır.

Enflasyonla mücadelede merkez bankalarının iktisadi karar birimlerini uyguladığı politikaların güvenilirliğine ikna etmesi, iktisadi birimlerin enflasyon beklentilerini düşük tutmalarını ve böylece enflasyon hedefine ulaşılmasını sağlamaktadır. İktisadi karar birimleri enflasyonla ilgili beklentilerini ve gelecekle ilgili kararlarını gerçekleşen enflasyon aracılığıyla şekillendirmekte ve böylece enflasyon beklentileri gerçekleşen enflasyon için belirleyici bir rol oynamaktadır (Mishkin, 2007: 12). Enflasyon beklentileri enflasyon oranının yanı sıra ücretleri, tasarrufları, yatırımları ve politika kararlarını etkileyerek ekonomik gelişmeler üzerinde etkili olmaktadır (Hubert ve Mirza, 2014: 2).

Gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri birbirini tetikleyen bir mekanizmaya sahiptir. Yüksek enflasyon nedeniyle enflasyon beklentilerinin artması, gerçekleşen enflasyonun artmasına ve tekrar enflasyon beklentilerinde yükselişe yol açmaktadır. Bu kendi kendini besleyen süreç, enflasyon beklentilerinin enflasyonu düşürmek için sahip olduğunu önemi göstermektedir (Xu vd., 2017; Xu, vd. 2018).

Gerçekleşen enflasyon ile enflasyon beklentileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, merkez bankalarının düşük enflasyon oranlarına ulaşabilmesi için yürütebilecekleri politikalara ilişkin bir rehber sağlamaktadır. Enflasyon beklentisi, ekonomik birimlerin merkez bankası politikalarına olan güvenini ve politikaların inandırıcılığını göstermektedir. Enflasyon beklentilerinin yüksek oranda kalması, enflasyon oranlarını düşürmek için merkez bankasının ilk olarak enflasyon beklentilerine odaklanması gerektiğini bildirmektedir. Aksi durumda, enflasyondaki düşüşler dönemsel, baz etkisinden kaynaklanan ve kalıcı olmayan düşüşler olmakta ve sonraki dönemlerde enflasyon yeniden artışa geçmektedir. Merkez bankasına olan güvenin yüksek olması durumunda, enflasyon belirsizliğindeki artışlar beklenen enflasyona yansımamaktadır (Çiçek ve Alkan, 2019: 82). Böylece, belirsizliğin gerçekleşen enflasyon üzerinde kalıcı bir etkisi olmamaktadır.

Türkiye'de 2001 krizinin ardından yapılan kurumsal düzenlemelerle birlikte enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. İlk olarak örtük enflasyon hedeflemesinin ardından, 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Gürkaynak vd. (2015) 2002 sonrası süreci iki bölüme ayırmaktadır. 2002-2008 döneminde merkez bankası tarafından uygulanan enflasyon mücadele politikaları başarılı olmuş ve enflasyon 2002 yılındaki %29,7 seviyesinden, 2008 yılı sonunda %10,1 oranına inmiştir. Bu düşüş, küresel krizin talep üzerindeki etkileri ile devam ederek enflasyonun 2010 yılında %6,4 seviyesine gerilemesini sağlamıştır. Ayrıca, merkez bankası 2008 küresel krizinin etkilerinin hissedildiği 2009 yılında ekonomiyi canlandırma amaçlı gevşek para politikaları ile ekonominin canlanmasına katkı sağlamıştır (Gürkaynak vd.,2015: 12). Ancak, 2010 yılı itibarıyla hızlanan ekonomik büyüme için para politikası doğru bir araç değildir ve bu dönem para politikasında bir kırılmanın olduğu ve merkez bankasının enflasyona, önceki döneme göre daha zayıf tepki verdiği bir dönem olmuştur (Gürkaynak vd., 2015). 2015 sonrası süreçte üçüncü bir dönem eklemek gerekli görülmektedir. Merkez bankasının bağımsızlığının azaldığı bu dönem fiyat istikrarının sağlanması konusunda da kısıtlar meydana getirmektedir (Demiralp ve Demiralp, 2018: 1).

Türkiye'de düşük ve kalıcı enflasyon oranlarına ulaşamamış olmasında dolayı gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri arasındaki ilişkinin araştırılması büyük önem taşımaktadır. Enflasyonla mücadele için enflasyon beklentilerinin önemi merkez bankası raporlarında da belirtilmiştir (TCMB, 2020a; TCMB, 2020b). Gerçekleşen enflasyon ile enflasyon beklentileri arasındaki ilişkinin araştırılması ile Türkiye'de dezenflasyon politikalarına yönelik değerlendirme ve önerilerde bulunulması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada bu ilişki 2005:01-2020-09 dönemi için araştırılmaktadır. İlk olarak Dickey-Fuller (1979) tarafından geliştirilen genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips ve Perron(1989) tarafından geliştirilen Phillips-Perron (PP) birim kök testleri ile serilerin durağanlığı incelenmekte, daha sonra Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen Engle-Granger eş bütünleşme testi uygulanmaktadır. Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi ile gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri arasındaki ilişki tespit edilmektedir.

Çalışmanın organizasyonu şu şekildedir. Birinci bölümde ilgili literatür incelenmektedir. İkinci bölümde veri ve kullanılan modeller tanımlanmaktadır. Üçüncü bölümde elde edilen sonuçlar paylaşmakta ve tartışılmaktadır. Son olarak sonuç bölümünde değerlendirmeler ve politika önerileri yapılmaktadır.

1. Literatür Taraması

Enflasyon beklentilerinin, gerçekleşen enflasyon ve para politikası ile etkileşimi konusunda literatürde farklı sonuçlara erişilmiştir. Bunun temel nedeni olarak, bu ilişkinin hem ülkelere göre hem de ele alınan döneme göre değişmesi gösterilebilir. Merkez bankalarına yönelik güvenin azaldığı ve arttığı dönemlerde bulgular ayrışabilirken, enflasyonda meydana gelen şoklar ve makroekonomik faktörler de bu ilişkiyi etkileyebilmektedir. Bu konuda Türkiye üzerine yapılmış kısıtlı sayıda çalışma vardır. Burada ilk olarak bu çalışmalar incelenmektedir.

Çiçek vd. (2011) vektör otoregresif regresyon ve zamanla değişen vektör otoregresif regresyon yöntemleri kullanılarak 2003:01-2010:12 döneminde enflasyon hedeflemesi politikasını değerlendirmişlerdir. Örtük enflasyon hedeflemesi döneminde çapalanmanın yüksek olduğu, 2006 Mayıs ve 2008 Kasım aylarına kadar ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra çapalanma kuvvetlenmiştir. Başkaya vd. (2012) enflasyon beklentilerinin enflasyon hedeflerine, tahminlerine ve gerçekleşen enflasyona tepkilerini incelemiştir. Nisan 2006 ve Mayıs 2012 dönemi için yapılan çalışmada tahminlerin, geçmiş enflasyonun ve hedeflerin enflasyon beklentilerinin önemli belirleyicileri olduğunu bulunmuştur. 2011 sonrasında enflasyon beklentilerinin gerçekleşen enflasyona karşı duyarlılığı azalmıştır. Bunun nedeni olarak, yazarlar bu dönemde merkez bankası tarafından yürütülen sıkı para politikası ve güçlü iletişimi göstermişlerdir. Çiçek ve Akar (2014) enflasyon beklentilerinin gerçekleşen enflasyon ve enflasyon hedefleri ile ilişkisini araştırmışlardır. Türkiye’de 2002-2013 dönemine ait aylık veriler kullanarak yaptıkları çalışmada kantil otoregresyon analizi uygulanmıştır. Enflasyon beklentilerinin gerçekleşen enflasyona ve enflasyon hedeflerine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Enflasyon beklentilerinin gerçekleşen enflasyonu takip ettiği ancak enflasyon hedeflerine doğru bir yakınsama olmadığı bulunmuştur. Yazarlara göre, bu bulgular Türkiye’de kusurlu bir kredibilitate olduğunu göstermektedir. Çiçek ve Alkan (2019) gerçekleşen enflasyon belirsizliği ile beklenen enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Dinamik kovaryans ilişkisinin ve 2004:01-2019:03 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, Türkiye’de enflasyon ve enflasyonu alt gruplarına ait belirsizlik ile beklenen enflasyon belirsizliği arasında bir yayılma etkisi tespit edilmiştir. Böylece enflasyon ve enflasyon alt gruplarında bir şok meydana gelmesi durumunda, bu şokun etkisi beklenen enflasyona yayılmaktadır. Bu süreç beklenen enflasyondaki şokun enflasyona doğru yayılması şeklinde de tespit edilmiştir. Yazarlar, Türkiye’de enflasyonun arttığı dönemlerde TCMB’nin enflasyon beklentilerini yönetmekte başarılı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Balkan (2019) belirsizliği kullanarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kredibilitatesini uzun dönem enflasyon beklentilerinin çapalanmasını analiz ederek araştırmıştır. Ekonomik belirsizlik şoklarının uzun dönem enflasyon üzerindeki etkileri incelenmiştir. 2006-2018 döneminde yapısal VAR modeli analizi neticesinde enflasyon beklentilerinin ekonomik belirsizliğe tepki verdiği, bu nedenle merkez bankasına yönelik güvenin tam olarak sağlanamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Enflasyon beklentilerinin etkilerini inceleyen uluslararası literatür oldukça geniştir. Ancak, bu çalışmanın ele aldığı konu bakımından en ilgili olan çalışmalar incelenmektedir. Leduc vd. (2007) ABD’de 1970ler boyunca yüksek enflasyonun kalıcılığına katkı sağlayan enflasyon beklentilerindeki ani değişikliklere para politikasının verdiği cevapları incelemiştir. VAR modeli sonucunda 1979 öncesi dönemde Fed’in enflasyon beklentilerindeki geçici şoklara uyum sağlaması nedeniyle, enflasyon beklentilerindeki şokların enflasyonda kalıcı artışlara neden olduğu tespit edilmiştir. 1979 sonrası dönemde böyle bir süreç bulunmamıştır. 1979-2001 döneminde para politikasının daha agresif olduğu ve Fed’in enflasyon beklentilerine güçlü tepkiler verdiği belirlenmiştir. Ayrıca petrol ve mali şokların, enflasyonda bir artış meydana getirecek beklenen Enflasyon artışlarına neden olmadığı tespit edilmiştir. Ueda (2010) VAR modeli kullanarak ABD ve Japonya’da enflasyon beklentilerinin belirleyicileri ve ekonomiye etkilerini incelemiştir. Gerçekleşen ve beklenen enflasyon arasında bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Para arzı şokları yaşandığında ve fiyatlarda değişim olduğunda enflasyon beklentileri gerçekleşen enflasyona göre daha hızlı ayarlanmakta, yani enflasyon beklentileri gerçekleşen enflasyona neden olmaktadır. Kim ve Lee (2013) enflasyon ve enflasyon beklentileri arasındaki ilişkiyi ve enflasyon beklentilerinin gerçekleşen enflasyon üzerindeki belirleyiciliğini 13 Asya ülkesi için 2005 Aralık ve 2012 Mayıs döneminde incelemiştir. Etki-tepki analizi neticesinde enflasyon beklentilerinin gerçekleşen enflasyon üzerinde önemli bir role sahip olduğunu ve uluslararası enerji ve fiyat enflasyonun enflasyon beklentileri üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Böylece, gerçekleşen ve beklenen enflasyon arasında iki yönlü bir ilişki olduğu tespiti yapılmıştır. Carrasco ve Ferrerio (2013) 2004:01-2011:12 döneminde Meksika’da enflasyon beklentilerini analiz etmişlerdir. Birim kök, eş bütünlük ve normallik testlerinin uygulanması neticesinde, enflasyon beklentilerinin normallik varsayımını karşılamadığı, küçük ve kapalı bir ekonomide döviz kurunun para politikası aktarım mekanizmasının en önemli değişkenlerden biri olduğu ve enflasyon beklentilerinin önemli olduğu durumlarda nominal döviz kuru ve faiz oranı arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Xu vd. (2017) enflasyon ve enflasyon beklentileri arasındaki ilişkiyi bootstrap Granger nedensellik ve rolling-window tahmin yöntemi ile araştırmışlardır. ABD için 1978:01 ve 2015:11 dönemi aylık verilerinin kullanıldığı çalışmada iki yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu tespit enflasyonun enflasyon beklentileri tarafından etkilendiği şeklindeki kendini besleyen bir süreci işaret etmektedir. Zamanla değişen rolling-window yaklaşımı, alt dönemlerde gerçekleşen enflasyonun enflasyon beklentilerinde pozitif ve negatif etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Enflasyon beklentileri ise gerçekleşen enflasyonu sadece negatif olarak etkilemekte ve bir kendini besleyen süreç olmadığına işaret etmektedir. İki yönlü bir ilişkinin tespiti, enflasyon beklentilerini çapalanmanın enflasyonu düşük ve istikrarlı bir oranda tutturmak için önemli olduğunu

göstermektedir. Xu vd. (2018) enflasyon beklentilerinin kendi besleyen bir sürece sahip olup olmadığını test etmek için ABD'deki gerçek ve beklenen enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Dalgacık tutarlılık analizi, gerçekleşen enflasyon ve beklenen enflasyon arasındaki bağlantının değiştiğini göstermektedir. Bu iki gösterge arasındaki ilişki orta dönemde kısa döneme göre daha kuvvetlidir. Orta ve düşük frekans dönemlerinde gerçekleşen enflasyonun enflasyon beklentileri üzerinde etkilere sahip olduğu bulunmuştur. Ancak bu etki 2011'deki kırılma ile zayıflamıştır. Enflasyon beklentilerinin enflasyon üzerinde bir öncü etkisi yoktur. Bu nedenle, enflasyon beklentilerinde bir kendini besleyen süreç yoktur.

2. Veri ve Model

Çalışmada kullanılan enflasyon ve enflasyon beklentileri verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den alınmıştır. Gerçekleşen enflasyon değişkenini temsilen tüketici fiyat endeksindeki yıllık bazda yüzde değişim kullanılmaktadır. Enflasyon beklentilerini temsilen TCMB tarafından yapılan Beklenti Anketi'ndeki yıl sonu enflasyona ilişkin uygun ortalama değeri verileri kullanılmaktadır. TCMB 2013 öncesinde Beklenti Anketi'ni ayda iki kez, 2013 sonrasında ise ayda bir kez açıklamaktadır. Ayda iki kez açıklanan 2013 öncesi dönemde Beklenti Anketi'nde ay sonu verileri kullanılmaktadır. 2005:01-2020:09 döneminde aylık verilere ilişkin bilgiler Tablo 1'de, betimleyici istatistikler Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Değişken Tanım ve Kaynakları

Değişken	Açıklama	Kaynak
π	Gerçekleşen enflasyon: yıllık bazda yüzde değişim	TCMB EVDS
π^e	Enflasyon beklentileri: yıl sonu enflasyona ilişkin uygun ortalama	TCMB EVDS

Beklenen enflasyonun ortalaması ve ortancası gerçekleşen enflasyona göre daha yüksektir. Enflasyon beklentilerinin daha yüksek standart hataya sahip olması, yüksek volatilitiyi işaret etmektedir.

Tablo 2. Betimleyici İstatistikler

	π	π^e
Ortalama	7.939894	9.570794
Ortanca	7.160000	8.870000
Maksimum	17.380000	25.240000
Minimum	5.440000	3.990000
Standard Hata	2.310455	3.445369
Gözlem Sayısı	189	189

Çalışmada ilk olarak değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin tespiti amacıyla Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi uygulanmaktadır. Modelde bir bağımlı ve bir bağımsız değişken olması nedeniyle Engle-Granger eş bütünleşme testi uygun yöntem olarak seçilmiştir. Eş bütünleşme testinin uygulanması için bağımlı ve bağımsız değişkenlerin düzeyde birim köke sahip olmaları ve birinci farklarının alınması ile durağanlaşmaları gerekmektedir. Bu nedenle değişkenlerin durağanlığının araştırılması amacıyla Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips ve Perron (1989) tarafından geliştirilen Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmaktadır.

Birim kök testlerinin ardından, eş bütünleşme testine geçilmektedir. Engle-Granger eş bütünleşme denklemi aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$y_t = \beta_0 + \beta x_t + u_t \quad (1)$$

Uzun dönem ilişkisi hata terimi olan u_t 'nin bütünleşme dereceleri aşağıdaki denklemle tahmin edilmektedir.

$$\Delta \hat{u}_t = \delta \hat{u}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Sıfır ve alternatif hipotezlerinden hareketle değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olup olmadığına karar verilmektedir.

$H_0: \delta = 0$ hipotezi reddedilemediğinde değişkenler arasında bir eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı, reddedildiğinde ve $H_1: \delta < 0$ kabul edildiğinde değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Eş bütünleşme ilişkisinin araştırılmasının ardından, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi test edilmektedir. İlk olarak Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi uygulanmaktadır. Toda-Yamamoto (TY) nedensellik testi

geleneksel Granger nedensellik testinden farklı olarak VAR(p+d) modelini kullanmaktadır. Burada d maksimum bütünlüşme derecesini göstermektedir. TY nedensellik testi denklemleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \dots + \alpha_p y_{t-p} + \alpha_{p+d} y_{t-(p+d)} + \beta_1 x_{t-1} + \dots + \beta_p x_{t-p} + \beta_{p+d} x_{t-(p+d)} + u_t \quad (3)$$

p gecikme uzunluğunu, d maksimum bütünlüşme derecesini göstermektedir. Denklemlerde α ve β katsayıları tahmin edilmektedir.

$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_p = 0$ hipotezi Granger nedenselliğinin olmadığını, $H_1: \beta_j \neq 0$ (en azından β lardan biri sıfırdan farklıdır) Granger nedensellik olduğunu göstermektedir.

Daha sonra Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi uygulanmaktadır. Simetrik nedensellik testleri, pozitif ve negatif şokların etkilerinin aynı olduğunu varsaymaktadır. Asimetrik nedensellik testi, insanların pozitif ve negatif şoklara verdikleri tepkilerin farklılaşması, simetrik enformasyon ve rasyonel beklentilerin olmayışı varsayımlarına dayanmaktadır. y_{t-1} gibi iki bütünlüşme değişkeninin rassal yürüyüş süreci şu şekilde ifade edilmektedir.

$$y_t = y_{t-1} + \varepsilon_{1t} = y_0 + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i} \quad (4)$$

$$x_t = x_{t-1} + \varepsilon_{2t} = x_0 + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad (5)$$

Pozitif şoklar $\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0)$ ve $\varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0)$ şeklinde ve negatif şoklar $\varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0)$ ve $\varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0)$ şeklinde gösterilmektedir.

Sıfır hipotezi nedenselliğinin olmadığı şeklinde kurulmakta ve bu hipotezin reddedilmesi nedenselliğinin varlığını göstermektedir.

3. Ampirik Bulgular

Tablo 3 ADF birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. ADF testi H_0 hipotezi değişkenin birim köke sahip olduğu şeklindedir. Elde edilen bulgulara göre gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri değişkenleri düzeyde birim köke sahiptir. Her iki değişken birinci farkları alındığında durağanlaşmaktadır.

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi

Değişken	Düzye	Birinci Fark	
		t-istatistiği	Olasılık
π	sabit	-2.3842 (1)	0.1476
	sabit ve trend	-3.3175* (1)	0.0666
π^e	sabit	-1.4040 (12)	0.5795
	sabit ve trend	-1.7448 (12)	0.7271

Not: * ve *** sırasıyla %10 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriteri ile belirlenen uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 13 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4'te sunulan PP birim kök testi sonuçlarına göre değişkenler için düzeyde H_0 hipotezi reddedilememekte ve birim köke sahip oldukları görülmektedir. Değişkenlerin birinci farkları alındığında durağanlık sağlanmaktadır.

Tablo 4. PP Birim Kök Testi

Değişken	Düzye	Birinci Fark	
		t-istatistiği	Olasılık
π	sabit	-1.8896 (6)	0.3367
	sabit ve trend	-2.7823 (7)	0.2057

π^e	sabit	-2.5929* (2)	0.0962	-10.4478*** (5)	0.0000
	sabit ve trend	-3.0086 (2)	0.1326	-10.4172*** (5)	0.0000

Not: * ve *** sırasıyla %10 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler Bandwith değerlerini göstermekte olup, bu değerler Newey-West'e göre belirlenen uygun gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır.

ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar gerçekleşen enflasyonun ve enflasyon beklentilerinin I(1) süreç olduğunu, değişkenler arasında eş bütünleşme testinin uygulanabileceğini göstermektedir.

Engle-Granger eş bütünleşme sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmektedir. Tablo 5 sabitli modele ilişkin sonuçları sunmaktadır. Buna göre, Tau-istatistiği ve Z-istatistiğine göre her iki değişkenin anlamlı olduğu görülmekte ve değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 5. Engle-Granger Eş bütünleşme Testi: Sabit

	Tau-İstatistiği	Olasılık	Z-İstatistiği	Olasılık
π	-4.387203***	0.0025	-35.39610***	0.0013
π^e	-4.913957***	0.0004	-43.04834***	0.0002

Not: Uygun gecikme uzunluğuna Schwarz bilgi kriteri ile belirlenmektedir.

Tablo 6'da sunulan sabit ve trendli modelde Tau ve Z istatistikleri eş bütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 6. Engle-Granger Eş bütünleşme Testi: Sabit ve Trend

	Tau-İstatistiği	Olasılık	Z-İstatistiği	Olasılık
π	-4.776508***	0.0031	-39.66629***	0.0028
π^e	-5.213467***	0.0006	-47.27200***	0.0005

Not: Uygun gecikme uzunluğuna Schwarz bilgi kriteri ile belirlenmektedir.

Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı gösterildikten sonra TY nedensellik testine geçilmektedir. Birim kök testlerinden hareketle uygun bütünleşme derecesi (d) 1 olarak belirlenmiştir. Tablo 7'de sunulan TY nedensellik testi sonuçlarına göre gerçekleşen ve beklenen enflasyon arasında iki yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 7. TY Nedensellik Testi

H_0	Wald istatistiği	p-değeri	Gecikme uzunluğu
$\pi^e \rightarrow \pi$	54.103***	0.000	2
$\pi \rightarrow \pi^e$	19.627***	0.000	2

Not: \rightarrow nedenselliğin yönünü göstermektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 13 olarak belirlenmektedir. Uygun gecikme uzunluğuna Schwarz bilgi kriteri ile belirlenmektedir.

TY nedensellik testi neticesinde elde edilen iki yönlü nedensellik ilişkisi Türkiye'de ele alınan dönemde gerçekleşen ve beklenen enflasyon arasında birbirlerini besleyen bir süreç olduğunu göstermektedir. Enflasyon artışları enflasyon beklentilerini arttırmakta ve sonuçta tekrar enflasyonu arttırmaktadır.

Tablo 8'de sunulan Hatemi-J asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre beklenen enflasyondaki pozitif şoklardan gerçekleşen enflasyondaki pozitif şoklara doğru ve gerçekleşen enflasyondaki pozitif şoklardan beklenen enflasyondaki pozitif şoklara doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, beklenen enflasyondaki negatif şoklar, gerçekleşen enflasyondaki negatif şokların nedenidir.

Tablo 8. Asimetrik Nedensellik Testi

H_0	Test istatistiği	%1	%5	%10	Gecikme uzunluğu	dmax
$\pi^{e+} \rightarrow \pi^+$	7.415**	13.694	6.791	4.779	2	1
$\pi^{e+} \rightarrow \pi^-$	0.861	12.452	6.932	4.913	2	1
$\pi^{e-} \rightarrow \pi^-$	6.693**	10.871	6.446	4.681	2	1
$\pi^{e-} \rightarrow \pi^+$	1.055	12.586	6.659	4.703	2	1
$\pi^+ \rightarrow \pi^{e+}$	10.126**	11.547	6.575	4.887	2	1
$\pi^+ \rightarrow \pi^{e-}$	3.719	11.568	6.891	4.972	2	1
$\pi^- \rightarrow \pi^{e-}$	0.831	10.845	6.574	4.935	2	1
$\pi^- \rightarrow \pi^{e+}$	2.503	11.121	6.575	4.835	2	1

Not: Optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriteri ile belirlenmiştir.

Asimetrik nedensellik test sonuçları ile birlikte ele alındığında, enflasyondaki şokların daha yüksek enflasyon beklentilerine neden olduğu ve enflasyon beklentilerindeki artışın enflasyonu arttırdığı bir süreç tespit edilmektedir. Enflasyonla mücadelede para politikasının en önemli araçlarından birinin enflasyon beklentilerini çapalamayı başarmak olduğu görülmektedir. TCMB'nin güvenilirliğinin yükseltilmesi enflasyon beklentilerini çapalamakta önemi bir role sahiptir. Merkez bankasına yönelik güveninin yüksek olması enflasyondaki yükselişlerin enflasyon beklentilerine yansımamasına, böylece enflasyonun kendini besleyen bir süreç içine girmemesine neden olmaktadır. Ayrıca, enflasyon beklentilerindeki negatif şokların enflasyonda negatif şokların nedenidir bulgusu, enflasyon beklentilerinde sağlanacak düşüşün enflasyonda kalıcı ve istikrarlı bir düşüş sağlamak için önemini göstermektedir. Gerçekleşen enflasyondaki negatif şoklardan enflasyon beklentilerindeki negatif şoklara doğru bir nedensellik ilişkisinin tespit edilememesi, iktisadi birimlerin enflasyon düşüşlerine karşılık para politikasına yönelik bir güvensizlik duyduklarını ve enflasyondaki düşüşün geçici olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Türkiye'de gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri arasındaki ilişki incelenmektedir. İlk olarak Engle-Granger eş bütünleşme testi, daha sonra TY nedensellik ve Hatemi-J asimetrik nedensellik testleri uygulanmıştır.

Elde edilen bulgular gerçekleşen enflasyon ve enflasyon beklentileri arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. TY nedensellik testi neticesinde elde edilen iki yönlü nedensellik ilişkisi, enflasyon artışlarının enflasyon beklentileri üzerinden tekrar enflasyona neden olduğu bir sürece işaret etmektedir. Asimetrik nedensellik testi bulgularında elde edilen enflasyondaki pozitif şokların enflasyon beklentilerinde pozitif şoklara neden olduğu ve enflasyon beklentilerindeki pozitif şokların enflasyondaki pozitif şoklara neden olduğu bulguları TY nedensellik testi sonuçlarını desteklemektedir. Gerçekleşen enflasyondaki artışların enflasyon beklentilerine geçişi TCMB tarafından uygulanan dezenflasyon politikalarına güvenin düşük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, enflasyon artışları enflasyonist süreci tekrar başlatmaktadır. Merkez bankası politikalarına yönelik güvenin yüksek olması durumunda enflasyon şoklarının enflasyon beklentilerine yansımaları engellenmekte ve böylece enflasyonun kendini besleyen bir süreç olması engellenmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de enflasyonla mücadelede enflasyon beklentilerinin çapalanması ve TCMB politikalarına yönelik güvenin artırılması enflasyon ile mücadelede önemli politika araçlarından biridir. Nitekim bu durum, enflasyon beklentilerindeki negatif şokların gerçekleşen enflasyondaki negatif şokların nedeni olduğu bulgusu tarafından da desteklenmektedir. İktisadi karar birimlerinin enflasyondaki düşüşün kalıcı olmadığını düşünmeleri neticesinde enflasyondaki düşüşler geçici olarak algılanmakta ve beklentiler yüksek kalmaya devam etmektedir. Bu nedenle enflasyon beklentilerini düşürmeye yönelik politikalar önem kazanmaktadır. Enflasyon beklentilerine yönelik politikalar aracılığıyla, buradaki yükselişlerin önüne geçmek enflasyonla mücadelede önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Türkiye'de enflasyonla mücadelenin başarı kazanması için enflasyon beklentilerinin önemine ilişkin bu çalışmanın önemli politika önerilerinden biri TCMB'ye yönelik güvenin artırılmasıdır. Ancak, gelecek çalışmalarda enflasyon beklentilerini

belirleyen diğer faktörler araştırılarak, enflasyon beklentilerinin çapalanmasının sağlanmasına yönelik incelemeler yapılması önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Balkan, B. (2019). Searchingforthe credibility of monetarypolicy in Turkey: Evidencefromstructural VAR analysis. *Journal of EconomicsandPoliticalEconomy*, 6(1), 78-93.
- Başkaya, Y., Gülşen, E., & Kara, H. (2012). InflationExpectationsand Central Bank Communication inTurkey. *Central Bank Review*, 12, 1-10.
- Carrasco, C. A., &Ferreiro, J.(2013). InflationTargetingandInflationExpectations in Mexico. *AppliedEconomics*, 45, 3295–3304.
- Chen, Y. (2008). Research on New KeynesianPhillipsCurvein China. *EconomicResearchJournal*, 12, 50–64.
- Çiçek, S., Akar, C. ve Yücel, E. (2011). Türkiye’de enflasyon beklentilerinin çapalanmasıve güvenilirlik. *İktisat İşletme ve Finans*, 26(304), 37-55.
- Çiçek, S., & Akar, C. (2014). Do InflationExpectationsConvergeTowardInflationTargetOrActualInflation?EvidenceFromExpectationGapPersistence. *Central Bank Review*, 14, 15-21
- Çiçek, S. veAlkan, B. (2019). Enflasyon ve Beklenen Enflasyon BelirsizlikleriÜzerinden Türkiye’de Para PolitikasınınDeğerlendirmesi. *Bankacılar Dergisi*, 109, 82-100.
- Demiralp, S., &Demiralp, S. (2018): Erosion of Central Bank independence in Turkey. *TurkishStudies*, 20(1), 49-68.
- Dickey, D., &Fuller, W.A. (1979). Distributions of theestimatorsforautoregressive time serieswith a unitroot. *TheAmerican Statistical Association*, 74, 423-431.
- Engle, R. F., &Granger, C. W. (1987).Co-integrationandErrorCorrection:Representation, Estimation, andTesting. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Gürkaynak, R., Levin, A., &Swanson, E. (2010). DoesInflationTargetingAnchorLong-Run InflationExpectations? Evidencefromthe U.S., UK, andSweden. *Journal of theEuropeanEconomicAssociation*, 8(6), 1208–1242.
- Gürkaynak, R. S., Kantur, Z, Taş, M. A., & Yıldırım, S. (2015). MonetaryPolicy in TurkeyafterCentral Bank Independence. *CesifoWorkingPaper*, No. 5582, Category 7:MonetaryPolicyAnd International Finance.
- Hatemi-J, A. (2012).AsymmetricCausalityTestswith an Application. *EmpiricalEconomics*, 43(1), 447-456.
- Hubert, P., &Mirza, H. (2014). InflationExpectation Dynamics: The Role of Past, PresentandForwardLookingInformation. *ObservatoireFrancaisedesConjoncturesEconomiques (OFCE)*, No. 2014-07.Paris: OFCE.
- Kim, J. I., &Lee., J.(2013).How ImportantareInflationExpectations in DrivingAsianInflation? *BIS PapersChapters 70*, 41–63.
- Leduc, S., Sill, K., &Stark, T. (2007). Self-FulfillingExpectationsandtheInflation of the 1970s: EvidencefromtheLivingstonSurvey. *Journal of MonetaryEconomics*, 54, 433–459.
- Mishkin, F. S.(2007). Will Monetary Policy Become More of a Science? *NBERWorking Paper*, No: 13566.
- Phillips, P. C., &Perron, P. (1988).Testingfor a UnitRoot in Time SeriesRegression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Su, Z. (2010). InflationUncertainty in China: StructuralUncertaintyorImpulseUncertainty? *TheJournal ofQuantitative& Technical Economics*, 12, 80–90.
- TCMB. (2020a). Enflasyon Raporu 2020–III, Ankara.
- TCMB. (2020b). Enflasyon Raporu 2020–IV, Ankara.
- Toda, H.Y., &Yamamoto, T. (1995), Statistical Inference in VectorAutoregressionswithPossiblyIntegratedProcesses. *Journal of Econometrics*, 66(1), 225-250.
- Xu, Y. Liu, Z.X., Chang, H.L., Peculea, A.D, & Su, C.W. (2017). Does self-fulfilment of theinflationexpectationexist? *AppliedEconomics*, 49(11), 1098-1113.

- Xu, Y., Liu, Z., & Ortiz, J. (2018). Actual and Expected Inflation in the U.S.: A Time-Frequency View. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, XXI(1), 42-62
- Ueda, K. (2010). Determinants of Households' Inflation Expectations in Japan and the United States. *Journal of the Japanese and International Economies*, 24, 503-518.

Extended Abstract

Aim and Scope

In this paper, it is analyzed that the relationship between actual inflation and inflation expectations. Inflation expectations are one of the most relevant factors for the countries fighting against inflation. When the credibility of the central bank is low, inflation might be a self-fulfillment process. A positive shock in actual inflation causes an increase in inflation expectations causing an increase in inflation again.

Turkey has been implemented policies to reach lower rates of inflation since 2002. After the 2001 crisis, disinflation policies are successful between 2002-2008 (Gürkaynak et al., 2015). After the financial crisis in 2008, monetary policies were also well designed against the crisis (Gürkaynak et al., 2015: 12). After 2010, however, the central bank's reaction was weaker to inflation shocks (Gürkaynak et al., 2015). After 2015, the independence of the central bank has become questionable, and this has created restrictions on the aim of price stability. (Demiralp ve Demiralp, 2019:1).

This paper aims to show the relationship between actual inflation and inflation expectations so that it could suggest policies helping Turkey's fight against inflation.

Methods

This study employs monthly data in the period 2005:01-2020:09. Actual inflation and inflation expectations are obtained from The Central Bank of the Republic of Turkey's Electronic Data Delivery System.

Firstly, the Engle-Granger cointegration test developed by Engle and Granger (1987) is employed. Then, Toda-Yamamoto (1995) causality and Hatemi-J (2012) asymmetric causality test are employed.

Findings

Before the cointegration test, augmented Dickey-Fuller (ADF) developed by Dickey and Fuller (1979) and Phillips-Perron (PP) developed by Phillips and Perron (1989) unit root tests are applied. Tables 9 and 10 present the results. ADF and PP tests show actual inflation (π) and inflation expectations (π^e) have unit roots in level and are stationary in the first difference.

Table 9. ADF Unit Root Test

Variable		Level		First Difference	
		t-stat	Probability	t-stat	Probability
π	constant	-2.3842 (1)	0.1476	-6.5802*** (0)	0.0000
	constant and trend	-3.3175* (1)	0.0666	-6.5709*** (0)	0.0000
π^e	constant	-1.4040 (12)	0.5795	-7.5365*** (11)	0.0000
	constant and trend	-1.7448 (12)	0.7271	-7.5135*** (11)	0.0000

Table 10. PP Unit Root Test

Variable		Level		First Difference	
		t-stat	Probability	t-stat	Probability
	constant	-1.8896 (6)	0.3367	-6.3162*** (10)	0.0000

π	constant and trend	-2.7823 (7)	0.2057	-6.3101*** (10)	0.0000
π^e	constant	-2.5929* (2)	0.0962	-10.4478*** (5)	0.0000
	constant and trend	-3.0086 (2)	0.1326	-10.4172*** (5)	0.0000

Tables 11 and 12 present the Engle-Granger cointegration test results. According to the Tables, there is cointegration between actual and expected inflation.

Table 11. Engle-Granger Cointegration Results: Constant

	Tau-İstatistiği	Olasılık	Z-İstatistiği	Olasılık
π	-4.387203***	0.0025	-35.39610***	0.0013
π^e	-4.913957***	0.0004	-43.04834***	0.0002

Table 12. Engle-Granger Cointegration Results: Constant+Trend

	Tau-İstatistiği	Olasılık	Z-İstatistiği	Olasılık
π	-4.776508***	0.0031	-39.66629***	0.0028
π^e	-5.213467***	0.0006	-47.27200***	0.0005

After the cointegration test, the Toda-Yamamoto causality and asymmetric causality test are applied. According to Table 13, there is bidirectional causality between actual and expected inflations showing that there is a self-fulfillment process in inflation in Turkey.

Table 13. Toda-Yamamoto Causality

H_0	Wald istatistiği	p-değeri	Gecikmeuzunluğu
$\pi^e \rightarrow \pi$	54.103***	0.000	2
$\pi \rightarrow \pi^e$	19.627***	0.000	2

Table 14 shows that positive shocks in inflation expectations (inflation) causes positive shocks in inflation (inflation expectations), and negative shocks in inflation expectations are the cause of negative shocks in inflation. These results support the findings found by the Toda-Yamamoto causality test, showing that inflation in Turkey has self-fulfillment. Anchoring inflation expectations is crucial to reach lower rates of inflation.

Table 14. Asymmetric Causality

H_0	Test istatistiği	%1	%5	%10	Gecikmeuzunluğu	dmax
$\pi^{e+} \rightarrow \pi^+$	7.415**	13.694	6.791	4.779	2	1
$\pi^{e+} \rightarrow \pi^-$	0.861	12.452	6.932	4.913	2	1
$\pi^{e-} \rightarrow \pi^-$	6.693**	10.871	6.446	4.681	2	1
$\pi^{e-} \rightarrow \pi^+$	1.055	12.586	6.659	4.703	2	1
$\pi^+ \rightarrow \pi^{e+}$	10.126**	11.547	6.575	4.887	2	1
$\pi^+ \rightarrow \pi^{e-}$	3.719	11.568	6.891	4.972	2	1
$\pi^- \rightarrow \pi^{e-}$	0.831	10.845	6.574	4.935	2	1
$\pi^- \rightarrow \pi^{e+}$	2.503	11.121	6.575	4.835	2	1

Conclusion

In this paper, the relationship between actual and expected inflation has investigated using cointegration, causality and asymmetric causality test in Turkey. It is found that inflation has a self-fulfillment process meaning that an increase in inflation causes an increase in inflation expectation causing an increase in inflation. This shows that central bank policies are not credible, and it is important the anchoring inflation expectations to fight against inflation.

In future studies, it is important to focus on determinants of inflation expectations except for central bank credibility.

Realism as a Tool to Develop Authenticity: Orientalism in Mustang

Sahicilik Aygıtı Olarak Realizm: Mustang filminde Şarkiyatçılık

Zeynep Koçer¹

Abstract

This study analyzes Deniz Gamze Ergüven's 2015 film Mustang in terms of the ways in which the film reconstructs orientalist imagery with its narrative, camerawork and editing. Mustang was well received in the Western mainstream media. It was praised for being a feminist film with a female point of view that draws attention to the oppression of women in Turkey. Yet, it's reception was quite different in Turkey. This study explores film's reception in the Western media, the rhetoric of Ergüven on the realism aspect of the film and demonstrates the similarities between Ergüven's compositions and 19th century Orientalist paintings that depict the image of the odalisque. Its methodology is textual and discourse analysis. The theoretical framework regarding Orientalism is based on Edward Said's canonic work, Orientalism and Linda Nochlin's influential essay, The Imaginary Orient.

Keywords: Turkish cinema, orientalism, odalisque, gender

Öz

Bu çalışmada Deniz Gamze Ergüven'in 2015 yapımı Mustang filmi, filmin anlatı yapısı, kamera hareketleri ve kurgusuyla şarkiyatçı imgeyi yeniden yapılandırma biçimleri açısından incelenmektedir. Mustang'in, Batı ana akım medyasındaki alımlanması oldukça olumludur. Türkiye'de yaşayan kadınların baskı altındaki hayatlarına dikkat çektiği ve kadın bakış açısıyla üretilmiş feminist bir film olduğu yönünde görüşler nedeniyle övgü toplamıştır. Mustang'in alımlanması Türkiye'de oldukça farklı olmuştur. Bu çalışma, filmin Batılı medyada alımlanmasını ve Ergüven'in filmin toplumsal gerçekçilik yönüne ilişkin söylemlerini inceleyip, Ergüven'in kompozisyonları ile 19. yüzyıl Oryantalist resimlerdeki odalık imgesinin arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktadır. Çalışmanın metodolojisi metin ve söylem analizidir. Şarkiyatçılıkla ilişkin teorik çerçeve, Edward Said'in Oryantalizm adlı kitabına ve Linda Nochlin'in The Imaginary Orient isimli makale çalışmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye sineması, şarkiyatçılık, odalık, toplumsal cinsiyet.

Research Paper

JEL: L82, Z10, Z11

Submitted: 07 / 12 / 2020

Accepted: 25 / 12 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, z.kocer@iku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6438-5945

Introduction

Set in a remote Turkish village near the Black Sea region in Turkey, *Mustang* (Deniz Gamze Ergüven, 2015) revolves around the lives of five orphaned sisters who are raised by their grandmother and uncle. *Mustang* establishes itself as a “coming-of-age prison-break” film that is about female empowerment, resistance toward women’s subjugation and sexuality in the most general sense. The first scene of the film is bitter sweet; the class is dismissed and the summer holiday starts. Yet, we see Lale (Güneş Şensoy), the youngest of the five sisters, hugging her female school teacher in tears due to the heartbreaking news of her relocation to Istanbul. The teacher consoles Lale saying that she can come and visit and passes along a piece of paper with her address. After that painful goodbye, the five girls go to the seaside. There is a fresh lightness and joy in the air as they play in the sea with a bunch of boys from school. Later, they trespass into a neighbor’s garden, steal some fruit and run around in the village. Yet, when the news of what they have done that day reaches their grandmother, conservative rules of conduct and strict gender norms that regulate their sexuality are reinforced. The girls are immediately put on house arrest, taken to the clinic for virginity exams in fear that they might no longer be chaste. As the nexus of all-evil, the house where they are imprisoned stands in a particularly Hitchcockian style, on a hill isolated from the rest of the city with its high walls, iron fences and iron bars built into the windows. Throughout the film, we witness the different ways their grandmother attempts to correct the girls’ “deviant” behaviors. Their phones, computers and make up products are confiscated. The girls are forced to wear long shapeless brown dresses. The two oldest sisters are coerced into arranged marriages and before the same thing happen to the third sister, she takes her own life. A few hours before the arranged marriage of the fourth, two sisters flee to Istanbul.

On the surface, *Mustang* is the story of five sisters who resist the conservative codes that are imposed on them. They rip their long, shapeless brown dresses up, sunbathe behind bars, run around the house in their underwear, find ways to escape and have sex with strangers. All of these tactics -in Michel de Certeau’s term – are acts of resistance in order to overthrow these impositions. In addition, the film is told from the perspective of its 13-year old female protagonist which, according to Ergüven, is “a kind of mental gymnastics they [people of Turkey] are not necessarily used to” (The Sydney Morning Herald, <https://www.smh.com.au/entertainment/movies/in-director-deniz-gamze-erguven-mustang-five-young-sisters-fight-back-20160609-gpfb0.html> Access Date: 08.10.2020) When analyzed from this perspective, *Mustang* may seem to advocate for the emancipation of women, explore the dynamics of patriarchal oppression, and criticize conservative gender norms. It received rave reviews in the Western mainstream media and was selected by France to participate in the 88th Academy Awards and 73rd Golden Globe Awards. Yet, a deeper analysis would suggest that the political meaning that is embedded in the film is very different.

Mustang approaches patriarchy as tool of oppression that is limited to non-Western societies. That is, it suggests that these non-Western societies are oppressive for women because they have not yet reached the level of modernization that is typical of the West. These societies are oppressive and conservative because people are uneducated and unenlightened, and therefore, the East/ The Orient – rural Turkey - is a claustrophobic hell of place with irrational, illiterate and bigoted folk. Naturally in order to avoid their pre-destined futures, the girls need to find a way escape to the West – Istanbul, Turkey. In Ergüven’s words, in cities like Istanbul “people who freerer than free, and more modern than modern” (TheWorld, <https://www.pri.org/stories/2016-01-27/director-oscar-nominated-mustang-why-gender-politics-key-understanding-turkey> Access Date: 10.11.2020).

In the Western media, *Mustang* was promoted by orientalist vocabulary that objectifies women and invokes sensuality and eroticism. The paper will demonstrate how the film depicts its female protagonists similar to the ways orientalist artists depicted the odalisque in the European paintings of the 19th century. Hence after a brief exploration of the orientalist rhetoric of the aforementioned reviews, this paper will first demonstrate the construction of the dichotomy of Western urban secularism and Eastern rural conservatism. Second it will highlight the ways in which the film drifts drastically toward an orientalist perspective by associating its five female protagonists with unequivocal references to image of the odalisque in the 19th century orientalist paintings in terms of narrative construction, composition, use of lighting and context. The methodology of the paper is textual and discourse analysis. In order to analyze the film’s orientalist imagery, it is important to focus on Edward Said’s canonic work on Orientalism, as theoretical framework and equally important is to investigate orientalism in visual arts. For the latter, the study will rely heavily on Linda Nochlin’s(1993) influential essay, *The Imaginary Orient*.

1. *Mustang*, Its Reception and Orientalism in Film

1.1. On Reception

Ergüven calls the reaction to her film in Turkey aggressive and negative. The word “aggressive” brings to mind vicious and baseless attacks yet the majority of the reviews are well-founded critical readings that are based on feminist film theories,

postcolonial film theories and art history. Batu Anadolu (2015) highlights the weak dialogues, theatrical atmosphere and overall careless and amateur script (Filmloverss, <https://filmloverss.com/mustang/> Access Date: 09.10.2020). Kürşat Saygılı (2016) argues that it is not a surprise for Ergüven to collect many awards in Europe since “her look is a colonized one” (Cineritüel, <https://www.cinerituel.com/mustang-2015-somurgelestirilmis-bakisin-sasirtmayan-oscar-yolculugu/> Access Date: 07.10.2020). Şenay Aydemir (2015) argues that the film “feeds the image of Turkey in the Western psyche and shows what they [West] want to see” (Artful Living, <https://www.artfulliving.com.tr/kultur-ve-yasam/mustang-masal-mi-deney-mi-i-4084> Access Date: 08.10.2020). Ercivan (2015) labels the film as “a frustratingly orientalist work designed for the western world in an extremely affordable way” (Beyazperde, <http://www.beyazperde.com/filmler/film-228825/elestiriler-beyazperde/> Access Date: 08.10.2020). Zehra Cerrahoğlu (2019:532) criticizes Ergüven “for manipulating, ethnizing, and even orientaling its subject matter because she approaches it as an ethnic and local issue”. And, Can Diker (2016: 159) argues that *Mustang* presents patriarchy as an issue of the non-western society”.

Ergüven’s own rhetoric in interviews also has an orientalist tone. In an interview with Rachel Donadio (2015), Ergüven says that “the place of women in Turkish society is something that is completely objectified” (The New York Times, <https://www.nytimes.com/2015/11/22/movies/with-mustang-a-director-breaks-free-of-cultural-confines.html> Access Date: 10.10.2020). She also believes that “for women in Turkey it is like the Middle Ages” (TheGuardian, <https://www.theguardian.com/film/2016/may/15/deniz-gamze-erguven-mustang-turkey-interview-rachel-cooke> Access Date: 10.10.2020). In the same interview, Ergüven tells that in Turkey “when you see a man, you should blush and look down” (Cooke, 2016). Ergüven’s ideas on women in Turkey seem to have been taken from an orientalist novel or travelogue. In order to make sense of these ideas, it is necessary to acquire some information about Ergüven. Her father was a diplomat in 1980s. When she was six months old, her parents moved to Paris, France. After nine years, they returned to Turkey but when her mother decided go back to France, Ergüven chose to go with her. She grew up and received her education in France. Beside limited visits, Ergüven has been living in France. During those visits, Ergüven says she could not live the life she wanted to: “I went by the rules of the game in Turkey and pretended, and then when I went back home (France) I just lived the life I wanted to” (Criterion, <https://www.criterion.com/current/posts/3852-deniz-gamze-erg-ven-on-her-feminist-fable-mustang> Access Date: 10.10.2020). Luckily, she could “go back to the other side of the World” when she “felt like taking a break [from Turkey]” (The Guardian, <https://www.theguardian.com/film/2016/may/15/deniz-gamze-erguven-mustang-turkey-interview-rachel-cooke> Access Date: 10.10.2020). For sure, this study is not a discussion of whether Ergüven is “sufficiently” Turkish or not. What is of significance however is how she uses little autobiographical stories from her childhood and mention her Turkish roots to authenticate herself as a subject who is capable of producing knowledge about Turkey both in her interviews and, as this study will demonstrate, in *Mustang*. This is the “reality effect”, the authenticating details, a concept which will be discussed further in the paper. No wonder she “detested the response [to *Mustang*] in Turkey” (The Guardian, <https://www.theguardian.com/film/2016/may/15/deniz-gamze-erguven-mustang-turkey-interview-rachel-cooke> Access Date: 10.10.2020).

1.2. Orientalism in Cinema

Even though cinema is often classified under the category of entertainment industries that is produced for contemporary mass society, it is not only an entertainment tool. It is also a political tool that creates stereotypes, provides truths and meanings about the world and hence can be very powerful at reshaping public opinion. One recurring discourse that has been shaping the imaginations and opinions about the East is Orientalism. Edward Said (1978:9) writes that in addition to being geographically adjacent to Europe, the Orient is Europe’s “greatest and richest and oldest colonies, the source of its civilizations and languages, its cultural contestant, and one of its deepest and most recurring images of the Other”. In this way, “Orient has helped to define Europe (or the West) as its contrasting image, idea, personality, experience” (Said, 1978: 9). As a discourse Orientalism, works like an institution for dealing with the Orient – “dealing with it by making statements about it, authorizing views of it, describing it, by teaching it, settling it, ruling over it” (Said, 1978:11). This is the job of the Orientalists; “anyone who teaches, writes about, or researches the Orient-and this applies whether the person is an anthropologist, sociologist, historian, or philologist” (Said, 1978: 10). Orientalists have been contributing to the construction of a series of stereotypical images of the superior, rational, developed and active West / Self and the inferior, irrational, backward and passive Orient / the Other. These statements however are not stable, for the West, constantly converts the Orient into something else other than itself. Said (2011:637) argues that “this process of conversion is a disciplined one- it is taught, it has its own societies, periodicals, traditions, vocabulary, rhetoric, all in basic ways connected to and supplied by the prevailing cultural and political norms of the West”. That is why, orientalism is not a value-free discourse and it needs to be questioned because according to Hande Tekdemir (2017:143) it “is designed to promote European imperialism and colonialism” particularly, in relation to the colonization and occupation strategies of the West after the 19th century. According to Lucy K Pick (1999), world history can be approached through an analysis of the Western understanding of civilization that champions the rational individual and focuses on establishing and globalizing nation-states with a capitalist mission to democratize the undeveloped one. This sort of legitimization of the cultural leadership and hegemony of the West is part of the oriental discourse. (Kahraman & Keyman, 1998: 75-76). Moreover, this approach

to history equates modern world history as the history of the Western epistemic and normative privileged subject position and the universal reference point of historical development.

Film history is full of examples from every genre - from science fiction to melodrama- that make statements about the East/Orient by depicting it in a certain, uncontested fashion. East is a foreign land away from the “center/ the West. Whether it is the depiction of Tatooine in *Star Wars: Phantom Menace –Episode I* (George Lucas, 2000), as a deserted planet in the *Outer Rim Territories* of the Galaxy, or Cairo, Egypt (*The English Patient*, Antony Minghella, 1996), East is depicted as a vast space with yellowish deserts, sandstorms and pre-modern architecture. In the East, there is no law that can be “considered” as rational and civil in Western standard, rather there is chaos. It is also a lesser civilization for it has not yet reached the “proper” capitalist means and relations of production and hence a product’s worth can only be determined by irrational logic of bargaining (*English Patient*, Antony Minghella, 1996). There are no factories or signs of any sort of technology to “improve” people’s lives. East is a where people sell carpets, livestock, ceramics and spices at street bazaars. In the East, it is not possible to differentiate one person from the other, for the way they walk, dress and behave are almost the same, except when one of them picks up a ridiculously giant sword to fight Indiana Jones in *Indiana Jones and the Raiders of the Lost Arc* (Spielberg, 1981). Perhaps, most importantly, amidst all the protesting and yelling in front of the American Embassy in *Rules of Engagement* (William Friedkin, 2000) or shouting and running inside an Iranian airport in what can only be described as “irrational” frenzy (*Argo*, 2002, Ben Affleck), what these characters are trying to communicate does not matter, for they are rarely “granted” with subtitles. The same is also true for gender stereotypes in cinematic images. Even though gender identities are multiple, diverse, performative and fluid, in terms of cinematic representations, particular identity constructions seem to have frozen in time. Film audiences around the world witness how the Western white male heroes rescue the civilized law-abiding Westerners and/or liberate the uneducated, exotic and obedient sexualized female victims from dark-skinned, barbaric, irrational and sexually aggressive Eastern male antagonists for decades. Yet, perhaps, among the many fictionalized devices that the theme Oriental sexuality deploys in its arsenal, such as the public bath, the harem and the slave markets, the image of the odalisque (*odalik*) holds a significant place.

2. Analyzing *Mustang* through Orientalist imagery

2.1. Heritage and Fashion

One of the recurring motifs in the Orientalist paintings and literature is the figure of the odalisque (*odalik*). The word odalisque comes from *oda* (room) and means literally “woman of the room,” implying a general servant status (Croutier, 1989: 30-32). It is the common name given to all the girls who were either brought or sold to the harem from all parts of the Empire. After they are brought to the Harem, they were given new names and left their given-family names behind. Alev Croutier (1989:30) writes that once a girl “is confined within the Seraglio, her “Christian name would be changed to a Persian one that suited her particular qualities”. In a way, their heritage become a matter of the past, and their future lay in the harem with a new name and an identity. Parallel to this, in *Mustang*, there is no background information about the girls. Just like the odalisque in the Ottoman Harem, there is no record of their heritage. Their last names, birthdates and birthplaces are unknown. There is no record about any of them. The only information is a brief dialog about an accident, which took the lives of their parents.

Alev Croutier (1989:76) writes: “the extravagant beauty of the women in the harem and their elaborate costumes were concealed in public, where they dressed with uniform drabness”. Parallel to Western imagination, the female protagonists in *Mustang* are coerced into wearing –in Lale’s words, a shit-colored dress-; a long, brown, shapeless dress their grandmother sews for each one of them. After their short shorts and miniskirts are confiscated, that brown dress is the only clothing that they are allowed to wear outside the house. Just like how outside the harem, women were “dressed in the feradge, a long, square tunic with loose sleeves, hanging nearly to the ground, like a shapeless black cape, falling from the shoulders to the feet, concealing everything” Croutier (1989:76), the five sisters in their brown dresses became ghosts of their former beauty.

2.2. Idleness

Another aspect of oriental identity that is particularly related to the colonial aspirations of the West is idleness. The concept has been constructed to explain the lack of work, industry and technology in the East. Linda Nochlin (1993:123) argues that “the vice of idleness was frequently commented upon by Western travelers to Islamic countries in the 19th century” in terms its associations with the absence of work and industry. Idleness of women go hand in hand with the concept of passivity. Odalisques are depicted as passive objects-to-be-looked-at rather than subject who think, speak, and produce meanings. Moreover, Eastern women have been constructed by the Orientalist gaze as oppressed and sexually exploited which according to Emily M. Weeks (2008:61) is “one of the longstanding justifications for intervention by Britain in the

affairs of Egypt and the Middle East in the mid-nineteenth century". In this sense, "the harem in particular was seen as a microcosm of all that was wrong with the region: it epitomized its sexual excesses, its "barbaric" gender prescriptions, and it acted as a metaphor for the unjustness of its local governments" (Weeks, 2008: 61). These stereotypes have been widely debunked. By reassessing Henriette Browne's harem paintings of 1861, Reina Lewis (1993) argues that harem was a space where women interact socially among each other. The image of the harem women as people who have no power or influence is also refuted strongly. Tsipoura (2012: 15) opposes the assumption that women had had little power. Rather, she provides examples from historical facts that in the harem women "exercised direct political power forming domestic alliances and negotiating with foreign ambassadors and rulers". Tsipoura (2012: 15-16) also denies the assumption that women were kept as slaves by highlighting the fact that "unlike their European counterparts, [women in the harem] had the right to have property". Yet, in *Mustang*, the five sisters are represented in accordance to the Euro-centric definition of Oriental femininity. Nochlin (1993:123) argues that attributing idleness and laziness to the East has another subtext. She emphasizes the broken tiles that needs repairing in Jean-Leon Gerome's *The Snake Charmer* and suggests that they produce a moralizing undertone. Nochlin (1993:123): "The lesson is subtle: these people – lazy, slothful and child-like, if colorful- have let their own cultural treasures sink into decay to the barbaric insouciance Moslem peoples, who quite literally charm snakes while Constantinople falls into ruins".

When analyzed from this aspect, another parallelism between the representation of the odalisque in European arts and Ergüven's film can be drawn on the issue of passivity, boredom and idleness. In the European paintings, we see women lying idly on the sofas, smoking pipes and cigarettes, bathing themselves and hanging around the courtyard idly. Doing any sort of work is limited to carrying baskets of food, choosing fabric and clothes, doing cleaning, bathing or playing games. In *Mustang*, the girls spend their times in their rooms lying on their beds, on sofas and on the floor, or in the segregated courtyard of the house, idly sunbathing. Most of the work they do is limited to cleaning the windows, vacuuming the house and learning to cook. Just like how "most of the games the odalisques played seem extremely unsophisticated and simpleminded, intended more for small children" Croutier (1989:46), the games the girls play are limited to tickling each other and mimicking their grandmother and uncle.

Image 1. The Snake Charmer (Jean-Leon Gerome)

Source: <https://www.amazon.com/Jean-Leon-Gerome-Charmer-Poster/dp/B00MJCHBS>

2.3. The Female Body

In the Western media, the film's depiction of femininity was well-received and championed as feminist (see Zoladz, 2016; Philips 2016; Kroenert: 2016). Maureen Medved (2016) writes that Ergüven "portrays the five girls as strikingly beautiful and as entangled like a garden of wild roses – to the point where they strike awe at the glory of the natural world". Alice Guiliani (2015) finds in *Mustang* a "light and delicate depiction of young femininity, which is conveyed through an aesthetic of dreamlike intensity... with a common use of soft-focus and pastel colours" (Dispatch: Feminist Moving Image, <https://www.dispatchfmi.com/single-post/2018/04/05/Mustang-2015-and-Girlhood-as-an-act-of-Resistance> Access Date: 10.10.2020). Associating the depiction of femininity in *Mustang* to Renoir models "with their free-flying hair and sunlit sensuality" Yonca Talu (2015) praises Ergüven for filming their [female characters'] blossoming bodies. Definitions such as "dream-like" or "a fairytale" (Ulaby, 2015; Bunbury: 2016, Mejia, 2016; Guiliani, 2015) are commonly used. Some critics even associate the film with "fairy-tales like Cinderella, Little Mermaid and Rapunzel" (The Take, <https://the-take.com/watch/how-is-mustang-influenced-by-fairy-tales> Access Date: 10.10.2020). Jordan Hoffman (2015) writes about how "breasts and buttocks in rainbow-coloured underwear are a recurring motif" and how "light pouring in as they [sisters] rumble about on some fabulous Oriental carpets" (The Guardian,

<https://www.theguardian.com/film/2015/may/19/mustang-review-the-virgin-suicides-in-istanbul-is-a-turkish-delight> Access Date: 10.10.2020). Despite the apparent orientalist tone in almost all reviews which eroticizes and mystifies femininity, Ergüven disagrees. When one of the hosts of FR2's "N'est pas Couché suggests that her film "is sensual and quasi-erotic", Ergüven says that "the girls are beautiful, intimate but she did not intend to be erotic".

The National Gallery of Art in Washington, DC, USA held a Henri Matisse exhibition that covered his early years in Nice (1916-1930). In its catalog Jack Cowart and Dominique Fourcade (1986: 35) cited the artist himself. Henri Matisse: "Look closely at the Odalisques: the sun floods them with its triumphant brightness taking hold of colours and forms. Now the oriental décor of the interiors, the array of hangings and rugs, the rich costume,"

Image 2. Girls of the Harem (Fabio Fabbi)

Image 3. Still image from *Mustang* (Gamze Deniz Ergüven, 2015)

Image 4. Still image from *Mustang* (Gamze Deniz Ergüven, 2015)

(cont.)... the sensuality of heavy, drowsy bodies, the blissful torpor in the eyes lying in wait for pleasure. In this atmosphere of languid relaxation, under the torpor of the sun washing over people and objects, there is a great tension brewing".

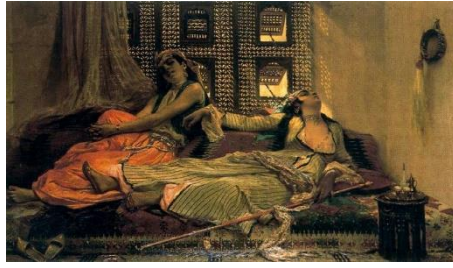

Image 5. Interior of a Harem (Eugene Pierre Francois Giraud)

Image 6. Harem Beauties (Daniel Israel)

Image 7. Still image from *Mustang* (Gamze Deniz Ergüven, 2015)

Image 8. Still image from *Mustang* (Gamze Deniz Ergüven, 2015)

Image 9. Grande Odalisque (Jean Auguste Dominique Ingres)

Image 10. Still image from *Mustang* (Gamze Deniz Ergüven, 2015)

It is argued there that the use of light and composition in the above paintings are similar to the ways *Mustang* depicts its female characters. Ergüven, herself, says that in “all the scenes where the five girls are together are bathed in warm sunlight or the light of the magic hour before sunset. And the actresses generated their own solar radiance as well” (The Sydney Morning Herald, <https://www.smh.com.au/entertainment/movies/in-director-deniz-gamze-erguven-s-mustang-five-young-sisters-fight-back-20160609-gpfbo0.html> Access Date: 08.10.2020). In order to refute this argument of mystification and erotification of her subject matter, Ergüven says that the audience watch the film from the eyes of a 13 year old girl which apparently what makes her film feminist. Lale is the narrator of the film and the audience are encouraged to identify with her especially because Ergüven wows her narrative around what Lale sees, does and feels. Yet, being the narrator does not necessarily mean being the bearer of the look. Following Laura Mulvey (1975:11), it can be argued that “in a world ordered by sexual imbalance, pleasure in looking has been split between active/male and passive/ female”. Women are presented as objects-to-be-looked at and men are the bearers of the look. Lale’s gaze is absent in the still images of the film that are presented above. Lale is there, as an actor, in the scene, but her gaze is missing. In these instances, when Lale’s point-of-view is no longer present, “the determining male gaze projects its phantasy on to the female figure which is styled accordingly” (Mulvey, 1975:11). Therefore, these scenes become examples of what Mulvey (1975:4) calls “fetishism”. Looking at Sternberg’s films Laura Mulvey (1975: 14) writes that Sternberg’s camera present woman as “perfect products, whose body, stylised and fragmented by close-ups, is the content of the film and the direct recipient of the spectators’ look. In the scenes that are full of close-ups to the girls’ legs, arms and faces, we also sense a visceral bond, a physicality in their behaviors. The girls giggle on the carpets as they tickle each other, and wrap their arms and legs to each other. They hold and caress one another as the camera pans and tilts over their bodies with a typical soft lightning in various orientalist paintings. The use of camera movement such as tilts from the ankle to their waist, cuts to their arms, legs and lips that defragment their bodies, objectifies them. Perhaps, Gillmore (2016) sums up how both orientalist and the male gaze come together when she writes how “the girls alternate between fierce teenage intensity and languid laziness, lolling away hot afternoons in their bedroom, a tangle of hair and long limbs”. Apparently, “if you are not aware of the male gaze that approaches the female body with the aim of exploiting and consuming it, male gaze can also be constructed through the eyes of a female director” (Amargi, <http://www.amargidergi.com/yeni/?p=1700>, Access Date: 08.10.2020).

2.4. Education

Contrary to the distorted European imagination, the harem was an educational space with its own set of rules and female hierarchy (Karaduman: 2014, Sümertaş: 2008, Crotiuer: 1983), which applied to all of its female occupants. Women in the harem underwent strict and rigid formal education and training in the various forms of art, ranging from music, poetry, history, calligraphy, gilding, drawing, and domestic skills to protocol and imperial etiquette. In the film, the girls are educated on being a housewife through cooking classes and lectures on decent behavior. They are also banned from attending school. Yet, we never see them resisting or challenging the idea of missing formal education. We do not see them reading any books or having a discussion about any issue. They are portrayed as having no intellectual interest in any particular topic.

Women’s status and education in any society has long been associated with and considered as a determinant of civilization of that particular society by the Western dominant hegemonic thought. In addition, women’s oppression is also commonly linked to Islam. Fiona Handyside (2019) explores French approach to the idea of modern global girlhood and writes “ the film takes the empirical fact of the girl’s body and creates it as an object that can only be in one of the two ways: as either liberated or oppressed, modern or traditional, secular or Muslim”. One can find a similar approach toward education in the early-Republican era of the Republic of Turkey. Shortly after the foundation of the Republic of Turkey in 1923. Mustafa Kemal Atatürk introduced most of women’s civil rights through reforms toward the secularization of the state and the equality of sexes. This was a form of State Feminism that allotted women’s right in a gradual expansion of civil rights. The

Civil Code reform in 1926, the Suffrage reform in 1934 and the Education Bill of 1924 which made it mandatory for girls to get a formal state education in mixed classrooms are among the most significant ones. According to Şirin Tekeli (1995:12) Kemalist feminist believed that the oppression of the peasant women in Turkey was related to their lack of access to education and information about legal rights. In this sense, they “had the illusion that education was the key to everything, and that they were “emancipated” and beyond patriarchal domination and control” (Tekeli, 1995:12). Here it is important to acknowledge that education may lead to better life prospects and opportunities and pave the way for women to take higher positions in both public and private sector where they can more vocally advocate issues such as gender equality and equal pay. Yet, without critically deconstructing patriarchy and its working dynamics, an assumption that women are oppressed because they are not educated would be limited. Atatürk’s reforms on women’s rights elevated women’s status in a great deal, but they did not alter the patriarchal norms of morality. In fact, the Republican reforms of the 1920s maintained the basic cultural conservatism about male/female relations (Durakbaşa, 2000: 140). In other words, even though the new Republic severed its bonds with the Ottoman Empire in terms of political, economic and social infrastructure, social values on gender remained patriarchal. The transition, therefore was from an Islamic patriarchy to a secular patriarchy. Therefore, an analysis on the reasons of women’s oppression would be incomplete without understanding the working dynamics of patriarchy in Turkish society, especially if that patriarchy remained intact even during the westernization reforms were made. Even after the westernization / modernization reforms, the main normative categories of patriarchy which are *seref* (family reputation) and *namus* (honor) were fully preserved and women were expected to conform to appropriate sexual behavior (Durakbaşa, 2000:149). Frequently in cinematic forms, chastity became the locus in which the ideas of patriarchy were defined. This type of paranoia over female sexuality is a reminiscent of the anxieties of the modernization period of the early republic where female sexuality was provided as the boundary of how much the new Republic needed / was supposed to westernize. It is not simply an issue of the so-called backwardness of the East. It is more about the power and influence of patriarchy that lies deep within not just in Turkey, or the East but in all around the globe. Perhaps, this framework would open up a more historical and socio-political reading toward the virginity tests in the film rather than simply associating it with crude gender norms in rural Turkey.

Conclusion

In *Mustang*, the East is constructed through orientalist imagery and stereotypes. The cinematography, use of mise-en-scene and lightning are reminiscent of the 19th century European Orientalist paintings and all these cinematic apparatus treats the female protagonists in the same fashion as the Orientalist artists treat the image of the odalisque. The ending is problematic in the sense that it offers two options for women. They can either find a way to escape to the big, modern city of Istanbul / the West or remain in this hellish nightmare of oppression in the rural East with a very bleak future. In the final scenes of the film, we see Lale and Nur reach Europe, literally, as they cross the Bosphorus Bridge that connects Asia to Europe. The sun dawns on their faces as they look outside the window.

Image 11. Still image from *Mustang* (Gamze Deniz Ergüven, 2015)

In the city of the civilized and modern, in front of the black door of with white birds which signify freedom and peace, *Mustang* makes its finale when Lale reunites with her “liberated,” “educated” and civilized female school teacher.

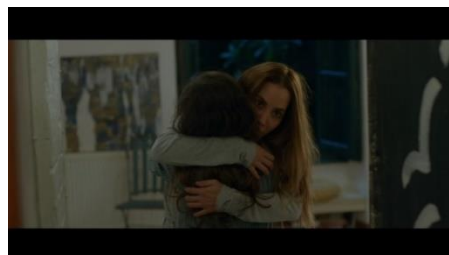

Image 12. Still image from *Mustang* (Gamze Deniz Ergüven, 2015)

Highlighting the important role women played in the Turkish War of Independence, Şirin Tekeli (1995:12) argues that the dominant ideology (nationalism) of the 1920s, “developed a new role definition for women”. In this sense “pre-Ottoman Turks wanted to end women’s domestic confinement and give them new responsibilities in the development of modern Turkey by opening careers to them like teaching” (Tekeli, 1995:12). Ergüven opens and ends her film with Lale and her teacher; a heavily ideological image of the “secular teacher as liberator”.

Here, it is important to go back to Linda Nochlin and the issue of realism. Nochlin (1993:123) emphasizes the “carefully executed Turkish tile patterns”, “the Arabic inscriptions that can easily be read”, “later repair on the tile-work” - in Gerome’s painting and argues that the insistence of these moments of accurate details is to achieve a sense of authenticity. In other words these details are “signifiers of the category of the real, there to give credibility to the “realness” of the work as a whole, to authenticate the total visual field as a simple, artless reflection” (Nochlin, 1993: 123). For Nochlin (1993:123) those particular tiles are what Roland Barthes called reality effect”. *Mustang* is full of such “reality effects” such as virginity exams, arranged marriages, and football games which are played to an all-female crowd. Ergüven tells that “the girls’ abusive and overbearing uncle is a “figure of exactly what you have in Turkey” (Criterion, <https://www.criterion.com/current/posts/3852-deniz-gamze-erg-ven-on-her-feminist-fable-mustang> Access Date: 10.10.2020). She even refers to the games boys and girls play in the sea at the beginning of the film as something she experienced and hence adds an autobiographical aspect. On FR2’s “N’est pas Couché” Ergüven describes her film as a fairytale which is filled with little real stories that she experienced, listened to or heard. This persistence to authenticate and hence validate herself and her subject matter while at the same time insisting on the dream-like fantasy aspect of the narrative brings forth a problematic method and approach to reality. The East / rural Turkey is not a fantasy, it is an actual place. Women’s oppression is not a geographical issue but a global one and can not simply be fixed by educating women or advising them to escape to the West. Arranged marriages and virginity tests do not only take place in non-western societies. In this sense, *Mustang* fails to critically analyze its very serious subject matter down to the very simple point; the scene where the girls go to see a football match that is played to an all-female crowd has nothing to do with gender segregation.

The final note on the film is about its name. *Mustang* is a nod to the horses that roam the plains of the Western US. The name calls to mind the colonialist strategy; the organized subjection of racialized groups through animal figures; forming “contextual comparisons between animals” (Ahuja, 2009: 557). Frantz Fanon (1963:7-8) writes: “When the colonist speaks of the colonized he uses zoological terms... all is part of the colonial vocabulary”. For Ergüven, there is nothing colonial about the name. She chose it because just like how the wild horses run about untamed and free in the wild, so do the girls in *Mustang*. And according to Ergüven, hopefully they run all the way to the liberated West...

References

- Ahuja, N. (2009). Postcolonial critique in a multispecies world. *PMLA*, 124 (2), 556-563.
- Affleck, B., Clooney, G., Heslov, G. (Producer), & Affleck, B. (Director). (2002). *Argo* [Motion picture]. United States: Warner Bros Pictures.
- Anadolu, B. (2015, October 5). *Mustang*. [Available online at: <https://filmloversss.com/mustang/>] Retrieved on October 10, 2020.
- Aydemir, Ş. (2015, October 23). *Mustang: masal mı deney mi?*. [Available online at: <https://www.artfulliving.com.tr/kultur-ve-yasam/mustang-masal-mi-deney-mi-i-4084>] Retrieved on October 8, 2020.
- Bunbury, S. (2016, June 22). *In director Deniz Gamze Ergüven's Mustang, five young sisters fight back*, [Available online at: <https://www.smh.com.au/entertainment/movies/in-director-deniz-gamze-erguven-s-mustang-five-young-sisters-fight-back-20160609-gpfbo0.html>] Retrieved on October 8, 2020.
- Cerrahoğlu, Z. (2019). Sinemada temsil kurmak: *Mustang* (2015) filmi üzerine bir inceleme. *SineFilozofi*, 2019 Özel Sayısı. 518-535.
- Cooke, R. (2016, May 15). *Deniz Gamze Ergüven: 'for women in turkey it's like the middle ages*. [Available online at: <https://www.theguardian.com/film/2016/may/15/deniz-gamze-erguven-mustang-turkey-interview-rachel-cooke>] Retrieved on October 10, 2020.
- Cowart, J, Fourcade. D. (1986). *Henri Matisse: the early years in Nice,1916-1930*. National Gallery of Art, Washington D.C.: H. R. Abrams.
- Coutier, L. A. (1989). *The world beyond the veil*. London, Paris, NY: Abbeville Press Publishers.

- Diker, C. (2016). Batı-dışı'nın yeniden üretimi: 'Mustang' filminin sosyopolitik bağlamda değerlendirilmesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (3), 127-164.
- Donadio, R. (2015, November 18). *With 'mustang,' a director breaks free of cultural confines*, [Available online at: <https://www.nytimes.com/2015/11/22/movies/with-mustang-a-director-breaks-free-of-cultural-confinces.html>] Retrieved on October 10, 2020
- Durakbaşı, A. (2000). Kemalism as identity politics in Turkey. In Zehra F. A. (Ed.), *Deconstructing Images of "The Turkish Woman"* (pp. 139-165). New York: Plagrave. 139-156.
- Ercivan, A. (2015). *Ne sahici ne samimi*. [Available online at: <http://www.beyazperde.com/filmler/film-228825/elestiriler-beyazperde/>] Retrieved on October 08, 2020.
- Fabbi, F. (1861-1946). *Girls in the Harem* (oil on linen). Private Collection.
- Fanon, F. (2004). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
- Gérôme, J. L. (1879). *The Snake Charmer* (oil on canvas). Massachusetts: Sterling and Francine Clark Art Institute.
- Ingres, J. A. D. (1814). *Grande Odalisque* (oil on canvas). Paris: Louvre Museum.
- Gillibert, C. (Producer), & Ergüven, G. D. (Director). (2015). *Mustang*. [Motion picture]. Production Co: CG Cinéma, Vistamar.
- Gillmor, A. (2016). Once upon a time in Turkey...modernity, tradition clash in poignant tale of sisterhood, *Winnipeg Free Press*, D6, Abstract retrieved May 5, 2020, from Newspaper Source Plus.
- Giraud, E. P. F. (1806-1881). *Interior of a Harem* (oil on canvas). Private Collection.
- Giuliani, A. (2015, May 4). *Mustang and girlhood as an act of resistance*, [Available online at: <https://www.dispatchfmi.com/single-post/2018/04/05/Mustang-2015-and-Girlhood-as-an-act-of-Resistance>] Retrieved on October 10, 2020.
- Goyette, J. (2016, January 27). *Virginity tests and an Oscar nomination: the rise of Mustang*, [Available online at: <https://www.pri.org/stories/2016-01-27/director-oscar-nominated-mustang-why-gender-politics-key-understanding-turkey>] Retrieved on October 10, 2020.
- Handyside, F. (2019). The politics of hair: girls, secularism, and (not) the veil in Mustang and other recent French films, *Paragraph*, 42 (3), 351-369.
- Hoffman, J. (2015, May 19). *Mustang review: the virgin suicide in Anatolian is a sweet, sad Turkish delight*, [Available online at: <https://www.theguardian.com/film/2015/may/19/mustang-review-the-virgin-suicides-in-istanbul-is-a-turkish-delight>] Retrieved on October 10, 2020.
- Israel, D. (1859-1901). *Harem Beauties*. Oil on panel. Private Collection.
- Kahraman, K. and Keyman, B. F. (1998). Kemalizm, oryantalizm ve modernite, *DoğuBatı Düşünce Dergisi*, 1 (2), 75-88.
- Karaduman, A. (2014). The Ottoman Seraglio: an institution of power and education, *Hacette Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 109-120.
- Kroenert, T. (2016, Haziran 19). Feminist parable's message for Eddie McGuire and co, *Eureka Street*. 26 (12). 47-69.
- Lewis, R. (1993). Only women should go to Turkey: Henriette Browne and women's orientalism, *Third Text*, 7 (22), 53-64.
- Marshall, F. (Producer), & Spielberg, S. (Director). (1981). *Indiana Jones and the Raiders of the Lost Arc*. [Motion picture]. United States: Lucas Films
- McCallum, R. (Producer), & Lucas, G. (Director). (1999). *Star Wars: Phantom Menace –Episode I* [Motion picture]. United States: Lucas Films.
- Mejia, P. (2016, April 3). Two questions with Deniz Gamze Ergüven: the Franco-Turkish director on the terrors of being a teenager. *Newsweek*. 59.
- Medved, M. (2016). *Mustang*, *Herizons*, Summer issue, 47.
- Mulvey, L. (1975). Visual pleasure and narrative cinema, *Screen*, 16 (3), 6-18.
- N'est pas Couché. (2015, June 13). Deniz Gamze Ergüven. [Video]. *YouTube*. Retrieved at: <https://www.youtube.com/watch?v=n0EnAFDekqc>

- Nochlin, L. (2018). *The politics of vision: essays on nineteenth-century art and society*. New York: Routledge.
- Özakın, Ü. (2015 December, 3). *Mustang filmine dair bir feminist okuma denemesi: feminist filme sızan erkek bakışı*, [Available online at: <http://www.amargidergi.com/yeni/?p=1700>] Retrieved on October 08, 2020.
- Philips, M. (2016, December 2). Mustang: powerful, memorable film, *Record*, Abstract retrieved May 5, 2020, from Newspaper Source Plus.
- Pick, L. K. (1999). Edward Said, Orientalism and the Middle Ages, *Medieval encounters*, 5(3), 265-271.
- Rudin, S., Zanuck, R. D. (Producer), & Friedkin, W. (Director). (2000). *Rules of Engagement*. [Motion picture]. Production Co: Seven Arts Pictures, Paramount, Munich Film Partners and Company.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. NY: Routledge.
- Said, E. (2011). Introduction to Orientalism. In S. Appelrouth & L. Desfor Edles (Eds.), *Sociological Theory in the Contemporary Era: Text and Readings* (pp. 631-641). Los Angeles, London: Sage.
- Saygılı, K. (2016, February 24). *Mustang (2015): sömürgeleştirilmiş bakış'ın şaşırtmayan oscar yolculuğu*. [Available online at: <https://www.cinerituel.com/mustang-2015-somurgelestirilmis-bakisin-sasirtmayan-oscar-yolculugu/>] Retrieved on October 07, 2020.
- Sümertaş, F. M. (2008). Women and power: female patrons of architecture in 16th and 17th century Istanbul, *Edinburgh Architecture Research*, 31, 83-89.
- Talu, Y. (2015). Short takes: mustang, *Filmcomment*, 73.
- Tekdemir, H. (2017). Critical Approaches to Edward Said's Orientalism, *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 18 (32), 141-158.
- Tekeli, Ş. (1995). Women in Turkey in the 1980s. In Şirin T. (Ed.), *Women in Modern Turkish Society: A Reader* (pp. 1-22). London, New Jersey: Zed Books.
- The Take. (2015). *How is "Mustang" influenced by fairy tales?* [Available online at: <https://the-take.com/watch/how-is-mustang-influenced-by-fairy-tales>] Retrieved on October 10, 2020.
- Tsipoura, T. (2012). The sultan's harem in Ottoman Empire: the power within the walls. 1-19. Retrieved from: https://www.academia.edu/23167356/THE_SULTAN_S_HAREM_IN_THE_OTTOMAN_EMPIRE_The_Power_within_the_Walls.
- Ulaby, N. (2015). Mustang takes on women's rights in fairy tale form, *NPR*, Abstract retrieved May 5, 2020, from Newspaper Source Plus.
- Weeks, E.M. (2008). Cultures crossed: John Frederick Lewis and the art of Orientalist painting, In Nicholas, T, Barış, K, Gökçe, G. (Eds.), *The Lure of the East: British Orientalist Painting* (pp.4 44-70). Istanbul: Pera Museum Publishing.
- Weston, H. (2015, December 29). *Deniz Gamze Ergüven on her feminist fable Mustang*, [Available online at: <https://www.criterion.com/current/posts/3852-deniz-gamze-erg-ven-on-her-feminist-fable-mustang>] Retrieved on October 10, 2020.
- Zaentz, S. (Producer), & Minghella, A. (Director). (1996). *The English Patient*[Motion picture]. United States: Miramax
- Zoladz, L. (2016, February 22). *Mustang filmmaker Deniz Gamze Ergüven on women in film and her Oscar-nominated feminist escape movie*, [Available online at: <https://www.vulture.com/2016/02/conversation-mustang-director-deniz-gamze-erguven.html>] Retrieved on October 10, 2020.

Tıbbi Atık Yönetiminde Sağlık Çalışanlarının Rolü: Bir Devlet Hastanesi Örneği^{1 2}

The Role of Healthcare Workers in Medical Waste Management: A State Hospital Sample

Nilgün Ulutaşdemir³, Semra Şişman Elevli⁴, Özgün Arman⁵

Öz

Bu araştırma; Trabzon İli Ortahisar ilçesindeki Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon hastanesindeki sağlık çalışanlarının tıbbi atık yönetimindeki bilgi düzeylerini değerlendirmek amacıyla tanımlayıcı olarak planlanmıştır. Araştırmanın evrenini, Aralık 2016-Ocak 2017'de Trabzon Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon Hastanesinde çalışan sağlık çalışanları (n=248 kişi) oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihlerde aktif çalışan, raporlu-izinli-red edenler dışında 196 personele ulaşılmıştır. Sağlık çalışanların %74.0'ı kadın (145 kişi), %26.0'ı erkek (51 kişi) olup yaş ortalamaları 39.31±5.67 (min:22, max:56)'dir. Sağlık çalışanların %93.3'ü atıklar konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu, %98.4'ü atıkların kaynağında ayrıştırılmasını önemsedğini ifade etmiştir. Bu araştırmada kadın sağlık çalışanlar "atık yönetim ilkeleri, evsel atıkların hangi renk torbalara atıldığı, belirli aralıklarla atıklar konusunda hizmet içi eğitim verilmesinin önemine inandığı" konularında erkek sağlık çalışanlarına göre bilgi düzeyleri daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Çalışanları, Tıbbi Atık, Tıbbi Atık Yönetimi

Abstract

This study aims to reveal the knowledge levels of healthcare workers in medical waste management. The study was conducted at Yavuz Selim Bone Diseases and Rehabilitation Hospital in December 2016- January 2017 in Trabzon. The participants were the healthcare workers employed at the hospital (248 employees). During the study the number of the participants were 196 because some were off, some had health problems and some rejected to be a participant in the study. 74.0 per cent of the participants were female and 26 per cent were male. The average age was 39.31±5.67. 93.3 per cent of the Healthcare workers had sufficient information about the medical waste. 98.4 per cent of them stated that it is important to separate the waste at its source. The findings showed that the female employees had higher scores than the male employees about "obeying the waste management principals, and placing the domestic waste into the right colour bag". Also the female participants believed "the importance of inservice training about medical waste" more than the male participants.

Keywords: Healthcare Workers, Medical Waste, Medical Waste Management

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 07 / 12 / 2020

Accepted: 18 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma 3-5 Aralık 2020 tarihleri arasında Gümüşhane Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen 2.Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Bu çalışma ikinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

³ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi-SBF-Sağlık Yönetimi Bölümü, nilgun.ulutasdemir@gumushane.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2231-5236>

⁴ Uzm., Sağlık Bakım Hizmetleri Müd., Trabzon Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon Hastanesi, semraelevli@hotmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4508-7560>

⁵ Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi-Borçka Acarlar Meslek Yüksekokulu-İSG Bölümü, ozgunarman@artvin.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7682-1735>

Giriş

Sağlık kuruluşlarında idari hizmetler, teşhis işlemleri, tıbbi araştırmalar ve tedavi işlemleri sonucunda farklı türde çeşitli atıklar meydana gelmektedir. Bu atıklar atıkların kaynağına, şekillerine, zararlı veya zararsız oluşlarına göre sınıflandırılmaktadır. Sağlık kuruluşundan kaynaklanan atıklar içerik bakımından iki grupta incelenir; a) Genel atıklar ya da tehlikeli olmayan atıklar; kan, vücut sıvıları yada diğer enfekte materyallerle ile temas etmemiş, kauçuk eldiven, kağıtlar, kumaş parçaları, camlar, yiyecek atıkları ve taşıyıcıları gibi atıklardır. b) Tehlikeli atıklar; sağlık kuruluşlarından kaynaklanan biyolojik ve kimyasal materyallerle kirlenmiş olan atıklar tehlikeli olarak değerlendirilmektedir. Bunlar yaklaşık tüm atıklar içinde % 10–25' i tehlikeli atık olarak ayrılmaktadır (World Health Organization, 2000).

Atık yönetimi, sistemli bir yaklaşımla ele alınması gereken bir konudur. Burada önemli olan atık yönetiminin oluşum, toplama, işleme ve uzaklaştırma gibi temel öğeler yanında, çevre koruma, kaynakların korunması ve verimlilik artışı gibi konularla bütünlük içinde ele alınmasıdır. Yani, atıkların sadece insan çevresinden uzaklaştırılması değil, çevre ve insan sağlığının korunarak geliştirilmesiyle birlikte ekonomik kalkınmanın sağlanmasına da katkı sağlamasıdır (Cansaran, 2010). Dünyadaki teknolojik ilerlemelerle birlikte önemli gelişim gösteren sektörlerden biride sağlık sektörüdür. Bu sektörde meydana gelen ilerlemeler beraberinde atık çeşitlerinde ve miktarlarında önemli artışlara sebep olmuştur (Ege, 2009). Sağlık kuruluşlarından kaynaklanan tıbbi atıklar patolojik, kimyasal, radyolojik maddeleri içinde bulundurması ve kesici ve delici aletler ile halk sağlığı ve çevre sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı özel atık grubunda değerlendirilirler. Bu atıkların minimizasyon, toplama, taşınma, geri dönüşüm için ayrıştırma ve bertaraf işlemlerinde ayrı muamele görmeleri gerekir (Akköse, 2015).

Ülkemizde tıbbi atık sorununun önlenmesi amacıyla 11.08.1983 tarih ve 2872 sayılı “Çevre Kanunu” gereğince hazırlanan ve Çevre Bakanlığı tarafından yayımlanan Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (TAKY) 20.05.1993 tarih ve 21586 sayılı Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, 22.07.2005 tarih 25883 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nin 56. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. 22.07.2005 tarihinde yayımlanan TAKY ise 26.03.2010 tarih ve 27533 sayı 03.12.2011 tarih 28131 sayılıyla revize edilmiş ve en son olarak 25.01.2017 tarih 29959 sayılı Resmi Gazete ile tekrar revize edilmiştir. Yönetmeliğin amacı, tıbbi atıkların üretiminden bertarafına kadar; çevreye ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesi, çevreye ve insan sağlığına zarar vermeden kaynağından ayrı olarak toplanması, ünite içinde taşınması, geçici depolanması, taşınması ve bertaraf edilmesine yönelik prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari ve teknik esasların belirlenerek uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir (Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 2017).

Sağlık kurumlarında atık yönetimi, Çevre ve şehircilik Bakanlığının yayınlamış olduğu yönetmelikler çerçevesinde yürütülmektedir. Atık yönetmeliklerindeki amacın atıkların bertaraf edilmesini sağlamak olduğunu düşünürsek, bu konuda hazırlanan ve uygulanan yönetmeliklerde önemli olan unsur hiç şüphesiz insan ve çevreye zarar vermemektir. Sağlık kuruluşlarından kaynaklanan atıkların en önemli özelliği ise bu atıkların sadece evsel atık ya da ambalaj atık değil aynı zamanda doğaya, çevreye, insana zarar verebilecek ölçüde tehlikeli atık, radyoaktif atık ve tıbbi atık içermesidir (Kaymak, 2014).

Dünya'da tıbbi atıklar; yakma, sterilizasyon, mikrodalga ışınlama, kimyasal dezenfeksiyon, enkapsülasyon, inertizasyon, termal arıtım prosesi ve düzenli depolama yöntemiyle bertaraf edilmekte iken Türkiye'de TAKY'nin 33. maddesine göre günde 10 tondan fazla tıbbi atığı olan iller yakma yöntemini uygulayabilmekte, 10 tondan az tıbbi atığı olan iller ise sterilizasyon yöntemini kullanarak tıbbi atıklarını bertaraf edebilmektedirler (Akcan, 2012). İstanbul ve Kocaeli'de tıbbi atıklar yakma yöntemiyle bertaraf edilirken Edirne, Trabzon, Kayseri, Aydın, Konya, Bursa, Zonguldak, Kocaeli, Afyonkarahisar, Sakarya, Van, Çorum, Erzurum, Gaziantep, Eskişehir, Isparta ve Samsun'da tıbbi atık sterilizasyon tesisi bulunmaktadır (Akkaya, 2015). Tıbbi atıkların farklı şekilde yakılması hariç diğer yöntemlerin tamamı zararsız hale getirme işlemidir. Bu zararsız hale getirme işleminden sonra mutlaka düzenli depolama yöntemiyle nihai bertarafı gerekmektedir (Ege, 2009).

Tıbbi atık yönetiminin başarısı kaynak ayrıştırması, dezenfeksiyon, tesis içine veya dışına taşıma esnasında güvenli idare ve eko-dost bertaraf unsurlarına bağlıdır. Farklı türde tıbbi atıklar ayrı ayrı toplanıp işlem yapılacak alana taşınmalı ve ayrı kanallarda işleme tabi tutulmalıdır. Her bir atık kanalı atıkların farklı metotla bertarafını gerektirdiği için bu atık kanalları birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Toplama, depolama ve imha dikkatlice planlanmalı hava kirliliğini ve insan sağlığını tehdit edecek unsurları önleyecek nitelikte olmalıdır (Verna vd., 2008).

Tıbbi atıkların oluşumundan bertarafına kadar geçen sürede çevre ve insan sağlığı göz önünde tutularak sağlık çalışanları tarafından mevzuata uygun bir şekilde tıbbi atık yönetim planı uygulanmalı ve değerlendirilmelidir.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Tasarımı

1.1.1. Araştırmanın Amacı ve Tipi

Bu araştırma; Trabzon İli Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon Hastanesi'nde görev yapan sağlık çalışanlarının tıbbi atık yönetimindeki bilgi düzeylerini değerlendirmek amacıyla yapılmış kesitsel ve tanımlayıcı tipte bir araştırmadır.

1.1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Aralık 2016-Ocak 2017'de Trabzon Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon Hastanesinde çalışan sağlık çalışanları (n=248 kişi) oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihlerde aktif çalışan, raporlu-izinli-red edenler dışında 196 personele ulaşılmıştır (Cevaplılık oranı %79).

1.2. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Araştırmanın verileri; araştırmacı ve danışman tarafından literatür incelenerek oluşturulan bilgilendirilmiş onam formu, sosyodemografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim durumu), meslekte çalışma özellikleri ve tıbbi atık bilgi düzeylerini değerlendirmeye yönelik anket ve gözlem yapılarak toplanmıştır. Hazırlanan anket formu 30 sorudan oluşmaktadır. İlk 6 soru çalışanların sosyodemografik bilgilerini, diğer 26 soru personelin tıbbi atıklar ile ilgili bilgi, tutum ve davranışlarına yönelik soruları içermektedir.

1.3. Araştırmanın Etik Boyutu

24.08.2016 tarihli ve 2016/39 karar sayılı Kanuni Eğitim ve Araştırma Hastanesi Klinik Araştırmalar Etik Kurul onayı, 05.12.2016 tarihinde araştırmanın yapıldığı Trabzon Kamu Hastaneleri Genel Sekreterliğinden kurum onayı alınmış ve katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu doldurulmuştur.

1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılığı

Trabzon Yavuz Selim Kemik Hastalıkları ve Rehabilitasyon Hastanesi Tıbbi Atık Yönetim Planı" dikkate alınarak araştırma kapsamına alınan hastanenin tıbbi atık yönetimi değerlendirilmiştir. Çalışmanın Trabzon ilinde bir devlet hastanesinde sağlık çalışanlarına yapılmış olması ve sağlık çalışanlarının tıbbi atık yönetimi ile ilgili bilgilerinin sorulması araştırmanın sınırlılığıdır.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın ana sorununa yanıt bulma sürecinde, SPSS 20.0 programından yararlanılmıştır. Sorulara verilen yanıtların frekansları, geçerli yüzdeleri ve pearson ki-kare testi verileri tablolara yansıtılmıştır. Tüm testlerde istatistiksel önem düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

1.6. Araştırma ve Bulgular

Araştırma kapsamına alınan sağlık çalışanların %74.0'ı (145 kişi) kadın, %26.0'ı (51 kişi) erkek olup yaş ortalamaları 39.31±5.67 (min:22, max:56)'dir. Sağlık çalışanların sosyodemografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Sağlık Çalışanlarının Sosyodemografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Sosyodemografik Özellikler	N	%
Cinsiyeti		
Kadın	145	74.0
Erkek	51	26.0
Yaş Grupları		
21-30 yaş	14	7.1
31-40 yaş	68	34.7
41yaş ve üzeri	114	58.2
Eğitim Düzeyi		
Okur-yazar	5	2.6
İlköğretim	33	16.8
Lise	20	10.2
Önlisans	70	35.7
Lisans	51	26.0
Yüksek lisans	4	2.0

Doktora	13	6.6
TOPLAM	196	100.0

Sağlık çalışanlarının %2.6'sı okur-yazar, %35.7'si önlisans, %26.0'ı lisans mezunudur (Tablo 1). Sağlık çalışanlarının çalışma statülerine göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Sağlık Çalışanların Çalışma Statülerine Göre Dağılımları

Çalışma Statüleri	N	%
Meslek Grubu		
Doktor	14	7.1
Hemşire	95	48.5
Ebe	5	2.5
Sağlık memuru	8	4.1
Laboratuvar teknisyeni/ teknikeri	12	6.1
Anestezi teknisyeni/ teknikeri	8	4.1
Fizik tedavi teknikeri	5	2.6
Temizlik elemanı	49	25.0
Meslekte Çalışma Yılı		
0-1 yıl	1	0.5
1-3yıl	1	0.5
3-5yıl	3	1.5
5-10 yıl	38	19.4
10 yıl ve üzeri	153	78.1
Çalışılan Birim		
Klinikler	87	44.4
Poliklinikler	7	3.6
Yoğun Bakım	5	2.6
Acil Servis	16	8.2
Laboratuvar	15	7.7
Ameliyathane	39	19.9
Rotasyon olarak tüm birimler	27	13.8
TOPLAM	196	100.0

Sağlık çalışanlarının (n=196) %7.1'i doktor, %48.5'i hemşire, %2.5'i ebe, %4.1'i sağlık memuru, %6.1'i laboratuvar teknisyeni/teknikeri, %4.1'i anestezi teknisyeni/teknikeri, %2.6'sı fizik tedavi teknikeri ve %25.0'ı temizlik elemanıdır. Sağlık çalışanlarının %78.1'i 10 yıl ve üzeri, %44.4'ü kliniklerde çalıştığını ifade etmiştir (Tablo 2). Sağlık çalışanlarının tıbbi atık uygulamalarını içeren bilgi sorularına göre dağılımları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Sağlık Çalışanlarının Tıbbi Atık Uygulamalarını İçeren Bilgi Sorularına Göre Dağılımları

Tıbbi Atık Uygulamalarını İçeren Bilgi Soruları	N	Ort.	SS
Kurumunuzda atık birim sorumlusu var mı?	192	1.02	0.14
Aşağıdakilerden hangisi tıbbi atık torbalarının özelliklerinden değildir?	185	1.09	0.42
Kurumunuzda tıbbi atığın toplanıp taşınması kim tarafından yürütülüyor?	188	1.98	0.20
Tıbbi atık toplayan personel özel kıyafet giyiyor mu?	195	1.00	0.07
Tıbbi atıklar belirli bir zamanda mı toplanıyor?	195	1.01	0.14
Atıkların yönetimi konusunda etkili bir denetim yapılıyor mu?	181	1.07	0.26

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Sağlık çalışanlarının tıbbi atık uygulamalarını içeren bilgi sorularına verdikleri cevaplar incelendiğinde ortalaması yüksek bulunanlar; tıbbi atığın özel şirket tarafından toplanıp taşındığını bilenler (1.98±0.20), tıbbi atık torbalarının turuncu renkte olmamasını bilenler (1.09±0.42), atıkların yönetiminde etkili denetimin yapıldığını bilenler (1.07±0.26)'dir. Ortalaması

düşük bulunanlar ise; tıbbi atık toplayan personelin özel kıyafet giydiğini bilenler (1.00 ± 0.07), tıbbi atıkların belirli bir zamanda toplandığını bilenler (1.01 ± 0.14), kurumda atık birim sorumlusunun varlığını bilenler (1.02 ± 0.14)'dir (Tablo 3). Sağlık çalışanlarının kurumda tıbbi atıklarla ilgili yaşadığı sorunların dağılımı Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Sağlık Çalışanlarının Kurumda Tıbbi Atıklarla İlgili Yaşadığı Sorunların Dağılımı

Tıbbi Atıklarla İlgili Yaşanan Sorunlar	N	%
Yönetimsel sorunlar	158	80.6
Ayırım sırasında karşılaşılan sorunlar	31	15.8
Toplama ve taşıma sırasında yaşanan sorunlar	136	69.4
Depolama sırasında karşılaşılan sorunlar	170	86.7

Sağlık çalışanlarının %86.7'si kurumda tıbbi atıklarla ilgili en fazla depolama sırasında karşılaşılan sorunlar olduğunu ifade etmiştir (Tablo 4). Sağlık çalışanlarının tıbbi atıklarla ilgili karşılaşılan sorunlara çözüm önerilerinin dağılımı Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Sağlık Çalışanlarının Tıbbi Atıklarla İlgili Karşılaşılan Sorunlara Çözüm Önerilerinin Dağılımı

Çözüm Önerileri	N	%
Denetim ve sözlü uyarı yapılması	108	55.1
İdari yaptırım uygulanması	147	75.0
Tüm personele düzenli aralıklarla hizmetiçi eğitim verilmesi	36	18.4
Sağlık personeline okul aşamasında gerekli eğitimlerin verilmesi	103	52.6

Sağlık çalışanlarının %75.0'ı tıbbi atıklarla ilgili karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerisi olarak en fazla idari yaptırım uygulanması olduğunu ifade etmişlerdir (Tablo 5). Sağlık çalışanlarının cinsiyete göre tıbbi atık bilgilerinin dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Sağlık Çalışanlarının Cinsiyete Göre Tıbbi Atık Bilgilerinin Dağılımı

Tıbbi Atık Bilgileri	Cinsiyet	Evet		Hayır		x ²	p
		N	%	N	%		
Atık yönetim ilkelerini biliyor musunuz?	Kadın	117	80.7	28	19.3	5.36	0.02
	Erkek	33	64.7	18	35.3		
Evsel atıklar hangi renk torbalara atılıyor?	Kadın	144	99.3	1	0.7	5.08	0.02
	Erkek	48	94.1	3	5.9		
Tehlikeli atıklar hangi renk torbalara atılıyor?	Kadın	126	86.9	19	13.1	4.23	0.04
	Erkek	38	74.5	13	25.5		
Belirli aralıklarla atıklar konusunda hizmet içi eğitim verilmesinin önemine inanıyor musunuz?	Kadın	145	100.0	0	0.0	5.74	0.01
	Erkek	49	96.1	2	3.9		

Atıklar konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Kadın	134	92.4	11	7.6		
	Erkek	49	96.1	2	3.9	0.81	0.36
Atık yönetim ilkelerini eksiksiz uyguluyor musunuz?	Kadın	121	83.4	24	16.6		
	Erkek	37	72.5	14	27.5	2.86	0.09
Hastane atıklarının kaynağında ayrıştırılmasını önemsiyor musunuz?	Kadın	143	98.6	2	1.4		
	Erkek	50	98.0	1	2.0	0.08	0.77
Tıbbi atıklarla ilgili eğitim aldınız mı?	Kadın	138	95.2	7	4.8		
	Erkek	48	94.1	3	5.9	0.08	0.76
Biriminizde atıklar kaynağına göre ayrı renk poşetlere atılıyor mu?	Kadın	144	99.3	1	0.7		
	Erkek	51	100.0	0	0.0	0.35	0.55

Kadın sağlık çalışanları atık yönetim ilkelerini ($\chi^2=5.36$, $p=0.02$), evsel atık torbalarının rengini ($\chi^2=5.08$, $p=0.02$), tehlikeli atıkların toplandığı renk torbalarını ($\chi^2=4.23$, $p=0.04$), belirli aralıklarla atıklar konusunda hizmet içi eğitim verilmesini ($\chi^2=5.74$, $p=0.01$) erkeklere göre daha fazla bildiğini ifade etmiştir. Cinsiyet sağlık çalışanlarının atıklar konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmesini, atık yönetim ilkelerini eksiksiz uygulamasını, hastane atıklarının kaynağında ayrıştırılmasını önemsenmesini, tıbbi atıklarla ilgili eğitim alınmasını ve birimde atıkların kaynağına göre ayrı renk poşetlere atılmasını etkilememektedir ($p>0.05$) (Tablo 6). Sağlık çalışanlarının çalıştıkları birime göre tıbbi atık bilgilerinin dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Sağlık Çalışanlarının Çalıştıkları Birime Göre Tıbbi Atık Bilgilerinin Dağılımı

Tıbbi Atık Bilgileri	Çalıştığınız Birim	Evet		Hayır		χ^2	p
		N	%	N	%		
Hastane atıklarının kaynağında ayrıştırılmasını önemsiyor musunuz?	Klinikler	86	98.9	1	1.1	15.40	0.01
	Poliklinikler	7	100.0	0	0.0		
	Laboratuvar	13	86.7	2	13.3		
	Acil Servis	16	100.0	0	0.0		
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		
	Ameliyathane	39	100.0	0	0.0		
	Rotasyon olarak tüm birimler	27	100.0	0	0.0		
Atık yönetim ilkelerini eksiksiz uyguluyor musunuz?	Klinikler	66	75.9	21	24.1	12.95	0.04
	Poliklinikler	7	100.0	0	0.0		
	Laboratuvar	14	93.3	1	6.7		
	Acil Servis	16	100.0	0	0.0		
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		
Ameliyathane	32	82.1	7	17.9			
Rotasyon olarak tüm birimler	18	66.7	9	33.3			

	Klinikler	81	93.1	6	6.9		
	Poliklinikler	6	85.7	1	14.3		
Atıkların kaynağında etkin bir ayrıştırma işlemine tabi tutulması ile kurumun bu konudaki giderleri azalır mı?	Laboratuvar	9	60.0	6	40.0		
	Acil Servis	16	100.0	0	0.0		
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0	20.48	0.002
	Ameliyathane	34	87.2	5	12.8		
	Rotasyon olarak tüm birimler	26	96.3	1	3.7		
			79	90.8	8	9.2	
Tehlikeli atıklar hangi renk torbalara atılıyor?	Klinikler	5	71.4	2	28.6		
	Poliklinikler	14	93.3	1	6.7		
	Laboratuvar	12	75.0	4	25.0		
	Acil Servis	5	100.0	0	0.0		
	Yoğun Bakım	25	64.1	14	35.1	18.36	0.005
	Ameliyathane	24	88.9	3	11.1		
	Rotasyon olarak tüm birimler						
Tıbbi atıklar için kullanılan torbalar en fazla hangi oranda doldurulmalıdır?	Klinikler	84	96.6	3	3.4		
	Poliklinikler	5	71.4	2	28.6		
	Laboratuvar	14	93.3	1	6.7		
	Acil Servis	13	81.2	3	18.8		
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		
	Ameliyathane	39	100.0	0	0.0	24.18	0.001
	Rotasyon olarak tüm birimler	20	74.1	7	25.9		
Atıklar konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Klinikler	81	93.1	6	6.9		
	Poliklinikler	7	100.0	0	0.0		
	Laboratuvar	13	86.7	2	13.3		
	Acil Servis	16	100.0	0	0.0	3.18	0.78
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		
	Ameliyathane	36	92.3	3	7.7		
Tıbbi atıklarla ilgili eğitim aldınız mı?	Rotasyon olarak tüm birimler	25	92.6	2	7.4		
	Klinikler	82	94.3	5	5.7		
	Poliklinikler	7	100.0	0	0.0		
	Laboratuvar	15	100.0	0	0.0		
	Acil Servis	16	100.0	0	0.0	3.22	

	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		0.78
	Ameliyathane	36	92.3	3	7.7		
	Rotasyon olarak tüm birimler	25	92.6	2	7.4		
	Klinikler	87	100.0	0	0.0		
	Poliklinikler	7	100.0	0	0.0		
	Laboratuvar	15	100.0	0	0.0		
Biriminizde atıklar kaynağına göre ayrı renk poşetlere atılıyor mu?	Acil Servis	16	100.0	0	0.0	6.29	0.39
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		
	Ameliyathane	39	100.0	0	0.0		
	Rotasyon olarak tüm birimler	26	96.3	1	3.7		
	Klinikler	87	100.0	0	0.0		
	Poliklinikler	7	100.0	0	0.0		
	Laboratuvar	15	100.0	0	0.0		
Tıbbi atıklar hangi renk torbalara atılıyor?	Acil Servis	16	100.0	0	0.0	6.21	0.39
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		
	Ameliyathane	37	94.9	2	5.1		
	Rotasyon olarak tüm birimler	26	96.3	1	3.7		
	Klinikler	86	98.9	1	1.1		
	Poliklinikler	7	100.0	0	0.0		
	Laboratuvar	14	93.3	1	6.7		
Belirli aralıklarla atıklar konusunda hizmet içi eğitim verilmesine inaniyor musunuz?	Acil Servis	16	100.0	0	0.0	5.71	0.45
	Yoğun Bakım	5	100.0	0	0.0		
	Ameliyathane	39	100.0	0	0.0		
	Rotasyon olarak tüm birimler	27	100.0	0	0.0		

Tüm sağlık çalışanları hastane atıklarının kaynağında ayrıştırılmasını önemseydiğini fakat laboratuvar biriminde çalışanlar daha az oranda (%86.7) ifade etmiştir ($\chi^2=15.40$, $p=0.01$). Rotasyon olarak tüm birimlerde çalışanlar diğer birimlerde çalışanlara göre atık yönetim ilkelerini daha az eksiksiz uyguladığını ifade etmiştir ($\chi^2=12.95$, $p=0.04$). Laboratuvar birimlerinde çalışanlar diğer birimlerde çalışanlara göre atıkların kaynağında etkin bir ayrıştırma işlemine tabi tutulması ile kurumun bu konudaki giderlerini daha az azaldığını ifade etmiştir ($\chi^2=20.48$, $p=0.02$). Ameliyathane, poliklinikler ve acil servis de çalışanlar diğer birimlerde çalışanlara göre tehlikeli atıkların hangi renk torbalara atıldığını daha az bildiğini ifade etmiştir ($\chi^2=18.36$, $p=0.005$). Poliklinikler ve rotasyon olarak tüm birimlerde çalışanlar tıbbi atıklar için kullanılan torbalar en fazla hangi oranda doldurulduğunu daha az bildiğini ifade etmiştir ($\chi^2=24.18$, $p=0.001$). Çalışılan birim sağlık çalışanlarının atıklar konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmesini, tıbbi atıklarla ilgili eğitim almasını, birimde atıkların kaynağına göre ayrı renk poşetlere atıldığını bilmesini, tıbbi atıkların hangi renk torbalara atıldığını bilmesini ve belirli aralıklarla atıklar konusunda hizmet içi eğitim verilmesinin önemine inanmasını etkilememektedir ($p>0.05$) (Tablo 7).

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma kapsamına alınan sağlık çalışanlarının %74.0'ını kadınlar, %26.0'ını erkekler oluşturmaktadır (Tablo 1). Araştırma bulgumuzla uyumlu olarak Hasçuhadar ve arkadaşlarının (2007) "Ankara Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi personelinin tıbbi atık konusunda bilgi düzeyi" çalışmasında %64.0'ını kadınlar, %36.0'ını erkekler oluşturmaktadır (Hasçuhadar vd., 2007). Ulutaşdemir ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında %62.5'ini kadın, %37.5'ini erkek oluşturmaktadır (Ulutaşdemir vd., 2015). Yıldırım ve arkadaşlarının çalışmasında %65.1'ini kadın, %31.8'ini erkek oluşturmaktadır (Yıldırım vd., 2015). Ege'nin (2009) "Adana İli tıbbi atık yönetimi; sorunlar ve çözüm önerileri" çalışmasında %60.0 kadın, %40.0 erkek oluşturmaktadır (Ege, 2009). Yazgan ve arkadaşlarının (2014) çalışmasında %59.4'ünü kadın, %40.6'sını erkek oluşturmaktadır (Yazgan vd., 2014). Bu durum toplumda kadın sağlık çalışanlarının fazla olmasından kaynaklanabilir. Sağlık çalışanlarının %58.2'si 41 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır (Tablo 1). Araştırma bulguları ile uyumlu olarak yapılan araştırmalarda bu yaş grubunun yüzdeleri; Erşan ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında bu yaş grubu %48.3 olarak saptanmıştır (Erşan vd., 2013). Ataşalan ve Ulutaşdemir (2016) çalışmasında bu yaş grubu %55.0 olarak saptanmıştır (Ataşalan ve Ulutaşdemir, 2016). Bu durum ülkemiz nüfus yapısıyla ve sağlık çalışanlarının aktif olarak çalışma yaş gruplarıyla eş değerlik göstermektedir. Bu araştırmada sağlık çalışanlarının %35.7'si önlisans, %26.0'ı lisans mezunu olduklarını ifade etmiştir (Tablo 1). Bu bulgular ile birebir olarak Akbolat ve arkadaşlarının (2011) çalışmasında %37.6'sının önlisans ve %25.2'sinin lisans mezunu saptanmıştır (Akbolat vd., 2011). Hasçuhadar ve arkadaşlarının (2007) çalışmasının %54.7'sini yükseköğretim düzeyinde sağlık çalışanı oluşturmaktadır (Hasçuhadar vd., 2007). Cansaran'ın (2010) çalışmasında bu oran %41.0 ile önlisans, %18.0 ile lisans olarak saptanmıştır (Cansaran, 2010). Bu bildirimler birbirine çok yakın olup ülkemizdeki sağlık çalışanlarının profili ile örtüşmektedir. Eğitim düzeyi sağlık çalışanlarının tıbbi atıklarla ilgili bilgi düzeylerini doğrudan etkileyebilir.

Araştırma kapsamına alınan sağlık çalışanlarının mesleklerine göre dağılımına bakıldığında en fazla %48.5 oranla hemşireler oluşturmaktadır (Tablo 2). Çalışmamızla uyumlu olarak Özder ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında da %50.4'ünün hemşire olduğu saptanmıştır (Özder vd., 2013). Akbolat ve arkadaşlarının (2011) çalışmasında bu oran %62.0'dır (Akbolat vd., 2011). Bu durum sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunu hemşirelerin oluşturmasından ve tıbbi atıkların üretim, ayrıştırma diğer tıbbi atık aşamalarında hemşirelerin maruziyetlerinin fazla olmasından kaynaklanabilir. Sağlık çalışanlarının %78.1'i 10 yıl ve üzeri çalıştığını ifade etmiştir (Tablo 2). Akkösenin (2015) çalışmasında bu oran %63.0 olarak saptanmıştır (Akköse, 2015). Bu durumun nedeni, personelin çalıştığı kurumu sahiplenerek benimsemesi, kurumun maddi manevi çıkarlarını düşünerek hareket etmesi ve dolayısıyla aynı kurumda çalışma düşüncesi olabilir. Bu araştırmada sağlık çalışanlarının %44.4'ünün kliniklerde çalıştığı saptanmıştır (Tablo 2). Bu oran Akbolat ve arkadaşlarının (2011) çalışmasında %52.5'dir (Akbolat vd., 2011). Ulutaşdemir ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında ise bu oran %49.2'dir (Ulutaşdemir ve arkadaşlarının (2015)). Literatürdeki bu bulgular klinikte çalışanların çoğunluğu oluşturduğunu göstermektedir. Hastane birimlerinin çalışma dağılımına bakıldığında en fazla kliniklerde çalışanların olduğu söylenebilir.

Araştırmamızda sağlık çalışanlarının %98.0'ı kurumda atık birim sorumlusunun var olduğunu bildiğini ifade etmiştir (Tablo 3). Araştırma bulgumuza benzer olarak Rahman ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında Elazığ ilindeki sağlık kuruluşlarının %61.5'inde atıkların toplanmasından sorumlu personel bulunduğu saptanmıştır (Rahman vd., 2009). Araştırma bulgumuzun aksine Ege'nin (2009) çalışmasında bu oran %42.0 olarak bulunmuştur (Ege, 2009). Cansaran'ın (2010) çalışmasında bu oranın %38.0 olduğu tespit edilmiştir (Cansaran, 2010). Araştırma yapılan hastanede atık birim sorumlusunun görevini yaptığı ve bunu hastane personeline yansıttığı söylenebilir. Araştırmamızda sağlık çalışanlarının tıbbi atık torba özelliklerinden olmayana bilme oranı %94.4 olarak bulunmuştur (Tablo 3). Çalışmamıza benzer olarak İncesu ve Evirgen'in (2017a) "Ağız ve diş sağlığı hizmetleri çalışanlarının atıklar konusunda bilgi düzeylerinin belirlenmesi" çalışmasında ise bu oran %76.7'dir (İncesu ve Evirgen, 2017a). İncesu ve Evirgen'in (2017b) "Sağlık çalışanlarının hastane atıkları konusunda bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi ve atık minimizasyonu: Konya Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliği Örneği" çalışmasında bu oran %83.0'dır (İncesu ve Evirgen, 2017b). Torbaların renkleri tıbbi atıkların diğer atıklardan görsel olarak ayrılmasının en önemli göstergesidir. Bu oranın yüksekliği çalışanların tıbbi atık torbasının özelliklerine dair teorik bilgilerinin yüksekliğini gösterebilir. Sağlık çalışanlarının kurumda tıbbi atığın toplanıp taşınmasının kim tarafından yürütüldüğünü bilenlerin oranı %95.9 olarak saptanmıştır (Tablo 3). Çalışmamızla uyumlu olarak Cansaran'ın (2010) çalışmasında bu oran %69.7'si özel temizlik elemanları, %30.3'ü hastane temizlik elemanları olarak saptanmıştır (Cansaran, 2010). Araştırma yapılan hastanenin temizlik hizmetini özel şirket yürütmekte olup, bu şirketin çalışanlarından görevlendirilen toplama, taşıma ve depolama konusunda eğitim verilen kişilerin sorumluluklarını yerine getirdikleri söylenebilir. Araştırmada sağlık çalışanlarının tıbbi atık toplayan personelin özel kıyafet giydiğini bilme oranı %99.5 olarak tespit edilmiştir (Tablo 3). Araştırma bulgumuza uyumlu olarak Ergin ve arkadaşlarının (2017) çalışmasında merkez laboratuvar çalışanlarının %94.9'u, semt polikliniklerinde çalışanlarının %69.6'sı evet yanıtını verdiği saptanmıştır (Ergin vd., 2017). Cansaran'ın (2010) çalışmasında bu oran %89.0, Ege'nin (2009) çalışmasında ise bu oran %52.0 olarak saptanmıştır (Ege, 2009, Cansaran, 2010). Araştırma yapılan hastanede bu iş için görevli personelin yönetmeliğe uygun davranış sergilediği sonucuna varılabilir. Sağlık çalışanlarının tıbbi atıkların belirli bir zamanda toplandığını bilme oranı %99.5 olarak saptanmıştır (Tablo 3). Araştırma yapılan hastanede sabahları 07.00-08.00 saatleri arasında ve öğleden

sonra 14.30- 15.30 saatleri arasında tıbbi atığın toplandığı tespit edilmiştir. Çalışanların bu konuda bilinçli olduğunu ve teslim fişi ile tıbbi atıkların tartılarak alınması farkındalıklarını etkilemiş olabileceği söylenebilir. Araştırmamızda sağlık çalışanlarının atık yönetimi konusunda etkin bir denetim yapıldığını ifade etme oranı %92.3 olarak saptanmıştır (Tablo 3). Çalışmamızla uyumlu olarak İncesu ve Evirgen'in (2017a) çalışmasında bu oran %96.0 bulunmuştur (İncesu ve Evirgen, 2017a). İncesu ve Evirgen'in (2017b) bir diğer çalışmasında bu oran %91.8 olarak saptanmıştır (İncesu ve Evirgen, 2017b). Çalışmamızın aksine Akköse'nin (2015) çalışmasında bu oran %51.0 olarak tespit edilmiştir (Akköse, 2015). Ege ve Budak'ın (2012) çalışmasında katılımcıların %31.0'ı denetimin yeterli olduğunu belirtmiştir (Ege ve Budak, 2012). Hastanede atık birim sorumlusunun denetimlerde bulunması atık yönetimini olumlu yönde etkilemiş olabilir.

Sağlık çalışanlarının kurumda tıbbi atıklarla ilgili yaşanan sorunlarda en fazla depolama sırasında karşılaşılan sorunların oranı %86.7 olarak tespit edilmiştir (Tablo 4). Çalışmamızın aksine Akköse'nin (2015) çalışmasında bu oran %12.0, Tayran ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında ise bu oran %16.0'dır (Tayran vd., 2012; Akköse, 2015). Toplama, taşıma ve depolama sırasında yaşanan sorunlar bu işi yapmakla görevli personelin sorumluluklarını yerine getirmemesinden kaynaklanabilir.

Kurumda tıbbi atıklarla ilgili karşılaşılan sorunlara çözüm önerilerinden en yüksek idari yaptırım uygulanmasının oranı %75.0 olarak saptanmıştır (Tablo 5). Çalışmamıza benzer olarak Ege'nin (2009) çalışmasında 1'den 5'e kadar derecelendirme yapılmış ve (1) en azdan en fazlaya doğru (5) oluşturulmuş ve 2.94 oranında (%58.8) idari yaptırımlar uygulanması olarak derecelendirilmiştir (Ege, 2009). Araştırma bulgumuzun aksine Kaya'nın (2016) çalışmasında bu oran %3.9 olarak tespit edilmiştir (Kaya, 2016). Sağlık çalışanları en çok idari yaptırım uygulanmasının gerekliliğini ifade ederek idarenin bu konuda eksikliğine ve önemine dikkat çektiği düşünülebilir.

Kadın sağlık çalışanları atık yönetim ilkelerini ($\chi^2=5.36$, $p=0.02$), evsel atık torbalarının rengini ($\chi^2=5.08$, $p=0.02$), tehlikeli atıkların toplandığı renk torbalarını ($\chi^2=4.23$, $p=0.04$), belirli aralıklarla atıklar konusunda hizmet içi eğitim verilmesini ($\chi^2=5.74$, $p=0.01$) erkeklere göre daha fazla bildiğini ifade etmiştir (Tablo 6). Araştırmamıza uyumlu olarak literatürde çeşitli kaynaklara rastlanmıştır. Yazgan ve arkadaşları (2013) da çalışmasında kadınların atık yönetim ilkelerini daha yüksek oranda bildiği bulunmuştur (Yazgan vd., 2013). Er ve arkadaşlarının (2015) "Bir üniversite hastanesinde sağlık çalışanlarının tıbbi atık bilgi düzeyinin değerlendirilmesi" çalışmasında kadın çalışanların erkeklere göre daha fazla atıklar konusunda bilgiye sahip olduğu bulunmuştur (Er vd., 2015). Kaya'nın (2016) çalışmasında kadın çalışanların bilgi düzeyleri daha yüksek saptanmıştır (Kaya, 2016). Bu durum kadın sağlık çalışanlarının atıklar konusunda daha eğitilmiş olduğunu gösterebilir. Araştırmamızda, kadın sağlık çalışanların evsel atıkların atıldığı torba rengini erkeklerden daha yüksek bildiği saptanmıştır (Tablo 6). Ergin ve arkadaşlarının (2017) "Biyokimya ve mikrobiyoloji laboratuvar personelinin tıbbi atık yönetimi konusundaki farkındalığı" çalışmasında bu oran %96.1'dir (Ergin vd., 2017). İncesu ve Evirgen'in (2017b) çalışmasında %75.9 bulunmuştur (İncesu ve Evirgen, 2017b). Bu durum kadın çalışanların sayılarının erkeklere göre fazla sayıda ve bu konuda daha duyarlı olmalarından kaynaklanabilir. Araştırmada, tehlikeli atık torba rengini kadın sağlık çalışanlar daha fazla bilmektedir (Tablo 6). Literatürde tehlikeli atık torba rengi ile cinsiyetin değerlendirildiği çalışmalara rastlanılmamıştır. Kadın sağlık personelinin atıklar ile ilgili teorik bilgilerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Araştırmamızda, belirli aralıklarla atıklar konusunda hizmet içi eğitim verilmesinin önemine en yüksek kadın çalışanların inandığı bulunmuştur (Tablo 6). Çalışmamıza benzer olarak Çamözü ve Kitiş'in (2011) çalışmasına katılanlar hizmet içi eğitimi gerekli gördüğünü ifade etmiştir (Çamözü ve Kitiş, 2011). Bu durum daha çok kadın çalışanların yaptıkları işin öneminin farkında olduklarını gösterebilir.

Hastane atıklarının kaynağında ayrıştırılmasını önemseyenlerin en fazla klinikler, poliklinikler, acil servis, yoğun bakım, ameliyathane ve rotasyon olarak tüm birimlerde çalışanların olduğu bulunmuştur (Tablo 7). Doğan ve Göktaş'ın (2017) çalışmasında atıkların ayrıştırılmasının önemsenmesine doğru yanıt oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Doğan ve Göktaş, 2017). Bu birimlerdeki sağlık çalışanlarının atıklara maruziyetlerinin direkt ve yüksek oranda olması, sağlık çalışanlarının duyarlılıklarını etkin kılmış olabilir. Poliklinikler, laboratuvar, acil servis ve yoğun bakım birimlerinde çalışanlarının en yüksek atık yönetim ilkelerini eksiksiz uyguladıkları tespit edilmiştir (Tablo 7). Çalışmamızın aksine Yazgan ve arkadaşlarının (2014) çalışmasında tüm çalışanların atık konusundaki yazılı düzenlemelere uyma düzeyi düşük bulunmuştur (Yazgan vd., 2014). Bu birimlerde çalışanların birimlerini hassas ve yoğunluğunu dikkate alarak atık yönetimi konusunu özümstedikleri ve etkin olarak yerine getirdikleri düşünülebilir.

Bu çalışmada daha çok klinikler, acil servis, yoğun bakım ve rotasyon olarak tüm birimlerde çalışanları, atıkların kaynağında etkin bir ayrıştırma işlemine tabi tutulması ile kurumun bu konudaki giderlerinin azalacağını ifade etmiştir (Tablo 7). Tıbbi atık yönetiminin özelleştirilmesi ile birlikte bertaraf teknolojileri yaygınlaşmaya başlamış, bu da tıbbi atıkların taşınması ve bertarafı için ödenen ücretlerin artmasına neden olmuştur. Artış gösteren bu maliyetler, sağlık tesislerinin, atıkların azaltılması ve geri dönüşümün sağlanmasında personel alışkanlıklarını değiştirmek için eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının zorunlu olmasını gerektirmiş olabilir. Araştırmamızda en çok klinikler, laboratuvar ve yoğun bakım çalışanlarının tehlikeli atıkların atıldığı torba rengini bildikleri saptanmıştır (Tablo 7). Tehlikeli atıkların son yıllarda denetimine ve eğitimine önem verilmesi, hassas ve yoğun olan bu birimlerde çalışanları etkilemiş olabilir. Araştırmada

daha çok klinikler, laboratuvar, yoğun bakım ve ameliyathane çalışanları tıbbi atık torbalarının en fazla hangi oranda doldurulması gerektiğini bildiklerini ifade etmişlerdir (Tablo 7). Çamözü ve Kitiş'in (2011) "Hastane temizlik hizmetleri personelinin tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve depolanması ile ilgili bilgi ve uygulamalarının belirlenmesi" çalışmasında tüm katılımcıların %78.7'sinin doğru cevap verdiği görülmektedir (Çamözü ve Kitiş, 2011). Bu birimlerde tıbbi atık miktarının fazla olması ve bu konudaki eğitimin etkili olması farkındalık yaratmış olabilir.

Sonuç olarak; Bu araştırmada sağlık çalışanlarının tıbbi atık yönetimi konusunda bilgi düzeyleri yüksek bulunmuştur. Sağlık çalışanlarının meslek grupları olarak bilgi düzeyleri incelendiğinde; doktor, hemşire-ebe, sağlık memuru, laboratuvar teknikeri ve temizlik elemanlarının; anestezi teknikeri ve fizik tedavi teknikerlerine göre tıbbi atık bilgi düzeyleri yüksek olarak tespit edilmiştir. Özellikle erkek sağlık çalışanları, anestezi teknikeri ve fizik tedavi teknikerleri başta olmak üzere tüm sağlık çalışanlarına yönelik tıbbi atıklar konusunda hizmet içi eğitim ve seminer düzenlenerek bilgi düzeyleri artırılmalı, hastane yönetimi tarafından tıbbi atık konusunda idari yaptırım uygulamalıdır.

Kaynakça

- Akbolat, M., Işık, O., Dede, C., & Çimen, M. (2011). Sağlık çalışanlarının tıbbi atık bilgi düzeyleri. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 131-140.
- Akcan, A. (2012). *Samsun'da tıbbi atık yönetiminin incelenmesi ve maliyet bileşenleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Akkaya, S. E. (2015). *Samsun ili tıbbi atık yönetimi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Akköse, N. (2015). *Sağlık kurumlarında tıbbi atık yönetimi (Denizli Serinhisar ve Çardak İlçeleri Örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ataşalan, E., & Ulutaşdemir, N. (2016). Aile sağlığı merkezlerinde çalışma ortamı kaynaklı risklerin hekim dışı sağlık çalışanlarında iş stresine etkisi. *Uluslararası Hakemli İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Dergisi*, 1, 26-38.
- Çamözü, E., & Kitiş Y. (2011). Hastane temizlik hizmetleri personelinin tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve depolanması ile ilgili bilgi uygulamaların belirlenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(6), 631-640.
- Cansaran, D. D. (2010). *Çevre-sağlık ilişkisi ekseninde tıbbi atık yönetimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, P., & Göktepe, S. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin hastane atıklarının yönetimine ilişkin bilgi düzeyleri. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 18, 94-99.
- Ege, H. (2009). *Adana İli tıbbi atık yönetimi; sorunlar ve çözüm önerileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Ege, H., & Budak, F. (2012). Adana İli tıbbi atık yönetimi; sorunlar ve çözüm önerileri. *Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 27, 5.
- Er, H., Abacıgil, F., Çabacı, B., Okyay, P., & Beşer, E. (2015). *Bir üniversite hastanesinde sağlık çalışanlarının tıbbi atık bilgi düzeyinin değerlendirilmesi*. Konya: 5-9 Ekim 2015 18. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı, 494-495.
- Ergin, M., Erdoğan, S., & Erel, Ö. (2017). Biyokimya ve mikrobiyoloji laboratuvar personelinin tıbbi atık yönetimi konusundaki farkındalığı. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 74(2), 129-138.
- Erşan, E. E., Yıldırım, G., Doğan, O., & Doğan, S. (2013). Sağlık çalışanlarının iş doyumu ve algılanan iş stresi ile aralarındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(2), 115-121.
- Hasçuhadar, M., Kaya, Z., Şerbetçioğlu, S., Arslan, T., & Altınkaya, S. (2007). Ankara Atatürk Eğitim Araştırma Hastanesi personelinin tıbbi atık konusunda bilgi düzeyi. *Turkish Medical Journal*, 1, 38-144
- İncesu, E., & Evirgen, H. (2017a). Ağız ve diş Sağlığı hizmetleri çalışanlarının atıklar konusunda bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(1), 59-71.
- İncesu, E., & Evirgen, H. (2017b). Sağlık çalışanlarının hastane atıkları konusunda bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi ve atık minimizasyonu: Konya Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliği örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 56-64.
- Kaya, T. (2016). *Diş tedavi merkezlerinde tıbbi atık yönetimi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Kaymak, G. (2014). *Sağlık kurumlarında tıbbi atık yönetimi (Kocaeli ili, Kamu Hastaneleri örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özder, A., Teker, B., Eker, H. H., Altındis, S., Kocaakman, M., & Karabay, O. (2013). Sağlık yöneticileri için tıbbi atık yönetimi eğitimi bir gereklilik mi? *Çevre Sağlık Bilim ve Mühendislik Dergisi*, 11-20.
- Rahman, S., Açık, Y., Gülbayrak, C., Erhan, D., Nazlıer, K., & Deveci, S. E. (2009). Sağlık kuruluşlarının tıbbi atık toplama, depolama ve bertaraf etme yöntemleri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(11), 3-14.
- Tayran, N., Parlar, E., Kutlu, L., Yurtseven, E., & Bağdatlı, Y. (2012). *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi hemşirelerinin atık yönetimine uyumlarının değerlendirilmesi*. İstanbul: 29-30 Kasım 2012 I. Ulusal Sağlık Kuruluşları Çevre Yönetimi Sempozyum Kitabı, 57-60.
- Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (2017). T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı. T.C. Resmi Gazete Tarih: 25.01.2017, Sayı: 29959.
- Ulutaşdemir, N., Balsak, H., Berhuni, Ö., Özdemir, E., & Ataşalan, E. (2015). The impacts of occupational risks and their effects on work stress levels of health professional (The sample from the southeast region of Turkey). *Environmental Health and Preventive Medicine*, 20(6), 410-421.
- Verma, L. K., Mani, S., Sinha, N., & Rana, S. (2008). Biomedical waste management in nursing homes and smaller hospitals in Delhi. *Waste Management*, 28, 2723-2734.
- World Health Organization. (2000). *MDI/EIP marketing and dissemination, wastes from health care activities*, Genova [online: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs253/en/>], Accessed 10 November 2020.
- Yazgan, M., Kalaycı, N., Kayhan, C. B., & Tuna, E. (2014). Turgutlu ilçe devlet hastanesi tıbbi atık yönetimi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 7(1), 1-20.
- Yıldırım, Z., Yolcu, N., Yiğit, Y., Dönmez, M., & Topçu, B. (2015). Tekirdağ ili kamu hastanelerindeki sağlık çalışanlarının iş doyum düzeylerinin değerlendirilmesi. *International Anatolia Academic Online Journal Scientific Science*, 3(1), 8-18.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study aims to reveal the knowledge levels of healthcare workers in medical waste management at Yavuz Selim Bone Diseases and Rehabilitation Hospital in Trabzon.

Methods

The study was conducted at Yavuz Selim Bone Diseases and Rehabilitation Hospital in December 2016- January 2017 in Trabzon. The participants were the healthcare workers employed at the hospital (248 employees). During the study the number of the participants were 196 because some were off, some had health problems and some rejected to be a participant in the study. The data were collected using demographic features, and a questionnaire including the attitudes, awareness and manner of the participants about the medical waste. Ethics committee approval was gained from the Kanuni Training and Research Hospital Clinical Research Ethical Committee (Dated 08.24.2016 and numbered 2016/39) and institutional approval was gained from the General Secretary of Trabzon Public Hospitals where the research was conducted on 12.05.2016. In finding an answer to the main research problem, the SPSS 20.0 package program was used. The frequencies of the answers given to the questions, validity percentages and Pearson chi-square test results are shown on the tables. The significance level was accepted as 0.05 for all the tests.

Findings

74.0 per cent of the participants were female (145 person) and 26 per cent were male (51 person). The average age was 39.31 ± 5.67 (min:22, max:56). 93.3 per cent of the Healthcare workers had sufficient information about the medical waste. 98.4 per cent of them stated that it is important to separate the waste at its source. In this study, it was determined that the highest problems met by the participant health professionals about the medical waste were in storage (86.7%) and management of the wastes (80.6%). As a solution to these problems, the health professionals mostly (75%) suggested imposing sanctions.

Conclusion

The findings showed that the female employees had higher scores than the male employees about “obeying the waste management principals, and placing the domestic waste into the right colour bag”. Also the female participants believed “the importance of inservice training about medical waste” more than the male participants. The knowledge levels of all of the health professionals, particularly those of the male health professionals, anesthetists, and physical therapy aides, should be increased by organizing in-service trainings and seminars about medical wastes and administrative sanctions should be imposed by the hospital managements.

Bebeklerin Sağlığı ve Gelişimi ile ilgili Geleneksel Uygulamalar ¹

Traditional Applications on The Health and Development of Babies

Figen Gürsoy², Fatih Aydođdu³, Burçin Aysu⁴, Neriman Aral⁵

Öz

Annelerin bebek sağlığı ve gelişimi ile ilgili geleneksel uygulamalarda buldukları bilinmektedir. Bu uygulamalar şehirden şehre değişmekte, kültür doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durum çocuk gelişimi ve sağlığı alanında çalışan pek çok disiplini yakından ilgilendirmektedir. Çünkü bebeklere doğru müdahalelerde bulunma ve annelerin bu müdahalelerinin nedenlerini anlama ve rehberlik etme noktasında annelerin bebeklerin sağlığı ve gelişimi ile ilgili uygulamalarının belirlenmesi önemli görölmektedir. Araştırmada annelerin bebeklerinin bakımı, hastalıklardan korunması ve sağlıklı olması için yaptıkları geleneksel uygulamaların belirlenmesi ve geleneksel uygulamaları ile yaş, çocuk sayısı, öğrenim düzeyi, çalışma durumu, eşin ailesiyle birlikte yaşama durumu ve bilgi kaynakları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde öğrenim gören, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde yaşayan öğrenciler aracılığıyla ulaşılan 230 anne dahil edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen Anket Formu kullanılmıştır. Anket Formunda annelerin bebeklerinin sağlığının korunması ve gelişiminin desteklenmesi ve hastalıkların tedavisinde yaptıkları uygulamalar gibi konularda geleneksel uygulama ve inanışlarının neler olduğunu belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Bulgular: Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde annelerin bebeklerin bakımı konusundaki geleneksel uygulamalara yer verme durumlarının yaş, çocuk sayısı ve bilgi kaynaklarına göre değiştiği, bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusundaki geleneksel uygulamalarının ise öğrenim durumu, eşin ailesiyle birlikte yaşama ve bilgi kaynaklarına göre farklı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca annelerin bebeklerin bakımı, hastalıklardan korunması ve sağlıklı olmaları konusunda farklı geleneksel uygulamalara yer verdikleri saptanmıştır. Sonuç: Annelerin bebek bakımında geleneksel uygulamalara yer verme durumlarının çeşitli değişkenlere göre farklılaştığı ve farklı uygulamalara yer verdikleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bebek, Bebek Sağlığı, Geleneksel Uygulamalar, Kültür, Gelenek

Abstract

It is known that mothers perform traditional practices about their babies' health and development. Such practices vary from one city to other and shape in accordance with culture. This situation closely interests many disciplines regarding child development and child health. It is because of the fact that it is regarded important to determine mothers' practices about their babies' health and development in order to understand the reason behind the mothers' practices and guide them about this subject so that they can treat their babies correctly. In the study, it was aimed to determine the traditional practices of mothers to care for their babies, protect them from diseases and to be healthy, and to examine the relationship between traditional practices and age, number of children, education level, working status, living with the spouse's family and sources of information. The study included 230 mothers reached by students studying at Erzincan Binali Yıldırım University, whose family lived in the provinces of the Eastern and Southeastern Anatolia Region. Semi-Structured Interview Form developed by the researchers was used as the data collection tool. In the form, there were questions to determine the traditional practices and beliefs, which were used by the mothers for protecting their babies' health, supporting their babies' development and curing the diseases, in the cities where students live. When the findings obtained from the study were analyzed, it was determined that the mothers' inclusion of traditional practices in the care of babies varies according to age, number of children and information sources, and the traditional practices of babies in terms of protection and health are different according to their educational background, spouse's family and information sources. In addition, it was determined that mothers included different traditional practices in terms of babies' care, protection from diseases and health. It can be said that the situation of mothers including traditional practices in baby care varies according to various variables and they include different practices.

Keywords: Baby, Baby Health, Tradition Practices, Culture, Tradition

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 07 / 12 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Bu araştırma "Gümüşhane/Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2020" kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakóltesi, gursoy.f@gmail.com, 0000-0002-6199-4021.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, faydogdu1985@gmail.com, 0000-0001-5123-0824.

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakóltesi, burcinaysuu@gmail.com, 0000-0003-3881-191X.

⁵ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakóltesi, aralneriman@gmail.com, 0000-0002-9266-938X.

Giriş

Kültür, insanın sahip olduğu ortak değerleri, gelenek ve görenek gibi normları ifade etmektedir. Ailenin üyeleri belirli değerler, inançlar, gelenekler oluştururlar. Bu yönüyle aile kültürün en küçük birimidir. Kültürü anlamak, aile rollerini, yapısını, çocuk yetiştirme tutumlarını, geleneksel sağlık uygulamalarını anlamının önemli bir parçasıdır (Aral vd., 2018; Aral ve Arslan Kılıçoğlu, 2018; Aral, Gürsoy ve Aysu, 2015; Coehlo ve Manoogian, 2020). Kültürel farkındalık, kültürel değerlerin, bilginin ve davranışların kendi kendini keşfetmesiyle başlayıp, ailelerin sağlık inançlarını, değerlerini, bilgilerini ve davranışlarını fark edebilmektir (Aral ve Arslan Kılıçoğlu, 2018; Coehlo ve Manoogian, 2020). Sağlık profesyonelleri için, aileler hakkında daha fazla bilgi edinmek, aileler ve profesyoneller arasında kültürdeki farklılığa ilişkin anlayışı arttıracak ve sağlık profesyonellerinin aileler hakkında çalışırken kültürel yeterliliğe sahip olmamalarından dolayı ortaya çıkabilecek sorunları önleyebilecektir (Coehlo ve Manoogian, 2020). Sağlık alanında yapılan çalışmalar da bu görüşü desteklemiştir; biyolojik ve fiziksel etmenlerin sağlık üzerindeki etkileri yanında sosyal ve kültürel nedenlerin de sağlığı etkilediği vurgulanmıştır. Çocuğun doğuştan sahip olduğu kalıtsal özellikler, anatomik ve fonksiyonel yapısı yanında, içinde yaşadığı toplumun çocuk yetiştirme tutumları, bakımda tercih edilen uygulamalar çocuk sağlığını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir (Aral ve Sağlam, 2013; Erdem, 2011).

Annelerin bebek sağlığı ve gelişimi ile ilgili geleneksel uygulamalarda buldukları bilinen bir gerçek olup birçok çalışmada ortaya konmuştur (Bölükbaş vd., 2009; Buser vd., 2020; Çalışkan ve Bayat, 2011; Çınar vd., 2015; Eğri ve Gölbaşı, 2007; Karabulutlu, 2014; Uğurlu vd., 2013). Bu uygulamalar kültür doğrultusunda şekillenmekte ve şehirden şehre değişmektedir. Yenidoğan, bebek ve küçük çocukların sağlıklı büyüyüp gelişebilmelerinde doğru uygulama ve yaklaşımlar, uygun ortamın oluşturulması gerekmektedir. Bebek, yetişkin bakımına ihtiyaç duymakta, uygun ve doğru bir bakım verilmezse sağlığını kaybedebilmektedir (Deniz ve Özer, 2012). Örneğin birçok yöremizde yenidoğanı tuzlama geleneğinin, bebek cildinin hassas olmasından dolayı ağrıya, deride kızarıklığa, derinin bütünlüğünün bozulmasına ve vücuttan sıvı kaybına neden olabileceği için sağlığa zararlı bir uygulama olduğu belirtilmektedir. Bebekte hastalık oluşması halinde ise geleneksel uygulamalara başvurulması, bebeğin sağlığı olumsuz etkilenmektedir. Böyle bir durumda geç kalınmadan bebeğin doktora götürülmesi gerekmektedir (Uğurlu vd., 2013). Bebek bakımında uygulanan, yararı olmayan geleneksel uygulamalar, bebeklerin hastalanmalarına, bebekte enfeksiyon gelişmesine veya herhangi bir tedavi sürecinin uzaması gibi sorunlara neden olabilmekte, bu durum da bebeklerin sağlığı ve gelişimini doğrudan etkilemektedir (Shrestha vd., 2016; Sivri ve Karataş, 2015). Bu nedenle bebekleri hastalıklardan korumanın ne anlama geldiği, bu dönemlere yönelik yapılan geleneksel uygulamaların neler olduğu, bu dönemde sağlık hizmeti alınmasının önündeki geleneksel engellerin tanımlanması gerekmektedir. Toplumlar tarafından kullanılan geleneksel inanç ve uygulamaların bilinmesi, bunlarla ilgili olumsuzlukların önlenmesi, olmayanların ise korunması ve kültürel özellikler ile geleneklere sahip çıkılması açısından çok önemlidir (Al-Sagarat ve Al-Kharabsheh, 2017; Sivri ve Karataş, 2015).

Bebeklerin sağlıklı gelişip gelişmediklerini anlamak için gelişim özelliklerini bilmek, büyüme, gelişme ile birlikte bakım uygulamalarını da izlemek gerekmektedir (Acar, 2017). Bebeklere doğru müdahalelerde bulunma, bu müdahalelerinin nedenlerini anlama ve rehberlik etme konusunda annelerin bebeklerin sağlığı ve gelişimi ile ilgili uygulamalarının belirlenmesi önemli görülmektedir. Geleneksel inanç ve uygulamalar ile ilgili geniş çaplı bir çalışma bulunmamakta olup (Sivri ve Karataş, 2015) yapılan araştırmaların il düzeyinde yapıldığı (Uğurlu vd., 2013; Çınar vd., 2015; Eğri ve Gölbaşı, 2007; Karabulutlu, 2014) ve genellikle hemşirelik bakımı gibi tek bir disiplin (Bölükbaş vd., 2009; Uğurlu vd., 2013, Karabulutlu, 2014; Zeyneloğlu ve Kısa, 2018) üzerinde durulduğu görülmektedir. Bebeklerin sağlığını etkileyen faktörlerin bilinmesi çocuk sağlığının geliştirilmesi için stratejilerin geliştirilmesinde önemlidir (Erdem, 2011). Bebeklerin ve annelerin bütüncül olarak değerlendirilmesi, annelerin bebeklerine uyguladıkları geleneksel uygulamaların belirlenmesi, geleneksel uygulama yapma nedenlerinin de belirlenmesi, sağlığa zarar verebilecek türdeki geleneksel uygulamaları ve bunların getireceği riskleri azaltabilmeyi sağlayabilir (Sis Çelik vd., 2012).

1. Problem ve Alt Problemler

Bebek bakımı ve sağlığı konusundaki geleneksel uygulamaların; doğum öncesi dönemden itibaren çocukluk çağı boyunca ailelere uygun yaklaşım göstererek aile merkezli yaklaşımlarla bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti sunan, çocuklar için gelişimi destekleyici uygun destek ve müdahale programlarını çocuk, aile ve profesyonellere yönelik olarak oluşturma hizmetlerini yerine getiren, kendi kültürünü koruyan ve evrensel değerlere sahip çocuk gelişimcilerin de içinde bulunduğu tüm sağlık profesyonellerini yakından ilgilendirmektedir. Bu anlamda konuya bütüncül bakış açısı ile bakılması, tüm disiplinlerin ortak bir bakış açısı oluşturması önemli görülmektedir. Ayrıca araştırmanın il düzeyinde değil, daha geniş bir perspektifi ele alması nedeniyle de örnek niteliğinde olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncelerden hareketle araştırmada annelerin bebeklerin sağlığı ve gelişimi ile ilgili geleneksel uygulamalarının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Tipi

Annelerin bebeklerinin bakımı, hastalıklardan korunması ve sağlıklı olması için yaptıkları geleneksel uygulamaların belirlenmesi ve geleneksel uygulamaları ile yaş, çocuk sayısı, öğrenim düzeyi, çalışma durumu, eşin ailesiyle birlikte yaşama durumu ve bilgi kaynakları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modellerinde amaç geçmişte veya halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemektir (Karasar, 2012).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunun seçilmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde öğrenim gören, ailesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan öğrenciler aracılığıyla ulaşılan, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden anneler dahil edilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan 23 ilden 10'ar kişi olmak üzere toplam 230 anne oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları-Geçerlik ve Güvenirlik Bilgileri

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan anket formu ile toplanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde annelerin yaşı, çocuk sayısı, öğrenim düzeyi, çalışma durumu, eşin ailesiyle birlikte yaşama durumu ve bebek bakımıyla ilgili bilgi kaynaklarını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, annelerin bebek bakımında geleneksel uygulamalar yapıp yapmadıkları, bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları içi ne gibi geleneksel uygulamalar yaptıklarını belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Anket formu geliştirildikten sonra alanında iki uzmana gönderilmiş, verilen dönütler sonrası forma son hali verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmaya dahil edilen annelere üniversite öğrencileri aracılığıyla ulaşılmış ve Google Form üzerinden gönderilen anket formunu doldurmaları istenmiştir. Form üzerinde araştırmanın amacı ve gizliliği ile ilgili bilgilere yer verilmiş, araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan etmeleri istenmiştir.

2.5. Verilerin Değerlendirilmesi ve Araştırmanın Etik Yönü

Veriler toplanmadan önce Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsani Araştırmalar Etik Kurulundan etik kurul izni alınmıştır (30/06/2020, Protokol no:06/16). Sonrasında annelerden yazılı onam alınmıştır. Çalışmanın verileri toplandıktan sonra veriler SPSS programına işlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen 21 annenin verileri uygun doldurmadığı belirlenmiş ve bunlar araştırma dışında tutulmuştur. Geriye kalan 209 annenin 187'sinin bebek bakımıyla ilgili geleneksel uygulamalara yer verdiği, 163'ünün ise bebeklerin hastalıklardan korunması ve sağlıklı olması konusunda geleneksel uygulamalar yaptığı belirlenmiştir. Araştırmada annelerin geleneksel uygulamalara yer verme durumlarının yaş, çocuk sayısı, öğrenim düzeyi, çalışma durumu, eşin ailesiyle birlikte yaşama durumu ve bilgi kaynaklarına göre değişip değişmediği Khi-Kare testi ile belirlenmiştir. Geleneksel uygulamalara yer veren annelerin verdikleri cevapların analizi ise betimsel analiz yapılarak çözümlenmiştir. Elde edilen veriler tablolarda sayı (f) ve yüzde (%) değerleri şeklinde verilmiştir.

3. Bulgular

Annelerin bebeklerin sağlığı ve gelişimi ile ilgili geleneksel uygulamalarının incelendiği bu araştırmadan elde edilen nitel ve nicel veriler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Annelerin Demografik Özelliklerine Göre Bebeklerin Bakımında Geleneksel Uygulamalara Yer Verme Durumuna İlişkin Dağılımlar ve Khi-Kare Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	Geleneksel uygulamalar yapan	Geleneksel uygulamalar yapmayan	Toplam	Pearson Khi-kare ve Anlamlılık Düzeyi
Yaş	30 yaş ve altı	87 (% 95,6)	4 (%4,4)	91 (%100)	X ² =6,435 p=,04
	31-40 yaş	55 (%84,6)	10 (%15,4)	65 (%100)	
	41 yaş ve üstü	45 (%84,9)	8 (%15,1)	53 (%100)	
Çocuk sayısı	Bir-iki	109(%92,4)	9 (%7,6)	118 (%100)	X ² =10,083 p=,006
	Üç-dört	61 (%91)	6 (%9)	67(%100)	
	Beş ve daha fazla	17(%70,8)	7 (29,2)	24 (%100)	
Öğrenim durumu	Ortaokul ve altında	115(%92)	10(%8)	125 (%100)	X ² =2,108 p=,147
	Lise ve üstünde	72(%85,7)	12(%14,3)	84(%100)	
Çalışma durumu	Çalışıyor	40 (%85,1)	7(%14,9)	47 (%100)	X ² =1,288 p=,268
	Çalışmıyor	147 (%90,7)	15 (%9,3)	162(%100)	

Eşin ailesiyle birlikte yaşama durumu	Yaşadım/yaşıyorum	119(%90,2)	13(%9,8)	128(%100)	X ² =,175 p=,676
	Yaşamadım	68 (%88,3)	9 (11,7)	81(%100)	
Bilgi kaynağı	Aile büyükleri ve çevre	147 (%91,9)	13 (%8,1)	160(%100)	X ² =4,178 p=,041
	Kitaplar ve aile hekimi	40 (%81,6)	9 (%18,4)	49 (%100)	

Tablo 1 incelendiğinde annelerin yaşı ile yeni doğan ve bebeklik döneminde bulunan bebeklerin bakımında geleneksel uygulama yapma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Grup içi dağılımlar incelendiğinde bebeklerin bakımları ile ilgili geleneksel uygulama yapanların içindeki en fazla pay 30 yaş ve altı annelere aittir. Bu grubu sırasıyla 41 yaş ve üstü grubu ve 31-40 yaş grubu anneler takip etmektedir.

Çocuk sayısına göre yeni doğan ve bebeklik döneminde bulunan bebeklerin bakımında geleneksel uygulama yapma durumu incelendiğinde de anlamlı farklılık görülmektedir. Geleneksel uygulama yapma ile çocuk sayısı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Buna göre grup içi dağılımlar incelendiğinde geleneksel uygulama yapanların içindeki en fazla payların sırasıyla bir-iki çocuk, üç-dört çocuk, beş ve daha fazla çocuk olduğu söylenebilir.

Annelerin öğrenim durumu, çalışma durumu ve eşin ailesiyle birlikte yaşama durumları ile yeni doğan bebeklerin ve bebeklik döneminde bulunan çocukların bakımları ile ilgili geleneksel uygulamalara yer verme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Annelerin çocuk bakımıyla ilgili bilgi kaynakları ile geleneksel uygulamalara yer verme durumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre grup içi dağılımlar incelendiğinde aile büyükleri ve çevreden bilgi alanların yeni doğan bebeklerin ve bebeklik döneminde bulunan çocukların bakımları ile ilgili daha fazla geleneksel uygulama yaptıkları söylenebilir.

Bebeklerin bakımında geleneksel uygulamalara yer verdiklerini belirten annelerin hangi uygulamaya yer verdiklerine ilişkin dağılımlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Bebeklerin Bakımında Yer Verilen Geleneksel Uygulamalar

Geleneksel Uygulamalar	f	%
Dua okuma	55	25,7
Kırk gün dışarı çıkarmama	39	18,2
Nazar boncuğu takma	24	11,2
Yüz boyama	18	8,4
Bebeğin yastığının kenarına metal eşyalar ve ekmek koyma	16	7,5
Tuz ile yapılan uygulamalar	14	6,5
Kuran koyma ve cevşen takma	12	5,6
Kurşun dökme	11	5,1
Bitki yakma ile tütsü uygulamaları	9	4,2
Yıkamama ve güzel giydirmeme	6	2,8
Bebeğin kırkını çıkarma	5	2,3
Diğer (Boyu kısa kalmasın diye bebeğin üstünden geçmeme, elbiselerin dışarıda bırakılmaması, aynaya göstermeme, resim çekmeme vb.)	5	2,3

Verilen cevaplar incelendiğinde; dua okunduğu, kırk gün evden çıkarılmadığı, nazar boncuğu takıldığı ya da yastığına dikildiği, kulak arkasına veya alınına is sürüldüğü, bebeğin üstünde tuz gezdirilip tuzun ateşe atıldığı, yastığının kenarına metal eşyalar konulduğu, kurşun döküldüğü, cevşen takıldığı, üzerlik otu yakıldığı, beşiğinin başına Kuran konulduğu, ya kırk gün banyo yaptırılmadığı ya da kırkıncı gün banyo yaptırılarak kırkının çıkarıldığı, özellikle güzel giydirilmediği, yastığın altına ekmek koyulduğu, gözlerine sarımsaklı sürme çekildiği, kekik ve nohut yakıldığı, nazar değdirdiği düşünülen kişilerin adlarının kağıda yazılıp yakıldığı, korkmasın diye aynaya gösterilmediği ifade edilmiştir.

Tablo 3. Annelerin Demografik Özelliklerine Göre Bebeklerin Hastalıklardan Korunmaları ve Sağlıklı Olmaları Konusunda Geleneksel Uygulamalara Yer Verme Durumuna İlişkin Dağılımları ve Khi-Kare Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	Geleneksel uygulamalar yapan	Geleneksel uygulamalar yapmayan	Toplam	Pearson Ki-kare ve Anlamlılık Düzeyi
Yaş	30 yaş ve altı	66(%72,5)	25(%27,5)	91(%100)	X ² =3,293 p=,193
	31-40 yaş	55(%84,6)	10(%15,4)	65(%100)	

	41 yaş ve üstü	42(%79,2)	11(%20,8)	53(%100)	
Çocuk sayısı	Bir-iki	86(%72,9)	32(%27,1)	118(%100)	X ² =4,279 p=,118
	Üç-dört	56(%83,6)	11(%16,4)	67(%100)	
	Beş ve daha fazla	21(%87,5)	3(%12,5)	24(%100)	
Öğrenim durumu	Ortaokul ve altında	105(%83,3)	21(%16,7)	163 (%100)	X ² =5,276 p=,022
	Lise ve üstünde	58(%69,9)	25(%30,1)	45(%100)	
Çalışma durumu	Çalışıyor	35(%74,5)	12 (%25,5)	47(%100)	X ² =,438 p=,508
	Çalışmıyor	128 (%79)	34 (%21)	162 (%100)	
Eşin ailesiyle birlikte yaşama durumu	Yaşadım/yaşıyorum	111(%84,1)	21(%15,9)	132 (%100)	X ² =7,768 p=,005
	Yaşamadım	52(%67,5)	25(%32,5)	77(%100)	
Bilgi kaynağı	Aile büyükleri ve çevre	132 (%82,5)	28 (%17,5)	160(%100)	X ² =8,085 p=,004
	Kitaplar ve aile hekimi	31 (%63,3)	18 (%36,7)	49 (%100)	

Tablo 3 incelendiğinde annenin yaşı, çocuk sayısı ve çalışma durumu ile bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda geleneksel uygulamalara yer verme durumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Annelerin öğrenim durumu ile bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda geleneksel uygulama yapma durumu arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Gruplar içi dağılım incelendiğinde geleneksel uygulama yapanlar içinde ortaokul ve altında öğrenim düzeyine sahip olanların payının daha fazla olduğu söylenebilir.

Eşin ailesiyle birlikte yaşama durumu ile bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda geleneksel uygulama yapma durumu arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Gruplar içi dağılım incelendiğinde geleneksel uygulama yapanlar içinde eşinin ailesiyle birlikte yaşayanların payının daha fazla olduğu söylenebilir. Bilgi kaynağı ile bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda geleneksel uygulama yapma durumu arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Gruplar içi dağılım incelendiğinde geleneksel uygulama yapanlar içinde bilgi kaynağı aile büyükleri ve çevre olanların payının daha fazla olduğu söylenebilir.

Annelere bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda yaptıkları geleneksel uygulamalar sorulmuş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Bebeklerin Hastalıklardan Korunmaları İçin Yapılan Geleneksel Uygulamalar

Uygulamalar	f	%
Cilt ve göz bakımına yönelik	84	48,8
Görüntüye yönelik(burun, iskelet, kafatası, kundaklama)	28	16,3
Sarılığa yönelik	24	14
Gaz sorununa yönelik	12	7
Pişişe yönelik	10	5,8
Kabızlığa yönelik	8	4,7
Soğuk algınlığına yönelik	4	2,2
Uyku sorununa yönelik	2	1,1

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların birden fazla cevap verdiği, bu cevapların; sarılık, gaz, pişik, kabızlık, soğuk algınlığını önlemek, cilt ve göz bakımı, görüntüye yönelik ve uyku ile ilgili konu başlıklarında toplandığı görülmektedir. Verilen cevaplar ayrıntılı olarak incelendiğinde; terinin kokmaması için yıkama suyuna içine tuz atıldığı, banyoda tuzla vücuduna masaj yapıldığı; teni güzel olması için vücuduna sıvı yağ sürüldüğü; sarılık olmaması için ise yıkama suyuna altın, kına koyup o suyla bebeğin yıkandığı, üzerine sarı örtü örtüldüğü ifade edilmiştir. Gözün parlak olması için göze limon sıkıldığı, sarımsaklı sürme çekildiği ve gözlerinin bağlandığı da ifade edilmiştir. Bunun yanında geleneksel olarak kabızlığın ve gazının geçmesi için sırtının ovulduğu, beşiğine sıcak tuğla koyulduğu, rezene çayı ve peravyan otunun kaynatılarak içirildiği ve isot cevizi yedirildiği, makatına sabun konulduğu, patlıcan suyuyla yıkandığı uygulamalar da bulunmaktadır. Bebeği sıcak tutması için bebeğin bezine toprak koyulduğu; vücut uzuvlarının eğri olmaması ve çıkıklık olmaması için kundaklama yapıldığı; burnunun küçük olması için burnunun, başının yuvarlak olması için başının sıkıldığı; başının düz olması için bebeğin alınının bağlandığı, pişiş geçmesi için kalçasına anne sütü sürüldüğü, hastalıktan korunması için yıkama suyuna içine zenzem suyu katıldığı, yeni doğduğunda güneşte bekletildiği; yarası olduğunda geçmesi için göbek deliğinin üstüne kül koyulduğu, göbeğin kurumaması için göbeğine kahve döküldüğü; ateşi düştüğü için alına sirkeli bez koyulduğu; vücudunun tüylü olmaması için vücuduna karınca yumurtası sürüldüğü; çok uyuması için banyodan sonra suyu tükürdüğü belirtilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırma, annelerin bebeklerin sağlığı ve gelişimi ile ilgili geleneksel uygulamalarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre yaşı 30 ve altında olan annelerin yeni doğan bebeklerin ve bebeklik döneminde bulunan çocukların bakımında daha fazla geleneksel uygulamalara yer verdikleri söylenebilir. Bu durum annenin yaşı küçüldükçe daha bilinçsiz olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Uğurlu ve arkadaşları (2013) annelerin yaşlarının küçük olmasının geleneksel uygulamalara çok sık başvurmalarına neden olduğu, Aksoy ve Diken (2009) tarafından yapılan çalışmada annenin yaşının küçük olmasının bebeklerin gelişimleri açısından risk oluşturduğu, Küçükkoğlu ve Çelebioğlu (2014) tarafından yapılan çalışmada da yaş grubu 35 ve üzerinde olan annelerin emzirme özyeterlik düzeyleri ve başarılarının daha genç annelere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Genç yaşlardaki annelerin yaş aldıkça deneyimlerinin arttığı, bakış açılarının geliştiği, çocuklarının sağlığı ve gelişimi ile ilgili karşılaştıkları sorunları daha kolay çözebildikleri, bu yönde kendilerine daha çok güvendikleri düşünülmektedir. Annelerin yaşının bebek beslenmesinde de etkili olduğuna ilişkin Şahin ve Özyurt (2017) tarafından yapılan çalışmada; annenin yaşının 30 ve üzerinde olmasının anne sütü alımını ve emzirme süresini olumlu etkileyen faktörlerden olduğunu bulunmuştur. Bu nedenle doğum sonrası bebek bakımında annelerin yaşının da göz önüne alınması, anne bebek izleminin düzenli olarak sürdürülmesi gerekmektedir. Az sayıda çocuğu olanlarda daha fazla geleneksel uygulamanın görülmesi annenin tecrübesinin az olmasından ve yaptığı geleneksel uygulamaların sonuçlarını değerlendirme konusunda fazla tecrübeye sahip olmamasından kaynaklanabilir. Bu noktada sağlık profesyonellerinin tamamının, çalıştığı aile ve çocukların kültürel yapısını tanımlayarak ve değerlendirerek bütüncül yaklaşım sunması ve ev ziyaretleri ile annelere bebek bakımı konusunda eğitim vermeleri önemli görülmektedir.

Yenidoğan, bebek ve küçük çocukların sağlıklı olarak büyüme ve gelişme kaydetmelerinde uygun ortam oluşturma ve doğru uygulamanın yapılması önemlidir. Doğduğunda sağlıklı olan bebeğin, doğru bir bakım olmadığında hastalanma olasılığının yüksek olması, yaşaması için gerekli koşulların sağlanmasında yetişkine olan bağımlılığını göstermektedir (Deniz ve Özer, 2012). Shrestha ve arkadaşları (2016) doğum sonrası bakım desteği almanın, bebeklerinin hastalığı nedeniyle sağlık merkezine katılan anne sayısını önemli ölçüde azalttığını bulmuştur. Risisky ve arkadaşları (2018) Connecticut eyaletinde doğum öncesi bakım alan annelerin sezeryan ile doğumu daha az, emzirmeyi ise daha çok tercih ettiklerini saptamıştır.

Annelerin öğrenim durumu, çalışma durumu ve eşin ailesiyle birlikte yaşama durumları ile yeni doğan bebeklerin ve bebeklik döneminde bulunan çocukların bakımları ile ilgili geleneksel uygulamalara yer verme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu durum doğumların hastanede yapılma oranının artması, bebek bakımında hastanelerin ve bebek izleminin yapıldığı birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkisi ile açıklanabilir. Türkiye'de anne-çocuk sağlığı ve beslenme konularını içeren araştırma Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından her beş yılda bir yapılan "Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA)" 2018 sonuçlarına göre, son beş yıldaki doğumların %99'u bir sağlık kuruluşunda gerçekleşmiş olup sağlık personelinin doğum öncesinde ve doğumdan sonraki 41 gün içinde bakım alan kadınların oranı ise %96'dır (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2018). Çalışkan ve Bayat (2011) ise çalışmasında annelerin %6,3'ünün doğumunu evde yaptığını saptamış, bölgeler arası farklılıklar olabileceğine dikkat çekerek, çalışmasının kentte yapıldığını vurgulamıştır. Şahin ve Özyurt (2017) da geleneksel uygulamalar noktasında emzirmeye başlanması ile ilgili bölgesel olarak farklı geleneksel yaklaşımlar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın pek çok şehri kapsamaması, geniş bir perspektifte ele alınmasının alana önemli katkı getireceği söylenebilir.

Annelerin çocuk bakımıyla ilgili bilgi kaynakları ile geleneksel uygulamalara yer verme durumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre grup içi dağılımlar incelendiğinde aile büyükleri ve çevreden bilgi alanların yeni doğan bebeklerin ve bebeklik döneminde bulunan çocukların bakımları ile ilgili daha fazla geleneksel uygulama yaptıkları söylenebilir. Bu bulgudan yola çıkılarak annelerin bilgiye ulaşma yollarının üzerinde durulması gereken bir konu olduğu vurgulanabilir. Çünkü anneler çocuk bakımı ile ilgili bilemediği bir konu olduğunda araştırmak yerine en yakınında bulunan kişilere danışmaktadır. Bunun yanında annelerin bilgiye ulaşma yolları ile ilgili sosyal medyanın yerini vurgulayan ve sosyal medyada paylaşılan bilgilerin deneyimleri yansıtması nedeni ile kadınlar için güvenilir bir kaynak olduğu belirlenen çalışmalar da bulunmaktadır (Dündar ve Özsoy, 2020). Çınar ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan araştırma kapsamındaki annelerin geleneksel uygulamaları en çok kendi anneleri (%56) ve kayınvalidelerinden (%47,1) öğrendiği ya da duyduğu belirlenmiştir. Yalçın (2012) araştırma kapsamındaki kadınlara doğum, bebek bakımı konularında hangi kaynaktan bilgi aldıklarını sorduğunda, kadınların %38,9'unun aile büyüklerinden bilgi aldığını belirlemiştir. Karabulutlu (2014) araştırmasına dahil ettiği annelerin %80'ninin yenidoğan bakımı ile ilgili geleneksel uygulamalar yaptıklarını belirlemiştir. Annelerin tercih ettiği geleneksel uygulamaların belirlenmesi, bu dönemde sağlık hizmeti alımının önündeki geleneksel engellerin tanımlanması önemlidir. Bununla birlikte kültürel özellikler ile geleneklere sahip çıkılması noktasında tercih edilen geleneksel uygulamaların bilinmesi gerekmektedir (Al-Sagarat ve Al-Kharabsheh, 2017; Sivri ve Karataş, 2015). Bu araştırma annelerle yapılmış olup gelecek araştırmalarda büyük anneler yolu ile geleneksel uygulamaların neler olduğu saptanabilir, uygulanacak eğitim programlarına annenin çevresinde bulunan diğer yetişkinler de dahil edilebilir.

Bebeklerin bakımında geleneksel uygulamalara yer verdiklerini belirten annelere hangi uygulamaya yer verdikleri sorulduğunda; dua okunduğu, kırk gün evden çıkarılmadığı, nazar boncuğu takıldığı ya da yastığına dikildiği, kulak arkasına veya alınına is sürüldüğü, bebeğin üstünde tuz gezdirilip tuzun ateşe atıldığı, yastığının kenarına metal eşyalar konulduğu, kurşun döküldüğü, cevşen takıldığı, üzerlik otu yakıldığı, beşiğinin başına Kuran konulduğu, ya kırk gün banyo yaptırılmadığı ya da kırkıncı gün banyo yaptırılarak kırkının çıkarıldığı, özellikle güzel giydirilmediği, yastığın altına ekmek koyulduğu, gözlerine sarımsaklı sürme çekildiği, kekik ve nohut yakıldığı, nazar değdirdiği düşünülen kişilerin adlarının kağıda yazılıp yakıldığı, korkmasını diye aynaya gösterilmediği ifade edilmiştir. Yapılan uygulamaların inanışlar doğrultusunda ve kötülüklerden koruma ile ilgili olduğu söylenebilir. Eğri ve Gölbaşı (2007) tarafından yapılan araştırmada da kadınların bebek bakımına yönelik yaptıkları geleneksel uygulamalar arasında ilk sıralarda bebeğin kırkını çıkarmak (%97,8), bebeğin göbeği düştüğünde yapılan (%94,8) ve bebeği nazardan korumak için yapılan (%93,3) uygulamaların yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca kadınların %88,9'unun bebeklerini kundakladıkları, %64'ünün bebeği tuzladıkları, %29,8'inin bebeğin altına höllük (Anadolu'nun kimi yerlerinde, kundak çocuklarının altına kundak içi bezi yerine konulan, kuru, elenmiş ince toprak) koyduğu ve %20,8'inin ilk emzirmeden önce üç ezan geçmesini bekledikleri saptanmıştır. Al-Sagarat ve Al-Kharabsheh (2017) Ürdün'de yaptıkları araştırmada annelerin yarısının bebeklerini tuzlu su ile yıkadıkları bulunmuş, anneler bunun nedeni olarak tuzlama uygulamasının faydalı olduğuna ve bebeklerin büyüdüklerinde daha iyi, sağlıklı bireylere dönüşmesine yardımcı olduğuna inanmalarının yattığını belirtmiştir.

Araştırma kapsamındaki annelerin yaşı, çocuk sayısı ve çalışma durumu ile bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda geleneksel uygulamalara yer verme durumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunurken, ortaokul ve altında öğrenim düzeyine sahip olan annelerin daha fazla geleneksel uygulama yaptığı saptanmıştır. Ayrıca geleneksel uygulama yapanlar içinde eşinin ailesiyle birlikte yaşayanların, bilgi kaynağı aile büyükleri ve çevre olanların anlamlı düzeyde fazla olduğu görülmüştür. Bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda; annelerin öğrenim düzeyinin yanında eşin ailesiyle birlikte yaşama ve bilgiye ulaşmada yakın çevreyi seçmelerinin geleneksel uygulamaları artırdığı söylenebilir. Buser ve arkadaşlarının (2020) Zambia'da yaptığı araştırmada bebekleri olan birçok annenin, sırtlarında taşıyabilmeleri için bebeğin göbek kordonunun daha hızlı düşmesi ve iyileşmesi için bu bölgeye otlar ve tozlar kullandığını belirtmiş, bu uygulamayı ise özellikle anneannelerin desteklediği ifade edilmiştir.

Annelere bebeklerin hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda yaptıkları geleneksel uygulamalar sorulduğunda; annelerin birden fazla cevap verdiği görülmüştür. Verilen cevaplar ayrıntılı olarak incelendiğinde; terinin kokmaması için yıkama suyunun içine tuz atıldığı, banyoda tuzla vücuduna masaj yapıldığı; teni güzel olması için vücuduna sıvı yağ sürüldüğü; sarılık olmaması için ise yıkama suyuna altın, kına koyup o suyla bebeğin yıkandığı, üzerine sarı örtü örtüldüğü ifade edilmiştir. Gözün parlak olması için göze limon sıkıldığı, sarımsaklı sürme çekildiği ve gözlerinin bağlandığı da ifade edilmiştir. Bunun yanında geleneksel olarak kabızlığın ve gazının geçmesi için sırtının ovulduğu, beşiğine sıcak tuğla koyulduğu, rezene çayı ve peryavşan otunun kaynatılarak içirildiği ve isot cevizi yedirildiği, makatına sabun konulduğu, patlıcan suyuyla yıkandığı uygulamalar da bulunmaktadır. Bebeği sıcak tutması için bebeğin bezine toprak koyulduğu; vücut uzuvlarının eğri olmaması ve çıkıklık olmaması için kundaklama yapıldığı; burnunun küçük olması için burnunun, başının yuvarlak olması için başının sıkıldığı; başının düz olması için bebeğin alnının bağlandığı, pişiği geçmesi için kalçasına anne sütü sürüldüğü, hastalıktan korunması için yıkama suyunun içine zemzem suyu katıldığı, yeni doğduğunda güneşte bekletildiği; yarası olduğunda geçmesi için göbek deliğinin üstüne kül koyulduğu, göbeğin kuruması için göbeğine kahve döküldüğü; ateşi düştüğü için alınına sirkeli bez koyulduğu; vücudunun tüylü olmaması için vücuduna karınca yumurtası sürüldüğü; çok uyuması için banyodan sonra suyuna tükürdüğü belirtilmiştir. Buser ve arkadaşlarının (2020) Zambia'da yaptığı araştırmada; annelerin geleneksel uygulamalarında; bebeği güçlendirmek ve öksürükten korumak için dumanın akciğerleri temizleyeceği ve öksürüğü önleyeceği beklentisiyle geleneksel otların ateşe yerleştirilip bebeğin bu ateşin üzerinde ileri geri geçirildiği saptanmıştır. Çalışkan ve Bayat (2011) ise araştırmasında annelerin bebek bakımında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik uygulamalarına bakılmış ve bebeklerin hepsinde gaz sancısı, %63,8'inde pişik %55'inde konak, %50'sinde pamukçuk olduğu belirlenmiştir. Bebeklerin sağlık düzeyini etkileyen faktörlere bakıldığında, toplumların sosyoekonomik gelişimi, içinde yaşanılan çevrenin hijyenik durumu ve kültürü, sağlık hizmetlerinin yaygınlık ve niteliğinin yanı sıra annelerin yaşının, eğitim düzeylerinin ve deneyimlerinin oldukça önemli olduğu görülmektedir (Çalışkan ve Bayat 2011; Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2018). Literatür incelendiğinde annelerin öğrenim durumlarının düşük olması nedeniyle geleneksel uygulamalara çok sık başvurdukları (Çınar vd., 2015; Karabulutlu, 2014; Uğurlu vd., 2013), öğrenim düzeyleri arttıkça bebek bakımı ve beslenmesi konusunda bilgi düzeylerinin de arttığı bilinmektedir (Dik vd., 2012). Araştırmanın bulguları incelendiğinde; geleneksel uygulama yapanlar içinde eşin ailesiyle birlikte yaşayanların daha çok olduğu söylenebilir. Bu durum, bebeklerin (bakımda olduğu gibi) hastalıklardan korunmaları ve sağlıklı olmaları konusunda, aynı evi paylaşmaları sonucu, eşin ailesinden etkilenmeleri ile açıklanabilir.

Annelerin çocuk bakımıyla ilgili bilgi kaynakları ile hastalıklardan korunma konusunda geleneksel uygulama yapma durumu arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre grup içi dağılımlar incelendiğinde geleneksel uygulama yapanlar içinde aile büyükleri ve çevreden bilgi alanların payının yüksek olduğu söylenebilir. Buser ve arkadaşlarının (2020)

araştırmasına dahil ettikleri ebe ve hemşireler büyükannelerin sağlık eğitimi ihtiyacını vurgulamışlar, büyükannelere yönelik sağlık eğitiminin olumlu etkisi olduğunu bulmuşlardır.

Yenidoğan dönemi düşünüldüğünde erken lohusalık ile birlikte ele alındığı, anne ve bebeğin her ikisinin de kırılgan olabildiği bilinmektedir. Annenin bu dönemde bebeğe doğru bakması, tüm gücü yerinde olan bir yetişkin gibi zorluklara katlanması beklenmektedir. Ancak yeterli desteği gösterilmediğinde anne veya bebekten birinde sorunlar oluşabilmektedir (Ertem ve Doğan, 2005). Anne bu dönemde bebeğinin bakımı ile ilgili ihtiyaç duyduğu bilgilere en yakınında bulunan bireylerden destek beklemekte, bebeğinin bakımı ile ilgili ihtiyaç duyduğu bilgilere en yakınında bulunan kendi veya eşinin annesi ile ulaşmaya çalışabilmektedir. Bazen de büyük ebeveynler kendisi anneye önerilerde bulunabilmektedir. Ülkemizin sosyal özellikleri de dikkate alındığında annelere verilecek eğitimin büyük ebeveynleri de kapsamaması, annenin işe başladıktan sonra bakım verecek olan büyük ebeveynin çocuğa doğru bakım vermesine de yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bununla beraber annenin bakım uygulamalarının değerlendirilmesinde çevresi ile bir bütün olarak ele alınması da gerekmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda;

- Küçük yaşta anne olan ve düşük öğrenim düzeyine sahip annelere yönelik eğitimlerin verilmesi,
- Annelere verilecek eğitimlere annenin çevresinde bulunan büyük ebeveynlerin de dahil edilmesi,
- Geleneksel uygulamaların uzun dönemli etkilerinin anne ve çocuk sağlığı açısından araştırılması önerilebilir.

Kısıtlılıklar / sınırlılıklar: Araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde öğrenim gören ve ailesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan öğrenciler aracılığıyla ulaşılan 230 anne ile sınırlıdır.

Kaynakça

- Acar, A. (2017). Çocuk sağlığı ve hastalıkları. Ankara: Eğiten Kitap.
- Al-Sagarat, A. Y., Al-Kharabsheh, A. (2017). Traditional practices adopted by Jordanian mothers when caring for their infants in rural areas. *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 14(1), 1-9.
- Aksoy, V. ve Diken, İ. (2009). Annelerin ebeveynlik öz yeterlik algıları ile gelişimi risk altında olan bebeklerin gelişimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10 (1), 59-70.
- Aral, N. ve Arslan Kılıçoğlu, E. (2018). Türk kültürü, bez bebekler, kültürel aktarım. 6. *Uluslararası Multidisipliner Avrasya Kongresi*, Roma La Sapienza Üniversitesi, 4-6 Eylül, Tam Metin Bildiri Kitabı, 435-444, Roma.
- Aral, N., Gürsoy, F., Aydoğdu, F. ve Aysu, B. (2018). Okulöncesi eğitime devam eden göçmen aile çocuklarının sağlıklı yaşamlarının desteklenmesi konusunda göçmen annelerin görüşlerinin incelenmesi" 4. *Uluslararası Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu*, Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi, 3-5 Mayıs, Tam Metin Kitabı, 1560-1571, Alanya.
- Aral, N., Gürsoy, F. ve Aysu, B. (2015). Atasözlerinde çocuğa bakış ve eğitim. III. *Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu*, 08-10 Ekim, Tam Metin Kitabı, 333-340, Ankara Üniversitesi ve Kazan Belediyesi, Ankara.
- Aral, N. ve Sağlam, M., (2013). Bebeklik döneminde gelişim. Tüm Yönleriyle Özel Bebekler&Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri. Ed.: S.S. Yıldırım ve A.Ş. Öz., S.: 107-128, Ankara: Eğiten Kitap.
- Bölükbaş, N., Erbil, N., Altunbaş, H. ve Arslan, Z. (2009). 0-12 aylık bebeği olan annelerin çocuk bakımında başvurdukları geleneksel uygulamalar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 164-176.
- Buser, J. M., Moyer, C. A., Boyd, C. J., Zulu, D., Ngoma-Hazemba, A., Mtenje, J. T., et.al. (2020). Cultural beliefs and health-seeking practices: Rural Zambians' views on maternal-newborn care. *Midwifery*, (85), 1-10
- Coehlo, D.P. & Manoogian, M.M. (2020). Culturally sensitive nursing care of families. *Family Health Care Nursing : Theory, Practice, and Research*. Joanna Rowe Kaakinen, Deborah Padgett Coehlo, Vivian Gedaly-Duff, Shirley May Harmon Hanson (Eds.). USA: F. A. Davis Company.
- Çalışkan, Z. ve Bayat, M. (2011). Annelerin bebek bakımı uygulamaları ve bu uygulamaları etkileyen faktörler: Bir Kapadokya örneği. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14 (2), 30-23.
- Çınar, İ. Ö., Aslan, G. K., Kartal, A., İnci, F. H. ve Koştu, N. A. (2015). Annelerin 0-1 yaş bebek bakımında uyguladıkları geleneksel yöntemlerin incelenmesi. *TAF Prev Med Bull*, 14(5), 378-386.
- Deniz, Ü. ve Özer, E. (2012). Bebek ve çocuk bakımı. Anne Çocuk Sağlığı ve İlk Yardım. Ed.: Ümit Deniz, Ömer Rıfık Önder. S.: 93-109. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Dik, K., Koyuncuoğlu, E., Çelik, T., ve Korkmaz, A. (2012). Annelerin bebek bakımı ve beslenmesi ile ilgili bilgi düzeyleri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 55, 77-81.
- Dündar, T., & Özsoy, S. (2020). Annelerin Emzirmeye Yönelik Sosyal Medya Kullanım Durumları, 9(1), 20-39.
- Eğri, G. ve Gölbaşı, Z. (2007). 15-49 yaş grubu evli kadınların doğum sonu dönemde bebek bakımına yönelik geleneksel uygulamaları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*. 6(5), 313 – 320.
- Erdem, Y. (2011). Çocuk hastalıkları. Ankara: Vize Yayınları.
- Ertem, İ. Ö. ve Doğan, D. G. (2005). Bebeklik ve erken çocukluk döneminde gelişim. *Gelişimsel Pediatri*. Ed.: İlgi Öztürk Ertem. S.:27-48. Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.
- Karabulutlu, Ö. (2014). Kars ilinde doğum sonu dönemde yenidoğan bakımına yönelik yapılan geleneksel uygulamaların belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7 (4), 295-302.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Küçüköğlü, S. ve Çelebioğlu, A. (2014). Hasta yenidoğanların annelerinin emzirme özyeterlilik düzeyi ve emzirme başarılarının incelenmesi. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1-11.
- Shrestha, S., Adachi, K., Petrini, M. A., Shrestha, S., & Khagi, B. R. (2016). Development and evaluation of a newborn care education programme in primiparous mothers in Nepal. *Midwifery*, 42, 21-28.
- Sis Çelik A., Çapık A., Engin R. (2012). Erzurum'da gebelik ve doğum sonu dönemde yapılan geleneksel uygulamaların belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 15(4), 262-267.
- Sivri, B. ve Karataş, N. (2015). Toplumun kültürel yönü: doğum sonu dönemde anne ve bebek bakımına yönelik yapılan geleneksel uygulamalar ve dünyadan örnekler. *Güncel Pediatri*, 13 (3), 183-193.
- Risisky, D., Chan, R. L., Zigmont, V. A., Asghar, S. M., & DeGennaro, N. (2018). Examining delivery method and infant feeding intentions between women in traditional and non-traditional prenatal care. *Maternal and Child Health Journal*, 22(2), 274-282.
- Şahin, B. B., & Özyurt, B. C. (2017). Manisa'da yarı-kentsel bir bölgede 0-24 ay çocuklarda anne sütü alma durumu ve beslenme alışkanlıkları. *Turkish Journal of Public Health*, 15(3), 164- 175.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (2018). [http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/ rapor/ TNSA2018_ana_Rapor.pdf](http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA2018_ana_Rapor.pdf) adresinden 08.07.2020 tarihinde alınmıştır.
- Uğurlu, E., Başbakkal, Z., Dayılar, H., Çoban, V. ve Ada, Z. (2013). Ödemiş'te bulunan annelerin bebek bakımında uyguladıkları geleneksel yöntemlerin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2 (3), 342-360.
- Yalçın, H. (2012). Gebelik, doğum, lohusalık ve bebek bakımına ilişkin geleneksel uygulamalar (Karaman örneği). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 55(1), 19-31.
- Zeyneloğlu, S., & Kısa, S. (2018). Traditional practices for maternal and newborn care among Turkish postpartum women. *Applied Nursing Research*, 39, 148-153.

Extended Abstract

Aim and Scope

In the study, it was aimed to determine the traditional practices of mothers to care for their babies, protect them from diseases and to be healthy, and to examine the relationship between traditional practices and age, number of children, education level, working status, living with the spouse's family and sources of information.

Method

Scanning model was used in the research. The maximum diversity sampling method, one of the non-random sampling methods, was used in the selection of the study group in the study. In the study, were included a total of 230 mothers (ten mothers from each province) from 23 provinces in the Eastern and Southeastern Anatolia Region. The data of the research were collected with a questionnaire form prepared by the researchers. The analysis of the answers given by the mothers who used traditional practices was analyzed by descriptive analysis.

Findings

When the findings obtained from the study were examined, a significant relationship was found between the age of the mothers and the state of traditional practice in the care of newborns and infants. It was found that mothers 30 years and younger had the highest share among those who had traditional practices regarding the care of babies. It has been determined that the highest shares among mothers who practice traditional practices are mothers with one-two children, three-four children and five or more children, respectively. There was no significant relationship between mothers' educational status, employment status and living with the family of the spouse and the traditional practices regarding the care of newborn babies and infancy children. A significant relationship was found between the mothers' information sources about childcare and their involvement in traditional practices, and it was determined that elders and those who received information from the environment performed more traditional practices regarding the care of newborn babies and children in infancy. On the other hand, it was observed that there was no significant relationship between the age of the mother, the number of children, and the employment status, and the status of using traditional practices regarding the protection of babies from diseases and their health. It was found that there was a significant relationship between the mother's education level and the traditional practice of protecting babies from diseases and their health, and the share of those who had a secondary school or below education was higher among those who practice traditional practices. It was concluded that there is a significant relationship between the spouse's living with their family and the traditional practice of protecting babies from diseases and keeping them healthy, and the share of those who live with their spouse's family is higher among those who practice traditional practices. In addition, it was observed that there was a significant relationship between the source of information and the traditional practice of protecting babies from diseases and being healthy. It was determined that the share of information source family elders and circle members was higher among those who made traditional practices. Mothers were asked about the traditional practices of babies to protect them from diseases and to be healthy. When the answers given are examined, it is seen that the participants gave more than one answer jaundice, gas, diaper rash, constipation, prevention of colds, skin and eye care, visual and sleep related topics.

Conclusion

According to the results of the study, it can be said that mothers who are 30 years old and under use more traditional practices in the care of newborn babies and infancy children. It can be said that this is due to the fact that the mother becomes less conscious as her age gets younger. It is thought that mothers at young ages increase their experiences as they get older, their perspectives improve, they can more easily solve the problems they encounter regarding the health and development of their children, and they are more confident in this direction. For this reason, it is necessary to consider the age of the mothers in postnatal baby care and to continue regular mother-infant follow-up. The fact that more traditional practices are seen in those with a small number of children may be due to the mothers' lack of experience and lack of experience in evaluating the results of traditional practices. At this point, it is considered important that all healthcare professionals present a holistic approach by defining and evaluating the cultural structure of the family and children they work with, and training mothers on baby care through home visits. There was no significant relationship between mothers' educational status, employment status and living with the spouse's family and traditional practices regarding the care of newborn babies and infancy children. This situation can be explained by the increase in the rate of births in hospitals, the effect of hospitals in baby care and primary health care services where babies are followed. It can also be said that this research covers many cities and that its handling in a broad perspective will make a significant contribution to the field. A significant relationship was found between the mothers' sources of information on childcare and their involvement in traditional practices. Accordingly, when the distribution within the group is examined, it can be said that elders and those who get information from the environment do more traditional practices regarding the care of newborn babies and children in infancy. Based on this finding, it can be emphasized that mothers' ways of reaching information should be emphasized. When the findings of the research are examined; It can be said that there are more people living with the family of the spouse among those who practice traditional practices. This situation can be explained by the fact that babies are affected by the family of the spouse as a result of sharing the same house in terms of protecting babies from diseases and being healthy. It has also been observed that there is a significant relationship between the mothers' sources of information about childcare and the traditional practice of prevention from diseases. Accordingly, it can be said that the share of family elders and those who get information from the environment among those who practice traditional practices is high. Considering the neonatal period, the mother expects support from the closest individuals for the care of her baby during this period. In this context, they can try to reach the information they need about the care of their baby with the closest mother or the mother of her husband. Sometimes, grandparents themselves can give suggestions to the mother. Considering the social characteristics of our country, the education to be given to mothers should also include

grandparents. It is thought that the grandparents, who will provide care after the mother starts work, will also help the child to give proper care. However, it is also necessary to consider the mother's care practices as a whole with her environment. In line with the findings obtained from the research; Trainings should be given to mothers who are young mothers and have low educational level. It may be suggested to include grandparents around the mother in the trainings to be given to mothers and to investigate the long-term effects of traditional practices in terms of maternal and child health.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Ulusal İnovasyon Kapasitesinin Belirleyicileri: Panel Veri Analizi Yöntemi^{1/2}

Determinants of National Innovation Capacity in Developing Countries: Panel Data Analysis Method

Mustafa Zuhal³

Öz

Ulusal inovasyon kapasitesi hem ekonomik hem de politik varlık olarak bir ülkenin inovasyon üretebilme potansiyeli olarak tanımlanmakta ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve refah artışının ana kaynağı olarak görülmektedir. Ulusal inovasyon kapasitesinin iktisadi alandaki dinamikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla ampirik analizler yapılmaktadır. Ancak yapılan bu çalışmaların büyük bir kısmının gelişmiş ülkeler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicilerinin gelişmiş ülkelerle karşılaştırmalı olarak ampirik analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda ulusal inovasyon kapasitesini sadece patent istatistikleri ile temsil etmenin dezavantajlı ve eksik yönlerinden bahsedilmekte ve bu duruma alternatif yöntem önermelerinde bulunmaktadır. Ampirik çalışmalardaki önermelerden ve yöntem denemelerinden yola çıkılarak literatürdeki ilgili boşluğu doldurma çabası adına ulusal inovasyon kapasitesini temsil eden yeni bir çıktı değişkeni olarak ulusal inovasyon kapasitesi endeksi hesaplanmakta ve temsilen bu değişken kullanılmaktadır. Çalışmada, 1996-2016 dönemine ait veriler, 18 gelişmekte olan ülke ve 31 gelişmiş ülke özelinde panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesi belirleyicilerinden ulusal teknolojik yetenek ve altyapı faktörlerinin etkisinin zayıf olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerde, teknolojik yeteneklerin geliştirilmesinde yabancı teknolojiler önemli etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulusal İnovasyon Kapasitesi, Ulusal Teknolojik Yetenek, Gelişmekte Olan Ülkeler, Panel Veri Analizi

Abstract

National innovation capacity is defined as the innovation potential of a country, both as an economic and political asset, and is seen as the main source of sustainable economic growth and increase in welfare. Empirical analyzes are conducted to obtain information about the dynamics of national innovation capacity in the economic field. However, it is seen that most of these studies focus on developed countries. In this study, it is aimed to make empirical analysis of determinants of national innovation capacity in developing countries in comparison with developed countries. In most of the studies in the literature, the disadvantages and shortcomings of representing the national innovation capacity only with the number of patents are mentioned and alternative methods are proposed. Based on the propositions in empirical studies and method trials, the national innovation capacity index is calculated as a new output variable representing the national innovation capacity in order to fill the relevant gap in the literature and this variable is used to represent it. In the study, data for the period 1996-2016 are analyzed by panel data method in 18 developing countries and 31 developed countries. It is seen that the effect of national technological ability and infrastructure factors, which are among the determinants of national innovation capacity in developing countries, is weak. In addition, foreign technologies have been found to have a significant impact on the development of technological capabilities in these countries.

Keywords: National Innovation Capacity, National Technological Capability, Developing Countries, Panel Data Analysis

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: C33, O31, O57

Submitted: 08 / 12 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalında Prof. Dr. N. Alkan SOYAK'ın danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir.

² International Scientific Researches Congress 2020 Gümüşhane'de sunulan özet bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

³ Arş. Gör. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mzuhal@gumushane.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4645-4628.

Giriş

Teknolojik gelişmeler, toplumların ekonomik ve sosyal hedeflerinin gerçekleştirilmesinde hayati bir rol üstlenmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi’nden sonra profesyonel Ar-Ge laboratuvarlarının ortaya çıkmasıyla birlikte bilim ve teknoloji kurumsal bir yapı altında birleştirilmiştir. Bu dönemden sonra bilim, teknoloji ve inovasyon, ülkelerin kalkınmasında, uluslararası rekabetinde ve ticaretinde büyük önem taşımaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, zaman içerisinde artan önemine binaen iktisadi analizlere de dâhil edilmeye başlanmıştır. Neoklasik yaklaşım, teknolojik gelişmelerin iktisadi analizinde bilinmezci bir yaklaşım sergilemekte ve teknolojik gelişmeleri, üretim fonksiyonu yaklaşımı çerçevesinde üretim faktörlerine atfedilemeyen artık kısım olarak ele almaktadır. Ancak bu değerlendirmelerin iktisadi gerçekliklerle uyum sağlamayan kısımları Evrimci yaklaşım tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Evrimci yaklaşım, teknolojik gelişmelerin ekonomiye içsel olduğu kabulüyle başlayarak, bu gelişmelerin öneminin statik denge analizleriyle açıklanmasının eksik kalacağını savunmaktadır. Evrimci yaklaşım teknolojik gelişmelerin analizine, girdileri çıktılara dönüştüren fiziksel sürece ek olarak teknolojik bilginin niteliğini, organizasyonel ve işlemsel düzenlemelerini, firmaların organizasyonel faaliyetlerini, karar alma mekanizmalarını ve nitelikli emek faktörünü dâhil etmektedir. Evrimci yaklaşımın çizmiş olduğu teorik çerçeve ile birlikte inovasyonun ortaya çıkışı, kullanılması ve yayılması süreçleri tek başına firmaların sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle, evrimci iktisatçılar, inovasyon sürecinin ancak sistemler yaklaşımı kullanılarak anlaşılabilceğini vurgulamaktadırlar. Bu amaç doğrultusunda ulusal inovasyon sistemi yaklaşımı geliştirilmiştir. Bütüncül bakış açısıyla sağlam temeller üzerine kurulmuş ve etkin bir işlerlik kazandırılmış ulusal inovasyon sistemlerinin, ülkelerin kalkınmasının ve uluslararası rekabetinin önemli bir belirleyicisi olduğu görülmektedir. Aynı zamanda teorik temellerinin oluşmaya başlaması ve yeterli düzeyde verilerin elde edilmesiyle birlikte ulusal inovasyon kapasitesini ve belirleyicilerini ölçmeye yönelik ampirik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak yapılan bu çalışmaların büyük bir kısmının yeni teknolojilerin üretim merkezi haline gelen gelişmiş ülkeler odaklı yapıldığı ve çok az bir kısmının gelişmekte olan ülkeler üzerine yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicilerinin gelişmiş ülkelerle karşılaştırmalı olarak ampirik analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicisi olduğu düşünülen değişkenler, ulusal teknolojik yetenek ve altyapı faktörleri, dışsal faktörler ve kurumsal faktörler olarak 3 başlık altında sınıflandırılmaktadır. Ulusal inovasyon kapasitesinin açıklayıcılarına yönelik böyle bir genel sınıflandırmanın yapılması, açıklayıcı değişkenlerin etkilerinin ve kaynaklarının değerlendirilmesinde daha sistematik bir yaklaşım sergilenmesi hedeflenmektedir.

Literatürde yer alan ampirik çalışmaların büyük bir çoğunluğunda ulusal inovasyon kapasitesi patent istatistikleri ile temsil edilmektedir. Aynı zamanda tek temsil değişken olarak patent istatistiklerinin kullanılmasının dezavantajlı ve eksik yönlerinin olduğu vurgulanmakta ve bu duruma alternatif yöntem önermelerinde de bulunmaktadır. Bu önermelerden ve yöntem denemelerinden yola çıkılarak literatürdeki ilgili boşluğu doldurma çabası adına ulusal inovasyon kapasitesini temsil eden yeni bir çıktı değişkeni olarak ulusal inovasyon kapasitesi endeksi hesaplanmakta ve analizlerde bu değişken kullanılmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürdeki çalışmalarda bahsedilen eksik ve dezavantajlı yönlerin giderilmesi adına yapılan böyle bir girişimin özgünlük taşıdığı düşünülmektedir. Çalışmada, 1996-2016 dönemine ait veriler, 18 gelişmekte olan ülke ve 31 gelişmiş ülke özelinde panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmektedir.

Çalışmada giriş bölümünden sonra birinci bölümde ulusal inovasyon sisteminin teorik temelleri hakkında bilgi verilerek tanımı ve özellikleri incelenmektedir. Ayrıca ulusal inovasyon kapasitesi ve belirleyicileri tanımlanmaktadır. İkinci bölümde ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicilerinin analizi ile ilgili literatür incelemesi yapılmaktadır. Üçüncü bölümde veri seti ve örneklem kümesi hakkında bilgi verilmektedir. Dördüncü bölümde ise modelin tahmini yapılarak elde edilen sonuçların değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1. Ulusal İnovasyon Sistemi Tanımı ve Özellikleri

Teknolojik gelişmeler, zaman içerisinde artan önemi ile birlikte iktisadi analizlere de dâhil edilmeye başlanmıştır. Neoklasik yaklaşım, teknolojik gelişmelere yönelik bilinmezci bir yaklaşım sergilemekte ve teknolojik gelişmeleri, üretim faktörlerine atfedilemeyen artık kısım olarak tanımlamaktadır. Ancak bu değerlendirmelerin iktisadi gerçekliklerle uyum sağlamayan kısımları Evrimci yaklaşım tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Aynı zamanda Evrimci yaklaşım, teknolojik gelişmelerin ekonomiye içsel olduğunu varsayarak, bu gelişmelerin öneminin statik denge analizleriyle açıklanmasının eksik kalacağını savunmaktadır. Ayrıca analizlerinde, teknolojik bilginin niteliğinin, firmaların organizasyonel faaliyetlerinin, karar alma mekanizmalarının ve nitelikli emeğin önemini vurgulamaktadır. Evrimci yaklaşımın çizdiği teorik çerçeve ile birlikte inovasyonun ortaya çıkışı, kullanılması ve yayılması süreçleri bireysel olarak firmaların sınırlarını aşmakta ve çeşitli işbirlikleri gerektirmektedir. Bu nedenle, evrimci iktisatçılar, inovasyon sürecinin ancak sistemler yaklaşımı kullanılarak anlaşılabilceğini vurgulamaktadırlar. Bu amaç doğrultusunda ulusal inovasyon sistemi yaklaşımı geliştirilmiştir. Ulusal inovasyon sistemi yaklaşımının önemli isimlerinden biri olan Freeman, uluslararası rekabette ülkelerin konumlarını

belirleyen esas unsurun, belli ürünlerde ve sektörlerde başarılı olmaya değil, bütünsel bakış açısıyla sağlam temeller üzerine kurulmuş ve etkin bir işlerlik kazandırılmış ulusal inovasyon sistemleri olduğunu savunmaktadır. Ayrıca başarılı ulusal inovasyon sistemlerinin, özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, ülkelerdeki yapısal sorunların çözümüne de katkı sağlayacağını da vurgulamaktadır (Freeman, 1989:85-86).

Freeman ulusal inovasyon sistemlerini, "faaliyetleri ve etkileşimleri yeni teknolojileri oluşturan, ithal eden, değiştiren ve yayan kamu ve özel sektör kurumları ağı" şeklinde tanımlamaktadır (Niosi, 2002:292). Lundvall ise, "ulus devletin sınırları içinde yer alan, yeni ve ekonomik olarak yararlı bilginin üretimi, yayılması ve kullanımı ile etkileşime giren unsurlardan ve ilişkilerden oluşan sistemler" olarak tanımlamaktadır. Bu unsurlar, firmalar, devlet laboratuvarları, üniversiteler ve aynı zamanda finansal kurumlar, eğitim sistemi, devlet düzenleyici kurumları ve birlikte etkileşim içinde olan diğer kuruluşlardan meydana gelmektedir (Lundvall, 2010:2). Ulusal inovasyon sisteminin önemli iktisatçılarından olan Nelson ve Rosenberg ÜİS kavramını, "etkileşimleri ulusal firmaların inovatif performansını belirlemede büyük rol oynayan bir dizi kurumsal aktörler" şeklinde ifade etmektedirler (1993:4).

Ulusal inovasyon sistemi, ulusal sınırlar içinde bilim ve teknoloji üretimini amaçlayan firmaların, kamu kurumlarının, üniversitelerin ve devlet kurumlarının etkileşim içerisinde olduğu bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu birimler arasındaki etkileşimin amacı, yeni bilim ve teknolojinin geliştirilmesi, korunması, finansmanı veya düzenlenmesi kadar teknik, ticari, yasal, sosyal ve finansal olabilmektedir (Niosi ve diğerleri, 1993:212). Ayrıca ulusal inovasyon sistemleri, yeni bilgi, ürün, üretim süreci ya da önemli derecede iyileştirilmiş mal ve hizmet üreten mekanizmaları içermesinin yanında, bu üretilen çıktılarını toplumsal ve ekonomik faydaya çevirebilecek ilişkiler ağını da içermektedir (Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2000:9).

Ulusal inovasyon sistemi yaklaşımının benimsenmesi aynı zamanda doğrusal modeller çerçevesinde üretilen bilim ve teknoloji politikalarından etkileşimli ve farklı araçları olan inovasyon politikalarına geçişi beraberinde getirmektedir. Özümseme kapasitesini genişletecek şekilde geleneksel politika araçlarını genişletmektedir. Ulusal inovasyon sisteminin ulusal yani bir ulusa ait özellikler taşıması ve bu duruma ek olarak sistem içerisinde ulusal kurumların ve aktörlerin var olması başarılı olan bir sistemin bir diğer ülkeye kolaylıkla transfer edilemeyeceğini göstermektedir. Ulusal inovasyon sistemleri, farklı ulusal sistemlerin nasıl çeşitlilik yarattığı, belirli firmaları, ürünleri ve rutinleri nasıl tanımladığı referans alındığında, ancak evrimsel açıdan anlaşılabilir. Ulusal inovasyon sistemlerinin tarihsel dönüşümünü anlayabilmek için üretim yapısının, teknolojinin ve kurumların birlikte evrimine odaklanılması gerekmektedir. ÜİS'i evrimsel bir kavram olarak görmenin en önemli nedeni, bilgi ve öğrenmeye verdiği stratejik rolden ileri gelmektedir. Ulusal inovasyon sistemlerinin analizi, bilginin öğrenme ve inovasyon süreçleri yoluyla nasıl geliştiğinin bir analizi olarak görülebilmektedir (Lundvall, 2005:10).

Ulusal inovasyon sistemi temelinde geliştirilen bilim ve teknoloji politikaları, ülkelerin teknolojik seviyelerine ve ulusal inovasyon sistemine işlerlik kazandırabilme seviyesine göre farklılaşmaktadır. Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaparak ve kullanarak öğrenme büyük önem taşımasından dolayı sistemin bu özelliklerine ağırlık verilmektedir.

1.1. Ulusal İnovasyon Kapasitesi ve Belirleyicileri

Ulusal inovasyon kapasitesi, ülkelerin sürdürülebilir büyümesinin sağlanmasının ve refahının artırılmasının ana kaynağı olarak görülmektedir. Aynı zamanda küresel alanda kimin başarılı olacağını belirlemede baskın ve etkin bir rolü bulunmaktadır. Ulusal inovasyon kapasitesi kavramı, bir ulustaki buluş seviyesini ve inovasyon potansiyelini ölçmek için Suarez-Villa (1990) tarafından geliştirilmiştir. Yazara göre, inovasyon kapasitesinin ölçülmesi, inovasyonun iktisadi alandaki dinamikleri hakkında önemli bilgiler sağlayabilmektedir. Bu tür bilgiler, politika yapıcılar ve/veya bilim adamları tarafından inovasyon modellerindeki, teknolojiye ve rekabet edebilirlikteki değişiklikleri anlamak için kullanılabilir. Ulusal inovasyon kapasitesi, buluşun etkinliğinin evrimsel süreci hakkında karşılaştırmalı bilgi vermesinin yanı sıra inovasyonun ana faktörleri ile olan ilişkisi hakkında da bilgi sağlayabilmektedir (Nataro ve diğerleri, 2010:1).

Ulusal inovasyon kapasitesi genel olarak bir ülkenin inovasyonu sürdürebilmesi için gerekli olan kurumsal potansiyeli olarak tanımlanabilmektedir (Huang ve Shih, 2009:2699; Hua ve Mathews, 2008:1466). Stern, Porter ve Furman'a göre ise, ulusal inovasyon kapasitesi, hem ekonomik hem de politik bir varlık olarak, bir ülkenin inovasyon üretebilme potansiyeli olarak tanımlanmaktadır. İnovasyon kapasitesi, hem özel sektörün hem de kamunun politika tercihlerine ve yatırımlarına bağlı olarak işgücünün ve bir bütün olarak ekonominin teknolojiye özgünlük kazandırabilmesine bağlı kalmaktadır. İnovasyon kapasitesi bilimsel ve teknik ilerlemelerle ilişkilendirilmekte ancak yeni teknolojilerin iktisadi olarak uygulanmayan kısmından ayrılmaktadır (2000:10).

Ulusal inovasyon kapasitesi kavramı, bilgiyi inovasyona dönüştüren, uzun vadeli ekonomik büyümenin ve refahın oluşturulmasını yönlendirebilen bir sistemin pratik ve potansiyel yeteneklerini gösteren bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bir ülkenin inovasyon kapasitesi, ekonomik performansının arkasındaki temel itici güç olarak görülmekte ve inovatif faaliyetleri sürdüren kurumsal yapıların ve destek sistemlerinin bir ölçüsünü sunmaktadır (Nataro ve diğerleri, 2010:2).

Ulusal inovasyon kapasitesini belirleyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin inovasyonu etkileme yönünün tespiti açısından çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalarda, ulusal inovasyon kapasitesi performansının farklılaşmasına yol açan faktörlerin ve yönlerinin tespit edilmesinin ve bu tespitler sonucunda oluşturulan ulusal inovasyon politikalarının ülkeler açısından önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca geliştirilen politikaların sağlam temeller üzerine inşa edilebilmesi için ülkenin gelişmişlik düzeyinin göz önünde bulundurulması gerekliliği vurgulanmaktadır. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesine etki eden faktörlerin kaynakları da farklılaşabilmektedir. Bu sebeple çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesini belirleyen faktörlerin, etki düzeyinin, yönünün tespit edilmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda çalışma kapsamında, teorik ve ampirik literatürden yola çıkılarak, ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicileri olduğu düşünülen faktörler; ulusal teknolojik yetenek ve altyapı, dışsal faktörler ve kurumsal faktörler olarak sınıflandırılmaktadır.

Ulusal inovasyon kapasitesi, bir ülkenin beşeri sermaye kaynaklarını ve inovasyonunu motive eden ekonomik teşvikleri ve bunları destekleyen kurumsal mekanizmalarını yansıtmaktadır. Bu faktörleri, ulusal Ar-Ge sisteminin büyüklüğü ve etkinliği, bu alanda yapılan harcamaların niteliği ve niceliği, transfer edilecek teknolojinin ve emeğin seçimi, özümseme kapasitesini, yeniden üretilebilir hale getirilmesini sağlayacak ulusal teknolojik yetenek ve altyapı olarak ifade etmek mümkündür (Tiryakioğlu, 2015:58). Açıkça görülmekte ki, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında verimliliği, inovasyonu, büyümeyi ve ticaret performansını şekillendiren inovatif teknolojileri kullanma ve faydalanma dereceleri arasında önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Ulusal teknolojik yetenek ve altyapı unsurları, ülkeler arasındaki bu farklılıkların anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu faktörler genel olarak, fiziki sermaye, beşeri sermaye ve yerel teknolojik çabalardan oluştuğu bilinmektedir. Temel olarak bu üç unsur birbiriyle her zaman aynı hareket etmemekte, ancak birbirlerini tamamlayıcı özellikler taşımaktadırlar. Fiziksel sermaye yatırımları ulusal teknolojik yeteneğin inşa edilmesi ve geliştirilmesi açısından büyük önem taşısa da teknolojik yetenek ve nitelikli beşeri sermaye olmadan tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Eğitimli işgücü ve fiziksel sermaye, yalnızca verimli işletmelerin ilgili teknolojileri özümseme ve uyarılma çabalarıyla birleştirildiğinde üretken bir hal almaktadır. Bu tür teknolojik çabaların geniş bir üretim, tasarım ve araştırmalara dönüşmesi, bilgi, standardizasyon, temel ve bilimsel bilgi ve çeşitli imkânlar sağlayan altyapının kurulması ile gerçekleşebilmektedir (Lall, 1992:170). Altyapı destek seviyesinin zayıflığı düşük teknolojik yetenek seviyesine işaret etmekte, ancak bu yapının güçlendirilmesi teknolojik gelişme sürecine büyük ölçüde yardımcı olmaktadır (Lall, 1993:739).

Ulusal inovasyon kapasitesinin belirli bir büyüme trendi içerisinde olması için ulusal teknolojik yetenek potansiyelinin ve beşeri sermayesinin geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Çeşitli faktörler inovasyon performansını ve beşeri sermaye kaynaklarını geliştirebilse de, altyapı yatırımı, bir bölgenin veya ulusun önemli bir bilimsel ve teknolojik bilgi kaynağı olarak yükselişinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bünyesinde taşıdığı özelliklerinden dolayı altyapı, bir bölgenin gelecekteki gelişimine yapılabilecek en kalıcı ve uzun vadeli yatırımlardan birisini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, altyapı, bir bölgenin beşeri sermayesine erişimini, bilimsel ve teknolojik becerilerinin gelişimini güçlü bir şekilde etkileyen politika aracı olarak değerlendirilmektedir (Suarez-Villa, 1996:257).

Artan ulusal inovasyon kapasitesi, daha fazla ekonomik verimliliği, üretkenliği, yeni faaliyetlerin ve mesleklerin ortaya çıkmasını, daha yüksek gelir ve ülkenin ihracatı için uluslararası rekabet gücünün artmasını teşvik etmektedir. Ancak ithal edilen teknolojilere olan bağımlılığın artması, içsel olarak üretilen icatlar için gerekli olan teşviklerin ve desteklerin azalmasına bağlı olarak ithalatçı ülkede beşeri sermayenin ve teknolojik yeteneğin azalması söz konusu olabilmektedir. Ulusal inovasyon kapasitesindeki uzun vadeli bir düşüş, ekonomilerin özellikle gelişmekte olan ekonomilerin krizlerden kurtulma yeteneğini azaltabilmektedir (Suarez-Villa ve Hasnath, 1993:335).

Ulusal inovasyon kapasitesi, ulusun kendi içsel çaba ve altyapı yatırımlarının yanında dışsal kaynaklardan da etkilenmektedir. Ülkelerin teknolojiyi ithal etmesi gerekebilmekte ancak teknoloji ithalat biçimlerinin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde farklı etkileri olabilmektedir (Lall, 1992:169). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, içsel teknolojik çabalarla üretilmeyen teknolojiler, teknoloji transferi yoluyla gelişmiş ülkelere ithal edilmektedir. Ülkeler arasında uluslararası ticaret sayesinde mal ve hizmet akışı olmakta ve gelişmiş ülkelere doğru yüksek teknoloji ürün akışı sağlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından ithal edilen yüksek teknoloji ürünler sayesinde ürün ve hizmetlere gömülü olan teknolojik bilgi elde edilmektedir. Aynı zamanda öğrenilen yeni teknolojik bilginin yeniden inovasyon üretimine ve ticarileştirilmesine yönlendirilebilmesi için de gerekli sermaye malları ithal edilmiş olmaktadır. Bu sürecin sonunda ithal edilen mallardan elde edilen teknolojik bilgi yeni ürüne, üretim sürecine ve hizmete dönüştürülerek ihracatı yapılmaktadır (Takakuwa ve Vezab, 2014:124). Teknoloji transferi süreci, yeni teknolojilerin ithal eden ülke tarafından tamamen çözümlenerek yeni ürünlere ve üretim süreçlerine dönüştürülmeden tamamlanmış sayılmamaktadır. Ayrıca transfer edilen teknolojilerin ulusal inovasyon kapasitesine hangi oranda katkı sağladığı ise, transfer eden ülkenin yeni teknolojileri ülkenin sosyoekonomik yerel koşullarına uyum sağlayabilme ve yeni ürün ve üretim süreçleri geliştirerek ticarileştirme yeteneğine bağlı kalmaktadır. Aynı zamanda inovasyonun artan karmaşıklık düzeyinden dolayı yeni teknolojilerin çözümlenmesi ve öğrenilmesi derin bir organizasyon ve sistem davranışları gerektirmektedir. Bu sistem

içerisinde devlet başta olmak üzere firmalar, araştırma kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları gibi birçok unsur yer almaktadır (Kiper, 2004:67-70).

Ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicileri arasında ulusun kendine ait özellikleri yansıtması ve ülkeler arasındaki inovasyon kapasitesi farklılıklarını açıklaması bakımından kurumsal faktörler özel önem taşımaktadır. Ekonomik sistem içerisinde ekonomik aktörlerin almış oldukları kararların yanında bu kararları etkileyen ve şekillendiren kurumsal faktörler de bulunmaktadır. Kurumlar, “bir toplumdaki oyunların kuralları veya daha resmi olarak, insan ilişkilerini şekillendiren insan yapımı kısıtlamalar” olarak değerlendirilmektedir. Kurumlar, “oyunun kuralları”nı ifade etmektedir. Kurumlar, ister siyasi ve sosyal isterse de ekonomik olsun değişime yönelik istekleri şekillendirmektedir. Kurumsal değişimler aynı zamanda toplumların tarihsel değişimi hakkında önemli izler taşımaktadır (North, 1990:3). Kurumlar resmi olabileceği gibi gayri resmi de olabilmektedir. Gayri resmi kurumlar, resmi kuralların farklı toplumlarda farklı sonuçlara yol açmasını sağlayan, bir toplumun yazılı olmayan kurallarını ifade etmektedir. Bunlar kültürü, gelenekleri, tabuları, davranış normlarını, davranış kurallarını kapsamaktadır (Dumludağ, 2007:37). Resmi kurumlar, yazılı yasaları ve kuralları tanımlamaktadır. Resmi kurumlar, politik kuralları, ekonomik kuralları ve sözleşmeleri içermektedir. Anayasadan, yasalara, tüzüklere ve bireysel sözleşmelere kadar bütün hiyerarşik kısıtlama ve kuralları içermektedir. Siyasi kurallar, genel olarak yönetimin hiyerarşik yapısını ve temel karar alma yapısını tanımlamaktadır. Ancak tüm resmi kurumları kesin olarak birbirinden ayırmak mümkün gözükmemekte ve birbirlerini etkilemektedirler. Siyasal yapı, mülkiyet yapısını ve bireysel sözleşmeleri etkilemekte ve ekonomik çıkarlar ise siyasal yapının şekillenmesinde etkili olmaktadır (North, 1990:47).

Aynı zamanda kurumlar kalkınma politikalarının ve stratejilerinin yükünün ve faydasının toplumsal olarak paylaştırılmasında etkili olmaktadır. Nitekim fikri mülkiyet hakları olmadan toplumda bireylerin fiziki ve beşeri sermayeye yatırım yapma ya da daha verimli teknolojileri benimseme isteği olmayabilmektedir. İnovasyon, kaynakların verimli bir şekilde tahsisini teşvik eden ve kolaylaştıran ekonomik kurumlara sahip toplumlar daha başarılı olmaktadır (López-Claros ve Mata, 2009:8). Ulusal inovasyon performansının belirlenmesinde fikri mülkiyet haklarının korunması önemli bir yer tutmaktadır. Fikri mülkiyet haklarının korunması, buluş faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünler üzerinde mucitlere belli bir tekel hakkı sağlayarak inovasyonun oluşturulması ve teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, geliştirilen teknolojilerin ilk kullanım hakkı verilerek ilk maliyetlerin karşılanmasını sağlamaktadır. Bu yollarla teknolojilerin ortaya çıkarılması teşvik edilmekte, ülkelerin teknoloji performansı artırılmaktadır (Soyak, 2011:156-158). Ancak fikri mülkiyet haklarının korunmasının ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisi, ülkelerin endüstriyel, teknolojik ve ekonomik kalkınma düzeylerine göre farklılık gösterdiği belirtilmektedir. Genel olarak, daha güçlü fikri mülkiyet haklarına duyulan ihtiyaç teknolojik gelişmişlik ile artmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, ithal edilen teknolojileri öğrenmek, hâkim olmak, özümsemek ve geliştirmek için teknolojik faaliyetlerde bulunmaktadır. Ancak bu faaliyetler patentlenebilir faaliyetlere yol açmayabilmektedir. Lall, gevşek fikri mülkiyet hakları korumasının taklit ve tersine mühendislik gibi önemli öğrenme süreçlerine izin verdiği için daha teşvik edici olduğunu belirtmektedir (Lall, 2003:1659). Aynı zamanda Soyak, fikri mülkiyet haklarının sıkı bir şekilde korunmasının belirli bir sanayi yapısı ve teknolojik yetenek birikimi gerektirdiğini ve korumanın bu özelliklere haiz olan gelişmiş merkez ülkelerde olumlu sonuçlar doğuracağını belirtmektedir. Ayrıca uyarlamacı ve taklitçi uygulamaların yoğun ve teknolojik yetenek birikiminin ilk aşamasında olan gelişmekte olan ülkeler açısından sıkı korumaların inovasyon sürecini olumsuz etkileyeceğini vurgulamaktadır (2011:159).

Kurumlar, inovasyon sisteminde yer alan aktörlerin davranışlarını ve aralarındaki ilişkileri şekillendirmelerinden dolayı büyük önem taşımaktadır. Yaygın davranış kalıpları, değerler ve rutinler, işbirliği kültürü ve inovasyona yönelik tutumlar gibi faktörler, ülkelerin farklı kurumsal donanımının kilit faktörlerini oluşturmaktadır (Nataro ve diğerleri, 2010:10). Hangi kurumların doğru ve iyi yönetim sistemi içerisinde olması gerektiği politikalara göre farklılık göstermektedir. Ancak doğru kurumlardan oluşan sistemde demokrasi, temiz ve şeffaf bürokrasi ve yasama, fikri mülkiyet haklarının korunması, bilginin açıklanması ile ilgili kurallar ve iflas kanununu içeren kurumsal yönetim kurumları ve gelişmiş finans kurumları yer almaktadır. Kalkınma politikalarına yön veren kurumların başında demokrasi ve politik istikrar gelmektedir. Demokrasi kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Teknolojik yetenek birikimi, bireyler, firmalar, girişimciler, hükümetler arasındaki etkileşimler yoluyla kazanılmaktadır. Özellikle firmaların ulusal ekonomide teknolojileri kullanma, geliştirme ve yayma becerileri genel siyasi ortama, makroekonomik çevreye, kanun ve düzenlemelerin kalitesine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu kanunlar ve düzenlemeler siyasi otoriteden büyük ölçüde etkilenmektedir (World Bank, 2008:106). Ülkelerin ulusal teknolojik yetenek ve özümseme kapasiteleri teknoloji politikaları doğrultusunda şekillenmesinden dolayı genel olarak bu politikalar üzerine odaklanılmaktadır. Ancak bu politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında hükümetlerin bu politikalara bağlılıkları etkili olmaktadır. Politik güvenin zayıf olduğu ortamlarda yatırım seviyesi düşük olmakta ve bu durumu zayıf ekonomik performans izlemektedir. Mucit ve/veya yatırımcılar belli icatları ve inovasyonları gerçekleştirirken belli maliyetlere katlanmakta ve bu maliyetleri karşılamak üzere fikri mülkiyet hakları talep etmektedir. Hem bu tekel haklarının karşılanması hakkındaki beklentileri hem de fikri mülkiyet haklarının doğrudan kamulaştırılması riski, gelecekteki yatırımlarını ve araştırma faaliyetlerini etkilemektedir. Bu nedenle hem mucidin hem de yatırımcının tutumları ve faaliyetleri gelecekteki siyasi istikrar ortamını değerlendirmelerine bağlı kalmaktadır. Aynı zamanda siyasi

istikrar, demokratik ülkelerde yabancı yatırımların teşvik edilmesini sağlamaktadır (Waguespack, Birnir ve Schroeder, 2005:1570-1573).

2. Literatür Taraması

Ulusal ve uluslararası literatürde ulusal inovasyon kapasitesinin ölçülmesine yönelik çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. James ve Romijn (1997) çalışmalarında teknolojik çabaları Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO)'nın hazırlamış olduğu teknolojik karmaşıklık endeksi ile temsil etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada ampirik çalışmaların büyük bir kısmında teknolojik çabaların çıktısı olarak patent sayılarının ele alınmasının eksik sonuçlara yol açtığı vurgulanmaktadır. Teknolojik çabaların çıktısı olarak patent yerine bir alternatif oluşturması açısından UNIDO'nun hazırlamış olduğu teknolojik karmaşıklık endeksi temsil değişken olarak analize dahil edilmiştir. GSYİH, nüfus ve kişi başına düşen milli gelirin teknolojik karmaşıklık üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların ise, teknolojik karmaşıklık üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Ancak bilim insanı ve mühendis sayısının pozitif ve anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir (James ve Romijn, 1997).

Ulusal inovasyon kapasitesinin sistematik bir şekilde analiz edilmesine öncülük eden, Furman, Porter ve Stern (2002) çalışmalarında ulusal inovasyon kapasitesini temsilen uluslararası patent sayıları ve milyon başına düşen uluslararası patent oranlarını almışlardır. Çalışmada oluşturulan modele göre ulusal inovasyon kapasitesini, özel sektör ve üniversiteler tarafından yapılan Ar-Ge harcamaları, GSYİH, patent stoku, kişi başına düşen milli gelir, tam zamanlı çalışan mühendis ve bilim insanı sayısı, fikri mülkiyet haklarının korunması ve yükseköğretime ayrılan harcamalar pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Dışa açıklık ise negatif ancak istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Diğer faktörlerden bilimsel yayınların, toplam faktör verimliliğinin ve yüksek teknoloji ürün ihracatı piyasa payının ise pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ulusal inovasyon kapasitesinin belirlenmesinde inovasyon altyapısının, kümelenmenin ve işbirliği ağlarının kalitesinin önemli rol oynadığı tespit edilmiştir (Furman, Porter ve Stern, 2002).

Furman ve Hayes (2004) çalışmalarında temel olarak gelişmekte olan ülkelerin başarılı bir teknolojik yakalama süreci gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceklerini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Ulusal inovasyon kapasitesinin temsil değişkeni olarak, genel akımı izleyerek, patent sayılarını kullanmışlardır. Ancak yazarlar patentin ulusal inovasyon kapasitesini temsil noktasında eksik kaldığını fakat inovasyonu yönlendiren faktörlerle bağlantı açısından önemli kanıtlar sunmasından dolayı kullandıklarının altını çizmektedirler. Çalışmada Ar-Ge personeli, Ar-Ge harcamaları, üçüncü derece okul kayıtlanma oranları, özel sektör, üniversite ve kamu Ar-Ge harcamalarının ulusal inovasyon kapasitesini pozitif ve istatistiki olarak anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Fikri mülkiyet haklarının korunmasının ve dışa açıklığın ise pozitif fakat çok zayıf bir şekilde etkilediği görülmektedir. Kişi başına düşen gelirin ise pozitif olarak etkilediği ancak istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu değişkenlerin dışında kalan girişim sermayesinin ise negatif ve anlamlı olarak etkilediği bilinmektedir (Furman ve Hayes, 2004).

Ülkü (2004) çalışmasında Ar-Ge yatırımlarının inovasyon üzerindeki ve inovasyonun ise sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada inovasyon, uluslararası patent başvuruları ile temsil edilmektedir. Çalışmada Ar-Ge yatırımlarının tüm ülkelerin inovasyon yapısı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. İkinci derece okul kayıtlanma oranlarının istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Kurumsal kaliteyi ölçmeye yönelik ele alınan kamulaştırma risk endeksi ise sadece gelişmiş piyasalara sahip ülkelerde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Mal ihracatının ve ithalatının pozitif ve önemli bir etkisinin olduğu, aynı zamanda zayıf inovasyon yapısına sahip ülkelerde inovasyon üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, zayıf inovasyon altyapısına sahip olan ve Ar-Ge yatırımları sonucunda belli düzeyde inovasyon ve teknolojik bilgi üretemeyen ülkelerin yabancı teknoloji yoluyla teknolojik bilgi edindikleri görülmektedir. Dışa açıklığın ise anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir (Ülkü, 2004).

Schneider (2005), yüksek teknoloji ürün ticaretinin, fikri mülkiyet haklarının korunmasının ve doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin inovasyon seviyesi ve ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini incelemiştir. Ülkelerin inovasyon seviyesini temsil olarak patent başvuru sayıları alınmıştır. Çalışmada tüm ülkelerin birlikte değerlendirildiği analiz sonuçlarına göre, GSYİH, ikinci derece okul kayıtlanma oranı, fikri mülkiyet haklarının korunması, Ar-Ge harcamaları, elektrik üretimi ve yüksek teknoloji ürün ihracatının ülkelerin inovasyon seviyesini pozitif ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlarla inovasyon seviyesi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum yerel teknolojik çabaların inovasyon seviyesi üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine ayrı ayrı yapılan analizler sonucunda benzer sonuçlar bulunmuştur. Ancak gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların etkisi negatif ve anlamlı olurken, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif ancak istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Fikri mülkiyet hakları açısından farklı sonuçlar elde edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde fikri mülkiyet haklarının korunması pozitif ve anlamlı olurken, gelişmekte olan ülkelerde negatif ve anlamlı ilişki bulunmuştur (Schneider, 2005). Çalışmada elde edilen bu sonuç, gelişmekte olan ülkelerde fikri mülkiyet haklarının sıkı bir şekilde korunmasının inovasyon seviyesi üzerinde daima olumlu etkiler oluşturmayacağını göstermektedir.

Ding (2006) çalışmasında inovasyonu temsilen patentin tek başına tanımlama eksikliği oluşturduğu ve patentin yanında bilimsel yayınlar ve Nobel ödül sayılarının da ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu amaçla inovasyon çıktıları endüstriyel ve akademik inovasyon ayırımına gidilmekte ve bilimsel yayınlar akademik ve patentler endüstriyel inovasyon olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre fikri mülkiyet haklarının korunması her iki inovasyon türü üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Üçüncü derece okul kayıtlanma oranları, akademik inovasyon üzerinde olumlu ve anlamlı bir ilişkiye sahipken, endüstriyel inovasyon üzerinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Matematik ve bilim sınavları başarı oranlarının her iki inovasyon türü üzerinde anlamlı bir etkisi saptanamamıştır (Ding, 2006).

Huang, Shih ve Wu (2011) çalışmalarında içerilmiş ve içerilmemiş teknolojilerin uluslararası yayılma yoluyla ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. İçerilmiş yani fiziki halde olan makine ve teçhizat temelinde sermaye malları ithalatı ve içerilmemiş teknolojiyi temsilen patent atıfları kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak yani ulusal inovasyon kapasitesini temsilen patent sayıları kullanılmış olsa da ulusal inovasyon çıktısının patentler, bilimsel dergilerdeki yayınlar, telif hakları ve ticari marka vb. değişkenlerle ölçülmesi gerektiğini hatta bu çıktıların doğrudan inovasyon çabalarının bir ürünü olduğu vurgulanmaktadır. Bu tespit diğer yapılacak çalışmalar için daha kapsamlı bir temsil değişkeninin kullanılması gerektiğinin altını çizmektedir. Çalışmada genel olarak içerilmiş ve içerilmemiş teknolojilerin uluslararası yayılma yoluyla, bu teknolojileri sadece kiralayıp kullanan, özümsemeyen ve geliştirme yoluna gitmeyen ülkelerin ulusal inovasyon kapasitelerini olumsuz etkilediği belirtilmektedir. İçerilmiş teknolojilerin ulusal inovasyon yeteneklerinden ziyade verimlilik artışına yol açtığı ve içerilmemiş teknolojilerin ise bilgi stokunu artırdığının tespiti yapılmaktadır. Hangi tür teknoloji transfer edileceğinin ise ülkelerin kalkınma planlarının ve uzun dönemli teknoloji stratejileri tarafından şekilleneceği belirtilmektedir (Huang, Shih ve Wu, 2011).

Yıldırım (2011) çalışmasında duyarlılık analizi yardımıyla inovasyonun makroekonomik değişkenlerini belirlemeyi hedeflemiştir. Çalışmada inovasyonu temsil değişken olarak yerli patent sayıları kullanılmıştır. Eğitimin inovasyon üzerindeki etkisi, algı düzeyi, temel eğitim ve üst düzey eğitim olmak üzere 3 ayrı değişkenle ölçülmüş ve temel ve üst düzey eğitimin inovasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Politik ve sivil haklar ile ekonomik özgürlüklerin inovasyon üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Ayrıca küresel rekabet endeksinin yerli patent başvuruları yani inovasyonu, pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Çalışmada genel olarak, yaparak öğrenmenin inovasyon faaliyetleri açısından önemli olduğu, inovasyonların algılanması, desteklenmesi ve üretilebilmesi açısından en azından temel eğitim seviyesine sahip toplumun varlığı ve ülkelerin küresel rekabet içerisinde yer almasının inovasyon faaliyetleri üzerinde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir (Yıldırım, 2011).

Bartels ve diğerleri (2012) çalışmalarında ulusal inovasyon sisteminin belirleyicilerini tanımlamayı amaçlamaktadırlar. Literatürde ana akım çalışmalarda sıklıkla vurgulanan ulusal inovasyon sistemi çıktısı olarak patent sayılarının ele alınmasının ortaya çıkaracağı eksik yönlerin telafi edilebilmesi için yeni değişken tanımlama yoluna gitmişlerdir. Çalışmada 77 değişken kullanılarak faktör analizi yöntemi ile teknolojik rekabet gücü değişkeni hesaplanmıştır. Aynı yöntemle açıklayıcısı olduğu düşünülen toplamda 133 değişkenle bilgi yönetiminin yapısal dinamikleri, karar almanın yapısal dinamikleri, kamu-özel sektör ilişkilerinin dinamikleri ve piyasanın yapısal dinamikleri değişkenleri elde edilmiştir. Açıklayıcı olarak ele alınan 4 değişkenin bireysel olarak teknolojik rekabet gücü üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada teknolojik bilginin üretimi, yönetimi ve bilginin sanayide organize olma biçimi ulusal inovasyon sistemi için hayati öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır (Bartels ve diğerleri, 2012).

Tüylüoğlu ve Saraç (2012) çalışmalarında inovasyonu etkileyen değişkenleri tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada inovasyonu temsilen yerli patent sayıları ele alınmıştır. İnovasyonun en temel girdisi olan Ar-Ge'nin gelişmiş ülkelerde pozitif ve anlamlı olurken gelişmekte olan ülkelerde istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Beşeri sermaye düzeyi, gelişmiş ülkelerde pozitif ve anlamlı, gelişmekte olan ülkelerde ise istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların (DYY) gelişmiş ülkelerde pozitif ve anlamlı, gelişmekte olan ülkelerde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dışa açıklığın etkisi, gelişmiş ülkelerde negatif ve anlamlı iken, gelişmekte olan ülkelerde pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Fikri ve mülkiyet hakları gelişmiş ülkelerde pozitif ve anlamlı, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif ve anlamlı bulunmuştur (Tüylüoğlu ve Saraç, 2012).

Castellacci ve Natera (2013) çalışmalarında ulusal inovasyon sisteminin iki ana dinamiğini oluşturan inovasyon yeteneği ve özümseme kapasitesi arasındaki birlikte evrimleşme sürecini incelemiştir. Eşbütünleşme analiz sonucuna göre Ar-Ge harcamaları, üçüncü derece okul kayıtlanma oranı, kişi başına düşen elektrik tüketimi, dışa açıklık ve kişi başına düşen milli gelir teknolojik çıktı yani patent sayıları üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir analiz olan nedensellik analizine göre Ar-Ge harcamaları ile teknolojik çıktı olan patent sayıları ile çift yönlü ve bilimsel çıktı olan bilimsel ve teknik yayın sayısı ile tek yönlü bir ilişki bulunmuştur. Altyapının beşeri sermaye ile tek yönlü ve uluslararası ticaret arasında çift yönlü bir nedenselliğinin olduğu tespit edilmiştir. Beşeri sermaye ile patent sayıları ve bilimsel yayınlar arasında doğrudan bir nedensellik tespit edilememiştir. Ancak kişi başına düşen gelir ile olan ilişkisinden dolayı bu çıktılar üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğu değerlendirilmektedir. Dışa açıklığın patent sayıları ile nedensellik ilişkisinin olmadığı

sadece bilimsel yayınlarla arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Gelir seviyesinin ise teknolojik ve bilimsel çıktı, Ar-Ge harcamaları (Ar-Ge'den milli gelire tek yönlü), beşeri sermaye, altyapı ve dışa açıklık ile çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmektedir (Castellacci ve Natera, 2013).

Göçer (2013) çalışmasında teknolojik ilerlemenin belirleyicilerini yeni sanayileşen ülkeler kapsamında belirlemeye çalışmıştır. Göçer ilk modelinde nedensellik analiz yapmış ve teknolojik ilerlemeyi temsilen yerli ve yabancı toplam patent sayılarını kullanmıştır. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamaları, kişi başına düşen milli gelir, toplam faktör verimliliği ve sabit sermaye yatırımları ile teknolojik ilerleme yani toplam patent sayıları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Teknolojik ilerlemeden yüksek teknoloji ürünü ihracat oranı ve eğitim harcamalarına ve sağlık harcamalarından, doğrudan yabancı yatırımlardan teknolojik ilerlemeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Dışa açıklık ile teknolojik ilerleme arasında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. İkinci analiz olan eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre, Ar-Ge harcamaları, yüksek teknoloji ürünü ihracatı, kişi başına düşen milli gelir, sağlık harcamaları, doğrudan yabancı yatırımlar, toplam faktör verimliliği, sabit sermaye yatırımları ve dışa açıklığın teknolojik ilerleme üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir. Sadece eğitim harcamalarının negatif etkisinin olduğu ancak bu etkinin ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Çalışmada genel olarak ülkelerin inovasyon altyapısına yapmış oldukları yatırımların ve dışsal teknolojik bilginin ülkelerin teknolojik yetenek kazanımı ve teknolojik ilerlemesi üzerinde etkisinin olduğu görülmektedir (Göçer, 2013).

Draghicia ve Albuşescu (2014) çalışmalarında girişimciliğin ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada temel olarak ulusal inovasyon kapasitesini temsil olarak patent istatistikleri kullanılmakta ancak bu istatistiklerin dezavantajlı yönlerinin olduğu ve yeni değişkenlerin tanımlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu amaçla diğer çalışmalardan farklı olarak ulusal inovasyon kapasitesini temsilen Global İnovasyon Endeksi ülke skorları kullanılmıştır. Girişimciliği ise Global Girişimcilik Endeksi İlk Aşama Girişimcilik Skoru ve Fırsat Odaklı Girişimcilik Skoru ele alınmıştır. Çalışmada ilk aşama girişimciliğin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde negatif ve anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum küçük firmaların ve düşük ölçekte üretim yapan firmaların inovatif faaliyetlerden uzak olduğunu göstermektedir. Fırsat odaklı girişimciliğin ise ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Büyük ölçekli firmaların inovasyon fırsatlarını yakalamada ve inovatif faaliyetleri gerçekleştirmede ilk aşama girişimciliğe göre daha başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak inovasyon odaklı girişimciliğin inovatif bilgi oluşturmada ve yaymada önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Draghicia ve Albuşescu, 2014).

Ghazal ve Zulkhibri (2015) çalışmalarında diğer ampirik çalışmalardan farklı olarak ulusal inovasyon kapasitesinin çeşitli boyutlarını temsil edecek şekilde patent, ticari marka ve endüstriyel tasarım sayılarını ele almışlardır. Ar-Ge harcamalarının her 3 bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların etkisi, patentler ve ticari markalar üzerinde pozitif ve anlamlı olurken endüstriyel tasarımlar üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğu saptanmaktadır. Ulusal inovasyon kapasitesi altyapı çerçeve göstergesi olan üçüncü derece okul kayıtlanma oranının patentler üzerinde negatif ve anlamlı, ticari markalar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, endüstriyel tasarımlar üzerinde ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Dışa açıklığın ise negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. İş özgürlüğü, siyasi istikrar ve fikri mülkiyet haklarının korunması negatif ve anlamlı etkilerinin olduğu görülmektedir (Ghazal ve Zulkhibri, 2015).

Ballı ve Manga (2015), çalışmalarında ulusal inovasyon kapasitesini etkileyen faktörler arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme analizi ile test etmişlerdir. Ulusal inovasyon kapasitesini temsilen patent sayıları kullanılmış ve bu sayıların farklı ülkelerde farklı şekillerde etkilendiği sonucuna varılmıştır. Ancak çalışmada ele alınan Ar-Ge harcamaları, kamu eğitim harcamaları, kamu Ar-Ge harcamaları, araştırmacı sayısı ve özel sektör Ar-Ge harcaması ile patent sayıları diğer bir ifade ile ulusal inovasyon kapasitesi ile uzun dönemde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak eğitimin etkisinin diğer çalışmalara oranla daha zayıf çıktığı vurgulanmaktadır (Ballı ve Manga, 2015).

Jang, Ko ve Kim (2016) çalışmalarında ulusal kültürün ulusal inovasyon kapasitesini etkileme boyutlarına odaklanmakta ve ulusal inovasyon kapasitesinin patent, yüksek teknoloji ürünü ihracatı ve bilimsel yayınlarla ölçülebileceği belirtilmektedir. Çalışmada kişi başına düşen milli gelir, Ar-Ge harcamaları, dışa açıklık, yakıt ihracatı ve eğitim harcamaları ulusal inovasyon kapasitesini pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Askeri harcamaların ise negatif ve anlamlı olarak etkilediği bilinmektedir. Genel olarak politik ve kültürel değişkenlerle ulusal inovasyon kapasitesi önemli derecede ilişki bulunmuştur (Jang, Ko ve Kim, 2016).

Elahi ve diğerleri (2016) çalışmalarında inovasyon altyapısının ulusal özümseme kapasitesi ve özümseme kapasitesinin ise ulusal inovasyon performansı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. İnovasyon altyapı değişkeni olarak ele alınan kişi başına düşen milli gelir, fikri mülkiyet haklarının korunması ve politik istikrar değişkenlerinin ulusal özümseme kapasitesi üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Dışa açıklığın ise anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir önemli bir husus ise kamu eğitim harcamalarının ulusal özümseme kapasitesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bir diğer önermesi olan ulusal özümseme kapasitesinin, ulusal inovasyon

performansı yani patent sayısı, yüksek teknolojlili ürün ihracatı ve mal ve hizmet katma değer oranı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Elahi ve diğerleri, 2016).

Wu, Ma ve Zhuo, (2017) çalışmalarında genel olarak uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar dâhil olmak üzere uluslararası ekonomik faaliyetlerin ulusal inovasyon kapasitesini nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Ulusal inovasyon kapasitesini patent sayıları ve kişi başına düşen patent sayısı ile temsil etmektedirler. Gelişmekte olan inovatör ülkelerde ihracat ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahipken, yüksek teknolojlili ürün ihracatı ise pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç ülkelerin düşük teknolojlili ürün ve hizmet ihracatlarının ülkelerin ulusal inovasyon kapasiteleri üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Hukukun üstünlüğü pozitif, anlamlı ve fikri mülkiyet haklarının korunması negatif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde ise hukukun üstünlüğü negatif, anlamsız ve fikri mülkiyet haklarının korunması pozitif ve anlamlı bulunmuştur (Wu, Ma ve Zhuo, 2017).

Karahan (2017) çalışmasında ulusal inovasyon kapasitesi ve performansı arasındaki ilişki incelemiştir. Çalışmada beşeri sermaye, Ar-Ge ve bilgi ve iletişim altyapısının boyutlarından oluşan kapasite bileşenlerinin inovasyon performansı üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Çalışmada ana değişkenler ve alt bileşenler açısından değerlendirildiğinde inovasyon performansı üzerinde beşeri sermayenin toplam etki itibarıyla Ar-Ge faaliyetleri ve bilgi ve iletişim ana değişkenlerinden daha büyük etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak hane halklarının internete erişim oranının eğitim harcamalarından daha büyük etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ana değişkenler itibarıyla bir sıralama yapılması gerekirse en etkili ana grubun beşeri sermaye daha sonra bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı ve en sonda ise Ar-Ge faaliyetleri geldiği görülmektedir (Karahan, 2017).

Zang ve diğerleri (2018) çalışmalarında yönetim faktörlerinin ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada yönetim faktörlerinin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Kontrol değişkenlerinden nüfus yoğunluğu ve Ar-Ge harcamaları pozitif ve anlamlı, siyasi istikrar ve modern bilgi teknolojilerini temsilen kullanılan sabit hatlı telefon sayısının etkisi negatif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Çalışmada siyasi istikrarın etkisinin negatif çıkmasında, belirli dönemlerde savunma harcamalarının ülkenin inovasyon hızını azaltmasının etkili olduğu belirtilmektedir. Önemli bir husus ise sabit hatlı telefon sayısının giderek azalmasına bağlı olarak negatif etkili olduğu belirtilmekte ve sonraki çalışmalarda farklı bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılabileceği salık verilmektedir (Zang ve diğerleri, 2018).

3. Veri Seti ve Örneklem Kümesi

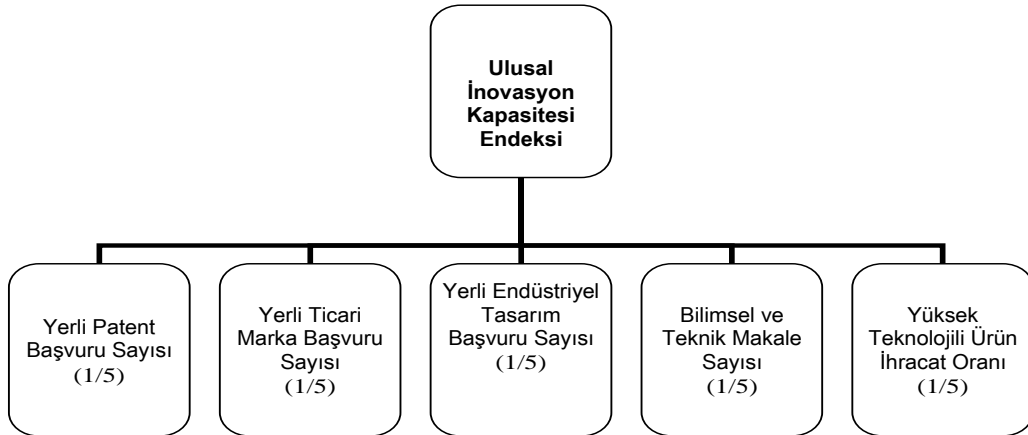
Çalışmada gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicilerinin, etki yönlerinin ve derecelerinin gelişmiş ülkelerle karşılaştırılabilir şekilde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada ülkelerin sınıflandırılmasında Dünya Bankası'nın kişi başına düşen gelire göre yapmış olduğu sınıflandırma temel kabul edilmektedir. Aynı zamanda ülkeler kişi başına düşen milli gelirlerinin yanında inovasyon performansları ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu durum ülke gelirlerinin inovasyon temelli bir gelir olup olmadığını ifade etmeye yönelik bir tercihi yansıtmaktadır. Bir diğer önemli ölçüt ise, ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicisi olduğu düşünülen değişkenlerin yıllık olarak verilerinin ulaşılabilirliği olmuştur. Bu kriterler neticesinde 31 gelişmiş ülke (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Avusturya, İngiltere, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, Japonya, Kanada, Güney Kore Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Singapur, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Uruguay, Yeni Zelanda, Yunanistan) ve 18 gelişmekte olan ülke (Arjantin, Belarus, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Ekvador, Güney Afrika, Gürcistan, Kazakistan, Kolombiya, Kuzey Makedonya, Malezya, Meksika, Peru, Romanya, Rusya Federasyonu, Tayland, Türkiye) analiz grubu olarak tespit edilmiştir. Verilerin düzenli ve ekonometrik analiz yapılmaya elverişli olabilmesinin yanında geniş veri setinin elde edilmesine özen gösterilmiş ve tüm değişkenler açısından başlangıç yılı olarak 1996 ve en güncel olarak 2016 yılları kapsayan döneme ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler ve kaynakları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Ulusal Teknolojik Yetenek ve Altyapı Faktörleri	Değişken Adı	Değişkeni Temsil Eden Veri	Kaynak
	Bağımlı değişken (UIK)	Ulusal İnovasyon Kapasitesi Endeksi	Yazar tarafından hesaplanmıştır.
	Ar-Ge Harcamaları (AG)	Ar-Ge Harcamaları (2005 Sabit Fiyatlarla ABD milyon \$)	UNESCO
	Ar-Ge Personeli (AS)	Milyon Başına Düşen Ar-Ge Araştırmacı Sayısı	Dünya Bankası

	Sermaye Yatırımları (SY)	Brüt Sermaye Oluşumu (sabit 2010 ABD milyon \$)	Dünya Bankası
	Beşeri Sermaye Yatırımı (BSY)	Kamu Eğitim Harcamaları (sabit 2014 ABD milyon \$)	UNESCO
	Bilgi ve İletişim Altyapısı (BIT)	Bireysel İnternet Kullanma Oranı (% Nüfus)	Dünya Bankası
	Beşeri Sermaye Düzeyi (BSD)	Brüt Üçüncü Derece Okul Kayıtlanma Oranı	UNESCO ve Dünya Bankası
	Talep Düzeyi (GDP)	Kişi Başına Düşen GSYİH (sabit 2010 ABD \$)	Dünya Bankası
	Yaparak Öğrenme (YO)	Endüstride İstihdam (% Toplam İstihdam)	ILO
Dışsal Faktörler	Yüksek Teknolojili Ürün İthalatı (YTU)	Yüksek Beceri ve Teknoloji Yoğun Mal İthalatı (ABD \$)	UNCTAD
	Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar Stoklar (ABD milyon \$)	UNCTAD
	Dışa Açıklık (DA)	(İhracat + İthalat)/GSYİH)	Dünya Bankası verilerinden hesaplanmıştır.
	Lisans Ödemeleri (LO)	Fikri mülkiyetin kullanımı için ücretler, ödemeler	Dünya Bankası
Kurumsal Faktörler	Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması (FMK)	Yabancı Patent Başvuru Sayısı/ Toplam Patent Başvurusu	Dünya Bankası elde edilen verilerden hesaplanmıştır.
	Siyasi İstikrar (PS)	Politik İstikrar ve Şiddet Verileri	Dünya Yönetişim Endeksi ve Dünya Bankası
	İş Özgürlüğü (BF)	İş Özgürlüğü Endeksi	Ekonomik Özgürlük Endeksi (The Heritage Foundation)

Literatürde yer alan çalışmaların büyük bir kısmında ampirik analizlerde ulusal inovasyon kapasitesi patent sayıları ile temsil edilmektedir (Furman, Porter ve Stern (2002), Schneider (2005), Furman ve Hayes (2004)). Ancak ulusal inovasyon kapasitesini temsil eden değişken(ler) üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamadığı görülmektedir. Ayrıca literatürde ulusal inovasyon kapasitesinin tek bir değişkenle temsil edilmesinin oldukça eksik kalabileceği sıkça vurgulanmaktadır. Başta Archibugi (1992) ve Archibugi ve Pianta, (1996) olmak üzere birçok akademisyen, araştırmacı, kurum ve kuruluş tarafından patent istatistiklerinin avantajlı yönlerinin yanında eksik kalan ve dezavantajlı yönlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Özellikle taklidin ve uyarılmanın yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde patent istatistiklerinin ulusal inovasyon kapasitesinin çıktılarını tam olarak kapsayamadığı görülmektedir. Ulusal inovasyon kapasitesini temsilen sadece patent istatistiklerinin kullanılmasının ortaya çıkaracağı dezavantajlı yönlerin telafi edilebilmesi ve literatürdeki ilgili boşluğu doldurabilme adına bu çalışmada yeni bir temsil değişken tanımlama yoluna gidilmektedir. Çalışmada ulusal inovasyon kapasitesinin önemli çıktıları arasında yer alan ve birbirini tamamlayabilecek nitelikte olan yerli patent, ticari marka, endüstriyel tasarım başvuru sayıları, bilimsel ve teknik makale sayısı ve yüksek teknolojili ürün ihracatının mamul mal ihracatına oranı ile yeni bir endeks değeri hesaplanmaktadır. Endeks hesaplanmasına dâhil olan değişkenler Şekil 1’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Ulusal İnovasyon Kapasitesi Endeksi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Endeksin hesaplanmasında ele alınan değişkenler farklı birimlerden oluşmasından dolayı standartlaştırma işlemi uygulanmıştır. Standartlaştırma işleminde kullanılan formül şu şekildedir:

$$\left[\frac{\text{Gözlemlenen Değer}_{ij} - \text{Minimum Değer}}{\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer}} \right] * 100$$

Standartlaştırılan değişkenler toplanıp eşit ağırlık verme adına toplam değişken sayısına bölünerek endeks değeri oluşturulmuştur. Çalışmada oluşturulan inovasyon kapasitesi endeksi analizlerde bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. Bu endeks sayesinde ulusal inovasyon kapasitesini daha güçlü temsil edebilecek bir değişken oluşturulması hedeflenmektedir. Ayrıca literatürde ulusal inovasyon kapasitesi üzerine yapılan ampirik analizlerde kullanılan değişkenlerden daha farklı ve daha kapsayıcı bir yöntem sunması açısından önem ve özgünlük taşıdığı düşünülmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler ülkeler bazında eksik veriler içermekte ve eksik veriler literatürde yaygın olarak kullanılan en yakın komşu yöntemi⁴ ile tamamlanmıştır.

4. Modelin Tahmin Edilmesi

Çalışmada gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicilerinin etki yönü ve derecesinin karşılaştırılmalı olarak analiz edilebilmesi adına tüm ülkeler, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olarak 3 farklı ülke grubu oluşturulmuş ve her grup için ayrı analiz yapılmıştır.

4.1. Tüm Ülkeler İçin Panel Veri Modelinin Tahmin Edilmesi

Tüm ülkeler açısından panel veri analizine geçmeden önce serilerin durağanlığı Im, Lee ve Tieslau (2005) yapısal kırılmalı birim kök analizi ile kontrol edilmiştir. Tüm ülke grubuna ait yapısal kırılmalı birim kök test sonuçları⁵ Tablo 2'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2. Tüm Ülkeler LM Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları (Tek ve Çift Kırılma)

Değişkenler	Düzye: Tek Kırılmalı	Trend Tek Kırılmalı	Düzye: Çift Kırılmalı	Trend Çift Kırılmalı
UIK	-27.178 (0.000)***	-66.793 (0.000)***	-21.719 (0.000)***	-57.614 (0.000)***
AG	-30.288 (0.000)***	-69.33 (0.000)***	-24.759 (0.000)***	-60.608 (0.000)***
GDP	-30.377 (0.000)***	-62.314 (0.000)***	-24.207 (0.000)***	-68.658 (0.000)***
SY	-42.169 (0.000)***	-81.266 (0.000)***	-37.605 (0.000)***	-88.545 (0.000)***
BSY	-29.790 (0.000)***	-69.076 (0.000)***	-25.187 (0.000)***	-69.875 (0.000)***
BSD	-29.062 (0.000)***	-69.105 (0.000)***	-24.899 (0.000)***	-80.745 (0.000)***
YO	-28.224 (0.000)***	-54.283 (0.000)***	-21.540 (0.000)***	-46.762 (0.000)***
YTU	-32.744 (0.000)***	-57.389 (0.000)***	-24.235 (0.000)***	-56.572 (0.000)***
LO	-30.071 (0.000)***	-76.437 (0.000)***	-31.363 (0.000)***	-774.121 (0.000)***
DYY	-30.689 (0.000)***	-78.346 (0.000)***	-25.348 (0.000)***	-78.906 (0.000)***
DA	-31.272 (0.000)***	-59.502 (0.000)***	-24.689 (0.000)***	-51.909 (0.000)***
PS	-27.187	-57.991	-22.059	-49.397

⁴ En yakın komşu yöntemi, istatistiki olarak eksik veri tamamlama yöntemleri arasında yer alan Hot Deck yönteminin özel halini ifade etmektedir. En yakın komşu değerlerinin ikamesi olarak, eksik veriye yakın komşunun atanmaktadır. Ancak eksik veriye yakın olarak birden fazla değer olması halinde, eşit uzaklıkta olan en yakın komşuların ortalama gözlem değeri atanmaktadır. En yakın komşu yöntemi hakkında detaylı bilgi için bakınız (Çilingirtürk ve Altaş, 2010:75) ve (Kızılarşlan, 2016:45).

⁵ Çalışmada ele alınan tüm bağımlı ve açıklayıcı tüm değişkenler için her 3 ülke grubuna ait yapısal kırılmalı birim kök testleri yapılmıştır. Ancak çalışmada sadece ülke gruplarına ait analizlerde anlamlı çıkan değişkenlerin birim kök testi sonuçlarına yer verilmektedir

	(0.000)***	(0.000)***	(0.000)***	(0.000)***
BF	-31.485	-170.864	-24.324	-126.820
	(0.000)***	(0.000)***	(0.000)***	(0.000)***

Not: p-value değeri *** % 1 düzeyine göre anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde, modelde ele alınan bağımlı ve açıklayıcı değişkenlerin yapısal kırılmalı birim kök testleri sonucunda test istatistiği olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olmasından dolayı " H_0 =Bütün birimler birim köke sahiptir", hipotezi reddedilerek bütün değişkenlerin hem düzeyde hem de trendde birim kök içermediği ve değişkenlerin düzey değerlerinin kullanılması modelde herhangi bir güç kaybına yol açmayacağı görülmektedir.

Tüm ülke grubu için model tahminine geçmeden önce hangi panel veri modelin kullanılacağına karar verilebilmesi için Hausman Testi yapılmıştır. Tüm ülke grubu için Hausman Testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Tüm Ülke Grubu İçin Hausman Testi Sonuçları

H_0 : Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.	
chi2(11)	Prob>chi2
106.58	0.0000

Hausman test istatistiğine ait olasılık değerinin (prob>chi2) 0.05'ten küçük olmasından dolayı sıfır hipotezi (H_0) ret edilmektedir. Tüm ülke grubu için model tahmini yapılması ve yorumlanmasında sabit etkili model tercihi yapılmıştır. Tüm ülke grubuna ait sabit etkili panel veri modeli tahmin sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Tüm Ülkeler İçin Sabit Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: UIK		F(12,968) = 648.77		
Gözlem Sayısı: 1,029		Prob > F = 0.0000		
Grup Sayısı: 49				
Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t	P> t
Sabit	-19.72408	3.209779	-6.14	0.000
AG	0.1912816	0.0361633	5.29	0.000
GDP	0.573298	0.0123291	4.65	0.000
SY	0.4913502	0.0327026	15.02	0.000
BSY	0.1787479	0.0306538	5.83	0.000
BSD	0.0219003	0.0048473	4.52	0.000
YO	0.0281463	0.0065448	4.3	0.000
YTU	-0,0468309	0.0151407	-3.09	0.002
LO	0.0553501	0.008678	6.38	0.000
DYY	-0.0440045	0.014925	-2.95	0.003
DA	-0.0136615	0.0027825	-4.91	0.000
PS	0.0103078	0.0042758	2.41	0.016
BF	0.0115169	0.0046865	2.46	0.014
R²: Grup içi = 0.8894				
Gruplar arası = 0.7358				
Toplam = 0.7661				
F test that all $u_i=0$: F(48, 968) = 68.35		Prob > F = 0.0000		

Panel veri analizinde model yapısı, temel olarak yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı varsayımına dayanmakta ve bu varsayımların sağlanıp sağlanmadıklarının test edilmesi gerekmektedir. İstatistiksel testler sonucunda varsayımlardan sapmalar mevcut ise, düzeltme işlemlerinin uygulanarak sapmaların tahminciler üzerinde ortaya çıkaracağı muhtemel etkinlik kayıplarının giderilmesi gerekmektedir (Ün, 2018:75).

Sabit etkili modelde değişen varyans sorunu olup olmadığını test etmek için Değiştirilmiş Wald Testi kullanılmıştır. Değiştirilmiş Wald testine ait detaylı sonuçlar Tablo 5'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 5. Tüm Ülkeler Değişen Varyans Testi (Değiştirilmiş Wald Testi)

H ₀ : Değişen varyans yoktur.	
chi2(49)	Prob>chi2
10102.95	0.0000

Değiştirilmiş Wald Testi istatistiklerinin olasılık değerine bakıldığında, % 1, % 5 ve % 10 olasılık değerlerine göre sıfır hipotezinin reddedildiği ve modelde değişen varyans sorunu olduğu tespit edilmektedir.

Sabit etkili modellerde otokorelasyon sorunu olup olmadığını kontrol etmek için geliştirilen testlerden Baltagi Wu LBI Testi kullanılmıştır. Baltagi Wu LBI testine ait detaylı sonuçlar Tablo 6'da detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 6. Tüm Ülkeler İçin Otokorelasyon Testi (Baltagi Wu LBI Testi)

H ₀ : Otokorelasyon yoktur.	
Durbin-Watson	Baltagi-Wu LBI
0.5279551	0.64561869

Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI istatistik değerlerinin 2'ye yakın olması birinci mertebede otokorelasyon olmadığı, yani H₀ hipotezinin ret edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Ancak Tablo 6'daki test sonuçları incelendiğinde 2'den oldukça küçük olduğu görülmekte ve H₀ hipotezi reddedilmektedir. Tüm ülkeler için oluşturulan sabit etkili modelde otokorelasyon sorunu olduğu görülmektedir.

Modelde yatay kesit bağımlılığını test etmek için Pesaran Testi kullanılmıştır. Pesaran Test sonuçları Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Tüm Ülkeler İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Pesaran Testi)

H ₀ : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.	
Test İstatistiği	Prob.
14.668	0.0000

Pesaran Testi sonuçları incelendiğinde, test istatistiği ve olasılık değerine göre yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden H₀ hipotezinin % 5 olasılık değerine göre reddedildiği görülmektedir. Bu durumda modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

Tüm ülke grubu için sabit etkili panel veri modelinin varsayımlarının test edilmesi sonucunda modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığının var olduğu görülmektedir. Sabit etkili modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı olması durumunda dirençli standart hata terimlerinin elde edilmesi gerekmektedir. Her üç varsayımında sağlanmadığı durumda sabit etkili modellerde Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılabilir (Ün, 2018:96). Modelde kullanılan Driscoll-Kraay dirençli standart hata tahmincisine ait sonuçlar Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Tüm Ülkeler İçin Dirençli Hata Terimlerinin Elde Edilmesi: Driscoll-Kraay Tahmincisi

Bağımlı Değişken: UIK		F(12, 48) = 9350.34		
Gözlem Sayısı: 1,029		Prob > F = 0.0000		
Grup Sayısı: 49				
Değişkenler	Katsayılar	Drisc/Kraay Std. Hata	t	P> t
Sabit	-19.72408	3.209779	-6.14	0.000
AG	0.1912816	0.0361633	5.29	0.000
GDP	0.0573298	0.0123291	4.65	0.000
SY	0.4913502	0.0327026	15.02	0.000
BSY	0.1787479	0.0306538	5.83	0.000
BSD	0.0219003	0.0048473	4.52	0.000
YO	0.0281463	0.0065448	4.3	0.000
YTU	-0.0468309	0.0151407	-3.09	0.002
LO	0.0553501	0.008678	6.38	0.000
DYY	-0.0440045	0.014925	-2.95	0.003
DA	-0.0136615	0.0027825	-4.91	0.000

PS	0.0103078	0.0042758	2.41	0.016
BF	0.0115169	0.0046865	2.46	0.014
R²: Grup içi	= 0.8894			

Driscoll-Kraay dirençli hata terimleri tahmincisi sonucunda elde edilen F Testi sonucuna göre model bir bütün olarak istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Model için elde edilen belirlilik katsayısı ise % 88.94 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada ele alınan değişkenlerden YTU, DYY ve DA dışındaki diğer değişkenlerin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde literatüre uygun olarak pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkiye sahip oldukları görülmektedir. YTU, DYY ve DA değişkenlerinin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde negatif ve istatistiki açıdan anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

4.2. Gelişmiş Ülkeler İçin Panel Veri Modelinin Tahmin Edilmesi

Gelişmiş ülkeler açısından panel veri analizine geçmeden önce Im, Lee ve Tieslau (2005) yapısal kırılmalı birim kök analizine göre serilerin durağanlığı kontrol edilmiştir. Gelişmiş ülkeler için yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Gelişmiş Ülkeler LM Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları (Tek ve Çift Kırılma)

Değişkenler	Tek Kırılmalı	Trend Tek Kırılmalı	Çift Kırılmalı	Trend Çift Kırılmalı
UIK	-21.00 (0.000)***	-48.085 (0.000)***	-16.106 (0.000)***	-49.831 (0.000)***
AG	-25.619 (0.000)***	-51.255 (0.000)***	-19.816 (0.000)***	-44.020 (0.000)***
BSD	-19.018 (0.000)***	-55.034 (0.000)***	-13.367 (0.000)***	-54.718 (0.000)***
AS	-23.313 (0.000)***	-50.013 (0.000)***	-19.984 (0.000)***	-54.776 (0.000)***
BSY	-22.228 (0.000)***	-83.839 (0.000)***	-21.018 (0.000)***	-90.645 (0.000)***
SY	-25.810 (0.000)***	-49.977 (0.000)***	-20.891 (0.000)***	-50.488 (0.000)***
BIT	-17.236 (0.000)***	-46.904 (0.000)***	-12.539 (0.000)***	-35.179 (0.000)***
YTU	-25.555 (0.000)***	-46.662 (0.000)***	-18.404 (0.000)***	-43.155 (0.000)***
DYY	-26.878 (0.000)***	-49.526 (0.000)***	-26.121 (0.000)***	-43.227 (0.000)***
LO	-25.939 (0.000)***	-59.139 (0.000)***	-24.771 (0.000)***	-55.927 (0.000)***
PS	-21.462 (0.000)***	-46.814 (0.000)***	-17.452 (0.000)***	-41.248 (0.000)***
FMK	-25.690 (0.000)***	-57.333 (0.000)***	-25.705 (0.000)***	-51.661 (0.000)***

Not: p-value değeri *** % 1 düzeyinde göre anlamlılığı göstermektedir.

Yapısal kırılmalı birim kök testleri sonuçları incelendiğinde, bütün değişkenlerin birim kök içermediği yani düzeyde durağan oldukları görülmektedir. Çalışmada verilerin düzey hallerinin kullanılması modelde herhangi bir güç kaybına yol açmayacağı anlaşılmaktadır.

Tablo 10. Gelişmiş Ülke Grubu İçin Hausman Testi Sonuçları

H ₀ : Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.	
chi2(11)	Prob>chi2
75.96	0.0000

Gelişmiş ülkeler için yapılan Hausman test istatistiği olasılık değerinin (prob>chi2) 0.05'ten küçük olmasından dolayı sıfır hipotezi (H₀) reddedilmektedir. Gelişmiş ülke grubu için model tahmininde sabit etkili modelin tercih edilmesinin uygun olduğu tespit edilmiştir.

Gelişmiş ülkeler için tahmin edilen sabit etkili model sonuçları Tablo 11'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 11. Gelişmiş Ülkeler İçin Sabit Etkili Model

Bağımlı Değişken: UIK		F(11,609) = 70.78		
Gözlem Sayısı: 651		Prob > F = 0.0000		
Grup Sayısı: 31				
Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t	P> t
Sabit	-7.122499	1.308239	-5.44	0.000
AG	0.9298137	0.0613657	15.15	0.000
BSD	0.3179901	0.0597702	5.32	0.000
SY	0.0257412	0.0068224	3.77	0.000
BIT	0.014694	0.0044524	3.3	0.001
BSY	0.0335664	0.0106367	3.16	0.002
AS	0.0844455	0.0111022	7.61	0.000
YTU	-0.1932857	0.0324645	-5.95	0.000
DYY	0.0455771	0.0160927	2.83	0.005
LO	-0.0836734	0.0143682	-5.82	0.000
FMK	0.0160483	0.0051222	3.13	0.002
PS	0.0294281	0.0089247	3.3	0.001
R ² : Grup içi = 0.5611 Gruplar arası = 0.7125 Toplam = 0.7038				
F test that all u _i =0:		F(30, 609) = 164.68	Prob > F = 0.0000	

Gelişmiş ülkeler açısından tahmin edilen sabit etkili modelde ele alınan değişkenlerin istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak model sonuçlarının doğru ve etkin olduğunun tespiti için panel veri modelleri için gerekli olan varsayımların sağlanıp sağlanmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan gelişmiş ülkeler için tahmin edilen sabit etkili modelin değişen varyans varsayımını sağlayıp sağlamadığı kontrol edilmiştir. Sabit etkili panel veri modellerinde değişen varyans tahmini için kullanılan Değiştirilmiş Wald Testi sonuçları Tablo 12'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 12. Gelişmiş Ülkeler Değişen Varyans Testi (Değiştirilmiş Wald Testi)

H ₀ : Değişen varyans yoktur.	
chi2(49)	Prob>chi2
11156.15	0.0000

Wald Testi istatistiği olasılık değerine bakıldığında, 0,05'ten küçük olduğu ve H₀ hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Gelişmiş ülkeler için tahmin edilen sabit etkili panel veri modelinin değişen varyans sorunu içerdiği görülmektedir.

Panel veri modellerinin bir diğer varsayımı olan otokorelasyon sorunu olup olmadığını kontrol etmek amacıyla Baltagi Wu LBI testi yapılmıştır. Baltagi Wu LBI testinin sonuçları Tablo 13'te detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 13. Tüm Ülkeler İçin Otokorelasyon Testi (Baltagi Wu LBI Testi)

H ₀ : Otokorelasyon yoktur.	
Durbin-Watson	Baltagi-Wu LBI
0.46231269	0.60070206

Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI test istatistikleri olasılık değerleri 2'ye yakın değerler olmadığından H₀ hipotezi reddedilmekte ve modelde otokorelasyon olduğunun tespiti yapılmaktadır.

Gelişmiş ülkeler için tahmin edilen sabit etkili model için bir diğer varsayım olan yatay kesit bağımlılığı, Pesaran testi ile test edilmiştir. Pesaran testinin detaylı sonuçları Tablo 14'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 14. Gelişmiş Ülkeler İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Pesaran Testi)

H ₀ : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.	
Test İstatistiği	Prob.
4.506	0.0000

Pesaran testi sonuçları incelendiğinde, test istatistiği olasılık değerinin 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir

Gelişmiş ülkeler için tahmin edilen sabit etkili panel veri modelinin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı sorunu içerdiği görülmektedir. Gelişmiş ülkeler için tahmin edilen sabit etkili panel veri modeli için Driscoll-Kraay dirençli hata terimi testi kullanılmıştır. Driscoll-Kraay testinin detaylı sonuçları Tablo 15'te detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 15. Gelişmiş Ülkeler İçin Dirençli Hata Terimlerinin Elde Edilmesi: Driscoll-Kraay Tahmircisi

Bağımlı Değişken: UIK		F(11, 30)= 237.78		
Gözlem Sayısı: 651		Prob > F = 0.0000		
Grup Sayısı: 31				
Değişkenler	Katsayılar	Drisc/Kraay Std. Hata	t	P> t
Sabit	-7.122499	2.010258	-3.54	0.001
AG	0.9298137	0.1041549	8.93	0.000
BSD	0.3179901	0.0975104	3.26	0.003
AS	0.0844455	0.0113202	7.46	0.000
BSY	0.0335664	0.0099696	3.37	0.002
SY	0.0257412	0.0063381	4.06	0.000
BIT	0.014694	0.0054912	2.68	0.012
YTU	-0.1932857	0.0597084	-3.24	0.003
DYY	0.0455771	0.0146007	3.12	0.004
LO	-0.0836734	0.0155432	-5.38	0.000
FMK	0.0160483	0.0047658	3.37	0.002
PS	0.0294281	0.0082766	3.56	0.001
R²: Grup içi	= 0.5611			

Gelişmiş ülkeler açısından tahmin edilen sabit etkili panel veri modeli için dirençli hata terimlerinin elde edilmesi sonucunda F Testi sonucuna göre modelin bütün olarak istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Açıklayıcı değişkenler açısından YTU ve LO değişkenleri dışındaki diğer tüm açıklayıcı değişkenlerin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Modelinin Tahmin Edilmesi

Gelişmekte olan ülkeler için panel veri modelinin tahminine geçmeden önce değişkenler için yapısal kırılmalı birim kök testleri yapılmıştır. Panel veri modelinde kullanılan değişkenlere ait yapısal kırılmalı birim kök test sonuçları Tablo 16'da detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 16. Gelişmekte Olan Ülkeler LM Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları (Tek ve Çift Kırılma)

Değişkenler	Tek Kırılmalı	Trend Tek Kırılmalı	Çift Kırılmalı	Trend Çift Kırılmalı
UIK	-15.348 (0.000)***	-41.580 (0.000)***	-11.156 (0.000)***	-35.910 (0.000)***
AG	-16.376 (0.000)***	-46.929 (0.000)***	-14.836 (0.000)***	-41.764 (0.000)***
BSY	-19.144 (0.000)***	-45.555 (0.000)***	-18.145 (0.000)***	-54.391 (0.000)***
BSD	-16.708 (0.000)***	-42.679 (0.000)***	-15.303 (0.000)***	-49.669 (0.000)***
BIT	-20.128 (0.000)***	-56.895 (0.000)***	-18.461 (0.000)***	-65.012 (0.000)***
YTU	-15.513 (0.000)***	-37.814 (0.000)***	-11.809 (0.000)***	-34.753 (0.000)***
LO	-15.526 (0.000)***	-48.731 (0.000)***	-19.002 (0.000)***	-48.732 (0.000)***
DA	-15.436 (0.000)***	-33.588 (0.000)***	-13.178 (0.000)***	-26.410 (0.000)***
FMK	-20.631 (0.000)***	-49.969 (0.000)***	-22.209 (0.000)***	-45.826 (0.000)***

BF	-20.397 (0.000)***	-61.708 (0.000)***	-16.709 (0.000)***	-64,348 (0.000)***
----	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------

Not: p-value değeri *** % 1 düzeyinde göre anlamlılığı göstermektedir.

LM yapısal kırılmalı birim kök test sonuçlarına göre gelişmekte olan ülkeler açısından tahmin edilen panel veri modelinde ele alınan değişkenlerin LM istatistiği olasılık değerinin 0.05'ten küçük olmasından dolayı H_0 hipotezinin reddedildiği ve değişkenlerin düzeyde durağan olduğu görülmektedir. Bu verilerin düzey değerlerinin kullanılarak tahmin edilecek panel veri modellerinde güvenilir sonuçlar elde edilebileceği söylenebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler için analize uygun modelin tercih edilmesine yönelik Hausman Testi yapılmıştır. Hausman testinin detaylı sonuçları Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo 17. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Hausman Testi

H_0 : Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.	
chi2(9)	Prob>chi2
28.62	0.0008

Hausman test sonucuna bakıldığında, test istatistiğine ait olasılık değerinin (prob>chi2) 0.05'ten küçük olmasından dolayı sıfır hipotezi (H_0) reddedilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler grubu için model tahmini yapılması ve yorumlanmasında sabit etkili model tercihi yapılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler grubu için yapılan sabit etkili model sonuçları Tablo 18'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 18. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Sabit Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: UIK		F(9,351) = 280.98		
Gözlem Sayısı: 378		Prob > F = 0.0000		
Grup Sayısı: 18				
Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t	P> t
Sabit	2.970077	1.070284	2.78	0.006
AG	0.4176783	0.0406412	10.28	0.000
BSY	0.1284471	0.0203226	6.32	0.000
BSD	0.0336377	0.0135196	2.49	0.013
BIT	0.0218553	0.0068243	3.2	0.001
YTU	0.0662498	0.018141	3.65	0.000
LO	0.0522231	0.0315539	1.66	0.099
DA	-0.0488057	0.016912	-2.89	0.004
FMK	-0.0206356	0.0087157	-2.37	0.018
BF	0.0369538	0.0132568	2.79	0.006
R²: Grup içi = 0.8781				
Gruplar arası = 0.6863				
Toplam = 0.7519				
F test that all u_i=0:		F(17, 351) = 32.05	Prob > F = 0.0000	

Gelişmekte olan ülkeler için yapılan sabit etkili panel veri modelinin sonuçları incelendiğinde modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak modelde yer alan katsayıların güvenilir yorumlarının yapılabilmesi için panel veri modellerinin varsayımlarını kontrollerinin yapılması gerekmektedir. Değişen varyans sorunu olup olmadığı Değiştirilmiş Wald Testi ile kontrol edilmiş ve detaylı sonuçları Tablo 19'da detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 19. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Değişen Varyans Testi (Değiştirilmiş Wald Testi)

H_0 : Değişen varyans yoktur.	
chi2(49)	Prob>chi2
25726.08	0.0000

Değiştirilmiş Wald Testi istatistiği olasılık değerine bakıldığında 0.05'ten küçük olduğu ve H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için tahmin edilen sabit etkili panel veri modelinin değişen varyans sorunu içerdiği görülmektedir.

Tablo 20. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Otokorelasyon Testi (Baltagi Wu LBI Testi)

H ₀ : Otokorelasyon yoktur.	
Durbin-Watson	Baltagi-Wu LBI
0.44683335	0.61462691

Gelişmekte olan ülkeler için tahmin edilen sabit etkili panel veri modelinde otokorelasyon sorunu olup olmadığını kontrol etmek amacıyla yapılan Durbin-Watson ve Baltagi- Wu-LBI test sonuçlarına her iki değişkenin 2'ye yakın bir değer olmadığı, diğer bir deyişle modelin otokorelasyon sorunu içerdiği görülmektedir.

Tablo 21. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Pesaran Testi)

H ₀ : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.	
Test İstatistiği	Prob.
2.285	0.0223

Gelişmekte olan ülkeler için tahmin edilen panel veri modelinde Pesaran testi olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğundan dolayı H₀ hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile modelde yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler için tahmin edilen sabit etkili modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmektedir. Sabit etkili panel veri modellerinde her 3 varsayımın da sağlanmadığı durumlarda kullanılabilen Driscoll-Kraay Tahmincisi 'ne ait sonuçlar Tablo 22'de gösterilmektedir.

Tablo 22. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Dirençli Hata Terimlerinin Elde Edilmesi: Driscoll-Kraay Tahmincisi

Bağımlı Değişken: UIK		F(9, 17) = 533.11		
Gözlem Sayısı: 378		Prob > F = 0.0000		
Grup Sayısı: 18				
Değişkenler	Katsayılar	Drisc/Kraay Std. Hata	t	P> t
Sabit	2.970077	0.8729552	3.4	0.003
AG	0.4176783	0.0375338	11.13	0.000
BSY	0.1284471	0.0309177	4.15	0.001
BF	0.0369538	0.0126245	2.93	0.009
YTU	0.0662498	0.0152905	4.33	0.000
LO	0.0522231	0.0129981	4.02	0.001
BIT	0.0218553	0.005027	4.35	0.000
FMK	-0.0206356	0.007299	-2.83	0.012
DA	-0.0488057	0.0272756	-1.79	0.091*
BSD	0.0336377	0.0130845	2.57	0.020
R²: Grup içi = 0.8781				

*% 10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Driscoll-Kraay testi sonucunda elde edilen modelin F testi sonucuna göre bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Tüm değişkenlerin % 5 anlamlılık düzeyinde, sadece DA değişkeninin % 10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Çalışmada % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde çalışıldığından değişkenin katsayısı anlamlı bir etkiye sahip olmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerden FMK ve DA değişkenleri dışındaki tüm değişkenlerin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. FMK ve DA değişkenlerinin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde negatif etkiye sahiptir.

4.4. Model Tahmin Sonuçlarının Genel Değerlendirilmesi

Ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicilerine yönelik 3 ayrı ülke grubu için panel veri modeli tahmin edilmiştir. Tahmin edilen her 3 modele ait özet bilgiler Tablo 23'te detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 23. Panel Veri Model Sonuçları

	Değişkenler	Tüm Ülkeler		Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	
		Katsayı	P> t	Katsayı	P> t	Katsayı	P> t
	Sabit	-19.72408	0.000	-7.122499	0.001	2.970077	0.003
Ulusal Teknolojik Yetenek ve Altyapı	Ar-Ge Harcamaları	0.1912816	0.000	0.9298137	0.000	0.4176783	0.000
	Talep Düzeyi	0.0573298	0.000	-	-	-	-
	Sermaye Yatırımları	0.4913502	0.000	0.0257412	0.000	-	-
	Beşeri Sermaye Yatırımları	0.1787479	0.000	0.0335664	0.002	0.1284471	0.001
	Beşeri Sermaye Düzeyi	0.0219003	0.000	0.3179901	0.003	0.0336377	0.020
	Yaparak Öğrenme	0.0281463	0.000	-	-	-	-
	Bilgi ve İletişim Altyapısı	-	-	0.014694	0.012	0.0218553	0.000
	Ar-Ge Personeli	-	-	0.0844455	0.000	-	-
Dışsal Faktörler	Yüksek Teknolojili Ürün İthalatı	-0.0468309	0.002	-0.1932857	0.003	0.0662498	0.000
	Lisans Ödemeleri	0.0553501	0.000	-0.0836734	0.000	0.0522231	0.001
	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	-0.0440045	0.003	0.0455771	0.004	-	-
	Dışa Açıklık	-0.0136615	0.000	-	-	-0.0488057	0.091
Kurumsal Faktörler	Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması	-	-	0.0160483	0.002	-0.0206356	0.012
	Siyasi İstikrar	0.0103078	0.016	0.0294281	0.001	-	-
	İş Özgürlüğü	0.0115169	0.014	-	-	0.0369538	0.009
		R² = 0.8894 Prob > F = 0.0000		R² = 0.5611 Prob > F = 0.0000		R² = 0.8781 Prob > F = 0.0000	

Tablo 23 incelendiğinde her 3 ülke grubu açısından değişkenler bazında farklı değişkenlerin anlamlı olduğu görülmektedir. Panel veri analizi yapılırken doğru sonuçların ve çıkarımların yapılabilmesi için model tahmini sırasında istatistiki olarak anlamsız çıkan değişkenler tahmin edilen modellerden çıkarılmıştır. Bu durum, ülke grubu sonuçlarının açıklayıcı değişkenler bazında farklılık göstermesine yol açmıştır.

Tahmini yapılan her üç modelin bir bütün olarak istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda tabloda yer alan açıklayıcı değişkenlerinde ayrı ayrı istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Elde edilen nihai modellerde, modele dâhil edilen değişkenlerin ulusal inovasyon kapasitesini tüm ülke grubunda % 88,94, gelişmiş ülkelerde % 56.11 ve gelişmekte olan ülkelerde ise % 87.81 oranında açıkladığı görülmektedir.

Ulusal inovasyon kapasitesinin açıklayıcı değişkenleri olarak ele alınan Ar-Ge harcamaları, beşeri sermaye yatırımları, beşeri sermaye düzeyi her üç ülke grubunda pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir. Elde edilen bu sonuçlar hem Ar-Ge yatırımında elde edilen inovasyon performans artışının, hem de Ar-Ge harcamalarını inovasyon performansına dönüştüren unsurların etkinliğine işaret etmektedir. Salt Ar-Ge harcamalarının yanında inovasyon altyapısı, beşeri sermayenin niceliği ve niteliği ve diğer ağ ilişkilerinin önemli olduğu görülmektedir. Ar-Ge harcamalarının bilgi stokuna yapmış oldukları katkılar göz önüne alındığında, gelişmekte olan ülkeler açısından teknolojik yakalama sürecinin gerçekleşebilmesi için ulusal teknolojik yetenek ve inovasyon kapasite üzerindeki etkisinin artırılmasının büyük bir zorunluluk olduğu görülmektedir.

Yüksek teknoloji ürün ithalatı ve lisans ödemelerinin her üç ülke grubu açısından istatistiki olarak anlamlı olduğu fakat etkileme yönü açısından farklılaştığı görülmektedir. Yüksek teknoloji ürün ithalatı tüm ülke grubunda ve gelişmiş ülkelerde negatif etkiye sahipken, gelişmekte olan ülkelerde pozitif etkiye sahiptir. Gelişmiş ülkelerde yüksek teknoloji ürün ithalatının ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisinin negatif çıkması, bu ülke grubunun yüksek teknoloji ürün ihracatçısı ve orta ve düşük teknoloji malların ithalatçısı olduklarını desteklemektedir. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde yüksek teknoloji ürün ithalatının inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisinin pozitif olması, bu ülkelerin uyarlamacı ve taklitçi aşamada olduklarını göstermektedir. Lisans ödemeleri gelişmiş ülkelerde negatif ve anlamlı bir etkisi varken, tüm ülke grubunda ve gelişmekte olan ülkelerde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde lisanslama yoluyla elde edilen teknolojilerin ulusal inovasyon kapasitesine olumlu katkılar yaptığı görülmekte, ancak zayıf bir etkinin olduğu tespit edilmektedir. Bu etkinin zayıf çıkmasında bir diğer önemli husus ise, gelişmiş ülkelerin teknolojilerinin taklit riskine karşın görece eski teknolojileri ihraç etme eğiliminde olmaları gösterilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ise, tüm ülke grubunda negatif, gelişmiş ülkelerde pozitif bir etkiye sahip olduğu ve gelişmekte olan ülkelerde ise etkisinin anlamsız olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların anlamlı bir etkisinin olmaması ülkelerin sahip oldukları özümleme kapasitesinin zayıflığına bağlanmaktadır.

Sermaye yatırımlarının ve siyasi istikrarın tüm ülkeler ve gelişmiş ülkelerde pozitif ve anlamlı ve gelişmekte olan ülkelerde anlamlı etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Sermaye yatırımları açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçların elde edilmesi, ülkelerin sahip oldukları üretim yapısının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Açıklayıcı değişkenlerden Dışa Açıklık ve İş Özgürlüğü değişkenleri tüm ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından istatistiki olarak anlamlı ve gelişmiş ülkeler açısından anlamsız olduğu görülmektedir. Bilgi ve iletişim altyapısı ve fikri mülkiyet haklarının korunması değişkenleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları açısından anlamlı ve tüm ülke grubu açısından anlamsız etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ar-Ge personelinin ise sadece gelişmiş ülkelerde, talep düzeyi ve yaparak öğrenmenin ise sadece tüm ülke grubunda anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Analizi yapılan açıklayıcı değişkenlerin istatistiki açıdan anlamlı olmasının yanında ülke grupları açısından ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde farklı derecelerde ve yönlerde etkiye sahip oldukları görülmektedir. Özellikle değişkenlerin etki yönlerinin ve derecelerinin hem ülke grupları hem de değişkenler açısından farklılaşması iktisadi açıdan büyük önem taşımaktadır. Politika yapıcılar ve karar alıcılar açısından bu farklılaşmalar, inovasyon politikalarının yönünün ve içeriğinin belirlenmesinde önemli etkiye sahip olmaktadır.

Genel olarak ulusal inovasyon kapasitesini belirleyicilerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerin Ar-Ge, beşeri sermaye düzeyi, araştırmacı sayısı, fiziki sermaye yatırımları gibi ulusal teknolojik yetenek ve altyapı değişkenlerinde yüksek etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu değişkenler, bu ülkelerde inovasyonun ana kaynaklarının ulusal teknolojik yetenek ve altyapı faktörleri tarafından şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca inovasyon kapasitesini belirleyen dışsal faktörlerin etkisinin negatif veya düşük çıkması da bu durumu pekiştirmektedir. Gelişmiş ülkelerin aksine Ar-Ge harcamalarının, beşeri sermaye yatırımlarının ve düzeyinin etkisinin düşük olması ve Ar-Ge personelinin anlamsız çıkması, inovasyon kapasitesinin belirlenmesinde içsel değişkenlerin etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yüksek teknoloji ürün ithalatının ve lisans ödemelerinin pozitif ve anlamlı etkiye sahip olması, bu ülkelerde dışsal faktörlerin ulusal inovasyon kapasitesi üzerinde daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu değişkenlerin etkisinin zayıf olması ulusal teknolojik yetenek ve özümleme kapasitesinin zayıflığını göstermektedir. Ayrıca teknolojik yetenek birikiminde yoğun olarak taklitçiliğin kullanıldığı gelişmekte olan ülkelerde sıkı fikri mülkiyet haklarının korunmasının ulusal inovasyon kapasitesini olumsuz etkilediği görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ulusal inovasyon kapasitesi, ülkelerin inovasyon üretebilme potansiyeli olarak değerlendirilmektedir. Ulusal inovasyon kapasitesinin, inovasyonun evrimsel süreci ve iktisadi alandaki dinamikleri hakkında bilgi sağlamasından dolayı analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicileri üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmının gelişmiş ülkeler üzerine yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicilerinin gelişmiş ülkelerle karşılaştırmalı olarak ampirik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada ulusal inovasyon kapasitesini temsil eden yeni bir çıktı değişkeni olarak ulusal inovasyon kapasitesi endeksi hesaplanmış ve analizde temsilen bu değişken kullanılmıştır. Çalışmada, 1996-2016 dönemine ait veriler, 18 gelişmekte olan ülke ve 31 gelişmiş ülke özelinde panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Ulusal teknolojik yetenek ve altyapı, dışsal ve kurumsal faktörlerinin önem derecesi ülkelerin gelişmişlik durumuna göre farklılık arz etmektedir. Ülkelerin büyümesinin, kalkınmasının ve inovasyon performansının sürdürülebilir hale getirilmesinde ulusal teknolojik yetenek ve altyapı faktörlerinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Aynı zamanda Ar-Ge harcamalarının bilgi stokuna yapmış oldukları katkılar göz önüne alındığında, gelişmekte olan ülkeler açısından teknolojik yakalama sürecinin gerçekleşebilmesi için Ar-Ge harcamalarının inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisinin artırılmasının büyük bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından teknolojik olarak lider ülkeleri yakalama süresinin kısaltılabilmesi için bilgi ve iletişim altyapısının önemli fırsatlar sunabileceği anlaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge'ye yeterli fonun ayrılamaması ve gerekli altyapının sağlanamaması Ar-Ge personelinin inovasyon performansı üzerindeki etkisini sınırlandırdığı görülmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ithal edilen yüksek teknoloji ürünlerin ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisinin pozitif ancak düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bu ülkelerde ithal edilen yüksek teknoloji malların ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisinin düşük olması ulusal teknolojik yetenek ve özümleme kapasitesinin düşük olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda lisanslama yoluyla elde edilen teknolojilerin etkisinin de zayıf olması bu durumu teyit etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Doğrudan yabancı yatırımların ulusal inovasyon kapasitesi üzerindeki etkisinin anlamsız çıkması, hem bu ülkelerin sahip oldukları özümleme kapasitesinin zayıflığına hem de gelişmiş ülkelerin taklit ve uyarılma riskine karşın görece eski teknolojileri ihraç etme eğilimlerine işaret etmektedir. Uyarlamacı ve taklitçi uygulamaların yoğun olduğu ve teknolojik yetenek birikiminin ilk aşamalarında olan ülkeler açısından sıkı fikri mülkiyet haklarının korunmasının inovasyon sürecini olumsuz etkileyebileceği görülmektedir. Siyasi istikrarın gelişmekte olan ülkelerde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Genel olarak ulusal inovasyon kapasitesinin belirleyicileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerde ulusal teknolojik yetenek ve altyapı değişkenlerinin, gelişmekte olan ülkelerde ise, dışsal değişkenlerin daha belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde hem dışsal değişkenlerin etkisinin

artırılabilirliği, hem de teknolojik açığın kapatılabilirliği için gerekli olan ulusal teknolojik yetenek ve altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi özel önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2009). *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Ansal, H. (2004). Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişimde Teknolojinin Rolü. M. Kiper içinde, *Teknoloji* (s. 35-58). Ankara: Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği, Koza Ofset.
- Archibugi, D., & Pianta, M. (1996). Measuring Technological Change Through Patents And Innovation Surveys. *Technovation*, 16(9), 451-468.
- Archibugi, D. (1992). Patenting As An Indicator Of Technological Innovation: A Review. *Science and Public Policy*, 19(6), 357-368.
- Ballı, E. ve Manga, M. (2015). Ulusal İnovasyon Kapasitesi Üzerine Bir Deneme: OECD Ülkeleri Örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7(2), 58-74.
- Bartels, F., Voss, H., Lederer, S., & Bachtrog, C. (2012). Determinants of National Innovation Systems: Policy Implications For Developing Countries. *Innovation: Management, Policy & Practice* 14(1): , 2–18.
- Castellacci, F., & Natera, J. (2013). The Dynamics Of National Innovation Systems: A Panel Cointegration Analysis Of The Coevolution Between Innovative Capability And Absorptive Capacity. *Research Policy* 42, 579– 594.
- Coombs, R., Saviotti, P., & Walsh, V. (1987). *Economics and Technological Change*. United States of America: Rowman and Littlefield.
- Çilingirtürk, A. ve Altaş, D. (2010). Makro İktisat Verilerinde Kayıp Verilerin Regresyona Dayalı En Yakın Komşu “Hot Deck” Yöntemi İle Tamamlanması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 73-83.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bilim ve Teknoloji Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ding, H. (2006). The Determinants Of Innovation: An Empirical Cross-Country Study Of 43 Countries For 1998-2002. *Applied Econometrics and International Development* AEID, 6-1 , 35-50.
- Draghici, A., & Albuşescu, C. (2014). Does The Entrepreneurial Activity Enhance The National Innovative Capacity? *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 124 , 388 – 396.
- Dumludağ, D. (2007). *Foreign Direct Investment In Developing Economies And Turkey; The Role Of Institutions* (a dissertation) . İstanbul: Boğaziçi University, The Atatürk Institute for Modern Turkish History,.
- Edquist, C., & Lundvall , B.-A. (1993). Comparing the Danish and Swedish Systems of Innovation . R. R. Nelson içinde, *National Innovation Systems A Comparative Analysis* 1993 (s. 265-298). Oxford: Oxford University Press.
- Elahi, S., Kalantari, N., Azar , A., & Hassanzadeh, M. (2016). Impact Of Common Innovation Infrastructures On The National Innovative Performance: Mediating Role Of Knowledge And Technology Absorptive Capacity. *Innovation: Management, Policy & Practice*, 1-26.
- Freeman, C. (1989). New Technology and Catching Up. *The European Journal of Development Research*, 85-99.
- Freeman, C. (1995). The 'National System Of Innovation' In Historical Perspective. *Cambridge Journal of Economics*, 19(1), Special Issue on Technology and Innovation, pp. 5-24.
- Furman, , J., & Hayes, R. (2004). Catching Up Or Standing Still? National Innovative Productivity Among ‘Follower’ Countries, 1978–1999. *Research Policy* 33, 1329–1354.
- Furman, J., Porter, M., & Stern, S. (2002). The Determinants Of National Innovative Capacity. *Research Policy* 31, 899– 933.
- Ghazal , R., & Zulkhibri, M. (2015). Determinants Of Innovation Outputs In Developing Countries. *Journal of Economic Studies*, 42(2), 237 - 260.
- Göçer, İ. (2013). Teknolojik İlerlemenin Belirleyicileri: NIC Ülkeleri İçin Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik Analizleri. *Maliye Finans Yazıları*, 27(100), 113-138.

- Gürel, Y. (2016). Evrimci İktisat ve Teknoloji. İ. Akçomak, E. Erdil, M. Pamukçu, & M. Tiryakioğlu içinde, *Bilim, Teknoloji ve Yenilik: Kavramlar, Kuramlar ve Politika* (s. 235-256). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hua, M.-C., & Mathews, J. (2008). China's National Innovative Capacity. *Research Policy* 37, 1465–1479.
- Huang, H.-C., Shih, H.-Y., & Wu, Y.-C. (2011). Contagion Effects Of National Innovative Capacity: Comparing Structural Equivalence And Cohesion Models. *Technological Forecasting & Social Change* 78, 244–255.
- Huang,, H.-C., & Shih, H.-Y. (2009). *National Innovative Capacity in the International Technology Diffusion: The Perspective of Network Contagion Effects*. PICMET 2009 Proceedings, August 2-6, (s. 2699-2710). Portland: PICMET.
- Index of Economic Freedom. (2020, 04 14). *About The Index*. Arama Sonuçları: <https://www.heritage.org/index/about> adresinden alındı
- James, J., & Romijn, H. (1997). The Determinants Of Technological Capability: A Cross-Country Analysis. *Oxford Development Studies*, 25:2, 189-207.
- Jang, Y., Ko, Y., & Kim, S. (2016). Cultural Correlates Of National Innovative Capacity: A Cross-National Analysis Of National Culture And Innovation Rates. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity* 2:23, 1-16.
- Karahan, Ö. (2017). The Relationship Between National Innovative Capability And Performance In Europe. *Journal of Business, Economics and Finance* 6(1), 53-60.
- Kızıllarslan, Ş. (2016). Eğitimin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisinin Analizi: Eksik Verili ve Dengesiz Panel Veri Modelleri. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı.
- Kibritçioğlu, A. (1998). *İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları,.
- Kiper, M. (2004). Teknoloji Ve Teknoloji Transfer Mekanizmaları ve Bu Kapsamda Üniversite – Sanayi İşbirliği. *Teknoloji* (s. 59-122). içinde Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Kozan Ofset.
- Lall, S. (1992). Technological Capabilities and Industrialization. *World Development*, 20(2), 165-186.
- Lall, S. (1993). Understanding Technology Development. *Development and Change* 24(4) , 719-753.
- Lall, S. (1998). Technological Capabilities in Emerging Asia,. *Oxford Development Studies*, (26),2.
- Lall, S. (2003). Indicators of the relative importance of IPRs in developing countries. *Research Policy* 32 , 1657–1680.
- López-Claros, A., & Mata, Y. (2009). *The Innovation Capacity Index: Factors, Policies, and Institutions Driving Country Innovation*.
- Lundvall, B.-Å. (2005). National Innovation Systems - Analytical Concept And Development Tool. *DRUID Tenth Anniversary Summer Conference* June 27-29, (s. 1-41). Copenhagen, Denmark.
- Lundvall, B.-Å. (2010). National Systems Of Innovation. B.-Å. Lundvall içinde, *National Systems of Innovation Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning* (s. 1-20). London: Anthem Press.
- Metcalfe, J. (1995). Technology Systems And Technology Policy In An Evolutionary Framework. *Cambridge Journal of Economics*, 19, 25-46.
- Natario, M., Couto, J., Braga, A., & Tiago, T. (2010). Evaluating The Determinants Of National Innovative Capacity Among European Countries. *50th Congress of the European Regional Science Association: "Sustainable Regional Growth and Development in the Creative Knowledge Economy* 19-23 August 2010, (s. 1-24). Sweden: European Regional Science Association (ERSA).
- Nelson, R., & Rosenberg, N. (1993). Technical Innovation and National Systems. R. R. Nelson içinde, *National Innovation Systems A Comparative Analysis* (s. 3-28). Oxford: Oxford University Press.
- Nelson, R., & Winter, S. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*. London: The Belknap of Harvard University Press.
- Niosi, J. ((2002)). National Systems Of Innovations Are "X-Efficient" (And X-Effective) Why Some Are Slow Learners. *Research Policy* , 291–302.

- Niosi, J., Saviotti, P., Bellon, B., & Crow, M. (1993). National Systems of Innovation: In Search of a Workable Concept. *Technology in Society*, 15, 207-227.
- North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change And Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patel, P., & Pavitt, K. (1994). National Innovation Systems: Why They Are Important, And How They Might Be Measured And Compared. *Economics of Innovation and New Technology*, 77-95.
- S., S., M., P., & J., F. (2000). The determinants of national innovative capacity. . *NBER Working Paper Series 7876*, 1-58.
- Schiama, G., & Lerro, A. (2008). Knowledge-Based Capital In Building Regional Innovation Capacity. *Journal of Knowledge Management*, 12(5), 121-136.
- Schneider, P. (2005). International Trade, Economic Growth And Intellectual Property Rights: A Panel Data Study Of Developed And Developing Countries. *Journal of Development Economics* 78, 529– 547.
- Soyak, A. (1996). *Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Kavram Yayınları.
- Soyak, A. (2011). *Teknoekonomi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Suarez-Villa, L., & Hasnath, S. (1993). The Effect of Infrastructure on Invention Innovative Capacity and the Dynamics of Public Construction Investment. *Technological Forecasting And Social Change*, 44, 333-358.
- Suarez-Villa, L. (1996). Innovative Capacity, Infrastructure and Regional Policy. D. F. Karlsson içinde, *Infrastructure and the Complexity of Economic Development* (s. 251-270). Sweden: Springer.
- Takakuwa, S., & Vezab, I. (2014). Technology Transfer and World Competitiveness. *Procedia Engineering* 69, 121 – 127.
- Taymaz, E. (2001). *Ulusal Yenilik Sistemi Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve Yenilik Süreçleri*. Ankara: TÜBİTAK / TTGV / DİE.
- Tiryakioğlu, M. (2015). *Teknolojik Yetenek Transferi Türkiye İçin Alternatif Bir Politika Arayışı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Tüylüoğlu, Ş. ve Saraç, Ş. (2012). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İnovasyonun Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 39-74.
- Ülkü, H. (2004). R&D, Innovation, and Economic Growth: An Empirical Analysis. *IMF Working Paper WP/04/185*, 1-37.
- Ün, T. (2018). Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Testi. S. Güriş içinde, *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi* (s. 73-101). İstanbul: Der Yayınları.
- Ünsal, E. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Waguespack, D., Birnir, J., & Schroeder, J. (2005). Technological Development and Political Stability: Patenting In Latin America And The Caribbean. *Research Policy* 34 , 1570–1590.
- World Bank. (2008). *Global Economic Prospects Technology Diffusion in the Developing World*. Washington DC: The World Bank.
- Wu, J., Ma, Z., & Zhuo, S. (2017). Enhancing National Innovative Capacity: The Impact Of High-Tech International Trade And Inward Foreign Direct Investment. *International Business Review* 26, 502–514.
- Yıldırım, S. (2011). İnovasyonun Makroekonomik Belirleyicileri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 53–68.
- Zang, L., Xiong, F., Lao, X., & Gao, Y. (2018). Does Governance Efficiency Matter For National Innovative Capacity? One Tale From Different Countries. *Technology Analysis & Strategic Management*, 1-15.

Extended Abstract

Aim and Scope

National innovation capacity is evaluated as the innovation potential of countries. It is of great importance to analyze the national innovation capacity as it provides information about the evolutionary process of innovation and its dynamics in the economic field. However, it is seen that most of the studies on the determinants of national innovation capacity have been conducted on developed countries. In this study, it is aimed to make an empirical analysis of determinants of national innovation capacity in developing countries in comparison with developed countries. In addition, the national innovation

capacity index is calculated as a new output variable representing national innovation capacity in the study and this variable is used in the analysis.

Methods

In the study, the data for the period 1996-2016 were analyzed using panel data analysis method in 18 developing countries and 31 developed countries. Data between 1996-2016 are obtained not to employ omitted variables and reach a suitable dataset for econometric analyzes. In this study, a new representation variable is defined in order to compensate the disadvantages that may arise from using only patent statistics to represent national innovation capacity and to fill the relevant gap in the literature. In the study, the new index value is calculated with the number of domestic patents, trademarks, industrial design applications, scientific and technical articles, and the ratio of high technology product exports to finished goods exports, which are among the important outputs of national innovation capacity and can complement each other. In order to comparatively analyze the impact direction and degree of determinants of national innovation capacity in developing countries, 3 different country groups were formed as all countries, developed countries and developing countries, and a separate analysis was made for each group.

Findings and Conclusion

When the determinants of national innovation capacity in developing countries are evaluated together with developed countries, it is seen that developed countries have a high effect on national technological capability and infrastructure variables such as R&D, human capital level, number of researchers, and physical capital investments. These variables show that the main sources of innovation in these countries are shaped by national technological capability and infrastructure factors. In addition, the negative or low effect of external factors that determine innovation capacity reinforces this situation. Unlike developed countries, the low impact of R&D expenditures, human capital investments and levels, and the insignificance of R&D personnel indicate that the effect of internal variables is weak in determining innovation capacity. At the same time, the positive and significant effect of high technology product imports and license payments indicates that external factors are more effective on national innovation capacity in these countries. However, the weakness of these variables indicates the weakness of national technological capability and absorption capacity.

Bozkır İlçesi'nin (Konya)Yükselti Basamaklarına Göre Nüfusu¹

Population of Bozkır District (Konya) According to Elevation Steps

Saliha Koday², Zeki Koday³, Emine Yılmaz Akçaözöğlü⁴

Öz

İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Konya'nın, güney ilçelerinden biri olan Bozkır ilçesi Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Bozkır ilçesinin 2000 yılından beri devamlı olarak nüfusu azalmaktadır. Dışarıya göç veren bir ilçenin mahalle sayısı, niteliği, hangi yükseltide kurulduğu coğrafi anlamda önem taşımaktadır. Nüfusun dağılışında birçok etmen rol oynamaktadır. Nüfus ve yükselti ilişkisini detaylandırmak suretiyle, bu ilçe, araştırma sahası olarak seçilmiştir. Topoğrafik parametrelerden biri olan yükseltinin nüfusun dağılışına olan etkisini ortaya koymak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Türkiye İstatistik Kurumu verileri kullanılarak oluşturulan bu çalışmada Bozkır ilçesindeki yerleşim birimlerinin yükselti basamaklarına göre dağılışı ortaya konulmuştur. Konya büyükşehir belediyesi statüsündeki ilçenin 52 mahallesi (49'u kırsal mahalle) bulunmaktadır. Kalıcı yerleşim birimlerinin 1.100 – 1.700 m aralığında dağılışı gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. 1.700 m yükseltisinde yayla yerleşmeleri görülmektedir. 1.100 – 1.200 m aralığı 70 km² alan kaplamakta olup, 2019 yılı itibariyle 8.545 kişi nüfusa sahiptir. İlçede nüfusun en fazla yoğunluk gösterdiği yükselti aralığını oluşturmaktadır. 1.600 – 1.700 m aralığı ise 32 km² alan kaplamakta, 793 kişiye sahiptir. Bu yükselti aralığında yerleşim birimleri sayısının düştüğü ve buna bağlı olarak nüfusun azaldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Konya, Bozkır İlçesi, Yükselti, Nüfus.

Abstract

Bozkır district, one of the southern districts of Konya, located in the Central Anatolia Region, is located in the Mediterranean Region. The Bozkır district has been continuously decreasing in population since 2000. The number, quality, and elevation of a district that emigrates to the outside are of geographical importance. Many factors play a role in the distribution of the population. By detailing the relationship between population and elevation, this district was chosen as a research site. This study was carried out in order to determine the effect of elevation, which is one of the topographic parameters, on the distribution of the population. In this study, which was created using Geographical Information Systems and data from the Turkish Statistical Institute, the distribution of settlements in the Bozkır district according to the ascending steps was revealed. The district, which has the status of Konya Metropolitan Municipality, has 52 neighborhoods (49 of which are rural neighborhoods). It has been concluded that permanent settlements are scattered in the range of 1.100 – 1.700 m. At an elevation of 1.700 m, plateau settlements are visible. The 1.100-1.200 m range covers an area of 70 km² and has a population of 8.545 as of 2019. The highest density of the population in the district constitutes the elevation range. The 1.600-1.700 m range covers an area of 32 km² and has 793 inhabitants. In this elevation range, the number of settlements decreased and the population decreased accordingly.

Keywords: Konya, Bozkır District, Elevation, Population

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma; Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2020 Gümüşhane (03-05 Aralık 2020)'de bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya ABD e-mail: skoday@atauni.edu.tr ORCID: 0000-0003-2515-4287

³ Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya ABD e-mail: zkoday@atauni.edu.tr ORCID: 0000-0002-2126-9573

⁴ Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. e-mail: cografya-emine2013@hotmail.com ORCID: 0000-0002-5931-1140.

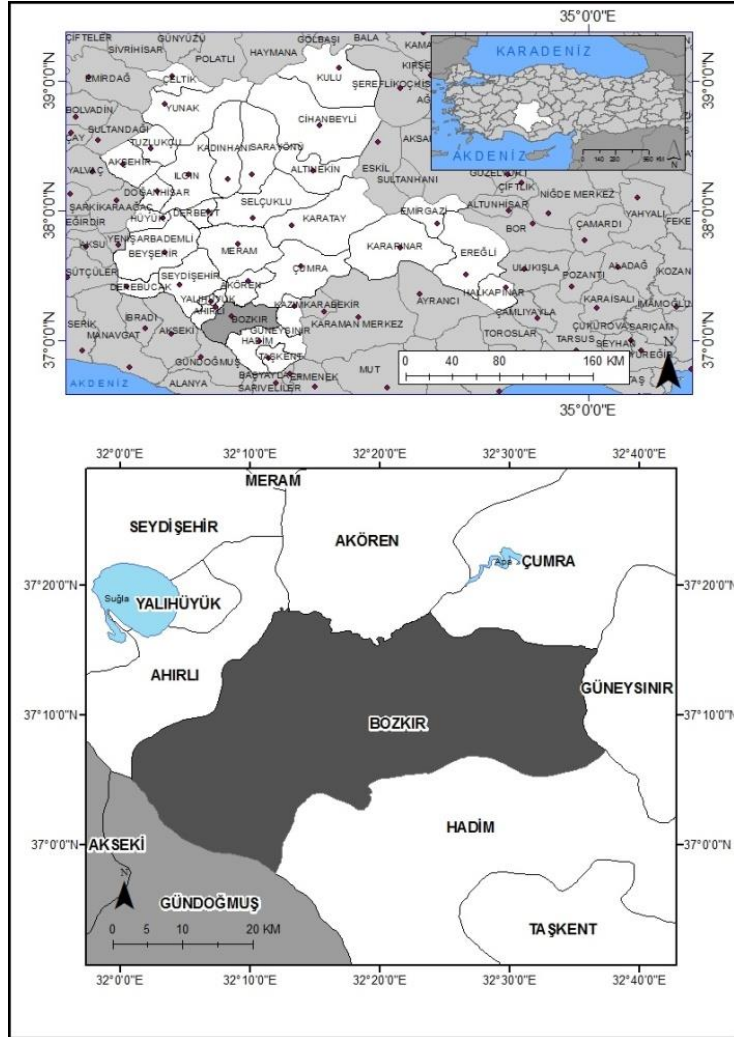
1. İnceleme Sahasının Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri

İdari anlamda Konya iline bağlı olan Bozkır'ın kuzeyinde Akören, kuzeydoğusunda Çumra, doğusunda Güneysinir, güneyinde Hadim, güneybatısında Antalya ili, batısında Ahırlı ilçeleri bulunmaktadır. Konya ili büyük oranda İç Anadolu Bölgesi'nde yer almakta iken Bozkır ilçesi Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Coğrafi Koordinat Sistemine göre $37^{\circ} 0' - 37^{\circ} 15'$ kuzey enlemleri ile $32^{\circ} 0' - 32^{\circ} 40'$ doğu boylamları arasındadır (Harita 1.). Yüzölçümü 40.838 km^2 olan Konya ilinin 31 ilçesi bulunmakta olup, Bozkır ilçesinin yüzölçümü 1.105 km^2 (Harita Genel Müdürlüğü). İl merkezine uzaklığı 127 km (Karayolları Genel Müdürlüğü)'dir.

Bozkır ilçesi ve çevresi, iklim özellikleri açısından Akdeniz iklimi ile yazı kurak karasal iklim özellikleri arasında geçiş tipi olan Akdeniz Dağ iklimi özelliklerine sahiptir (Tapur, 2016:1337). Bozkır ilçesinde 2014-2018 yılları arasında ortalama en yüksek sıcaklık Temmuz ayında 31.4°C , ortalama en düşük sıcaklık Ocak ayında -5.9°C , ortalama nispi nem Ocak ayında $\% 79.3$ 'dür (Koday S.Koday Z. Yılmaz Akçaözöğlü 2019:78). Kış mevsiminde sıcaklığın eksiye düşmesi durumundan dolayı Akdeniz iklim etkisinin olmadığı görülmektedir. Bozkır ilçesinde karasal iklim özellikleri görülmektedir.

Kahverengi ve Kestane Rengi Topraklar, Kırmızımsı Akdeniz Toprakları genel yayılış göstermektedir. Bitki türlerinden Ardıç (*Juniperus*), Sarıçam (*Pinus Sylvestris*), Sedir (*Cedrus Libani*), Ladin (*Picea*), Göknar (*Abies sp. Mill*), Meşe (*Quercus*) Yabani Armut (*Pyrus Pyrastrer*) dağılışı göstermektedir. Çarşamba Çayı ise ilçenin en büyük akarsuyudur. Suğla Gölü ve Dipsiz Göl diğer önemli su kaynaklarıdır. Güneybatısında Geyik Dağları uzanmaktadır. Geyik Dağları, Batı Toroslara ait bir birimdir.

Yayla-kent özelliği gösteren araştırma sahasının 2019 yılı itibarıyla toplam nüfus miktarı 25.894 kişidir. Bozkır ilçe merkezini oluşturan (Demirasaf, Yukarı, Cumhuriyet) 3 mahalle ve (49 kırsal mahalle) ile birlikte Bozkır ilçesi toplamda 52 mahalleden oluşmaktadır. Konya ilinin büyükşehir belediyesi statüsünde olması sebebiyle köy kavramı yerine kırsal mahalle kavramı kullanılmaktadır. Bozkır'ın kuzey-kuzeybatısında yer alan Ahırlı ve Yalılıyük ilçeleri 1990 yılında Bozkır'dan ayrılıp ilçe statüsüne getirilmiştir.

Harita 1. Bozkır İlçesi'nin Konum Haritası.

2. Materyal ve Uygulanan Yöntem

İnceleme sahasını oluşturan Bozkır ilçesinin nüfus verileri Türkiye İstatistik Kurumu (<http://www.tuik.gov.tr/>) web sitesinden temin edilmiştir. 1935-1960 yılları arasındaki nüfus *kütüphane tuik gov.tr* sitesinden alınmıştır. 1965-2000 yılları arası nüfus verisi *Genel Nüfus Sayımlarından*, 2007 ve sonrası nüfus verisi ise *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden* elde edilmiştir.

Çalışma sahası ile ilgili haritalar ArcGIS 10.5 programında çizilmiştir. İl ve ilçe sınırları Harita Genel Müdürlüğü (HGM) indirilebilir veri setinden alınmıştır. Bozkır'ındemverisi(<http://www.viewfinderpanoramas.org/>) sitesinden alınmıştır. 30 m çözünürlükteki dem verisi üzerinde ArcToolbox-3D Analyst Tools –Raster Reclass aşamaları ile yükselti basamaklarının alanı hesaplanmıştır. Tablo ve diğer şekiller Microsoft Office Excel 2007 programında hazırlanmıştır.

3. Nüfus Özellikleri

Bir yerleşmenin nüfus miktarının bilinmesi beşeri coğrafya çalışmalarında önem taşımaktadır. En basitinden bir yerin nüfus miktarı orası hakkında insanın kafasında bazı bilgilerin anlam kazanmasına yol açmaktadır. Yeryüzünün herhangi bir yerinde sınırları belli bir alanda yaşayan insan topluluklarının miktarını ve diğer niteliklerini tespit edebilmek için, gerçek anlamda sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmalı, toplanan bilgilerde herhangi bir değişiklik ve çarpıtılma yapılmadan yayınlanmalıdır (Koday, 2014: 153).

Tablo 1. Bozkır İlçesi'nin Sayım Dönemlerine Göre Nüfusu (1935-2019).

Sayım Yılları	Erkek	Kadın	Toplam	Değişim Miktarı	Artış Azalış Oranı %
1935	18.241	21.973	40.214	-	-
1940	18.858	22.599	41.457	1243	3.09
1945	19.644	22.949	42.593	1136	2.74
1950 ⁵	-	-	47.713	5120	12.02
1955	23.219	26.015	49.234	1521	3.18
1960	26.436	28.476	54.912	5678	11.53
1965	27.320	30.555	57.875	2963	5.39
1970	29.181	32.444	61.625	3750	6.47
1975	33.177	34.609	67.786	6161	9.08
1980	27.262	31.979	59.241	-8545	-12.60
1985	29.027	32.209	61.236	1995	3.36
1990	26.415	28.238	54.653	-6583	-10.7
2000	27.169	27.898	55.067	414	0.75
2007	15.486	16.568	32.054	-23013	-41.7
2008	15.384	16.217	31.601	-453	-1.41
2009	16.125	16.867	32.992	1391	4.40
2010	15.115	15.980	31.095	-1897	-5.74
2011	14.608	15.306	29.914	-1181	-3.79
2012	14.123	14.814	28.937	-977	-3.26
2013	13.715	14.437	28.152	-785	-2.71
2014	13.373	14.084	27.457	-695	-2.46
2015	13.209	13.797	27.006	-451	-1.64
2016	12.912	13.525	26.437	-569	-2.1
2017	12.662	13.321	25.983	-454	-1.88
2018	12.818	13.469	26.287	304	1.16
2019	12.596	13.298	25.894	-393	-1.49

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımları, ADNKS, kutuphane.tuik.gov.tr.

⁵1950 yılında cinsiyet ayırımında sayım yapılmamıştır.

İnceleme sahasının nüfusu 1935 yılında 40.214 kişidir. Bozkır kazasının 1935 yılında Merkez (13.618), Ahırlı (10.407), Belviran (7.679), ve Hocaköy (7.167) olmak üzere dört nahiyesi bulunmaktadır. İlçe merkezinin nüfusu ise 1.343 kişidir. Nahiyelerin toplamda 74 köyü bulunmaktadır. 1940 yılında Merkez (14.594), Ahırlı (10.228), Belviran (7.963), Üçpınar (7.253) nahiyelerinin ve ilçe merkezinin (1.419) toplam nüfusu 41.457 kişidir. 1945 yılında Merkez (15.183), Ahırlı (10.761), Belviran (7.949), Üçpınar (7.201) nahiyelerinin ve ilçe merkezinin (1.499) toplam nüfusu 42.593 kişidir. 1950 yılında Merkez (18.599), Ahırlı (10.021), Belviran (8.631), Üçpınar (8.389) nahiyelerinin ve ilçe merkezinin (1.846) toplam nüfusu 47.486 kişidir. 1955 yılında Merkez (18.893), Ahırlı (10.611), Belviran (8.465), Üçpınar (8.414) nahiyelerinin ve ilçe merkezinin (2.851) toplam nüfusu 49.234 kişidir.

1960 yılında kaza adı yerine ilçe, nahiye adı yerine bucak kullanılmıştır. 1960 yılında Bozkır ilçesinin Merkez Bucağı (21.332), Ahırlı Bucağı (12.698), Belviran Bucağı (9.295), Üçpınar Bucağı (9.136) ve ilçe merkezinin (2.451) toplam nüfusu 54.912 kişidir. 1965 yılında Bozkır ilçesinin Merkez (24.927), Ahırlı (11.908), Belören (10.094), Üçpınar (7.834) olmak üzere dört bucağı bulunmaktadır. Bu dört bucağın ve ilçe merkezinin (3.112) toplam nüfusu 57.875 kişidir. 1970 yılında Bozkır ilçesinin Merkez (27.421), Ahırlı (12.013), Belören (10.088), Üçpınar (7.745) olmak üzere dört bucağı ve ilçe merkezinin (4.358), toplam nüfusu 61.625 kişidir.

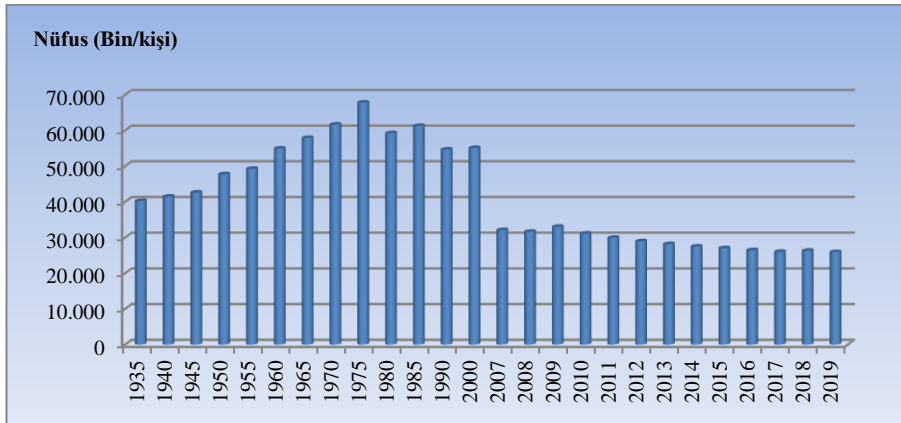
1975 yılında Bozkır ilçesinin Merkez (30.550), Ahırlı (13.405), Belören (9.909), Üçpınar (8.628) olmak üzere dört bucağı ve ilçe merkezinin (5.294), toplam nüfusu 67.786 kişidir. 1975 yılında toplam nüfus miktarı 67.786 kişi iken 1980 yılında 59.241'e gerilemiştir. Bu dönem Bozkır ilçesinin nüfus artış seyrinde kırılma noktasını oluşturmaktadır. Gelecek dönem nüfus sayımlarında da azalma göstermiştir. 1960'lı yıllarda başlayan dışarıya göç verme durumunun Bozkır'daki en belirgin adımları 1980'li yıllarda görülmüştür. Başta Almanya olmak üzere Belçika, Fransa gibi Avrupa ülkelerinde Bozkırlı gurbetçilerin olduğu bilinmektedir.

Bu dönemde Bozkır'ın komşu ilçesi olan, 62 km mesafedeki Seydişehir'de, Seydişehir Alüminyum Tesisleri (Etibank) kurulmaya başlanmış ve 1979'da tam kapasite çalışmaya geçmiştir. Türkiye'nin en büyük alüminyum tesislerinden biri olan Seydişehir Alüminyum Tesisleri'nde iş gücüne ihtiyaç duyulmuş ve tesislerde çalışmak isteyen birçok kişi Bozkır'dan Seydişehir'e göç etmiştir. Çalışmaya gidenlerin çoğu ailelerini de yanında götürmüştür (Özkan, 2010: 30).

1980 yılında Bozkır ilçesinin Merkez (25.662), Ahırlı (11.908), Belören (9.576), Üçpınar (7.342) olmak üzere dört bucağı ve ilçe merkezinin (4.753), toplam nüfusu 59.241 kişidir. Nüfus miktarındaki azalma bir sonraki sayım döneminde belirginleşmiştir. 1990 yılında Bozkır ilçesinin Merkez (25.652), Belören (10.982), Üçpınar (8.547) olmak üzere üç bucağı bulunmaktadır. Bucakların toplam nüfusu ile ilçe merkezinin (9.472) nüfusu toplamı 54.653 kişidir.

Bozkır ilçesinin bucağı olan Ahırlı, 1990 yılında ilçe konumuna getirilmiştir. Yalınhüyük belediyesi Ahırlı bucağına bağlı bir birim iken, Sarayköy ve Arasögüt köylerini kendi idaresine ekleyip Yalınhüyük ilçesi idari birimini oluşturmuştur. Böylelikle Bozkır ilçesinden ayrılmış olan iki ayrı ilçe oluşturulmuştur. 1980'de Ahırlı bucağına bağlı olan tüm idari üniteler aynı şekilde Ahırlı ilçesine bağlı konumda bulunmaktadır. 2000 yılında Bozkır ilçesinin Merkez (21.390), Belören (12.507), Üçpınar (10.687) bucakları olmak üzere ilçe merkezi nüfusu (10.483) ile birlikte toplam nüfusu 55.067 kişidir (Tablo 1, Şekil 1).

2000 yılından sonra ilçenin nüfusunun ciddi oranda azaldığı görülmektedir. Nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşadığından adeta göçe zorlanmıştır (Koday, 2005: 57). 2000 yılından sonraki ilk sayımda yani 2007 yılında 32.054 kişi olan nüfusun değişim miktarı -23013'dir. Bir artış bir azalış seviyesinde ilerlemiş olsa da Bozkır ilçesi nüfus miktarının azaldığı görülmektedir (Tablo 1, Şekil 1). Nüfus miktarlarındaki artış ve azalışlar ilçeye gelen kamu personelleri, askerler, öğrenciler ve devam eden göçlerle açıklanabilmektedir (Koday S, Koday Z, Akbaş, 2018:540).

Şekil 1. Bozkır İlçesi'nin Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Grafiği.

4. Nüfus ve Yükselti Özellikleri

İlçe nüfusunun yükseltiye göre nasıl bir dağılışa sahiptir? Bu dağılıştaki etkili olan şartlar ve coğrafi koşulları nelerdir? Sorularına cevap bulmak (Özşahin ve Atasoy, 2013: 94) çalışmadaki yerleşmenin yükseltisi ve nüfus ilişkisini ortaya koymayı kolaylaştıran sorulardır.

Nüfus ve buna bağlı olarak şekillenen yerleşmeler yeryüzünde eşitsiz dağılmışlardır. Bazı yerlerde çok yoğun nüfuslu sahalar olduğu gibi, çok az nüfuslu, hatta boş sahalar da vardır (Tolun Denker, 1977:15). Ülkemizde nüfus dağılışı, nüfus yoğunluğu, kır ve şehir yerleşmelerinin dağılışı geniş ölçüde yükseltiye bağlıdır (Günel, 1993; 144). Araştırma sahası, geniş düzlüklerle bilinen Konya ilinin aksine yükseltisi biraz fazladır. Konya ilinin gerçek alanı (41.001 km²) ile iz düşüm alanı (40.838 km²) arasındaki fark, Batı Torosların iç kesimlere doğru sokulan kısmında kendisini göstermektedir. Bozkır, Konya ilinin Akdeniz Bölgesinde kalan bir ilçesi konumunda olmasından dolayı Toros silsilesinden etkilenmektedir.

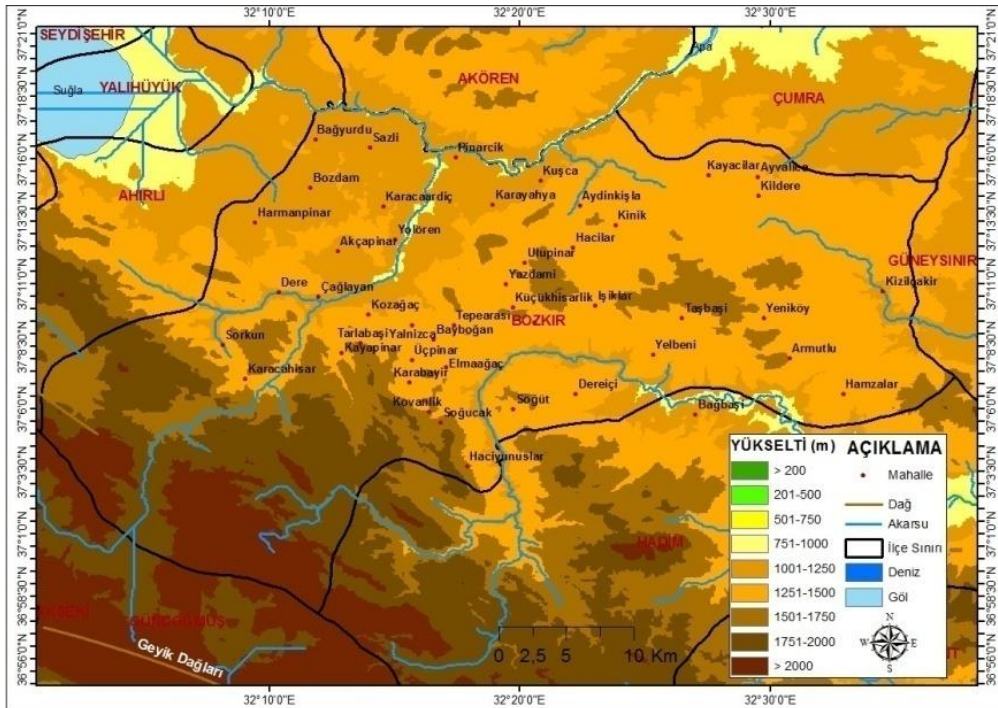
Nüfusun ve yerleşmelerin özellikleri, dağılışı konulu çalışmalarda çoğunlukla il sınırları esas alınmıştır (Alaeddinoğlu,2016; 167). İlçe bazında çalışmalar da mevcuttur. İlçe sınırının esas alındığı bu çalışmada mahalleler özelinde vurgu yapılmıştır.

Yükselti ve nüfus ilişkisini ele alan çalışmalar(Günel 1993; Sergün 1994; Kızılcıaoğlu ve Soykan 1998; Çağlıyan 2005; Taş ve Yakar 2009; Üstündağ 2009 Güngör ve Bozyiğit 2010; Özşahin ve Atasoy 2013; Alaeddinoğlu 2014; Özşahin vd. 2016; Avcı 2017; Dölek, Avcı ve Harunoğulları 2018; Durmuş 2019) uzun yıllardır yapılmaktadır. Bu çalışmalarla doğal kaynakların sürdürülebilirliği, beşeri faaliyetlerin kendi içindeki dağılımı bakımından oldukça büyük bir öneme sahiptir (Özşahin ve Atasoy, 2013: 94).

İnceleme sahasının dağlık kesimleri Geyik Dağları Sistemi'nin parçası olan Akdağ (2419 m), Gül Dağı (2490 m) ve Haydar Dağı (2249 m) gibi kütlelerden oluşmaktadır (Buldur ve Sarı, 2012; 86). Küçük Çal Tepe (1519 m), Büyük Çal Tepe (1558 m), Erenler Tepesi (1618 m) Tepelcik Tepesi (1654 m) ve Sülüklü Tepe (1748 m) diğer yüksek kesimleri oluşturmaktadır (Tapur, 2016: 1337). Bu dağlık çerçeve içerisinde Bozkır ilçesi, vadilerle derince yarılarak parçalanmış durumdadır. Arazinin bu özelliği yerleşim birimlerinin kuruluş yerini de etkilemiştir. Yöre halkı yerleşim yeri olarak genellikle akarsu kenarlarındaki vadi tabanlarını tercih etmiştir (Buldur ve Sarı, 2012: 86-87).

Bozkır ilçesindeki kalıcı (daimi - sedanter) yerleşmelerden olan mahallelerin 1.000 – 1.700 m yükselti aralığında kurulmuş bulunmaktadır. Gerek fiziki haritada gerekse topografya haritasında bu durum görülmektedir (Harita 2, Harita 3). Bu yükselti aralığında olmasında topoğrafik özellikler, iklim şartları, kültürel yaşam etkili olmaktadır.

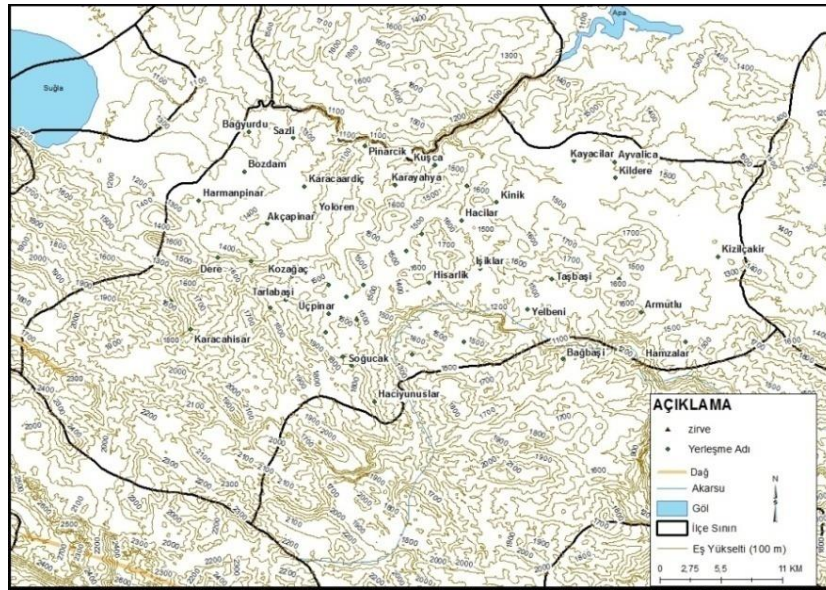
Kır iskânının adeta kaidelerini teşkil eden mahalle sistemi, sahip olduğu özellikleri ile Türkiye'nin hemen her tarafına sokulmuş, bulunduğu yerde gelişmiş ve kelimenin tam manasıyla iskân organize etmiş bir sistem olarak müşahade edilir (Tunçdilek, 1967:107).

Harita 2. Bozkır İlçesi ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası.

1.100 - 1.200 m yükseltisinde 4 mahalle bulunmaktadır. Demirasaf, Yukarı ve Cumhuriyet Mahalleleri Bozkır şehrini oluşturmaktadır. Bu mahalleler Çarşamba Çayı vadisinde, vadi tabanının genişlediği alanda kurulmuştur. Kırsal mahalle niteliğinde olan Yolören'in yükselti aralığı da bu sınıfa girmektedir. 70 km² alan kaplamakta olup nüfusu en fazla olan (8.545 kişi) grubu oluşturmaktadır. Yerleşme sayısı az olmasına rağmen, nüfus miktarı oldukça fazladır. Şehrsel fonksiyonların görülmesi nüfus yoğunluğunun fazla olmasına yol açmış bulunmaktadır. Nüfus vadi tabanlarındaki düzlüklerde ve alçak yamaçlarda yoğunlaşmıştır (Koday ve Erhan, 2010: 222). Daimi yerleşmelerin hâkim olduğu sahada dönemlik kır yerleşmelerine rastlanmamaktadır (Taş ve Yakar, 2009: 150).

1.200 – 1.300 m yükseltisinin alanı 583 km² ile en fazla alanı oluşturmaktadır. 10 mahallesi bulunmakta ve 3.356 kişi yaşamaktadır. 1.300 – 1.400 m yükselti aralığı 242 km² alan kaplamaktadır. Mahalle sayısı 9 olup, 3.804 kişi yaşamaktadır. 1.400 – 1.500 m yükselti aralığı 149 km² alan kaplamaktadır. Mahalle sayısı 19 olup, nüfusu 7.791 kişidir. Mahalle sayısının en fazla olduğu yükselti aralığını oluşturmaktadır. Mahalle sayısı fazla olsa da nüfus miktarı fazla değildir. 1.500 – 1.600 m yükselti aralığında 89 km² alan kaplamaktadır. Mahalle sayısı 7 olup, nüfusu 1.605 kişidir. 1.600 – 1.700 m yükselti aralığında 32 km² alan kaplamaktadır. Mahalle sayısı 3 olup, nüfusu 793 kişidir. Yükselti aralığının üst sınırında alan, mahalle sayısı ve nüfus miktarı oldukça azalmaktadır. Bozkır ilçesinde yükseltinin 1.700 m sınırındaki yerleşim yerleri Soğucak, Arslantaş ve Hacıyunuslar gibi kırsal nitelikli mahalleleridir (Tablo 2, Tablo 3).

Harita 3. Bozkır İlçesi ve Yakın Çevresinin Topoğrafya Haritası.

Tablo 2.Yerleşim Birimlerinin Yükselti Aralığı ve Nüfus Miktarı.

Yükselti Aralığı (m)	Mahalle Adı	2000 Yılı Nüfusu	2019 Yılı Nüfusu
1100-1200	Demirasaf	Toplam 10.483	3.146
	Yukarı		3.012
	Cumhuriyet		2.162
	Yolören	343	225
1200-1300	Çağlayan	3.213	781
	Dereköy	2.868	580
	Harmanpınar	1.524	369
	Bağyurdu	424	299
	Sazlı	424	284
	Karayahya	332	270
	Akçapınar	344	255
	Karacaardıç	509	237
	Pınarcık	355	196
	Bozdam	104	85
	Sarıoğlan (Boyalı)	4.971	1.425
	Sorkun	2.048	699

1300-1400	Kildere	401	409
	Kuşça	601	398
	Ayvalca	248	233
	Kozağaç	312	216
	Kızılçakır	348	194
	Karacahisar	170	122
	Aydinkışla	197	108
1400-1500	Dereiçi	3.690	1.280
	Hamzalar	3.734	1.059
	Hisarlık	3.114	1.036
	Üçpınar (Pabuççular)	3.056	645
	Kuzören	-	627
	Hacılar	815	489
	Söğüt	2.225	464
	Yazdamı	648	418
	Yelbeği	432	301
	Ulupınar	537	254
	Kınık	406	249
	Kayaclar	238	200
	Yeniköy	219	169
	Küçükhisarlık	245	159
	Baybağan	277	135
	Karabayır	195	117
	Tepearası	200	90
Elmaağaç	86	54	
Yalnızca	75	45	
1500-1600	Armutlu	2.069	576
	Kayapınar	428	307
	Işıklar	394	285
	Taşbaşı	279	173
	Kovanlık	174	142
	Tepelice	166	72
	Tarlabaşı	86	50
1600-1700	Soğucak	664	625
	Arslantaş	242	140
	Hacıyunuslar	154	28
	Toplam	55.067	25.894

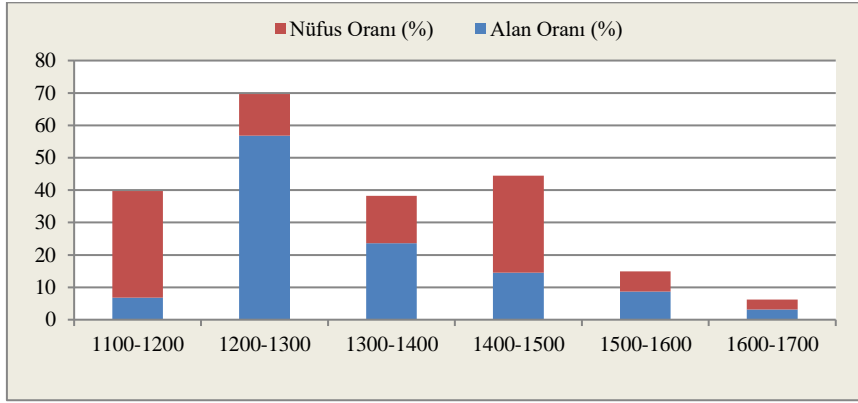
Yükselti ile nüfuslanma arasındaki ilişkilerin takip edilebilmesi ve doğru sonuçlar alınabilmesi kuşkusuz ayırt edilen her yükselti kademesinin yüzölçümünün bilinmesi gerekir (Sergün, 1993:17). Harita Genel Müdürlüğü verisine göre Bozkır ilçesinin yüzölçümü 1.105 km² dir. Daimî yerleşmelerin yükselti aralığını tespit etmek amacıyla 1.100- 1.700 m aralığının toplam alanı hesaplanmıştır ve sonucunda 1.165 km² alan tespit edilmiştir. Bozkır ilçesindeki yerleşmeler 1.100 m izohipsinde başladığından dolayı 1.700 m sınırını aşan alanın 60 km² alan kapladığı düşünülmektedir. Nüfusun dikey dağılışı bu yükselti basamakları aralığındadır.

Yükseltiye bağlı yerleşme sayılarının dağılışı da değerlendirilmesi gereken diğer mühim bir husustur (Özşahin vd. 2016: 151). Toplamda 52 mahallesi bulunan inceleme sahasının 19 yerleşmesi 1.400-1.500 m aralığında yer aldığı görülmektedir. Yükselti aralığının kapladığı alan, yerleşim yeri sayısı ve nüfus miktarı arasında doğrusal bir ilişki bulunamamıştır (Tablo 3).

Tablo 3.Bozkır İlçesinde Arazilerin Yükselti Aralığına Göre Dağılımı.

Yükselti Aralığı (m)	Alan (Km ²)	Oran (%)	Yerleşim Yeri Sayısı	Oran (%)	Nüfusu (2019 Yılı)	Oran (%)
1.100-1.200	70	6.82	4	7.69	8.545	32.9
1.200-1.300	583	56.8	10	19.2	3.356	12.9
1.300-1.400	242	23.6	9	17.3	3.804	14.6
1.400-1.500	149	14.5	19	36.5	7.791	30
1.500-1.600	89	8.68	7	13.4	1.605	6.19
1.600-1.700	32	3.12	3	5.76	793	3.06
Toplam	1.165	100	52	100	25.894	100

1.100-1.200 m yükselti aralığı 70 km² alan kaplamakta olup, nüfus miktarı oldukça fazladır (8.845 kişi). 1.200-1.300 m yükselti aralığı 583 km² alan kaplamaktadır. Sahip olduğu alan miktarına göre nüfusu 3.356 kişidir.

Şekil 2. Yükselti Aralıklarına Göre Alan ve Nüfusun Oransal Dağılışı.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkemizin ortalama yükselti 1.141 m. (Elibüyük ve Yılmaz 2010: 34) iken Batı Torosların kuzeydoğusunda yer alan inceleme sahasının ortalama yükseltisi 1.400 m'dir. Bu bağlamda inceleme sahasının ortalama yükseltisi Türkiye'nin ortalama yükseltisinden fazladır. Ortalama yükseltiyi hesaplamak için en düşük değer ile en yüksek değer toplanıp, ikiye bölünmesiyle elde edilmektedir. Bu yükselti aralığı yerleşme için ideal şartları sağlamaktadır. Nem oranının düşük olması, yaşam şartlarını daha iyi hale getirmektedir. İnsanların sıcaktan kaçma isteği ve hayvanlarını serin yerde otlatma isteği, yüksek yerlere yerleşmesine neden olmaktadır. Tarihsel süreçte, yüksek yerlere yerleşmesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Güvenliği sağlama ihtiyacı bunlardan biridir. İnceleme sahasında bulunan Zengibar Kalesi, bu sahanın eskiden güvenlik amacıyla yerleşilmiş olduğunu göstermektedir.

İnsanlar, topoğrafik şartların elverdiği oranda ve öncelikle su kenarlarına yerleşmeler kurmuşlardır. Çarşamba çayının aşındırdığı vadi boyunca yerleşim birimleri kurulmuş ve insanlar buralarda yaşamaktadırlar. Yükselti, eğim ve bakı şartlarına göre yerleşme için ideal olan bu sahanın zaman içerisinde nüfusu azalmıştır. Seydişehir Alüminyum Tesisinin kurulmasıyla, işçi göçü olmuştur. Yurt dışına yapılan işçi göçlerine Bozkırlılar da katılmıştır. 1990'dan sonra Ahırılı ve Yalılıyük ilçelerinin kurulmasıyla ciddi anlamda nüfusu azalmıştır.

Ekip-dikilebilir arazinin yetersiz oluşu, var olan topraklarında miras yoluyla parçalanması gibi nedenlerle tarımsal faaliyet kısıtlı şekilde yapılmaktadır. Hayvancılık ile uğraşanlar, küçükbaş hayvanlarını bir çobana vermekte sürü halinde otlatmaktadır. Aile üyelerinden bir kişinin yapabileceği bir iş olmasından dolayı ailenin diğer fertleri, yeni iş arayışına girmekte ve iş olanaklarının geniş olduğu alanlara göç etmektedir. Bozkır bu anlamda göç veren ilçe konumundadır. Gerek ülkemizin gerekse Avrupa'nın birçok yerine yerleşmiş gurbetçiler olduğu bilinmektedir. Yaz tatillerini memleketinde geçirmek isteyenlerle birlikte Bozkır'ın yazlık nüfusu artmaktadır.

Yükselti basamaklarına göre yerleşmeler konumlandırılmakta ve bu düzene göre de nüfusun dağılışı gerçekleşmektedir. 1.100-1.200 m yükseltisi 70 km² alan kaplamakta olup nüfusun en fazla olduğu (8.545 kişi) basamağı oluşturmaktadır. Bu yükselti aralığında Km² ye 122 kişi düşmektedir. Aritmetik nüfus yoğunluğu oldukça fazladır. Toplam alan, yerleşim yeri sayısı ve toplam nüfus miktarı arasında doğrusal bir ilişki bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alaeddinoğlu, F. (2014). Van Gölü Havzasında Nüfus ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı, TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı (263-274), Ankara.
- Avcı, V. (2017). Bingöl İli'nde Nüfus ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7 Cilt:7 Sayı:13, sayfa:201-221.
- Bozyiğit R. & Güngör Ş. (2010). Gazipaşa İlçesi'nde (Antalya) Yerleşmelerin Yükseltiye Göre Dağılışının CBS Yöntemi ile Değerlendirilmesi, 4th International Computer and Instructional Technologies Symposium, 24-26 September 2010 in Konya.
- Buldur, A. D. & Sarı, S. (2012). Çarşamba Çayı'nın 15 Aralık 2010 Tarihli Taşkını ve Bozkır'daki (Konya) Etkisi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı:25, s.81-107. İstanbul.
- Çağlıyan, A. (2005). Elazığ Yükselti Basamaklarına Göre Kırsal Yerleşmelerin Dağılışı, Ulusal Coğrafya Kongresi, Tam Metin Bildiri, 29-30 Eylül 2005.
- Dölek, İ., Avcı, V. & Harunoğulları, M. (2018). Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükseltiye Göre Değişimi: Muş Örneği, *Anemon Muş Alparlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, sayfa:1011-1022.
- Durmuş, E. Diyarbakır İlinde Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim 2019, Ankara.
- Elibüyük, M. & Yılmaz, E. (2010). Türkiye'nin Coğrafi Bölge ve Bölümlerine Göre Yükselti Basamakları ve Eğitim Grupları, *Coğrafi Bilimler Dergisi* 8(1), 27-55.
- Günel, N. (1993). Marmara ve Ege Bölgelerinde Kırsal Yerleşmelerinin Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı, *Türk Coğrafya Dergisi*, S.28, s.143-154.
- Koday, Z. (2005). Gümüşhane İlinde Nüfus Hareketleri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 57-69.
- Koday, S. & Erhan, K. (2010). Çoruh Vadisinde Nüfusun Dağılışı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 221-230.
- Koday, Z. (2014). *Fındıklı İlçesi'nin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:10445, Edebiyat Fakültesi Yayınları No:141, Araştırmalar Serisi No: 117. Mega Ofset Matbaacılık, Erzurum.
- Koday, S., Koday, Z. & Akbaş, F. (2018). Gördes Büyükşehir İlçesinde Nüfus Hareketleri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22 (Özel Sayı), s.523-556.
- Koday, S., Koday, Z. & Yılmaz Akçaözoğlu, E. (2019). Bozkır İlçesinde Elma Tarımı, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Gümüşhane, (7-9 Kasım 2019), Bildiriler Kitabı Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları No:44, s.72-87.
- Kızılcıoğlu, A. & Soykan A. (1998). Manyas İlçesinde Yükselti Basamaklarına Göre Nüfusun Dağılışı ve Gelişimi, III. Ulusal Nüfusbilim Konferansı, 02-05 Aralık 1998.
- Özkan, N. (2010). *Bozkır İlçe Merkezi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Özşahin, E. & Atasoy, A. (2013). Yükseltiye Bağlı Olarak Nüfus Değişir mi? Hatay Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt:6 sayı:26, 92-108.
- Özşahin, E., Eroğlu, İ. & Pektezel, H. (2016). Erzincan İlinde Yerleşmelerin ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 143-156.
- Sergün, Ü. (1994). Türkiye'de Kırsal Nüfusunun Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülten, sayı:11, s.17-22

- Tapur, T.(2016).Bozkır İlçesinin Nüfus Gelişimi ve Bazı demografik Özellikleri, Uluslar arası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, 06-08 Mayıs 2016, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları:9, s.1335-1348, Konya.
- Tanoğlu, A. (1969).*Nüfus ve Yerleşme, Cilt 1*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1183, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı No:45, Taş Matbaası, İstanbul.
- Taş, B. & Yakar, M. (2009). Afyonkarahisar İlinde Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı:7 (2), s.145-161.
- Tolun Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası Kır Yerleşmeleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2275, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:93, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Üstündağ, Ö. (2009).Elazığ İlinde Genel Arazi Kullanımının Yükselti Kuşaklarına Göre Değişimi, TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi 02-06 Kasım 2009, İzmir.
- <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>Erişim Tarihi: 01.05.2020
- http://www.viewfinderpanoramas.org/Coverage%20map%20viewfinderpanoramas_org3.htmErişim Tarihi:01.06.2020
- https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdfErişim Tarihi:08.05.2020
- <https://www.harita.gov.tr/urun-267-haritasi.html&katid=14>Erişim Tarihi:01.06.2020
- <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Uzakliklar/ilcedenIlceyeMesafe.aspx>Erişim Tarihi:11.11.2020

ExtendedAbstract

Aim and Scope

The aim of the study is to find out what the elevation of the Bozkır district is, to determine in what range the elevations of the neighborhoods established in the Bozkır district are located. After determining the elevation ranges, it is important to know the amount of population in these neighborhoods. Another goal is to determine whether there is a relationship between the amount of population and the amount of elevation in the Bozkır district, which has 52 neighborhoods.

Methods

Population data of the Bozkır district, which forms the survey area, Turkish Statistical Institute (<http://www.tuik.gov.tr/>) available from the website. Population between 1935 and 1960 gov.tr retrieved from. Population data for 1965-2000 was obtained from General censuses, and population data for 2007 and beyond was obtained from the address-based Population Registration System.

Maps related to the work site are drawn in ArcGIS 10.5 program. Provincial and district boundaries map taken from the downloadable data set of the General Directorate (HGM). Demographics of the Bozkır (<http://www.viewfinderpanoramas.org/>) The area of elevation steps was calculated with ArcToolbox-3D Analyst Tools - Raster Reclass stages on dem data with a resolution of 30 m. Tables and other figures were prepared in Microsoft Office Excel 2007.

Findings

People have established settlements at the rate permitted by topographic conditions and primarily on the edges of the water. Settlements have been established along the valley where Wednesday tea erodes, and people live here. Ideal for settlement according to elevation, slope and maintenance conditions, the population of this area has decreased over time. With the establishment of the Seydişehir aluminum plant, there was an exodus of workers. The steppes also participated in the migrations of workers abroad. After 1990, the population decreased significantly with the establishment of Ahırlı and Yalılı districts.

Settlements are positioned according to the elevation steps, and according to this order, the distribution of the population occurs. The 1,100-1,200 m elevation covers an area of 70 km², with the largest population (8,545 people). 122 people per km² in this elevation range. The population density is. There is no linear relationship between total area, number of settlements and total population.

Conclusion

Studies on the relationship between elevation and population (Günel 1993; Sergün 1994; Kızılcıoğlu and Soykan 1998; Çağlıyan 2005; Taş and Yakar 2009; Üstündağ 2009 Güngör and Bozyiğit 2010; Özşahin and Atasoy 2013; Alaeddinoğlu 2014; Özşahin et al. 2016; Avcı 2017; Dölek, Avcı and Harunoğulları 2018; Durmuş 2019) has been done for many years. Within these studies the sustainable use of Natural Resources and human activities has a great importance in terms of the distribution (Özşahin and Atasoy, 2013: 94).

In the studies on the characteristics, distribution and population strategies developed of the population and settlements, provincial borders are mainly based (Alaeddinoğlu, 2016; 167). There are some studies in the county. In this study, where the district border is based, emphasis was placed on the special neighborhoods.

Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Sürdürülebilirlik Açıklamaları: Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Analizi¹

Sustainability Disclosures of the Independent Auditing Firms in Turkey: A Content Analysis of the Sustainability Reports

Gül Yeşilçelebi²

Öz

Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilirlik raporlarına güvence sağlayan bağımsız denetim kuruluşlarının kendi sürdürülebilirliklerine ne derecede önem verdiğini ortaya koymaktır. Ayrıca, bu bağımsız denetim kuruluşlarının yayınladıkları raporlarında sürdürülebilirlik boyutlarının ne ölçüde yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarının yayınladığı sürdürülebilirlik raporları içerik analizi yöntemine tabi tutularak incelenmiştir. Raporlarda yer alan açıklamalar GRI Standartlarına göre değerlendirilmiş ve raporlara ilişkin sürdürülebilirlik açıklama skoru hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda, 334 bağımsız denetim kuruluşunun faaliyet gösterdiği Türkiye'de, sadece iki denetim kuruluşu tarafından toplam beş sürdürülebilirlik raporu yayımlandığı görülmüştür. Ayrıca, araştırma kapsamında incelenen raporlarda yer alan bilgilerin doğruluğu konusunda herhangi bir onaylanma ya da güvence verilmediği tespit edilmiştir. Son olarak ise, Türkiye'deki bağımsız denetim kuruluşlarının sürdürülebilirliğin önemi konusunda yeterli ilgiyi göstermedikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim Kuruluşları, Sürdürülebilirlik Raporları, GRI Standartları, İçerik Analizi.

Abstract

The purpose of this study is to reveal to what extent to which independent auditing firms that provide assurance to sustainability reports attach importance to their own sustainability. In addition, it has been tried to determine to what extent sustainability dimensions are included in the reports published by these independent auditing firms. In this context, sustainability reports published by the independent auditing firms operating in Turkey were reviewed with content analysis. The disclosures in the reports were evaluated according to the GRI Standards and the sustainability disclosure score for the reports was calculated. In conclusion, in Turkey, where it operates 334 independent auditing firms, it has found that only five sustainability reports published by the two auditing firms. In addition, it has been determined that no confirmation or assurance has been given for the accuracy of the information contained in the reports reviewed within the scope of the research. Finally, it was concluded that they do not show sufficient interest in the importance of the sustainability of independent auditing firms in Turkey.

Keywords: Independent Auditing Firms, Sustainability Reports, GRI Standards, Content Analysis.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M14, M40, Q56

Submitted: 08 / 12 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma, 03-05 Aralık 2020 tarihleri arasında düzenlenen 'International Scientific Researches Congress' te sunulmuş ve kongre bildiri kitabında özet metin olarak yayınlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi-UBYO-Havacılık Yönetimi Bölümü, gyesilcelebi@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8558-4452.

Giriş

Dünya genelinde birçok kuruluş giderek artan bir şekilde sürdürülebilirlik raporları ve entegre raporlar yayınlamaktadırlar. Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasına yönelik henüz yasal bir zorunluluk bulunmamasına rağmen, yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarının sayısı artmaya devam etmektedir. Türkiye'de 4 Kasım 2014 tarihinden itibaren, Borsa İstanbul'da işlem gören ve kurumsal sürdürülebilirlik performansları üst seviyede olan şirketlerin yer aldığı BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nin oluşturulmaya başlanması ile sürdürülebilirlik konusundaki anlayış, bilgi ve uygulamaların artması amaçlanmıştır. Kuruluşlar tarafından yayınlanan söz konusu kurumsal raporlara ilişkin bilgilerin güvenilirliği konusunda çeşitli yollarla güvence sağlanmaktadır. Bu şekilde, yayınlanan raporlara üçüncü taraflar tarafından doğrulanması esasıyla güvence sağlanmaya çalışılmaktadır. Sürdürülebilirlik verilerine ilişkin doğrulama yapılarak güvence sağlanması ve raporda açıklanan bilgilerin kalitesi hususunda paydaşlara güvence sunulması, işletmelerin daha fazla şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamaktadır.

Sürdürülebilirlik raporlarının güvencesi ise, bağımsız denetim kuruluşları ve uzman kuruluşlar gibi güvence sağlayıcıları tarafından sunulan bir hizmettir. Aynı zamanda, bağımsız denetim kuruluşları sürdürülebilirlik raporlaması konusunda danışmanlık ve güvence hizmetleri sunmaktadır. Güvence sağlayıcısı olan bağımsız denetim kuruluşlarının da kendi sürdürülebilirliklerine verdikleri önemi ve sürdürülebilirliği kurum kültürünün bir parçası olarak benimsediğini sürdürülebilirlik raporu yayınlarken ortaya koyması beklenmektedir. Bunun yanı sıra yine internet adreslerinde de sürdürülebilirlik faaliyetlerine ilişkin bilgileri vermelidirler. Fakat kurumsallık açısından, bu bilgileri raporlar aracılığıyla sunmaları daha fazla önem teşkil etmektedir. Denetim sektöründe kurumsal raporlara ilişkin hem danışmanlık hem de güvence hizmetleri sunmalarından dolayı, bağımsız denetim kuruluşlarının yol gösterici olmaları adına kendi raporlarını da yayınlamaları gerekmektedir.

Bu çalışma ile ilgili alan yazına katkı sağlamak amacıyla, güvence sağlayıcı denetim kuruluşlarının kendi sürdürülebilirliklerine ne derecede önem verdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ilgili alan yazın tarandığında, Türkiye'de bağımsız denetim kuruluşları tarafından yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesine yönelik çalışmaların olmaması sebebiyle, çalışma önem arz etmektedir. Bu çalışma beş bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, kurumsal sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirlik raporlaması kavramları hakkında bilgi verilmiş, sürdürülebilirlik raporlaması çerçevelerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde sürdürülebilirlik güvencesi ve bağımsız denetim kuruluşları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ilgili alan yazın taramasına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma yönteminden, araştırmanın bulgu ve yorumlarından bahsedilmiştir. Son bölümde ise, sonuç ve öneriler sunulmuştur.

1. Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilirlik Raporlaması

Sürdürülebilirlik; ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları içeren bir kavramdır. Sürdürülebilirlik kavramının temelini ise sürdürülebilir kalkınma kavramı oluşturmaktadır. 1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma, "gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın, günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarının karşılanabilmesi (WCED, 1987)" olarak tanımlanmıştır.

Kurumsal sürdürülebilirlik, kuruluşlarda uzun vadeli değer yaratmak amacıyla, ekonomik, çevresel ve sosyal faktörlerin, kurumsal yönetim ilkeleri ile birlikte kuruluşun faaliyetlerinde ve karar mekanizmalarında dikkate alınması ve bu faktörlerle bağlantılı risklerin etkin bir biçimde yönetilmesidir (BİST, 2014: 5). Sürdürülebilirlik raporu, bir işletme veya kuruluş tarafından günlük faaliyetlerinden kaynaklanan ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri konusunda yayınlanan bir rapordur. Ayrıca, sürdürülebilirlik raporu kuruluşun değerlerini ve yönetim modelini sunmakta ve stratejisi ile sürdürülebilir bir küresel ekonomiye bağlılığı arasındaki bağlantıyı göstermektedir (GRI, 2020b).

Sürdürülebilirlik raporlaması ise, kuruluşların ekonomik, çevresel, sosyal ve yönetim performanslarını ölçmelerine, anlamalarına ve aktarmalarına, hedef belirlemelerine ve değişimi daha etkin bir şekilde yönetmelerine yardımcı olmaktadır. Bu açıdan, sürdürülebilirlik raporu, sürdürülebilirlik performansını ve etkilerini (olumlu veya olumsuz) aktarmak için temel platformdur (GRI, 2020b). Sürdürülebilirlik raporlaması aynı zamanda, kuruluşların çok çeşitli sürdürülebilirlik konularının etkilerini göz önünde bulundurmalarını sağlayarak, karşılaştıkları riskler ve fırsatlar hakkında daha şeffaf olmalarını sağlamaktadır (GRI, 2020b). Bu açıdan da paydaşlarına karşı daha fazla hesap verebilir olmalarını sağlamaktadırlar.

Sürdürülebilirlik raporlaması, finansal olmayan raporlamayı tanımlamak için kullanılan diğer terimlerle (üçlü sorumluluk raporlaması, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) raporlaması gibi) eşanlamlı olarak düşünülmektedir. Zaman zaman birbirlerinin yerine kullandıkları da görülmektedir. Sürdürülebilirlik raporlaması aynı zamanda, finansal ve finansal olmayan performans analizlerini birleştiren daha yeni bir kavram olan entegre raporlamanın da içsel bir unsuru (GRI, 2020b) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düzenli bir veri toplama, iletişim ve yanıt programı içeren etkili bir sürdürülebilirlik raporlama döngüsü, iç ve dış tüm raporlama kuruluşlarına fayda sağlamalıdır (GRI, 2020b). Buna göre, sürdürülebilirlik raporlamanın faydaları iç ve dış faydalar olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

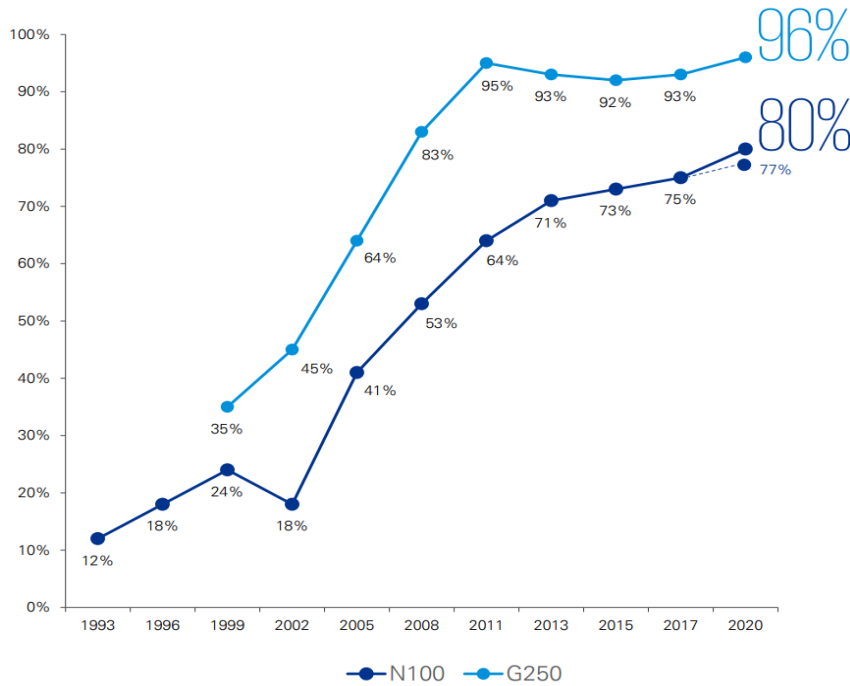
İç faydalar (GRI, 2020b):

- Risk ve fırsatların daha iyi anlaşılması,
- Finansal ve finansal olmayan performans arasındaki bağlantıyı vurgulaması,
- Uzun vadeli yönetim stratejisi ve politikası ile iş planlarını etkilemesi,
- Süreçlerin düzenlenmesi, maliyetlerin düşürülmesi ve verimliliğin artırılması,
- Sürdürülebilirlik performansının yasalar, normlar, kodlar, performans standartları ve gönüllü girişimler açısından karşılaştırılması ve değerlendirilmesi,
- Yaygın çevresel, sosyal ve yönetim başarısızlıklarından kaçınılması,
- Performansın işletme içinde, kuruluşlar ve sektörler arasında karşılaştırılmasıdır.

Dış faydalar (GRI, 2020b):

- Olumsuz çevresel, sosyal ve yönetim etkilerinin azaltılması veya tersine çevrilmesi,
- İtibarın ve marka bağlılığının artırılması,
- Dış paydaşların kuruluşun gerçek değerini, maddi ve maddi olmayan varlıklarını anlamalarının sağlanması,
- Kuruluşun sürdürülebilir kalkınma beklentilerini nasıl etkilediğini ve bundan nasıl etkilendiğinin gösterilmesidir.

1993'ten itibaren N100 ve G250 şirketlerinin küresel sürdürülebilirlik raporlama oranlarındaki gelişim, Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Küresel Sürdürülebilirlik Raporlama Oranlarındaki Gelişim³

Kaynak: KPMG, 2020:10.

Şekil 1'de görüldüğü üzere, 2020 yılı itibarıyla dünyanın en büyük 250 şirketinin (G250) %96'sı ve 52 ülkenin en büyük 100 şirketini kapsayan (N100) 5.200 şirketin %80'i sürdürülebilirlik performanslarını açıklamışlardır. Şekil 1'den de anlaşılacağı gibi, 1993'ten beri sürdürülebilirlik raporlamasındaki gelişim incelendiğinde sürdürülebilirlik raporlamasının

³ N100: 5.200 şirket ve G250: 250 şirket.

dünya çapında büyümeye devam ettiği görülmektedir. KPMG (2020:15) tarafından yapılan araştırmaya göre, Türkiye %56 ile sürdürülebilirlik raporlama oranları küresel ortalamasının altında olan ülkeler (% 77'den az) arasında yer almaktadır.

Dünya genelinde sürdürülebilirlik raporlaması için esas alınan çerçeveler mevcuttur. Bu çerçevelerden bazıları şunlardır:

- Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative – GRI) raporlama kılavuzları ve standartları,
- Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact - UNGC) ilkeleri,
- Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (United Nations Sustainable Development Goals – UN SDG),
- Birleşmiş Milletler Kadının Güçlenmesi Prensipleri (United Nations Women's Empowerment Principles – UN WEPs) ilerleme bildirimleri
- Sürdürülebilirlik Muhasebesi Standartları Kurulu (Sustainability Accounting Standards Board – SASB)'nun Profesyonel & Ticari Hizmetler (Professional & Commercial Services) rehberi.

Sürdürülebilirlik raporlaması hazırlanmasında kullanılan çerçeveler ayrıntılı bir şekilde, Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sürdürülebilirlik Raporlaması Çerçeveleri

Raporlama Girişimi/Kuruluş Açıklama	Küresel Raporlama Girişimi Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları (Global Reporting Initiative (GRI) Sustainability Reporting Guidelines)
	Raporlama çerçevesi: GRI'nın sürdürülebilirlik raporlaması kılavuzları: G1, G2, G3, G3.1, G4 ve GRI Standartları. Performans göstergeleri ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyutta düzenlenmiştir.
Üyeler	Dünyanın her bölgesinden 14.486 kuruluş tarafından, 35.633 GRI raporu yayınlanmıştır. ⁴
Sektörler	Tüm kamu ve özel kuruluşlar.
Temel konular	• Örgütsel yönetim • İnsan hakları • İşgücü uygulamaları • Çevre • Adil iş uygulamaları • Tüketici sorunları • Toplumsal katılım ve gelişim
İnternet sitesi	www.globalreporting.org
Raporlama Girişimi/Kuruluş Açıklama	AccountAbility: AA1000 Standartlar Serisi (AccountAbility: The AA1000 Series of Standards)
	Gönüllü, ilke bazlı standartlar: • AA1000AP Hesap Verebilirlik İlkeleri Standardı (AA1000 Accountability Principles Standard) (2018): Kuruluşların sürdürülebilirlik sorunlarını proaktif olarak ele almaları için bir çerçeve sağlar. • AA1000AS Güvence Standardı (AA1000 Assurance Standard) (2018): Güvence uzmanları için bir kuruluşun Hesap Verebilirlik İlkeleri'ni ne ölçüde karşıladığını değerlendirme yöntemi sağlar. • AA1000SES Paydaş Katılımı Standardı (AA1000 Stakeholder Engagement Standard) (2015): Paydaş katılımı için bir çerçeve sağlar.
Üyeler	Kuzey Amerika, Avrupa Birliği, Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Afrika ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki üyeler.
Sektörler	Finansal hizmetler, tıbbi ürünler, enerji ve ekstraktlar, telekomünikasyon, tüketim malları ve yiyecek ve içecekler.
Temel konular	• Örgütsel yönetim • İnsan hakları • İşgücü uygulamaları • Çevre • Adil iş uygulamaları • Tüketici sorunları • Toplumsal katılım ve gelişim
İnternet sitesi	www.accountability.org
Raporlama Girişimi/Kuruluş Açıklama	Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project-CDP) aracı ve çerçevesi
	• Araç: CDP Anketi - CDP, çevresel etkilerini bildirmek isteyen firmalar için çevrimiçi bir anket sağlar. • Sıralama: İklim Saydamlık Liderlik Endeksi (Climate Disclosure Leadership Index- CDLI) ve İklim Performans Liderlik Endeksi (Climate Performance Leadership Index-CPLI) – piyasa değerine dayalı bir gruptan en yüksek puan alan işletmeler endekslerin bir parçası olmaya hak kazanabilir. • Raporlama çerçevesi: İklim Bilgilendirme Standartları Kurulu (Climate Disclosure Standards Board-CDSB) - CDP, küresel çerçeve ile iklim değişikliği ile ilgili bilgilerin işletmelerin finansal raporlarına entegrasyonunu desteklemektedir.
Üyeler	Yatırımcı ve işletmeleri içeren küresel çapta üyeliler.
Sektörler	Her türlü sektörden firmalar CDP'ye rapor verebilir.
Temel konular	Çevre
İnternet sitesi	www.cdproject.net
Raporlama Girişimi/Kuruluş Açıklama	Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi Uluslararası Çerçevesi (International Integrated Reporting Council (IIRC) International Framework)
	Raporlama çerçevesi: Entegre raporlama için uluslararası çerçeve Aralık 2013'te yayınlanmıştır. Entegre raporlamanın temel amaçlarından biri, finansal performansla birlikte çevresel, sosyal ve yönetim boyutlarını da göz önünde bulundurarak bir kuruluşun değerinin daha kapsamlı bir resmini iletmektir. Çerçeve, işletmelerin entegre raporlar geliştirmeleri için tutarlı ve karşılaştırılabilir bir yol sağlamaktadır.
Üyeler	Düzenleyici kurumlar, işletmeler, muhasebe mesleği, yatırımcılar, STK'lar ve standart belirleme ile ilgili olanlardan oluşan küresel kuruluşlar.

⁴ Mart 2020 tarihi itibarı ile (GRI, 2020a).

Sektörler	Her türlü kuruluşlar.
Temel konular	• Örgütsel yönetim • İnsan hakları • İşgücü uygulamaları • Çevre • Adil iş uygulamaları • Tüketici sorunları • Toplumsal katılım ve gelişim
İnternet sitesi	www.theiirc.org
Raporlama Girişimi/Kuruluş	Uluslararası Standartlar Örgütü ISO 26000 (International Organization for Standardization-ISO 26000)
Açıklama	Standart (onaylanamaz): Kuruluşlara asosyal olarak nasıl sorumlu davranacakları konusunda rehberlik eder. Kuruluşların ilkeleri eyleme geçirmesine yardımcı olur ve en iyi uygulamaları paylaşır. ISO 26000, 2010 yılında piyasaya sürülmüştür.
Üyeler	164 ülkeden üyeler.
Sektörler	Her türlü kuruluşlar.
Temel konular	• Örgütsel yönetim • İnsan hakları • İşgücü uygulamaları • Çevre • Adil iş uygulamaları • Tüketici sorunları • Toplumsal katılım ve gelişim
İnternet sitesi	www.iso.org
Raporlama Girişimi/Kuruluş	OECD: Zayıf Yönetişim Bölgelerindeki Çok Uluslu İşletmeler için Risk Bilinçlendirme Aracı (OECD: Risk Awareness Tool for Multinational Enterprises in Weak Governance Zones)
Açıklama	Araç: OECD Zayıf Yönetişim Bölgelerindeki Çok Uluslu İşletmeler için Risk Bilinçlendirme Aracı, bu alanlarda iş yapan işletmelerin karşılaşabileceği risklere ve etik sorunlara odaklanmaktadır. Bunlar, yatırımları yönetirken ve yanlış yapılan işlere ilişkin daha yüksek bir dikkat edilmesini içerir.
Üyeler	Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa ve Asya-Pasifik Bölgesi'nde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler dahil 37 üye ülke.
Sektörler	Çok uluslu işletmeler, meslek birlikleri, sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası finans kuruluşları.
Temel konular	• Örgütsel yönetim • İnsan hakları • İşgücü uygulamaları • Adil iş uygulamaları • Toplumsal katılım ve gelişim
İnternet sitesi	www.oecd.org
Raporlama Girişimi/Kuruluş	Sürdürülebilirlik Muhasebe Standartları Kurulu (Sustainability Accounting Standards Board-SASB)
Açıklama	Standartlar: SASB, işletmeleri kaynak kullanım derecelerini ve sürdürülebilirlik inovasyon potansiyelini birleştiren 89 endüstriyi kapsayan 10 sektöre ayırmıştır. SASB, endüstrilere göre önemlilik haritaları üretecek ve her endüstri için türler arasındaki farklılıkları açıklayacak standartlar geliştirecektir. Sürdürülebilirlik muhasebe standartları performans ölçümleri ve yönetim açıklamalarından oluşacak ve etkiler veya yenilik fırsatları altında sınıflandırılacaktır.
Üyeler	ABD'deki herhangi bir kamu işletmesi.
Sektörler	10 sektörde 89 endüstri: sağlık, finans, teknoloji ve iletişim, yenilenebilir enerji kaynakları, ulaşım, hizmetler, kaynak dönüşümü, tüketim, yenilenebilir enerji kaynakları ve alternatif enerji ve altyapı.
Temel konular	• Örgütsel yönetim • İnsan hakları • İşgücü uygulamaları • Çevre • Adil iş uygulamaları • Tüketici sorunları • Toplumsal katılım ve gelişim
İnternet sitesi	www.sasb.org
Raporlama Girişimi/Kuruluş	Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi On İkesi (United Nations Global Compact (UNGC) Ten Principles)
Açıklama	Gönüllü kurumsal sorumluluk girişimi/çerçevesi: BM Küresel İlkeler Sözleşmesi, katılımcı işletmelerin insan hakları, işgücü, çevre ve yolsuzlukla mücadele konularında 10 ilkesine uymalarını istemektedir. Küresel İlkeler Sözleşmesi, ayrıca dört alan için de özel araca sahiptir: İş ve İnsan Hakları Öğrenme Aracı, İnsan Hakları Politikası Geliştirme Kılavuzu, İnsan Ticaretinin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Yönelik İyi Uygulamalar, Yolsuzlukla Mücadele E-Öğrenme Aracı ve daha fazlası.
Üyeler	160'dan fazla ülkede 10.000'den fazla kurumsal katılımcı ve diğer paydaşlar.
Sektörler	Herhangi bir işletme, iş birliği, işçi veya sivil toplum, hükümet kuruluşu, STK veya akademik kurum.
Temel konular	• İşgücü uygulamaları • Çevre • Tüketici sorunları • Toplumsal katılım ve gelişim
İnternet sitesi	www.unglobalcompact.org
Raporlama Girişimi/Kuruluş	WBSCD ve Dünya Kaynakları Enstitüsü Sera Gazı Protokolü (WBSCD and World Resources Institute (WRI)The Greenhouse Gas (GHG) Protocol)
Açıklama	• Araç/standartlar: Sera Gazı Protokolü, işletmeler, kuruluşlar ve hükümetler tarafından sera gazı emisyonlarını ölçmek, yönetmek ve raporlamak için kullanılan küresel bir muhasebe aracıdır. Protokol aşağıda belirtilen dört ayrı ancak birbiri ile ilgili standarttan oluşmaktadır: • Kurumsal Muhasebe ve Raporlama Standartları (Kurumsal Standart) (Corporate Accounting and Reporting Standards (Corporate Standard)) • Proje Muhasebe Protokolü ve Kılavuzları (Project Accounting Protocol and Guidelines) • Kurumsal Değer Zinciri (Kapsam 3) Muhasebe ve Raporlama Standardı (Corporate Value Chain (Scope 3) Accounting and Reporting Standard) • Proje Yaşam Döngüsü Muhasebe ve Raporlama Standardı (Project Life Cycle Accounting and Reporting Standard)
Üyeler	Araç, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki işletmeler, kuruluşlar ve hükümetler tarafından küresel olarak kullanılmaktadır.
Sektörler	Endüstrilerdeki her türlü kuruluş.
Temel konular	• Çevre
İnternet sitesi	www.ghgprotocol.org

Kaynak: E&Y, 2016:18-23.'ten geliştirilmiştir.

Tablo 1’de sunulan sürdürülebilirlik raporlama çerçevelerinden dünya çapında yaygın bir şekilde kullanılan çerçeve, GRI raporlama kılavuzları ve standartlarıdır. KPMG (2020: 25) tarafından yapılan araştırmaya göre de GRI, sürdürülebilirlik raporlaması için baskın küresel standart olmaya devam etmektedir.

2. Sürdürülebilirlik Güvencesi ve Bağımsız Denetim Kuruluşları

Giderek artan sayıda işletme ve kuruluşlar faaliyetlerini sürdürülebilir kılmak istemektedir. Ayrıca, uzun vadeli karlılığın sosyal adaletle ve çevrenin korunmasıyla birlikte ele alınmasının gerektiği yönündeki beklentiler önem kazanmaktadır. Bu beklentilerin, ancak gerçekten de sürdürülebilir bir ekonomiye geçme ihtiyacının işletmelerin ve kuruluşların yatırımcıları, müşterileri ve diğer paydaşları tarafından anlaşılmasıyla artabilmesi ve yoğunlaşabilmesi mümkün olacaktır (GRI, 2013: 3).

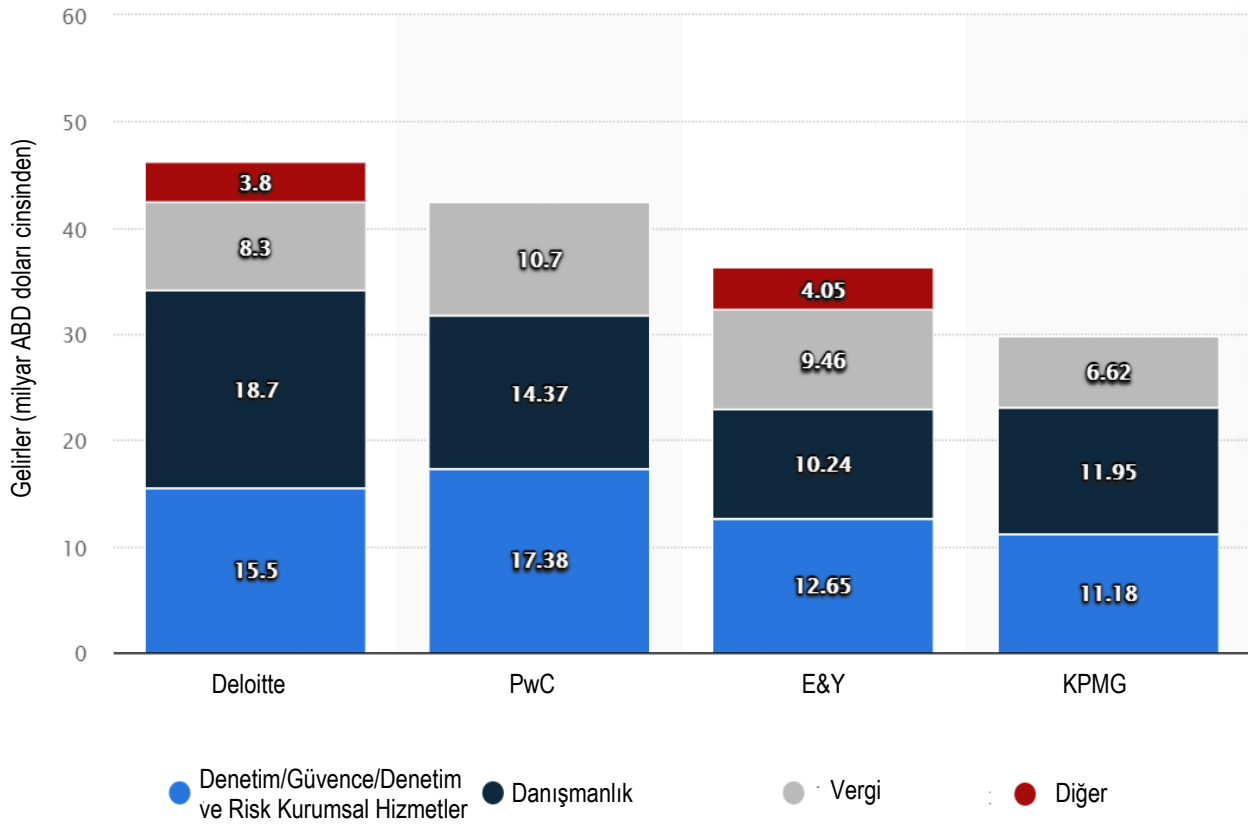
Sürdürülebilir bir ekonomi ve dünyaya ulaşmak için işletmelere ve hükümetlere güven duymak ve bu güveni sürdürmek esastır. Her gün, finans kurumları, çalışma örgütleri, sivil toplum ve vatandaşlar gibi paydaşları üzerinde doğrudan etkileri olan işletmeler ve hükümetler ve bunlara duydukları güven düzeyi hakkında kararlar verilir. Bu kararlar nadiren yalnızca finansal bilgilere dayanmaktadır. Bunlar, çok çeşitli acil ve gelecekteki konularda bilgi kullanarak risk ve fırsat değerlendirmesine dayanmaktadır (GRI, 2020b).

İşletmeler, topluma karşı şeffaf ve hesap verebilir olduklarını kanıtlama ihtiyacı duymaktadır. Bağımsız denetim de işletmelerin yayınladıkları kurumsal raporlarının güvenilirliğini onaylayarak, topluma karşı güveni temin etmeyi sağlamaktadır. Bu noktada, bağımsız denetimden hem finansal verilere hem de finansal olmayan verilere ilişkin güvenilirliği tesis etmesi beklenmektedir. Böylece, kurumsal raporlara olan güven artırılmakta ve değer yaratılmaktadır.

Sürdürülebilirlik raporlama sürecinin değeri, kuruluşların sürdürülebilirlik konuları üzerindeki etkilerini dikkate almalarını ve karşılaştıkları riskler ve fırsatlar konusunda şeffaf olmalarını sağlamasıdır. Paydaşlar ayrıca, özellikle finansal olmayan kuruluşlar için bu riskleri ve fırsatları belirlemede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu şeffaflığın artması, işletmelere ve hükümetlere duyulan güvenin oluşturulmasına ve sürdürülmesine yardımcı olan daha iyi karar almayı sağlamaktadır (GRI, 2020b).

Kuruluşlar tarafından yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarındaki bilgilerin güvenilirliği konusunda çeşitli yollarla güvence sağlayıcıları tarafından güvence sağlanmaktadır. Güvence sağlayıcılar bağımsız denetim kuruluşları veya uzman kuruluşlardır. Bu şekilde raporlara, üçüncü taraflar tarafından doğrulanması esasıyla güvence sağlanmaya çalışılmaktadır. Güvence sağlayıcısı bağımsız denetim kuruluşlarının da kendi sürdürülebilirliklerine verdikleri önemi ve sürdürülebilirliği kurum kültürünün bir parçası olarak benimsediğini sürdürülebilirlik raporu yayınlayarak ortaya koyması beklenmektedir. Bu raporlarla, denetim kuruluşları sürdürülebilirlik yaklaşımlarını ve uygulamalarını paydaşlarına iletmedirler.

Denetim kuruluşları denetim, güvence, vergi, danışmanlık, kurumsal finans ve hukuk hizmetleri sunan kuruluşlardır. Dünyadaki denetim sektörünün büyük bölümü ise Dört Büyüklerin (Big4) elindedir. Dört Büyük denetim kuruluşu ise, Pricewaterhouse Coopers (PwC), Ernst&Young (E&Y), KPMG ve Deloitte Touche Tohmatsu (Deloitte)’dan oluşmaktadır. Denetim sektörünün büyük payını elinde tutan dört büyük denetim kuruluşu (PwC, E&Y, KPMG ve Deloitte) ise dünya çapında en büyük uluslararası düzeyde faaliyet gösteren profesyonel muhasebe ve denetim firmasıdır. Bağımsız denetim kuruluşları aynı zamanda, sürdürülebilirlik raporlaması konusunda danışmanlık ve güvence hizmetleri sunmaktadır. Sürdürülebilirlik verilerine ilişkin doğrulama yapılarak güvence sağlanması ve raporda açıklanan bilgilerin kalitesi hususunda paydaşlara güvence sunulması, işletmelerin daha fazla şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamaktadır. Denetim kuruluşları gelirlerini denetim ve güvence, danışmanlık, vergi ve diğer hizmetler olmak üzere sınıflandırmaktadırlar. Şekil 2’de 2019 yılı için dört büyük denetim kuruluşunun sağladıkları hizmetlerinden elde ettikleri gelirleri sunulmuştur.

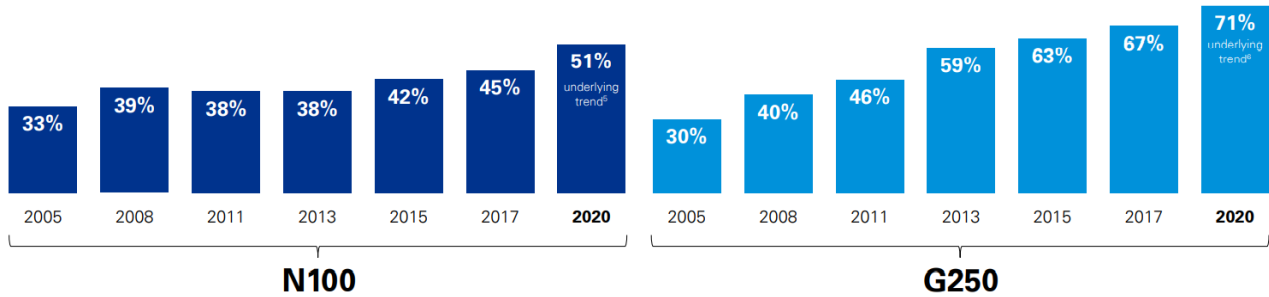
Şekil 2. Dört Büyük Bağımsız Denetim Firmasının 2019 Yılı Gelir Dağılımı

Kaynak: Statista, 2020.

Şekil 2'ye göre dört büyük denetim kuruluşunun en büyük gelir payını denetim, güvence ve danışmanlık hizmetleri oluşturmaktadır. 2019'da PwC denetim ve güvence hizmetlerinden yaklaşık 17,38 milyar ABD doları gelir elde ederek, kendisini Dört Büyüklerin denetim ve güvence pazarında lider konumuna getirmiştir. Deloitte ise danışmanlık hizmetinde yaklaşık 18,70 milyar ABD doları gelir elde ederek, Dört Büyüklerin danışmanlık hizmetinden en çok geliri elde eden kuruluş olmuştur. Ayrıca danışmanlık hizmeti geliri, kendi gelirlerinde de çoğunluğu oluşturmaktadır.

Sürdürülebilirlik raporlarının güvencesi ise, bağımsız denetim kuruluşları ve uzman kuruluşlar gibi güvence sağlayıcıları tarafından sunulan bir hizmettir. Sürdürülebilirlik güvencesi, ilgili güvence standartlarına uygun olarak yürütüldükten sonra, "Bağımsız Güvence Beyanı" başlığı altında bir rapor şeklinde sunulmaktadır.

Raporlara sağlanan güvenceye ilişkin dünya çapında kullanılan güvence standartları ise; ISAE 3000 Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi ve Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri Standardı ve AA1000AS Güvence Standardı'dır. 2005 ve 2020 arasında N100 VE G250 şirketlerine yönelik sürdürülebilirlik bilgilerine ilişkin verilen bağımsız güvencedeki gelişim, Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Sürdürülebilirlik Bilgilerine Verilen Bağımsız Güvencedeki Gelişim⁵

Kaynak: KPMG, 2020:15.

⁵ N100: 3.983 şirket ve G250: 239 şirket.

Şekil 3'te görüldüğü üzere, 2020 yılı için dünyanın en büyük 250 şirketi arasında, sürdürülebilirlik verilerinin üçüncü taraf güvencesi için temel eğilim yüzde 71 iken; N100 şirketleri içinse %51'dir. Şekil 3'ten anlaşıldığı üzere, sürdürülebilirlik bilgilerinin güvencesi artık dünya çapında büyük ve orta ölçekli şirketler için standart bir uygulama haline gelmiştir.

3. Alan Yazın Taraması

İlgili alan yazın incelendiğinde, işletmelerin sürdürülebilirlik açıklamalarına ve sürdürülebilirlik raporlarının güvence piyasasına ilişkin yapılan gerek ulusal gerek de uluslararası çalışmalar olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların içerik analizine tabi tutularak gerçekleştirildiği ve sürdürülebilirlik açıklamalarına ilişkin puanlama veya ölçümleme yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, yapılan çalışmalarda bağımsız denetim kuruluşlarının, sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin verdikleri güvence sebebiyle ele alınmış oldukları görülmektedir. Bunun haricinde bağımsız denetim kuruluşlarının kendi sürdürülebilirlik raporlarının incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Papoutsis ve Sodhi (2020) çalışmalarında, sürdürülebilirlik raporlarında yer alan açıklamaların kurumsal sürdürülebilirlik performansını gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Sürdürülebilirlik göstergeleri, sürdürülebilirlik raporlarının içeriğine göre 331 işletme için puanlanmış ve bu göstergeler üzerinde yapılan bir faktör analizi sonucunda beş boyut oluşturulmuştur. Bloomberg'in çevresel ve sosyal yönetim (ESG) derecelendirmeleri ve Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksleri (DSJI), gerçek sürdürülebilirlik performansı için kullanmışlardır. Araştırma sonucunda, sürdürülebilirlik göstergelerinin DJSI ve ESG sürdürülebilirlik ölçümlerini önemli ölçüde açıkladığı ve sürdürülebilirlik raporlarının gerçek sürdürülebilirlik performansını gösterdiğine ulaşılmıştır.

Sing ve arkadaşları (2020) çalışmalarında, Hindistan Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı üretim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerde sürdürülebilirlik raporlaması uygulamalarını araştırmak için, KOBİ sürdürülebilirlik açıklama endeksi geliştirilmiştir. Araştırmada içerik analizi yöntemi 29 işletmeye uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, özellikle çevresel ve sosyal boyuttaki sürdürülebilirlik raporlaması uygulamalarının yetersiz olduğunu göstermektedir. Güçlü politikalar ve düzenlemeler yoluyla KOBİ'lerde sürdürülebilirlik raporlaması uygulamalarının iyileştirilmesini önerilmektedir.

Tran ve Beddewela (2020) çalışmalarında, ülkeler arasında kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin açıklanmasındaki farklılıkları anlamak için, temel yatan sosyopolitik bağlamları araştırmışlardır. Ülkelerin kurumsal çevreleri ile firmaların sürdürülebilirlik açıklamaları uygulamaları arasındaki ilişkiyi, Güneydoğu Asya bölgesindeki altı ülkeyi ele alarak bağımsız ve kontrol değişkenleri yardımıyla açıklamaya çalışmışlardır. Araştırma sonucu, firmaların toplum ve insan kaynakları ile ilgili açıklamalara ortak bir odaklanmalarını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, genel sürdürülebilirlik açıklamaları düzeylerindeki farklılıklar, ulusal düzeyde daha fazla açıklama ve şeffaflık sağlamada farklı yasal, normatif ve sosyokültürel sistemlerin etkisini göstermektedir.

Aracı ve Yüksel (2016) çalışmalarında, sürdürülebilirlik raporlarının etkinliğini tespit etmek amacıyla, BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'ndeki işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarını incelemiştir. Araştırma kapsamında sürdürülebilirlik raporları, GRI Raporlama İlkelerini esas alınarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik açıklama skorlarının, genel açıklama skoru ve ekonomik sürdürülebilirlik açıklama skoruna göre nispeten daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Rouf (2011) çalışmasında, kurumsal yönetim faktörleri ve firma özelliklerinin, kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarına etkilerini incelemek amacıyla, Bangladeş'te borsaya kayıtlı 93 işletmeyi araştırma örneğine almıştır. 39 adet çevresel, sosyal ve ekonomik göstergelerden oluşan sürdürülebilirlik açıklama endeksi oluşturmuştur. Araştırmada bağımsız yönetim kurulu üyesi olan yöneticilerin oranı ve firma büyüklüğü bağımsız değişken olarak, yönetim kurulu liderlik yapısı, yönetim kurulu yapısı, denetim komitesi ve işletme karlılığı da kontrol değişkenleri olarak belirlenmiştir. Araştırmada hipotezler istatistiksel yöntemlerle test edilmiştir. Araştırma sonucunda, bağımsız yönetim kurulu üyesi olan yöneticilerin daha yüksek bir oranının kurumsal sosyal sorumluluk açıklama düzeyi ile olumlu bir ilişki olduğu; buna karşılık kurumsal sosyal sorumluluk açıklama düzeyinin firmanın büyüklüğü ile olumsuz bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Kavut (2010) çalışmasında, sosyal ve çevresel açıklamalar ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkileri irdelemiştir. Bunun için 2003 ve 2004 yıllarına dair, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 100 endeksinde (İMKB-100) yer alan şirketlerin Kurumsal Yönetim Uyum Raporları (KYUR) ve faaliyet raporlarında yer alan çevresel açıklamaları içerik analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, çevresel bilgi düzeyinin ve bu konuda bilgi veren şirket sayısının 2004 yılında 2003'e göre artış gösterdiği ve uluslararası çevresel raporlama uygulamalarına göre yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Alan yazında sürdürülebilirlik raporlarının araştırma konusu edildiği çok sayıda çalışmanın mevcut olmasına karşılık, bağımsız denetim kuruluşlarının sürdürülebilirlik raporlarının incelendiği ne ulusal ne de uluslararası alanda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu noktada ilgili alana katkı sağlayacağı düşünüldüğünden, çalışmanın yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

4. Araştırma Yöntemi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin güvence sağlayan bağımsız denetim kuruluşlarının kendi sürdürülebilirliklerine ne derecede önem verdiklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'nın yetkilendirdiği bağımsız denetim kuruluşları listesi alınmıştır. Kasım 2020 itibarı ile KGK'nın verilerine (KGK, 2020) göre Türkiye'de 334 bağımsız denetim kuruluşu faaliyet göstermektedir. Bu verilerden hareketle, Türkiye'deki bağımsız denetim kuruluşları tarafından yayınlanan sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, Türkiye'de sürdürülebilirlik raporu yayınlayan iki bağımsız denetim kuruluşu bulunmaktadır ve bu denetim kuruluşları toplamda beş sürdürülebilirlik raporu yayınlamışlardır. Çalışmada, yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin genel bilgiler ile sürdürülebilirlik açıklama skoru ölçüt olarak belirlenmiştir.

Ayrıca, bağımsız denetim kuruluşlarının yayınladıkları raporlarında sürdürülebilirlik boyutlarının ne ölçüde yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu denetim kuruluşlarının yayınladıkları raporlarının, sürdürülebilirlik göstergeleri ile uyumlarını belirlemek adına içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi için, Küresel Raporlama Girişimi (GRI) tarafından yayınlanan "GRI Standartları"ndan (GRI, 2016) yararlanılmıştır. Ancak araştırma kapsamında örneklem olarak seçilen üç sürdürülebilirlik raporunun GRI-G4 (2013) Kılavuzuna göre; diğer iki raporun ise GRI Standartlarına göre hazırlandıkları tespit edilmiştir. GRI standartları incelendiğinde, GRI-G4 kılavuzunun baz alınarak güncelleme yapıldığı ve standartların oluşturulduğu fark edilmektedir (Yeşilçelebi, 2019: 94). Bu nedenle ve en güncel çerçevenin GRI Standartları olması sebebiyle, standartlar baz alınarak içerik analizi yapılmasının daha uygun olduğu düşünülmüştür. İçerik analizi için kullanılması tercih edilen GRI Standartları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İçerik Analizi İçin Kullanılan GRI Standartları

GENEL STANDARTLAR	ÖZEL STANDARTLAR		
	Ekonomik	Çevresel	Sosyal
GRI 101-Kuruluş GRI 102-Genel Bildirimler <i>Kurumsal Profil</i> <i>Strateji</i> <i>Etik ve Dürüstlük</i> <i>Yönetişim</i> <i>Paydaş Katılımı</i> <i>Raporlama Uygulamaları</i> GRI 103-Yönetim Yaklaşımı	GRI 201-Ekonomik Performans GRI 202-Piyasa Varlığı GRI 203-Dolaylı Ekonomik Etkiler GRI 204-Satın Alma Uygulamaları GRI 205-Yolsuzlukla Mücadele GRI 206-Rekabete Aykırı Davranış GRI 207- Vergi ⁶	GRI 301-Malzemeler GRI 302-Enerji GRI 303-Su ve Atık Sular** GRI 304-Biyolojik Çeşitlilik GRI 305-Emisyonlar GRI 306-Atık Sular ve Atıklar GRI 307-Çevresel Uyum GRI 308- Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi	GRI 401-İstihdam GRI 402-İş Gücü/Yönetim İlişkileri GRI 403-İş Sağlığı ve Güvenliği** GRI 404-Eğitim ve Öğretim GRI 405-Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği GRI 406-Ayrımcılığın Önlenmesi GRI 407-Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı GRI 408-Çocuk İşçiler GRI 409-Zorla veya Cebren Çalıştırma GRI 410-Güvenlik Uygulamaları GRI 411-Yerli Halkların Hakları GRI 412-İnsan Haklarının Değerlendirilmesi GRI 413-Yerel Toplular GRI 414- Tedarikçinin Sosyal Açından Değerlendirilmesi GRI 415-Kamu Politikası GRI 416-Müşteri Sağlığı ve Güvenliği GRI 417-Pazarlama ve Etiketleme GRI 418-Müşteri Gizliliği GRI 419-Sosyo-Ekonomik Uyum

Kaynak: GRI, 2020'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

GRI-G4 Kılavuzunda, sürdürülebilirlik üç boyutlu olarak "Ekonomik", "Çevresel" ve "Sosyal" başlıkları altında ve sosyal boyutu ise "İş Gücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş", "İnsan Hakları", "Toplum" ve "Ürün Sorumluluğu" alt başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Genel standart bildirimler ise, "Strateji ve Analiz", "Kurumsal Profil", "Tanımlanan Öncelikli Unsurlar ve Çerçeveler", "Paydaş Katılımı", "Rapor Profili", "Yönetişim" ve "Etik ve Dürüstlük" alt başlıkları altında toplanmıştır. GRI Standartlarında ise, sürdürülebilirlik özel standartlarında üç boyutlu olarak "200-Ekonomik", "300-

⁶ Bu standart, 1 Ocak 2021'den itibaren kullanılmaya başlanacaktır.

**Bu standartlar, 1 Ocak 2021'den itibaren kullanılmaya başlanacaktır. Mevcut "GRI 303-Su" ve "GRI 403-İş Sağlığı ve Güvenliği" standartları ise, 31 Aralık 2020 tarihine kadar kullanılacaktır.

Not: Araştırmada mevcut olan GRI-303 ve GRI-403 standartları kullanılmıştır.

Çevresel” ve “400-Sosyal” başlıkları altında sınıflandırılma yapılmıştır. Genel standartlar ise, “101-Kuruluş”, “102-Genel Bildirimler” ve “103-Yönetim Yaklaşımı” olarak üç grupta toplanmıştır. “102-Genel Bildirimler” standardı “Kurumsal Profil”, “Strateji”, “Etik ve Dürüstlük”, “Yönetişim”, “Paydaş Katılımı” ve “Raporlama Uygulamaları” alt başlıkları altında toplanmıştır.

GRI-G4 Kılavuzunda ekonomik boyut dört alt başlıktan oluşurken; GRI Standartlarında yedi alt başlıktan oluşmuştur. GRI-G4 Kılavuzunun ekonomik boyutuna ek olarak “GRI 205-Yolsuzlukla Mücadele” ve “GRI 206-Rekabete Aykırı Davranış” alt başlıkları eklenmiştir. Aslında bu başlıklar kılavuzda sosyal boyutta yer almaktayken, standartlarda ekonomik boyut altında yer almıştır (Yeşilçelebi, 2019: 94). Son olarak 2021 yılında kullanılmaya başlanacak olan “GRI 207- Vergi” standardı eklenmiştir.

GRI-G4 Kılavuzunda çevresel boyut on iki alt başlıktan oluşurken; GRI Standartlarında sekiz alt başlıktan oluşmuştur. GRI-G4 Kılavuzunda yer alan “Ürün ve Hizmetler”, “Nakliye”, “Genel” ve “Çevresel Şikayet Mekanizmaları” alt başlıkları, GRI Standartlarından çıkarılmıştır (Yeşilçelebi, 2019: 94).

GRI-G4 Kılavuzunda sosyal boyut otuz alt başlıktan oluşurken; GRI Standartlarında on dokuz alt başlıktan oluşmuştur. Buna göre sosyal boyut daraltılmıştır (Yeşilçelebi, 2019: 95).

Karşılaştırma yapılabilmesi adına, GRI G4 Kılavuzunda yer alan göstergelerin, GRI Standartlarına karşılık gelenler eşleştirilmiştir. Tablo 3’te sürdürülebilirlik açıklama skoru hesaplanmasında kullanılan GRI standartları ve GRI-G4 göstergeleri eşleştirilmesi sunulmuştur.

Tablo 3. Sürdürülebilirlik Açıklama Skoru Hesaplanmasında Kullanılan GRI Standartları ve GRI-G4 Göstergeleri

GENEL STANDART BİLDİRİMLER				ÖZEL STANDART BİLDİRİMLER							
				EKONOMİK		ÇEVRESEL		SOSYAL			
GRI STD.	GRI-G4	GRI STD.	GRI-G4	GRI STD.	GRI-G4	GRI STD.	GRI-G4	GRI STD.	GRI-G4	GRI STD.	GRI-G4
102-1	G4-3	102-29	G4-45	201-2	G4-EC2	301-1	G4-EN1	401-1	G4-LA1	411-1	G4-HR8
102-2	G4-4	102-30	G4-46	201-3	G4-EC3	301-2	G4-EN2	401-2	G4-LA2	412-1	G4-HR9
102-3	G4-5	102-31	G4-47	201-4	G4-EC4	301-3	G4-EN28	401-3	G4-LA3	412-2	G4-HR2
102-4	G4-6	102-32	G4-48	202-1	G4-EC5	302-1	G4-EN3	402-1	G4-LA4	412-3	G4-HR1
102-5	G4-7	102-33	G4-49	202-2	G4-EC6	302-2	G4-EN4	403-1	G4-LA5	413-1	G4-SO1
102-6	G4-8	102-34	G4-50	203-1	G4-EC7	302-3	G4-EN5	403-2	G4-LA6	413-2	G4-SO2
102-7	G4-9	102-35	G4-51	203-2	G4-EC8	302-4	G4-EN6	403-3	G4-LA7		G4-LA14
102-8	G4-10	102-36	G4-52	204-1	G4-EC9	302-5	G4-EN7	403-4	G4-LA8	414-1	G4-SO9
102-9	G4-12	102-37	G4-53	205-1	G4-SO3	303-1	G4-EN8	404-1	G4-LA9		G4-HR10
102-10	G4-13	102-38	G4-54	205-2	G4-SO4	303-2	G4-EN9	404-2	G4-LA10		G4-LA15
102-11	G4-14	102-39	G4-55	205-3	G4-SO5	303-3	G4-EN10	404-3	G4-LA11	414-2	G4-SO10
102-12	G4-15	102-40	G4-24	206-1	G4-SO7	304-1	G4-EN11	405-1	G4-LA12		G4-HR11
102-13	G4-16	102-41	G4-11			304-2	G4-EN12	405-2	G4-LA13	415-1	G4-SO6
102-14	G4-1	102-42	G4-25			304-3	G4-EN13	406-1	G4-HR3	416-1	G4-PR1
102-15	G4-2	102-43	G4-26			304-4	G4-EN14	407-1	G4-HR4	416-2	G4-PR2
102-16	G4-56	102-44	G4-27			305-1	G4-EN15	408-1	G4-HR5	417-1	G4-PR3
102-17	G4-57	102-45	G4-17			305-2	G4-EN16	409-1	G4-HR6	417-2	G4-PR4
	G4-58	102-46	G4-18			305-3	G4-EN17	410-1	G4-HR7	417-3	G4-PR7
102-18	G4-34	102-47	G4-19			305-4	G4-EN18			418-1	G4-PR8
102-19	G4-35	102-48	G4-22			305-5	G4-EN19			419-1	G4-SO8
102-20	G4-36	102-49	G4-23			305-6	G4-EN20				
102-21	G4-37	102-50	G4-28			305-7	G4-EN21				
102-22	G4-38	102-51	G4-29			306-1	G4-EN22				
102-23	G4-39	102-52	G4-30			306-2	G4-EN23				
102-24	G4-40	102-53	G4-31			306-3	G4-EN24				
102-25	G4-41	102-54				306-4	G4-EN25				
102-26	G4-42	102-55	G4-32			306-5	G4-EN26				
102-27	G4-43	102-56	G4-33			307-1	G4-EN29				
102-28	G4-44					308-1	G4-EN32				
						308-2	G4-EN33				

GRI-G4 İlkeleri ve GRI Standartlarının karşılaştırılması sonucunda, eşleştirilen göstergeler Tablo 3’te sunulmuştur. Tablo 3’te görüldüğü üzere, GRI-G4 ilkelerinde mevcut olan G4-20, G4-21, G4-EN27, G4-EN30, G4-EN31, G4-EN34, G4-LA16, G4-HR12, G4-SO11, G4-PR5, G4-PR6 ve G4-PR5 göstergelerine karşılık gelecek GRI Standardı bulunamamıştır. Bu nedenle, araştırmanın inceleme kapsamından çıkarılmıştır. Ayrıca, GRI-G4 ilkelerinde mevcut olan G4-32 göstergesi, 102-54 ve 102-55 GRI Standartlarına; G4-57 ve G4-58 göstergeleri, 102-17 GRI Standardına; G4-LA14, G4-HR10 ve G4-SO9 göstergeleri, 414-1 GRI Standardına; G4-LA15, G4-HR11 ve G4-SO10 göstergeleri, 414-2 GRI Standardına karşılık gelmektedir. “GRI-207 Vergi”, “GRI 303-Su ve Atık Sular” ve “GRI 403-İş Sağlığı ve Güvenliği” standartları, 1 Ocak 2021’den itibaren kullanılmaya başlanacak olması sebebiyle araştırmanın inceleme kapsamına dahil edilmemiştir. Halihazırda mevcut “GRI 303-Su” ve “GRI 403-İş Sağlığı ve Güvenliği” standartları, araştırmada kullanılmıştır.

GRI-G4 göstergelerinin GRI Standartlarına eşleştirilmesi yapıldıktan sonra, sürdürülebilirlik açıklama kapsamını değerlendirmek için bir puanlama formu hazırlanmıştır. İncelenen sürdürülebilirlik raporlarında bu çerçevede yer alan özel standartlara ilişkin 77 standart (ekonomik=13, çevresel=30 ve sosyal=34 boyutlarında yer alan) ve 56 standart (genel

bildirimler boyutunda yer alan) olmak üzere toplam 133 standart yer almaktadır. Bir kuruluşün sürdürülebilirlik raporunda, GRI Standartlarında yer alan bir standart hakkında bilgi verilmesi halinde “1” puan verilmiş, bilgi verilmemesi halinde ise “0” puan verilmiştir. İlgili boyutta yer alan standartların toplam puanı ile raporda verilen bilgilerden oluşturulan toplam açıklama puanı kullanılarak, kuruluşün sürdürülebilirlik açıklama skoru, alan yazında yer alan çalışmalar doğrultusunda (Sing vd., 2020; Mansi, 2015; Rouf, 2011; Aracı ve Yüksel, 2016) şu şekilde hesaplanmıştır ve formüle edilmiştir (Rouf, 2011):

$$\text{Sürdürülebilirlik açıklama skoru} = \frac{\text{yayınlanan raporda sürdürülebilirlik standart puanı}}{\text{toplam sürdürülebilirlik standart puanı}}$$

$$\text{DCOR} = \sum_{j=1}^n \frac{d_j}{n} \quad (1)$$

DCOR = Toplam sürdürülebilirlik açıklama skoru

d_j = Standarda ilişkin bilgi verilmişse 1, bilgi verilmemişse 0

n = Bir kuruluşün alabileceği maksimum puan

Araştırma kapsamında sürdürülebilirlik açıklama skoru hesaplanmasında kullanılan toplam puanlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Sürdürülebilirlik Açıklama Skoru Hesaplamasında Kullanılan Puanlar

	Uyumluluk-Temel	Uyumluluk-Kapsamlı
Genel Standartlar		
101-Kuruluş	101	101
102-Genel Bildirimler		
Kurumsal Profil	102-1 - 102-13	102-1 - 102-13
Strateji	102-14	102-14
Etik ve Dürüstlük	102-16	102-16, 102-17 ⁷
Yönetişim	102-18	102-18, 102-19 - 102-39*
Paydaş Katılımı	102-40 - 102-44	102-40 - 102-44
Raporlama Uygulamaları	102-45 - 102-56	102-45 - 102-56
	<i>Kuruluş bu seçeneğe göre, 33 standardı açıklamak zorundadır. Bir kuruluşün Genel Standart Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 33(33 gösterge)</i>	<i>Kuruluş bu seçeneğe göre, 33 standardı açıklamak zorundadır. Diğerlerini ise kuruluşün faaliyet gösterdiği sektör için mevcutsa gereklidir. Bir kuruluşün Genel Standart Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 56 (56 gösterge)</i>
103-Yönetim Yaklaşımı	103-1, 103-2 - 103-3*	103-1, 103-2 - 103-3*
Özel Standartlar	103-Yönetim Yaklaşımı açıklamaları kullanılmalıdır. Her bir özel standart bildirim için, standart gruplarında açıklanması muhtemel en fazla 3 tane 103-Yönetim Yaklaşımı standardı bulunmaktadır.	103-Yönetim Yaklaşımı açıklamaları kullanılmalıdır. Her bir özel standart bildirim için, standart gruplarında açıklanması muhtemel en fazla 3 tane 103-Yönetim Yaklaşımı standardı bulunmaktadır.
200-Ekonomik	<i>Bir kuruluşün Ekonomik Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 31 (13 gösterge + (6 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)</i>	<i>Bir kuruluşün Ekonomik Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 31 (13 gösterge + (6 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)</i>
300-Çevresel	<i>Bir kuruluşün Çevresel Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 54 (30 gösterge + (8 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)</i>	<i>Bir kuruluşün Çevresel Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 54 (30 gösterge + (8 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)</i>
400-Sosyal	<i>Bir kuruluşün Sosyal Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 91 (34 gösterge + (19 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)</i>	<i>Bir kuruluşün Sosyal Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 91 (34 gösterge + (19 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)</i>

4.2. Bulgular ve Yorum

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetim kuruluşlarından sadece ikisi sürdürülebilirlik raporu yayınlamıştır. Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan bağımsız denetim kuruluşunun adı, sürdürülebilirlik raporlarının adı, raporlama dönemi, sayfa sayısı, rapor dili, raporlama çerçevesi, uyumluluk düzeyi ve bağımsız güvence alıp almadığının ölçüt olarak belirlendiği sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin genel bilgiler Tablo 5'te gösterilmiştir.

⁷ * Bu standartlar belirtilen durumlarda kullanılmayabilir.

Tablo 5. Sürdürülebilirlik Raporlarına İlişkin Genel Bilgiler

Bağımsız Denetim Kuruluşu	Rapor Adı	Raporlama Dönemi	Sayfa Sayısı	Rapor Dili	Raporlama Çerçevesi	Uyumluluk Düzeyi	Bağımsız Güvence
E&Y Türkiye	EY Turkey Sustainability Report for the period 1 July 2013 to 30 June 2014	1 Temmuz 2013-30 Haziran 2014 (12 aylık)	72	İngilizce	GRI G4	Temel	Yok
E&Y Türkiye	Building a better working World EY Turkey Sustainability Report for the period 1 July 2014 to 30 June 2016	1 Temmuz 2014-30 Haziran 2016 (24 aylık)	72	İngilizce	GRI G4	Temel	Yok
Mazars Denge	Sürdürülebilirlik Raporu 2016	1 Ocak 2016-31 Aralık 2016 (12 aylık)	45	Türkçe ve İngilizce	GRI G4	Kapsamlı	Yok
Mazars Denge	Sürdürülebilirlik Raporu 2017	1 Ocak 2017-31 Aralık 2017 (12 aylık)	90	Türkçe	GRI Standartları; Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi ilkeleri; Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri; Birleşmiş Milletler Kadının Güçlenmesi Prensipleri ilerleme bildirimleri.	Kapsamlı	Yok
Mazars Denge	Sürdürülebilirlik Raporu 2018	1 Ocak 2018-31 Aralık 2018 (12 aylık)	88	Türkçe	GRI Standartları; SASB Profesyonel & Ticari Hizmetler rehberi; Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi ilkeleri; Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri; Birleşmiş Milletler Kadınların Güçlendirilmesi Prensipleri ilerleme bildirimleri.	Kapsamlı	Yok

Tablo 5'te görüldüğü üzere, Türkiye'deki bağımsız denetim kuruluşlarının yayınladıkları sürdürülebilirlik raporları incelendiğinde, toplam iki kuruluş tarafından beş rapor çıkarıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında da toplam beş sürdürülebilirlik raporu incelemeye tabi tutulmuştur.

Türkiye'de E&Y ve Mazars Denge sürdürülebilirlik raporları yayınlamıştır. Bu iki bağımsız denetim kuruluşu da uluslararası niteliktedir. Yerel denetim kuruluşları ise herhangi bir sürdürülebilirlik raporu yayınlamamıştır. Dört büyük denetim kuruluşundan biri olan E&Y Türkiye, Türkiye'deki bağımsız denetim kuruluşları arasından ilk sürdürülebilirlik raporu çıkaran kuruluştur ve ikinci kuruluş ise Mazars Denge'dir. E&Y Türkiye, ilk sürdürülebilirlik raporu 2014 yılında yayınlarken, ikincisini ise 2016 yılında yayınlamıştır. Mazars Denge 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sürdürülebilirlik raporları yayınlamıştır. Ayrıca E&Y Türkiye'nin sürdürülebilirlik raporu yayınlamayı sürdürmediği, Mazars Denge'nin ise istikrarlı bir şekilde sürdürülebilirlik raporu yayınladığı görülmektedir. Araştırma kapsamındaki raporların raporlama dönemlerine bakıldığında, başlangıç yılının 2014 olduğu görülmektedir. Ayrıca, yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarının 12 aylık ve 24 aylık dönemler şeklinde hazırlandığı görülmektedir. 12 aylık dönemi kapsayan raporlar dikkate alındığında, toplam dört rapor olduğu görülmekteyken; 24 aylık dönemi kapsayan tek bir raporun olduğu görülmektedir. E&Y Türkiye'nin yayınladığı iki rapor İngilizce, Mazars Denge'nin yayınladığı iki rapor Türkçe ve 2016 yılı raporu ise hem İngilizce hem Türkçe'dir.

Raporların hazırlanmasında kullanılan raporlama çerçevelerine bakıldığında ise Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative – GRI) G4 raporlama kılavuzu, GRI Standartları, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact - UNGC) ilkeleri, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (United Nations Sustainable Development Goals – UN SDG), Birleşmiş Milletler Kadının Güçlenmesi Prensipleri (United Nations Women's Empowerment Principles – UN WEPs) ilerleme bildirimleri ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi Standartları Kurulu (Sustainability Accounting Standards Board – SASB)'nin Profesyonel & Ticari Hizmetler (Professional & Commercial Services) rehberinin tercih edildiği görülmektedir. Bir raporda tek bir raporlama çerçevesi kullanılabilirken, aynı zamanda birden fazla raporlama çerçevesi de kullanılabilir. Yayınlanan beş sürdürülebilirlik raporunun da GRI raporu olduğu görülmektedir.

E&Y Türkiye'nin yayınladığı iki rapor temel düzeyde, Mazars Denge'nin yayınladığı üç rapor ise kapsamlı düzeyde hazırlanmıştır. İncelenen beş sürdürülebilirlik raporuna herhangi bir bağımsız güvence verilmemiştir.

Araştırma kapsamında, denetim kuruluşlarının hesaplanan sürdürülebilirlik açıklama skorları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Denetim Kuruluşların Sürdürülebilirlik Açıklama Skorları

	MAZARS DENGE 2018	MAZARS DENGE 2017	MAZARS DENGE 2016	E&Y TÜRKİYE 2016	E&Y TÜRKİYE 2015
Kuruluşun Toplam Genel Standart Bildirimler Puanı ^a	53	53	53	31	31
Kuruluşun Toplam Genel Standart Bildirimler Açıklama Skoru ^b	0,95	0,95	0,95	0,55	0,55
^a Araştırma kapsamında, GRI Standartlarına göre bir kuruluşun Genel Standart Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 56 (56 gösterge)					
^b Toplam Genel Standart Bildirimler Açıklama Skoru= Kuruluşun Toplam Genel Standart Bildirimler Puanı / GRI Genel Standart Bildirimler Göstergelerinin Toplam Puanı					
Kuruluşun Toplam Ekonomik Bildirimler Puanı ^c	19	19	19	6	6
Kuruluşun Toplam Ekonomik Bildirimler Açıklama Skoru ^d	0,61	0,61	0,61	0,19	0,19
^c Araştırma kapsamında, GRI Standartlarına göre bir kuruluşun Ekonomik Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 31 (13 gösterge + (6 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)					
^d Toplam Ekonomik Bildirimler Açıklama Skoru= Kuruluşun Toplam Ekonomik Bildirimler Puanı / GRI Ekonomik Bildirimler Göstergelerinin Toplam Puanı					
Kuruluşun Toplam Çevresel Bildirimler Puanı ^e	32	33	32	21	21
Kuruluşun Toplam Çevresel Bildirimler Açıklama Skoru ^f	0,59	0,61	0,59	0,38	0,38
^e Araştırma kapsamında, GRI Standartlarına göre bir kuruluşun Çevresel Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 54 (30 gösterge + (8 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)					
^f Toplam Çevresel Bildirimler Açıklama Skoru= Kuruluşun Toplam Çevresel Bildirimler Puanı / GRI Çevresel Bildirimler Göstergelerinin Toplam Puanı					
Kuruluşun Toplam Sosyal Bildirimler Puanı ^g	79	79	78	31	31
Kuruluşun Toplam Sosyal Bildirimler Açıklama Skoru ^h	0,87	0,87	0,86	0,34	0,34
^g Araştırma kapsamında, GRI Standartlarına göre bir kuruluşun Sosyal Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 91 (34 gösterge + (19 alt boyut * 3 Yönetim Yaklaşımı standardı)					
^h Toplam Sosyal Bildirimler Açıklama Skoru= Kuruluşun Toplam Sosyal Bildirimler Puanı / GRI Sosyal Bildirimler Göstergelerinin Toplam Puanı					
Kuruluşun Toplam Özel Standart Bildirimler Puanı ⁱ	130	131	129	58	58
Kuruluşun Toplam Özel Standart Bildirimler Açıklama Skoru ^j	0,74	0,74	0,73	0,33	0,33
ⁱ Araştırma kapsamında, GRI Standartlarına göre bir kuruluşun Özel Standart Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 176 (Ekonomik + Çevresel + Sosyal)					
^j Toplam Özel Standart Bildirimler Açıklama Skoru= Kuruluşun Toplam Özel Standart Bildirimler Puanı / GRI Özel Standart Bildirimler Göstergelerinin Toplam Puanı					
Kuruluşun Toplam Sürdürülebilirlik Puanı ^k	183	184	182	89	89
Kuruluşun Toplam Sürdürülebilirlik Açıklama Skoru ^l	0,79	0,79	0,78	0,38	0,38
^k Araştırma kapsamında, GRI Standartlarına göre bir kuruluşun Tüm Sürdürülebilirlik Bildirimlerine ilişkin alabileceği toplam puan= 232					
^l Toplam Sürdürülebilirlik Açıklama Skoru= Kuruluşun Toplam Sürdürülebilirlik Bildirimler Puanı / GRI Sürdürülebilirlik Bildirimleri Göstergelerinin Toplam Puanı					

Tablo 6'da görüldüğü üzere, genel standart bildirimler açıklama skoru en yüksek raporlar Mazars Denge'nin 2018, 2017 ve 2016 raporlarıdır. Ekonomik bildirimler açıklama skoru en yüksek raporlar Mazars Denge'nin 2018, 2017 ve 2016 raporlarıdır. Çevresel bildirimler açıklama skoru en yüksek rapor Mazars Denge'nin 2017 raporudur. Sosyal bildirimler açıklama skoru en yüksek raporlar Mazars Denge'nin 2018 ve 2017 raporlarıdır. Toplam özel standartlara ilişkin açıklama skoru en yüksek raporlar Mazars Denge'nin 2018 ve 2017 raporlarıdır. Toplam sürdürülebilirlik açıklama skoru en yüksek olan raporlar yine Mazars Denge'nin 2018 ve 2017 raporlarıdır. Tabi değerlendirme yapılırken, E&Y Türkiye'nin yayınladığı iki raporun temel düzeyde, Mazars Denge'nin yayınladığı üç raporun ise kapsamlı düzeyde hazırlanmış olduğuna dikkat edilmelidir. Bu noktada, Mazars Denge'nin yayınladığı üç raporu temel düzeye uyumlu hale getirdiğimizde ise, genel standart bildirimleri için 32 puan almış olacaktır. Yine E&Y'nin açıklamalarından fazladır.

Tablo 6'dan anlaşıldığı gibi, her iki bağımsız denetim kuruluşu da yıllar itibarıyla çıkarttıkları sürdürülebilirlik raporlarında aynı konular hakkında bilgi vermişlerdir.

Denetim kuruluşlarının sürdürülebilirlik açıklama skorlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Denetim Kuruluşlarının Sürdürülebilirlik Açıklama Skorlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Std. Sapma</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>
Genel Standart Bildirimler Açıklama Skoru	5	0.79	0.219	0.55	0.95
<i>Ekonomik Açıklama Skoru</i>	5	0.44	0.230	0.19	0.61
<i>Çevresel Açıklama Skoru</i>	5	0.51	0.118	0.38	0.61
<i>Sosyal Açıklama Skoru</i>	5	0.66	0.288	0.34	0.87
Özel Standart Bildirimler Açıklama Skoru	5	0.57	0.222	0.33	0.74
Toplam Sürdürülebilirlik Açıklama Skoru	5	0.62	0.222	0.38	0.79
Valid N (listwise)	5				

Araştırma kapsamında incelenen sürdürülebilirlik açıklama skorlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Tablo 7’de görüldüğü üzere, genel standart bildirimler açıklama skoru ortalama 0,79; ekonomik sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,44; çevresel sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,51; sosyal sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,66; özel standart bildirimler açıklama skoru ortalama 0,57; toplam sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,62 olarak hesaplanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’deki bağımsız denetim kuruluşlarının yayınladıkları sürdürülebilirlik raporları incelendiğinde, toplam iki kuruluş tarafından beş rapor çıkarıldığı tespit edilmiştir. Türkiye’de 334 bağımsız denetim kuruluşunun faaliyet göstermesine karşılık, sadece iki denetim kuruluşunun sürdürülebilirlik raporu yayınlamış olması oldukça çarpıcı bir rakamdır. Araştırma kapsamında da toplam beş sürdürülebilirlik raporu incelemeye tabi tutulmuştur.

Türkiye’de E&Y ve Mazars Denge sürdürülebilirlik raporları yayınlamıştır. Bu iki bağımsız denetim kuruluşu da uluslararası niteliktedir. Yerel bağımsız denetim kuruluşlarının ise herhangi bir sürdürülebilirlik raporu yayınlamamış olması dikkat çekicidir. Yine denetim sektörünün büyük payını elinde tutan dört büyük denetim kuruluşundan (PwC, E&Y, KPMG ve Deloitte) sadece bir tanesinin (E&Y) sürdürülebilirlik raporu yayınlaması da oldukça ilginçtir. Ayrıca E&Y Türkiye’nin sürdürülebilirlik raporu yayınlamayı sürdürmediği, Mazars Denge’nin ise istikrarlı bir şekilde sürdürülebilirlik raporu yayınladığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen raporların, genel standart bildirimler açıklama skoru ortalama 0,79; ekonomik sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,44; çevresel sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,51; sosyal sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,66; özel standart bildirimler açıklama skoru ortalama 0,57; toplam sürdürülebilirlik açıklama skoru ortalama 0,62 olarak hesaplanmıştır. Çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik açıklama skorları, sosyal sürdürülebilirlik açıklama skorundan daha düşük çıkmıştır. Bağımsız denetim kuruluşlarının sürdürülebilirlik raporlarında, sosyal sürdürülebilirlik açıklamalarına daha fazla yer verdiği söylenebilir. Fakat yine de şeffaflık ve hesap verebilirliği arttırmak adına, diğer sürdürülebilirlik açıklamalarına daha fazla yer vermeleri gerekmektedir.

Çalışmada, sürdürülebilirlik raporları hem niceliksel hem de niteliksel açıdan ele alınmıştır. Yayımlanan raporlarda yer alan bilgilerin doğruluğu konusunda herhangi bir onaylanma ya da güvence verilmemiştir. Ayrıca raporlarda yer alan açıklamalar GRI Standartlarına göre değerlendirilmiştir. Türkiye’deki bağımsız denetim kuruluşlarının sürdürülebilirliğin önemi konusunda yeterli ilgiyi göstermedikleri sonucuna varılmıştır. Türkiye’deki bağımsız denetim kuruluşları sürdürülebilirlik anlayışını benimsediklerini ve bunu iş stratejilerine entegre ettiklerini, kendi raporlarını yayınlamalarıyla göstermelidirler. Böylece sürdürülebilirlik hizmeti verirken, daha güvenilir konuma gelebilirler ve bu konuda bilgi sahibi olduklarını gösterebilirler.

Bu çalışmada, sürdürülebilirlik raporları hem niceliksel hem de niteliksel açıdan ele alınmıştır. Fakat raporlarda verilen bilgilerin yeterli olup olmadığı konusu ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Raporların niteliksel olarak ayrıntılı ele alınması gelecek araştırmalar için yol gösterici olabilir. Niceliksel olarak da hesaplanan sürdürülebilirlik açıklama skoru ile bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri belirlenerek, aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığı istatistiksel yöntemlerle test edilebilir.

Bu çalışmada, sadece Türkiye’deki bağımsız denetim kuruluşları tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik raporları ele alınmıştır. Dünya çapında bağımsız denetim kuruluşlarının yayınladığı sürdürülebilirlik raporlarının ülke bazında veya dünya genelinde gerek niceliksel gerek de niteliksel incelenmesi de gelecek araştırmalar için faydalı olabilir. Ayrıca, günümüzde son derece önem kazanan entegre raporlar da buna benzer nitelikte bir çalışmada ele alınabilir.

Kaynakça

- Aracı, H. ve Yüksel, F. (2016). Şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında sürdürülebilirlik raporları: BİST sürdürülebilirlik endeksindeki şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(1), 103-131.
- Borsa İstanbul (BİST) (2014). *Şirketler için sürdürülebilirlik rehberi*. İstanbul.
- E&Y (2016). *Value of sustainability reporting: a study by EY and Boston College Center for corporate citizenship*, [Çevrim-içi: https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_Value_of_Sustainability_Reporting/%24File/EY-Sustainability.pdf], Erişim tarihi: 07.03.2020.
- E&Y Türkiye (2015). *EY Turkey sustainability report for the period 1 July 2013 to 30 June 2014: Building a better working World*. [Çevrim-içi: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYTurkeySustainabilityFY14/\\$File/EY_Turkey_Sustainability_Report_FY14.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYTurkeySustainabilityFY14/$File/EY_Turkey_Sustainability_Report_FY14.pdf)], Erişim tarihi: 15.01.2020.
- E&Y Türkiye (2016). *Building a better working World: EY Turkey sustainability report for the period 1 July 2014 to 30 June 2016*. [Çevrim-içi: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYTurkeySustainabilityFY1516/\\$File/EY_Turkey_Sustainability_Report_FY15&16.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYTurkeySustainabilityFY1516/$File/EY_Turkey_Sustainability_Report_FY15&16.pdf)], Erişim tarihi: 15.01.2020.
- Global Reporting Initiative (GRI) (2013). *GRI G4 sustainability reporting guidelines: Reporting principles and standard disclosures*. [Çevrim-içi: <https://www2.globalreporting.org/resource/library/GRIG4-Part1-Reporting-Principles-and-Standard-Disclosures.pdf>], Erişim tarihi: 15.01.2020.
- Global Reporting Initiative (GRI) (2016). *GRI standards*. [Çevrim-içi: <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/>], Erişim tarihi: 10.03.2020.
- Global Reporting Initiative (GRI) (2020a). *GRI sustainability disclosure database*. [Çevrim-içi: <https://database.globalreporting.org>], Erişim Tarihi: 16.03.2020.
- Global Reporting Initiative (GRI) (2020b). *About sustainability reporting*. [Çevrim-içi: <https://www.globalreporting.org/information/sustainability-reporting/Pages/default.aspx>], Erişim Tarihi: 16.03.2020.
- Kamu Gözetim Kurumu (KGK) (2020). *Bağımsız denetim kuruluşu resmi sicili*. [Çevrim-içi: <http://denkur.kgk.gov.tr/>], Erişim Tarihi: 15.11.2020.
- Kavut, L. (2010). Kurumsal yönetim, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel raporlama: IMKB 100 şirketlerinin çevresel açıklamalarının incelenmesi. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, No. 66, 9- 43.
- KPMG (2020). *The time has come: The KPMG survey of sustainability reporting 2020*. [Çevrim-içi: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/11/the-time-has-come.pdf>], Erişim Tarihi: 08.12.2020.
- Mansi, M. (2015). Sustainable procurement disclosure practices in central public sector enterprises: Evidence from India. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 21(2), 125–137.
- Mazars Denge (2016). *Sürdürülebilirlik raporu 2016*. [Çevrim-içi: https://s3-us-west-2.amazonaws.com/ungc-production/attachments/cop_2017/387051/original/Mazars_Denge_Surdurebilirlik_Raporu_2016.pdf?1495634774], Erişim Tarihi: 15.01.2020.
- Mazars Denge (2017). *Sürdürülebilirlik raporu 2017*. [Çevrim-içi: https://issuu.com/mazarsdenge/docs/surdurebilirlik_2017_180308], Erişim Tarihi: 15.01.2020.
- Mazars Denge (2018). *Sürdürülebilirlik raporu 2018*. [Çevrim-içi: <https://www.mazars.com.tr/Anasayfa/Blog/Rapor-Arastirmalar/MAZARS-DENGE-SUeRDUeRUeLEBILIRLIK-RAPORU-2018>], Erişim Tarihi: 15.01.2020.
- Papoutsis, A. & Sodhi, M. S. (2020). Does disclosure in sustainability reports indicate actual sustainability performance? *Journal of Cleaner Production*, (260), <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121049>
- Rouf, A. (2011). The corporate social responsibility disclosure: A study of listed companies in Bangladesh. *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 19-32.
- Singh, M. P., Chakraborty, A. & Roy, M. (2020). Developing SME sustainability disclosure index for Bombay Stock Exchange (BSE) listed manufacturing SMEs in India. *Environ Dev Sustain*, <https://doi.org/10.1007/s10668-019-00586-z>

Statista (2020). Revenue of the Big Four accounting / audit firms worldwide in 2019, by function (*in billion U. S. dollars*). [Çevrim-içi: <https://www.statista.com/statistics/250935/big-four-accounting-firms-breakdown-of-revenues/>], Erişim Tarihi: 20.11.2020.

Tran, M. & Beddewela, E. (2020). Does context matter for sustainability disclosure? Institutional factors in Southeast Asia. *Business Ethics: A Eur Rev.*, (29), 282–302. <https://doi.org/10.1111/beer.12265>

World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). Brundtland Report (Our Common Future). England, Oxford: Oxford University Press.

Yeşilçelebi, G. (2019). *Entegre raporlarda bütünlük güvence oluşturulması: Türkiye'deki farkındalığın Delphi tekniği ile araştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this study is to reveal to what extent to which independent auditing firms that provide assurance to sustainability reports attach importance to their own sustainability. In addition, it has been tried to determine to what extent sustainability dimensions are included in the reports published by these independent auditing firms.

Methods

In line with the purpose of the research, the list of independent auditing firms authorized by the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (KGK) has been taken. As of November 2020, according to the KGK data that 334 independent auditing firms operated in Turkey. In this context, sustainability reports published by the independent auditing firms in Turkey were reviewed with content analysis. However, it was determined that three sustainability reports selected as samples within the scope of the research were prepared according to the GRI-G4 Guidelines and the other two reports were prepared according to GRI Standards. GRI Standards are prepared based on the GRI-G4 Guidelines and are the most up-to-date framework, it is considered more appropriate to conduct content analysis based on the standards. Thus, the disclosures in the reports were evaluated according to the GRI Standards and to determine the extent to which the sustainability dimensions are included in the reports published by these independent auditing firms, the sustainability disclosure score for the reports was calculated.

Findings

Descriptive statistics were calculated regarding the sustainability disclosure scores examined within the scope of the research. The general standard disclosures score averaged 0.79; the average economic sustainability disclosures score is 0.44; the average environmental sustainability disclosures score is 0.51; the average social sustainability disclosures score is 0.66; specific standard disclosures score averaged 0.57; total sustainability disclosures score is calculated as 0.62 on average.

Conclusion

In conclusion, in Turkey, where it operates 334 independent auditing firms, it has found that only five sustainability reports published by the two auditing firms. E&Y and Mazars Denge have published sustainability reports in Turkey. These two independent auditing firms are also international. It is noteworthy that local independent auditing firms have not published any sustainability reports. It is also interesting that only one (E&Y) of the big four audit firms (PwC, E&Y, KPMG and Deloitte), which holds a large market share of the audit industry, published a sustainability report. In addition, E&Y Turkey does not continue to publish sustainability reports, while the Mazars Denge publishes sustainability reports in a stable manner. The environmental and economic sustainability disclosures scores of the reports reviewed within the scope of the study were lower than the social sustainability disclosures score. It can be said that independent audit firms give more place to social sustainability explanations in their sustainability reports. However, in order to increase transparency and accountability, they should give more information to other sustainability disclosures. They have adopted the independent auditing firms in Turkey and that they have integrated sustainability into business strategy, they should show by publishing their own reports. Thus, while providing sustainability services, they can become more reliable and show that they have knowledge on this subject. In addition, it has been determined that no confirmation or assurance has been given for the accuracy of the information contained in the reports reviewed within the scope of the research. Finally, it was concluded that they do not show sufficient interest in the importance of the sustainability of independent auditing firms in Turkey.

Mental Hastalıkların Prevalansına Göre OECD Ülkelerinin Çok Boyutlu Analizi ve MOORA Yöntemi ile Sıralanması¹

Multidimensional Analysis of OECD Countries According to the Prevalence of Mental Disorders and Ranking with the MOORA Method

Canser Boz², Muhlis Özdemir³, Berna Çalgı⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı, 10 farklı mental hastalık prevalansına göre Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Ülkelerinin (OECD) grafiksel alanda gösteriminin sağlanarak alt gruplara ayrıştırılması, aralarında mevcut olabilecek benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması, Türkiye'nin diğer ülkelere göre konumunun tespitinin yapılması ve ülkelerin mental hastalık sıralamasının tespit edilmesidir. Çalışmada 10 farklı mental hastalık olarak bipolar bozukluk, anksiyete bozukluğu, yeme bozukluğu, otizm spektrum bozukluğu, dikkat dağınıklığı/hiperaktivite bozukluğu, davranış bozukluğu, idiopati gelişimsel zihinsel engel, diğer mental bozukluklar, şizofreni ve depresyon prevalans verisi kullanılmıştır. Veriler Global Health Data Exchange veri tabanından elde edilmiştir. 36 OECD ülkesi için toplanmış veriler Çok Boyutlu Ölçekleme (Multidimensional Scaling- MDS) yöntemi ile ve MOORA çok kriterli karar verme analizi tekniği ile incelenmiştir. MDS analizi sonucunda örnekleme alınan ülkelerin iki gruba ayrıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan analiz sonucunda farklılıklar matrisi ve öklid mesafesi modelinde mental hastalıkların prevalansına göre Türkiye'nin en benzer durumda olduğu ülkelerin İsveç ve İngiltere olduğu görülmüştür. Tüm ülkelere ait bir kıyaslama yapıldığında ise birbirine en benzeyen iki ülkenin Slovakya ile Macaristan olduğu, birbirinden en farklı ülkelerin ise Portekiz ve Çekya'nın olduğu görülmüştür. Yapılan sıralama analizi sonucuna göre 10 farklı hastalık için tek bir sıralama elde edildiğinde en düşük prevalans MOORA skoruna sahip olan ülke Japonya, en yüksek ülke ise Avustralya olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mental Sağlık, MOORA, Çok Boyutlu Ölçekleme, Karşılaştırma Analizi.

Abstract

The aim of this study is to reveal similarities and the differences between Economic Cooperation and Development Organization (OECD) countries, separate them into subgroups and show the graphical positions based on 10 different mental illnesses prevalence. The 10 different mental illnesses are Bipolar disorders, Anxiety disorders, Eating disorders, Autism spectrum disorders, Attention-deficit/hyperactivity disorders, Conduct disorders, Idiopathic developmental intellectual disability, Other mental disorders and Schizophrenia Depressive disorders. The data were obtained from the Global Health Data Exchange database. Relevant data collected for 36 OECD countries were analyzed by the Multidimensional Scaling (MDS) method. As a result of the MDS analysis, it was seen that the countries were gathered under two groups. Results showed that both Euclidean model based on the prevalence of mental illness differ from the matrix of country Turkey is most similar cases have been identified as Sweden and the UK. When a comparison was made for all countries, it was seen that the two most similar countries were Slovakia and Hungary, and the most different countries were Portugal and Czechia. According to the results of the ranking analysis, when a single ranking was obtained for 10 different disorders, Japan is the country with the lowest prevalence according to the MOORA score and Australia is the highest one.

Keywords: Mental Health, MOORA, Multidimensional Scaling, Comparison Analysis.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: C1, C6, I1, I3

Submitted: 07 / 12 / 2020

Accepted: 20 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2020 Gümüşhane adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, canser.boz@istanbul.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6136-4479>.

³ Dr. Öğr. Üyesi., Gümüşhane Üniversitesi, muhliozdemir@gumushane.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4921-8209>.

⁴ Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, berna.calgi@istanbul.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6796-7708>.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kendi anayasasında sağlıklı olma durumunu “sağlık; yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, mental ve sosyal açıdan tam bir iyilik halidir” olarak tanımlamıştır. Bu tanımda üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri bedensel ve sosyal sağlık ile birlikte mental sağlıktır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından mental sağlık “bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirdiği, yaşamın normal stresleriyle baş edebilecek kapasitede olduğu, verimli ve yararlı bir şekilde çalışabileceği ve kendi toplumuna katkıda bulunabileceği bir refah hali” olarak tanımlanmıştır. DSÖ’ye göre en yaygın mental hastalıklar anksiyete, depresyon, şizofreni, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı olarak sıralanmaktadır. DSÖ’ye göre mental sağlık ve birçok yaygın ruhsal bozukluk, insanların içinde yaşadığı sosyal, ekonomik ve fiziksel çevreler tarafından şekillendirilmektedir (WHO, 2018).

Dünya genelinde mental sağlık ve/veya hastalıkların fiziksel sağlık kadar önemli olduğu tartışılmaktadır. Daha da kötüsü mental hastalıklar büyük oranda ihmal edilmekte ve görmezlikten gelinmektedir. Bu durumun sonucu olarak dünya -kısmen- bu tür hastalıklarda ortaya çıkan artıştan ötürü tedavi eksikliği içindedir. Günümüzde dünyada 450 milyon kişinin mental ve/veya davranışsal hastalıklardan dolayı zarar gördüğü ve bunların azınlıkta kalan bir kısmının temel tedavilere erişim sağlayabildiği tartışılmaktadır (Erginöz, 2008).

Mental, nörolojik ve madde kullanım bozuklukları, küresel hastalık yükünün %10’unu ve ölümcül olmayan hastalık yükünün %30’unu oluşturmaktadır (WHO, 2019). Ayrıca mental bozukluklar, Uluslararası Hastalık Kodları-10’da (ICD) 12,9 gün ile hastanede en yüksek ortalama yatış süresine sahipken, 2017 yılında 5,6 ile ruhsal bozukluklardan sonra solunum hastalıkları bu gruba en yakın hastanede kalış süresine sahiptir (Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2017) Mental sağlık, küresel hastalık yükünün önemli bir bölümünü oluşturmakla birlikte insanların refah seviyesi üzerinde de etkisi olan fakat ihmal edilmiş bir sağlık hizmeti alanıdır. Ülkeler incelendiğinde, ruh hastalıklarının yükü ile ruh sağlığı hizmetleri için ayrılan kaynaklar arasında büyük bir orantısızlık mevcut olduğu görülmektedir ve mevcut ruh sağlığı hizmetleri de adil bir şekilde dağıtılmamaktadır. Ayrıca sağlık ve sosyal bakım arasındaki farklılıklar dolayısıyla ülkeler arası karşılaştırma yapmak da zorlaşmaktadır (Çakmak & Konca, 2019). Bunun yanı sıra mental hastalıkların yaygınlığı ve nedenleri üzerine kimi yüksek gelirli ülkelerde çalışmalar olmasına rağmen özellikle düşük ve orta gelirli ülkeleri de içine alan grupta sorun giderek daha fazla kabul görmesine rağmen, yapılan araştırmalarda ve zihinsel bozuklukları önlemeye yönelik stratejilerde, politikalarda ve programlarda hala önemli bir boşluk bulunmaktadır. Bu nedenle ruhsal hastalıkların önlenmesine ve sağlığın sosyal belirleyicileri üzerine eylem yoluyla ruh sağlığının geliştirilmesine verilen önceliğin artırılmasına önemli bir ihtiyaç vardır. Bu nedenle bu alanda yapılacak olan ülkeler arası çalışmalar önem arz etmektedir. Literatürde ülkeler arasında çeşitli hastalıklar odağında prevalans karşılaştırması çalışmaları mevcut olmasına rağmen, mental hastalıkların ülkeler arasında çok boyutlu analizine yönelik çalışma sayısı sınırlı olduğu görülmüştür. Bu durum çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, 10 farklı mental hastalık prevalansına göre Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Ülkelerinin (OECD), grafiksel gösterim ile alt gruplara ayrılması, aralarında mevcut olabilecek benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, Türkiye’nin genel eğilime göre konumunun ve ülkelerin mental hastalık sıralamasının tespit edilmesidir. Mental hastalıklara yönelik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle ülkelerin değerlendirildiği ya da iki ülkenin birkaç hastalık göstergesi ile karşılaştırıldığı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma ise çok sayıda mental hastalık göstergesi bakımından ülkeleri karşılaştırma imkânı vermektedir. Çalışmada geçerli ve detaylı bilgiler sağlaması nedeniyle karşılaştırma analizi olarak Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi (MDS) ve sıralama analizi olarak çok kriterli karar verme tekniklerinden MOORA yöntemi kullanılmıştır.

1. Gereç ve Yöntem

MDS istatistiksel bir yöntemdir. Birimler/Nesneler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışır. Birimler arasındaki uzaklıkların hesaplanabildiği durumlarda bu uzaklıklardan yararlanarak yapılan çok boyutlu bir analizdir (Kalaycı, 2014). Çalışmada MDS ülkelerin mental sağlık göstergelerine göre grafiksel düzlemde gösteriminin sağlanarak alt gruplara ayrılması, aralarında var olabilecek benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, Türkiye’nin genel eğilime göre konumunun belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır.

Çok boyutlu ölçekleme (MDS) analizinde bir değişken diğer ile açıklanmaz yani bir diğer ifade ile bir ya da bir grup değişken, bir başka değişkene bağlı değildir. MDS analizinde görsel modeller elde edilmeye çalışılır. Bu analiz geometrik, istatistiksel ve matematiksel işlemler içermektedir (Kurt, 1992).

MOORA (Oran Analizine Dayalı Çok Amaçlı Optimizasyon), iki veya daha fazla örtüşen özelliği veya nesneyi belirli kısıtlamalar altında eşzamanlı olarak optimize etme sürecidir (Brauers ve Zavadskas, 2009). MOORA yöntemi, farklı tahminlerin gruplandırılmasına dayanmaktadır. Yöntem, kriterlere tüm alternatiflerin ve cevapların bulunduğu bir matris ile başlar. MOORA yöntemi iki temel bölümden oluşur: oran sistemi ve referans noktası yaklaşımı. MOORA yöntemi ile

problemleri hem matris hesap makinesi hem de Excel yardımıyla çözmek mümkündür. Her iki yöntemde de çözüm oldukça basit ve anlaşılırdır (Şimşek et al., 2015). MOORA, ülkelerin mental sağlık göstergelerine sıralama skoru elde edilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Bu çalışmada 36 OECD ülkesine ait Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 10 farklı mental hastalık prevalansı kullanılmıştır. Bu hastalıklar şu şekilde sıralanmıştır;

- Bipolar bozukluk,
- Anksiyete bozukluğu,
- Yeme bozukluğu,
- Otizm spektrum bozukluğu,
- Dikkat dağınıklığı/hiperaktivite bozukluğu,
- Davranış bozukluğu,
- İdiopati gelişimsel zihinsel engel,
- Diğer mental bozukluklar,
- Şizofreni
- Depresyon

Veriler 2018 yılına aittir ve Global Exchange Health Data veri tabanından her bir hastalık için ayrı ayrı elde edilmiştir. MDS analizi için SPSS 23.0 ve MOORA sıralama analizi için Excel programından faydalanılmıştır.

1.1. MOORA Yöntemi

MOORA yöntemi, 2006 yılında Brauers ve Zavadskas tarafından literatüre kazandırılmış bir tekniktir(Brauers ve Zavadskas, 2006). Çok kriterli karar verme(çkkv) problemlerinin çözümü için geliştirilmiş olan bu yöntemin farklı uygulamaları söz konusu olup, kolay ve son derece tutarlı çıktılar ürettiği için oran ve referans nokta yöntemi, araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Literatürde MOORA yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş olan çalışmalar incelendiğinde, çkkv yöntemleri arasında, en başarılı yöntemlerden birisi olması oldukça dikkat çekicidir. Bu konuda, yine yöntemin geliştiricileri tarafından 2012 yılında ele alınan "*Robustness of Multimoora: a method for Multi-Objective optimization*" adlı çalışma ile yöntemin başarısı hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir(Brauers ve Zavadskas, 2012). Oran ve referans nokta yöntemlerinin haricinde tam çarpım formu, önem katsayısı ve multi-moora gibi yöntemler de literatürde araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır(Ersöz ve Atav, 2011).

Araştırmacılar tarafından oran ve referans nokta yöntemi sıklıkla tercih edilmesinden ötürü bu iki yöneme ait açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

1.1.1. Referans Nokta Yöntemi

MOORA yönteminde, ideal çözüm ile ilgilenilmekte, ideal olmayan çözüm ile ilgilenilmemektedir. Çözümler yalnızca, referans noktası baz alınarak gerçekleştirilmektedir. Her bir alternatifin referans noktasıyla olan ilişkisi, Öklidyen uzaklık hesabıyla değil, her bir kriter için fark alınarak gerçekleştirilir.

Referans nokta yöntemine ait çözüm aşamaları ve matematiksel hesaplamalar aşağıda sırası ile verilmektedir(Çelikkbilek ve Özdemir, 2020);

- Adım 1: Problemin tanımlanması.
- Adım 2: Alternatiflerin belirlenmesi.
- Adım 3: Karar matrisinin oluşturulması.
- Adım 4: Normalizasyon işleminin gerçekleştirilmesi.
- Adım 5: Normalize matrisinin ağırlıklandırılması.
- Adım 6: Referans noktasının belirlenerek değerlerin hesaplanması.
- Adım 7: Alternatiflerin sıralanması.
- Adım 8: Değerlendirme.

$$D = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \cdots & d_{1j} & \cdots & d_{1n} \\ d_{21} & d_{22} & \cdots & d_{2j} & \cdots & d_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ d_{i1} & d_{i2} & \cdots & d_{ij} & \cdots & d_{in} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ d_{m1} & d_{m2} & \cdots & d_{mj} & \cdots & d_{mn} \end{bmatrix}_{m \times n} \quad (1)$$

$$W = [w_1 \ w_2 \ \dots \ w_i \ \dots \ w_n]_{1 \times n} \quad (2)$$

$$f_{ij} = \frac{d_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m d_{ij}^2}} \quad (3)$$

$$r_{ij} = f_{ij}w_j \quad (4)$$

$$r = \{r_j \mid \forall j \text{ için } \max_i(r_{ij})\} \quad (5)$$

$$d_i = \max_j(r_j - r_{ij}) \quad (6)$$

Tüm sıralamalar için alternatiflere ait nihai fark değerleri, büyükten küçüğe doğru sıralanarak seçme ve sıralama işlemi gerçekleştirilir.

Referans nokta yöntemine kıyasla oldukça kolay ve kısa olan oran yöntemine ait çözüm aşamaları ve matematiksel hesaplamalar ise aşağıda sırası ile verilmektedir(Önay, 2014).

1.1.2. Oran Yöntemi

Alternatif ve kriter sayısı sırasıyla m ve n olmak üzere, normalizasyon işlemi aşağıdaki eşitlikteki gibi gerçekleştirilir;

$$x_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (7)$$

Yukarıdaki Denklem (7)'de alternatiflerin her birinin kareleri toplamının karekökü, kriter değerlerine bölünerek normalize matris hesaplanmaktadır.

Normalize matrisin hesaplanmasından sonra sıralama işlemi aşamasına geçilir ve aşağıda yer alan Denklem (8) kullanılarak bu işlem gerçekleştirilir.

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^* \quad (8)$$

Bu çalışmada oran yöntemi kullanılarak OECD ülkelerinin sıralaması gerçekleştirilmiştir.

1.2. Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi (MDS)

Çok boyutlu ölçekleme (MDS) analizinde bir değişken diğer ile açıklanamaz yani bir diğer ifade ile bir ya da bir grup değişken, bir başka değişkene bağlı değildir. MDS analizinde verinin yapısını görsel olarak ortaya koyan modeller elde edilmeye çalışılır. Analiz karmaşık geometrik, istatistiksel ve matematiksel işlemler içermektedir (Kurt, 1992). Çalışmada MDS, ülkelerin mental sağlık göstergelerine göre alt gruplara ayrılması, aralarında var olabilecek benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, Türkiye'nin genel eğilime göre konumunun belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır. MDS analizi için PROXSCAL yöntemi kullanılmıştır.

MDS analiziyle veri, görselleştirilmekte, farklılıklar ve benzerlikler ortaya çıkarılmaktadır(Gürçaylılar Yenidoğan, 2008, s. 145). MDS analizi için 3 varsayım bulunmaktadır(Nakip, 2006, 538);

- Değişkenler arasında bir dağılım bulunmamaktadır. Değişkenler arasındaki mesafe, gösterim (configuration) uzaklıkları olarak isimlendirilir.
- Değişkenler arasında var olan mesafe simetrik.
- Değişkenlere ait farklı ölçütler varsa bunlar standartlaştırılmalıdır.

Girilen veriler ve dolayısıyla çok boyutlu ölçekleme çözümleri her zaman rastgele değişkenliğin varlığına bağlıdır. Bundan dolayı çok boyutlu ölçekleme çözümlerinin geçerliliğine ve güvenilirliğine ilişkin değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Bunun için R^2 olarak bilinen uygunluk endeksi hesaplanmalıdır. Bu değer, çok boyutlu ölçekleme modeli ile açıklanabilen en iyi şekilde ölçeklenmiş verinin varyans oranını veren bir endekstir. R^2 değeri ne kadar yüksek ise o kadar iyi olduğu ifade edilmesine rağmen %60 ve üzerindeki değerlerin kabul edilebilir olduğu varsayılmaktadır (Güt, 2013). İkinci olarak MDS analizinde istenen durum nesnelerin ya da birimlerin 3'ten daha az boyutta çözülmesidir. Böylece bir grafiksel gösterim elde edilebilir. Ayrıca analizde istenen bir diğer durum da stres istatistiğinin (st) değerinin sıfıra yakın olmasıdır. Sıfıra yakın stres değerini veren boyut çözümlenmeleri uygun olarak nitelendirilir. Buna göre;

- $St \geq 0.20$ Kötü uyum
- $0.10 \leq st < 0.20$ Orta uyum
- $0.05 \leq st < 0.10$ İyi uyum
- $St < 0.05$ Mükemmel uyum
- $0 < stres < 0.025$ Tam uyum şeklindedir

2. Literatür Taraması

Hastalıklar/sağlık ve mental sağlığa yönelik çalışmaların yer aldığı literatür özetine aşağıda yer verilmiştir.

Alonso ve arkadaşları 2004 yılında 6 farklı Avrupa ülkesinde (Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda ve İspanya) hastalıkların yaygınlığı incelemişlerdir. Ülkeler arasında farklılıklar olmakla birlikte mental hastalıkların kadınlarda, işsizlerde, engelli kişilerde veya hiç evlenmemiş veya boşanmış kişilerde daha sık olduğunu, daha genç kişilerin ruhsal bozukluklara sahip olma olasılığı daha yüksek olduğunu ve bunun da anksiyete ve alkol bozuklukları gibi hastalıkların erken yaşta başladığını bulgulamışlardır (Alonso ve ark. 2004).

Volkert ve arkadaşları ise 2013 yılında Avrupa ve Kuzey Amerika'daki yaşlılarda ruhsal bozuklukların yaygınlığını değerlendiren bir meta-analiz yapmışlardır. Yapılan meta analiz sonucunda yaşlılarda görülen en sık ruhsal bozukluk majör depresyon olarak bulunmuştur. Çalışmamızda bu hastalık da yer almaktadır (Volkert ve ark., 2013)

Heim, Wegmann ve Maercker ise kültürel değerlerinin ülke düzeyinde depresyon ve anksiyete gibi yaygın mental hastalıkların prevalans oranları ile ne ölçüde ilişkili olduğunu incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda kültürel değerlerin, yaygın ruhsal bozuklukların yaşam boyu yaygınlığı ile ilişkili olduğu ve kültürel değerlerin, ruhsal bozuklukların hem etiyolojisini hem de fenomenolojisini şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Heim ve ark. 2017).

Literatürde hastalıkların ya da farklı sağlık göstergelerinin çok boyutlu tekniklerle analizine yönelik çalışmalar olmasına rağmen mental sağlık odağında bu tekniklerle yapılan çalışma sayısı sınırlıdır. Çalgı ve arkadaşları 2020 yılında mental sağlık işgücü göstergelerine göre Avrupa Bölgesi ülkelerinin çok boyutlu benzerlik ve farklılık analizini yapmışlardır. Yapılan MDS analizi sonucunda Türkiye çoğunlukla Rusya, Hırvatistan, Macaristan ve Slovenya'ya benzer olduğu ve mental sağlık iş gücü açısından sırasıyla Norveç, Hollanda, Almanya ve İspanya'dan farklı olduğu bulgulanmıştır (Çalgı ve ark. 2020).

Rehimli ve arkadaşları ise kadın sağlığı göstergelerini kullanarak Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinin sağlık göstergeleri bakımından birbirlerine göre durumlarını ve aralarındaki farklılıkları-benzerlikleri göstermek amacıyla yapmış oldukları çalışmada yine MDS analizini kullanmışlardır. MDS analizinde ülkeleri üç grupta kümeleyerek ülkemizin birinci boyutta Meksika ile birlikte diğer ülkelerden özellikle sosyal durum ile ilgili göstergeler bakımından ayrıldığını, ikinci boyutta Amerika Birleşik Devletleri, Portekiz, İngiltere ve Fransa ile birlikte diğer ülkelerden özellikle doğurganlık eğitimi ile ilgili göstergeler bakımından ayrıldığını, üçüncü boyutta ise Kore Cumhuriyeti, İtalya, Fransa, Japonya ve Çek Cumhuriyeti dışındaki diğer ülkelerden gebelik sonuçlarına bağlı değişkenler bakımından ayrıldığını ortaya koymuştur (Rehimli ve ark. 2008).

AB üyesi ve aday ülkelerin sağlık statüsü ölçütlerinin değerlendirilmesi ile ilgili yapılan Sığırlı'nın 2006 yılı çalışmasında, Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan ile beraber bir grup olduğu bulgulanmıştır (Sığırlı, 2006). Çalışmamızda ise, Türkiye'nin İsveç ve İngiltere ile benzer olduğu tespit edilmiştir.

Ersöz'ün 2008 yılında OECD ülkeleri üzerinden yaptığı bir başka çalışmasında ise değerlendirilen sağlık düzeyi ve sağlık harcaması göstergeleri odağında Türkiye'nin, Kore Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Polonya, Meksika ile ortak bir grup oluşturduğu bulgulanmıştır (Ersöz, 2008). Bu çalışmada ise Polonya ve Kore görece olarak en düşük prevalansa sahip ülkelerden ikisi olarak belirlenmiş ve Türkiye'den nispeten uzakta konumlanmışlardır.

Mental hastalıklar ile ilgili olarak literatür incelendiğinde, çalışmaların çoğunlukla ya ülke bazında prevalans belirleme ya da ülkeler arasında hastalıkların belirleyicilerine ilişkisinin farklı analiz yöntemleriyle ele alındığı görülmektedir. Çok

değişkenli analizler ise, yakın zamanda literatürde yer almaya başlamıştır. Buna karşın literatürde özellikle mental hastalıkların yaygınlığına yönelik ülkeler arasında çok boyutlu karşılaştırma analizlerin henüz sınırlı olduğu görülmektedir.

3. Bulgular

Çalışmada ilk olarak MOORA yöntemi ile ülkelerin 10 farklı mental sağlık göstergesine göre sıralama skorları sunulmuştur. Buradaki amaç tüm mental hastalık göstergeleri eşit ağırlık ile değerlendirildiğinde (%10) ülkelere ait tek bir mental hastalık prevalans skoru ve sıralaması elde etmektir. Bu sayede görece olarak en düşük ve en yüksek mental hastalık sahibi ülkeler belirlenmiş olacaktır.

Tablo 1. MOORA Sıralaması

Sıra	Ülke	MOORA Skoru	Sıra	Ülke	MOORA Skoru
1	Japonya	0.013160535	19	İngiltere	0.027891316
2	Polonya	0.014211796	20	Türkiye	0.028333158
3	Kore	0.014883804	21	İsveç	0.028521308
4	Çekya	0.016323468	22	İtalya	0.028548365
5	Slovakya	0.016456327	23	Şili	0.028766744
6	Macaristan	0.017290739	24	Avusturya	0.029743092
7	Slovenya	0.018361461	25	Almanya	0.029769934
8	Meksika	0.018441185	26	Norveç	0.031952261
9	Estonya	0.020803793	27	Fransa	0.033259949
10	Letonya	0.022123454	28	Hollanda	0.034618592
11	Danimarka	0.024703818	29	ABD	0.034773312
12	Litvanya	0.024716619	30	İsviçre	0.035969322
13	İsrail	0.024859445	31	İrlanda	0.037776401
14	İzlanda	0.025293776	32	Yunanistan	0.037807426
15	Kanada	0.025461822	33	İspanya	0.042165137
16	Finlandiya	0.025963491	34	Yeni Zelanda	0.04326642
17	Belçika	0.026273631	35	Portekiz	0.046719302
18	Lüksemburg	0.027101956	36	Avustralya	0.047077892

Yapılan MOORA sıralama analizine göre 10 farklı mental hastalık prevalansında en düşük değerlere sahip olan ülke Japonya olarak tespit edilmiştir. Buna göre tüm hastalıklara eşit ağırlık verilip tek bir sıralama skoru elde edildiğinde mental hastalıkların yaygınlığının en düşük olduğu ülke Japonya olarak düşünülebilir. Japonya'yı sırasıyla Polonya, Kore ve Çekya takip etmektedir. Diğer taraftan 10 farklı mental hastalık prevalansında en yüksek değerlere sahip olan ülke Avustralya olarak bulgulanmıştır. Buna göre tüm hastalıklara eşit ağırlık verilip tek bir sıralama skoru elde edildiğinde mental hastalıkların yaygınlığının en yüksek olduğu ülke Avustralya olarak düşünülebilir. Bu ülkeyi sırasıyla izleyen ülkeler ise Portekiz, Yeni Zelanda ve İspanya'dır. 36 ülke içinde 10 farklı mental hastalık prevalansına göre Türkiye'nin sıralamasına bakıldığında ise ülkemizin 20. sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Türkiye'ye sıralama açısından en yakın ülkeler ise İngiltere ve İsveç olarak tespit edilmiştir.

Ülkelerin mental sağlık göstergelerine göre alt gruplara ayrılması, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, Türkiye'nin genel eğilime göre konumunun belirlenmesi amacıyla MDS analizi kullanılmıştır. Ülkelerin mental hastalık prevalansı göstergelerinden alınarak yapılan Çok Boyutlu Ölçekleme (MDS) analizinde iterasyon istatistik değerinin 0,001'in altında olduğu yere kadar devam ettirilmiştir. 3. İterasyonda bu durum sağlandığı için durdurulmuştur. Burada istatistik değeri 0,00023 olarak hesaplanmıştır. Stres istatistiğinin sonucu 0'a oldukça yakındır ve bu MDS'de arzu edilen bir sonuçtur. Stres değeri Kruskal'ın formülüne göre hesaplanarak 0,97740 bulunmuştur. Buna göre k=2 boyut için stres değeri verileri 0,97 oranında açıklamaktadır. Bu sonuçlara göre analizi yapılan veri kümesinin MDS analizine uygun olduğu söylenebilir.

Ülkelerin mental hastalıklarının prevalansı değişkenlerine göre belirlenen koordinatları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Koordinatlar Tablosu

Etiket	Ülke	Kod	1. Boyut	2. Boyut
1	Avustralya	VAR1	1.789	-1.026
2	Avusturya	VAR2	0.697	0.5821
3	Belçika	VAR3	0.0056	0.1099
4	Kanada	VAR4	-0.5437	0.4105
5	Şili	VAR5	0.4336	0.2469

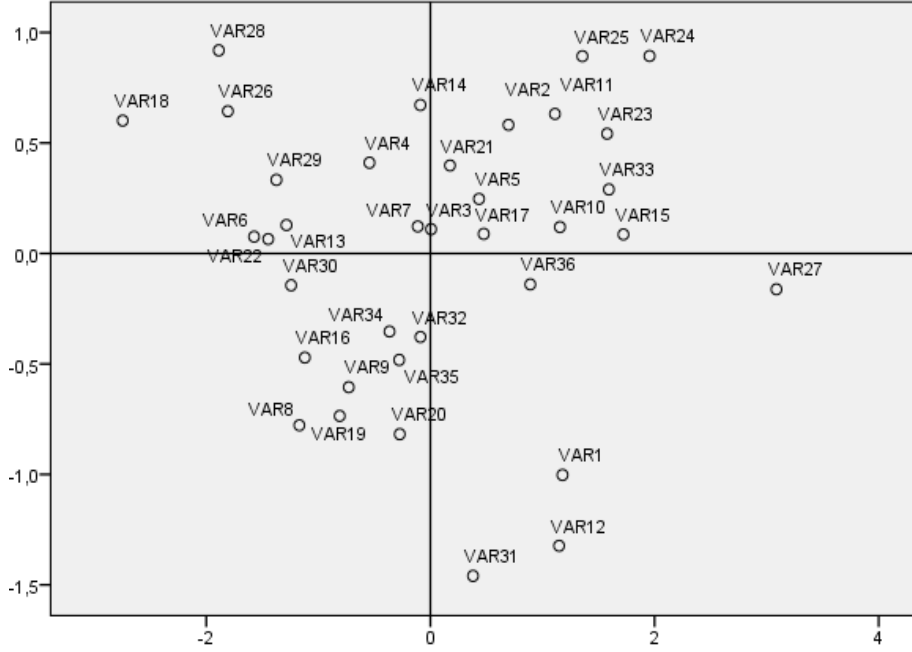
6	Çekya	VAR6	-1.573	0.0759
7	Danimarka	VAR7	-0.1126	0.1224
8	Estonya	VAR8	-1.169	-0.7775
9	Finlandiya	VAR9	-0.7285	-0.6054
10	Fransa	VAR10	1.156	0.1196
11	Almanya	VAR11	1.111	0.6316
12	Yunanistan	VAR12	1.148	-1.323
13	Macaristan	VAR13	-1.284	0.1285
14	İzlanda	VAR14	-0.0896	0.672
15	İrlanda	VAR15	1.722	0.0861
16	İsrail	VAR16	-1.120	-0.4712
17	İtalya	VAR17	0.4758	0.0884
18	Japonya	VAR18	-2.745	0.6012
19	Letonya	VAR19	-0.8093	-0.7355
20	Litvanya	VAR20	-0.2738	-0.8179
21	Lüksemburg	VAR21	0.175	0.3983
22	Meksika	VAR22	-1.447	0.0651
23	Hollanda	VAR23	1.576	0.5419
24	Yeni Zelanda	VAR24	1.955	0.8937
25	Norveç	VAR25	1.356	0.8928
26	Polonya	VAR26	-1.807	0.6437
27	Portekiz	VAR27	3.087	-0.1622
28	Kore	VAR28	-1.883	0.9193
29	Slovakya	VAR29	-1.374	0.333
30	Slovenya	VAR30	-1.243	-0.1442
31	İspanya	VAR31	0.3803	-1.459
32	İsveç	VAR32	-0.0893	-0.3781
33	İsviçre	VAR33	1.593	0.2896
34	Türkiye	VAR34	-0.3649	-0.3533
35	İngiltere	VAR35	-0.2785	-0.4818
36	Amerika Birleşik Devletleri	VAR36	0.8914	-0.1402

Birinci boyutta Avustralya, Norveç, Almanya, Hollanda, Fransa, İrlanda, Yunanistan, Yeni Zelanda, Portekiz, İsviçre hem pozitif hem de 1'in üzerinde değerlere sahiptir. Birinci derecede bu ülkelerin mental hastalıklarının yaygınlıklarına göre benzer algılandıkları görülmektedir. Bu ülkelerin aldıkları değerler diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğundan bu boyutta bu ülkeler en önemli ayrıştırıcılar olarak değerlendirilebilir. Birinci boyutta dikkat çeken bir başka durum ise Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Letonya, Litvanya, İsveç, Türkiye, İngiltere, Çekya, Estonya, Macaristan, İsrail, Japonya, Meksika, Polonya, Kore, Slovenya ve Slovakya'nın aldıkları değerlerin negatif yüklü olmasıdır. Bu ülkelerden Çekya, Estonya, Macaristan, İsrail, Japonya, Meksika, Polonya, Kore, Slovenya ve Slovakya 1'in üzerinde negatif değerlere sahiptir. Bu ülkeler birinci boyutta mental hastalıkların yaygınlığı bakımından diğer ülkelere ayrılmaktadır. Değerlerin sıfıra yakın olması ülkelerin birinci boyutta benzer olduğu ve bu boyutta hastalık için önem teşkil etmediği anlamına gelmektedir. İkinci boyutta ise; Avustralya ve Yunanistan'ın 1'in üzerinde negatif değerler ile benzer olarak algılanan ve diğer ülkelere ayrılan ülkelerdir.

Mental hastalıkların yaygınlığı açısından hangi ülkelerin benzerlik ve farklılıklarını tespit etmek için farklılıklar matrisi oluşturulmuştur.

Farklılıklar matrisine göre 1'e yakın olan değerler ülkelerin birbirlerine göre farklı, 0'a yakın değerler ise ülkelerin benzer olduklarını ifade etmektedir. Farklılıklar Matrisine göre Türkiye'nin mental hastalıkların yaygınlığı açısından en benzer olduğu üç ülke İsveç, İngiltere ve Finlandiya olarak bulunurken, en farklı olduğu ülkeler ise Portekiz, Japonya ve Yeni Zelanda olarak belirlenmiştir. Tüm ülkelere ait bir kıyaslama yapıldığında ise birbirine en benzeyen iki ülkenin Slovakya ile Macaristan olduğu, birbirinden en farklı ülkelerin ise Portekiz ve Çekya'nın olduğu tespit edilmiştir.

İki boyutlu uzayda koordinatlara göre düzenlenen grafiksel gösterim aşağıdaki şekilde gibidir. Analizde kullanılan veriler aralıklı veya orantılı ölçüm düzeyinde ölçüldüğünden Öklid Uzaklığı Ölçüsü kullanılmıştır.

Şekil 1. Öklid Mesafesi Modeli

Yukarıda yer alan Öklid mesafesi modeline göre benzer ülkeler bir arada toplanmıştır. Bu modele göre, mental hastalıkların prevalansına göre Türkiye'nin en benzer durumda olduğu ülkelerin İsveç ve İngiltere olduğu tespit edilmiştir. Grafığe incelendiğinde Türkiye, İsveç, İngiltere, İsrail bir alt grup olarak düşünülebilir. Avustralya, Portekiz, Japonya ve İspanya'nın ise diğer ülkelere farklı olarak genel eğilimin oldukça dışındadırlar.

Sonuç ve Değerlendirme

10 farklı mental hastalık prevalansına göre Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Ülkelerinin (OECD) grafiksel düzlemde gösteriminin sağlanarak alt gruplara ayrılması, aralarında var olabilecek benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, Türkiye'nin genel eğilime göre konumunun tespitinin yapılması ve ülkelerin mental hastalık sıralamasının tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada MOORA sıralama analizine göre mental hastalık prevalansında en düşük değere sahip olan ülke Japonya olarak tespit edilmiştir. Buna göre tüm hastalıklara eşit ağırlık verilip tek bir sıralama skoru elde edildiğinde mental hastalıkların yaygınlığının en düşük olduğu ülke Japonya olarak düşünülebilir. Japonya'yı sırasıyla Polonya, Kore ve Çekya takip etmektedir. Diğer taraftan 10 farklı mental hastalık prevalansında en yüksek değerlere sahip olan ülke Avustralya olarak bulgulanmıştır. Bu ülkeyi sırasıyla izleyen ülkeler ise Portekiz, Yeni Zelanda ve İspanya'dır. 36 ülke içinde 10 farklı mental hastalık prevalansına göre Türkiye'nin sıralamasına bakıldığında ise ülkemizin 20. sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Türkiye'ye sıralama açısından en yakın ülkeler ise İngiltere ve İsveç olarak bulunmuştur. MDS analizine göre ise birinci boyutta Avustralya, Almanya, Fransa, Yunanistan, İrlanda, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İsviçre'nin mental hastalıklarının yaygınlıklarına göre benzer algılandıkları söylenebilir. Birinci boyutta dikkat çekici olan bir diğer durum ise Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Letonya, Litvanya, İsveç, Türkiye, İngiltere, Çekya, Estonya, Macaristan, İsrail, Japonya, Meksika, Polonya, Kore, Slovenya ve Slovakya'nın aldıkları değerlerin negatif yüklü olmasıdır. Bu ülkelere Çekya, Estonya, Macaristan, İsrail, Japonya, Meksika, Polonya, Kore, Slovenya ve Slovakya 1'in üzerinde negatif değerlere sahiptir. Bu ülkeler birinci boyutta mental hastalıkların yaygınlığı açısından diğer ülkelere ayrılmaktadır. Ayrıca yapılan analiz sonucunda hem Öklid modelinde hem de farklılık matrisinden mental hastalıkların prevalansına göre Türkiye'nin en benzer durumda olduğu ülkelerin İsveç ve İngiltere olduğu tespit edilmiştir. Tüm ülkelere

ait bir kıyaslama yapıldığında ise birbirine en benzeyen iki ülkenin Slovakya ile Macaristan olduğu, birbirinden en farklı ülkelerin ise Portekiz ve Çekya'nın olduğu görülmüştür.

Çalışmamıza 36 OECD ülkesi dâhil edilmiş ve analizler bipolar bozukluk, anksiyete bozukluğu, yeme bozukluğu, otizm spektrum bozukluğu, dikkat dağınıklığı/hiperaktivite bozukluğu, davranış bozukluğu, idiopati gelişimsel zihinsel engel, diğer mental bozukluklar, şizofreni ve depresyon göstergeleri ile yapılmıştır. Bu nedenle yapılması muhtemel başka çalışmalarda ülke ve gösterge sayısının değişmesi, farklı sonuçlara ulaşmayı muhtemel kılmaktadır. Ayrıca veriler tek bir yıl üzerinden analiz edilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda yıllar içindeki değişime yönelik bir çalışma-çıkarmı yapılamamıştır. Planlanabilecek başka çalışmalarda, farklı mental sağlık göstergeleri kullanılarak ülkeler arası benzerlik ve farklılık analizlerinin yapılması, neden sonuç ilişkilerini de içerecek modeller kurulması ve farklı örneklem gruplarında çalışılması mental sağlık literatürünün gelişmesi için önerilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü Mental Sağlık Atlas'ı raporuna göre dünyanın dört bir yanındaki ülkelerde, anksiyete ve depresyon gibi yaygın mental bozuklukların, doğru politikalarla eylem yoluyla önlenmesi ve iyileştirilmesi için bir vurgu değişikliğine ihtiyaç vardır. Bu noktada, mental sağlık alanında yapılacak olan ampirik analizler önem arz etmektedir. Bireylerde mental bozukluğun olmaması, ille de iyi bir ruh sağlığının varlığı anlamına gelmez. Mental sağlık ve birçok yaygın mental bozukluk, büyük ölçüde insanların içinde yaşadığı sosyal, ekonomik ve fiziksel çevreler tarafından şekillendirilmektedir. Bu nedenle ülkelerin sağlık sistemlerinde mental sağlık göstergeleri açısından en ideal olarak tanımlanana ulaşabilmesi için kendi modellerini çalışmalarının yanı sıra birbirlerinin deneyimlerinden-bilgilerinden de faydalanmaları önemli yer tutmaktadır. Bu açıdan ülkeler arasındaki olası benzerlik ve farklılıklar ile Türkiye'nin genel eğilime göre konumu, mental sağlık konusunda zaman içindeki gelişimi izleme ve değerlendirmenin yanı sıra sağlık politikalarının oluşturulmasında dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Bu noktada DSÖ'nün önerdiği gibi mental sağlığın sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle beraber çok boyutlu analizler ortaya koyulacak olan politikalara ışık tutabilecektir.

Kaynakça

- Alonso, J., Angermeyer, M.C., Bernert, S., Bruffaerts, R., Brugha, T.S., Bryson, H., de Girolamo, G., de Graaf, R., Demyttenaere, K., Gasquet, I., Haro, J.M., Katz, S.J., Kessler, R.C., Kovess, V., Lépine, J.P., Ormel, J., Polidori, G., Russo, L.J., Vilagut, G., Almansa, J., Arbabzadeh-Bouchez, S., Autonell, J., Bernal, M., Buist-Bouwman, M.A., Codony, M., Domingo-Salvany, A., Ferrer, M., Joo, S.S., Martínez-Alonso, M., Matschinger, H., Mazzi, F., Morgan, Z., Morosini, P., Palacín, C., Romera, B., Taub, N. and Vollebergh, W.A.M. (2004), Prevalence of mental disorders in Europe: results from the European Study of the Epidemiology of Mental Disorders (ESEMeD) project. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109: 21-27. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0047.2004.00327.x>
- Brauers, W. K., & Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and Cybernetics*, 35, 445-469.
- Brauers, W. K., and Zavadskas, E. K. (2009). Robustness of the multi-objective MOORA method with a test for the facilities sector. *Ukio Technologicalis ir Ekonominis Vystymas*, 15:2, 352-375.
- Çakmak, C., & Konca, M. (2019). Seçilmiş OECD Ülkelerinin Ruh Sağlığı Hizmetleri Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 53-58.
- Çalgı, B., Artan, T., Özüçelik, D. (2020). Multi-Dimensional Mental Health Sector Workforce Analysis: Comparison Between European Region Countries. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7 (1), 22-27. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sagakaderg/issue/53278/674994>
- Çelikkilek, Y., Özdemir M. (2020). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Açıklamalı ve Karşılaştırmalı Sağlık Bilimleri Uygulamaları İle. Genişletilmiş 2. Baskı. Nobel Yayınları, Ankara.
- Erginöz, E. (2008). Halk Sağlığı ve Mental Hastalıklar. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, 31-40.
- Ersöz, F., & Atav, A. (2011). Çok kriterli karar verme problemlerinde MOORA yöntemi. *KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü Harekat Araştırması*, 1-10.
- Ersöz, Filiz. (2008). Türkiye ile OECD ülkelerinin sağlık düzeyleri ve sağlık harcamalarının analizi. *İstatistikçiler Dergisi*, 2, 95-104
- Gürçaylılar Yenidoğan, T. (2008). Pazarlama araştırmalarında çok boyutlu ölçekleme analizi: Üniversite öğrencilerinin marka algısı üzerine bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(15), 138-169.
- Güt, A. (2013). Şehirlerin Markalaşma Süreci ve Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği ile Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Anabilim Dalı. Tekirdağ.

- Heim, E., Wegmann, I., Maercker, A., 2017. Cultural values and the prevalence of mental disorders in 25 countries: a secondary data analysis. *Soc. Sci. Med.* 189, 96–104. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.07.024>
- Kalaycı, Şeref. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*.4. Baskı. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kurt, G. (1992) *Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Tekniklerinden Çok Boyutlu Ölçekleme ve Bir Uygulama (Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Önay, O. (2014). *Moora. B. Yıldırım, & E. Önder içinde, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. İstanbul: Dora Yayıncılık.
- Rehimli, S. Ocakoğlu, G. Sığırlı, D. Büyükuysal, Ç. (2008). Türkiye ve OECD'ye Üye Ülkelerin Kadın Sağlığı Göstergeleri Bakımından Değerlendirilmesi. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi*
- Sağlık İstatistikleri Yıllığı. (2017). Sağlık Bakanlığı. 1. Baskı. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Sığırlı, D. Ediz, B. Cangür, Ş. Ercan, İ. Kan, İ. (2006). Türkiye Ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin Sağlık Düzeyi Ölçütlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle İncelenmesi, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 13, 81-85.
- Şimşek, A., Çatır, O., and Ömürbek, N. (2015). Vendor choice with topsis and MOORA methods: A practice in tourism sector. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 18: 33, 133-161.
- Volkert J, Schulz H, Härter M et al (2013) The prevalence of mental disorders in older people in Western countries: a meta-analysis. *Aging Res Rev* 12:339–353
- WHO. (2018a). "Mental Health: a State of Well-Being". http://www.who.int/features/factfiles/mental_health/en/ (Erişim Tarihi: 25.11.2020).
- World Health Organization. (2019). *Mental health*. Geneva: WHO Publishing.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to reveal similarities and the differences between Economic Cooperation and Development Organization (OECD) countries. To achieve this, 36 OECD countries were separated into subgroups and were shown the graphical positions based on 10 different mental disorders prevalence. The 10 different mental disorders are Bipolar disorders, Anxiety disorders, Eating disorders, Autism spectrum disorders, Attention-deficit/hyperactivity disorders, Conduct disorders, Idiopathic developmental intellectual disability, other mental disorders and Schizophrenia Depressive disorders.

Methods

Multidimensional Analysis and MOORA method were used to analyze 36 OECD countries according to the prevalence of mental disorders.

Findings

Relevant data collected from Global Health Data Exchange database for 36 OECD countries and analyzed with Multidimensional Scaling (MDS) and MOORA method. As a result of the MDS analysis, it was seen that the countries were gathered under two groups. MDS shows that Turkey is the most similar country with Sweden and the UK according to the prevalence of mental disorders. When a comparison was made for all countries, it was seen that the two most similar countries were Slovakia and Hungary, and the most different countries were Portugal and Czechia. According to the results of the ranking analysis MOORA, Japan is the country with the lowest prevalence (low is better) and Australia is the highest one. Poland, Korea and Czechia follow Japan respectively. On the other hand, Portugal, New Zealand and Spain follow Australia respectively. According to the 10 different prevalence of mental disorders for 36 countries, Turkey's ranking was determined 20th. In agreement with ranking, it is determined that the closest countries to Turkey are England and Sweden. As a result of MDS, it is clear that in the first dimension, Australia, Germany, France, Greece, Ireland, Netherlands, New Zealand, Norway, Portugal, Switzerland are perceived as akin according to the prevalence of mental diseases. In addition to this similarity, another remarkable case for the first dimension is Canada, Denmark, Finland, Iceland, Latvia, Lithuania, Sweden, Turkey, United Kingdom, Czech Republic, Estonia, Hungary, Israel, Japan, Mexico, Poland, South Korea, Slovenia and Slovakia has charged negatively. Among these countries, Czechia, Estonia, Hungary, Israel, Japan, Mexico, Poland, Korea, Slovenia and Slovakia have negative values above 1. These countries differ from other countries in terms of the prevalence of mental diseases in the first dimension.

Conclusion

To sum up, gathered data used for to reveal similarities and the differences between these countries with the analysis of Multidimensional Scaling (MDS) and MOORA methods. Bipolar disorders, Anxiety disorders, Eating disorders, Autism spectrum disorders, Attention-deficit/hyperactivity disorders, Conduct disorders, Idiopathic developmental intellectual disability, Other mental disorders and Schizophrenia Depressive disorders were used as input variables for the analysis. Therefore, it is possible to have different results with the change of indicators. Used data for this study, is annual and it is not possible to foresee changes over the years. it is recommended that, using different mental health indicators, establishing models that will include cause-effect relationships and work with different sample groups to reveal similarities and differences of countries for the development of mental health literature.

As mentioned in the World Health Organization Mental Health Atlas, a change is needed countries around the world to prevent and improve common mental disorders such as anxiety and depression through correct policies and actions. At this point, it is important that empirical analysis to be conducted in the field of mental health. The absence of mental disorder in individuals does not mean the presence of good mental health. Mental health and many common mental disorders are largely shaped by the social, economic and physical environments the person live. For this reason, it is important that countries benefit from each other's experiences as well as to try theirs to achieve perfection in terms of mental health indicators in their health systems. In this regard, the country's location in relation to Turkey's general tendencies with similarities and differences that may exist between them, is an important factor to be considered in the development of mental tracking progress over time in health care and evaluation, as well as health policy. At this point, as suggested by WHO, it will be able to shed light on the policies that will be put forward by multidimensional analysis with the social, cultural and economic aspects of mental health.

Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Türkiye'deki Orman ve Orman Ürünleri Sertifikasyonu¹

Forest and Forest Products Certification in Turkey in the scope of Sustainability

Osman Komut²

Öz

Bu çalışma, sürdürülebilir orman yönetimi kapsamında orman ve orman ürünleri sertifikasyon sistemlerinin Dünya ve Türkiye'deki durumunu genel olarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bulgular, Dünya genelinde en yaygın Orman Yönetimi Sertifikasyon (FM) sisteminin PEFC (Programme for the Endorsement of Forest Certification), en yaygın Gözetim Zinciri Sertifikasyon (CoC) sisteminin ise FSC (Forest Stewardship Council) olduğunu göstermiştir. Diğer yandan, orman alanlarının sertifikalandırılmasında çifte sertifikalandırmanın gelişen bir eğilim olduğu görülmüştür. Türkiye'de sertifikalı orman alanlarının toplam orman alanına oranı %28 düzeyine ulaşmıştır. Ülkemizde özellikle kâğıt ve kâğıt ürünleri sektöründeki işletmelerin sertifikasyona ilgisinin en yüksek düzeyde gerçekleştiği, bu sektörü ağaç, ağaç ürünleri ve mantar imalatı faaliyet alanındaki işletmelerin izlediği görülmüştür. FSC sertifikasyon sistemi, CoC sertifikasyonunda %89, FM sertifikasyonunda ise %100 oranında tercih edilirlilik ile öne çıkmıştır. Sonuçlar, ülkemizde orman ve orman ürünleri sertifikalandırma düzeyinin yeterli olmadığı ve sertifikasyonun gelişiminde orman ürünleri endüstrisi alt sektörleri düzeyinde önemli farklılıklar bulunduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Orman Sertifikalandırma, Orman Ürünleri Endüstrisi, Orman İşletmeleri.

Abstract

This study aims to overall evaluation the of the situation in the World and Turkey of forest and forest products certification systems within sustainable forest management. Findings have shown that the most common Forest Management Certification (FM) system is PEFC, across the world and the most common Chain of Custody Certification (CoC) system is FSC. On the other hand, double certification has been observed to be a growing trend in the certification of forest areas. The ratio of certified forests to the total forest area has reached to 28% level in Turkey. In our country, the certification interest of the enterprises especially in the paper and paper products sector was the highest, and this sector was observed to be followed by the enterprises from wood and wood products and fungi production sector. The FSC certification system distinguishes with a preference rate of 89% in CoC certification and 100% in FM certification. Results have shown that forest and forest products certification in our country is not enough and there are significant differences in the development of certification at the sub-sectors levels of forest products industry.

Keywords: Sustainability, Forest Certification, Forest Products Industry, Forest Enterprises.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: Q01, Q44, S23

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 28 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma Gümüşhane Üniversitesi ev sahipliğinde 03-05 Aralık 2020 tarihinde düzenlenen Scientific Researches Congress 2020 Gümüşhane / Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2020 Gümüşhane'de sözlü bildiri olarak sunulmuş ve Kongre Bildiriler Kitabında yayımlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi-GMYO-Ormanlık Bölümü, osmankomut@gumushane.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8390-7884>.

Giriş

Dünya genelinde çeşitlenerek artan insan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi sürecini daha hızlı ve kitle üretimi şekline dönüştüren sanayileşme, doğal kaynak kullanımına artarak büyüyen bir ivme kazandırmıştır (Güven ve Demirci, 2019: 373). Bu süreç, tüm doğal kaynaklar üzerinde olduğu gibi orman kaynakları üzerinde de giderek artan bir baskı meydana getirmiş, çevresel sorunların boyutunun artmasına neden olmuştur (Komut, 2016: 1). 20. Yüzyılın son dönemlerinde, sanayileşmeden kaynaklı ve ihmal edilen çevresel sorunlar ve ekonomik etkilerinin yanı sıra doğal kaynaklardaki azalmanın önemi kaçınılmaz şekilde belirginleşmiştir (Toprak, 2006: 147).

Çevresel sorunlara ilişkin kaygılar ilk kez 1972 yılında Stockholm'da düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) konferansında gündem olmuştur. Bu konferansta ekonomik ve sosyal açıdan gelişmenin çevresel sonuçlarına ilişkin ilkeler geliştirilmiştir (Özmehmet, 2008: 6).

BM'in Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu olarak bilinen 1987 yılındaki Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu, sürdürülebilir kalkınmanın temel anlayış olarak benimsendiğini ilân etmiştir (Gönel, 2002: 2; Bozdoğan, 2010: 1019). Sürdürülebilir kalkınma kavramı resmi olarak ilk kez bu konferansta tanımlanmıştır (Özmehmet, 2008: 6). Bu raporda, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve ekolojik yönleriyle ele alınması gerektiği belirtilerek, günümüz toplumlarının ihtiyaçları karşılanırken gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanabilme imkânlarının da korunması gerektiği ilke olarak benimsenmiştir (Gönel, 2002: 2; Ergün ve Çobanoğlu, 2012: 99). Sürdürülebilirlik sürekli olma kapasitesi olarak tanımlanmış olmasına rağmen dışsal bir müdahaleye gereksinim duyması söz konusudur (Urungu, 2010: 134). Diğer yandan, sürdürülebilirliğin amaçlanan ekonomik büyüme ve kalkınmanın ekolojik sınırlar ve hassasiyetler dahilinde sağlanması ve korunması anlayışını içerdiği bildirilmektedir (Ruckelshaus, 1989: 167).

1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde ana teması ormancılık olan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta Gündem 21 adı verilen belge kabul edilmiştir. Bu belgede; sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir insan yerleşimi, sürdürülebilir kırsal kalkınma, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir ormancılık konuları detaylı şekilde ele alınmıştır (Bozdoğan, 2010: 1020). Gündem 21 Eylem Planı sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin uzun vadeli planların farklı sektörleri ve yerel katılımcıları kapsayacak şekilde yeni stratejilerin geliştirilmesine vurgu yaparak bu konuda önyak olmuştur (Özmehmet, 2008: 8). Bu konferanstan sonra ormancılık alanında da sürdürülebilir orman yönetimi anlayışı gelişmeye başlamıştır (OGM, 2006: 3). Bu konferans aynı zamanda uluslararası bağımsız sertifikasyon planlarının oluşturulması ve toplumların farklı kesimlerinin bu planlara dâhil edilmesi fikrine kaynaklık etmiştir (Akyol, 2004: 15).

Orman sertifikalandırma, ormancılık faaliyetlerinin bağımsız bir kurum tarafından belirlenmiş Sürdürülebilir Orman Yönetimi (SOY) ölçüt ve göstergeleri kapsamında denetlenmesi ve değerlendirilmesi sonucu yeterli koşulların sağlandığının belgelendirilmesi olarak ifade edilebilir (Durusoy, 2002: 53; Akyol ve Üçok, 2008: 302). Diğer bir deyişle, orman sertifikalandırma ormancılık faaliyetlerinin SOY ilkeleri kapsamında yürütülmesini sağlamak, çevresel hassasiyetleri yüksek tüketici grupları ile üreticiler arasında dengeli bir iletişim kurmak ve nihayetinde sürdürülebilir kalkınmaya katkı veren bir sistemdir (Durusoy, 2002: 50). Diğer yandan, sosyal ve kültürel gelişimler, artan eğitim ve gelir seviyelerinin yanı sıra çevresel tahribatların ve etkilerinin daha fazla görünür hale gelmesi, tüketicilerin çevresel hassasiyetlerinin, dolayısıyla sertifikalı ürünlere yönelimlerinin artmasına neden olmuştur (Komut, 2016: 3).

Günümüzde orman ve orman ürünleri sertifikaları bağımsız kuruluşlar tarafından belirlenen standartlara uygunluk açısından periyodik olarak denetlenmekte ve "ekolojik sertifika", "yeşil etiket" gibi isimlerle anılmaktadır (Ayan vd., 2007: 107; Şener, 2009: 373). Orman sertifikasyonu, orman yönetimi, ürün ve korunan alanların sertifikalandırılması olmak üzere üç farklı bölümde gerçekleştirilmektedir (Akyol ve Üçok, 2008: 304).

Dünya genelinde faaliyet gösteren orman sertifikalandırma kuruluşları (Durusoy, 2002: 78; Başkent ve Türker, 2003: 46; Akyol ve Üçok, 2008: 305; Komut, 2016: 21);

- FSC (Orman İdare Konseyi),
- PEFC (Pan Avrupa Ormancılık Sertifikasyon Sistemi),
- CSA (Kanada Standartlar Kurumu Sertifikasyon Sistemi)
- FFCS (Finlandiya Orman Sertifikalandırma Kurumu)
- LEI (Endonezya Eko-etiketleme Kurumu)
- Afrika Kereste Örgütü Standartları,
- NTTC (Malezya Ulusal Orman Sertifikasyonu Kurumu)
- ITTO (Doğal Tropikal Ormanların Sürdürülebilir Yönetimi İçin Uluslararası Tropikal Yuvarlak Odun Örgütü)
- AFPA (Amerika Orman ve Kâğıt Endüstrisi Kurumu'nun Sürdürülebilir Ormancılık Programı Sertifikasyon Sistemi)

olarak sıralanabilir.

Dünya genelinde ve aynı zamanda Türkiye’de en yaygın sertifikasyon sistemlerinin Orman İdare Konseyi (FSC) ve (Pan Avrupa Orman Sertifikasyon Sistemi) PEFC olduğu bildirilmektedir (UNECE/FAO, 2020: 16). Bu sistemlerden FSC, Kanada’nın Toronto kentinde 1993 yılında faaliyetine başlamıştır (FSC, 2020). Bu sistemde, çevresel açıdan uygunluk, toplumsal açıdan yararlı ve ekonomik olarak uygulanabilir olma ilkelerine dayalı ölçütler belirlenmiştir (Durusoy, 2002: 80; Komut, 2016: 22). FSC sistemi tarafından geliştirilen ölçütler, orman yönetimi (FM) ve ürün Gözetim Zinciri sertifikalandırmasında CoC (Chain of Custody) kullanılmaktadır (Başkent ve Türker, 2003: 47). Diğer en yaygın sertifikasyon sistemi olan PEFC, öncelikle küçük orman sahiplerine yönelik geliştirilen ve ulusal sertifikalandırma sistemlerinin bir araya getirilmesi amacıyla 1999’da Fransa’nın Paris kentinde kurulmuştur (PEFC, 2020). Sistem Avrupa’da Ormanların Korunması Bakanlar Konferansında oluşturulan Pan Avrupa ölçütlerini esas almıştır. Bu ölçütler, orman kaynaklarının küresel karbon değişimi katkısı yanı sıra bu kaynakların sürdürülebilirliğini esas alan ilkeleri içerir (PEFC, 2020; Komut, 2016: 24).

Bu çalışmada, Dünya geneli ve Türkiye’deki orman ve orman ürünleri sertifikalandırma çalışmalarının mevcut durumu orman yönetimi ve gözetim zinciri sertifikasyonu kapsamında ele alınarak genel bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

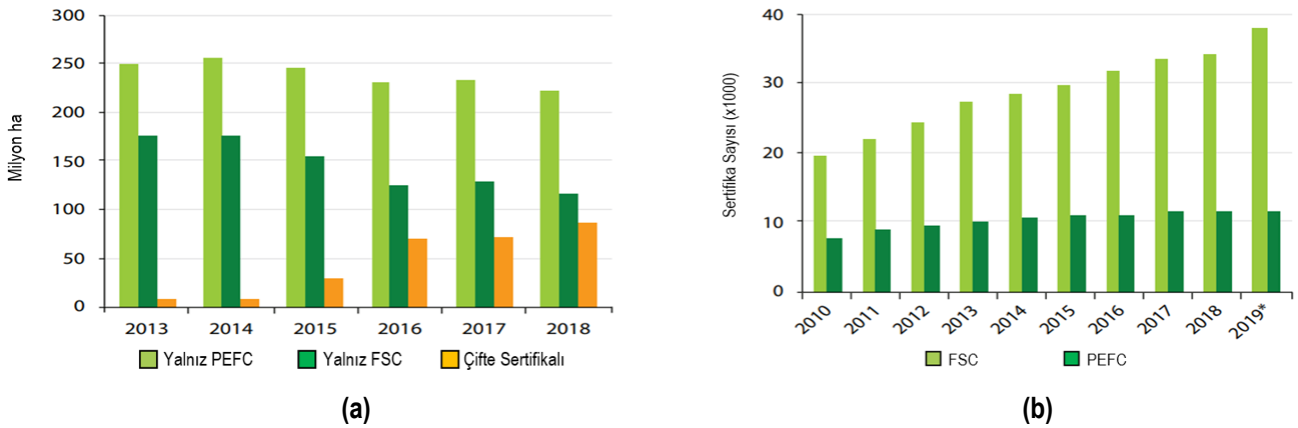
1. Materyal ve Metot

Çalışma kapsamında Türkiye’de orman ve orman ürünleri sertifikasyonuna ilişkin yaşanan süreç ve mevcut durumun tespit edilebilmesi amacıyla öncelikle Orman Genel Müdürlüğü (OGM) İdare Faaliyet Raporu (OGM,2020) ve Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı yayınları gibi resmi kayıtlarda yer alan dokümanlar incelenmiştir. Diğer yandan, Dünya geneli ve Ülkemizde orman ve orman ürünleri alanında en fazla tercih edilen sertifikasyon sistemleri olan FSC ve PEFC’ye ilişkin veriler bu sertifikasyon kurumlarının resmi internet sitelerinden (FSC, 2020; PEFC, 2020) ve diğer uluslararası literatür kaynaklarından (UNECE/FAO, 2020: 13-16) edinilerek irdelenmiştir.

2. Bulgular ve Tartışma

2.1. Dünyada Orman ve Orman Ürünleri Sertifikasyonu

Son yıllarda dünya genelinde görülen sertifikalı orman alanlarındaki artış 2018 yılı itibariyle azalma göstermiştir. FSC ve PEFC sertifikasyon sistemlerinin 2018 ortası itibariyle bildirdiği sertifikalı orman alanı toplamda 510 milyon ha olmuştur. Bununla birlikte, çifte sertifikalandırmanın dikkate alınmasıyla küresel olarak toplam net sertifikalı orman alanı 424 milyon ha olup, önceki raporlama dönemine kıyasla 7 milyon ha’lık bir azalma olduğu bildirilmiştir (UNECE/FAO, 2020: 13). 2013 yılından itibaren sadece FSC ve sadece PEFC tarafından sertifikalandırılan orman alanlarında azalma eğilimi görülürken, çifte sertifikalı orman alanlarındaki, artış eğilimi devam etmiştir (Şekil 1a). FSC ile sertifikalandırılmış orman alanı 2018 yılı itibariyle 198 milyon ha, aynı yıl için PEFC ile sertifikalandırılmış orman alanı büyüklüğü 309 milyon ha’dır (UNECE/FAO, 2020: 16).

Şekil 1. Dünya Genelinde Sertifikalı Orman Alanı (a) ve Sertifikalı Ürün Sayısındaki (b) Değişim

Kaynak: UNECE/FAO, 2020:16,18.

PEFC Orman Yönetimi Sertifikası ile sertifikalanan orman alanı Dünya genelinde yaklaşık 322 milyon ha ve bu sertifikalandırma sistemi ile en çok orman alanı sertifikalanan bölge %51,9 ile Kuzey Amerika olmuştur. PEFC CoC sertifika sayısı toplamı 12.244 olurken, %81 ile Avrupa ülkeleri bu sertifikayı en çok tercih eden bölge görünümündedir (Tablo 1).

Tablo 1. 2019 Yılı İtibariyle PEFC Sertifikasyon Sisteminin Dünya Genelindeki Bölgesel Gerçekleşmeleri

Bölge	Orman Yönetimi Sertifikası (FM)		Gözetim Zinciri Sertifikası (CoC)	
	Sertifikalı Alan (ha)	Sertifikalı Alanın Toplamdaki Payı (%)	Sertifika Sayısı	Sertifika Sayısının Toplamdaki Payı (%)
Afrika	596.822	0,60	25	0,00
Asya	14.600.000	5,00	1536	13,00
Güney Amerika	9.900.000	3,00	148	1,00
Kuzey Amerika	168.000.000	51,90	415	3,00
Avrupa	117.000.000	35,50	9895	81,00
Okyanusya	11.900.000	4,00	225	2,00
Toplam	321.996.822	100,00	12.244	100,00

Kaynak: PEFC, 2020

Dünya genelinde FSC Orman Yönetimi sertifikalandırması yapan ülke sayısı 83 iken toplamda alınan sertifika sayısı 1533 olmuştur. Alınan orman yönetimi sertifika sayısı 706 ile en fazla Avrupa ülkelerinde gerçekleşirken, toplam sertifikalı orman alanının %49'u Avrupa ülkelerinde yer almıştır. Diğer yandan, dünya genelinde FSC Gözetim Zinciri (CoC) Sertifikalandırması yapan ülke sayısı 122 iken toplamda alınan sertifika sayısı 33.626 olmuştur. Alınan orman yönetimi sertifika sayısı 17.805 ile en fazla Avrupa ülkelerinde gerçekleşirken, toplam sertifika sayısının %53'ü yine Avrupa ülkelerinde tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. 2019 Yılı İtibariyle FSC Sertifikasyon Sisteminin Dünya Genelindeki Bölgesel Gerçekleşmeleri

Bölge	Orman Yönetimi Sertifikası (FM)				Gözetim Zinciri Sertifikası (CoC)	
	Sertifikalı Alan (ha)	Sertifikalı Alanın Toplamdaki Payı (%)	Sertifika Sayısı	Sertifika Sayısının Toplamdaki Payı (%)	Sertifika Sayısı	Sertifika Sayısının Toplamdaki Payı (%)
Afrika	7.149.380	3,60	48	3,13	203	0,60
Asya	8.797.194	4,40	239	15,59	10.280	30,50
Güney Amerika	13.809.765	6,90	256	16,70	1.471	4,40
Kuzey Amerika	69.082.443	34,70	245	15,98	3.454	10,30
Avrupa	97.379.841	49,10	706	46,10	17.805	53,00
Okyanusya	2.643.667	1,30	39	2,50	413	1,20
Toplam	198.862.290	100,00	1533	100	33.626	100,00

Kaynak: FSC, 2020.

2.2. Türkiye'de Orman ve Orman Ürünleri Sertifikasyonu

1999 yılında Helsinki'de Avrupa Birliği tarafından düzenlenen Ormanlarının Korunması Bakanlar Konferansı ile Türkiye'nin AB mevzuatına uyum süreci diğer alanların yanı sıra ormancılık alanında da başlatılmıştır (Dölarlan, 2007: 160). OGM bu çerçevede, Yakın Doğu Bölgesi ve AB ülkelerinde kullanılmak üzere oluşturulmuş "sürdürülebilir orman yönetimi ölçüt ve göstergeleri" üzerinden kendi ulusal sürdürülebilir orman yönetimi ölçüt ve göstergelerini oluşturmuştur. Yine aynı yıl Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) sertifikalandırma yapabilecek kuruluşların akreditasyon işlemlerini yürütmek amacıyla kurulmuştur (T.C. Resmi Gazete, 1999). OGM'deki sertifikasyon çalışmaları ise 2010 yılında başlamıştır (FSC, 2020).

2.2.1. Orman Yönetimi Sertifikasyonu

Türkiye’de OGM bünyesinde yer alıp orman yönetim sertifikası alan birimler Orman Bölge Müdürlüğü (OBM) ve Orman İşletme Müdürlüğü (OİM) bazında Tablo 3’te verilmiştir. 2012 yılında 2 adet sertifikalı birimin bulunduğu OGM’de, 2020 itibariyle 10 OBM’nin OİM’ler düzeyinde FSC sertifikası sahibi olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Bolu OBM bünyesinde yer alan Aladağ OİM ve Zonguldak OBM bünyesinde yer alan Karabük ve Yenice OİM bölge müdürlüğünden bağımsız FSC sertifikasına sahip birimlerdir. Ülkemizde 2020 itibariyle FSC Orman Yönetimi sertifikasına sahip orman alanı büyüklüğü toplam 6.436.597,23 ha olduğu görülmektedir (FSC, 2020). Bu sonuçlar, sertifikalanan orman alanının toplam orman alanına oranının %28’e ulaştığını göstermektedir. Türkiye’de OGM tarafından %100 oranında FM sertifikasyon sistemi tercih edilmiş olup, PEFC sertifikasyon sistemi kullanılarak sertifikalandırılan herhangi bir orman alanı bulunmamaktadır (PEFC, 2020).

OGM toplumun ormanların ürettiği mal ve hizmetlerden en uygun şekilde faydalanabilmesi stratejik amacına ulaşılabilmesi için belirlenen hedeflerden biri de sertifikasyona ilişkindir. Ulusal ve uluslararası koşul ve gelişmeler ışığında sertifikalı orman alanının artırılması ve orman ürünlerinde sertifikasyon ve standardizasyonun artırılması temel amaç olarak belirlenmiştir (OGM, 2020: 18). Ancak OGM hiyerarşik yapılanma içindeki örgüt hedeflerinin üst birimlerin yönlendirmesine bağlı olarak oluştuğu bilinmektedir (Türker vd., 2009: 119). Dolayısıyla sertifikalı OGM birimlerinde sertifikalandırmanın pazar odaklı, zorlayıcı veya teşvik edici çevresel faktörlere bağlı olarak geliştiğini söylemek zordur (Komut, 2016: 116).

Tablo 3. Türkiye’de OGM Bünyesinde FSC Orman Yönetimi Sertifikasına Sahip Birimler

OBM/Münferit	Orman İşletme Müdürlüğü	Sertifikalı Orman Alanı (ha)
Muğla OBM	Aydın, Dalaman, Fethiye, Kavaklıdere, Kemer, Köyceğiz, Marmaris, Muğla, Milas, Nazilli, Yatağan, Yılanlı	1.156.928,80
Bolu OBM	Bolu, Gerede, Seben	287.394,25
Bursa OBM	İnegöl, Yalova, Keles	149.323,30
Bolu OBM, Aladağ Orman İşletme Müd. (Münferit)	Aladağ	8.990,60
Kastamonu OBM	Araç, Ayancık, Daday, Taşköprü, Tosya	374.039,00
Istanbul OBM	Kırklareli, Vize, Demirköy	257.744,36
Karabük and Yenice Orman İşletme Müd. (Münferit)	Karabük, Yenice	210.590,10
Antalya OBM	Akseki, Alanya, Antalya, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, Kaş, Konyaaltı, Serik, Taştaşı, Kumluca, Manavgat, Korkuteli	1.174.414,00
Adana OBM	Adana, Osmaniye, Feke, Pos, Karaisalı, Kadirli, Kozan, Saimbeyli, Pozantı	734709,60
Balıkesir OBM	Balıkesir, Alaçam, Dursunbey, Bandırma, Edremit, Bigadiç, Sındırgı, İvrindi, Gönen	676.210,34
Mersin OBM	Anamur, Bozyazı, Gülnar, Mut, Silifke, Erdemli, Mersin, Tarsus	833.260,88
Çanakkale OBM	Anafartalar, Ayvacık, Bayramiç, Biga, Çan, Çanakkale, Kalkım, Keşan, Yenice	572.992,00
Toplam		6.436.597,23

Kaynak: FSC, 2020

2.2.2. Gözetim Zinciri Sertifikasyonu

Ülkemizde orman ürünleri endüstrisi sektöründe 2020 yılı itibariyle 28 farklı ürün grubunda toplam 1786 adet FSC CoC sertifikası bulunduğu belirlenmiştir. Sertifika toplamının %76’sının kâğıt, kâğıt hamuru ve kâğıt yan ürünlerinden oluştuğu görülmüştür (Tablo 4). FSC CoC sertifikası alan işletme sayısı ise 538 olmuştur (FSC, 2020).

Türkiye orman ürünleri endüstrisi sektöründe 2020 yılı itibariyle 29 farklı ürün grubunda toplam 221 adet FSC CoC sertifikası bulunduğu belirlenmiştir. Sertifika toplamının %62’sinin kâğıt, kâğıt hamuru ve kâğıt yan ürünlerinden oluştuğu

görülmüştür (Tablo 5). FSC CoC sertifikası alan işletme sayısı ise 41 olmuştur (PEFC, 2020). Türkiye'deki PEFC CoC sertifika sayısı toplam CoC sertifika sayısının sadece %11'ini oluşturduğu anlaşılmıştır. FSC ve PEFC sertifikalandırma sistemlerinin her ikisinde de sertifika sayısının büyük kısmını kâğıt ve kâğıt ürünleri teşkil etmektedir. Benzer sonuçlar daha önce yapılan çalışmalarda da ortaya konmuştur (Komut ve Öztürk, 2017; 139)

Tablo 4. Türkiye'de FSC CoC Sertifikalandırma Durumu

Ürün Grubu	Sertifika Sayısı	Ürün Grubu	Sertifika Sayısı
Bambu ve bambu eşyalar	7	Masif ahşap (biçilmiş, yontulmuş, soyulmuş)	20
Kâğıt hamuru	33	Planyadan geçirilen ürünler	39
Kâğıt	96	Kaplama	20
Karton	66	Ahşap paneller	37
Oluklu kâğıt ve karton	63	Tasarlanmış ahşap ürünler	19
Kâğıt paketler ve ambalajlar	252	Ahşap ambalaj vb.	14
Ev ve sıhhi ürünler	30	İnşaatla kullanılan ahşaplar	30
Kâğıt kırtasiye malzemeleri	175	İç mekân mobilyası	46
Basılı materyal	160	Dış mekân ve bahçe mobilyası	18
Bobin, makara vb.	7	Rekreasyon ürünleri	2
Diğer kâğıt hamuru ve kâğıt ürünleri	551	Ev eşyaları	12
Kaba ahşap	40	Ahşap kırtasiye	3
Talaş veya parçacık halinde ahşap	13	Diğer imal edilmiş ahşap ürünler	11
Emprenye edilmiş/işlenmiş ahşap	9	Diğer ahşap ürünler	13
Toplam			1786

Kaynak: FSC, 2020

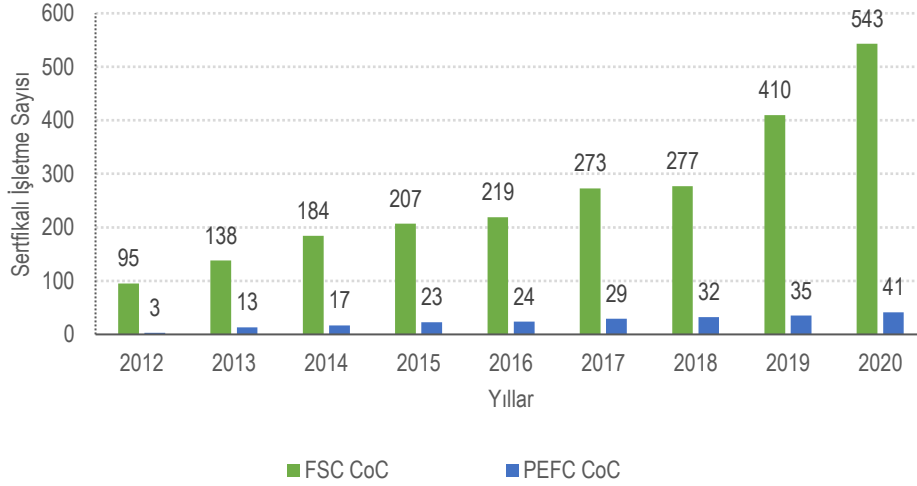
Ülkemizde oluşan fiili bu durumun küresel düzeydeki sertifikalandırmada özellikle kâğıt ve kâğıt ürünleri iş kollarında diğer iş kollarına nazaran daha yüksek gelişim eğilimi göstermesi (Gan, 2005: 1733) ile aynı yönde oluştuğu görülmektedir. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda, orman ürünleri endüstrisi alt sektörlerini oluşturan işletmeler arasında CoC sertifikasyonunun benimsenmesine hususunda görüş ayrılıkları bulunduğu belirlenmiştir (Gados, 2011: 127; Tuppara vd., 2015: 11). Diğer yandan, CoC sertifikasyonunun gelişim hızının en yüksek olduğu alt sektör grubunun kâğıt ve kâğıt ürünleri olduğu bildirilmektedir (Gados, 2011: 126; Shoji vd., 2014: 7).

Tablo 5. Türkiye'de PEFC CoC Sertifikalandırma Durumu

Ürün Grubu	Sertifika Sayısı	Ürün Grubu	Sertifika Sayısı
Kâğıt ve karton, diğer kâğıt ve karton	66	Lamine kereste ürünler	2
Ev ve sıhhi kâğıt	15	Kontrplak, MDF, HDF	6
Ahşap esaslı paneller	3	Diğer imal edilmiş ahşap ürünler	1
Yuvarlak odun	5	Dönüştürülmüş kâğıt ürünler	1
Testere ve kaplamalık tomruk	4	Yakacak odun ve odun kömürü	1
Kaplama levhalar	2	Biçilmiş odun ve traversler	6
Ambalaj malzemesi ve ambalaj kâğıtları, ambalaja yönelik diğer kâğıtlar, kutu malzemesi	47	Yakacak odun (cipsler, artıklar, peletler, tuğlalar vb.)	1
Katlanır gişeler	1	Cipsler ve parçacıklar	3
Basılı materyal	5	Selüloz	5
İnşaatçılık ve marangozluk	5	Kaplamasız ahşap, işlenmiş ağaç ürünleri	2
Tutkal ve lamine ürünler	4	Varil ve fiçı	1
Parmak eklemli kereste	5	Ahşap bazlı paneller	1
Zemin kaplaması	7	Bahçe mobilyaları, dış mekân ürünler	4
Gazete kâğıdı, grafik kâğıdı	4	Aletler ve tornalanmış ahşap	4
Tasarlanmış ahşap ürünler, ahşap ürünler	10		
Toplam			221

Kaynak: PEFC, 2020.

Ülkemizde 2012 yılında 98 olan sertifikalı işletme sayısı 2020 yılında 584 olarak tespit edilmiştir 2012 yılından 2020 yılına kadar sertifikalı işletme sayısındaki artış FSC CoC sertifikasında 448 olurken, PEFC CoC sertifikasında 38 adetlik bir artış görülmüştür. Türkiye’de CoC sertifikasyonunda %89 oranında FSC sertifikasyon sisteminin tercih edildiği belirlenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye’deki Sertifikalı İşletme Sayısının Yıllar İtibariyle Değişimi

Kaynak: FSC, 2020; PEFC, 2020.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğal kaynakların sürdürülebilirliği ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla geliştirilen orman ve orman ürünlerinin sertifikalandırılması dünya genelinde ve özellikle Avrupa ile Kuzey Amerika ülkeleri düzeyinde hızlı bir gelişme göstermiştir. Benzer şekilde Türkiye’deki sertifikalandırma çalışmalarında da önemli aşamalar kaydedildiği görülmektedir.

OGM’nin 2010 yılında FSC FM sertifikalandırmasını tercih ederek başlattığı çalışmalarda orman alanlarının %28’i sertifikalandırılmış durumdadır. Bu çalışmaların tüketiciler düzeyinde kabul edilirliliğinin artırılmasını sağlayabilmek amacıyla tüketici talepleri ve pazar dinamiklerindeki değişimlerin izlenmesi önemli bir gereklilik olarak görülmektedir.

Orman ürünleri sertifikalandırmasında alt sektörler düzeyinde önemli farklılıklar oluşmuştur. Ülkemizde en çok tercih edilen sertifikasyon sistemi FSC olurken, en hızlı gelişim kâğıt ve kâğıt ürünleri alt sektöründe gerçekleşmiştir. Yapılan değerlendirmeler, sertifikalandırmanın düşük düzeyde gerçekleştiği orman endüstrisi alt sektörlerinde sertifikasyonun yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Akyol, A. (2004). *Türkiye’de sürdürülebilir orman kaynakları yönetimi, ilkeleri, göstergeleri ve uygulamalar*. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, Isparta.
- Akyol, A., & Üçok, G. (2008). Sertifikasyon kavramı ve ülkemiz ormancılığında durum. *VI Ulusal Orman Fakülteleri Kongresi*, Düzce, Türkiye, 301-310.
- Ayan, S., Öztürk, S., & Yiğit, N. (2007). Karadeniz Bölgesi milli parklarının Pan Parks sertifikasyon sistemine uygunlukları, *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, Türkiye, 105-129.
- Başkent, E. Z. ve Türker, M. F. (2003). Ormancılıkta sertifikalandırma ile ilgili değerlendirmeler. *İÜ Orman Fakültesi Dergisi*, Seri: B, 52-53(1-2), 41-54.
- Bozdoğan, R. (2010). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(50), 1011-1028.
- Dölarıslan, E. Ş. (2007). Avrupa’da ormanların korunması bakanlar konferansı sürecinin sürdürülebilir orman yönetimi anlayışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A(2), 159-174.

- Durusoy, İ. (2002). *Sertifikalandırma ve Türkiye ormancılığında gerekliliği, olabilirliği, uygulanması sürecinde karşılaşılması muhtemel darboğazların ve fırsatların irdelenmesi*. Yüksek lisans tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Ergün, T. ve Çobanoğlu, N. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 97-123.
- FSC. (2020). *Forest stewardship council*. [available online at: <https://fsc.org/en/about-us/25-years-of-fsc>], Retrieved on November 13, 2020.
- Gados, A. I. (2011). *Institutional consumer preferences for forest stewardship council certified paper*. Master of science in Agricultural and Resource Economics, University of Alberta, Department of Rural Economy, Canada.
- Gan, J. (2005). Forest certification costs and global forest product markets and trade: a general equilibrium analysis. *Canadian Journal of Forest Research*, 35(7), 1731-1743.
- Gönel, F. D. (2002). Globalleşen Dünyada (nasıl bir) sürdürülebilir kalkınma. *Birikim Dergisi*, 158, 72-80.
- Güven, A., & Demirci, Ö. F. (2019). Doğal kaynakların devamlılığında çevre yönetiminin önemi. 3. *Uluslararası UNİDOKAP Karadeniz sempozyumu "Sürdürülebilir tarım ve çevre"*, Tokat, Türkiye, 368-374.
- Komut, O. (2016). *Türkiye'de ormancılık ve orman ürünleri endüstrisinde sertifikasyon: Sektörel durum ve farkındalık çözümlemesi*. Doktora tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, Artvin.
- Komut, O., Öztürk, A. (2017). The Perception Analysis of Forest Products Certification in the Wood and Wood Products Sector in Turkey. *Eurasian Journal of Agricultural Research*, 1(2), 120-128
- OGM. (2006). *Kavram notu, sürdürülebilir orman yönetim kriter ve göstergeler*. OGM Strateji Geliştirme Dairesi, Ankara, 10 s.
- OGM, (2020). *Orman Genel Müdürlüğü 2019 idare faaliyet raporu*. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı Ankara, 98 s.
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1-23.
- PEFC. (2020). *Programme for the endorsement of forest certification*, [available online at: <https://www.pefc.org/discover-pefc/what-is-pefc>], Retrieved on November 13, 2020.
- Ruckelshaus, W. D. (1989). Toward a Sustainable World. *Scientific American*, 261(3), 66-175.
- Shoji, Y., Nakao, N., Ueda, Y., Kakizawa, H. ve Hirai, T. (2014). Preferences for certified forest products in Japan: A case study on interior materials. *Forest Policy and Economics*, 43(2014), 1-9.
- Şener, F. N. (2009). Sürdürülebilir orman yönetiminde sertifikasyon ve akreditasyon kavramları. *II. Ormancılıkta Sosyo-ekonomik Sorunlar Kongresi*, Isparta, Türkiye, 371-377.
- T.C. Resmi Gazete (1999). Türk Akreditasyon Kurumu Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun. *Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete*, Kanun No: 4457, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 4.11.1999, Sayı: 23866.
- Toprak, D. (2006). Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevre politikaları ve mali araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 146-169.
- Tuppura, A., Puumalainen, K. ve Toppinen, A. (2015). Forest certification and ISO 14001: Current state and motivation in forest companies. *Business Strategy and the Environment*. 1, 1-14.
- Türker, M. F., Barlı, Ö. ve Ayyıldız, H. (2009). *Türkiye ormancılık teşkilatında işletme kültürünü belirlemeye yönelik bir araştırma*, Erzurum: Ormancılık ve Tabiatı Koruma Vakfı Yayını.
- UNECE/FAO. (2020). *UNECE/FAO forest products annual market review 2018-2019*. United Nations and the Food and Agriculture Organization of the United Nations, United Nations Publication, 151 s.
- Urungu, A. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: Uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Antropoloji Dergisi*, 24, 133-164.

Extended Abstract

Aim and Scope

Ecological certification which emerged as a result of the "sustainable development" approach, which aims to establish a balance between sustainable development and the environment, aims the preservation of ecosystem and forest resources through the supervision of forestry activities and obtained forest products according to international standards. This study aims to overall evaluation the of the situation in the World and Turkey of forest and forest products certification systems within sustainable forest management.

Methods

In the study, development of forest and forest products certification process in Turkey and is made of a situation evaluation of the current situation. In this context, firstly the documents in the official records of the General Directorate of Forestry (GDF) were examined and analyzed. On the other hand, data on FSC and PEFC, which are the most preferred certification systems in the field of forest and forest products in our country, were obtained from the official websites of these certification bodies.

Findings

Findings have shown that the most common Forest Management Certification (FM) system is PEFC across the world and the most common Chain of Custody Certification (CoC) system is FSC. On the other hand, double certification has been observed to be a growing trend in the certification of forest areas. The ratio of certified forests to the total forest area has reached to 28% level in Turkey. In our country, the certification interest of the enterprises especially in the paper and paper products sector was the highest, and this sector was observed to be followed by the enterprises from wood and wood products and fungi production sector. The FSC certification system distinguishes with a preference rate of 89% in CoC certification and 100% in FM certification.

Conclusion

Certification of forest and forest products shows a rapid development throughout the world and especially in Europe and North America. Certification has shown significant improvements in Turkey. However, it has been determined that there are important certification differences between forest products sub-sectors in Turkey. While FSC CoC was the most preferred certification system in our country, the fastest development was realized in the paper and paper products sub-sector. There are studies reporting that such a difference occurs similarly in different countries (Gan, 2005: 1733; Gados, 2011: 11; Shoji vd., 2014: 7; Tuppara vd., 2015: 11). On the other hand, Forest Management Certification (FM) includes some structural differences. FM certification of the General Directorate of Forestry in Turkey depends on the orientation within the hierarchical structure (Türker vd., 2009: 119). Therefore, it is difficult to say that certification in certified OGM units develops due to market-oriented, compelling or encouraging environmental factors (Komut, 2016: 116).

Spotlight Filmi Bağlamında Soruşturmacı Gazetecilik ve Kamu Yararı İlkesi¹

Investigator in The Context of The Spotlight Film and The Principle of Public Benefit

Elif Kütükoğlu²

Öz

Gazetecilik denilince akla ilk gelen dallardan biri araştırmacı gazeteciliktir. Meraklı, pes etmeyen, sürekli okuyan ve kuşku duyan gazetecilerin yaptığı bu meslek, günümüzde değerini yitirmesine rağmen güzel örneklerle sahiptir. Ülkemizde ve dünyada pek çok örneği olan soruşturmacı gazetecilik sinemaya da konu olur. Bunun en güzel örneği, altı dalda oscara aday olarak 88. Akademi Ödülleri'nden En İyi Film ve En İyi Özgün Senaryo ödülleri alan Spotlight'tır. Belki de Spotlight'ı başarılı kılan, gerçek bir hikâyeden yola çıkarak yazılması ve çekilmesidir. Senaryo, araştırmacı gazeteciliği kutsayan düzeyde yazılır, oyuncular rolüne çalışır, yönetmense karakterlere ışık tutar. Filmin ilk anlarından itibaren izleyici, araştırmacı gazeteciliği kendi deneyimleyerek öğrenir.

Bu çalışma, temel prensip olarak kamu yararı ilkesinin odak noktasına konduğu araştırmacı gazeteciliği Spotlight filmi üzerinden inceler. Filmin anlatı yapısı ve oyuncular bağlamında değerlendirilen çalışmada alımlama yöntemi kullanılır. Film Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümü öğrencisi olan 10 kız, 10 erkek olmak üzere toplam 20 kişiye izletilir. Daha sonra film bağlamında araştırmacı gazetecilik ve kamu yararı ilkesi çerçevesinde sorular yöneltilir. Araştırmacı gazetecilik ile ilgili fikirlerini Spotlight filmi üzerinden açıklayan katılımcılar, çalışma için önemli veriler sunar. Araştırmanın sonunda, araştırmacı gazetecilik ve kamu yararı kavramını literatürde olduğu gibi anlamlandırdıkları, okudukları bölüme film sayesinde farklı gözle bakmaya çalıştıkları tespit edilir.

Anahtar Kelimeler: Araştırmacı Gazetecilik, Sinema, Spotlight, Alımlama.

Abstract

When it comes to journalism, one of the first branches that come to mind is investigative journalism. This profession, which is carried out by journalists who are curious, do not give up, read constantly and doubt, has good examples despite losing its value today. Investigative journalism, which has many examples in our country and in the world, also becomes the subject of cinema. The best example of this is Spotlight, which received six oscara nominations from the 88th Academy Awards for Best Film and Best Original Screenplay. Perhaps what makes Spotlight successful is that it is written and shot from a true story. The script is written at a level that celebrates investigative journalism, the actors work for the role, and the director sheds light on the characters. From the very first moments of the film, the audience learns investigative journalism through their own experience.

This study examines investigative journalism, in which the principle of public interest is focused on, through Spotlight film. The method of reception is used in the study, which is evaluated in the context of the narrative structure of the film and the actors. The film is shown to a total of 20 people, 10 girls and 10 boys, who are students of the Journalism Department of the Faculty of Communication of Gümüşhane University. Then, questions are asked in the context of the film within the framework of investigative journalism and the principle of public interest. Explaining their ideas about investigative journalism through the Spotlight film, the participants provide important data for the study. At the end of the research, it is determined that they make sense of the concept of investigative journalism and public interest as in the literature, and try to look at the chapter they read from a different perspective thanks to the film.

Keywords: Investigative Journalism, Cinema, Spotlight, Reception.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Makale, "Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2020 Gümüşhane"de aynı başlıkla ve ISRC040 koduyla sunulan bildirinin tam metni halindedir.

² Dr., Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi, elifkutukoglu@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6203-5303

Giriş

"Bazıları, bazı şeylerin bazı yerlerde yayınlanmasını istemez. İşte o şeylere haber diyoruz." John Keane

Gazetecilik ile ilgili yapılan ilk tanımlamalar, akla gelen örnekler, zihinde canlanan ilk ifadeler genel olarak araştırmacı gazeteciliği işaret eder. Gerek gazetecilik bölümü okuyan öğrenciler, gerekse bölümle bağlantısı olmayan bireyler gazetecilikle ilgili konuştuklarında araştırmacı gazetecilik ile ilgili cümleler kurarlar. Bilerek ya da bilmeyerek kurdukları bu cümleler alanyazınla doğru orantılıdır. Aslında, gazetecilik denince akla soruşturmacı gazeteciliğin geldiğini söylemek mümkündür.

Alaylı ya da mektepli insanlar için önemli olan, sıradan vatandaşa bu denli sirayet eden araştırmacı gazetecilik, kanıtlarla hareket eden, uzun araştırma sürecini içinde bulunduran, gerekirse gazetecinin ailesinden uzak kalarak gece günsüz demeden çalışmasını gerekli kılan bir gazetecilik türüdür. Onu diğer gazetecilik türlerinden ayıran da aslında bahsi geçen özellikleridir.

Bu gazetecilik türü, sinemacıların da dikkatini çeker ve işlenmeye değer görülür. Bunun güncel ve önemli örneklerinden biri olarak karşımıza çıkan Spotlight filmi, gerçek bir hikayeye dayanan, pek çok insanın etkilendiği bir konuyu işleyen ve Oscar ödüllü bir filmidir. Filmde, 30 yıldır rahiplerin taciz ve tecavüzlerine maruz kalan çocukların ve bu çocuklarının ailelerin hayatı anlatılır. Filmde yer alan araştırmacı gazetecilik ekibi Spotlight, yaklaşık 1 yıllık araştırma sonucunda konuyla alakalı yazı dizisi yayınlarlar. Bu süre zarfında pek çok mağdurla, rahiple ve yakınlarıyla görüşürler. Arşiv belgelerini incelerler. Tarafların avukatlarıyla görüşürler. Olay karşısında kullanılacak her türlü kanıt içeren bilgi ve belgeyi toplayarak okuyucuya sunarlar ve beklenenden büyük bir etkiye sahip olurlar. Çünkü yaptıkları haberde kamu yararı ilkesi görülür.

Bu çalışmada, bahsi geçen film örnekleme oluşturan Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü öğrencilerine izlettirilir ve alımlama analizi yapılır. Film izleyen öğrencilere daha sonra araştırmacı gazetecilik ve kamu yararı ilkesini kapsayan sorular yöneltilir ve bu bağlamda öğrencilerin filme dair görüşleri alınır. Fakat araştırmanın bulgular kısmına geçilmeden önce soruşturmacı, bir diğer adıyla araştırmacı gazetecilik, kamu yararı ilkesi ve Spotlight filmine dair detaylı bilgiler verilmiştir.

1. Kahraman Habercilik Örneği; Soruşturmacı Gazetecilik

Gazeteciliğin yapı taşlarından olan ve kamu yararı ilkesi bağlamında değer bulan araştırmacı gazeteciliği açıklamadan önce araştırma haberin ne olduğuna ışık tutmak faydalı olacaktır. Araştırma haber, isminden de anlaşılacağı üzere araştırma sonucunda elde edilen bilgilere yer veren, bu bilgileri içererek anlam bulan haberi ifade etmektedir. Herhangi bir olay veya haberin derinliğini bularak okuyucu ile buluşturmak, sıradan gibi görülen bir haberin derinliklerini kanıtlama gayretidir. Bu özelliği nedeniyle tılsımlı bir yapısı vardır araştırma haberin. Araştırma haber ortada bulunarak herkesin ulaştığı konulardan ziyade gizli kalmış, üstü örtülü haberleri bulup çıkartan haber türüdür (Kaya, 2005: 9-12).

Araştırma haber derinlere bakmayı gerektiren bir gazetecilik dalıdır. Bunu, sergilenen bir oyuna benzetmek mümkün. Burada önemli olan sergilenen oyundan daha fazlasını görmek, fazlasına ışık tutmak. "Kim sahneliyor, kimler oynuyor, nasıl oynuyorlar, oyun nasıl sahnelenmiş?" gibi soruların yanıtını veren haberdır araştırma haber (Cengiz-Temizkan, 2013: 173). Gazeteciliğin kamu yararını ön planda tutarak yaptığı yayınlarda araştırmacı haber verme büyük bir sahip. Araştırmacı haber yazan gazeteci, gizli kalmış, bir şekilde üstü örtülmüş olayları araştırıp derinleştirir. Adeta toprağı kazanlar gibi. Hükümet odaklı sorunlarda yer alan doğru ve yanlış uygulamaları, özel sektördeki uygulamaları ortaya çıkarmaya çalışırlar (Tokgöz, 2015: 430).

Tılsımlı bir gazetecilik olan araştırmacı gazetecilik ise, yöntemleri ve sonuçları olan bir çalışma düzeni olarak karşımıza çıkar. Amacı muhalefet etmek değildir. Bilerek gizlenmiş, gizli kalması için önlemler alınmış, gizli kalmasından dolayı kamunun zarar gördüğü birtakım gerçekleri ortaya çıkarmayı hedefler (Turhan, 1997: 28-38). Araştırmacı habercilik, bilindik gazetecilik türlerinden oldukça farklıdır. Muhabirin, kamudan gizlenerek haber değeri taşıyan bir olayın üzerine gitmesi ile ilgisini çeken noktaları derinlemesine araştırması, haberin unsurları arasındaki bağlantıyı kurması ve bunu yayınlamasıdır (Akt: Cengiz-Temizkan, 2013: 172). Lube Ayar ise araştırmacı gazeteciliğin tanımlanmasının kolay olmadığını vurgusunu yapar. Soruşturmacı gazeteciliği "belgeye dayalı gazetecilik" şeklinde tanımlayarak yeni bir soluk getirir (Kurt-Öncel, 2012: 115). Ahmet Yalçın Kaya'ya göre ise araştırmacı habercilik kural olarak belirlenmese de, genel olarak olumsuzluklar üzerinde inşa edilen bir habercilik timsalidir. Bu tanım ise araştırmacı haberciliği muhalif olma ya da muhalefet etme gibi anlamlara sürüklemektedir (Akt. Kaya, 2005: 31).

Araştırmacı gazetecilik, güç odaklarının bilinmesini istemedikleri, fakat bilinmesinde kamu yararı bulunan bir gazetecilik pratiğidir. Burada, olguları sistemli bir araştırmaya başvurarak belgeleriyle ortaya çıkarmak esastır. Kamusal anlamda önemi olan konularda, gazetecinin bizzat kendi uğraşısıyla başlattığı araştırmacı gazetecilik, çoğunlukla açıklanması istenmeyen bilgilere yer veren habercilik olarak ifade edilir (İrvan, 2018: 71-72).

Adıbah İsmail ve diğerlerine göre araştırmacı gazetecilik, *ifşa gazeteciliği*, *muhafif gazetecilik*, *derinlemesine gazetecilik*, *saçma gazetecilik*, *kamu hizmeti gazeteciliği*, *bekçi gazeteciliği* ve *öfke gazeteciliği* olarak da ifade edilir. Onlara göre araştırmacı gazetecilik, suç haberciliğini hatırlatır ve özellikle derinliği kapsadığı konular ve bilgi toplama teknikleri noktasında bakıldığında değişiklikler içerir (İsmail vd., 2014: 166). Doğruları öğrenmek kamunun hakkı olarak görülüyorsa, kamuya doğruları iletmek medyanın göreviyse, gerçeklere, gizliliği ortaya çıkartabilecek araştırma yöntemleriyle ulaşılabilecekse, gazeteciliğin temel işlerinden biri araştırmacı gazeteciliktir (Turhan, 1997: 27). Buna ek olarak araştırmacı gazetecilik, gazetecilik dördüncü güç olarak kabul edildiği zaman diğer üç gücün gözcülüğünü yapmakla sorumludur. Bunun yanı sıra kendi gözcülüğünü yapmakla da yükümlüdür (Çakır, 2012: 45).

Araştırmacı gazetecilik için her şey haber kaynağı olabilir. Bir kişiden gelen telefon, yıllar öncesine ait belgelerin olduğu bir dosya, özenle yazılmamış basın bildirisi, internette rastlanan notlar haber kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bunlara paralel olarak araştırmacı gazeteci ise, haberini yaptığı bilgilerin doğruluğundan emin olmak, bilgileri ispatlamak zorundadır. Bu sebeple haber kaynakları fazlasıyla önemlidir. Araştırmacı gazeteciye haber konusu ulaştırmanın pek çok nedeni olabilir. İntikam almak, herhangi bir yanlışı düzeltmek, bir hatayı ortaya çıkartmak ya da bu hataya ortak olmayı bırakmak için bir olay ihbar edilebilir. Bu nedenle araştırmacı gazeteci, kendisine ulaşan her türlü bilgiyi deneyim değerlendirmelidir (Cengiz-Temizkan, 2013: 183-184).

Araştırmacı gazetecilik türünden yola çıkarak, araştırmacı gazetecinin elde ettiği bilgileri analiz etmesi ve anlamlandırması gerektiği söylenebilir. Kamu gözcülüğü yapması gereken araştırmacı gazeteci, hem demokrasi hem de yurttaş katılımını sağlaması açısından öneme sahiptir (Gürses, 2018: 179). Buradan hareketle araştırmacı gazetecinin diğer özelliklerini açıklamakta fayda vardır. Araştırmacı gazetecinin en önemli özelliklerinden biri kızma yeteneğine sahip olmasıdır. Böylece sonuca ulaşma noktasına ilerleyebilirler. Bir diğer yandan soru sormak, araştırmacı gazetecinin diğer önemli özelliği olarak karşımıza çıkar. Ancak soru sormak elbette kolay bir iş değildir. Hüner gerektiren, ustaca kullanılması gereken bir konudur. Soru sorma yeteneği, en az kaynak aramak kadar önemli bir yetenektir (Turhan, 1997: 19-21). Bu bağlamda araştırmacı gazeteci, diğer gazetecilerden ayrılan iki temel özelliğe sahiptir. İlki, daha önce belirtildiği gibi haber kaynağı ile ilgilidir. Araştırmacı gazeteci, habere konu olan olayları detaylı şekilde incelemek, eldeki verileri bireysel değer yargılarından uzak tutmakla yükümlüdür. Bir diğer özelliği ise, kamuoyunu ilgilendiren, özellikle güç odakları tarafından gizlenen, üstü örtülmüş olayları açıklığa kavuşturmasıdır. Dolayısıyla araştırmacı gazeteci, toplumu gizli kalmış gerçeklere karşı aydınlatma konusunda önemli bir misyona sahiptir (Cengiz-Temizkan, 2013: 191). Belirtilen tüm bu açıklamalar, araştırmacı habercilerin, diğer gazetecilere oranla az da olsa daha özgür olmasına imkan tanır (Kaya, 2005: 27). Araştırmacı gazetecinin özgür olması ise haber noktasında sonuca ulaşmasında önemli görülür. Çünkü araştırmacı gazeteci kendini ne kadar özgür hissederse kamu gerçeğini o denli ortaya çıkarır. Aynı zamanda kamuya faydalı haberler ortaya koyar.

Araştırmacı gazeteciliğe göre, gazetecinin ilk görevi kamuya hizmet etmek ve kamu yararını ön planda tutmaktır. Toplumun bilmesi gereken gelişmeleri kamuya iletmekte araştırmacı gazetecilik ön plana çıkar (İçin Akçalı, 2003: 82). Bu noktada ise iyi bir araştırma yapmak önemlidir. Araştırmacı muhabirin bir haberi takip etmesi için oldukça uzun bir zamana ihtiyacı vardır. Bu araştırma süreci bir yıla kadar uzayabilir. Buna rağmen bu sürecin sonunda haberin bitmesi ve yayınlamasının garantisi bulunmaz (Tong ve Spang, 2009: 340).

Bu açıklamaların yanı sıra ülkemizde araştırmacı gazeteciliğin 1980 sonrası medyanın değişen sahiplik yapısına bağlı olarak doğduğunu söylemek doğru olacaktır. Medyanın ticari bir amaç doğrultusunda yönetilmesi, gazeteciyi tek başına hareket edemediği bir bilinmezliğe sürükler. Sermaye yapısında görülen değişim ve devletten alınan teşvikler gibi pek çok etken haber değeri taşıyan her olayın haber olamamasını beraberinde getirir. Gazeteciler kamu gözcüsü olmaktan ziyade, kurum çalışanı olarak nitelendirilir. Bu nedenle de çalıştıkları holdingin çıkarlarına karşı olabilecek haberlerden uzak durmaya başlar. Tüm bunlar, maaşlı bir çalışan olan muhabiri, kendi iş güvenliğini riske atacak araştırmalardan uzak tutmaya yöneltir (Cengiz-Temizkan, 2013: 171-172).

Türkiye'de 1980'li yıllarda Uğur Mumcu'nun çalışmaları ile pratiğe aktarılır araştırmacı gazetecilik. Öyle ki soruşturmacı gazetecilik, Uğur Mumcu ile anılır hale gelir (Kurt-Öncel, 2012: 92). Amerika'da köklü bir geçmişi olan araştırmacı gazeteciliğin ülkemizdeki önemli örnekleri televizyonda karşımıza çıkar. Bunlara Mehmet Ali Onel'in hazırladığı Deşifre Haber Programı'nda yayınlanan Malatya çocuk yuvası skandalı örnek verilebilir. Uğur Mumcu tarafından hazırlanıp sunulan Arena programı da en önemli araştırmacı gazetecilik örnekleri arasında yer alır. Her hafta yayınlanan programda kamudan gizli tutulmuş araştırma haber konuları seyirciye sunulur. İnsan sağlığıyla oynayan insanlar, organ mafyaları, huzur evleri ve çocuk yuvalarında görülen skandallar Arena programında kamuya sunulur. En belirgin araştırmacı gazetecilik örnekleri, "Uluslararası Organ Mafyası", "Dolmabahçe Sarayı'nda Çürümeye Terk Edilen Tarihi Eserler" ve "Yaşlıların Öldürüldüğü Huzur Evi" gibi soruşturmacı gazetecilik dosyaları ile verir. Ülkemizdeki araştırmacı gazetecilik örneklerinin bir diğeri, Uğur Mumcu ve Altan Öymen'in kaleme aldığı Mobilya Dosyası adlı kitaptır. Amerika'da ise en belirgin örnekler Şikago Mezbahaları, My Lai katliamı ve Watergate skandalıdır.

Gazeteciliğin temeli olarak görülen araştırmacı gazetecilik ile ilgili bilgileri bu şekilde sıralamak mümkündür. Kutsal bir gazetecilik türü olarak değerlendirilen ve bu şekilde kabul gören araştırmacı gazetecilik, muhabirin gözlemlerine ve derin araştırma yeteneğine dayanan, soru sormanın inceliklerini taşıyan, her şeye kuşku duymayı gerektiren bir gazetecilik türü olarak karşımıza çıkıyor. Bu nedenle de diğer gazetecilik türlerinden farklı görülüyor. Araştırmacı muhabire özgürlük tanınması, bu özgürlüğün sonucunda kamuyu aydınlatan haberlerin yapılması bu gazeteciliği farklı kılan etkenler.

2. Gazetecinin Yol Arkadaşı, Kamu Yararı

Kamu yararı ilkesi, genel olarak hukuki bir kavram olarak karşımıza çıkar. Ancak buna rağmen, hukuktan bağımsız olarak gazetecilik mesleği ile el ele yürüyen bir kavramdır. Gazetecinin asli görevi halka faydası olan bilgiyi gün yüzüne çıkarmak ve izleyici/okuyucuya sunmaktır. Bu anlamda gazetecilikle özdeşleşen kamu yararı ilkesi, aslında araştırmacı gazeteciliğin olmazsa olmazıdır. Araştırmacı gazeteciler, mesleki anlamda kamu yararı olan bilgiyi araştırıp sunar. Bunu ise derinlemesine araştırma yaparak, bir kaynaktan aldığı bir bilgiyi başka bir kaynakla doğrulayarak, sabırlı olarak ve en önemlisi kuşku duyarak yapar.

Kamu yararı kavramı, 1789 Fransız Devrimi sonucunda "ortak iyilik" kavramına tepki olarak ortaya çıkar. Bahsi geçen "ortak iyilik" kavramı sanayi ve ticaret toplumuna geçmeden önce Avrupa toplumlarının siyasi tarihinde görülür. Bu kavram Yunan sitelerinden Roma'ya, uzun Ortaçağ'a geçer. 1789 öncesinde ise monarşileri besler (Koç, 2014: 2). Kamu yararı kavramının sözcük anlamı hukuki anlamda tanımlanır. Türk Dil Kurumuna göre, devletin ihtiyaçlarına cevap veren ve gereksinimleri karşılayan, topluma fayda sağlayan değerlerdir (www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 14.10.2020).

Kamu yararı, birey ve toplum menfaatleri göz önünde bulundurulduğu zaman tercih edilen üst yararadır. Kamu yararı toplum ve devlet lehine bireysel veya topluluk yararından vazgeçme, toplum ve devlet yararında menfaati koruma amaçlı olarak yargısal tercihte bulunma durumu olarak karşımıza çıkar (Gül, 2014: 537). Kamu yararı kavramı, devlet organlarının genel amacını ve nedenini oluşturur. Çeşitli hak ve özgürlükler açısından bir sınırlama niteliği taşır (Tombaloğlu, 2014: 355). Kamu yararı hukuk terimi olması nedeni ile tanımı zor yapılan bir kavramdır. Aynı zamanda hukukun sınırlarını aşan, felsefe, ahlak, sosyoloji, hatta iletişim alanlarına giren bir terimdir. Çok esnek ve sınırı belirsiz olan kamu yararı kavramı, kendini sürekli yeniler ve insan ihtiyaçlarını kapsar (Koç, 2014: 2-3).

Habercilik, özellikle araştırmacı gazetecilik açısından bakıldığı zaman kamu yararı olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Çünkü gazetecinin çıkış noktası, kamu yararadır. Herhangi bir araştırma yaparken, kaynak tararken, insanları bilgilendirmek için çaba sarf ederken kamu yararını düşünür. Bu noktada araştırmacı gazetecinin ortaya çıkardığı konuların, kamu yararı ilkesinin en güzel örnekleri olduğu söylenebilir.

Süleyman İrvan'a göre, araştırmacı gazeteciliğin en önemli noktası olan kamu yararından söz edilebilmesi için, haberin demokratik toplumsal hayata sağlıklı biçimde yardımcı olması gerekir. Araştırmacı gazetecilik için elde edilen ve değerlendirilen bilgiler bu anlamda değerlendirilmelidir. Yani araştırmacı gazetecilik için önemli ve birinci sırada olan, bilgilerin nasıl elde edildiğinden ziyade, kamu yararına hizmet etme durumudur (İrvan, 2018: 90).

Bireylerin eğitilmesinde, haberdar edilmesinde ve kamuoyu oluşturulmasında katkısı olan medya, kamu hizmeti konusunda da önemli sorumluluklara sahiptir (Kurt-Öncel, 2013: 52). Gazetecilik ve dolayısıyla araştırmacı gazetecilik, kamu yararına hizmet eden bir kurum olarak tanımlanır. Bu tanım, gazeteciliğin vurgusunu özgürlüklerden sorumluluklara taşır (Uzun, 2006: 637). Bu ifade özgür olması gereken gazetecinin, kamu yararı konusunda sorumlu tutulduğuna işaret eder. Gazeteci, kamu yararı özelinde hareket ettiği zaman özgürlüğünden uzaklaşıp buna hizmet eden bir yapı haline gelir.

3. Spotlight Filmi Üzerine

Şimdiye kadar anlatılan soruşturmacı gazetecilik ve kamu yararı kavramlarının net şekilde ortaya serildiği bir filmdir Spotlight. Onu diğer gazetecilik filmlerinden ayıran ise gerçek bir hikayeden esinlenilmesidir. Olaylar, gazetecilerin kimliği, hatta gazetecilerin çalışma ortamı bile gerçeğe uygun şekilde yazılır, tasarlanır ve çekilir. Oyuncular, Spotlight ekibindeki gazeteciler ile tanışır. Çalışma ofisine gelen gazeteciler, masalarını kullandıkları gibi, kendi düzenlerine göre şekillendirir. Böyle olunca hikayeden oyuncusuna, dekordan duyguya kadar her şey izleyiciye geçer.

Filmin konusunu, taciz olayı ile gündeme gelen kilise ve bu olayı ortaya çıkarmaya çalışan The Boston Globe Gazetesi Spotlight ekibinin oluşturur. Katolik kilisesindeki taciz olayının izini süren Spotlight ekibi, beklentinin üzerinde vaka ile karşılaşır. Spotlight ekibi yaptıkları derin araştırma ile 30 yıl boyunca binlerce çocuğun tacize maruz kaldığını ortaya çıkarır. Burada önemli olan nokta, film boyunca soruşturmacı gazeteciliğin özelliklerinin tamamen yansıtılmasıdır. Gazetecilerin, elde ettikleri bilgileri başka kaynaklar ile doğrulattığı, edindikleri bilgi kesinleşmeden kimseyle

paylaşmadıkları, ağızlarını sıkı tuttukları, her neresi olursa olsun sürekli not aldıkları, özel hayatlarından fedakarlık gösterdikleri buna örnek gösterilebilir.

Filmin dikkat çeken bir diğer önemli noktası, kamu yararına doğrudan değinmesidir. Taciz olayları bir ya da birkaç kez meydana gelen bir şey değildir. 30 yıl boyunca görülen bu olayın, yıllar sonra ortaya çıkartılması kamu yararının en net örneğini oluşturur. Kamuyu doğrudan etkileyen bu olayın bilinmesi, halka aktarılması, kitlelere duyurulması gazetecinin kamu yararı ilkesini göz önünde bulundurarak hareket ettiğini gösterir. Bu anlamıyla film, konu hakkında etkili bir örnektir.

Gerek kamu yararına vurgu yapması gerek soruşturmacı gazeteciliğin en güzel örneklerinden birini oluşturması gerekse gerçek bir hikayeden yola çıkarak çekilmesi dolayısıyla başarısı da beraberinde gelir. Öyle ki pek çok yarışmadan 25 ödül alır. Bunların en belirgin olanı ise 88. Akademi Ödülleri'nde aldığı ödüllerdir. En İyi Film ve En İyi Özgün Senaryo Ödülleri'nin sahibi olan Spotlight, Oscar ödüllü bir filmidir.

İnsanların üzerinde bıraktığı etki, araştırmacı gazeteciliğin en güzel örneklerinden biri olması, izleyenleri farklı düşünmeye ve şüphe etmeye yönlendirmesi, oyuncusu ve yapımdaki kalitesi ile kült filmler arasında yer alacak bir filmidir. Böylesi etkilere sahip olması, gerçek bir hikâyeden alınması ve yarattığı etki ile de çalışmada incelenmesi gereken bir film olarak değerlendirilmiştir.

4. Spotlight Filminin Gazetecilik Perspektifinden Değerlendirilmesi

Spotlight filmi, önceki bölümlerde anlatıldığı gibi araştırmacı gazetecilik açısından bakıldığı zaman önemli olarak değerlendirilecek filmlerin başında gelir. Bu nedenle de değerlendirilmesi gereken bir film olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmanın bu bölümünde ise, araştırmacının metodolojik kısmı ile filme dair değerlendirmeler yer almaktadır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmacı gazeteciliği derinlemesine anlatan ve teorik bilgilerin pratiğe dökülmüş halinin görüldüğü Spotlight filmi konu alan çalışmada, gazetecilik bölümü öğrencilerinin kamu yararı ve araştırmacı gazeteciliği nasıl değerlendirdiğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Spotlight filmi alanyazında çok fazla çalışma yapılan filmlerden biri değildir. Gerek bu anlamıyla gerekse gazetecilik bölümü öğrencileri açısından değerlendirildiği düşünüldüğünde önemli olduğu söylenebilir.

4.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümü 1. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Birinci sınıf öğrencilerinin seçilme sebebi ise, hem bölümü yeni kazanmalarından dolayı mesleğe bakış açılarını öğrenmek hem de araştırmacı gazetecilik ve kamu yararı kavramlarına bakışlarını belirlemektir. Örneklem belirleme noktasında ise, cinsiyet belirleyici etken olur. 10 kız, 10 erkek olmak üzere toplam 20 öğrenciye film izletilir ve sonrasında film hakkında sorular sorulur.

Çalışmada yer alan katılımcılar erkek ve kadın katılımcılardan oluştuğu için bu şekilde bir kodlama yapılmıştır. Erkek katılımcılar sırasıyla E1, E2 şeklinde; kadın katılımcılar ise K1, K2 şeklinde kodlanmıştır. Görüşmeye başlamadan önce deneklere bu bilgi verilmiştir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada alımlama yöntemine başvurulur. Alımlama analizi, medya metnlerinin alıcılar, bir diğer ifade ile hedef kitle tarafından nasıl okunduğuna odaklanır. Bu anlamıyla alımlama analizinde, alıcı olan bireyler birbirinden farklı ifadeler ve görüşlere yer verir. Bir konu hakkında herkesin fikrinin ayrı olması bu noktada alımlama analizine yön verir.

Ancak bu yöntemde en sık karşımıza çıkan ifade, Stuart Mill'le özdeşleşen hakim okuma, müzakereci okuma ve muhalif okumadır. Hakim okuma, metnin göndericinin önerdiği şekliyle yorumlanmasına denir. Bu anlamda hakim okumada egemen ideolojinin desteklendiği söylenebilir. Müzakereci okumada, kodlanan mesaj ile izleyicinin yorumu arasında uzlaşma görülür. Bu okuma türünde alımlama sürecinde bazı kodlar kabul edilirken bazıları reddedilir. Karşıt okumada ise alımlayıcı kendisine sunulan tüm mesajları reddeder (Akt. Serttaş, 2017: 306). Hall, izleyicilerin alımlamalarını şekillendiren yapıya vurgu yapar. Kişinin bir metni alımlamasında sosyal ve ekonomik etkenlerin ön planda olduğuna dikkat çeker. İzleyicilerin sosyal çevresi ve ekonomik yapısı birbirinden farklı olduğu için de bütün izleyiciler herhangi bir mesajdan aynı anlamı çıkarmayabilir (Karaduman ve Çetinkaya, 2020: 959).

Kültürel Çalışmalar geleneğine dayanan alımlama analiz çalışmaları, genel olarak televizyon programları ve haber programları üzerine yapılır (Nisan ve Akçay, 2016: 54). Ancak bunun dışında filmler üzerine çalışıldığı da görülür. Çalışma kapsamında Spotlight filmi izletilen katılımcılar ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede araştırmacı gazetecilik ve kamu yararı ilkesi hakkında sorular sorulmuştur. Böylece filme, araştırmacı gazeteciliğe ve kamu yararına yönelik sorular yöneltilecek alımlama analizi tamamlanmıştır.

4.3.1. Araştırmacı Gazeteciliğin ve Araştırmacı Gazetecinin Değerlendirilmesi

Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcılara sorulan sorulardan ilki, araştırmacı gazetecilik ve bu mesleği yapan araştırmacı gazeteciler ile ilgilidir. Deneklerin verdikleri cevapları şu şekilde sıralamak mümkün;

"Öncelikle sabır ve ekip işi gerektiren, daha çok sorgulayan ve eleştiren, bunların çerçevesinde hareket eden, bu bilgileri tek tek toplayıp bir haber oluşturmaktır. Araştırmacı gazetecinin ise bilgili ve gezgin olması lazım. Bilgileri toplayabilmesi için iyi bir konuşma yaparak karşısındaki kişiyi etkilemeli ve o bilgiyi almalıdır." (E1)

"Geçmişte yaşanan bir olayı, suçluyu çıkartmak için bolca araştırma yaparak gazetede haber olarak yayınlamak. Araştırmacı gazeteci yaşam tarzını mesleğine göre ayarlamalı. Filmdeki karakterlerden birinde de bunu görüyoruz. Ciddi bir şekilde dikkat isteyen bir meslek. Bolca çalışması lazım. Dilinin, diksiyonunun güzel olması lazım." (E5)

"Araştırmacı gazetecilik, hiçbir şeyden yılmadan ve korkmadan, özgür düşünceyle hareket etmektir. Ekibe bağlı kalarak tabi ve kim ne derse desin yapacağımız işlerden vazgeçmememiz, haberlerin peşinden koşmamız gerekir. Filmdeki muhabirlerin yaptığı gibi. Haberleri bükmeden, değiştirmeden sunmalıdır. Özgün düşüncesiyle hareket etmelidir. Çalıştığı gazeteye sadık olmalıdır. Peşinden gittiği haberin tüm detaylarını düşünmelidir. Haberle ilgili olan kişilere ulaşip onlarla görüşmelidir." (E7)

"Doğruyu bulma peşine girmektir bence. Çünkü filmde izlediğim gibi önceden haber verilmişti gazete tarafından. Bu haber yeteri kadar araştırılmamıştı. Üstü kapalı şekilde yayınlanmıştı. Daha sonra, uzun yıllar geçtikten sonra yeni gelen editör tarafından gün yüzüne çıkartıldı. Bu yüzden de araştırmacı gazetecilik doğruyu bulma peşine girmektir. Bunun yanı sıra kamu yararı için yayın yapılan gazeteciliktir. Gazeteci dediğimiz kişi, sonuna kadar ilerlemeli zaten. Hızlı davranmamalı. Sabırlı olmak gerekiyor. Çünkü aylarca süren haberler olabilir." (K2)

"Araştırmacı gazetecilikte korku olmamalı. Orada kiliseden korkuyorlar sürekli. Spotlight bunu başarıyor. Canı bile tehlikede olsa kimseden korkmamalı. Çocukların taciz olayı tüm dünyayı ilgilendiren genel bir konudur. Bu konuda birileri geri dururken, araştırmacı gazeteci ileri adım atmalı. Toplumun yararına olmalı. Arka planda kalmış, haber yapılmaya cesaret edilmemiş haberleri gün yüzüne çıkartmalı." (K5)

"Röportaj yaptığım insanın isteklerine saygı duymak gerekiyor. Mesele filmde adam diyor ki, "Kayıt dışı mı? Not alma" Gazeteci de bunu kabul ediyor. Bu gibi durumlarda saygı duymamız gerekiyor. Ekip hep birlikte çalışıyorlar. Organize şekilde hareket ediyorlar. Hiçbir şekilde peşini bırakmıyorlar ve sonuna kadar gidiyorlar. Bence araştırmacı gazetecilik azim ve sürekli peşinden koşmak istiyor. Sürekli not alıyorlar ve göz teması kurarak not alıyor. Çok araştırıyorlar, bir kapıdan diğerine gidiyorlar. Arşivlerde araştırma yapıyorlar geçmişe yönelik. Çok uzun çalışıyorlar. Bu konunun üzerinde de 1 yıl kadar çalışmışlar." (K8)

Deneklerin verdiği cevaplarda görüldüğü gibi, katılımcılar araştırmacı gazeteciliği literatürde geçtiği şekilde tanımlamışlardır. Özellikle korkusuz olmak, pes etmemek ve sabırlı olmak gibi konular üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.

4.3.2. Kamu Yararı Kavramı Hakkında Görüşler

Çalışmanın ana konusu olan kamu yarar kavramı hakkındaki görüşler katılımcılardan istenmiştir. Kamu yararı ilkesinin ne anlam ifade ettiği film çatısı altında sorulmuş ve kavramın Spotlight filmine göre açıklanması gerektiği belirtilmiştir. Bu noktada verdikleri yanıtlar şu şekildedir;

"Haber toplumun iyi veya kötü onu ilgilendiren, toplumdaki her konuyu açık şekilde onlara verilmesi gerektiğini savunuyor. Toplumda çok büyük kitlelerin yaptığı yanlışlar olsa da bunların üstü kapatılmadan toplumun bu konuda bilgilendirilmesi, bu konuda uyandırılması ve fikir sahibi olması gerektiği söyleniyor filmde. Konuların ya da yapılmış şeylerin üstünün kapatılmasının, özellikle toplumu çok derinden etkileyen şeylerin haberciliğe uygun olmadığını düşünüyorlar. Bu yüzden toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi gerektiğine değiniyorlar. Her ne kadar başka güçler tarafından baskı altına alınmaya çalışılsalar da onların bilinçlenmesi önemli. Habercilik, topluma yöneliktir. Her şeyi açık şekilde topluma bildirmektir kamu yararı ilkesi." (E3)

"Filmde olayların ilk haberi birkaç yıl önce yapılmış ve üstü kapatılmış. Kilise ve avukatlar yönünden üstü kapatılmış ama Spotlight ekibi haberi ele alıyor. Haberin gerçek yüzünü ortaya çıkartmaya çalışıyorlar ve bu da halkın yararına oluyor. Örneğin kiliseye karşı nasıl davranacağını gösteriyor. Hatta bir muhabir, haftada bir gün büyük annesiyle birlikte kiliseye gidiyormuş. Haberi araştırdıkça, haberin gerçek yüzünü gördüğünde kiliseye daha az gitmeye başlıyor. Başka bir muhabir ise, kiliseye gitmek açısından istekli ama haber yaptıktan sonra o da isteğini kaybediyor. Kamu yararı açısından ise, halkı bilinçlendiriyor. Halkın kilise ve rahiplere karşı belli bir güven sağlayabilmeleri için, çocuklarını kiliseye gönderdikleri zaman onları başıboş bırakmak olmasın diye dikkat çekiyor." (E8)

"Filmdeki mağdur insanlar gazeteyle birçok yazı göndermişler. Bu olayın ortaya çıkması açısından medya çok güçlü bir kurum. Medyanın desteğini istemişler. Çünkü polis ve yargı bu güç odağının çevresinde toplanmış. Halkın ve mağdurların yaşadıkları editör gelinceye kadar gizli tutulmuş. Kamu yararına yönelik, kamunun bilmesi ve aydınlanması gereken olayları gazetecilerin aydınlatması gerekiyor. Korkmadan üzerine gitmesi gerekiyor. Ülkenin en başındaki ya da en dibindeki insan da olsa bunu kamunun bilmesi gerekiyor. Yeni gelen editörle birlikte kamu yararına olan haberleri kamuya aktarıyorlar." (E4)

"Filmde, kiliseye giden insanların bütün haklarının gözetilmesi gerekiyordu. Üstü kapatıldığı için tecavüz olayları artmaya başladı. Daha öncesinde 24 rahip varken, haberi kapatmayıp 97 rahibe çıkartılmamalıydı. Bu rahiplerin de bulunması gerekiyordu. O zaman bulunamamış ve bu rahipler birkaç yıl içinde daha da ilerlemiş. Kamu yararına dediğimiz olay tam olarak bu. Mesela benim yararına olan şeyin gün yüzüne çıkartılması gerekiyor. Sonuçta tüm halkın bundan bilinçlenmesi gerekiyor." (K2)

"Filmdeki olayda çocuklar taciz ediliyordu. Sadece çocuklara değil, eşcinsellere de taciz ediliyordu. Burada fiziksel değil, psikolojik ve ruhsal olarak da istismara uğruyorlardı. Bu şekilde etkiliyordu. Bunun ortaya çıkartılmasını kamu yararı olarak görüyorum." (K4)

"Filmde gizli tutulan şeyler, rahiplerin yaptığı saçma şeyler. Zaten film sonunda kurbanlar ve suçlular ortaya çıkıyor. Gitmesi gereken kişiler gidiyor. Yargılanması gereken kişiler yargılanıyor. Filmin başında 7 kurban vardı ama bu kurbanlardan fazla kurban varmış. Bana göre bunun ortaya çıkartılması kamu yararındır." (K6)

Deneklerin filmi izledikten sonra özellikle filmin temel konusu olan taciz skandalını detayları ile hatırladıkları görülmüştür. Kamu yararı ilkesini alanyazında geçtiği şekilde açıklayan ve araştırmacı gazeteciliğin bir parçası olarak gören katılımcılar, örnek olay olarak filmde geçen konunun ortaya çıkartılmasını göstermişlerdir. Bu anlamda filmin vermek istediği mesajın deneklere ulaştığı ve kavramı doğrudan bu şekilde açıkladıkları söylenebilir.

4.3.3. Kamu Yararının Olduğu Durumlarda Gazetecinin Tavrı

Geleceğin gazeteci adayları olan deneklere, kamu yararı ile karşılaşılması durumunda nasıl davranılması gerektiği ve kamu yararının olduğu her durumda haber yapılıp yapılmaması noktasındaki fikirleri sorulmuştur. Bu noktada deneklerin verdikleri cevaplar aşağıda yer almıştır;

"Kesinlikle baskılara karşı taviz vermemelidir. İnanıldığı ve bildiği yolda her şekilde devam etmelidir ki gazeteci denen kişi zaten baskıya maruz kalır. Bir doğruyu ortaya koyduklarında o doğruyu sindiremeyecek insanın kendi üzerinde baskı yapmasını tetiklemektir aslında. Bu yüzden baskılara boyun eğmemelidir. Halk için çalışıyorsa halkın da desteğini almalıdır. Halktan da gizlememelidir. Özellikle bu yolda vicdan çok önemli. Bir gazetecinin olmazsa olmazı baskın duruma gelmektir. Gazeteci susturulursa, kötü olayların tamamı susturulur. Halkın bilmesi gereken şeyler de yok edilmiş olur. Gazeteci bu yüzden taviz vermemelidir." (E2)

"Menfaatlerini ya da gazetenin menfaatlerini düşünmeden halka doğru bilgiyi iletmeyi amaçlamalıdır. Bazı gazeteler çıkarları doğrultusunda reklam aldıkları firmaların haberlerini yapmıyorlar. Bunda da öyle bir şey olsaydı eğer, halk haberdan eksik kalacaktı. Bunda da öyle bir şey olsaydı çocuk istismarı göz ardı edilecekti. Kamu yararına da olmayacaktı. Kamu yararı olduğu zaman devletimizi sıkıntıya düşürecek durumlarda haber yapılmamalıdır. Diğer konularda halkın bilinçlendirilmesi açısından tüm haberleri olduğu gibi yapmalıdır." (E6)

"Çok objektif bir açıdan bakıyordu filmdeki gazeteciler. Konuyu inceleyerek, detaylı bir şekilde hareket ediyorlardı. Bu günler de alabiliyor. Haberi yapmak için her türlü bilgi kaynağını topluyorlar. En sonunda haber yapıyorlar ve doğru olup olmadığını inceliyorlar. Bence kamu yararının olduğu durumlarda haber yapılmalıdır. Çünkü gazetecinin amacı bu. Toplumu bilinçlendirmek, topluma bilgi vermek. Ülkede, dünyada ne olup bittiğini haber vermek. Çünkü toplum bu konulara doğrudan ulaşamıyor. Mutlaka medya aracılığıyla bilinçleniyor. Bu yüzden de toplumun yararına olan her şey haber yapılmalıdır." (E9)

"Tabi ki tarafsız bir şekilde davranmalıdır. Hiçbir taraf göz etmeden konuya yaklaşmalıdır. Çünkü bir kişiye ya da bir gruba değil, herkes için yapmalı. Belli bir saygı kazanmak istiyorsa, buna dikkat etmelidir. Yani tarafsız olmalıdır. Gerçekten bir kamu yararı varsa, bunu kesinlikle bir habere dönüştürmeliyiz. Çünkü bu gazetecinin kamuya bir borcudur. Gazeteciye, kamuyu ilgilendiren konulara dikkat çekmeli." (K1)

"İlk başta yırtıcı olmalıdır. Kesinlikle geri çekilmemelidir. Caymadan, haberi ne ise o şekilde yapılmalıdır. Çünkü toplumu doğru bilgilendirmek asıl amacımız. Kesinlikle toplumu yanıltmamalıyız. Gazeteci bu şekilde olmalı zaten. Topluma yalan söylemeyecek. Kendi çıkarları için toplumu yanıltmayacak. Kamu yararı için de her durumda haber yapılmalıdır bence. Çünkü toplumun doğru bilgilendirilmesi gerekiyor. Bu yüzden haber yapılması gerekiyor." (K7)

"Her detayı göz ardı etmeden incelemeli, bir konudaki bilgiyi başka kaynakla desteklemeli ve ne olursa olsun pes etmemeli. Kesinlikle kamu yararına haber yapmalı. Çünkü araştırmacı gazetecinin temel olarak görevi kamu yararına göre haberler yapmak. Bu nedenle de bunun sorumluluğu ile hareket etmeli ve ufak bir ayrıntıyı bile gözden kaçırmamalı." (K10)

Görüldüğü gibi katılımcılar, kamu yararının olduğu her durumda haber yapılması gerektiğini vurgularlar. Bu noktada ise, araştırmacı gazetecinin doğru bilginin peşinden giderek, pes etmeyerek, tarafsız olarak, bilginin doğruluğunu teyit ederek kamu yararına yönelik haber yapacağını belirtmişlerdir.

4.3.4. Araştırmacı Gazetecilik ile İlgili Verilmek İstenen Mesaj

Daha önce belirtildiği gibi film, kamu yararı ilkesini temel nokta olarak belirleyerek araştırmacı gazeteciliği inceler. Kamu yararı ile ilgili gerekli bilgilerin alındığı deneklere, filmin araştırmacı gazetecilik ile ilgili vermek istediği mesaj da sorulur. Verilerin cevaplar şöyle sıralanabilir;

"Filmi izledikten sonra kendimin de bu özellikte olduğunu gördüm. Ben de araştırmayı seven, meraklı bir insanım. Meraklı olduğum için de araştırmacı gazeteci olabileceğimi gördüm. Bu yönümü fark ettim. Filmin vermek istediği mesaj, kamuoyunun her şeyden önce geldiğinin, insanların daha önde tutulması gerektiğinin, gazeteyle bilgi yayarak yaşadıkları durumu ve neler yaşadıklarını göstermek istemişti." (E10)

"Özellikle gazetecinin tek bir kapsama alanının olmadığını gördüm. Bende uyandırdığı izlenim, tek bir duyguyla ifade edilemez. Bunun mantıksal yönleri de var, duygusal yönleri de var ki bu özellikle istismar gibi konulardır. Vicdan olarak gerçekten rahatsız edici bir konuydu. Gazeteci bakış açısıyla baktığımız zaman o gazetecilerin gerçekten yapması gerekeni yaptığını düşünüyorum. Baskılara rağmen ellerinden gelenin fazlasını yaptılar. Gazetecilik ilkelerine gönderme yapıyordu filmde. Özellikle savcı, bir gazeteciye ilkelerine uyuyor mu diye soruyordu. Gazetecinin verdiği en güzel cevaplardan biri buydu ve beni çok etkiledi. "Bunların gösterilmemesi, bunların yayınlanmaması gazetecilik ilkelerine aykırıdır" dedi. Gerçekten etkileyiciydi." (E2)

"Film bana özgün olmayı hissettirdi. Özgün olup ekip dışına çıkmamayı da. Yine kendi araştırmalarımı yapıp bunları ekip arkadaşlarımla paylaşmam gerektiğini uyandırdı bende. Kamu yararı için çalışmayı uyandırdı. Haberi değiştirmekten ziyade, haber neyse aynı şekilde yazmayı uyandırdı. Haberlerin peşinden koşmayı ve haber alma duyusunu ortaya çıkardı. Gazetecide olması gereken özellikleri belirtmiş ve gazetecinin kamu yararına çalışması ve yapacağı haberdan ne olursa olsun vazgeçmemesi gerektiğini, araştırmalarına devam etmesi gerektiğini yansıtmış. Haber ekibindeki kişilerle grup şeklinde ve kanıt, delille yansıtmayı ortaya çıkartmış film." (E7)

"Çok iyi bir gazeteci olursam ve güzel araştırmalar yaparsam çok güzel şeyler yapabileceğimi düşündüm. Filmdeki karakterler çok önemli bir olayı ortaya çıkardılar. Gazeteciler neler yapması gerektiğini biliyorlardı. Halka açık belgeleri incelediler. Bu etkileyiciydi. Bunları göz önünde bulundurunca çok heyecanlandım. Bana göre filmin çok anlamı vardı. İlk izlenimim tarafsız olmak gerektiğiyle ilgili. Bir haberin araştırılarak yayınlanması, halkın tam anlamıyla bilinçlendirilmesi lazım. Bence vermek istediği mesaj buydu." (K2)

"Yuvarlak masalarında oturuyorlar mesela gazeteciler. Herkes kendi fikrini söylüyor. Birinin söyleyip de tamamlamadığını diğeri tamamlıyor. Fikir alışverişi olan, insanların gündem içinde başlı olduğu, nasıl bir iletişim kurulması gerektiğini gördüğümüz bir film. Halkın yararına olan olayları alıp halka yansıtıyorlar. Ekip çalışmasının önemini gördüm. Yalan bir şeyi değil de gerçeklerin gazeteyle aktarıldığını gördük. Bir şeyi duyularımızla değil de gerçekten uzun bir süre araştırıp çalışmak önemli. Belirli bir süre zarfında gerçekten doğru bilgiye ulaştığımızda bunu paylaşmalıyız. Alıp hemen vermemeliyiz." (K8)

"Mesleğimle gurur duydum. Böyle bir şey okumayı istediğimi anladım. Çünkü tam olarak benim yapabileceğim bir iş. Bu anlamda bende iyi bir izlenim bıraktı film. Bir konu üzerinde ne kadar zaman geçerse geçsin doğru şekilde araştırma yapıp bunları olduğu gibi aktarmak gerektiğini, gazetecinin ısrarcı olması gerektiğini, dürüst ve yansız olması gerektiğini öğrendim." (K9)

Deneklerin filmi izledikten sonra mesleklerine ilgisinin ve sevgisinin arttığı, mesleklerine dair daha net bilgi sahip oldukları ve gazeteci kimliği hakkında da fikir edindikleri görülmüştür. Filmde yer verilen araştırmacı gazetecilik örneğinden etkilendikleri de belirtilmesi gereken bir diğer konudur.

Sonuç ve Değerlendirme

Spotlight filmi hakkında pek çok şey göze çarpar. Senaryonun ilmek ilmek işlenmiş olmasından oyuncuların performansına, çalışma ortamının gerçeğine uygun şekilde hazırlanmış olmasından mağdurların duygusunun tam anlamıyla aktarılmasına kadar pek çok şey dikkat çekmektedir. Bahsi geçen filmi diğer filmlerden ayıran ve farklı kılan, aynı zamanda başarıya ulaştıran şeyin de tüm bu etkenler olduğu söylenebilir.

Gazetecilik bölümü öğrencileri de filmi izledikten sonra yapılan görüşmede bunları göz önünde bulundurduklarını ve filmde etkilendiklerini belirtir. Mesleklerine bakış açılarının değiştiğini dile getiren katılımcıların, Stuart Mill'in okuma türlerinden müzakereci okumayı yaptıklarını söylemek doğru olacaktır. Çünkü yer yer eleştirel davrandıkları, bazı durumlarda da mesajı gönderildiği şekliyle algıladıkları görülür.

Bu aşamada özellikle kamu yararı ilkesi noktasında ortak bir ifade kullandıkları görülür. Katılımcıların, bir olayda kamu yararının olduğu biliniyorsa haber yapılması gerektiği noktasında fikir birliğinde oldukları tespit edilir. Kamu yararının çalışmanın temel noktası olduğu göz önünde bulundurulursa bunun önemli bir sonuç oluşturması dikkate değerdir. Belirtilmesi gereken ve önemli olan bir diğer nokta ise, katılımcıların soruları literatürdeki şekliyle açıklamalarıdır. Gerek kamu yararı gerekse araştırmacı gazetecilik kavramları alanyazında yer aldığı şekliyle tanımlanır. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, katılımcıların kamu yararı ilkesini filmdeki şekliyle açıkladıkları, çalışmada geçen kavramları literatürdeki haliyle değerlendirdikleri, müzakereci okuma yaptıkları söylenebilir.

Kaynakça

- Cengiz Temizkan, A. (2013). Gazeteciliğin Kahramanlık Alanı: Araştırmacı Gazetecilik. Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğin Uzmanlık Alanları (Ed Şebnem Çağlar.), , Literatürk, Konya, 171-199
- Çakır, H. (2012). *Gazeteciliğe Giriş*. Konya: Tablet Yayınevi.
- Gül, A. İ. (2014). Danıştay Kararlarında "Kamu Yararı" Kavramı. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 533-550.
- Gürses, F. (2018). Demokratik toplum ve araştırmacı gazetecilik: Amerika Birleşik Devletleri'nden örnekler, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi 16. Communication in the Millennium Özel Sayısı*, 26 (3), 179-203.
- Ismail, A., Ahmada, A. K. and Mustafa, C. S. (2014). Conceptualization of investigative journalism: the perspectives of Malaysian Media practitioners. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 155, 165 – 170.
- İçin Akçalı, S. (2003). Kamu çıkarını korumak için araştırmacı gazetecilik bir alternatif olabilir mi?, *Gazi Üniversitesi İletişim ve Kuram Dergisi*, 18, 88–91.
- İrvan, S. (2018). Araştırmacı gazetecilik: kavramsal bir değerlendirme. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, (2), 70-94.
- Karaduman, S. ve Çetinkaya Emre (2020). "Atiye" dizisi bağlamında internet dizi izleyicisi alımlama analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (73), 956-970.
- Kaya, A. Y. (2005). Araştırmacı Gazetecilik. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Koç, K. A. (2014). Kamu Yararı Açısından Yeni Medya. Akademik Bilişim'14 - XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 5-7 Şubat 2014 Mersin Üniversitesi.
- Kurt İncel, G. (2013). *Türkiye'de Soruşturmacı Gazetecilik*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Nisan, F. ve Akçay Bekiroğlu, H. (2016). Aşk-ı Memnu dizisinin alımlanması üzerine bir çalışma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3 (12), 47-66.
- Tokgöz, O. (2015). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tombaloğlu, N. (2014). Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Yararı Kavramı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 353-388.
- Tong, J., and Sparks, C. (2009). Investigative Journal-ism in China Today. *Journalism Studies* 10(3): 337–52.
- Turhan, S. (1997). *Araştırmacı Gazetecilik*. Ankara: Umag Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 14.10.2020
- Uzun, R. (2006). Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 633-656.

Covid-19 Sürecinde Türkiye'nin Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi¹

In Covid-19 Process Evaluation with Data Envelopment Analysis Efficiency of Turkey

Ahmet Ergülen², Banu Bolayır³, Zeynep Ünal⁴, İbrahim Harmankaya⁵

Öz

Bu çalışmada, Çin'in Wuhan Eyaleti'nde 2019 yılının Aralık ayında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alarak pandemiye dönüşen, Yeni Koronavirüs hastalığı olarak adlandırılan Covid-19 salgını ile mücadelede Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın etkinlik düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Etkinlik düzeyinin ölçümünde "Veri Zarflama Analizi Yöntemi" kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda veriler, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın resmi web sayfasındaki Covid-19 Bilgilendirme Sayfasından elde edilmiştir. Etkinlik düzeyinin ölçümü iki analiz üzerinden uygulanmıştır. Birinci analizde iki adet girdi (hasta sayısı, test sayısı) ve bir adet çıktı (vefat sayısı) kullanılmıştır. İkinci analizde iki adet girdi (hasta sayısı, test sayısı) ve bir adet çıktı (iyileşen sayısı) kullanılmıştır. Veriler LINDO paket programında çözdürülerek sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarının göreceli etkinlik analizleri gerçekleştirilmiş, girdi yönelimli VZA modellerinin uygulanması sonucunda etkin olan ve etkin olmayan aylar belirlenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Etkinlik Ölçümü, Veri Zarflama Analizi.

Abstract

In this study, which emerged in Wuhan Province in China in December 2019 and turned into a pandemic by affecting the whole world, the new coronavirus disease called Covidien-19 in combating the epidemic, the Ministry of Health of the Republic of Turkey aimed to investigate the activity level. "Data Envelopment Analysis Method" was used to measure the efficiency level. For the purpose of the study, the data were collected from It has been obtained from the official website of the Republic of Turkey Ministry of Health, the Covid-19 information page. The measurement of the efficiency level was applied through two analyzes. In the first analysis, two inputs (number of patients, number of tests) and one output (number of deaths) were used. In the second analysis, two inputs (number of patients, number of tests) and one output (number of recovered) were used. The results were evaluated by dissolving the data in LINDO package program. As a result of the study, the relative efficiency analyzes of April, May, June, July, August, September and October were performed, and as a result of the application of input-oriented DEA models, the effective and ineffective months were determined and evaluated.

Keywords: Covid-19, Efficiency Measurement, Data Envelopment Analysis.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: C44, C67, D57

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 29 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma, 03-05 Aralık 2020 tarihlerinde Gümüşhane'de gerçekleştirilen International Scientific Researches Congress 2020 (ISRC 2020) adlı kongrede sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi İİBF, ahmet.ergulen@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6306-5261

³ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, banubolayir@gumushane.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3818-1989

⁴ Öğr. Gör., Nevşehir HBV Üniversitesi, SHMYO, zeynepunal@nevsehir.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5049-071X

⁵ Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, SBE, ibrahimharmankaya@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1362-8046

Giriş

Dünya tarihinde bir çok salgın yaşanmış ve bu salgınlar milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Ölüm sayılarının geçmişte daha fazla olmasının nedenleri arasında; tıbbın günümüzdeki kadar gelişmemiş olması, karantina uygulamalarının ve insan hareketliliğinin günümüzdeki kadar yoğun olmaması gösterilebilir. Ölüm sayılarının tahmini olması, verilerin düzenli olarak tutulmamasına ve salgınların uzun zaman dilimlerinde gerçekleşmesinden dolayı ölüm sayısı takiplerinin yapılamamasına bağlanabilir.

Çin'in Vuhan Eyaleti'nde 2019 yılının Aralık ayı sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alarak pandemiye dönüşen Yeni Koronavirüs hastalığı, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 13 Ocak 2020'de Covid-19 olarak tanımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı). DSÖ pandemiyi "yeni bir hastalığın dünya çapında yayılmasıdır" şeklinde tanımlamaktadır. Ocak ayında DSÖ'nün bu salgını küresel halk sağlığı krizi olarak ilan etmesi, salgının küresel bir çaba ile kontrol altına alınması gerektiğini göstermekte idi. Küreselleşmeyle birlikte entegre hale gelen dünyada Covid-19 salgını hızlı bir şekilde yayılım göstermiş ve bu durum; ülke sınırlarının kapatılması, ülkelerin veya şehirlerin karantinaya alınması, insanların evlerine kapanması, uçak seferlerinin iptal edilmesi, kısmi veya tam karantina uygulamaları, eğitime ara verilmesi, kitlesel toplantıların yasaklanması, evde çalışma gibi önlemleri de beraberinde getirmiştir.

DSÖ'nün kriz ilanından itibaren Türkiye'de hızla önlemler alınarak; hava alanlarındaki, deniz giriş noktalarındaki ve kara hudut kapılarındaki yolcular termal kameralar ile taramalardan geçirilmiş ve hastalık şüphesi gösteren kişiler hastanelere sevk edilmiştir. Şubat ayında Çin'den gelen uçuşlar durdurulmuş, uçuşların durdurulduğu diğer ülkelerden gelmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için özel uçuşlara izin verilerek bu vatandaşlar 14 gün karantinaya alınmışlardır. Mart ayında Türkiye'de görülen ilk Covid-19 vakasının açıklanması; uçuş yasaklarının genişletilmesi, toplanma mekanlarının (tiyatro, sinema, nişan/düğün salonu, yüzme havuzu, hamam, spor merkezleri vs.) faaliyetlerinin geçici bir süre durdurulması, 65 yaş ve üzeri yaştaki bireyler ile kronik sağlık problemleri olan kişilerin sokağa çıkmalarının yasaklanması, Nisan ayı itibari ile otuz büyükşehir ve Zonguldak'ın araç giriş-çıkışına kapatılması, hafta sonları sokağa çıkma yasağı vb. önlemleri de beraberinde getirmiştir.

Salgınlar, toplumlarda ölüm vakalarının yaşanmasının dışında ekonomik, yönetsel, toplumsal ve siyasi açıdan önemli değişimler yaşanmasına yol açmıştır (Turan ve Çelikyay, 2020: 3-4). Bir ülkede bir salgın durumunda enfekte ve ölüm vakalarının sayısı ve bunların artma oranı büyük ölçüde o ülkenin hazırlık durumuna ve sağlık sistemine bağlıdır. Bu göstergeler ülkelerin etkinlik değerlendirilmesinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Salgınla mücadelede ülkelerin performansının bir göstergesi; teyit edilmiş vaka tespit sayısı, ölüm sayısı ve iyileşen vaka sayısıdır. Her ne kadar bu göstergeler değerlendirme için içgörü sağlasada, bir ülkenin hastalıkla mücadeledeki etkisini tam yansıtmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Selamzade ve Özdemir, 2020: 979).

Veri Zarflama Yöntemi ve Covid-19 pandemi döneminde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın etkinliğini konu alan literatür incelendiğinde, Türkiye'de Covid-19 konulu çalışmaların yapıldığı ancak bu çalışmanın konusunda bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Yurtdışında, Covid-19 ve etkinlik ölçümü konuları üzerine çalışmalar yapılmış fakat spesifik bir ülkenin sağlık sistemlerinin etkinliğini inceleyen özel bir çalışma yapılmamıştır.

Çalışmada, Covid-19 salgını ile mücadelede T.C. Sağlık Bakanlığı'nın etkinlik düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma teorik ve deneysel olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın teorik kısmı, makale, raporlar ve resmi internet kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Çalışmanın deneysel kısmında ise, uygulamaya konu olan veriler Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın resmi web sayfasındaki Covid-19 bilgilendirme sayfasından elde edilmiştir. Elde edilen veriler LINDO paket programında çözdürülerek sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışma giriş dahil beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışmanın amacı, çalışmanın yöntemi, çalışmanın organizasyonuna yer verilmiştir. Birinci bölümde veri zarflama analizi yönteminin kavramsal çerçevesine değinilmiştir. İkinci bölümde veri zarflama analizi ile etkinlik analizine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde analize ait bulgular yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise bulgular yorumlanarak değerlendirilmiştir.

1. Veri Zarflama Analizi Yöntemi

Veri Zarflama Analizi (VZA), benzer karar verme birimlerini (KVB'leri) aynı girdilere ve aynı çıktılara göre birbirleriyle karşılaştırarak KVB'lerin nispi (göreceli) verimliliğini tahmin etmek için tasarlanmış parametresiz, doğrusal programlama teorisinin ilkelerine dayanan bir yöntemdir (Kutlar ve Kartal, 2004: 53). VZA'da bir KVB'nin göreceli verimliliği, toplam ağırlıklı çıktılardan toplam ağırlıklı girdilere oranıdır (Kıyıldı ve Karaşahin, 2006: 392).

VZA'da verimliliğin değerlendirilerek daha iyi yöntemler ve modeller geliştirmek amacıyla yapılan ilk çalışma, Farrell'in 1957'deki "Measuring the Efficiency of Decision Making Units" adlı çalışmasıdır (Cooper vd., 2004: 4). Farrell bu çalışmada "teknik verimlilik" ölçüsünün Debreu'nun 1951 yılındaki "Econometrica" adlı çalışmasındaki "kaynak kullanım

katsayısına” benzediğini ifade etmektedir (Farrell, 1957: 254). Dolayısıyla VZA'nın temellerinin Debreu'nun 1951 yılındaki çalışması olduğu söylenebilir. Daha sonra Charnes, Cooper ve Rhodes 1978 yılında Farrell'in çalışmasından esinlenerek KVB'lerin etkinliklerinin ölçülmesi ile ilgili “Measuring The Efficiency of Decision Making Units” adlı çalışmada ölçeğe göre sabit getiri varsayımını geliştirmişlerdir (Charnes vd., 1978: 435, 437). Daha sonra da Banker, Charnes ve Cooper 1984 yılında Charnes, Cooper ve Rhodes'in 1978 yılındaki çalışmasından yola çıkarak “Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis” adlı çalışmada ölçeğe göre artan, sabit ve azalan getiri varsayımını geliştirmişlerdir (Banker vd., 1984: 1078).

VZA ile ilgili literatür incelendiğinde, birçok farklı ülkedeki araştırmacının farklı faaliyetlerde bulunan farklı kuruluşların etkinliklerini ölçmek ve değerlendirmek için VZA'yı etkin bir biçimde kullandığı ve uygulamada VZA'nın yaygın bir teknik olduğu görülmektedir.

VZA yönteminin uygulanmasında öncelikle KVB'ler seçilir, sonra KVB'lerin girdi ve çıktı değerleri belirlenir, daha sonra optimizasyon modeli belirlenir, daha sonra da ölçeğe göre getiri durumlarından hangisinin yapılacağına karar verilir (Mut vd., 2019: 210).

1.1. Veri Zarflama Analizi Modelleri

VZA'nın yaygın kullanımı sonucunda VZA ile ilgili birçok model geliştirilmiştir. Bu modellerden bazıları; CCR (Charnes, Cooper, Rhodes) oran modeli, BCC (Banker, Charnes, Cooper) ölçeğe göre getiri modeli, toplamsal model ve çarpımsal modeldir (Baysal vd., 2005: 68).

VZA'da modeller; mevcut çıktılarla optimum girdi düzeyi ile elde edilebilecek girdi yönelimli modeller ve mevcut girdilerle optimum çıktı düzeyi ile elde edilebilecek çıktı yönelimli modeller olabilmektedir. Sağlık kurumlarında çıktıların planlaması ve kontrol edilmesi çoğu zaman sağlanamazken girdilerin planlaması ve kontrol edilmesi sağlanabildiğinden sağlık kurumlarında yapılan çalışmalarda genellikle girdi yönelimli modeller kullanılmaktadır (Mut vd, 2019: 210).

Çalışmadaki uygulamada Covid-19 hastalığının görüldüğü KVB'ler olarak oluşturulan aylar, girdi olarak belirlenen hasta ve test sayılarına, çıktı olarak belirlenen iyileşen ve vefat sayılarına göre incelenecektir. İyileşen ve vefat sayısında kontrol sağlanamayacağından çalışmada girdi olarak belirlenen hasta ve test sayılarına göre girdi yönelimli CCR-VZA ve girdi yönelimli BCC-VZA modelleri kurularak yapılacaktır. Dolayısıyla çalışmada girdi yönelimli CCR-VZA ve girdi yönelimli BCC-VZA modelleri verilecektir.

1.1.1. CCR Modeli

VZA'nın günümüzde bu kadar etkin ve yaygın kullanımını sağlayan modellerden ilki, Charnes, Cooper ve Rhodes'in 1978 yılındaki çalışmasında tanımladıkları yazarların kendi isimlerinin baş harflerinden oluşan CCR modeli olmuştur. Charnes, Cooper ve Rhodes, bu çalışmada CCR modeli ile KVB'lerin etkinliklerini ölçmek için ölçeğe göre sabit getiri varsayımını geliştirmişlerdir. CCR modeli ile eksik (yetersiz) ve fazla (atıl) kaynaklar (girdiler), en iyi çıktı seviyeleri belirlenmektedir. CCR modelleri girdi ve çıktı yönelimli olabilmektedir (Banker vd., 1984: 1078; Charnes vd., 1978: 429-430). Aşağıda girdi yönelimli CCR primal ve girdi yönelimli CCR dual modelleri verilmektedir (Charnes vd., 1978: 430-431; Özden, 2008: 173).

Girdi Yönelimli CCR Primal Model:

Amaç Fonksiyonu:

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rk} \quad (1)$$

Kısıtlayıcılar:

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ij} \leq 0, j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ik} = 1 \quad (3)$$

$$u_{rk} \geq 0, r = 1, 2, \dots, s \quad (4)$$

$$v_{ik} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m \quad (5)$$

Girdi Yönelimli CCR Dual Model:

Amaç Fonksiyonu:

$$\min q_k \quad (6)$$

Kısıtlayıcılar:

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} y_{rj} \geq y_{rk}, r = 1, 2, \dots, s \quad (7)$$

$$q_k x_{ik} - \sum_{j=1}^n \lambda_{kj} x_{ij} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m \quad (8)$$

$$\lambda_{kj} \geq 0, j = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty \quad (10)$$

Yukarıda verilen girdi yönelimli CCR primal ve girdi yönelimli CCR dual modellerinde kullanılan değişkenlerin tanımları aşağıda verilmektedir (Özden, 2008: 171):

u_{rk} : k-inci karar biriminin r-inci çıktısının ağırlığı

v_{ik} : k-inci karar biriminin i-inci girdisinin ağırlığı

y_{rk} : k-inci karar birimi tarafından üretilen r-inci çıktı

x_{ik} : k-inci karar birimi tarafından kullanılan i-inci girdi

y_{rj} : diğer (j-inci) KVB tarafından üretilen r-inci çıktı

x_{ij} : diğer (j-inci) KVB tarafından kullanılan i-inci girdi

m: girdi sayısı

s: çıktı sayısı

n: KVB sayısı

Girdi yönelimli CCR primal ve girdi yönelimli CCR dual modelleri incelenirse; primal modele ek olarak dual modele λ ve q değişkenleri eklenmiştir. Dual modeldeki q_k değişkeni primal modeldeki h_k değişkenine eşittir. Primal ve dual modellerin çözümlenmesi sonucunda her iki modelin de sonucu aynı olacağından q_k , k'nın etkinliğini vermektedir (Doğan, 2010: 53-54).

1.1.2. BCC Modeli

VZA'nın günümüzde bu kadar etkin ve yaygın kullanımını sağlayan modellerden bir diğeri, Banker, Charnes ve Cooper'ın 1984 yılındaki çalışmasında tanımladıkları yazarların kendi isimlerinin baş harflerinden oluşan BCC modeli olmuştur. Banker, Charnes ve Cooper, bu çalışmasında Charnes, Cooper ve Rhodes'in ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayalı CCR modelinden esinlenerek BCC modeli ile KVB'lerin etkinliklerini ölçmek için ölçeğe göre artan, sabit veya azalan getiri varsayımını geliştirmişlerdir. CCR modelinin ölçeğe göre sabit getiriye sahip varsayımına göre BCC modelinin ölçeğe göre değişen getiriye sahip varsayımı gerçek hayat için daha uygundur. BCC modelleri girdi ve çıktı yönelimli olabilmektedir (Banker vd., 1984: 1078; Özden, 2008: 173). Aşağıda girdi yönelimli BCC primal ve girdi yönelimli BCC dual modelleri verilmektedir (Banker vd., 1984: 1085; Uzgören ve Şahin, 2013: 100-101).

Girdi Yönelimli BCC Primal Model:

Amaç Fonksiyonu:

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rk} - u_0 \quad (11)$$

Kısıtlayıcılar:

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ij} \leq 0, j = 1, 2, \dots, n \quad (12)$$

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ik} = 1 \quad (13)$$

$$u_{rk} \geq 0, r = 1, 2, \dots, s \quad (14)$$

$$v_{ik} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m \quad (15)$$

Girdi Yönelimli BCC Dual Model:

Amaç Fonksiyonu:

$$\min q_k \quad (16)$$

Kısıtlayıcılar:

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} y_{rj} \geq y_{rk}, r = 1, 2, \dots, s \quad (17)$$

$$q_k x_{ik} - \sum_{j=1}^n \lambda_{kj} x_{ij} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m \quad (18)$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} = 1 \quad (19)$$

$$\lambda_{kj} \geq 0, j = 1, 2, \dots, n \quad (20)$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty \quad (21)$$

Girdi yönelimli CCR primal ve girdi yönelimli BCC primal modelleri karşılaştırıldığında; CCR primal modeline ek olarak BCC primal modelinde u_0 değişkeni kullanılmaktadır. Girdi yönelimli BCC modelinde, KVB'lerin etkinliklerini ölçmek için modelde kullanılan u_0 değişkeninin negatif, sıfır veya pozitif olma durumlarına göre sırasıyla ölçeğe göre artan, sabit veya azalan getiri durumları incelenmektedir. u_0 değişkeni; $u_0 < 0$ olduğu durumda ölçeğe göre artan getiri, $u_0 = 0$ olduğu durumda ölçeğe göre sabit getiri, $u_0 > 0$ olduğu durumda ise ölçeğe göre azalan getiri olmak üzere üç farklı değer alabilmektedir (Doğan, 2010: 54).

2. Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Analizi

Çalışmada ilk olarak tüm KVB'ler için girdi yönelimli CCR-VZA modelleri oluşturularak LINDO paket programında çözdürülmüştür. Girdi yönelimli CCR-VZA modellerinden elde edilen sonuçlara göre etkin olmayan KVB'ler için dual CCR-VZA modelleri oluşturularak modeller LINDO paket programında çözdürülmüş, referans setleri oluşturulmuş ve referans setlerindeki verilere göre etkin olmayan KVB'ler için yeni girdi değerlerinin değişim oranları oluşturulmuştur. Daha sonra ölçeğe göre azalan, artan veya sabit getiri değerlerinden hangisinin gerçekleştiğini görmek için girdi yönelimli BCC-VZA modelleri oluşturularak modeller LINDO paket programında çözdürülmüştür. LINDO paket programından elde edilen tüm sonuçlar için değerlendirilme yapılmıştır.

2.1. Çalışmanın Kapsamı ve Veriler

Çalışma kapsamında; Türkiye'deki Covid-19 hastalığının 2020 yılının Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim ayları KVB'ler olarak belirlenmiştir. Yedi adet KVB için; birinci durumda hasta sayısı ve test sayısı olmak üzere iki

adet girdi ve iyileşen sayısı olmak üzere bir adet çıktı, ikinci durumda hasta sayısı ve test sayısı olmak üzere iki adet girdi ve vefat sayısı olmak üzere bir adet çıktı olarak belirlenmiştir. İki ayrı durum olarak incelenmesinin sebebi VZA'da karar verme birimi sayısı, en az girdi sayısı ve çıktı sayısının toplamının iki katı kadar olması gerektiğindedir. KVB'lerin birinci durumdaki veri seti tablo 1'de ve ikinci durumdaki veri seti tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 1. İyileşen Sayısına Göre Oluşturulan Veri Seti

Birim Kodu	Ay Bazında Veriler	GİRDİLER		ÇIKTI
		Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)	İyileşen Sayısı (y1)
A1	Nisan 2020	106673	941214	44222
A2	Mayıs 2020	43738	1005577	34823
A3	Haziran 2020	35964	1342456	30391
A4	Temmuz 2020	30967	1419173	41424
A5	Ağustos 2020	39260	2337669	45138
A6	Eylül 2020	48530	3241769	79087
A7	Ekim 2020	56704	3621553	48643

Tablo 2. Vefat Sayısına Göre Oluşturulan Veri Seti

Birim Kodu	Ay Bazında Veriler	GİRDİLER		ÇIKTI
		Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)	Vefat Sayısı (y1)
A1	Nisan 2020	106673	941214	2960
A2	Mayıs 2020	43738	1005577	1366
A3	Haziran 2020	35964	1342456	591
A4	Temmuz 2020	30967	1419173	560
A5	Ağustos 2020	39260	2337669	679
A6	Eylül 2020	48530	3241769	1825
A7	Ekim 2020	56704	3621553	2057

- * Her iki tablodaki verilere Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Covid-19 bilgilendirme sayfasından ulaşılmıştır.
- * Çalışmanın kısıtları:
 - Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının 11 Mart 2020'de ve ilk Covid-19 nedeniyle vefatın 27 Mart 2020 tarihinde görülmesi nedeniyle 2020 Mart ayı analize dâhil edilememiştir.
 - Çalışmanın yapılmış olduğu 2020 Kasım ayına ait veriler tamamlanmadığından analize dâhil edilememiştir.

3. Bulgular

Tablo 1 ve tablo 2'deki 2020 yılının yedi ayına ait veriler kullanılarak iyileşen ve vefat sayısına göre girdi yönelimli CCR-VZA modelleri oluşturulmuş ve LINDO paket programında çözümlenmiştir. Daha sonra iyileşen ve vefat sayısına göre oluşturulan girdi yönelimli CCR-VZA modellerinde etkin olmayan KVB'leri etkin hale getirebilmek için dual CCR-VZA modelleri oluşturulmuş ve LINDO paket programında çözümlenmiştir. Dual CCR-VZA modellerinin çözümü sonucunda önce her KVB için etkinlik ve referans değerleri bulunmuş, sonra dual CCR-VZA modellerinin çözümündeki etkin olmayan KVB'lerin referans değerlerine göre etkin olmayan KVB'ler için yeni girdi oranları ve değerleri bulunmuştur. En son olarak azalan, sabit ve artan getiri değerlerini tespit etmek için girdi yönelimli BCC-VZA modelleri oluşturulmuş ve LINDO paket programında çözümlenmiştir.

3.1. CCR- VZA Modeli Çözümü

Tablo 1'deki 2020 yılının yedi ayına ait veriler kullanılarak iyileşen sayısına göre her bir KVB için CCR-VZA modelleri oluşturulmuş ve modeller LINDO paket programında çözümlenmiştir. Aşağıda tablo 3'de çözümlenme sonucunda elde edilen sonuçlar ve etkinlik değerleri verilmiştir.

Tablo 3. İyileşen Sayısına Göre Oluşturulan CCR-VZA Ayrıntılı Sonuç Tablosu

Birim Kodu	Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)	İyileşen Sayısı (y1)	Etkinlik Değeri
A1	0,000000	0,000001	0,000023	1
A2	0,000005	0,000001	0,000029	1
A3	0,000006	0,000001	0,000024	0,743
A4	0,000006	0,000001	0,000024	1
A5	0,000012	0,000000	0,000017	0,752
A6	0,000009	0,000000	0,000013	1
A7	0,000008	0,000000	0,000011	0,539

Tablo 3'deki etkinlik değerlerinden görülmektedir ki; A1 KVB olan Nisan, A2 KVB olan Mayıs, A4 KVB olan Temmuz ve A6 KVB olan Eylül ayları tam etkin, A3 KVB olan Haziran, A5 KVB olan Ağustos ve A7 KVB olan Ekim ayları tam etkin değildir. Ayrıca etkin olmayan Haziran, Ağustos ve Ekim aylarından Haziran ve Ağustos ayları düşük etkinlik değerlerine sahip olmalarına rağmen, Haziran ve Ağustos ayları Ekim ayına göre daha yüksek etkinlik değerine sahiptirler.

Tablo 2'deki 2020 yılının yedi ayına ait veriler kullanılarak vefat sayısına göre her bir KVB için CCR-VZA modelleri oluşturulmuş ve modeller LINDO paket programında çözümlenmiştir. Aşağıdaki tablo 4'de çözümlenme sonucunda elde edilen sonuçlar ve etkinlik değerleri verilmiştir.

Tablo 4. Vefat Sayısına Göre Oluşturulan CCR-VZA Ayrıntılı Sonuç Tablosu

Birim Kodu	Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)	Vefat Sayısı (y1)	Etkinlik Değeri
A1	0,000000	0,000001	0,000338	1
A2	0,000019	0,000000	0,000732	1
A3	0,000023	0,000000	0,000835	0,493
A4	0,000026	0,000000	0,000935	0,523
A5	0,000019	0,000000	0,000697	0,473
A6	0,000015	0,000000	0,000548	1
A7	0,000013	0,000000	0,000474	0,975

Tablo 4'deki etkinlik değerlerinden görülmektedir ki; A1 KVB olan Nisan, A2 KVB olan Mayıs ve A6 KVB olan Eylül ayları tam etkin, A3 KVB olan Haziran, A4 KVB olan Temmuz, A5 KVB olan Ağustos ve A7 KVB olan Ekim ayları tam etkin değildir. Ayrıca etkin olmayan Haziran, Temmuz, Ağustos ve Ekim aylarından Haziran, Temmuz ve Ağustos ayları düşük etkinlik değerlerine sahipken Ekim ayı çok yüksek bir etkinlik değerine sahiptir. Etkin olmayan A3, A4, A5 ve A7 KVB'leri etkin hale getirebilmek için dual modelde referans setleri ve gölge değerleri belirlenebilir.

3.2. Dual CCR-VZA Modeli Çözümü

İyileşen sayısına göre oluşturulan CCR-VZA modellerinde etkin olmayan A3, A5 ve A7 KVB'leri etkin hale getirebilmek için dual CCR-VZA modelleri oluşturulmuş ve modeller LINDO paket programında çözümlenmiştir. Aşağıdaki tablo 5'de çözümlenme sonucunda elde edilen etkinlik değerleri ve referans setleri verilmiştir.

Tablo 5. İyileşen Sayısına Göre Oluşturulan Dual CCR-VZA Etkinlik Değerleri ve Referans Setleri Tablosu

Birim Kodu	Etkinlik Değeri	Referans Seti	Karar Değişkeni
A1	1	K1	-
A2	1	K2	-
A3	0,743	K2, K4	0,227652-0,542282
A4	1	K4	-
A5	0,752	K4, K6	0,329933-0,397927
A6	1	K6	-
A7	0,539	K4, K6	0,138208-0,542667

Dual CCR-VZA modelleri çözümlenerek referans setleri tespit edildikten sonra etkin olmayan KVB'lerin girdilerinde atılı kullanım olup olmadığını belirlemek için referans setindeki karar değişkenleri kullanılarak yapılacak hesaplamaların ardından yeni girdi değerlerinin değişim oranları tablosu oluşturulmuş ve bu durum aşağıdaki tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. İyileşen Sayısına Göre Oluşturulan Etkin Olmayan Karar Birimleri İçin Yeni Girdi Değişim Oranları Tablosu

Birim Kodu	2020 Ay İsmi	Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)
A3	Haziran	0,26	0,26
A5	Ağustos	0,25	0,25
A7	Ekim	0,46	0,46

Tablo 6'da belirtilen pozitif değerli yüzdelik değişim, atıl kapasitenin mevcut olduğu daha düşük bir seviyede olsa bile aynı performansın sağlanacağı anlamına gelmektedir. Tablo 6'da A3 KVB olan Haziran ayında x1 ve x2 girdilerinde % 26, A5 KVB olan Ağustos ayında x1 ve x2 girdilerinde % 25 ve A7 KVB olan Ekim ayında x1 ve x2 girdilerinde % 46 atıl kullanım olduğu görülmektedir. A3, A5 ve A7 KVB'leri için x1 ve x2 girdilerinde belirtilen oranlarda azaltılmaya gidildiğinde karar birimleri etkin hale gelecektir. Etkin olmayan KVB'lerde azaltılmaya gidildiğinde her KVB için yeni girdi değerleri tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. İyileşen Sayısına Göre Oluşturulan Etkin Olmayan Karar Birimleri İçin Yeni Girdi Değerleri

Birim Kodu	2020 Ay İsmi	Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)
A3	Haziran	26749	998513
A5	Ağustos	29528	1758219
A7	Ekim	30615	1955342

Vefat sayısına göre oluşturulan CCR-VZA modellerinde etkin olmayan A3, A4, A5 ve A7 KVB'leri etkin hale getirebilmek için dual CCR-VZA modelleri oluşturulmuş ve modeller LINDO paket programında çözümlenmiştir. Aşağıdaki tablo 8'de çözümlenme sonucunda elde edilen etkinlik değerleri ve referans setleri verilmiştir.

Tablo 8. Vefat Sayısına Göre Oluşturulan Dual CCR-VZA Etkinlik Değerleri ve Referans Setleri Tablosu

Birim Kodu	Etkinlik Değeri	Referans Seti	Karar Değişkeni
A1	1	K1	-
A2	1	K2	-
A3	0,493	K2, K6	0,272836-0,119620
A4	0,523	K2, K6	0,177371-0,174088
A5	0,473	K2, K6	0,070350-0,319398
A6	1	K6	-
A7	0,975	K2, K6	0,084650-1,063764

Dual CCR-VZA modelleri çözümlenerek referans setleri tespit edildikten sonra etkin olmayan KVB'lerin girdilerinde atıl kullanım olup olmadığını belirlemek için referans setindeki karar değişkenleri kullanılarak yapılacak hesaplamaların ardından yeni girdi değerlerinin değişim oranları tablosu oluşturulmuş ve bu durum aşağıdaki tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Vefat Sayısına Göre Oluşturulan Etkin Olmayan Karar Birimleri İçin Yeni Girdi Değişim Oranları Tablosu

Birim Kodu	2020 Ay İsmi	Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)
A3	Haziran	0,51	0,51
A4	Temmuz	0,48	0,48
A5	Ağustos	0,53	0,53
A7	Ekim	0,02	0,02

Tablo 9'da belirtilen pozitif değerli yüzdelik değişim, atıl kapasitenin mevcut olduğu daha düşük bir seviyede olsa bile aynı performansın sağlanacağı anlamına gelmektedir. Tablo 9'da A3 KVB olan Haziran ayında x1 ve x2 girdilerinde % 51, A4 KVB olan Temmuz ayında x1 ve x2 girdilerinde % 48, A5 KVB olan Ağustos ayında x1 ve x2 girdilerinde % 53 ve A7 KVB olan Ekim ayında x1 ve x2 girdilerinde % 2 atıl kullanım olduğu görülmektedir. A3, A4, A5 ve A7 KVB'leri için x1 ve x2 girdilerinde belirtilen oranlarda azaltılmaya gidildiğinde karar birimleri etkin hale gelecektir. Etkin olmayan KVB'lerde azaltılmaya gidildiğinde her KVB için yeni girdi değerleri tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Vefat Sayısına Göre Oluşturulan Etkin Olmayan Karar Birimleri İçin Yeni Girdi Değerleri

Birim Kodu	2020 Ay İsmi	Hasta Sayısı (x1)	Test Sayısı (x2)
A3	Haziran	17738	662138
A4	Temmuz	16206	742713
A5	Ağustos	18577	1106156
A7	Ekim	55326	3533599

3.3. BCC-VZA Modeli Çözümü

CCR-VZA modelinde karar birimlerinin sabit getirili ölçeğe tabi oldukları düşüncesi ile hareket edilmektedir. BCC-VZA modelinde ise etkinlik sınırları daha esnek olduğundan azalan ve artan getirili ölçek durumları hesaba katıldığından değerler farklı çıkabilmektedir.

Tablo 1'deki 2020 yılının yedi ayına ait veriler kullanılarak iyileşen sayısına göre her bir KVB için BCC-VZA modelleri oluşturulmuş ve modeller LINDO paket programında çözümlenmiştir. Aşağıdaki tablo 11'de çözümlenme sonucunda elde edilen u_0 ve etkinlik değerleri verilmiştir.

Tablo 11. İyileşen Sayısına Göre Oluşturulan BCC-VZA Etkinlik Sonuçları Tablosu

Birim Kodları	Etkinlik Değeri	u_0
A1	1	0
A2	1	0
A3	0,743	0
A4	1	0
A5	0,752	0
A6	1	0
A7	0,539	0

Tablo 3 CCR-VZA ve tablo 11 BCC-VZA sonuç tablolarındaki etkinlik değerleri karşılaştırıldığında etkinlik değerlerinin aynı çıktığı görülmektedir. Tablo 11'deki her bir KVB için $u_0=0$ çıktığından ölçeğe göre sabit getiriden söz etmek mümkündür. Bu durum tüm KVB'lerde girdilerde meydana gelecek değişimin çıktılarını da aynı oranda etkileyeceğini göstermektedir.

Tablo 2'deki 2020 yılının yedi ayına ait veriler kullanılarak vefat sayısına göre her bir KVB için BCC-VZA modelleri oluşturulmuş ve modeller LINDO paket programında çözümlenmiştir. Aşağıdaki tablo 12'de çözümlenme sonucunda elde edilen u_0 ve etkinlik değerleri verilmiştir.

Tablo 12. Vefat Sayısına Göre Oluşturulan BCC-VZA Etkinlik Sonuçları Tablosu

Birim Kodları	Etkinlik Değeri	u_0
A1	1	0
A2	1	0
A3	0,493	0
A4	0,523	0
A5	0,473	0
A6	1	0
A7	0,975	0

Tablo 4 CCR-VZA ve tablo 12 BCC-VZA sonuç tablolarındaki etkinlik değerleri karşılaştırıldığında etkinlik değerlerinin aynı çıktığı görülmektedir. Tablo 12'deki her bir KVB için $u_0=0$ çıktığından ölçeğe göre sabit getiriden söz etmek mümkündür. Bu durum tüm KVB'lerde girdilerde meydana gelecek değişimin çıktılarını da aynı oranda etkileyeceğini göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'deki Covid-19 pandemisinin 2020 yılının Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarının; birinci VZA'da, girdiler hasta sayısı ve test sayısı, çıktı iyileşen sayısı, ikinci VZA'da girdiler hasta sayısı ve test sayısı, çıktı vefat sayısı olarak belirlenerek yedi ayın birbirlerine kıyasla etkinliklerinin ölçüldüğü her iki VZA'nın sonuçları aşağıda verilmektedir.

Girdi yönelimli CCR-VZA modellerinin uygulanması sonucunda; iyileşen sayısına göre oluşturulan CCR-VZA sonuçlarına göre Nisan, Mayıs, Temmuz ve Eylül ayları tam etkin çıkarken Haziran, Ağustos ve Ekim ayları tam etkin çıkmamış, vefat sayısına göre oluşturulan CCR-VZA sonuçlarına göre Nisan, Mayıs ve Eylül ayları tam etkin çıkarken Haziran, Temmuz, Ağustos ve Ekim ayları tam etkin çıkmamıştır.

İyileşen ve vefat durumlarının her ikisinde tam etkin olmayan ayları etkin hale getirebilmek için ayrı ayrı dual CCR-VZA modelleri oluşturularak etkinlik değerleri ve referans setleri belirlenmiştir. Referans setleri kullanılarak yapılan hesaplamalar sonucunda iyileşen sayısına göre oluşturulan etkin olmayan ayların girdi miktarlarında tablo 6'da ve vefat sayısına göre oluşturulan etkin olmayan ayların girdi miktarlarında tablo 9'da verildiği gibi azaltma yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Belirtilen oranlarda azaltma yapılırsa eldeki kaynaklar en etkin şekilde kullanılarak etkin olmayan aylar tam etkin hale gelecek yani etkinlik değerleri "1" olacaktır. Bu nedenle iyileşen sayısına göre oluşturulan etkin olmayan ayların girdi miktarlarında tablo 6'da verildiği gibi azaltma yapıldığında iyileşen sayısına göre oluşturulan etkin olmayan ayların yeni girdi değerleri tablo 7'de, vefat sayısına göre oluşturulan etkin olmayan ayların girdi miktarlarında tablo 9'da verildiği gibi azaltma yapıldığında vefat sayısına göre oluşturulan etkin olmayan ayların yeni girdi değerleri tablo 10'da elde edilmiştir.

Azalan, sabit ve artan getiri durumlarını incelemek için iyileşen ve vefat durumlarının her ikisi için de ayrı ayrı tüm ayların BCC-VZA modelleri oluşturulmuştur. BCC-VZA modellerinin çözümü sonucunda u_0 değerleri ve tüm aylar için etkinlik değerleri bulunmuştur. İyileşen ve vefat durumlarının her ikisi için de BCC-VZA modellerinde bulunan ayların etkinlik değerleri ile CCR-VZA modellerindeki ayların etkinlik değerlerinin aynı olduğu görülmüştür. Ayrıca iyileşen ve vefat durumlarının BCC-VZA modellerinin çözümü sonucunda her iki durum için de $u_0=0$ çıkmıştır. Tüm aylar için u_0 'ın "0" bulunması ölçüğe göre sabit getiri durumu söz konusu olduğunu göstermektedir. Daha açık bir ifade ile $u_0=0$ olması tüm aylarda girdilerde meydana gelecek değişim çıktılarını da aynı oranda etkileyecektir.

Tüm bu sonuçlardan hareketle modeller sonucunda görülmektedir ki, iyileşen sayısına göre oluşturulan model sonuçlarına göre Nisan, Mayıs, Temmuz ve Eylül ayları tam etkin çıkarken Haziran, Ağustos ve Ekim ayları tam etkin çıkmamış, vefat sayısına göre oluşturulan model sonuçlarına göre Nisan, Mayıs ve Eylül ayları tam etkin çıkarken Haziran, Temmuz, Ağustos ve Ekim ayları tam etkin çıkmamıştır. Dolayısıyla iyileşen ve vefat durumlarının, her ikisinin de girdi değerleri olan hasta sayısı ve test sayısı bakımından pandemi süreci değerlendirildiğinde, etkin çıkmayan aylarda halkın bulaş riskinin yüksek olduğu alanlarda maske, sosyal mesafe ve hijyen kurallarına dikkat etmemesi, aynı zamanda hasta kişilerin hastalığını gizleyerek günlük yaşamlarına devam etmeleri sonucunda hasta sayısının ve buna paralel olarak test yapılacak kişi sayısının arttığı görülmektedir. Bu durum sağlık personeli ve tıbbi kaynağı negatif yönde etkilemektedir. Türkiye her ne kadar sağlık personeli ve tıbbi kaynak açısından etkin ve yeterli bir ülke olsa da hastalığın ilerleyen aylarında sağlık personelinin ve tıbbi desteğin yetemeyeceği öngörülebilir. Ayrıca iyileşen sayısının etkin olduğu dört ay ve vefat sayısının etkin olduğu üç ay dikkate alındığında; Türkiye'nin hastalığın görüldüğü ilk andan itibaren diğer ülkelere kıyasla hastalıkla mücadelede hızlı ve doğru uygulamalar ile hastalığı kontrol altına almaya çalıştığı ve etkin olduğu, ancak aylar itibarıyla dalgalı bir seyir gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Banker, R. D., Charnes, A. & Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30 (9), 1078-1092.
- Baysal, M. E., Alçılar, B., Çerçioğlu, H. ve Toklu, B. (2005). Türkiye'deki devlet üniversitelerinin 2004 yılı performanslarının, veri zarflama analizi yöntemiyle belirlenip buna göre 2005 yılı bütçe tahsislerinin yapılması. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 67-73.
- Charnes, A., Cooper, W. W. & Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, 2, 429-444.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. & Zhu, J. (2004). *Data envelopment analysis: history, models and interpretations*. Data Envelopment Analysis, Chapter 1, Editors: W. W. Cooper, L. M. Seiford and J. Zhu, Boston: Kluwer Academic Publisher, 1-39.
- Doğan, Z. (2010). *1992 yılında kurulan devlet üniversitelerinin etkinliğinin veri zarflama analizi ile araştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Dünya Sağlık Örgütü, *What is a pandemic?*.

https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/ Erişim Tarihi: 17.11.2020.

- Dünya Sağlık Örgütü, WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, <https://covid19.who.int/> Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Farrell, M. J. (1957). The measurement of productive efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society*, 120 (3), 253-290.
- Kıyıldı, R. K. ve Karaşahin, M. (2006). Türkiye'deki hava alanlarının veri zarflama analizi ile altyapı performansının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10 (3), 391-397.
- Kutlar, A. ve Kartal, M. (2004). Cumhuriyet Üniversitesinin verimlilik analizi: fakülteler düzeyinde veri zarflama yöntemiyle bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 49-79.
- Mut, S., Kutlu, G. ve Turgut, M. (2019). Türkiye'de sağlık alanında veri zarflama analizi yöntemi kullanılarak yapılan makalelerin incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 207-244.
- Özden, Ü. H. (2008). Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin etkinliğinin ölçülmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 167-185.
- Selamzade, F. ve Özdemir, Y. (2020). COVID-19'a karşı OECD ülkelerinin etkinliğinin VZA ile değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 977-991. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43718>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. Covid-19 nedir?. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> Erişim Tarihi: 17.11.2020.
- Turan, A. ve Çelikyay, H. H. (2020). Türkiye'de KOVİD-19 ile mücadele: politikalar ve aktörler, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1-25.
- Uzgören, E. ve Şahin, G. (2013). Dumlupınar Üniversitesi Meslek Yüksekokulları'nın performanslarının veri zarflama analizi yöntemiyle ölçümü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (18), 91-110.

Extended Abstract

Aim and Scope

The study turned pandemics and emerging in China in December 2019, the fight against the epidemic Covidien-19 Republic of Turkey Ministry of Health aimed to investigate the activity level. As data for the purpose of study, in the Republic of Turkey Ministry of Health official website Covidien-19 was obtained from the Information Sheet. Turkey Covidien-19 in the first case because it is seen in March and the first death "March 2020" months are not included in the study. Similarly, since the study was carried out in November, November 2020 was not included in the analysis, since November was not completed. These two situations constitute the limitations of the study.

Methods

In the study, Data Envelopment Analysis (DEA) method was used to measure the relative efficiency of decision-making units. The model of the study was created as an input-oriented model and an efficiency analysis was carried out. By creating two separate models in the study; In the models, the number of patients and tests were used as input, and the number of people who recovered in the first model as output, and the number of deaths in the second model. The results were evaluated by dissolving the data in LINDO package program.

Findings

Input Oriented CCR DEA Efficiency Measurement Models

In Model 1, positive percentage change results were achieved. A3 DMD (decision-making unit) was 26% in the inputs x1 (number of patients) and x2 (number of tests) in June, 25% in August with A5 CVD, 46% in October with A7 CVD. It has been found to be of use. Decision units will become effective when reducing the rates specified in their inputs for A3, A5 and A7 DMUs.

In Model Two, positive percentage change results were achieved. It was observed that there was .02% idle use in October, which was A7 CVB. Decision units will become effective when reducing the rates specified in their inputs for A3, A4, A5 and A7 DMUs.

Returns to Scale in Input Oriented BCC DEA Models

In the first model, since $U_0 = 0$ for all DMUs, it is possible to talk about a fixed return for all DMUs according to scale. This situation shows that the change in inputs in all DMUs will affect their outputs at the same rate.

In the second model, since $U_0 = 0$ for all DMUs, it is possible to talk about a fixed return for all DMUs by scale. This situation shows that the change in inputs in all DMUs will affect their outputs at the same rate.

Conclusion

As a result of the created models, it is seen that; according to the results of the model created according to the number of healing, April, May, July and September are fully effective, while June, August and October are not fully effective. According to the results of the model based on the number of deaths, April, May and September are fully effective, while June, July, August and October are not fully effective. Therefore, when the pandemic process is evaluated in terms of the number of patients and the number of tests, both of which are input values; failure to pay attention to masks, social distance and hygiene rules in areas where the risk of contamination is high during the ineffective months, at the same time, it is observed that the number of patients and the number of people to be tested increased as a result of the sick people continuing their daily lives by hiding their illness. This situation negatively affects healthcare personnel and medical resources. Turkey predictable although medical staff and medical resources can not be effective and adequate in terms of a country in the coming months although the disease is sufficient health personnel and medical support. In addition, considering the four months in which the number of recovered is effective and the three months in which the number of deaths is effective; Turkey's illness is seen from the first moment of diseases quickly and accurately practices in combating the disease compared to other countries that are trying to take control and to be effective, however, it was concluded that it showed a fluctuating course by months.

A Stakeholder Approach to the Educational Process: Parental Involvement¹

Eğitim Sürecine Paydaş Yaklaşımı: Ebeveyn Katılımı

Semih Çayak², İsmail Karsantık³

Öz

Eğitim faaliyetlerini ve kalitesini etkileyen farklı paydaşlar bulunmaktadır. Bu paydaşlardan birisi de ebeveynlerdir. Eğitsel niteliğin artırılmasında ebeveynlerin sürece aktif katılımının önemli olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmanın amacı, eğitim sürecinde veli ilgisi kavramına yönelik olarak öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesidir. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseninde tasarlanmış olan bu araştırmanın verileri araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Kırklareli ilindeki liselerde görev yapmakta olan ve amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen 26 öğretmen oluşturmaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan kodlar belirli alt temalar altında gruplandırılmıştır. Araştırma bulgularına göre veli ilgisinin öğrencinin akademik ve sosyal gelişimine katkıda bulunduğu, velilerin okul ve öğretmen ile iletişim ve işbirliği kurarak çocuklarının eğitim süreçlerinde aktif rol üstlendiği belirtilmiştir. Araştırma sonucunda, velilerin çocuklarının eğitim süreçlerine ilgi göstermeleri için birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler, ebeveynlerin ilgilerinin düzeyini ayarlayabilmeleri, işbirliğini sürdürmeleri, öğrencilerin kişilik gelişimine önem vermeleri ve derslerine yardımcı olmaları şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn ilgisi, eğitim süreci, ebeveyn katılımı.

Abstract

Stakeholders can influence educational activities and quality. One of these stakeholders is parents. Active participation of the parents considered important in increasing educational quality. Therefore, the aim of the current study is to determine the views of teachers regarding the concept of parental interest. The data of the qualitative study conducted in phenomenology design were obtained from the interviews with teachers by using the semi-structured interview form. The study group consisted of 26 teachers working in high schools in 2020-2021 academic year. The data were analyzed through content analysis. The codes created through the interviews were grouped under certain themes. According to the results, most of the teachers generally stated that parental interest provides some benefits to the academic and social development of the student, and that parents should make positive contributions to the educational process of their children, especially regarding communication and cooperation with the school and the teacher. Teachers developed some suggestions for parents to show more interest in their children's educational processes. In line with these suggestions, parents are expected to be able to adjust the level of their interests towards children, sustain their collaboration, place emphasis on students' personality development and help on their assignment.

Keywords: Parental interest, educational process, parent involvement.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: I29

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 27 / 12 / 2020

¹ The previous version of the study was presented at International Scientific Researches Congress held in December 03-05, 2020.

² Dr., MEB, semihcayak@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4360-4288>

³ Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ismailkarsantik@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0279-7397>

Introduction

Education is a multidimensional process at the center of which are teachers, students and parents (Janmaat, McCowan, & Rao, 2016). In order to ensure the effective sustainability of this process and provide the students with quality education, families as well as teachers have great responsibilities (Trianah & Pranitasari, 2019). Numerous studies around the world show that students are the main beneficiaries when schools and families work together (Jeynes, 2017; Miedel & Reynolds, 1999; Wang & Cai, 2017). In this respect, for students to get maximum benefit from the education system, learning should not only be left to the student-teacher relationship but should be expanded to include active parental involvement among other education stakeholders (Mahuro & Hungi, 2016).

It is increasingly recognized in the fields of education and psychology that families, which are seen as a basic unit that handles the care and development of children from infancy onward, have a significant impact on their children's learning and developmental processes (Day & Dotterer, 2018; Fan & Williams, 2010; Mahuro & Hungi, 2016). Therefore, attitudes and behaviors that families will exhibit in both in-school and out-of-school educational activities affect their children's learning profoundly (Al-Mahrooqi, Denman, & Al-Maamari, 2016; Oswald, Zaidi, Cheatham, & Brody, 2018).

The basic behaviors and initial education of the child's personality structure begin in the family and continue at school (Bridge, 2001). All the learning accomplished in the family is a decisive factor in the development of the child's qualifications in the process of education provided at school. However, the support the family gives to the academic life of the child after starting school has a great significance regarding many factors, especially the student's academic success (İlğan, Erdem, Yapar, Aydın, & Aydemir, 2012). This is only possible if the parents show an interest in the education of their child.

1. Theoretical Framework

Many educators state that parental interest is an important factor in the learning and development of children and it is seen that there are many studies conducted on parental interest (Campbell, Povey, Hancock, Mitrou, & Haynes, 2017; Epstein, 2001; Fernández-Alonso, Álvarez-Díaz, Woitschach, Suárez-Álvarez, & Cuesta, 2017; Gonzalez, Doan Holbein, & Quilter, 2002; Olatoye & Ogunkola, 2008; Pavalache-Ilie & Țîrdia, 2015; Reparaz & Sotés-Elizalde, 2019). Sucuoğlu, Özkal, Demirtaş and Güzeller (2015) define parental interest as different behaviors and activities involving the aims, desires, expectations, attitudes and beliefs of families regarding the education of the child at home or at school. Epstein (2001), on the other hand, defines parental interest as families and communities that play an active role in creating a meticulous educational environment and stated that parents who care about their children's education are those who consistently demonstrate good parenting skills, communicate with school staff, voluntarily and lovingly spend time at the school, help their kids continue learning at home, play an active role in making decisions related to the school and consistently collaborate with the school community. Similarly, Pavalache-Ilie and Țîrdia (2015) list the interested parent behaviors as the main educational actions undertaken by parents since the beginning of the educational life of their children as follows; communicating with children, helping children with homework, discussing school activities and the educational process, starting and maintaining communication with the educational institution, controlling the psychological and social environment of the children in order to ensure academic success in line with the expectations of the parents, developing attitude towards the learning process, offering incentives, managing the free time, setting up extra classes (in or out of the school), voluntarily participating in events organized by the school, sharing own professional experiences as a guest in class, being in decision making positions at school, being registered at parents associations/organizations.

Parental interest has a significant impact on the educational process of children (Hill & Taylor, 2004), but it has often been neglected (Rosenberg, 1963). Parental interest in the education of the children is a determinant of children's academic achievement (Epstein, 2001; Olatoye & Ogunkola, 2008), their adaptation to the school environment, high attendance rates (Al-Mahrooqi, Denman, & Al-Maamari, 2016; Day & Dotterer, 2018; Pavalache-Ilie & Țîrdia, 2015;) and positive behaviors (Garcia & Thornton, 2014), because the students whose parents are interested, as Gonzalez, Doan Holbein and Quilter (2002) stated, are responsible for their own education, they tend to excel, persist in spite of difficulties and show their satisfaction towards school tasks.

In a modern family, both parents work outside the home, so in today's fast-paced society, families find it more difficult to stay in touch with the education of their children (Epstein, 2001). Babaoğlu, Çelik and Nalbant (2018), as a result of their research conducted to determine the expectations of teachers from the ideal parents, found that parents showing interest and taking care of their children come first on teachers' list. However, failure in education increases due to lack of parental interest in schooling (Douglas, 1964). Gonzalez-DeHass and Willems (2003) list the barriers in front of parental interest as lack of willingness or trust of some parents to be involved, lack of appreciation regarding parental interest on the part of some teachers, prejudice on the part of teachers regarding parental responsibilities, conflicts at home about school planning, conflicting views regarding the necessity of parental involvement, the uncertainty about the role of parental

participation in adolescent years and the lack of teacher preparation and administrative support. Lack of parental involvement is one of the problems, especially in public schools (Maluleke, 2014). There are many factors that prevent family participation from reaching the expected level. Socio-economic levels, socio-cultural structures and individual characteristics of families are some of those factors which should be taken into consideration by schools and teachers, and necessary arrangements should be made (Keçeli-Kaysılı, 2008).

When the studies related to parental interest were examined, limited studies were found examining the concept of parental interest from the point of view of teachers and what they think about parental interest. Therefore, there seems a need to determine the opinions of teachers on parental interest in children's educational process. Thus, in line with the data to be obtained as a result of the research, advice will be generated for parents to be considered as interested parents and for them to participate more effectively in their children's educational processes. Based on these considerations, the study was carried out to determine teachers' views about the concept of parental interest.

In line with this general objective, the answers were sought for the following questions:

- What are the teachers' views on the level of parental interest in their children's educational processes?
- What are the teachers' views on the contribution of parental interest in the educational processes to the student?
- What are the teachers' views on the behaviors of parents who are interested in their children's educational processes?
- What is the teachers' advice for parents to be more interested in their children's educational processes?

2. Method

2.1. Research Design

The current study was conducted in the qualitative phenomenology design. Phenomenology design is used to examine cases that the researcher is actually aware of but does not have deep knowledge about (Creswell, 2007). The case examined in this study is the parents' interest in their children's educational process.

2.2. Study Group

The study group consisted of 26 teachers working in official high schools in Kırklareli province in 2020-2021 academic year. The teachers who participated in the study were selected using the convenience sampling method. 19 of the participants were female and 7 were male. The seniority of the participants was between 6-23 years, and their age ranged from 27 to 48 years. Demographic information of the participants is shown in Table 1.

Table 1. The Opinions of the Teachers on the Levels of Parental Interest in Children's Educational Processes

Demographic Characteristics	Groups	f	%
Gender	Female	19	73
	Male	7	27
Age	27-34	2	7.7
	35-42	8	30.8
	42-48	16	61.5
Professional Seniority	6-10 Years	3	11.5
	11-15 Years	8	30.8
	16-23 Years	15	57.7
Education Level	Bachelor's Degree	22	84.6
	Master's Degree	4	15.4

2.3. Data Collection

Semi-structured interview technique was used in the study. In qualitative research, interview is the basic practice to understand the phenomenon in the research area (Merriam, 2009). In this respect, a semi-structured interview form was developed and used by the researchers as the data collection tool in the research. In the semi-structured interview method, the questions are prepared by the researcher in advance and it is enabled to edit and discuss the prepared questions during the interview process (Ekiz, 2003). Demographic and open-ended questions are included in the interview form prepared for this purpose. 3 academicians and 2 teachers were consulted for the preliminary evaluation of the questions.

As a result of the pilot implementation, the questions were edited wherever necessary and the interview form was finalized. There are 7 questions in the final version of the interview form.

Data were obtained through face-to-face interviews conducted directly by the researchers with 26 teachers. Prior to the interview, the teachers were provided with brief explanatory information about the study to ensure that they had correct information and gave proper answers. The duration of the interviews with the teachers was between 30 and 60 minutes, and the interviews were recorded with a voice recorder.

2.4. Data Analysis

The data were analyzed by the researchers using NVIVO 11 qualitative data analysis program. Content analysis technique was used to analyze the data. Content analysis is conducted to bring together similar data within the framework of certain concepts and to organize and interpret them in a reader-friendly way (Yıldırım & Şimşek, 2013). Similar codes generated as a result of the content analysis were categorized under the themes created by the researchers. In order to ensure the validity and reliability of the research, the strategies proposed by Lincoln and Guba (1985) that could improve the quality of qualitative research were implemented. Lincoln and Guba (1985) use "credibility" instead of "internal validity," "transferability" instead of "external validity," "consistency" instead of "internal reliability" and "confirmability" instead of "external reliability" in quantitative research. In this context, in order to ensure the credibility of the study, the interviews with the participants were held as long as possible and more interaction was made with them. In order to ensure the transferability of the study, direct quotations were made from the views of the participants. Therefore, each participant was given a code (such as P1, P2). In order to ensure consistency, during the interviews, efforts were made to ask the questions to the participants in a similar way and record everything, keep the conceptualization approach in data coding process consistent and establish relationships between data and results. In order to ensure confirmability, the semi-structured interview form, raw data, coding and notes taken during the reporting of the research were submitted for expert review. In addition, three expert opinions were taken in order to determine whether the codes obtained represented the identified themes, and as a result of the evaluations of the researchers and experts, consensus and disagreement were calculated. Generally, rates of 70% or above are considered "sufficient" and rates of over 90% are considered "good" (Miles & Huberman, 1994). As a result of this calculation, a reliability rate of 83% was obtained.

3. Results

As a result of the content analysis of the data obtained from the interviews with teachers, the opinions of the teachers regarding parental interest were examined under four themes. These themes are named as "levels of parental interest, contributions of parental interest to the student, behaviors of interested parents and advice for parents."

3.1. Levels of Parental Interest

The first theme obtained from the data is the levels of parental interest. The opinions of the teachers on the levels of parental interest in children's educational processes are shown in Table 2.

Table 2. The Opinions of the Teachers on the Levels of Parental Interest in Children's Educational Processes

Theme	Codes	f
Levels of Parental Interest	Interfering with the teacher's work	7
	Moderate level of parental interest	5
	Limited parental interest	4
	Collaboration with teachers	4
	Contribution to the education process	3
	Being conscious of care	1
	Educational excitement of the child	1
	Self-evaluation of child	1

The codes under the theme of levels of parental interest are interfering with the teacher's work, moderate level of parental interest, limited parental interest, collaboration with teachers, contribution to the education process, being conscious of care, educational excitement of the child, self-evaluation of child. As it can be understood from this theme, teachers do not like parents to intervene in their work and they think that, when parents show more or less interest than necessary in the educational process, it might have negative effects on the students. P2 stated his opinion as "Parents sometimes interfere with my practices in the classroom, and even though I don't allow for that to happen, some parents question what I do and try to manipulate me by thinking of their children." while another participant noted that: "Some families do all the work for

their children and do not give the child the chance to try something, which is not good for the child. Of course, it is good to be parents who take care of their children, but I think it's important not to take it too far." (P14)

Although parental involvement considered as important, limitations are also stated by participants. To exemplify, P18 explained that "Some parents could be involved in classroom practices. Such a situation puts a pressure on me and affect negatively what I would like to do.". Regarding parental collaboration, P9 stated that "Parental support is required for success, therefore parents' collaboration with us as teachers is one of the most important determiners of quality in educational process.". Participants agreed on parental limitations can be expanded through teacher's permission, which can be understood by the statement of P6 "Parents are undoubtedly the most important supporter of teacher. However, this support should be with in a frame. For this reason, teacher should decide on when parental support is needed."

3.2. Contributions of Parental Interest to the Student

Another theme emerging from the data is the contributions of parental interest to the student. The opinions of the teachers on the contributions of parental interest in children's educational processes to the student are shown in Table 3.

Table 3. The Opinions of the Teachers on the Contributions of Parental Interest in Children's Educational Processes to the Student

Theme	Codes	f
Contributions of Parental Interest to the Student	Positive contribution to student's academic achievement	7
	Positive contribution to the development of student's social relations	5
	Supporting students' personality development	3
	Contribute to students' adaptation to school	3
	Supporting personality development	2
	Contributing positively to adaptation to school	2
	Reducing discipline problems	1
	Developing a positive attitude towards school	1
	Positive effect on the child's self-esteem and self-efficacy	1
	Does not establish excessive authority	1

The codes under the theme of contributions of parental interest to the student are positive contribution to student's academic achievement, positive contribution to the development of student's social relations, supporting students' personality development, contribute to students' adaptation to school, supporting personality development, contributing positively to adaptation to school, reducing discipline problems, developing a positive attitude towards school, positive effect on the child's self-esteem and self-efficacy, does not establish excessive authority. As it can be understood from this theme, teachers think that parental interest positively affects students' academic achievement and the development of their social relations. P5 stated that "Parents are important role models in a child's life, so children whose parents show interest in them exhibit more positive behaviors in their relationships with friends, teachers and other people in their environment thanks to their positive personality development.". Another participant's opinions on this theme are as follows:

"The interest of the family certainly and positively affects the child's academic achievement in the first place. Children whose parents are interested in their courses and help them with their homework are more successful and they get better grades than the others." (P6)

Participants emphasize the personality development of students through parental support. P13 explained that "Parental involvement into child's educational process will contribute to overcoming difficulties by the child. Thus, child will get rid of experiencing sense of failure and develop a desirable personality." Regarding the effect of parental involvement on students' adaptation to school P15 stated that "Parental interest particularly in those times the child starts school is quiet effective in terms of child's adjustment to school."

3.3. Behaviors of Interested Parents

Another theme that emerged in the data is the behaviors of interested parents. The opinions of the teachers on the behaviors of parents who are interested in their children's educational processes are shown in Table 4.

Table 4. The Opinions of the Teachers on the Behaviors of Parents Who Are Interested in Their Children's Educational Processes

Theme	Codes	f
Behaviors of Interested Parents	Communicating and collaborating with the school and the teacher	5
	Supporting the child's development as a good individual	5
	Providing financial and moral support to the school	3
	Ensuring that the child develops a positive attitude towards education	3
	Participating in school activities	3
	Being a positive role model for the child	2
	Providing for the child's school needs	2
	Behaves respectfully and supportively	1
	Leaving responsibility	1
	Creating plans	1

The codes under the theme of interested parent behaviors are communicating and collaborating with the school and the teacher, supporting the child's development as a good individual, providing financial and moral support to the school, ensuring that the child develops a positive attitude towards education, participating in school activities, being a positive role model for the child, providing for the child's school needs, behaves respectfully and supportively, leaving responsibility. As can be understood from this theme, teachers emphasized that there are certain behaviors exhibited by parents who are considered to be interested parents. Those behaviors range from maintaining communication with the teacher and the school to make sure the children become good individuals; from providing for children's educational needs to being a positive role model for the child. P3 stated his opinion as "An interested parent helps his or her child to develop a positive attitude towards education, because it would not be right to expect success from a child who has negative feelings towards school and education.". P14 noted that "Children are reflections of their families, so one of the important behaviors I observe in parents interested in the educational process of their children is that they are good role models for their children." and P6 added that "In order to participate effectively in the classroom, children should bring the necessary materials to the class and parents should fully provide for their children's needs such as notebooks and pencils.". Another participant's opinions on this theme are as follows:

"Parents who are interested in their child's education are in constant communication with their child's teachers and therefore are aware of all that is going on and provide for any needs of the child. However, parents who are not very interested in their child's education and who have poor communication with their teachers do not have full information about their child's condition in the classroom." (P18)

3.4. Advice For Parents

The last theme that emerged from the data is advice for parents. The teachers' advice for parents to get more involved in their children's educational processes are shown in Table 5.

Table 5. The Teachers' Advice for Parents to Get More Involved in Their Children's Educational Processes

Theme	Codes	f
Advice for Parents	Adjusting the level of interest	3
	Collaborating and maintaining communication with the school and the teacher	3
	Paying attention to the personality development of the child	3
	Helping the child with his/her homework	3
	Contributing to the child's personal and social development	3
	Being role model to the child	2
	Spending effective time with the child till the first years	2
	Being aware of the demands and expectations	2
	Offering unconditional love	1
	Following educational practices	1
	Participating in children's social activities	1
	Developing the child's problem-solving skills	1
	Constantly rewarding	1

In order to qualify as an interested parent, the codes under the theme of advice for parents are adjusting the level of interest, collaborating and maintaining communication with the school and the teacher, paying attention to the personality development of the child, helping the child with his/her homework, contributing to the child's personal and social development, being role model to the child, spending effective time with the child till the first years, being aware of the demands and expectations, offering unconditional love, following educational practices, participating in children's social activities, developing the child's problem-solving skills, constantly rewarding. Therefore, for parents to be considered interested, they should exhibit the behaviors indicated in Table 4. While P1 indicated that "Some families may overwhelm their children with interest, which in fact does more harm than good to the children. In particular, overprotective families do everything for their children, and this turns the child into an antisocial and unsuccessful individual.", other participants stated that:

"Teacher, student and parent are the most basic elements of the educational process, so the parent and teacher must maintain constant communication for the student to be successful in this process. Therefore, my expectation as a teacher is that parents maintain a line of communication with us and exchange information about their children". (P11)

"Education should not only consist of the classes given in school the parents should do some supporting activities at home as well. For example, they should help their child with homework, take the child to museums, science centers, and thus bring education outside the boundaries of the classroom." (P17)

Participants also emphasized the importance of the child's personal and social development, which can be explained by P4 "Families are the first educators of their children because children spend the whole time with their families before starting school. Families take responsibility for spending those times effectively which is important in the child's psychological, social and personal development." Being a role model to children is another advice given by the participants. With this regard P16 noted that "Children are reflections of their families; thus, parents should be a role model to their children, they should pay attention to avoid the behaviors that they do not want their children to perform." Spending effective time with the child is the last advice of the participants. P8 expressed his opinions as follows:

"Today most of the parents are so busy with their work and cannot spend time to their children while others cannot utilize the time that they spend to their children effectively. However, spending quality time with parents is a right of every child. None of the parents can take away this right."

Discussion and Conclusion

The current study was carried out to examine the role of parental interest in the educational process. As a result of the content analysis, the level of parental interest was found to be significant. In this context, the teachers emphasized that more or less than necessary interest may have some negative effects. Similarly, Küçükahmet (2001) stated that issues such as misguided approach, apathy, pressure, harshness, lack of affection or excessive interest pertaining to student families, may put students off studying, induce fear and anxiety. Additionally, it was stated by the teachers that when parents try to get overly involved with teachers' classroom practices, it has a destructive effect on teachers and a negative impact on their work. As a matter of fact, the Department for Education and Skills of the UK stated that parents and teachers are the two main educators in the lives of children. Parents are the main educator and an important factor in the child's learning until the child starts school. However, those roles change when the child starts school and the teacher comes into the picture. Therefore, since there are no clear lines showing where the parents' role ends and where the teachers' begins, the parents have an important responsibility in creating the balance (Department for Education and Skills, 2003).

Another finding obtained from the study was that parental interest contributes positively to the academic achievement and social development of the students. Numerous studies have shown that parental interest positively affect the academic achievement (Argon & Kiyici, 2012; Domina, 2005; Jeynes, 2007; Nunn, 2014; Sheldon & Epstein, 2005; Thomas, De Backer, Peeters, & Lombaerts, 2019; Xu, Kushner Benson, Mudrey-Camino, & Steiner, 2010) and social development of students (Domina, 2005; Henderson & Mapp, 2002; Lau, Li, & Rao, 2011). In fact, Bridge (2001) states that parental interest plays an important role in education-related issues, socializing of the child and finding solutions to problematic situations and affects the child's learning at home.

One of the themes that emerged within the scope of the study was the behaviors of interested parents. Communicating and cooperating with the school and the teacher was one of the behaviors the teachers identify mostly with parental interest. That finding is similar to those mentioned by Epstein (2001) who suggests that some of the most prominent behaviors of parents who are interested in the education of their children are communicating with school staff, taking an active role in making decisions about the school and cooperating regularly with the school community. Another relevant parent behavior that becomes clear under this theme was the support the parents provide for the development of the child

as a good individual. Research has shown that parental interest is positively associated with children's perceived competence (Gonzalez-DeHass, Willems, & Doan-Holbein, 2005), and with the academic, emotional and social self-efficacy of adolescents (Yap & Baharudin, 2016). In addition, students with interested parents actively participate in learning and are aware of their responsibilities as individuals (Sapungan & Sapungan, 2014). Another interested parent behavior emphasized by teachers was to provide financial and moral support to the school. As Çelenk (2003) points out in the research on the factors that increase school success in relation to the learning-teaching process that school-family solidarity has a significant effect on academic success. In this respect, parents' support and contributions to the school are of great importance. Helping the child develop a positive attitude towards education was another interested parent behavior underlined by teachers. The positive attitude of children towards school and the educational process certainly play an important role in their academic success and this point has also been emphasized by Gonzalez-DeHass, Willems, & Doan-Holbein (2005) and Hixson (2006). In addition, Epstein (2001) states that parents' involvement in the education of their children may positively affect their children's attitudes and performances. Parents' participation in school activities was also among the behaviors of interested parents indicated by the teachers. In the literature, the concept of parental interest includes voluntary participation in events organized by the school (Epstein, 2004), because parents' awareness and interest in their children's school activities is important in terms of encouraging children to understand the value of school and thus promoting positive behaviors (Stelmack, 2005). Being a positive role model to the child and providing for the child's school needs were other examples regarding the behaviors of interested parents as mentioned by the teachers. The family is where the child's social life begins for the first time, so it has been emphasized in many studies (Lazarides, Harackiewicz, Canning, Pesu, & Viljaranta, 2015; Maccoby, 1992; Stephens, 2007; Wiese & Freud, 2011;) that family members have a great impact on the child as role models. In addition, as stated by Epstein (2001), parents have parenting roles such as getting the child ready for school as well as providing the child with food, clothing, shelter, health and safety needs. Similarly, Babaoğlu, Çelik and Nalbant (2018) found in their research that one of the expectations of teachers from ideal student parents was to provide for the needs of their children.

The last theme that emerged from the study is the advice from teachers for parents to be considered as interested parents in terms of the behaviors they should exhibit. The teachers advised parents to adjust their children's level of interest in the educational process, maintain cooperation and communication with the school and the teachers, pay attention to the child's personality development and to help the child with his/her homework. Indeed, many of these tips are also discussed under the theme of behaviors of interested parents. However, parents are advised to be sensitive regarding issues such as showing excessive or less than needed interest in children's educational process, lack of communication and collaboration with stakeholders such as schools and teachers, not paying attention to children's personality development and not helping with homework, since these behaviors could lead to certain problems.

As a result of the study examining parental interest, which has great importance in children's educational process, parental interest was found to contribute positively to children's academic achievement and social relations. However, it was revealed that parental interest should neither be overwhelmingly excessive nor less than necessary, and that the parents should not interfere with the teachers' work. Additionally, it has been concluded that there are certain behaviors that parents must exhibit in order to be considered to be interested. The behaviors in question are communicating and collaborating with the school and the teacher, supporting the child's academic and social development, participating in school activities, being a positive role model for the child and providing for the school's needs of the child.

As a result of the study, teachers generated some advice for parents to show interest in their children's educational processes. These pieces of advice include adjusting the level of interest the parents show, maintaining cooperation with the school and the teacher, paying attention to the child's personality development and helping the child with his/her homework.

In addition to these tips from the teachers, the following suggestions can be developed for researchers: This research has been carried out by using the qualitative research method and by conducting interviews with high school teachers. A similar research can be conducted with the participation of both parents and teachers, using a quantitative research method and covering a wide range of educational levels. Thus, different opinions of the stakeholders regarding parental interest in the educational process can be determined. On the other hand, further research can be conducted to examine the effect of different elements such as the leadership approach of the school principal and levels of parent-school communication, which might be relevant to parental interest and has significance in the educational process.

References

Al-Mahrooqi, R., Denman, C., & Al-Maamari, F. (2016). Omani parents' involvement in their children's English education. *Sage Open*, 6(1), 1-12. <https://doi.org/10.1177/2158244016629190>

- Argon, T., & Kiyici, C. (2012). İlköğretim kurumlarında ailelerin eğitim sürecine katılımlarına yönelik öğretmen görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 80-95.
- Babaoğlu, E., Çelik, E., & Nalbant, A. (2018). A qualitative research on ideal parents. *E-International Journal of Educational Research*, 9(1), 51-65. <https://doi.org/10.19160/ijer.370497>
- Bridge, H. (2001). Increasing parental involvement in the preschool curriculum: What an action research case study revealed. *International Journal of Early Years Education*, 9(1), 5-21. <https://doi.org/10.1080/713670676>
- Campbell, A. K., Povey, J., Hancock, K. J., Mitrou, F., & Haynes, M. (2017). Parents' interest in their child's education and children's outcomes in adolescence and adulthood: Does gender matter?. *International Journal of Educational Research*, 85, 131-147. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2017.07.010>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çelenk, S. (2003). The prerequisite for school success: Home-school cooperation. *Elementary Education Online*, 2(2), 28-34.
- Day, E., & Dotterer, A. M. (2018). Parental involvement and adolescent academic outcomes: exploring differences in beneficial strategies across racial/ethnic groups. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(6), 1332-1349. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0853-2>
- Department for Education and Skills. (2003). The impact of parental involvement on children's education. Retrieved from <https://campussuite-storage.s3.amazonaws.com/prod/1558547/25fac70c-4889-11e8-81cf-123d46065de8/1791897/4f285b62-7048-11e8-b464-12e5197c3b90/file/TheImpactofParentalInvolvementon365kb.pdf>
- Domina, T. (2005). Leveling the home advantage: Assessing the effectiveness of parental involvement in elementary school. *Sociology of Education*, 78, 233-249. <https://doi.org/10.1177/003804070507800303>
- Douglas, J. W. B. (1964). *The home and the school*. London: MacGibbon & Kee.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş: Nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri (Introduction to research methods and methods in education: Qualitative, quantitative and critical theory methodologies)*. Ankara: Anı Publishing.
- Epstein, J. (2001). *School, family, and community partnerships*. Boulder, CO: Westview Press.
- Epstein, J. L. (2004). Meeting no child left behind requirements for family involvement. *Middle Ground*, 8(1), 14-17.
- Fan, W., & Williams, C. M. (2010). The effects of parental involvement on students' academic self-efficacy, engagement and intrinsic motivation. *Educational Psychology*, 30(1), 53-74. <https://doi.org/10.1080/01443410903353302>
- Fernández-Alonso, R., Álvarez-Díaz, M., Woitschach, P., Suárez-Álvarez, J., & Cuesta, M. (2017). Parental involvement and academic performance: Less control and more communication. *Psicothema*, 29(4), 453-461. <https://doi.org/10.7334/psicothema2017.181>
- Garcia, L. E., & Thornton, O. (2014). The enduring importance of parental involvement. Retrieved from <http://neatoday.org/2014/11/18/the-enduring-importance-of-parental-involvement-2/>
- Gonzalez, A., Doan Holbein, M., & Quilter, S. (2002). High school students' goal orientations and their relationship to perceived parenting styles. *Contemporary Educational Psychology*, 27, 450-470. <https://doi.org/10.1006/ceps.2001.1104>
- Gonzalez-DeHass, A. R., & Willems, P. P. (2003). Examining the underutilization of parent involvement in the schools. *School Community Journal*, 13(1), 85-100.
- Gonzalez-DeHass, A. R., Willems, P. P., & Doan-Holbein, M. F. (2005). Examining the relationship between parental involvement and student motivation. *Educational Psychology Review*, 17, 99-123.
- Henderson, A. T., & Mapp, K. L. (2002). *A new wave of evidence: The impact of school, family and community connections on student achievement. Annual synthesis*. Southwest Educational Development Laboratory.
- Hill, N. E., & Taylor, L. C. (2004). Parental school involvement and children's academic achievement: Pragmatics and issues. *Current Directions in Psychological Science*, 13, 161-164.

- Hixon, J. (2006). *Critical issues supporting ways parents and families can become involved in schools*. Harvard Family Research Project.
- İlğan, A., Erdem, M., Yapar, B., Aydın, S., & Aydemir, Ş. Ş. (2012). Parents interest and regression level of primary state school students level determination exam (SBS) score. *Journal of Educational Sciences Research*, 2(2), 1-17.
- Janmaat, G., McCowan, T., & Rao, N. (2016). Different stakeholders in education. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 46(2), 169–171. <https://doi.org/10.1080/03057925.2016.1134956>
- Jeynes, W. H. (2007). The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: A meta-analysis. *Urban Education*, 42(1), 82-110. <https://doi.org/10.1177/0042085906293818>
- Jeynes, W. H. (2017). A meta-analysis: The relationship between parental involvement and Latino student outcomes. *Education and Urban Society*, 49(1), 4-28. <https://doi.org/10.1177/0013124516630596>
- Keçeli-Kaysılı, B. (2008). Parent involvement to improve academic achievement. *Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education*, 9(1) 69-83. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000115
- Küçükahmet, L. (2001). *Öğretim ilke ve yöntemleri (Teaching principles and methods)*. Nobel Publishing.
- Lau, E. Y. H., Li, H., & Rao, H. (2011). Parental involvement and children's readiness for school in China. *Educational Research*, 53(1), 95-113. <https://doi.org/10.1080/00131881.2011.552243>
- Lazarides, R., Harackiewicz, J., Canning, E., Pesu, L., & Viljaranta, J. (2015). The role of parents in students' motivational beliefs and values. In C. Rubie-Davies, J. Stephens, & P. Watson (Eds.), *The Routledge international handbook of social psychology of the classroom* (pp. 5), New York, NY: Routledge.
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology*, 28(6), 1006-1017
- Mahuro, G. M., & Hungi, N. (2016). Parental participation improves student academic achievement: A case of Iganga and Mayuge districts in Uganda. *Cogent Education*, 3(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1264170>.
- Maluleke, S. G. (2014) *Parental involvement in their children's education in the Vhembe District, Limpopo*. Masters thesis. Pretoria: University of South Africa.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Miedel, W. T., & Reynolds, A. J. (1999). Parent involvement in early intervention for disadvantaged children: Does it matter?. *Journal of School psychology*, 37(4), 379-402. [https://doi.org/10.1016/S0022-4405\(99\)00023-0](https://doi.org/10.1016/S0022-4405(99)00023-0)
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd ed). Sage.
- Nunn, L. M. (2014). *Defining student success: The role of school and culture*. Rutgers University Press.
- Olatoye, R. A., & Ogunkola, B. J. (2008). Parental involvement, interest in schooling and science achievement of junior secondary school students in Ogun State, Nigeria. *College Teaching Methods & Styles Journal*, 4(8), 33-40. <https://doi.org/10.19030/ctms.v4i8.5563>
- Oswald, D. P., Zaidi, H. B., Cheatham, D. S., & Brody, K. G. D. (2018). Correlates of parent involvement in students' learning: Examination of a national data set. *Journal of Child and Family Studies*, 27(1), 316-323.
- Pavalache-Ilie, M., & Țîrdia, F. A. (2015). Parental involvement and intrinsic motivation with primary school students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 187, 607-612. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.113>
- Reparaz, C., & Sotés-Elizalde, M. A. (2019). Parental involvement in schools in Spain and Germany: Evidence from PISA 2015. *International Journal of Educational Research*, 93, 33-52. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2018.10.001>
- Rosenberg, M. (1963). Parental interest and children's self-conceptions. *Sociometry*, 35-49.
- Sapungan, G. M., & Sapungan, R. M. (2014). Parental involvement in child's education: Importance, barriers and benefits. *Asian Journal of Management Sciences & Education*, 3(2), 23-43.
- Sheldon, S. B., & Epstein, J. L. (2005). Involvement counts: Family and community partnerships and mathematics achievement. *Journal of Educational Research*, 98, 196–206. <https://doi.org/10.3200/JOER.98.4.196-207>
- Stelmack, B. (2005). Parental involvement: A research brief for practitioners. Retrieved from http://www.engagingalllearners.ca/el/inclusion-in-the-early-years/documents/parental_involvement.pdf

- Stephens, K. (2007). Parents are powerful role models for children. *Parenting Exchange*.19 Retrieved from <https://www.easternflorida.edu/community-resources/child-development-centers/parent-resource-library/documents/parents-powerful-role-models.pdf>
- Sucuoğlu, H., Özkal, N., Demirtaş, V. Y., & Güzeller, C. O. (2015). Development of parental involvement towards children scale. *Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education*, 15(1), 242-263.
- Thomas, V., De Backer, F., Peeters, J., & Lombaerts, K. (2019). Parental involvement and adolescent school achievement: The mediational role of self-regulated learning. *Learning Environments Research*, 1-19. <https://doi.org/10.1007/s10984-019-09278-x>
- Triannah, L., & Pranitasari, D. (2019, February). The influence of parent's perception on their interest to send their children to PAUD. In *5th Annual International Conference on Management Research (AICMaR 2018)*. Atlantis Press.
- Wang, H., & Cai, T. (2017). Parental involvement, adolescents' self-determined learning and academic achievement in Urban China. *International Journal of Psychology*, 52(1), 58-66. <https://doi.org/10.1002/ijop.12188>
- Wiese, B. S., & Freund, A. M. (2011). Parents as role models: Parental behavior affects adolescents' plans for work involvement. *International Journal of Behavioral Development*, 35(3), 218-224. <https://doi.org/10.1177/0165025411398182>
- Weiser, D., & Freud, P. (2011). Parents as role models: Parental behaviour affects adolescents' plans for work involvement. *International Journal of Behavioural Development*, 35(3), 218-224.
- Xu, M., Kushner Benson, S. N., Mudrey-Camino, R., & Steiner, R. P. (2010). The relationship between parental involvement, self-regulated learning, and reading achievement of fifth graders: A path analysis using the ECLS-K database. *Social Psychology of Education*, 13, 237-269. <https://doi.org/10.1007/s11218-009-9104-4>
- Yap, S. T., & Baharudin, R. (2016). The relationship between adolescents' perceived parental involvement, self-efficacy beliefs, and subjective well-being: A multiple mediator model. *Social Indicators Research*, 126(1), 257-278. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-0882-0>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 9. Baskı). [Qualitative research methods in social sciences (Expanded 9th Edition)]. Ankara: Seçkin Publishing.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Anahtar Yetkinliklerle İlişkisi¹

The Relationship between the Gains in the Fifth Grade Social Studies Lesson Curriculum and the Key Competences

Şenol Mail Pala²

Öz

Bireylerin kendilerini küresel düzeyde ve çok boyutlu olarak geliştirmesi birçok ülkenin eğitim sisteminin önemli hedeflerinden birisi olmuştur. Bu amaçla Avrupa'da bireyleri yetiştirmek için Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi belirlenmiştir. Ülkemizde ise bu çerçeveye uyumlu bir şekilde Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi oluşturulmuştur. Ülkemizde oluşturulan bu çerçevede sekiz anahtar yetkinlik belirlenmiştir. 2018 yılında öğretim programlarının güncellenmesiyle birlikte hayat boyu öğrenme çerçevesi kapsamında öğretim programlarına bu sekiz anahtar yetkinlik eklenmiştir. Anahtar yetkinliklere yer verilen öğretim programlarından birisi de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) olmuştur. Bu kapsamda SBDÖP'te yer alan anahtar yetkinliklerin programla ne kadar ilişkili olduğu önemlidir. Bu nedenle çalışmada 5. Sınıf SBDÖP'te yer alan kazanımların, anahtar yetkinliklerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma modeli ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. 2018 SBDÖP çalışmanın veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Verilerin analizi, betimsel analiz tekniğiyle yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 5. Sınıf SBDÖP'ün kazanımlarının programda yer verilen anahtar yetkinlikler ile uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim programında en fazla sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler ile ilişkili kazanımlara yer verildiği ancak "anadilde iletişim" ve yabancı dillerde iletişim yetkinlikleriyle doğrudan ilişkili herhangi bir kazanıma yer verilmediği belirlenmiştir. Ayrıca sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerin diğer yetkinliklere göre daha fazla öğrenme alanıyla ilişkilendirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Hayat Boyu Öğrenme, Anahtar Yetkinlik.

Abstract

Individuals' developing themselves globally and multi-dimensionally has been one of the crucial purposes of the education systems of several countries. According to this purpose, in Europe, the European Qualifications Framework was constituted to develop individuals. In our country, the Turkish Qualifications Framework was constituted in harmony with this framework. Eight key competences were determined in this framework constituted in our country. With the update of the curricula in our country in 2018, eight key competences were included in curricula within the scope of the life-long learning framework. One of the curricula consisting of the key competences is the Social Studies Lesson Curriculum (SSLC). In this context, to what extent the key competences included in the SSLC are related to the program is significant. For this reason, it is aimed to investigate the relationship between the gains in the 5th grade SSLC with the key competences in the study. The qualitative research model and document review method were employed in the research. The 2018 SSLC was determined as the data source of the research. The data analysis was performed with the descriptive data analysis technique. According to the results of the study, it was concluded that the gains in the 5th grade SSLC were in harmony with the key competences included in the curriculum. It was determined that the gains having the relationship with social and civic competences were included, however, gains directly related to the competences of "communication in mother language" and communication in foreign languages were not included in the curriculum. In addition, it was observed that social and civic competences were associated with more learning fields than other competences.

Keywords: Social Studies, Life-long Learning, Key Competences.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma 03-05 Aralık 2020 tarihleri arasında "International Scientific Researches Congress 2020 Gümüşhane/uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2020 Gümüşhane" başlıklı kongrede özet bildirisi olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğretmen, Erzincan Bilim ve Sanat Merkezi, senolmailpala@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0489-9557.

Giriş

Hayat boyu öğrenme, mekân ile sınırlandırılmayan ve hayatın her alanında gerçekleşen; yaş, statü ve eğitim seviyesine bakılmadan öğrenmenin sürdürülebileceğini gösteren temel kavramdır. İnsanların bilgi ve becerilerini geliştirmek için katıldıkları bütün öğrenme etkinliklerini içerir. Hayat boyu öğrenme, çağın ihtiyaçlarına göre sosyal ve kültürel hayattaki değişimlere uyum sağlayabilmek amacıyla ortaya çıkmış, eğitim ve istihdam açısından önemli bir gösterge olmuştur. Hayat boyu öğrenmeyle birlikte eğitim; zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde okul ve okul dışı eğitimi içeren eğitimsel etkinliklerin bütünü haline gelmiştir (meb.gov.tr). Hayat boyu öğrenme, insan hayatının başlangıcından bitişine kadar devam eder. Bireyin eğitim ile kazandığı bütün bilgi, beceri, tutum ve davranışını (Samancı ve Ocakçı, 2017); örgün ve yaygın eğitim faaliyetleriyle birlikte hayatın bütün alanlarındaki öğrenme etkinliklerini kapsamaktadır (Aksoy, 2013; Güleç, Çelik ve Demirhan, 2012).

Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ), yeterliliklerin daha iyi anlaşılabilmesi ve karşılaştırılabilmesi amacıyla oluşturulmuş hayat boyu öğrenme politika aracıdır (myk.gov.tr). AYÇ, farklı ulusal yeterlilik çerçeveleri için bir tür çeviri işlevi gören, farklı ülkelerin yeterliliklerinin karşılaştırılabilmesini sağlayan ve öğrenme kazanımlarına dayalı bir çerçevedir. Avrupa'da bütün yeterlilik türleri ve seviyelerine ilişkin bir harita işlevi görür. Bireylerin neler bildiğini, anladığını ve yapabildiğini gösterir (europa.eu). AYÇ, yeterliliklerin iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamakta, çalışanların ve öğrenenlerin yeterliliklerini farklı ülkelerde kullanabilmesine imkân sunmakta, ülkelerin yeterlilik çerçevelerinin bağlantılı olmasını ve karşılaştırılmasını sağlayan bir çerçeve konumundadır. AYÇ'nin bireylerin ülkeler arasında hareketliliğe özendirme ve hayat boyu öğrenmelerine yardımcı olma prensipleri vardır. AYÇ; örgün, yaygın ve serbest öğrenme ortamlarında ortaya çıkan öğrenmeleri içeren ve hayat boyu öğrenmeyi geliştirmeyi sağlayan bir araçtır. Ayrıca AYÇ kapsamında her ülkenin kendi ulusal yeterlilik çerçevesini AYÇ ile ilişkili olacak şekilde oluşturması önerilmektedir (myk.gov.tr). Bu kapsamda ülkemizde de AYÇ'ye uygun olarak Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) olarak adlandırılan ulusal yeterlilikler çerçevesi oluşturulmuştur.

TYÇ; AYÇ ile uyumlu bir şekilde oluşturulan ulusal yeterlilikler çerçevesidir. TYÇ; temel eğitim, orta ve yükseköğretimi de içeren meslekî, genel ve akademik eğitimde öğretim programları ve farklı öğrenme şekilleriyle kazanılan bütün yeterlilik esaslarını göstermektedir (myk.gov.tr). TYÇ kapsamında bilgi, beceri ve davranışların birleşimi olacak şekilde çeşitli anahtar yetkinlik belirlenmiştir. Bu yetkinlikler öğrencilerin ulusal ve uluslararası düzeyde; hayatlarında gerekli olacak beceri yelpazeleridir ve eğitim sistemimiz çeşitli yetkinliklere sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçlar (SBDÖP, 2018). TYÇ'de oluşturulan sekiz anahtar yetkinlik, yapılan güncellemelerle birlikte 2018 yılında öğretim programlarında yer almaya başlamıştır. Bu öğretim programlarından birisi de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'dır (SBDÖP). Anahtar yetkinlikler ve özellikleri SBDÖP'te (2018) aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

Anadilde iletişim: Dinleme, konuşma, okuma ve yazma boyutlarını kapsayacak şekilde kavram, görüş, olgu ve duyguları sözlü ve yazılı olarak ifade etme ve yorumlamadır. Sosyal ve kültürel ortamlarda uygun bir şekilde dilsel iletişimde bulunmayı da içermektedir.

Yabancı dillerde iletişim: Farklı dilleri uygun ve etkili bir şekilde iletişim için kullanma becerisidir (myk.gov.tr). Anadilde iletişim yetkinliğinin temel becerilerini yansıtmaktadır. Kavram, görüş, olgu ve duyguları sözlü ve yazılı olarak sosyal ve kültürel çevrelerde anlatabilme ve yorumlama becerisidir. Bu yetkinlik aracılık etme ve kültürler arası becerileri içermektedir.

Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler: Matematiksel yetkinlik, gündelik hayatta karşılaşılabilecek problemleri çözmek amacıyla matematiksel düşünmeyi geliştirebilme ve uygulayabilmedir. Mantıksal ve uzamsal düşünme ve sunmayı içermektedir. Bilim/teknolojide yetkinlik, içinde yaşadığımız dünyayı açıklanmak için gerekli olan bilgiden ve metodolojiden faydalanma becerisi ve isteğidir.

Dijital yetkinlik: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel bir şekilde kullanılmasıdır. Bilgisayar ve internet vasıtasıyla ortak ağlara katılma ve iletişim kurma gibi temel becerileri içermektedir.

Öğrenmeyi öğrenme: Bireyin kendi öğrenmesini bireysel veya grup olarak düzenleyebilmesi yeteneğidir. Bireyin önceki öğrenme ve hayat tecrübelerini de kullanarak başarılı bir öğrenme sağlama için zorluklarla baş edebilmesini içermektedir.

Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler: Sosyal yetkinlik, bireylerin toplum ve çalışma hayatına katılması ve çatışmaları çözecek davranışları kapsamaktadır. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireylerin demokratik ve aktif bir şekilde medeni hayata tam olarak katılmalarıdır.

İnisiyatif alma ve girişimcilik: Bireyin düşüncelerini eylem haline getirme, yaratıcılık, yenilik, risk alma ve amaçlarına ulaşabilmek için plan yapma ve proje yürütme yeteneğidir.

Kültürel farkındalık ve ifade: Kültürel öğeleri içeren müzik, edebiyat, görsel sanatlar ve sahne sanatları da dâhil olmak üzere farklı türlerdeki kitle iletişim araçları vasıtasıyla düşünce, duygu ve deneyimlerin yaratıcı bir şekilde ifade edilmesidir.

Anahtar yetkinliklerin öğrencilere kazandırılması konusunda, bu yetkinliklerin ve öğretim programlarının öğelerinin uyum içerisinde olması önemli bir etkidir. Bu nedenle bu kapsamda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yalkın ve Işık (2019), Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımları anahtar yetkinlikler açısından incelemiştir. Yüksel ve Taneri (2020), anahtar yetkinlikler açısından hayat bilgisi ders kitaplarını değerlendirmişlerdir. Çetin (2019), Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımları ve konu alanlarını matematiksel yetkinlik açısından araştırmışlardır. Kurudayıoğlu ve Soysal (2020), Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarını dijital yetkinliğe uygunluğu bakımından incelemiştir. Kocayigit ve Karademir (2020) Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer verilen öğrenmeyi öğrenme yetkinliğini öğretmen görüşlerine göre değerlendirmişlerdir. Geçgel, Kana ve Eren (2020) dijital yetkinliği öğretmenlerin görüşlerine göre incelemiştir. Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018), 2017'de taslak olarak yayımlanan SBDÖP'ün beceri ve değerlerinin anahtar yetkinlikler açısından analizini yapmıştır. Turan ve Karasu-Avcı (2018) ise SBDÖP'te yer alan yetkinlikleri dijital vatandaşlık açısından değerlendirmişlerdir. Yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle anahtar yetkinliklerle öğretim programlarının çeşitli unsurlarının ilişkisinin incelendiği görülmektedir. SBDÖP'e bakıldığında ise beceri, değer ve dijital yetkinlik açısından program değerlendirilmiştir. Ancak SBDÖP'te anahtar yetkinlikler ve kazanımların ilişkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öğretim programlarının en önemli öğelerinden birisi olan kazanımların öğretim programlarında yer verilen alan anahtar yetkinliklerle ilişkisi oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada 5. Sınıf SBDÖP'te yer alan kazanımların, anahtar yetkinliklerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Yöntem

1.1. Çalışmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma modeli kapsamında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi; çalışma yapılan konuya ait verilerin, çeşitli belgeler kullanılarak incelenmesidir. Doküman incelemesinde, araştırılması amaçlanan konularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesiyle verilere ulaşırlar (Karasar, 2017: 229; Şimşek ve Yıldırım, 2013: 187). Eğitim ile ilgili çalışmalarda yazılı müfredat, ders taslakları, zaman çizelgeleri ve tebliğler gibi dokümanlar kullanılabilir (Robson, 2017: 401). Bu çalışmada, araştırılması amaçlanan konularla ilgili bilgiler içeren yazılı materyallerin analizinin yapılması ve çalışmanın amacına uygunluğu sebebiyle doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın amacına ulaşması için gerekli içeriğe sahip dokümanlar çalışma konusunun odağındaki öğretim programıdır. Bu sebeple çalışmada amaçlı örneklemelerden olan ölçüt örneklem kullanılmıştır. Ölçüt örneklem belli ölçütleri temin eden bütün durumların seçimidir (Patton, 2014: 213). Bu doğrultuda çalışmada doküman olarak 2018 5. Sınıf SBDÖP'te yer alan kazanımlar kullanılmıştır.

1.2. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Verileri toplamak için literatür ve SBDÖP'te yer alan açıklamalar dikkate alınarak uzman görüşleri doğrultusunda anahtar yetkinlikler için kontrol listeleri oluşturulmuştur. Kontrol listelerinde anahtar yetkinliklerin özelliklerine yer verilmiştir. Ayrıca 5. Sınıf SBDÖP'te yer alan 33 kazanım ve bu kazanımların açıklamalarından oluşan bir liste hazırlanmıştır. Veriler toplanırken anahtar yetkinliklerden sayısına göre 8 grup oluşturulmuştur. Kazanımlar kontrol listeleri kullanılarak anahtar yetkinliklerin özelliklerine göre bu gruplara dağıtılmıştır.

İşlemin güvenilirliğinin sağlanması için araştırmacı tarafından gruplama işlemi 15 gün ara ile iki defa yapılmış ve gruplama sonuçları karşılaştırılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011) gruplamalar arasında en az %70'lik bir görüş birliğinin olmasının çalışmanın güvenilirliği için gerekli olduğunu belirtmiştir. Çalışmada birinci ve ikinci gruplama işlemi arasında %88,2'lik görüş birliği sağlanmıştır. Bu iki gruplama işlemi sırasında farklı gruplara yerleştirilen 3 kazanım için ise iki farklı uzmandan görüş alınmıştır. Görüşler doğrultusunda 3 kazanımın belirlenen gruba yerleştirilmesine karar verilmiştir. Bu şekilde anahtar yetkinliklerin hangi kazanımlarla ilişkilendirildiği belirlenmiştir.

1.3. Verilerin Analizi

Toplanan veriler betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışmada tematik çerçeve daha önceden belli olduğu için betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Betimsel analiz tekniğinde toplanan veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre yorumlanır ve özetlenir. Bulgular, sistemli ve açıkça betimlenmesinin ardından betimlemeler açıklanır, yorumlanır, ilişkilendirilir ve sonuçlar çıkarılır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 225-226). Çalışmada veriler problem durumunun ortaya koyduğu temaya uygun bir şekilde düzenlenip yorumlanmıştır. Verilerin analizi yapılırken bazı kazanımların birden fazla anahtar yetkinlikle ilgili olabileceği durumu göz önüne alınmıştır. Bu nedenle bir kazanım birden fazla anahtar yetkinlikle ilişkili olması durumunda uzman görüşleri doğrultusunda kazanımda baskın olarak yer alan anahtar yetkinlik ile ilişkilendirme yapılmıştır.

Çalışmada SBDÖP'te yer alan kazanımların ilişkili olduğu anahtar yetkinlikler tablolaştırılarak verilmiştir. İlişkilendirmeyi daha iyi görebilmek adına gerekli yerlerde kazanımların programda yer alan açıklamalarından da yararlanılmıştır. Tabloda yer alan kazanımlar anahtar yetkinlikle ilişkisi bağlamında yorumlanmıştır.

2. Bulgular

5. sınıf SBDÖP'te yer alan kazanımların ilişkisi olduğu anahtar yetkinliklere göre dağılımı ve kazanım sayıları tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. 5. Sınıf SBDÖP'te Yer Alan Kazanımların Anahtar Yetkinliklerle İlişkisine Göre Dağılımı

Anahtar Yetkinlik	Kazanım Sayısı
Anadilde iletişim	-
Yabancı dillerde iletişim	-
Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler	3
Dijital yetkinlik	3
Öğrenmeyi öğrenme	5
Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler	9
İnisiyatif alma ve girişimcilik	6
Kültürel farkındalık ve ifade	7

Tablo 1'de 5. Sınıf SBDÖP kazanımlarının en fazla sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler (9 kazanım) ile ilişkili olduğu görülmüştür. Anadilde iletişim yetkinliği ise genel olarak bütün yetkinliklerle ilişkili olmakla birlikte doğrudan hiçbir yetkinlikle ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca 5. Sınıf SBDÖP'te yabancı dillerde iletişim yetkinliği ile doğrudan ilişkilendirilebilecek bir kazanıma yer verilmediği görülmüştür.

Tablo 2. 5. Sınıf SBDÖP'te Anahtar Yetkinlikler ile İlişkili Olan Kazanımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Anahtar Yetkinlikler	Öğrenme Alanı							
	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar	
Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler				2				1
Dijital yetkinlik				3				
Öğrenmeyi öğrenme			5					
Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler	4				1	4		
İnisiyatif alma ve girişimcilik					5			1
Kültürel farkındalık ve ifade		5						2

Öğrenme Alanlarında Yer Alan Toplam Kazanım Sayıları	4	5	5	5	6	4	4
--	---	---	---	---	---	---	---

Tablo 2’de 5. Sınıf SBDÖP’te anahtar yetkinlikler ile ilişkili olan kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımı gösterilmiştir. Tablo 2’ye göre sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler 3 farklı öğrenme alanında yer alan kazanımlarla ilişkilendirilirken dijital yetkinlik ve öğrenmeyi öğrenme yetkinlikleri sadece 1’er öğrenme alanında yer alan kazanımlarla ilişkilendirildiği belirlenmiştir.

Tablo 3. 5. Sınıf SBDÖP’te Matematiksel Yetkinlik ve Bilim/Teknolojide Temel Yetkinlikler ile İlişkili Olan Kazanımlar

-
- SB.5.4.4. Buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özelliklerini belirler.
 - SB.5.4.5. Yaptığı çalışmalarda bilimsel etiğe uygun davranır.
 - SB.5.7.2. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.
-

Tablo 3’e göre matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinliklerin 5. Sınıf SBDÖP’te 4 kazanımla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. SB.5.4.4. kazanımında bilim insanlarının ortak özellikleri ve SB.5.4.5. kazanımlarında bilimsel etik ve SB. 5.7.2. kazanımında iletişim ve ulaşım teknolojileri ifadeleri bilim/teknolojide temel yetkinlikler ile ilişkilidir.

Tablo 4. 5. Sınıf SBDÖP’te Dijital Yetkinlik ile İlişkili Olan Kazanımlar

-
- SB.5.4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.
 - SB.5.4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.
 - SB.5.4.3. Sanal ortamı kullanırken güvenlik kurallarına uyar.
-

Tablo 4’e göre 5. Sınıf SBDÖP’te yer alan 3 kazanım doğrudan dijital yetkinlik ile ilişkilidir. SB. 5.4.1. kazanımında teknoloji kullanımının, SB.5.4.2. ve SB5.4.3 kazanımlarında sanal ortam kullanımının dijital yetkinlikle ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 5. 5. Sınıf SBDÖP’te Öğrenmeyi Öğrenme Yetkinliği ile İlişkili Olan Kazanımlar

-
- SB.5.3.1. Haritalar üzerinde yaşadığı yer ve çevresinin yeryüzü şekillerini genel olarak açıklar.
 - SB.5.3.2. Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar.
 - SB.5.3.3. Yaşadığı yer ve çevresindeki doğal özellikler ile beşerî özelliklerin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkilerine örnekler verir.
 - SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.
 - SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
-

Öğrenmeyi öğrenme yetkinliğinin 5. Sınıf SBDÖP kazanımları ile ilişkisi Tablo 5’te gösterilmiştir. Bireylerin; SB.5.3.1. kazanımında harita üzerinden bilgiye ulaşması, SB.5.3.2. kazanımında iklimin insan yaşamına etkisine günlük yaşamından örnekler vermesi, SB.5.3.4. kazanımında yaşadığı çevredeki olayların nedenlerini sorgulaması ve SB.5.3.5. kazanımında doğal afetlerin toplum hayatına etkisine örnekler vermesinin öğrenmeyi öğrenme yetkinliğiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Bu kazanımların bireylerin kendi öğrenmelerini ve bilgi yönetimlerini düzenleyebilmeleri ve bilgiyi günlük yaşamda kullanmaları açısından öğrenmeyi öğrenme yetkinliği ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 6. 5. Sınıf SBDÖP'te Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler ile İlişkili Olan Kazanımlar

-
- SB.5.1.1. Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.
- SB.5.1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.
- SB.5.1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.
- SB.5.1.4. . Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.
- SB.5.5.6. Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.
- SB.5.6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.
- SB.5.6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.
- SB.5.6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.
- SB.5.6.4. Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımızı ve İstiklâl Marşına değer verir.
-

Tablo 6'ya göre sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerin 5. Sınıf SBDÖP'te yer alan 9 kazanımla doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir. SB.5.1.1. kazanımında etkin vatandaşlık, SB.5.1.2. kazanımında olayların çok boyutluluğu, SB.5.1.3. kazanımında gruplar, roller ve sorumluluklar, SB.5.1.4. kazanımında çocuk hakları, SB.5.5.6. kazanımında bilinçli tüketici SB.5.6.1. kazanımında kurumlar, SB.5.6.2. kazanımında yönetim birimleri SB.5.6.3. kazanımında temel haklar ve SB.5.6.4. millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerinin sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerle ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 7. 5. Sınıf SBDÖP'te İnisiyatif Alma ve Girişimcilik Yetkinliği ile İlişkili Olan Kazanımlar

-
- SB.5.5.1. Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.
- SB.5.5.2. Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıır.
- SB.5.5.3. Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.
- SB.5.5.4. Temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağını analiz eder.
- SB.5.5.5. İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.
- SB.5.7.1. Yaşadığı yer ve çevresinin ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerdeki rolünü araştırır.
-

İnisiyatif alma ve girişimcilik yetkinliği ile ilişkili olan 5. sınıf SBDÖP kazanımları Tablo 7'de gösterilmiştir. İnisiyatif alma ve girişimcilik yetkinliğinin 6 kazanımla ilişkili olduğu belirlenmiştir. SB.5.5.1. ve SB.5.5.3. kazanımlarında ekonomik faaliyetleri analiz etme, SB.5.5.2. kazanımında meslekler, SB.5.5.4. ve SB.5.5.5. kazanımlarında üretim, dağıtım ve tüketimi analiz etme, bu bağlamda yeni fikirler geliştirme ve SB.5.7.1 kazanımında çevresinin ekonomik ilişkilerdeki rolünün inisiyatif alma ve girişimcilik yetkinliği ile ilişkili olduğu gösterilebilir.

Tablo 8. 5. Sınıf SBDÖP'te Kültürel Farkındalık ve İfade Yetkinliği ile İlişkili Olan Kazanımlar

-
- SB.5.2.1. Somut kalıntılarından yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.
- SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır.
- SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.
- SB.5.2.4. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.
- SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir..
- SB.5.7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.
- SB.5.7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.
-

Tablo 8'de göre 5. Sınıf SBDÖP'te yer alan 7 kazanımın kültürel farkındalık ve ifade yetkinliği ile ilişkili olduğu görülmüştür. SB.5.2.1. kazanımında Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları, SB.5.2.2. kazanımında tarihi mekan, nesne ve eserler, SB.5.2.3., SB.5.2.4. ve SB.5.2.5. kazanımlarında kültürel özellikler ve öğeler, SB.5.7.3. kazanımında turizm ve açıklamasında yer alan kültürel zenginlikler ve SB.5.7.4. kazanımında ise ortak miras öğelerinin kültürel farkındalık ve ifade yetkinliği ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada 5. Sınıf SBDÖP'te yer verilen bütün kazanımların hayat boyu öğrenme kapsamında yer alan anahtar yetkinliklerle ilişkili olduğu görülmüştür. Nitekim SBDÖP'te (2018), kazanımlar ve kazanımların açıklamalarının, sınıflar ve eğitim kademeleri düzeyinde yetkinlikler çerçevesinde bütünleşmiş bir öğretim programı olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde Kaçar ve Bulut (2020), SBDÖP'te anahtar yetkinliklerin tüm disiplinler açısından bütünleşik olarak öğrencilere kazandırılabilceğini belirtmişlerdir. Yeşilyurt (2020), SBDÖP'ün içeriğinin sarmal bir yapıda oluşturulduğunu ve yetkinliklerin bu sarmal yapıyla bağlantılı bir şekilde kazanımlar içinde verilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018), çalışmalarında SBSÖP'te yer verilen beceri ve değerlerin anahtar yetkinliklerle uyumlu olduğuna ulaşımlardır. Öztürk ve Kafadar (2018) SBDÖP'te yetkinliklerin temel alınarak bilgi, beceri ve davranış kazandırılmanın amaçlandığını ve matematiksel yetkinlik hariç anahtar yetkinliklerin hepsinin SBDÖP ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşın bu çalışmada bazı yetkinliklerin kazanımlarla yoğun olarak ilişkili olduğu görülürken bazı yetkinliklerin ise herhangi bir kazanımla doğrudan ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç bazı yetkinliklerin SBDÖP ile daha uyumlu olduğunun bir göstergesi durumundadır. Anahtar yetkinliklerin programda yer alan bütün kazanımlarla ilişkili olduğu sonucundan yola çıkarak programda öğretmenlere yol göstermesi açısından kazanımlarla anahtar yetkinliklerin ilişkilendirilmesine yönelik öneri boyutunda açıklamalara yer verilebilir.

5. Sınıf SBDÖP kazanımlarının en fazla sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu durum sosyal bilgiler dersinin temel amaçlarının içerisinde bireyin toplumsallaşmasını ve etkin vatandaş olarak yetiştirmesinin sağlanmasıyla açıklanabilir. Benzer şekilde Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018) ise beceri ve değerler açısından SBDÖP ile en ilişkili yetkinliğin sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler olduğuna ulaşımlardır. Anadilde iletişim yetkinliği ise genel olarak birçok kazanımla ilişkili olmakla birlikte yetkinliğin açıklamasında belirtilen kriterlerle kazanımların doğrudan ilişkili olmadığına ulaşılmıştır. Beceri ve değerler açısından SBDÖP ile en az ilişkili olan yetkinliğin anadilde iletişim olduğu sonucuna ulaşımlardır. Ayrıca mevcut çalışmada 5. Sınıf SBDÖP'te yabancı dillerde iletişim yetkinliği ile doğrudan ilişkilendirilebilecek bir kazanıma yer verilmediği görülmüştür. SBDÖP'ün amaçları içerisinde uluslararası ilişkiler önemsenmekle birlikte yabancı dillerde iletişim yetkinliğini geliştirebilecek dilsel becerilere yer verilmediği görülmektedir. Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018) SBDÖP'te anahtar yetkinliklerle ilgili verilen açıklamalarda anadilde iletişim yetkinliği ile yabancı dilde iletişim yetkinliğinin açıklamalarının birbirine çok benzediği belirtilmiştir. Dolayısıyla anadilde ve yabancı dillerde iletişim yetkinliklerinde dilsel becerilere vurgu yapıldığı için SBDÖP'te yer alan kazanımlar ile doğrudan bir ilişki kurulamamıştır. SBDÖP'te bu yetkinliklerin programa daha iyi entegrasyonu açısından program geliştirme çalışmalarında bu yetkinliklere yönelik kazanımlara yer verilebilir. Bunun mümkün olmaması durumunda ise SBDÖP'te sadece sosyal bilgiler dersine özgün anahtar yetkinliklere yer verilebilir.

5. Sınıf SBDÖP'te anahtar yetkinlikler ile ilişkili olan kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımına bakıldığında bu yetkinliklerin öğrenme alanlarına dengeli olarak dağılmadığına ulaşılmıştır. Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerin farklı öğrenme alanlarının kazanımlarında en çok yer alan yetkinlik olduğuna ulaşılmıştır. Bu durum sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerin sosyal bilgiler dersinin birçok öğrenme alanının amaçlarında yer almasıyla açıklanabilir. Dijital yetkinlik ve öğrenmeyi öğrenme yetkinlikleri SBDÖP'ün birçok öğrenme alanıyla ilişkili olmasına rağmen sadece birer öğrenme alanında yer alan kazanımlarla ilişkilendirilmiştir. Bu durumun sebebi olarak diğer öğrenme alanlarında yer alan kazanımlarda farklı yetkinliklerin daha baskın bir şekilde yer alması gösterilebilir. SBDÖP'te anahtar yetkinliklerin programın geneline daha iyi entegre edilmesi açısından bir anahtar yetkinlikle ilgili kazanımlar farklı öğrenme alanlarına da dağıtılabilir.

Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinliklerin 5. Sınıf SBDÖP'te bazı kazanımlarla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Çalışmada bu yetkinliklerden matematiksel yetkinliğin göz ardı edildiğine ulaşılmıştır. Buna karşılık sosyal bilgiler dersinin bazı konularının birçok matematiksel beceriyle ilişkili olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur (Türk ve İşleyen, 2004; Bekdemir ve Başbüyük, 2011, Pala ve Başbüyük, 2019). Bu yetkinlikte bilim/teknolojide temel yetkinliklerin ise ön plana çıktığı görülmüştür. Bilim/teknolojide temel yetkinliklerin özellikle bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanındaki kazanımlarda yer aldığı görülmüştür. Nitekim bu öğrenme alanının amaçlarının içerisinde de benzer yetkinliklerin kazandırılması yer almaktadır (MEB, 2018). Bu doğrultuda NCSS (2010), sosyal bilgiler programlarının; bilim, teknoloji ve toplum arasındaki ilişkilerin incelenmesini sağlayan içeriklerinin olması gerektiğini belirtmiştir. Çelikcan (2010) ise sosyal bilgiler dersinde bilim ve teknolojinin insan ve toplum konusuyla daha çok ilişkili olduğuna değinmiştir. Bu çalışmada bilim/teknolojide temel yetkinlikler ile ilişkili olarak kazanımlarda buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özellikleri,

bilimsel etik, iletişim ve ulaşım teknolojileri gibi konular ön plana çıkmıştır. Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici, (2018) ise SBDÖP'te matematiksel yetkinlik ve bilim teknolojide temel yetkinliklere ait becerilere en fazla yer verildiğine ulaşılmıştır. Taş ve Kiroğlu (2018) ise SBDÖP'ün çağdaş eğitim teknolojilerinden yoğun olarak yararlandığına vurgu yapmışlardır.

5. Sınıf SBDÖP'te yer alan kazanımların bazıları doğrudan dijital yetkinlik ile ilişkilidir. Kazanımlarda yer alan teknoloji ve sanal ortam kullanımının dijital yetkinlikle ilişkili olduğuna ulaşılmıştır. Dijital yetkinliğin bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanındaki kazanımlarla ilişkili olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu öğrenme alanında öğrencilere kazandırılması beklenen becerilerden birisi de dijital okuryazarlıktır. Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018) de SBDÖP'te dijital yetkinlikle ilişkili olarak dijital okuryazarlık becerisine yer verildiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla 5. SBDÖP'ün dijital yetkinlikle doğrudan ilişkili olması beklenen bir durumdur. Karaman ve Akbaba (2020) ise bilişim teknolojilerine uyum sağlama açısından sosyal bilgiler dersinin önemli bir rol üstlendiğini vurgulamışlardır. Ayrıca Turan ve Karasu-Avcı, (2018) SBDÖP'te yer alan bu yetkinliğin dijital vatandaşlıkla ilişkili olduğunu ifade etmiştir. SBDÖP'te (2018) dijital vatandaşlık ile ilgili yeterlilikleri geliştirmek için dijital vatandaşlık ile ilgili ders içi ve ders dışı etkinliklere yer verilmesi gerektiğine değinilmiştir.

Öğrenmeyi öğrenme yetkinliğinin 5. Sınıf SBDÖP kazanımlarında harita üzerinden bilgiye ulaşması, iklimin insan faaliyetlerine etkisine günlük yaşamından örnekler vermesi ve toplum hayatına doğal afetlerin etkisi gibi ifadelerle ilişkili olduğu söylenebilir. Kazanımların daha çok bireylerin kendi öğrenme eylemlerini ve bilgi yönetimlerini kendilerinin düzenleyebilmesi ve bilgiyi günlük yaşamda kullanmaları açısından öğrenmeyi öğrenme yetkinliği ile ilişkili olduğuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Taş ve Kiroğlu (2018), SBDÖP'ün içeriğinin, bireyin ilgi ve ihtiyaçlarına, gelişim ve hazırlanış düzeylerine uygun olarak hazırlandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca 2005 SBDÖP'te de bilgi, kavram, değer ve becerilerin gelişmesi amacıyla öğrenmeyi öğrenme yetkinliğine vurgu yapılmıştır.

5. Sınıf SBDÖP'teki kazanımlarla en fazla sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler ilişkilendirilmiştir. Kazanımlarda bu yetkinliğin; olayların çok boyutluluğu, roller ve sorumluluklar, etkin vatandaşlık, çocuk hakları, temel haklar ve bilinçli tüketici gibi boyutlarının ele alındığı görülmüştür. SBDÖP'ün genel yaklaşımları ve birçok özel amacının da bu yetkinliklerle ilişkili olması nedeniyle en fazla kazanımın da bu yetkinliklerle ilişkili olmasını sağlamıştır. Yapılan farklı çalışmalarda da SBDÖP ile sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliğin doğrudan ilişkili olduğuna ulaşılmıştır (Kaçar ve Bulut, 2020; Kalaycı ve Baysal, 2020; Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici, 2018). Turan ve Karasu-Avcı (2018) ise sosyal bilgiler dersinin bir vatandaşlık dersi olarak ortaya çıktığına vurgu yapmışlardır. Ayrıca giderek çevrimiçi ortama kayan vatandaşlık yetkinliklerine SBDÖP'te yer verilerek etkili bir sosyal bilgiler öğretimi ile dijital vatandaşların yetiştirilebileceğini dile getirmişlerdir.

İnisiyatif alma ve girişimcilik yetkinliğinin kazanımlarda ekonomik faaliyetleri analiz etme, üretim, dağıtım ve tüketim bağlamında yeni fikirler geliştirme gibi boyutlarının ele alındığı görülmüştür. Dolayısıyla bu yetkinliklerin yaratıcılık ve yenilik boyutlarının programda ön plana çıktığına ulaşılmıştır. Bu doğrultuda Selimi ve Üseini (2019) inisiyatif ve girişimcilik yetkinliğinin yaratıcılık, yenilikçilik, risk alma, liderlik ve inisiyatif becerilerinden başladığına vurgu yapmışlardır. Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018) ise SBDÖP'te bu yetkinlikle uyumlu olarak; finansal okuryazarlık, girişimcilik, iletişim, iş birliği, karar verme ve yenilikçi düşünme becerilerinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca mevcut çalışmada bu yetkinliklerin ekonomiyle ilgili etkinliklere katkıda bulunma boyutuna da yer verildiğine ulaşılmıştır. Kaçar ve Bulut (2020), inisiyatif alma ve girişimcilik, yetkinliğinin sosyal bilgiler dersi ile doğrudan ilişkilendirilebileceğini söylemişlerdir. Benzer şekilde birçok çalışmada da, sosyal bilgiler dersinin girişimciliğin kazandırılmasında etkili olan derslerden biri olduğuna vurgu yapılmıştır (Polat, vd., 2015; Tarhan ve Kılıç, 2017; Uygun ve Ramazan, 2016).

Kültürel farkındalık ve ifade yetkinliği 5. Sınıf SBDÖP'te yer alan kazanımlarla ilişkisi bakımından ikinci sırada yer alan yetkinlik olduğuna ulaşılmıştır. Bu ilişkilendirmede kazanımlarda; kültürel özellikler ve öğeler, uygarlıklar, tarihi mekân, nesne ve eserler ile ortak miras öğelerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Nitelik programın birçok amacının kültür ile ilişkili olması, programda kültür ve miras isimli bir öğrenme alanının da olması bu sonucu destekler niteliktedir. Kaçar ve Bulut (2020), kültürel farkındalık ve ifade yetkinliğinin sosyal bilgiler dersi ile doğrudan ilişkilendirilebileceğini belirtmişlerdir. Birçok çalışmada sosyal bilgilerin dersinin kültür aktarma konusunda etkin olduğu ifade edilmiştir (Akpınar ve Genç, 2017; Çengelci, 2012; Gürel ve Çetin, 2017). Devenci (2009) ise sosyal bilgiler dersinde kültürden faydalanmanın bireyin toplumsallaşması ve çevreye uyumunu kolaylaştırdığı ve kültür öğelerinin sosyal bilgiler dersinin konusu olduğunu belirtmiştir.

Kaynakça

- Akpınar, M. ve Genç, İ. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kültür kavramına ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(1), 249-268.
- Aksoy, M. (2013). Kavram olarak hayat boyu öğrenme ve hayat boyu öğrenmenin Avrupa Birliği serüveni. *Bilgi*, 64, 23-48.

- Bekdemir, M. ve Başbüyük, A. (2011). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenliği programı öğrencilerinin matematik başarı ve kaygı düzeylerinin coğrafya başarısını yordaması. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 459-477.
- Çelikcan, Ş. (2010). *Sosyal bilgiler dersi bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanının aktif öğrenme yöntemleri ile işlenmesinin öğrencinin akademik başarısına etkisi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çengelci, T. (2012). Sosyal bilgiler öğretim programında somut olmayan kültürel mirasın yeri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 185-203.
- Çetin, A. 2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının Matematiksel Yetkinlikler Bakımından İncelenmesi. 6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi 26-27 Nisan 2019, Gaziantep/Türkiye.
- Deveci, H. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kültürden yararlanma: öğretmen adaylarının kültür portfolyolarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 1-19.
- Geçgel, H., Kana F. ve Eren, D. (2020). Türkçe eğitiminde dijital yetkinlik kavramının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 886-904.
- Güleç, İ., Çelik, S. ve Demirhan, B. (2012). Yaşam boyu öğrenme nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 34-48.
- Gürel, D. ve Çetin, T. (2018). Sosyal bilgiler dersi ve kültür aktarımında edindiği rol üzerine bir inceleme. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 6(2), 22-40.
- Kaçar, T. ve Bulut, B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programı ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının coğrafya dersi bağlamında değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 652-679.
- Kalaycı, N. ve Baysal, S. B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 22(1), 106-129.
- Karaman, B. ve Akbaba, B. (2020). Öğrencilerin hayallerindeki sosyal bilgiler dersinde bilişim teknolojilerinin yeri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kocayigit, A. ve Karademir, Ç. A. (2020). Türkçe dersi öğretim programı "öğrenmeyi öğrenme" yetkinlik alanının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1225-1236.
- Kurudayıoğlu, M. ve Soysal, T. (2020). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın dijital yetkinlik bakımından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 184-199.
- National Curriculum Standards For Social Studies (US). (2010). <https://www.socialstudies.org/standards/strands#8>
- Otuz, B., Görkaş-Kayabaşı, B. ve Ekici, G. (2018). 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programı beceri ve değerlerinin anahtar yetkinlikler açısından analizi. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 11(4), 944-972.
- Öztürk, C. ve Kafadar, T. (2018). Sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 134-148.
- Pala, Ş. ve Başbüyük, A. (2019). Matematik becerisinin sosyal bilgiler derslerindeki harita grafik ve tablo okuma becerilerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 3(1), 41-56.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (Çev. M. Bütün.- S. B. Demir), Ankara: Pegem Akademi.
- Polat, S., Koçak, B., Çermik, F., Meral, E. ve Boztaş, M. (2015). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının girişimcilik kazanımı açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 19/62, 455-470.
- Robson, C. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri; gerçek dünya araştırması*. (R Çınkır ve N. Demirkasimoğlu Çeviri Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Samancı, O, Ocakçı, E. (2017). Hayat boyu öğrenme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (24), 711-722.
- Selimi, A. ve Üseini, A. (2019). Yenilikçi eğitim ile dijital yetkinlik ve girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi-Kuzey Makedonya örneği. ICEB'19-International Congress of Economics and Business, 11-13 Nisan 2019, Bursa/Türkiye.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara; Seçkin Yayıncılık.

- Tarhan, M. ve Kılıç, F. (2017). Sosyal bilgiler eğitiminde biyografilerle girişimcilik becerisinin kazandırılmasına ilişkin bir inceleme. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 3(2), 60-71.
- Taş, H. ve Kıroğlu, K. (2018). 2017 ilkököl sosyal bilgiler dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Elementary Education Online*, 17(2), 697-716.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), Ankara. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- Turan, S. ve Karasu-Avcı, E. (2018). 2018 sosyal bilgiler öğretim programının dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 28-38.
- Türk, İ. C. ve İşleyen, T. (2004). Tarih dersi öğretiminde matematik dersinin yeri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 445-455.
- Uygun, K. ve Ramazan, E. R. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin girişimcilik özelliklerinin incelenmesi. *Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 136-157.
- Yalkın, B. ve Işık, A. D. (2019). Fen bilimleri dersi öğretim programındaki kazanımların yaşam boyu öğrenme yetkinlikleri açısından incelenmesi. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4(2), 167-18.
- Yeşilyurt, Y. (2020). Sosyal bilgiler programındaki beceri ve değerlerin Yeni Zelanda sosyal bilgiler programındaki beceri ve değerler ile karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 450-464.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yüksel, S. ve Taneri, A. (2020). Hayat bilgisi ders kitaplarının anahtar yetkinlikler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 185-209.
- <http://hbo.meb.gov.tr/portaldosyalar/index.php?git=onem>, Erişim Tarihi: 01.12.2020.
- <https://europa.eu/europass/tr/european-qualifications-framework-eqf>, Erişim Tarihi: 03.12.2020.
- <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/avrupa-yeterlilikler-cercevesi>, Erişim Tarihi: 05.12.2020.
- <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/tyc-ayc-referanslama-calmalar>, Erişim Tarihi: 15.11.2020.
- <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/turkiye-yeterlilikler-cercevesi>, Erişim Tarihi: 07.11.2020.
- https://www.myk.gov.tr/images/articles/TYC/Yayinlar/Hayat_Boyu_Ogrenme_icin_Anahtar_Yetkinlikler_Tavsiye_Karari_2018.pdf, Erişim Tarihi: 01.12.2020.

Extended Abstract

Aim and Scope

Individuals' developing themselves globally and multi-dimensionally has been one of the crucial purposes of the education systems of many countries. Accordingly, the European Qualifications Framework was constituted to develop individuals in Europe. In our country, the Turkish Qualifications Framework was determined in harmony with this framework. Eight key competences were determined in the framework constituted in our country. With the update of the curricula in 2018, these eight key competences were included in the curricula within the scope of life-long learning. One of the curricula, which the key competences are included in, was the Social Studies Lesson Curriculum (SSLC). The relationship between the gains, which are one of the most significant elements of the curricula, with the key competences stated in the curricula, is critical. In this context, to what extent the key competences in the SSLC are related to the curriculum is significant. For this reason, it is aimed to investigate the relationship between the gains in the 5th Grade SSLC and key competences in the study.

Methods

The qualitative research method and document review method were employed in the study. Document review is the analysis of the data related to the study topic by using various documents. Accordingly, the gains stated in the 2018 5th grade SSLC were applied as the document. To collect the data, checklists were constituted for the key competences according to the expert opinions considering the explanations in the literature and SSLC. In addition, a list consisting of 33 gains in the 5th grade SSLC and the explanations of these gains was created. 8 groups according to the key competences were constituted in collecting the data. Gains were distributed to these groups according to the features of the key competences by using the checklists. The gathered data were analyzed with the descriptive analysis technique.

Findings

It was noticed that the gains in the 5th grade SSLC were correlated with the social and civic competences (9 gains). The competence of communication in mother tongue is generally related to all competences, however not directly related to any competence. In addition, it was noticed that no gains that can be associated with the competence of communication in foreign languages were included. It was found that while the social and civic competences were associated with the gains stated in 3 different learning areas, the digital competence and the competence of learning to learn were associated with gains in only one each learning area. It was also determined that mathematical competences and basic competences in science/technology were associated with 4 gains in SSLC, digital competence with 3, learning to learn with 5, social and civic competences with 9, competences of sense of initiative and entrepreneurship 6 and cultural awareness and expression competence with 7.

Conclusion

It was determined that all the gains in the 5th grade SSLC were associated with the key competences stated in the scope of the life-long learning. It was found that gains were mostly associated with social and civic competences. As the distribution of gains that are associated with the key competences according to the learning areas, it was noticed that these competences were not distributed in a balanced way.

It was observed that mathematical competence was ignored considered in terms of the mathematical competence and basic competences in science/technology, however, basic competences in science/technology came forth. It was reached that technology and virtual environment usage stated in the gains correlated with the digital competences. It was determined that the competence of learning to learn were associated with the statements such as reaching information on the map, giving examples from the daily life of the effects of climate on human activities and the impact of natural disasters on social life in the gains of the 5th grade SSLC. The social and civic competences were associated with the gains of the 5th grade SSLC most. It was observed in the gains that this competence was taken into consideration within the scope of the dimensions as effective citizenship, children's rights, fundamental rights and the conscious consumer. It was also determined that the competence of sense of initiative and entrepreneurship were considered in the gains within the scope of the dimensions such as analyzing economic activities, developing new ideas based on production, distribution and consumption. Therefore, it was found that these competences come to the fore in the dimensions of creativity and innovation in the curriculum. It was concluded that the competence of cultural awareness and expression stated in the second place in terms of its relationship with the gains in the 5th grade SSLC. It was also observed that cultural characteristics and elements and common heritage elements came to the fore in the relationship.

Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Yerel Finansal Raporlama erevesi ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Trabzon İli rneęi¹

Evaluation of Local Financial Reporting Framework from Accounting Professionals' Point of View: Practice of Trabzon Province

Büşra Tosunođlu², Selim Cengiz³, Elvin Rzazade⁴

Öz

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayınlanan Türkiye Finansal Raporlama Standartları ve Türkiye Muhasebe Standartları (TFRS/TMS), bağımsız denetime tabi olan işletmeleri kapsamaktadır. Ancak bağımsız denetim tabi olup kamuya hesap verme yükümlülüğü bulunmayan işletmeler için TFRS veya Büyük ve Orta Ölçekli İşletmeler için Finansal Raporlama Standardından (BOBİ FRS) birisini kullanmaları yönünde bir tercih hakkı verilmiştir. Bu çalışmanın amacı, BOBİ FRS'nin taslağı niteliğinde tanımlanan, Yerel Finansal Raporlama erevesi (YFR) ve Uygulamalarının muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesini içermektedir. Bu doğrultuda Trabzon İli'nde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına, yerel finansal raporlama erevesi ve uygulamalarına ilişkin görüşleri ve öngörülen değişiklikleri içeren bir anket formu uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde frekans, t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine yönelik farklılıkların olup olmadığı değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, meslek mensuplarının büyük çoğunluğuna göre YFR şeffaf ve anlaşılır ve kullanım kolaylığı sayesinde büyük ve orta ölçekli işletmelerin finansal yüklerini hafifletmektedir. Çalışmada ayrıca meslek mensuplarının eğitim ve mesleki unvan değişkenlerine göre genel olarak YFR ve erevde öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BOBİ Finansal Raporlama Standartları, Yerel Finansal Raporlama erevesi, Muhasebe Meslek Mensupları

Abstract

Public Oversight Accounting and Auditing Standards issued by the Institution of Turkey Financial Reporting Standards (IFRS / IAS), include businesses that are subject to audit. However, companies that are subject to independent audit and do not have public accountability, have been given a choice to use either TFRS or Financial Reporting Standard for Large and Medium-Sized Enterprises. The purpose of this study is to evaluate the Local Financial Reporting Framework and Applications, defined as the draft of BOBI FRS, in terms of professional accountants. In this direction, a questionnaire form was applied to the professional accountants operating in Trabzon Province, containing their views on the local financial reporting framework and practices and the anticipated changes. In the analysis of the data, frequency, t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to evaluate whether there were differences in the demographic characteristics of accounting professionals. When the analysis results are evaluated, the vast majority of professionals find the YFRC transparent and understandable, and its ease of use reduces the financial burden of large and medium-sized enterprises. In the study, it was also determined that there is no significant difference in the views of YFRC according to the variables of education and professional title of the members of the profession.

Keywords: BOBI Financial Reporting Standards, Local Financial Reporting Framework, Accounting Professionals

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M40, M41

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 27 / 12 / 2020

¹ Bu makale, 03-05 Aralık tarihlerinde Gümüşhane'de gerçekleşen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, busra.tosunoğlu@gumushane.edu.tr, Orcid:0000-0001-6292-2770.

³ Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, scengiz@karatekin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2013-9590.

⁴ Gümüşhane Üniversitesi, elvinrzazade14@icloud.com, Orcid: 0000-0002-6134-7169.

Giriş

Kamu Gözetim Kurumu (KGK) çerçevesine bakıldığında bağımsız denetime tabi ve kamuya hesap verme yükümlülüğü bulunan işletmeler finansal tablolarını oluştururken Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına göre oluşturulan Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)'yi dikkate almak durumundadır. Ancak burada üzerinde düşünülecek nokta kamuya hesap verebilme yükümlülüğüdür. Bağımsız denetime tabi olup kamuya hesap verme yükümlülüğü bulunmayan işletmeler yukarıda bahsedilen zorunluluk dışında tutulmakta olup bu özelliğe sahip işletmeler, finansal tablolarını TFRS veya Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)'ye göre hazırlayabilmektedir.

KGK tarafından 29 Temmuz 2017 yılında yayınlanan BOBİ FRS, yirmi yedi bölümden oluşmakta olup ülkemiz muhasebe politikaları ve uygulamaları için hayati öneme sahiptir. Bu standartla birlikte, bağımsız denetime tabi ancak kamuya hesap verme yükümlülüğü bulunmayan işletmeler, finansal tablolarını gerçeğe uygun, açık ve anlaşılır bir şekilde oluşturabilme imkanını elde edebilecektir.

İşletmeler açısından düzenlenen finansal tabloların temel amacı, iç ve dış bilgi kullanıcılarına gerçeğe uygun bilgileri sunmaktır. Bu sebeple, işletmeye ait bütün finansal faaliyet sonuçlarının doğru, güvenilir ve anlaşılır bir biçimde oluşturulması gerekmektedir. Finansal bilgilerin bahsedilen özellikleri taşıyabilmesi için tüm dünyada ortak bir muhasebe sisteminin oluşturulması ihtiyacından hareketle uluslararası boyutta "Uluslararası Muhasebe Standartları" ve "Uluslararası Finansal Raporlama Standartları" ulusal boyutta ise bağımsız denetime tabi olan işletmeler için TFRS, tabi olmayan işletmeler içinse BOBİ FRS oluşturulmuştur.

Güvenilir bir standardın oluşabilmesi adına KGK tarafından TMS uygulamayan ancak bağımsız denetime tabi olan işletmeler için 13.11.2015 tarihinde Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi (YFRÇ) taslağı oluşturulmuştur. YFRÇ taslağı oluşturulurken büyük ve orta ölçekli işletmelerin dikkate alınması gereken birtakım yükümlülükler orta ölçekli işletmeler açısından muaf tutulmuştur. Buna göre, aktif toplamı 20 milyon avro, net satış hasılatı 40 milyon avro ve çalışan sayısı 250 ve üzeri olan işletmeler büyük ölçekli işletme olarak tanımlanmaktadır (KGK, 2015). Söz konusu bu kıstaslardan en az ikisini sağlayamayan işletmelerin YFRÇ'yi uygulaması beklenmektedir.

YFRÇ'nin taslak çalışmasında; işletmelerin yapılarına göre farklı uygulama alternatifleri, uygulamada tarihi maliyetin esas alınması gerekliliği, dipnot açıklamalarına yönelik ayrı bir bölüm ve stoklar, maddi ve maddi olmayan duran varlıklar, diğer alacak ve borçlara ilişkin bilgilerin detaylandırılması gibi hususlar yer almaktadır (Yılmaz vd., 2016: 302). Ayrıca YFRÇ'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte meydana gelen değişiklikler şu şekildedir (KGK, 2015);

- İşletmeler, AB direktifinde yer alan finansal durum tablosu, kar veya zarar tablosu, nakit akış tablosu, kar dağıtım tablosu ve özkaynak değişim tablosunu ilgili kullanıcılara sunacaklardır.
- Muhasebe politikalarında dönemler itibarıyla tutarlılığın dikkate alınacaktır.
- Muhasebe tahminlerinde meydana gelen değişiklikler, ilgili döneme ilişkin kar veya zarara ilave edilerek kayda alınacaktır.
- Finansal Araçlar ve Özkaynaklar bölümü etkin faiz yöntemi kullanılarak kayda alınacaktır.

Bu çalışmanın amacı, YFRÇ ve uygulamalarının muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesini içermektedir. KGK tarafından 2015 yılında yayınlanan YFRÇ'nin beş yıllık süreçte ne şekilde uygulanabildiği ve eksikliklerinin neler olduğuna yönelik araştırmayı içeren bu çalışmada ilk olarak konuyla ilgili kavramsal çerçeveye yer verilerek ardından literatüre değinilmiştir. Son olarak ise araştırmanın uygulama kısmına ilişkin bulgular değerlendirilerek önerilerde bulunulmuştur.

2. Literatür Araştırması

BOBİ FRS'nin temelini oluşturan Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi ile ilgili literatüre bakıldığında birtakım hususlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Söz konusu bu çalışmalar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Literatür Araştırması

Yazar/lar	Araştırma Sonuçları
Karataş (2016)	Çalışmasında YFRÇ taslağı ile KOBİ TFRS karşılaştırılması yaparak benzerlik ve farklılıkları yönünde bir değerlendirmede bulunmuştur.
Kılınç (2016)	Çalışmasında yatırım amaçlı gayrimenkullerin TFRS ile YFRÇ taslağı çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemiştir.
Özerhan (2016)	Çalışmasında YFRÇ taslağındaki ölçümlene esasları üzerine bir değerlendirmede bulunmuştur.
Ünal ve Dabbağoğlu (2016)	Çalışmalarında YFRÇ'de önerilen hasılat, ticari alacak ve nitelikli finansal bilgi kavramları açıklayarak, satış gelirinin peşin işlem tutarı üzerinden raporlanması, vade farkı tutarının faiz geliri olarak tanımlanması ve

	dolayısıyla işlemde uygulanan vade farkı oranı üzerinden efektif faiz yöntemi ile itfa edilerek raporlanması gerekliliğini ifade etmişlerdir.
Öztürk (2017)	Çalışmasında stok maliyetlerinin ölçüm ve muhasebeleştirme esaslarını VUK, TMS/TFRS ve YFRÇ taslağı açısından karşılaştırmıştır.
Yılmaz vd. (2017)	Çalışması YFRÇ'nin muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesini içermektedir.
Türegün ve Kaya (2017)	Çalışmalarında YFRÇ kapsamında dünyada KOBİ finansal raporlama uygulamalarını ele almıştır.
Öztürk (2018)	Çalışmasında 2016-2017 yılları arasında YFRÇ konusunda literatür taraması yapmıştır.
Öztürk ve Çarıkçı (2018)	Çalışmalarında BOBİ'ler için finansal raporlama standardının muhasebe meslek mensupları üzerindeki algı düzeylerini incelemişlerdir.
Güleç ve Ergi (2019)	Çalışmasında Dünya'da ve Türkiye'de Finansal ve Yerel Raporlama Çerçevesinin gelişimini incelemiştir.

Tablo 1 incelendiğinde Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi 'ne ilişkin çalışmaların genellikle yürürlüğe girdiği yıl itibarıyla yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak işletmeler için önemli olan standartların çerçevesini oluşturan bu gibi konuların ilgili kullanıcılar açısından yıllar itibarıyla anlaşılabilirliğinin tespit edilmesi oldukça önem arz etmektedir. İlgili literatüre bakıldığında çalışmaların büyük çoğunluğunun karşılaştırmalı ve teorik olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ampirik çalışmaların az olmasından hareketle bu çalışmada yerel finansal raporlama çerçevesinin muhasebe meslek mensuplarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Amacı, Metodolojisi ve Bulguları

Yerel finansal raporlama çerçevesinin muhasebe meslek mensuplarının görüşleri doğrultusunda incelendiği çalışmanın bu bölümünde çalışmanın amacı, metodolojisi ve bulguları yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, muhasebe meslek mensupları açısından yerel finansal raporlama çerçevesini ve söz konusu çerçevede yapılması öngörülen değişikliklerin değerlendirilmesini içermektedir.

3.2. Araştırmanın Metodolojisi

3.2.1. Örnekleme Süreci

Araştırmanın evrenini Trabzon İl'inde faaliyet gösteren 542 muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak her bir unsurun seçim noktasında eşit şansa sahip olduğu basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Arıkan, 2004:141). 1000 kişilik bir evrende örneklem büyüklüğünün 278 olmasından hareketle (Kurtuluş, 1998: 235) araştırmanın örnekleme 152 muhasebe meslek mensubundan oluşmaktadır. Ayrıca verilerin normal dağılımına ilişkin analizler de yapılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ve -1,5 değerleri arasında olduğu durumlarda dağılımın normal dağılım göstermesinden hareketle çalışmada yerel finansal raporlamaya ilişkin görüşler ve yerel finansal raporlamadaki değişikliklere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin belirtilen aralıklarda olmasından dolayı verilerin normal dağılıma uygun olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Araştırmada kullanılan anketin güvenilirliği 0,756'dır. Araştırmaya katılan meslek mensuplarının demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de belirtilmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	22	14,5
Erkek	132	85,5
Medeni Hal		
Bekar	49	32,2
Evli	103	67,8
Yaş		
20-35	36	23,7
36-50	91	59,9
51 ve üzeri	25	16,4
Eğitim Durumu		

Ön Lisans	16	10,5
Lisans	95	62,5
Yüksek Lisans	33	21,7
Doktora	8	5,3
Mesleki Unvan		
SMMM	132	86,8
YMM	20	13,2
Mesleki Deneyim		
1-10 yıl	38	25,0
11-20 yıl	83	54,6
21 ve üzeri	31	20,4

Tablo 2'ye bakıldığında araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun erkek (%85,5) ve evli (%67,8) olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca yaş, eğitim durumu, mesleki unvan ve mesleki deneyimlere bakıldığında ise büyük çoğunluğunun sırasıyla 36-50 yaş aralığı (%59,9), lisans mezunu (%62,5), serbest muhasebeci mali müşavir (%86,8) ve 11-20 yıl aralığı (%54,6) mesleki deneyime sahip olduğu görülmektedir.

3.3.2. Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Araştırmada verilerin toplanması için anket yöntemi kullanılmış olup muhasebe meslek mensuplarına yüz yüze ve online olarak uygulanmıştır. Oluşturulan anket formu, demografik özellikler, yerel finansal raporlama çerçevesi ve söz konusu çerçevenin getirmiş olduğu değişiklikler şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun hazırlanmasında Yılmaz vd. (2016)'nin çalışmasından yararlanılmıştır.

3.3.3. Araştırmanın Değişkenleri ve Oluşturulan Hipotezler

Yerel finansal raporlama çerçevesinin muhasebe meslek mensuplarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesini içeren bu çalışmada aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

- H1** Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesine ilişkin görüşlerinde fark vardır.
- H2** Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesi ile birlikte öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerinde fark vardır.
- H3** Muhasebe meslek mensuplarının mesleki unvanlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesine ilişkin görüşlerinde fark vardır.
- H4** Muhasebe meslek mensuplarının mesleki unvanlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesi ile birlikte öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerinde fark vardır.

3.3.3. Araştırmanın Bulguları

YFRÇ'nin muhasebe meslek mensuplarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesini içeren bu çalışmada ferkans, yüzde değeri, aritmetik ortalama, standart sapma, t testi ve varyans analizi (ANOVA) sonuçları yer almaktadır.

Araştırmada ilk olarak muhasebe meslek mensuplarının yerel finansal raporlamaya ilişkin görüşlerini içeren sorulara ilişkin vermiş oldukları cevapların dağılımı Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Muhasebe Meslek Mensuplarının YFRÇ'ye⁵ İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ort.	SS
	%	%	%	%	%		
S1	2,6	19,1	27,0	34,2	17,1	3,44	1,06
S2	-	8,6	37,5	44,7	9,2	3,54	0,77
S3	2,0	12,5	27,6	36,8	21,1	3,62	1,01
S4	2,6	7,2	42,1	40,1	7,9	3,43	0,84
S5	2,0	11,2	30,9	42,1	13,8	3,54	0,93

⁵ Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi

S6	1,3	8,6	35,5	32,9	21,7	3,65	0,95
S7	0,7	7,9	28,9	38,8	23,7	3,76	0,92

Tablo 3'e bakıldığında katılımcıların çoğunluğu YFRÇ'nin şeffaf ve anlaşılır olduğu konusuna (S1) katılmaktadır. Ayrıca katılımcılar YFRÇ dikkate alınarak oluşturulan finansal tabloların gerçeği yansıtacağını (S2) ifade etmektedir. YFRÇ'nin büyük ve orta ölçekli işletmelerin finansal raporlama yüklerini hafiflettiği görüşüne (S3) katılımcıların büyük çoğunluğu katılmaktadır. YFRÇ'nin Avrupa Birliği muhasebe direktif ve talimatlarına uygunluğu (S4) konusunda katılımcıların kararsız kaldığı görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu YFRÇ'nin kullanıcı ihtiyaçlarına uygun (S5) oluşturulurken olası finansal risklerin etkilerini azaltıcı birtakım önlemleri de içermesi gerektiğini (S6) ifade etmişlerdir. Son olarak maddi duran varlıkların amortisman yöntemine ilişkin açıklayıcı bilgilendirmenin de YFRÇ'de yer alması gerekliliği (S7) katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Muhasebe Meslek Mensuplarının YFRÇ İle Birlikte Öngörülen Değişikliklere İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ort.	SS
	%	%	%	%	%		
S8	1,3	7,2	22,4	50,0	19,1	3,78	0,88
S9	2,0	12,5	37,5	33,6	14,5	3,46	0,95
S10	-	8,6	30,9	51,3	9,2	3,61	0,77
S11	0,7	7,9	40,1	30,9	20,4	3,62	0,91
S12	0,7	11,2	27,6	51,3	9,2	3,57	0,83
S13	2,6	9,2	38,8	42,1	7,2	3,42	0,85
S14	-	11,8	27,6	45,4	15,1	3,63	0,88
S15	-	9,9	34,2	38,2	17,8	3,63	0,88
S16	2,0	6,6	28,9	44,7	17,8	3,69	0,90
S17	3,9	7,2	17,8	48,0	23,0	3,78	1,00

Tablo 4'e bakıldığında ise YFRÇ ile birlikte öngörülen değişiklikler, muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmiştir. Buna göre; bilançoya ilişkin değerlerin (stoklar, maddi ve maddi olmayan duran varlıklar, alacaklar ve borçlar) detaylı bir şekilde sunulması (S8), kullanıcılara katkı sağlaması açısından nakit akış tablosunun hazırlanmasının zorunlu olması (S9) ve kullanıcılara kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle YFRÇ'nin AB Muhasebe Direktiflerine uygun olarak hazırlanması (S10) katılımcılar tarafından uygun görülmektedir. Ancak stoklara ilişkin genel üretim giderlerinin stok maliyetine yüklenmesinde normal maliyet yönteminin kullanılması gerekliliği noktasında (S11) katılımcıların büyük çoğunluğu kararsız kalmaktadır. Ticari ve diğer alacakların finansal tablolarda mukayyet değer üzerinden gösterilerek dönem sonunda reeskonta tabi tutulması (S12), iştiraklerin büyük işletmeler tarafından özkaynak, diğer işletmeler tarafından ise maliyet yöntemiyle değerlendirilmesine ilişkin değerlendirme (S13) ve borçlanma maliyetlerinin aktifleştirilmesine ilişkin varlık tanımının yapılması (S14), katılımcıların ortak kararı niteliğindedir. Bu hususlara ilave olarak bütün işletmelerin konsolide finansal tablo hazırlanması (S15), denetime tabi bütün işletmeler için ertelenmiş verginin zorunlu olması (S16) ve konsolide finansal tablo hazırlayan işletmelerin finansal tablolarında yer alan dipnotlara sunum zorunluluğunun getirilmesine (S17) ilişkin hükümler de katılımcılar açısından uygun görülmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına ve mesleki unvanlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesi ve söz konusu çerçeve ile birlikte öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerinde fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla t testi ve varyans analizi (ANOVA) yapılmış olup bulgular tablolar halinde sunulmaktadır.

Tablo 5. Eğitim Değişkenine Göre YFRÇ ve YFRÇ İle Birlikte Öngörülen Değişikliklere İlişkin Görüşlerinde Anlamli Bir Farkın Olup Olmadığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Boyut	Grup	Sd	F	P
YFRÇİG ⁶	Gruplar Arası	3	1,265	0,289
	Gruplar İçi	149		
YFRÇÖD ⁷	Gruplar Arası	3	2,340	0,076
	Gruplar İçi	149		

Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre genel hatlarıyla YFRÇ'nin ve söz konusu çerçevede öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerde anlamlı bir farklılığın olup olmadığı Tablo 5'te analiz edilmiştir. Tabloya bakıldığında eğitim durumunun anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Bu doğrultuda, "H1: Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesine ilişkin görüşlerinde fark vardır" ve "H2: Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesi ile birlikte öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerinde fark vardır" hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 6. Mesleki Unvan Değişkenine Göre YFRÇ ve YFRÇ ile Birlikte Öngörülen Değişikliklere İlişkin Görüşlerinde Anlamli Bir Farkın Olup Olmadığına İlişkin Bağımsız Grup T Testi Sonuçları

Boyut	Grup	N	X	SS	F	P
YFRÇİG	SMMM	132	3,571	0,547	1,270	0,912
	YMM	20	3,585	0,490		
YFRÇÖD	SMMM	132	3,61	0,501	6,015	0,390
	YMM	20	3,71	0,300		

Mesleki unvan değişkenine göre farklılığın tespitine ilişkin yapılan t-testi sonuçları tablo 6'da sunulmaktadır. Sonuçlara bakıldığında yerel finansal raporlama ve söz konusu çerçevede öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerde anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Buna göre "H3: Muhasebe meslek mensuplarının mesleki unvanlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesine ilişkin görüşlerinde fark vardır" ve "H4: Muhasebe meslek mensuplarının mesleki unvanlarına göre yerel finansal raporlama çerçevesi ile birlikte öngörülen değişikliklere ilişkin görüşlerinde fark vardır" hipotezleri reddedilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yerel finansal raporlama çerçevesi, gerek muhasebe sistemindeki karışıklığı yok etme gerekse AB muhasebe direktiflerine uyma noktasında oldukça önemlidir. YFRÇ, işletmeler açısından farklılıkların ortaya çıkarılması ve bu farklılıklara ortak cevabın verilebilmesi için oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, yerel finansal raporlama çerçevesinin uygulayıcılar açısından değerlendirilmesini içermektedir. Bu doğrultuda bir anket formu oluşturularak, Trabzon İl'inde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına uygulanmıştır. Oluşturulan anket formu, hem yerel finansal raporlama çerçevesinin mevcut durumuna hem de ne gibi değişikliklerin yapılması gerektiğine yönelik değerlendirilmelerin yapılabilmesine imkân sunmaktadır. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun YFRÇ'yi şeffaf ve anlaşılır bulduğu, kullanım kolaylığı sayesinde büyük ve orta ölçekli işletmelerin finansal yüklerini hafiflettiğini düşündükleri söylenebilmektedir. Ancak YFRÇ'nin Avrupa Birliği muhasebe direktif ve talimatlarına uygunluğu konusunda katılımcılar kararsız kalmaktadır. Söz konusu bu kararsızlık durumu, meslek mensuplarının yeterli bilgi ve alt yapıya sahip olamamalarıyla ilişkilendirilebilmektedir. YFRÇ'nin mevcut durumun değerlendirilmesine ilave olarak söz konusu çerçeve ile birlikte finansal tablolarda yapılması gerekli değişikliklerin neler olduğu ise çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. İlgili literatürden yararlanılarak oluşturulan hususlar meslek mensupları açısından değerlendirilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarına göre bilanço kalemlerinin detaylı verilmesi, nakit akış tablosunun hazırlanmasının zorunlu tutulması vb. gibi hususların YFRÇ ile birlikte işletmeler tarafından dikkate alınmalıdır.

⁶ Yerel Finansal Raporlama Çerçevesine İlişkin Görüşler

⁷ Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi ile Birlikte Öngörülen Değişiklikler

Çalışmada ayrıca meslek mensuplarının eğitim ve mesleki unvan değişkenlerine göre YFRÇ'ye ilişkin görüşlerinde farklılıkların olup olmadığına ilişkin analizler de yapılmış olup sonuçlar detaylı bir şekilde uygulama kısmında verilmiştir. Her iki değişkenin dikkate alındığı analiz sonuçlarına bakıldığında YFRÇ görüşlerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde iki değişken dikkate alınarak YFRÇ ile birlikte öngörülen değişkenlere ilişkin görüşler de anlamlı farklılığın olup olmadığı değerlendirilerek bir farkın olmadığı görülmüştür.

Ülkemizde alt yapı eksikliği ve eğitim koşulları da dikkate alındığında YFRÇ'nin meslek mensupları açısından uygulanabilirliği noktasında hala sıkıntılar bulunmaktadır. Bu noktada özellikle işverenin bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ekonominin temel kaynaklarından birisi olan finansal tabloların sağlıklı bilgiler içerebilmesi YFRÇ'nin uygulanabilmesiyle mümkündür.

Bu çalışma, YFRÇ'nin meslek mensupları açısından değerlendirilmesini içermektedir. İlgili literatür incelendiğinde uygulamaya yönelik çalışmaların eksikliği literatürde bir boşluk olarak görülmektedir. Gelecek çalışmalarda da uygulamalı çalışmalara ağırlık verilebilir. YFRÇ'ye ilişkin alt boyutların muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine göre değerlendirilmesi de gelecek çalışmalara öneri niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Güleç, Ö.F. & Ergi, Ş. (2019). Dünyada ve Türkiye'de finansal ve yerel raporlama standartlarının gelişim süreci. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 258-277.
- Karataş, M. (2016). Yerel finansal raporlama çerçevesi taslağı ve KOBİ TFRS ile karşılaştırılması. *Vergi Sorunları Dergisi*, 39 (328), 73.
- KGK, Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağı, Kasım 2015.
- Kılınç, Y. (2016). Yatırım amaçlı gayrimenkullerin türkiye muhasebe ve finansal raporlama standartları (TMS/TFRS) ile yerel finansal raporlama çerçevesi taslağı açısından karşılaştırmalı incelenmesi ve muhasebeleştirilmesi. *Journal of International Social Research*, 9(43):1935-1946.
- Kurtuluş, K. (1998). Pazarlama Araştırmaları. İstanbul: Avcıol Basın Yayın
- Özerhan, Y. (2016). Yerel finansal raporlama çerçevesi taslağındaki ölçüleme esasları üzerine bir değerlendirme, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307- 336.
- Öztürk, M.S. & Çarıkçı, O. (2018). Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardının muhasebe beslek mensupları üzerinde algı düzeyinin araştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (3), 568-582.
- Öztürk, E. (2017). Stok maliyetlerinin ölçüm ve muhasebeleştirme esaslarının VUK, TMS/ TFRS ve YFRÇ taslağı açısından karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 142-157.
- Öztürk, C. (2018). Yerel finansal raporlama çerçevesi ve büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı: bir literatür incelemesi (2016- 2017). *Journal of Business Research*, 10 (1), 763-781.
- Ünkaya, G., & Dabbağoğlu, K. (2016). Yerel finansal raporlama çerçevesi taslağında önerilen satış geliri ve ticari alacak muhasebesi üzerine bir eleştiri. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 121-136.
- Tabachnick, B, G. ve Fidell, L., S. (2013). Using Multivariate Statistics (6th Edition). Boston: Pearson.
- Türegün, N. & Kaya, C. T. (2017). Dünyada KOBİ finansal raporlama uygulamaları ve Türkiye için çıkarımlar: Yerel Finansal Raporlama Çerçevesine Bakış. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 16(50), 97.
- Yılmaz, B., Dölen, T. & Atik, M. (2016). Yerel finansal raporlama çerçevesinin muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesi: Ankara ili meslek mensupları uygulaması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 9 (3), 297-326.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study includes the evaluation of the local financial reporting framework and the anticipated changes in this framework for professional accountants.

Methods

The universe of the research consists of 542 professional accountants operating in Trabzon Province. The simple random sampling method was used as the sampling method, in which each element has an equal chance at the selection point (Arıkan, 2004: 141). Based on the fact that the sample size is 278 in a population of 1000 people (Kurtuluş, 1998: 235), the sample of the study consists of 152 professional accountants. In addition, analyzes regarding the normal distribution of data were also made. According to Tabachnick and Fidell (2013), starting from the normal distribution of the distribution in cases where the skewness and kurtosis values are between +1.5 and -1.5 values, the study shows that the values of skewness and kurtosis in terms of local financial reporting and changes in local financial reporting are within the specified ranges. Therefore, it is concluded that the data are suitable for normal distribution. The reliability of the questionnaire used in the research is 0.756. Questionnaire method was used to collect data in the study. The questionnaire form created consists of three parts: demographic characteristics, local financial reporting framework and the changes brought about by the framework in question. In the preparation of the questionnaire, Yılmaz et al. (2016) 's study has been used. In this study, which includes the evaluation of the local financial reporting framework in line with the opinions of the professional accountants, the results of concentration, percentage value, arithmetic mean, standard deviation, t test and analysis of variance (ANOVA) are included.

Findings

The purpose of this study is to evaluate the local financial reporting framework in terms of practitioners. In this direction, a questionnaire form was created and applied to the professional accountants operating in Trabzon Province. The created questionnaire provides an opportunity to evaluate both the current status of the local financial reporting framework and what kind of changes should be made. When the analysis results are evaluated, it can be said that the majority of the members of the profession find the YFRC transparent and understandable, and they think that it eases the financial burden of large and medium-sized enterprises thanks to its ease of use. However, the participants remain undecided about the compliance of YFRC with the European Union accounting directives and instructions. This indecision situation can be associated with the lack of sufficient knowledge and infrastructure of the members of the profession. In addition to the assessment of the current situation of the YFRC, the changes required to be made in the framework constitute another purpose of the study. The issues created by using the relevant literature are evaluated in terms of members of the profession. Providing detailed balance sheet items according to accounting professionals, making it obligatory to prepare a cash flow statement, etc. Matters such as must be included in the YFRC.

In the study, analyzes have also been made regarding whether there are differences in the opinions of the members of the profession regarding the YFRC according to the variables of education and professional title, and the results are given in detail in the application part. Considering the analysis results in which both variables were taken into account, it was found that there was no significant difference in the YFRC views. Similarly, considering the two variables, the opinions about the variables foreseen to be made in the YFRC were also evaluated whether there was a significant difference and it was seen that there was no difference.

Conclusion

Considering the lack of infrastructure and education conditions in our country, there are still problems regarding the applicability of the YFRC for the members of the profession. At this point, especially the employer should be informed. It is possible for financial statements, which is one of the main sources of the economy, to contain sound information with the application of YFRC.

This study includes the evaluation of YFRC in terms of professionals. When the relevant literature is examined, the lack of practical studies appears as a gap in the literature. In future studies, applied studies can be emphasized. The evaluation of the sub-dimensions related to the YFRC according to the demographic characteristics of the accounting professionals is also a suggestion for future studies.

Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığı Kazandırma/Kelime Öğretimi Etkinliklerinin Kullanılan Yöntemler Açısından İncelenmesi¹

Analysis of Vocabulary Gaining/Word Learning Activities in Turkish Course Books in Terms of The Methods Used

Şahin Şimşek², İbrahim Fatih Demirel³

Öz

İnsanlar kelimelere yüklenen anlam kodlarının bir toplumda, bir kültürde ortak olması sebebiyle anlaşabilmekte ve sağlıklı ilişkiler kurabilmektedirler. Bireyin sahip olduğu kelime hazinesi okuduğunu, dinlediğini anlamasında; duyduğunu, gördüğünü sözlü ya da yazılı anlatabilmesinde doğrudan etkilidir. Öğrencilerin hem okul hayatında başarılı olmalarına imkân sağlayacak hem de sosyal yaşamlarında gereksinim duyacakları dil becerilerini geliştirecek bir söz varlığını onlara kazandırma Türkçe dersinin temel amaçlarından biridir. Okullarda kelime öğretimine yönelik etkinliklerde tıpkı diğer becerilerin öğretiminde de olduğu gibi farklı yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkçe ders kitaplarındaki kelime öğretimi etkinliklerinde kullanılan yöntemleri tespit etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler doküman incelemesi tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak yorumlanmıştır. Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimine yönelik etkinliklerde "Cümle İçinde Kullanma", "Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma", "Tahminlerini Sözlükten Kontrol Edip Anlamını Öğrenme", "Sözlük Oluşturma" gibi yöntemler diğerlerine nazaran daha sık kullanılmış, "Venn Şeması ile Kelime Öğretimi", "Çağrışım Yoluyla Kelime Öğretimi", "Kelime Haritası ile Kelime Öğretimi" gibi yöntemler ya çok az kullanılmış ya da bazı sınıflarda hiç kullanılmamış, kelime öğretimi yöntemlerinin kullanımında homojen bir tavır sergilenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Söz Varlığı, Kelime Öğretimi, Kelime Öğretimi Yöntemleri, Türkçe Ders Kitabı.

Abstract

People can get along and establish healthy relationships because the meaning codes loaded on words are common in a society and a culture. Understanding what the individual has read and listened to; It is directly effective in expressing what he hears and sees verbally or in writing. One of the main objectives of the Turkish course is to enable students to have a vocabulary that will enable them to be successful in school life and develop the language skills they will need in their social life. Different methods should be used in the activities for teaching vocabulary in schools, just as in teaching other skills. The aim of this study is to determine the methods used in vocabulary teaching activities in Turkish textbooks. Qualitative research method was used in the study, and the data were obtained by document analysis technique. The obtained data were interpreted using descriptive analysis. In Turkish textbooks, methods such as "Using in a Sentence", "Identifying and Guessing Words whose Meaning Doesn't Know", "Checking Your Predictions from the Dictionary and Learning the Meaning", "Creating a Dictionary" were used more often than others, "Venn Diagram and Vocabulary Teaching" Methods such as "Teaching Vocabulary by Associative", "Vocabulary Teaching with Vocabulary Map" were either used very little or not at all in some classes, and a homogeneous attitude was not displayed in the use of vocabulary teaching methods.

Keywords: Vocabulary Gaining, Word Learning, Word Learning Methods, Turkish Textbook.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 29 / 12 / 2020

¹ Bu makale, 03-05 Aralık tarihlerinde Gümüşhane'de gerçekleşen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ssmsek@kastamonu.edu.tr

³ Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ifdemirel@kastamonu.edu.tr

Giriş

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te kelime, "Bir veya birkaç heceden meydana gelen anlamlı söz, sözcük", kelime hazinesi ya da kelime dağarcığı da; "Bir kimsenin kullandığı veya bir dilde mevcut olan kelimelerin bütünü, söz varlığı, vokabüler" şeklinde tanımlanmıştır.

Onan'a (2016) göre, söz varlığı, sözcük varlığı, söz dağarcığı, sözcük dağarcığı, kelime hazinesi, kelime serveti gibi tabirler aynı anlamı karşılasalar da aralarında bazı küçük farklar bulunmaktadır. Korkmaz'ın (1992: 10), kelime hazinesini, "bir dilin bütün kelimeleri, bir kişinin veya topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamıdır" şeklinde tarif etmesi kelime hazinesi ile söz dağarcığının aynı olmadığını kelime hazinesi teriminin söz dağarcığı teriminden daha geniş, daha kapsamlı bir terim olduğunu düşündürmektedir. Üstelik kelime ve söz kavramları birbirinden farklı kavramlardır. Sözcük kelimesinin küçültme eki getirilerek sözden daha küçük bir dil birimini ifade etmesi için türetilmesi onun kelime kavramı ile eş anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Vardar (1998: 190), kelime dağarcığı tabirini, "bir bireyin kullandığı sözcüklerin tümü" şeklinde tarif etmiştir.

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde (TDK, 2005: 1807), söz varlığının "bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi" şeklinde tanımlanmış yerli olsun, dile sonradan girmiş yabancı kelimeler olsun, tamamı söz varlığının içinde gösterilmiştir. Bir dilin söz varlığını yalnızca kelimeler/sözcükler belirlemez. Aksan (2006: 7), bu konuda "Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz." şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Söz varlığı ile milletlerin kültürel birikimi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Milletlerin zengin söz varlığı, kültürel olarak da gelişmiş ve zenginleşmiş olduklarını göstermektedir. Söz varlığı aynı zamanda milletlerin dil ile ilgili geçmişlerine tutulan bir ayna vazifesi görmektedir. "Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir" (Aksan, 2006: 11).

Söz varlığının temel yapı taşlarını kelimeler oluşturmaktadır. Kişinin dağarcığında bulunan kelimeler, onun düşünce dünyasını genişletmekte, anlama ve anlatma kabiliyetlerini geliştirmektedir. "Kelimeler, günlük hayatta yazılı ve sözlü iletişimin olmazsa olmazlarıdır. Düşünme süreçlerinin, anlama ve anlatma temel dil becerilerinin etkin kullanımı zengin kelime hazinesi, başka bir ifade ile sözcük dağarcığına bağlıdır" (Karatay, 2007: 143). Bu bağlamda, kelime dağarcığının anlama ve anlatma becerileri üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir (Başkan, 2019: 975). Gelişmiş bir söz varlığı demek, gelişmiş bir ifade kabiliyeti demektir. Okunan, dinlenen bir metnin, izlenen bir filmin düzgün bir şekilde anlaşılabilmesi; duygu, düşünce, istek ve arzuların karşı tarafa etkili bir dille aktarılabilmesi gelişmiş bir söz varlığı ile mümkündür.

Kişinin sahip olduğu; okunan, dinlenen bir metnin, izlenen bir filmin, kulak verilen bir sohbetin anlaşılmasını sağlayan kelime bilgisi alıcı söz varlığı olarak; duygu, düşünce, istek ve hayallerin sözle ya da yazıyla anlatılmasını mümkün kılan kelime bilgisi de üretici söz varlığı olarak nitelendirilmektedir. Kişinin üretici söz varlığı içerisinde yer alan yani konuşmalarında ve yazılarında anlamının bilincinde olarak kullandığı kelimeler "aktif kelime hazinesi" olarak ifade edilmekte, kişinin alıcı söz varlığı içerisinde yer alan duyduğu, gördüğü zaman anlamını kavradığı ancak konuşmalarında ve yazılarında kullanmadığı kelimeler de "pasif kelime hazinesi" olarak adlandırılmaktadır (Karakuş, 2000: 128-129). "Temel söz varlığı" ise kişinin bulunduğu konuma, içinde yer aldığı yaş grubuna, devam ettiği eğitim-öğretim kademesine göre bilmesi gereken (asgari) sözlerin tamamına denmektedir (Demir, 2016: 145).

Karadağ (2019: 6), söz varlığını "Söz kavramının genişliği içinde dilde kelime ve kelime üstü birimler olan ikileme, deyim, atasözü vb. anlamlı dil birimlerinin oluşturduğu birikimin bütünüdür." şeklinde tanımlamıştır. Söz varlığı kişinin dünyaya gelmesiyle oluşmaya başlayan ve zaman içinde gelişme/zenginleşme gösteren bir durumdur ve bu gelişme/zenginleşme insanın kişisel çabasına ve içinde yaşadığı sosyal çevrenin şartlarına bağlıdır. Aile ve yakın çevrede başlayan dil edinimi okulda belirli bir sisteme oturtulur ve planlı bir şekilde yürütülür. Okul, söz varlığının gelişmesine hız kazandıracak sosyal bir çevredir.

Dil, bir milletin sahip olduğu en önemli hazine, ecdadından kalan en büyük mirastır. Bir dilin vaat ettiği anlama ve anlatma imkânlarından yararlanarak milletin fertlerinin sağlıklı bir iletişim kurup anlaşabilmeleri de, dil ile taşınan kültürün idrak edilebilmesi de dilin söz varlığına ve kurallarına hâkim olmakla mümkündür. Özbay (2006: 123)'a göre "Kişinin anlama ve anlatma becerileri, bildiği söz varlığıyla doğrudan ilgilidir." Bazı eğitimciler de sahip olunan söz varlığının dil becerilerinin edinimi ile öğrenim hayatındaki başarılar arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir (Göçer, 2009: 1025-1055).

Temel dil becerilerinin tam ve doğru bir şekilde kazandırılması Türkçe eğitiminin en önemli hedeflerindedir. Okuma, dinleme, konuşma, yazma becerilerinin tam ve doğru bir şekilde edinilmesi bazı öğrenmelerin önceden kazanılmış olmasına bağlıdır. Burada önceden kazanılması gereken, gelişmiş bir kelime hazinesine sahip olmaktır. "Kelime öğretimi, temel dil becerilerinin en önemli kesişme noktasıdır ve bu yönüyle her becerinin eğitiminde bütünleyici bir alan özelliği taşır. Temel dil becerilerinin etkili olarak kullanılması, ancak yeterli düzeyde kelime hazinesine sahip olmakla mümkündür.

Öğrencilerin dilin anlama ve anlatma işlevlerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri açısından kelime öğretimi büyük önem taşımaktadır.” (Karadağ, 2019: v).

1. Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Söz Varlığı

2006, 2015 ve 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programlarına *Söz Varlığı / kelime öğretimi* açısından baktığımızda karşımıza bazı farklılıklar ve benzerlikler çıkmaktadır.

2006 Türkçe Dersi Öğretim Programında dil öğretiminin hedefi “Öğrencilerin, dilin farklı bağlamlarda aldığı görünümleri kavramaları, dil aracılığıyla kendilerini ifade edebilmeleri, değişik bilgi kaynaklarına ulaşarak duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştirmeleridir” şeklinde ifade edilmiştir. Buna paralel olarak programın öğrenciye kazandıracığı *Temel Beceriler*'den ilki “Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma” olarak belirtilmiştir.

2006 Türkçe Dersi Öğretim Programı; *okuma, dinleme/izleme, konuşma, yazma* öğrenme alanları ile *dil bilgisinden* oluşmaktadır. Bu öğrenme alanları hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle bir bütünlük içerisinde ele alınmış ve ilişkilendirilmiştir. Program; **öğrenme alanı / amaçlar/ kazanımlar** şeklinde genelden özele bir sistemle tasarlanmıştır. Dolayısıyla söz varlığı / kelime öğretimi her öğrenme alanı ve dil bilgisi bölümünde *amaç* olarak ya da amaç alt başlığı altında *kazanımlar* olarak karşımıza çıkabilmektedir. Mesela dinleme-izleme öğrenme alanı altında söz varlığı karşımıza hem *amaç* hem de farklı amaçlar altında kazanım olarak çıkmaktadır. Örneğin, ‘*Dinlenenin/izlenenin anlama ve çözümlenme*’ amacı altında kazanım olarak; “Dinlenenin/izlenenin bağlamından hareketle kelime ve kelime gruplarının anlamlarını çıkarır.”, “Dinlediklerindeki/izlediklerindeki anahtar kelimeleri fark eder.” ifadesi yer almıştır. Yine dinleme- izleme öğrenme alanında amaç olarak *Söz varlığını zenginleştirme* başlığı altında kazanım olarak; “1- Kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini kavrayarak birbiriyle anlamca ilişkili kelimelere örnek verir. 2. Aynı kavram alanına giren kelimeleri, anlam farklılıklarını dikkate alarak kullanır. 3. Tekerleme, sayımaca, bilmece ve yanılmacaları ezberler/kullanır. 4. Şiir, türkü, şarkı türlerinde metinler ezberler. 5. Dinlediklerinde/izlediklerinde geçen kelime, deyim ve atasözlerini cümle içinde kullanır. 6. Dinlediklerinden/izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur.” ifadeleri karşımıza çıkmaktadır (MEB, 2006).

Söz varlığı / kelime öğretimi ile ilgili 2006 programında öğrenme alanlarında tespit edilen diğer bazı amaç ve kazanımlardan şu şekilde örnekler verilebilir:

Konuşma öğrenme alanında, *Kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanma* amacı altında, “Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanır.” **Okuma** öğrenme alanı altında, *Okuduğu metni anlama ve çözümlenme* amacı altında, “1. Metnin bağlamından hareketle kelime ve kelime gruplarının anlamlarını çıkarır. 2. Metindeki anahtar kelimeleri belirler.” Okuma öğrenme alanında da dinleme-izlemede olduğu gibi *Söz varlığını zenginleştirme* amacı ve buna bağlı kazanımlar bulunmaktadır. **Yazma** öğrenme alanında, *Planlı yazma* amacı altında, “Atasözü, deyim ve söz sanatlarını uygun durumlarda kullanarak anlatımını zenginleştirir.” ifadesi geçmektedir.

2006 programında 2015 ve 2019 programlarından farklı olarak dil bilgisi öğretimi ayrı bir başlık olarak yer almaktadır. Buna bağlı olarak 2015 ve 2019 programlarında *Söz Varlığı* başlığı altında yer alan “Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder.”, “Basit, türemiş ve birleşik fiilleri ayırt eder.”, “Zarfların metnin anlamına olan katkısını açıklar.”, “Fiillerin anlam özelliklerini fark eder.” gibi kazanımlar 2006 programında dil bilgisi başlığı altında yer almıştır (MEB, 2006).

2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanları *Sözlü İletişim, Okuma ve Yazma* olmak üzere üç ana başlık altında düzenlenmiştir. Bu programda dil bilgisi ile ilgili kazanımlar öğrenme alanları içinde sınıf seviyesine uygunluk gözetilerek 1. sınıftan 8. sınıfa kadar aşamalı olarak yapılandırılmıştır. Yani 2006 programında dil bilgisi öğretiminin ayrı bir başlık olarak ele alınmasıyla toplam 5 olan öğrenme alanı, 2015 programında 3'e düşürülmüştür. *Söz Varlığı* başlığı her sınıf seviyesinde *okuma* öğrenme alanı altına eklenmiş ve *dil bilgisi öğretimi* ile ilgili kazanımlar da bu başlık altında değerlendirilmiştir (MEB, 2015).

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı da *Söz Varlığı* açısından 2015 programı ile benzerlikler taşımaktadır. 2019 programında öğrenme alanları; *Dinleme/izleme, Konuşma, Okuma, Yazma* olarak tasarlanmıştır. *Söz Varlığı* başlığı 2015 programında olduğu gibi her sınıf düzeyinde okuma öğrenme alanı altında verilmiştir. Yine 2015 programında olduğu gibi dil bilgisi kazanımları *Söz Varlığı* başlığının altında yer almış, dil bilgisi öğretimi ayrı bir başlık olarak ele alınmamıştır (MEB, 2019).

2. Yöntem

2. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışma olup araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. "Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerini kullanarak olgu ve olayları gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyan bir araştırma türüdür." (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 41).

2. 2. Verilerin Elde Edilmesi

Araştırmada verilerin elde edilmesinde doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi ya da belgesel tarama Karasar'a (2012: 77) göre "belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar".

Araştırmanın veri kaynakları 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarıdır.

2. 3. Verilerin Analizi

Doküman incelemesi tekniği ile elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmada 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında 5.,6.,7. ve 8. sınıf düzeyinde kullanılan Türkçe ders kitaplarında yer alan tüm etkinlikler taranmıştır. Çalışmanın amacına hizmet edecek etkinlikler tespit edilip nicelik olarak hangi üniteye kaç adet etkinlik yer aldığı bulgular kısmında tablolar altında verilmiştir. Bu taramada her sınıf düzeyinde 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında, 'Söz Varlığı' başlığı altında yer alan kazanımlar dikkate alınmış ve bu doğrultuda tarama işlemi ilerlemiştir. Öncelikle programda yer alan 'Söz Varlığı' ile bağlantılı kazanımlara hizmet eden etkinlikler belirlenmiş ve listelenmiş, ardından bu etkinliklerde hangi söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan yöntemlerin tasnifi için literatür taraması yapılmış Dilidüzgün (2014), Karadağ (2019), Göçer (2009) ve Özbay ve Melanlıoğlu (2008)'na ait çalışmalar incelenip kelime öğretiminde sıklıkla kullanılan yöntemler belirlenmiştir. Ardından hangi etkinlikte hangi yöntemin kaç defa kullanıldığı/frekans değeri tespit edilmiştir. Tüm bu veriler çalışıldıktan sonra yöntemlerin kullanım sıklıkları/frekans değerleri sınıf düzeyinde tablolar aracılığıyla verilmiştir

Çalışmada; 5.sınıf düzeyinde 1, 6.sınıf düzeyinde 2, 7.sınıf düzeyinde 3, 8.sınıf düzeyinde 1 olmak üzere toplam 7 kitap söz varlığı/kelime öğretimi odaklı etkinlikler açısından incelenmiştir. Elde edilen veriler;

-toplam etkinlik sayısı,

-ünite başına düşen ortalama etkinlik sayısı

-söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yönteminin kullanım sıklığı/frekans değeri

şeklinde tasnif edilmiştir. Ardından bu veriler, her sınıf düzeyinde kendi içerisinde ortak bir şekilde karşılaştırılıp yorumlanması maksadıyla tablolaştırılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Kelime öğretim yöntemleri ile ilgili yapılan literatür çalışması sonrası, bu çalışmada ele alınan ders kitaplarında ilgili etkinliklerde en az bir defa kullanıldığı tespit edilen söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yöntemleri şunlardır;

Tablo 1. Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Söz Varlığı Kazandırma/Kelime Öğretim Yöntemleri

1-Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma	6-Sözlük Oluşturma	11-Dinleme ile Kelime Öğretimi	16-Sözlü Anlatımda Kullanma ile Kelime Öğretimi	21-Kelime Haritası ile Kelime Öğretimi
2-Tahminlerini Sözlükten Kontrol Edip Anlamını Öğrenme	7-Sözlük Kullanma ile Kelime Öğretimi	12-Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma ile Kelime Öğretimi	17-Kavram ve Kelime Havuzu Kullanma ile Kelime Öğretimi	22-Dilbilgisi Çalışmaları
3-Cümle İçinde Kullanma	8-Eşleştirme ile Kelime Öğretimi	13-Boşluk Doldurma ile Kelime Öğretimi	18-Kelimelerin Türkçe Karşılıklarını Öğretme ile Kelime Öğretimi	23-Söz Sanatlarını Tespit Etme ve İnceleme
4-Bulmaca Çözme	9-Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi	14-Venn Şeması ile Kelime Öğretimi	19-Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi	24-Anlatım Bozukluklarını Tespit Etme ve İnceleme

5-Bulmaca Oluşturma	10-Yazılı Anlatımda Kullanma ile Kelime Öğretimi	15-Sözcük Çalışması ile Kelime Öğretimi	20-Çağırışım Yoluyla Kelime Öğretimi	25-Anlatım Biçimlerini Tespit Etme ve İnceleme
---------------------	--	---	--------------------------------------	--

Tablo 2. 5. Sınıf Anıttepe Yayınları Ders Kitabı Etkinlik ve Kullanılan Söz Varlığı Kazandırma/Kelime Öğretim Yöntemi Sayıları

Kitap	Toplam Etkinlik Sayısı	Ünite Başına Düşen Ortalama Etkinlik Sayısı	Kullanılan Farklı Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi Sayısı	Etkinliklerde Kullanılan Toplam Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi
5.Sınıf Anıttepe Yay.	83	10 (10,375)	19	140

Tablo 2. 1. 5. Sınıf Anıttepe Yayınları Ders Kitabı Söz Varlığı Kazanma/Kelime Öğretimi Yöntemleri Kullanım Sıklığı/Frekans Değerleri Tablosu

1-Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma (13)	6-Sözlük Oluşturma (5)	11-Dinleme İle Kelime Öğretimi (1)	16-Sözlü Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi (3)	21-Kelime Haritası İle Kelime Öğretimi -
2-Tahminlerini Sözlükten Kontrol Edip Anlamını Öğrenme (13)	7-Sözlük Kullanma İle Kelime Öğretimi (7)	12-Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi (2)	17-Kavram ve Kelime Havuzu Kullanma İle Kelime Öğretimi (5)	22-Dilbilgisi Çalışmaları (21)
3-Cümle İçinde Kullanma (30)	8-Eşleştirme İle Kelime Öğretimi (10)	13-Boşluk Doldurma İle Kelime Öğretimi (3)	18-Kelimelerin Türkçe Karşılıklarını Öğretme İle Kelime Öğretimi (1)	23-Söz Sanatlarını Tespit Etme ve İnceleme -
4-Bulmaca Çözme (7)	9-Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi (11)	14-Venn Şeması İle Kelime Öğretimi (1)	19-Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi (1)	24-Anlatım Bozukluklarını Tespit Etme ve İnceleme -
5-Bulmaca Oluşturma -	10-Yazılı Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi (1)	15-Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi (5)	20-Çağırışım Yoluyla Kelime Öğretimi -	25-Anlatım Biçimlerini Tespit Etme ve İnceleme -

Anıttepe Yayınlarına ait olan 5. sınıf Türkçe ders kitabında toplam 8 tema içerisinde 32 okuma-anlama / dinleme-izleme metni yer almaktadır. Bu metinlere bağlı olarak kelime öğretimi / söz varlığı odaklı toplam 83 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinlikler temalara göre şu şekilde dağılım göstermiştir:

I.Tema: 11 Etkinlik, II.Tema: 11 Etkinlik, III.Tema: 12 Etkinlik, IV.Tema: 9 Etkinlik , V.Tema: 10 Etkinlik, VI.Tema: 14 Etkinlik, VII.Tema: 10 Etkinlik , VII.Tema: 6 Etkinlik

Tespit edilen toplam 83 kelime öğretimi / söz varlığı odaklı etkinlik özelinde; tabloda belirtilen 19 kelime öğretim yöntemi homojen olmayan şekilde 140 defa kullanılmıştır. 30 defa ile en sık kullanılan kelime öğretim yöntemi "Bilinmeyen / Tespit Edilen Kelimenin Cümle İçinde Kullanılması" olmuştur.

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan Söz Varlığı kazanımları içerisinde bulunan dilbilgisi etkinlikleri de çalışmada tespit edilmiştir. Detaylı olarak bakıldığında 11 defa ses olayları, 6 defa edat-bağlaç kullanımı, 4 defa ek-kök ayrımı ve yapım ekleri kullanımı ile ilgili çalışma yer almıştır.

Ayrıca kitapta yer alan 11 etkinlik bahsi geçen Türkçe öğretim programına istinaden direkt olarak deyim /atasözü öğretimine odaklanmıştır.

Tablo 3. 6. Sınıf Ders Kitapları Etkinlik ve Kullanılan Söz Varlığı Kazandırma/Kelime Öğretim Yöntemi Sayıları

Kitap	Toplam Etkinlik Sayısı	Ünite Başına Düşen Ortalama Etkinlik Sayısı	Kullanılan Farklı Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi Sayısı	Etkinliklerde Toplam Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi	Kullanılan Söz Varlığı Öğretim Yöntemi
Ekoyay	84	11 (10,5)	13	154	
6.Sınıf MEB	69	9(8,635)	14	105	

Tablo 3. 1. 6. Sınıf Ders Kitaplarında Söz Varlığı Kazanma/Kelime Öğretimi Yöntemleri Kullanım Sıklığı/Frekans Değerleri Tablosu

1-Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma (29) ⁴ / (8) ⁵	6-Sözlük Oluşturma (15) / (1)	11-Dinleme ile Kelime Öğretimi - / -	16-Sözlü Anlatımda Kullanma ile Kelime Öğretimi (14) / (5)	21-Kelime Haritası ile Kelime Öğretimi - / -
2-Tahminlerini Sözlükten Kontrol Edip Anlamını Öğrenme (26) / (8)	7-Sözlük Kullanma ile Kelime Öğretimi - / (11)	12-Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma ile Kelime Öğretimi - / -	17-Kavram ve Kelime Havuzu Kullanma ile Kelime Öğretimi (7) / (7)	22-Dilbilgisi Çalışmaları (27) / (19)
3-Cümle İçinde Kullanma (2) / (9)	8-Eşleştirme ile Kelime Öğretimi (8) / (12)	13-Boşluk Doldurma ile Kelime Öğretimi - / (3)	18-Kelimelerin Türkçe Karşılıklarını Öğretme ile Kelime Öğretimi (9) / (1)	23-Söz Sanatlarını Tespit Etme ve İnceleme - / -
4-Bulmaca Çözme (2) / (9)	9-Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi - / (3)	14-Venn Şeması ile Kelime Öğretimi - / -	19-Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi (4) / -	24-Anlatım Bozukluklarını Tespit Etme ve İnceleme - / -
5-Bulmaca Oluşturma (4) / -	10-Yazılı Anlatımda Kullanma ile Kelime Öğretimi - / (9)	15-Sözcük Çalışması ile Kelime Öğretimi (7) / -	20-Çağırışım Yoluyla Kelime Öğretimi - / -	25-Anlatım Biçimlerini Tespit Etme ve İnceleme - / -

Tablo ve 3. 1.'de 2020-2021 eğitim öğretim yılında 6. sınıf düzeyinde kullanılan Türkçe ders kitapları, 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı 'Söz Varlığı' kazanımları açısından ve etkinlikler özelinde kullanılan söz varlığı kazandırma / kelime öğretim yöntemleri açısından incelenip karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler tablolastırılarak ifade edilmiştir.

⁴ EKOYAY Kitabının Verileri

⁵ 6.Sınıf MEB Kitabının Verileri

İncelenen **1. kitapta** (Demirel, 2019), toplam 8 tema içerisinde 32 okuma-anlama / dinleme-izleme metni yer almaktadır. Bu metinlere bağlı olarak kitap içeriğinde kelime öğretimi / söz varlığı odaklı toplam 84 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin temalara göre dağılımı şu şekildedir:

I.Tema: 4 Etkinlik, II.Tema: 7 Etkinlik, III.Tema: 14 Etkinlik , IV.Tema: 11 Etkinlik , V.Tema: 15 Etkinlik, VI.Tema: 10 Etkinlik, VII.Tema: 11 Etkinlik , VII.Tema: 12 Etkinlik

Tespit edilen toplam 84 etkinlik özelinde tabloda belirtilen 13 kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 154 defa kullanılmıştır. 29 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem *Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma* olmuştur. Onu 27 tekrar ile *Dilbilgisi Çalışmaları* takip etmektedir. Bu yöntemin detaylarına bakıldığında; 9 defa edat-bağlaç-ünlem kullanımı, 4 defa redif-kafiye kullanımı, 3'er defa yapım-çekim ekleri ile sıfatlar, 2'şer defa ek-kök ayrımı, kelime türleri, zamirler, 1'er defa tamlamalar, isimler, durum ekleri ile ilgili etkinlikler dikkati çekmektedir. Yine programdaki *Söz Varlığı* kazanımlarından "Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler." (MEB, 2019) ile uyumlu olarak 7 etkinlik direkt olarak deyim /atasözü öğretimi üzerine bina edilmiştir.

2. kitapta (Ceylan vd., 2019) toplam 8 tema içerisinde 32 okuma-anlama / dinleme-izleme metni yer almaktadır. Bu metinlere bağlı olarak kitapta kelime öğretimi / söz varlığı odaklı toplam 69 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin temalara göre dağılımı şu şekildedir:

I.Tema: 9 Etkinlik, II.Tema: 10 Etkinlik, III.Tema: 7 Etkinlik, IV.Tema: 9 Etkinlik, V.Tema: 8 Etkinlik, VI.Tema: 7 Etkinlik, VII.Tema: 10 Etkinlik, VII.Tema: 9 Etkinlik

Tespit edilen toplam 69 etkinlik özelinde tabloda belirtilen 14 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 105 defa kullanılmıştır. Kullanılan kelime öğretimi / söz varlığı kazandırıcı yöntemlerden *'Dilbilgisi Çalışmaları'* 19 tekrar ile en fazla başvurulan yol olmuştur. Bu yöntemin detaylarına bakıldığında; 3'er defa sıfat, zamir, iyelik eki kullanımı, 2'şer defa isim türleri, tamlamalar, kelime türleri, ünlem (seslenme), 1'er defa yapım-çekim ekleri, edat-bağlaç kullanımı ile ilgili etkinlikler dikkati çekmektedir. Yine programdaki *Söz Varlığı* kazanımlarından "Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler." ile uyumlu olarak 10 etkinlik direkt olarak deyim /atasözü öğretimi üzerine bina edilmiştir.

Tablo 4. 7. Sınıf Ders Kitapları Etkinlik ve Kullanılan Söz Varlığı Kazandırma/Kelime Öğretim Yöntemi Sayıları

Kitap	Toplam Etkinlik Sayısı	Ünite Başına Düşen Ortalama Etkinlik Sayısı	Kullanılan Farklı Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi Sayısı	Etkinliklerde Kullanılan Toplam Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi
Özgün Yay.	100	13 (12,5)	14	133
MEB-1- (Kır vd.)	75	9 (9,375)	12	110
MEB- 2- (Akgül vd.)	90	11 (11,25)	15	138

Tablo 4. 1. 7. Sınıf Ders Kitaplarında Söz Varlığı Kazanma/Kelime Öğretimi Yöntemleri Kullanım Sıklığı/Frekans Değerleri Tablosu

1-Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma (11) ⁶ / (18) ⁷ / (23) ⁸	6-Sözlük Oluşturma (1) / - / (1)	11-Dinleme İle Kelime Öğretimi - / - / -	16-Sözlü Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi - / (2) / -	21-Kelime Haritası İle Kelime Öğretimi - / - / (1)
---	-------------------------------------	---	--	---

⁶ Özgün Kitabının Verileri

⁷ MEB-1 (Kır vd.) Kitabının Verileri

⁸ MEB-2 (Akgül vd.) Kitabının Verileri

2-Tahminlerini Sözlükten Kontrol Edip Anlamını Öğrenme (11) / (18) / (23)	7-Sözlük Kullanma İle Kelime Öğretimi (7) / - / (7)	12-Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi - / - / -	17-Kavram ve Kelime Havuzu Kullanma İle Kelime Öğretimi (2) / (3) / (3)	22-Dilbilgisi Çalışmaları (44) / (31) / (35)
3-Cümle İçinde Kullanma (9) / (12) / (10)	8-Eşleştirme İle Kelime Öğretimi (14) / (3) / (5)	13-Boşluk Doldurma İle Kelime Öğretimi - / - / -	18-Kelimelerin Türkçe Karşılıklarını Öğretme İle Kelime Öğretimi (1) / (1) / -	23-Söz Sanatlarını Tespit Etme ve İnceleme (6) / (2) / (5)
4-Bulmaca Çözme (14) / (12) / (3)	9-Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi (5) / - / -	14-Venn Şeması İle Kelime Öğretimi - / - / -	19-Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi - / - / (7)	24-Anlatım Bozukluklarını Tespit Etme ve İnceleme (6) / (5) / (11)
5-Bulmaca Oluşturma - / - / -	10-Yazılı Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi (2) / (3) / (3)	15-Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi - / - / -	20-Çağırışım Yoluyla Kelime Öğretimi - / - / (1)	25-Anlatım Biçimlerini Tespit Etme ve İnceleme - / - / -

Tablo 4 ve 4. 1.'de 2020-2021 eğitim öğretim yılında 7. sınıf düzeyinde kullanılan Türkçe ders kitapları etkinlikler özelinde kullanılan söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yöntemleri ve söz varlığı açısından incelenmiş, elde edilen veriler tablolaştırılmıştır.

İncelenen **1. kitapta** (Erkal vd., 2019) toplam 8 tema içerisinde 32 okuma-anlama / dinleme-izleme metni yer almaktadır. Bu metinlere bağlı olarak kelime öğretimi / söz varlığı odaklı toplam 100 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin temalara göre dağılımı şu şekildedir:

I.Tema: 14 Etkinlik, II.Tema: 13 Etkinlik, III.Tema: 12 Etkinlik, IV.Tema: 9 Etkinlik, V.Tema: 17 Etkinlik, VI.Tema: 16 Etkinlik, VII.Tema: 11 Etkinlik, VII.Tema: 8 Etkinlik

Tespit edilen toplam 100 etkinlik özelinde tabloda belirtilen 14 kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 133 defa kullanılmıştır. 44 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem "Dilbilgisi Çalışmaları" olmuştur. Bu yöntemin detaylarına bakıldığında; 8 defa dilek-haber kipleri, 7 defa zarflar, 4'er defa fiilin anlam özellikleri, yapılarına göre fiiller, kafiye-redif ve fiilde mastar eki kullanımı, 3'er defa kip-kişi ekleri, ek fiil ve birleşik zamanlı fiil kullanımı, 2'şer defa fiilde kip-zaman kayması ve çekimli fiil kullanımı, 1'er defa kelime türleri, bağlaç kullanımı ile ilgili etkinlikler olduğu görülmektedir. Yine programdaki Söz Varlığı kazanımları ile uyumlu olarak 6 etkinlik söz sanatları öğretimi için, 6 etkinlik ise anlatım bozukluğu öğretimi için kullanılmıştır. Kitapta yer alan toplam 5 etkinlik ise direkt olarak deyim / atasözü öğretimi üzerine inşa edilmiştir.

2. kitapta (Kır vd., 2019), 1.ünitenin başında her ünite için bilinmeyen kelimelerden sözlük oluşturulması söylenmiştir. 'Sözlük Oluşturma' ile kelime öğretimi yöntemi bu şekilde kullanılmıştır. Bu noktada her etkinlik özelinde görev temelli olarak 'Sözlük Oluşturma' hatırlatılmadığı için yöntemin kullanım sıklığı '1' olarak kabul edilmiştir.

Bu kitapta toplam 8 tema içerisinde 32 okuma-anlama / dinleme-izleme metni yer almaktadır. Bu metinlere bağlı olarak kelime öğretimi / söz varlığı odaklı toplam 75 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin temalara göre dağılımı şu şekildedir:

I.Tema: 10 Etkinlik, II.Tema: 9 Etkinlik, III.Tema: 9 Etkinlik, IV.Tema: 9 Etkinlik, V.Tema: 9 Etkinlik, VI.Tema: 8 Etkinlik, VII.Tema: 12 Etkinlik, VII.Tema: 9 Etkinlik

Tespit edilen toplam 75 etkinlik özelinde tabloda belirtilen 12 kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 110 defa kullanılmıştır. 31 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem "Dilbilgisi Çalışmaları" olmuştur. Bu yöntemin detaylarına bakıldığında; 7 defa dilek-haber kipleri, 6 defa ek fiil kullanımı, 4'er defa yapısına göre fiiller, çekimli fiiller ve zarfların kullanımı, 2'şer defa birleşik zamanlar ve bağlaç-edatların kullanımı, 1'er defa fiilde anlam özellikleri ve kişi eklerinin kullanımı ile ilgili etkinlikler dikkati çekmektedir. Yine programdaki Söz Varlığı kazanımları ile uyumlu olarak 2 etkinlik söz sanatları öğretimi için 5 etkinlik ise anlatım bozukluğu öğretimi için kullanılmıştır.

Kitapta yer alan toplam 5 etkinlik programdaki "Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler." (MEB, 2019) kazanımına istinaden direkt olarak deyim / atasözü öğretimi üzerine inşa edilmiştir.

Tablo 4.'e göre **3. kitapta** (Akgül vd., 2019), toplam 8 tema içerisinde 32 okuma-anlama / dinleme-izleme metni yer almaktadır. Bu metinlere bağlı olarak kelime öğretimi/söz varlığı odaklı toplam 90 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin temalara göre dağılımı şu şekildedir:

I.Tema: 11 Etkinlik, II.Tema: 12 Etkinlik, III.Tema: 12 Etkinlik, IV.Tema: 9 Etkinlik, V.Tema: 8 Etkinlik, VI.Tema: 14 Etkinlik, VII.Tema: 14 Etkinlik, VII.Tema: 10 Etkinlik

Tespit edilen toplam 90 etkinlik özelinde tabloda belirtilen 15 kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 138 defa kullanılmıştır. 35 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem '*Dilbilgisi Çalışmaları*' olmuştur. Bu yöntemin detaylarına bakıldığında; 7 defa dilek-haber kipleri, 6 defa yapısına göre fiiller, 5'er defa fiilin anlam özellikleri, çekimli fiil, ek fiil kullanımı, 3 defa fiilde kip-zaman kayması, 2'şer defa zarflar ve edat-bağlaç kullanımı ile ilgili etkinlikler dikkati çekmektedir.

Yine 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programdaki *Söz Varlığı* kazanımlardan "Anlatım bozukluklarını tespit eder." ve "Metindeki söz sanatlarını tespit eder." ile uyumlu olarak 5 etkinlik söz sanatları öğretimi için 11 etkinlik ise anlatım bozukluğu öğretimi için kullanılmıştır. Kitapta yer alan toplam 8 etkinlik ise direkt olarak deyim/atasözü öğretimi planlanarak hazırlanmış ve kitapta kendisine yer bulmuştur.

Tablo 4. 8. sınıf Ders Kitabı Etkinlik ve Kullanılan Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi Sayıları

Kitap	Toplam Etkinlik Sayısı	Ünite Başına Düşen Ortalama Etkinlik Sayısı	Kullanılan Farklı Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi Sayısı	Etkinliklerde Kullanılan Toplam Söz Varlığı Kazandırma/ Kelime Öğretim Yöntemi
8.Sınıf MEB	70	9 (8,75)	16	131

Tablo 4. 1. 8. Sınıf Ders Kitaplarında Söz Varlığı Kazanma/Kelime Öğretimi Yöntemleri Kullanım Sıklığı/Frekans Değerleri Tablosu

1-Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma (14)	6-Sözlük Oluşturma (28)	11-Dinleme İle Kelime Öğretimi -	16-Sözlü Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi -	21-Kelime Haritası İle Kelime Öğretimi (1)
2-Tahminlerini Sözlükten Kontrol Edip Öğrenme (14)	7-Sözlük Kullanma İle Kelime Öğretimi (3)	12-Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi -	17-Kavram ve Kelime Havuzu Kullanma İle Kelime Öğretimi (3)	22-Dilbilgisi Çalışmaları (9)
3-Cümle İçinde Kullanma (10)	8-Eşleştirme İle Kelime Öğretimi (11)	13-Boşluk Doldurma İle Kelime Öğretimi (1)	18-Kelimelerin Türkçe Karşılıklarını Öğretme İle Kelime Öğretimi (3)	23-Söz Sanatlarını Tespit Etme ve İnceleme (8)
4-Bulmaca Çözme (10)	9-Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi -	14-Venn Şeması İle Kelime Öğretimi -	19-Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi -	24-Anlatım Bozukluklarını Tespit Etme ve İnceleme (3)
5-Bulmaca Oluşturma -	10-Yazılı Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi (6)	15-Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi -	20-Çağırışım Yoluyla Kelime Öğretimi -	25-Anlatım Biçimlerini Tespit Etme ve İnceleme (7)

Tablo 4 ve 4. 1.'de 2020-2021 eğitim öğretim yılında 8.sınıf düzeyinde kullanılan Türkçe Ders Kitabı; kelime öğretimi/söz varlığı açısından incelenmiştir. İncelemede 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında *Söz Varlığı* başlığı altında yer alan

kazanımlar rehber edinilmiştir. Ayrıca kitapta kelime öğretimi/söz varlığı ile ilgili etkinlikler tespit edilip hangi yöntem, teknik, strateji ile kelime öğretimi yapılması amaçlandığı araştırılmıştır. Elde edilen veriler tablolaştırılarak ifade edilmiştir.

Kitapta (Eselioğlu vd., 2019), toplam 8 tema içerisinde 32 okuma-anlama, dinleme-izleme metni yer almaktadır. Bu metinlere bağlı olarak kitapta kelime öğretimi/söz varlığı odaklı toplam 70 etkinlik tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin temalara göre dağılımı şu şekildedir:

I.Tema: 12 Etkinlik, II.Tema: 12 Etkinlik, III.Tema: 4 Etkinlik, IV.Tema: 7 Etkinlik, V.Tema: 6 Etkinlik, VI.Tema: 8 Etkinlik, VII.Tema: 12 Etkinlik, VIII.Tema: 9 Etkinlik

Tespit edilen toplam 70 etkinlik özelinde tabloda belirtilen 16 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 131 defa kullanılmıştır. Kitapta *Sözlük Oluşturma* ile kelime öğretimi hususunda her üniteye yer alan ilgili hemen her etkinliğin sonunda “Öğrendiğiniz sözcük ve sözcük gruplarını oluşturduğunuz sözlüğe ekleyiniz.” şeklinde bir uyarı bulunmaktadır. Dolayısıyla en sık kullanılan yöntem olarak *Sözlük Oluşturma* ön plana çıkmaktadır. Diğer kitaplarla mukayesesi ve *Söz Varlığı* kazanımları altında dilbilgisi çalışmaları ile ilgili bilgiler yer aldığı için 9 defa tekrarlanan *Dilbilgisi Çalışmaları* başlığı detaylandırılmıştır. Bu detaylara bakıldığında; 5 defa fiilimsilerin kullanımı, 3 defa edat-bağlaç ve 1 defa da çekimli fiil kullanımı ile ilgili etkinlikler dikkati çekmektedir. Yine programdaki *Söz Varlığı* kazanımlarından “Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.” ile uyumlu olarak 3 etkinlik direkt olarak deyim/atasözü öğretimi üzerine bina edilmiştir.

Programda *Söz Varlığı* başlığı altında yer alan ‘söz sanatları’, ‘anlatım bozuklukları’ ve ‘anlatım biçimleri’ ile bağlantılı kazanımlarla uyumlu olarak; 8 etkinlik söz sanatları öğretimine, 3 etkinlik anlatım bozuklukları öğretimine, 7 etkinlik ise anlatım biçimlerinin öğretimine odaklanmıştır.

Ayrıca programda ilgili kazanımlar listesinde yer almamasına rağmen *cümlelerin öğeleri* ve *cümle türleri* ile alakalı 14 etkinlik tespit edilmiştir. Ancak bu etkinlikler bahsedilen gerekçe ile değerlendirmeye dâhil edilmemiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan çalışmada söz varlığı kazandırma/kelime öğretimi yöntemi kullanımı açısından incelenen ve her biri 8 üniteye oluşan 7 kitapta ortalama “81” etkinlik tespit edilmiştir. Barındırdığı 69 etkinlik ile 6. Sınıf MEB (Ceylan vd., 2019), 75 etkinlik ile 7.Sınıf MEB (Kır vd., 2019), 70 etkinlik ile 8.Sınıf MEB (Eselioğlu vd., 2019) nicelik olarak ortalamanın altında etkinlik sayısı barındırmaktadırlar.

İncelenen 7 kitapta ünite başına düşen söz varlığı/kelime öğretimi odaklı etkinlik sayısı ortalama “10” olarak tespit edilmiştir. Ünite başına barındırdığı “8,65” etkinlik ile 6. Sınıf MEB (Ceylan vd., 2019), 9,375 etkinlik ile 7. Sınıf MEB (Kır vd., 2019), 8,75 etkinlik ile 8. Sınıf MEB (Eselioğlu vd., 2019) nicelik olarak ortalamanın altında kalmıştır.7.Sınıf Özgün Yayınlarına ait ders kitabı 100 toplam etkinlik, 13 ünite başına düşen etkinlik sayısı ile bu açıdan zirvede yer almıştır.

Kitaplarda ortalama “15” farklı söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yöntemi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu açıdan “13” farklı yöntem kullanılan 6. sınıf Ekoyay,14 yöntem kullanılan 6. Sınıf MEB (Ceylan vd., 2019) ve 7.sınıf Özgün Yayınları ile 12 yöntem kullanılan 7.sınıf MEB (Kır vd., 2019) kitapları farklı yöntemlerin kullanımı açısından ortalamanın altında kalmıştır.

Kullanılan yöntemlerin kullanım frekans değerleri homojen olmasa da 5. sınıf Anıttepe Yayınlarına ait ders kitabında ortaya çıkan ilk durum belirli söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yöntemlerinin sıklıkla kullanılması, bazı yöntemlerin ise hiç kullanılmamasıdır. Örneğin “Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma”, “Tahminlerini Sözlükten Kontrol Edip Anlamını Öğrenme” ve “Dilbilgisi Çalışmaları” olarak tasnif edilen üç yöntemin tüm kitaplarda toplam kullanılan söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yöntemlerinin en az %50’sini oluşturduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile bir kitapta 15 söz varlığı kazandırma/kelime öğretim yöntemi 100 defa kullanıldıysa bunların 50 tanesi bu iki yöntem olmuştur. Dolayısıyla kullanılması muhtemel pek çok yöntem içerisinde belli başlı olanlarının tüm kitaplarda benzer şekilde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. 5. sınıf Türkçe ders kitabında söz varlığı kazandırma/kelime öğretimi kapsamında 83 etkinlik yer almış, bu etkinliklerde farklı 19 adet kelime öğretim yöntemi toplamda eşit olmayan bir şekilde 140 defa kullanılmıştır. En sık tekrar edilen yöntem *Cümle İçinde Kullanma Yöntemi* olmuş, *Bulmaca Oluşturma*, *Çağırışım Yoluyla Kelime Öğretimi*, *Kelime Haritası ile Kelime Öğretimi* gibi yöntemler hiç kullanılmamıştır.

6. sınıf Türkçe ders kitaplarından Ekoyay Yayınlarına ait ders kitabında tespit edilen toplam 84 kelime öğretimi etkinliğinde 13 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 154 defa kullanılmıştır. 29 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem *Anlamını Bilmediği Kelimeleri Tespit Edip Tahminde Bulunma* olmuştur. *Sözlük Kullanma ile Kelime Öğretimi*, *Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi*, *Yazılı Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi*, *Dinleme İle Kelime Öğretimi*, *Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi*, *Boşluk Doldurma İle Kelime Öğretimi*, *Venn Şeması İle Kelime Öğretimi*, *Çağırışım Yoluyla Kelime Öğretimi*, *Kelime Haritası İle Kelime Öğretimi* yöntemleri hiç kullanılmamıştır.

6. sınıf Türkçe ders kitabının MEB Yayınlarına ait olan kitabında tespit edilen toplam 69 kelime öğretimi etkinliğinde 14 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 105 defa kullanılmıştır. Kullanılan kelime öğretimi/söz varlığı kazandırıcı yöntemlerden *Dilbilgisi Çalışmaları* 19 tekrar ile en fazla başvurulan yol olmuştur. *Bulmaca Oluşturma, Dinleme İle Kelime Öğretimi, Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi, Venn Şeması İle Kelime Öğretimi, Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi, Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi, Çağrışım Yoluyla Kelime Öğretimi, Kelime Haritası İle Kelime Öğretimi* yöntemleri hiç kullanılmamıştır.

7. sınıf Türkçe ders kitaplarından Özgün Yayınlarının kitabında tespit edilen toplam 100 kelime öğretimi etkinliğinde 14 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 133 defa kullanılmıştır. 44 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem *Dilbilgisi Çalışmaları* olmuştur. *Bulmaca Oluşturma, Dinleme İle Kelime Öğretimi, Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi, Boşluk Doldurma İle Kelime Öğretimi, Venn Şeması İle Kelime Öğretimi, Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi, Sözlü Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi, Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi, Çağrışım Yoluyla Kelime Öğretimi, Kelime Haritası İle Kelime Öğretimi* yöntemleri hiç kullanılmamıştır.

7. sınıf Türkçe ders kitaplarından 1. Kitapta (Kır vd., 2019), tespit edilen toplam 75 kelime öğretimi etkinliğinde 12 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 110 defa kullanılmıştır. 31 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem *Dilbilgisi Çalışmaları* olmuştur. *Bulmaca Oluşturma, Sözlük Oluşturma, Sözlük Kullanma ile Kelime Öğretimi, Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi, Dinleme İle Kelime Öğretimi, Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi, Boşluk Doldurma İle Kelime Öğretimi, Venn Şeması İle Kelime Öğretimi, Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi, Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi, Çağrışım Yoluyla Kelime Öğretimi, Kelime Haritası İle Kelime Öğretimi* yöntemleri hiç kullanılmamıştır.

7. sınıf Türkçe ders kitaplarından 2. Kitapta (Akgül vd., 2019), tespit edilen toplam 90 kelime öğretimi etkinliğinde 15 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 138 defa kullanılmıştır. 35 tekrar ile en fazla kullanılan yöntem *Dilbilgisi Çalışmaları* olmuştur. *Bulmaca Oluşturma, Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi, Dinleme İle Kelime Öğretimi, Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi, Boşluk Doldurma İle Kelime Öğretimi, Venn Şeması İle Kelime Öğretimi, Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi, Sözlü Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi, Kelimelerin Türkçe Karşılıklarını Öğretme İle Kelime Öğretimi* yöntemleri hiç kullanılmamıştır.

8. sınıf Türkçe ders kitabında tespit edilen toplam 70 kelime öğretimi etkinliğinde 16 farklı kelime öğretim yöntemi homojen olmayan bir dağılımla 131 defa kullanılmıştır. 28 defa kullanılarak en kullanılan yöntem *Sözlük Oluşturma* olmuştur. *Bulmaca Oluşturma, Anlam Özelliklerinden Hareketle Kelime Öğretimi, Dinleme İle Kelime Öğretimi, Gözlem ve Yaşantılardan Yararlanma İle Kelime Öğretimi, Venn Şeması İle Kelime Öğretimi, Sözcük Çalışması İle Kelime Öğretimi, Sözlü Anlatımda Kullanma İle Kelime Öğretimi, Bağlamdan Hareketle Kelime Öğretimi, Çağrışım Yoluyla Kelime Öğretimi* yöntemleri hiç kullanılmamıştır.

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında *Söz Varlığı* başlığı altında öğretim programlarında o sınıf seviyesinde öğrencinin edinmesi beklenen kazanımlar listelenmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere 2019 programında dilbilgisi öğretimi ile alakalı ayrı bir başlık yoktur ve dilbilgisi öğretimi ile alakalı kazanımlar da kelime bilgisi, deyim/atasözü kullanımı gibi *Söz Varlığı* başlığı altında kendine yer bulmuştur. Ancak bulgular kısmında tablolar altında yorumlandığı üzere etkinlikler tüm *Söz Varlığı* kazanımlarını eşit derecede aktif edecek şekilde hazırlanmamıştır.

Tüm sınıf seviyelerindeki kitaplarda en çok tespit edilen etkinlikler dilbilgisi çalışmaları ile ilgilidir. Bu durum programda her ne kadar iletişimsel yaklaşım ilkeleri öncelense de en azından kitap yazarları tarafından klasik dil öğretim metodolojilerinden hâlâ istifade edildiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Çalışmanın neticesinde, incelenen Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimi etkinliklerinde bazı yöntemlerin diğerlerinden daha sık bazı yöntemlerinse bazı sınıf ve bazı kitaplarda hiç kullanılmadığı görülmüştür. Eğitimde tek ve doğru yol yoktur düsturundan hareketle kelime öğretimi etkinliklerinde mümkün olduğu kadar farklı yöntemler kullanılmalı, bu yöntemlerin kullanımında dengeli bir tutum sergilenmelidir.

Kaynakça

- Akgül, A., Demirel, N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan, İ., Uysal, A. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin sözcük varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli büyük Türkçe sözlük (Gözden geçirilmiş 3. baskı)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Başkan, A. (2019). Kelime bilgisi ve dil bilgisi düzeyinin yedinci sınıf öğrencilerinin yazma becerisi ile ilişkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 965-982.

- Ceylan, S., Duru, K., Erkek, G., Pastutmaz, M. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6 ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Çapraz Baran, Ş., Diren, E. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Demir, C. (2016). Türkçe eğitim-öğretim programları ve kişisel söz varlığı. *Milli Eğitim Dergisi*, 45/210, 141-161.
- Demirel, T. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6. sınıf ders kitabı*. Ankara: Ekoyay.
- Dilidüzgün, Ş. (2014). Türkçe öğretiminde sözcük öğretme yöntemlerinin yeterliliği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 233-258.
- Erkal, H., Erkal, M. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7. Sınıf*. Ankara: Özgün Yayınları.
- Eselioğlu, H., Set, S., Yücel, A. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8 ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Göçer, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volum, (Sözlük Özel Sayısı)*, 4/4, 1007-1036.
- Karadağ, Ö. (2019). *Kelime öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Karakuş, İ. (2000). *Türkçe, Türk dili ve edebiyatı öğretimi (Öğretmen el kitabı)*. Ankara: Sistem Ofset Yayınları.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.
- Kır, T., Kırman, E., Yağız, S. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7*. Ankara: MEB Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6,7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB.
- MEB. (2015). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB.
- MEB. (2017). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB.
- MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Onan, B. (2016). Söz varlığı terminolojisi üzerine bir analiz çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 45/210, 11-29.
- Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri I*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özbay, M., Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, 30-45.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8. baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü (2. Basım)*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to determine the methods used in vocabulary teaching / vocabulary acquisition activities in Turkish textbooks and the frequency of these methods. The acquisition of basic language skills completely and correctly is one of the most important goals of Turkish education. Acquisition of reading, listening, speaking, and writing skills completely and correctly depends on the acquisition of some learning beforehand. Here, one must have a developed vocabulary in advance. Effective use of basic language skills is only possible by having sufficient vocabulary. Vocabulary teaching is of great importance for students to fully realize the functions of understanding and expressing the language. The variety of methods used in teaching vocabulary / vocabulary and the use of these methods equally is important. Because there is no single right way in education. In this respect, it is important to determine how many times the methods are used in vocabulary teaching / vocabulary acquisition activities in Turkish textbooks.

Methods

The research is a descriptive study in the scanning model and the qualitative research method was used in the research. Document analysis technique was used to obtain data in the study. Document review or documentary scanning, according to Karasar (2012: 77), "includes the processes of finding resources for a certain purpose, reading, taking notes and evaluating".

The data sources of the study are Turkish textbooks used in 5th, 6th, 7th and 8th grades in the 2020-2021 academic year. The data obtained through the document review technique were interpreted using descriptive analysis. According to this approach, the data obtained are summarized and interpreted according to previously determined themes (Yıldırım & Şimşek, 2011). In the study, in the 2020-2021 academic year, 5th, 6th, 7th. All activities in Turkish textbooks used at the 8th and 8th grade levels were scanned. Activities that will serve the purpose of the study were determined and how many activities were included in which unit in terms of quantity are given under the tables in the findings section. In the study; A total of 7 books, 1 at the 5th grade level, 2 at the 6th grade level, 3 at the 7th grade level and 1 at the 8th grade level, were examined in terms of activities focused on vocabulary / vocabulary teaching. The data obtained;

-total number of events,

-average number of events per unit

- gaining word presence / frequency of use / frequency value of word teaching method

It is classified as.

Findings

Following the literature study on vocabulary teaching methods, vocabulary acquisition / vocabulary teaching methods that were found to be used at least once in related activities in the textbooks discussed in this study are as follows:

1-Identifying and Predicting Words You Do Not Know The Meaning

2-Checking the Guesses from the Dictionary and Learning the Meaning

3-Using in a Sentence

4-Solving Puzzles

5-Puzzle Creation

6-Creating Dictionary

7-Teaching Vocabulary with Using a Dictionary

8-Teaching Vocabulary with Matching

9-Teaching Vocabulary Based on Meaning Features

10-Teaching Vocabulary with Using in Written Expression

11-Teaching Vocabulary with Listening

12-Teaching Vocabulary by Using Observations and Experiences

13-Teaching Vocabulary with Filling in the Blank

14-Teaching Vocabulary with Venn Diagram

15-Teaching Vocabulary with Word Practice

16-Teaching Vocabulary with Using in Oral Expression

17-Teaching Vocabulary by Using Concept and Word Pool

18-Teaching Vocabulary with Teaching Turkish Conversations of Words

19-Teaching Vocabulary Based on Context

20-Teaching Vocabulary Through Association

21-Teaching Vocabulary with Vocabulary Map

22-Grammar Studies

23-Identifying and Examining Word Arts

24-Detecting and Examining Expression Disorders

25-Identifying and Examining the Forms of Expression

Conclusion

In the Turkish textbooks examined at the end of the study, it was observed that some methods were used more frequently than others in vocabulary teaching activities, and some methods were not used at all in some classes and some books. Based on the principle that there is no single and correct way in education, different methods should be used as much as possible in vocabulary teaching activities, and a balanced attitude should be displayed in the use of these methods.

Anne Babaların Çocukların Katılım Hakkına Yönelik Görüşleri¹

Opinions of Parents Children's Participation Right

Tuğçe Akyol²

Öz

Ailede çocukların kendilerini ilgilendiren konular ile ilgili karar verme süreçlerine dâhil olmaları ve görüşlerini bildirmeleri katılım hakkının ailede uygulanabilmesini sağlar. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseninin kullanıldığı bu çalışmanın amacı, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların anne ve babalarının çocukların katılım hakkına yönelik görüşlerinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubuna, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezinde Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilkokulların anasınıflarına ve bağımsız anaokullarına devam eden beş-altı yaşındaki çocukların araştırmaya katılmaya gönüllü toplam 270 anne ve babaları dâhil edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, anne babalara ilişkin demografik bilgilerin ve çocukların evde ve okulda katılım hakkına yönelik görüşlerini bildirmeye yönelik açık uçlu soruların yer aldığı bir görüş bildirme formu kullanılmıştır. Anne babalar evde katılıma ilişkin örnek olarak en çok ev işlerine yardımcı olmayı en az sosyal aktiviteyi, okulda ise en çok çocukların etkinliklerde yer almalarını vermiştir. Anne babalar evde çocukları ile birlikte en çok sosyal aktivitelere ve yemek seçimine karar verdiklerini belirtmiştir. Anne babalar okulda katılım hakkının gerçekleşmesi için en çok etkinliklerin düzenlenmesi ve çocukların sosyal açıdan desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca anne babaların katılım hakkına ilişkin bir farkındalığa sahip oldukları fakat bunun nasıl sağlanması gerektiği ile ilgili rehberliğe gereksinim duydukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Katılım, Katılım hakkı, Okul öncesi dönem.

Abstract

Children's involvement in decision-making and expressing their opinions on issues that concern them ensures that the right to participate is applied in the family. The study, in which phenomenology design one of the qualitative research methods is used, aims to examine the opinions of the parents of the children attending preschool education about children's participation rights. A total of 270 parents of five-six years old children attending kindergartens and nursery classes of elementary schools affiliated to the Directorate of National Education in Afyonkarahisar Province in the 2020-2021 academic year were included in the study. An opinion form was used as the data collection tool in the study, which included demographic information about parents and open-ended questions about parents' opinions on the right to participate at home and in school. Parents gave helping in household chores the most and social activity the least at home as well as taking part in activities the most in school as examples of participation. Parents stated that they mostly decided on social activities and meal selection with their children at home. Parents emphasized the most that the activities should be organized at schools and children should be supported socially in order to realize their right to participate in school. In addition, it was determined that parents had an awareness of children's right to participate, but they needed guidance on how to ensure this.

Keywords: Family, Participation, Participation right, Preschool.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M30, M31, M37

Submitted: 09 / 12 / 2020

Accepted: 28 / 12 / 2020

¹ Bu çalışma, 3-5 Aralık 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde online bildiri olarak sunulmuştur.

² 7 Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, akyol.tugce@gmail.com

Giriş

Gelişimsel temellerin atıldığı ve kritik zaman dilimlerinden biri olan çocukluk döneminin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi yaşamın ilerleyen dönemlerini olumlu yönde etkileyecektir. Çocukların her açıdan sağlıklı ve donanımlı bireyler olarak yetiştirilmeleri, becerilerinin ve kişiliklerinin desteklenmesi için onlara sevgi, saygı özelliklerini içeren demokratik ortamların hazırlanması gereklidir (Dinç, 2015; Özdemir Doğan, 2017). Çocukların sahip oldukları hakların korunması ve bu hakları toplumda yaşayarak öğrenmeleri gelecekte hak ve sorumluluklarını bilen, düşüncelerini ifade edip ve kararlar alabilen aktif vatandaşlar olmalarını sağlayacaktır (Erbay, 2010; Polat Unutkan, 2008).

Çocukların kendi haklarını, demokratik tutum ve davranışları öğrenmeye başladıkları ilk sosyal ortam ise ev ortamıdır (Ersoy, 2011). Ailelerin bu yüzden demokratik tutumlar sergilemeleri gereklidir. Olumlu ebeveyn çocuk etkileşimi, çocukların fikirlerine saygı duymak, çocukların görüşlerini ve duygularını ifade edebilmelerine fırsat vermek gibi deneyimler demokratik ebeveyn tutumunu içermektedir (Monaghan ve diğ., 2012). Demokratik tutum sergileyen anne babalar, çocukların görüşlerine önem verir ve çocukların katılım hakkına saygı duyarlar (Ersoy, 2012; Kent Kükürtcü, 2019). Ebeveynler çocukların demokratik tutum ve davranışları kazanabilmeleri için etkin katılım sağlama, model olma, etkili iletişim kurma, oyunlardan yararlanma gibi süreçlerden yararlanabilir (Deveci, 2011). Demokratik bir aile ortamında çocukların farklı konular ile ilgili tercihleri belirlenmeli ve görüşleri alınarak tartışmalara katılmaları sağlanmalıdır (Yeşil, 2002). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocukların aktif katılımcılar olarak toplumda yer almaları gerektiği ve ailelerin bu hakların destekleyicileri olarak vurgulanması, aile ilişkilerinin demokratik özellikler kazanmasını desteklemektedir (Pecnik, Matic ve Milakovic, 2016).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarını en belirgin şekilde ifade eden, uluslararası düzeyde çocuk hakları ile ilgili düzenlenen, günümüze kadar en iyi kabul görmüş insan hakları belgesidir (Detrick, 1999; Polat, 1997). Sözleşme'deki haklar yaşama, gelişme, korunma ve katılım olmak üzere toplam dört grupta yer almaktadır ve Madde 18 ve 27'de çocukların bakımı ve korunmasında en büyük sorumluluğun ailelere ait olduğu ifade edilmiştir (Akyüz, 2016; Özdemir Uluç, 2008). Ebeveynler çocukların temel gereksinimlerini karşılama ve koruma sorumluluğuna sahip olmakla birlikte çocukların kendi haklarını gerçekleştirebilmelerini destekleme konusunda sorumluluğa sahiptir (Dillen, 2006). Çocuk Hakları Avrupa Konseyi (2016) çocukların aile ortamı da dâhil olmak üzere yaşamlarındaki tüm alanlarındaki haklarını savunmaktadır. Sözleşmede yer alan Madde 3'de, çocukları ilgilendiren her durumda çocukların yüksek yararının korunması belirtilmektedir ve farklı maddelerde de anne babaların sorumlulukları ifade edilmektedir (UNICEF, 2004). Çocukların gelişen kapasitelerini dikkate alarak yapılan aile rehberliğine vurgu yapan Madde 5, çocukların katılım hakkının uygulanmasında oldukça önemlidir. Bu maddeye göre, anne, baba ya da çocuğa bakmakla yükümlü yetişkin çocuğun haklarını gerçekleştirebilme becerisini dikkate almalıdır. Çocukların becerileri arttıkça, gereksinim duydukları rehberlik de azalacak ve çocukların kararlar almaya ilişkin sorumluluk alma becerileri artacaktır. Aynı yaş grubundaki çocukların yaşam deneyimleri farklı olabileceği için, kendi haklarını gerçekleştirme düzeylerinde farklılık görülebilecektir (Lansdown, 2005).

Çocuk Hakları Avrupa Konseyi (2012) katılım hakkını, bireylerin görüşlerini ifade edebilmeleri, dinlenmeleri ve kendilerini ilgilendiren durumlar ile ilgili karar alma süreçlerine dâhil olabilmeleri, yaşları ve olgunluk düzeylerine göre görüşlerine gereken önemin verilmesini sağlayan alan, şart ve olanakların bütünü olarak tanımlamaktadır. Madde 13'de belirtilen çocukların bilgi alma ve görüşlerini ifade etme hakları, yetişkinlerin çocuklara gerekli olanakları sunmalarını içermektedir. Madde 12 ve 13'de, çocukların aile, okul, sosyal ortamlar gibi farklı ortamlarda önemli konular hakkındaki görüşlerini ifade etmeleri konusunda aileleri, uzmanlar ve politikacılar tarafından desteklenmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (UNICEF, 2004). Çocukların katılım hakkı ile ilgili herhangi bir yaş sınırlaması yoktur. Çocukların kendilerini etkileyen durumları anlama becerileri gelişimsel düzeylere dayalı gerçekleşmemektedir. Çocukların bu becerileri, karşılaştıkları durumlara, yaşam deneyimlerine ve ailelerin kendilerine sundukları desteğe göre değişmektedir (Lansdown, 2010). Çocuklar eğitim hayatlarına başlamadan önce katılım hakkını ailede öğrenirler (Şallı İdare, 2018). Ailede çocukların kendileri ile ilgili verilen kararlara katılma ve kendi davranışlarını düzenleme fırsatı verilirse evde demokratik bir süreç gerçekleşir (Başaran, 2005). Ailede alınan kararlara çocukları dâhil etme onların gereksinimlerinin etkili bir şekilde karşılanmasını (Mason, 2008) ve çocukların aktif olarak yer aldıkları kararların uygulama sürecinde de (Kiely, 2005) daha az zorluk yaşamalarını sağlayacaktır. Ayrıca çocukların görüşlerini almak sadece katılım haklarının değil, diğer tüm haklarının gerçekleştirilmesi için gerekli koşulların sağlanmasını, çocukların demokratik karar alma biçimlerini öğrenmelerini ve potansiyellerini gerçekleştirebilmelerini sağlar (Pecnik, Matic ve Milakovic, 2016).

Ailelerin evde çocuk haklarını etkili bir şekilde uygulayabilmeleri için çocuk hakları konusunda yeterli bilgi ve farkındalık düzeyine sahip olmaları gereklidir (Howe ve Covell, 2005; Yurtsever Kılıçgün, 2015). Ayrıca ailelerin çocuk haklarını bilmeleri ve yaşamlarında içselleştirebilmeleri önemlidir (Turupcu ve Gültekin Akduman, 2015). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ailelere çocuk hakları eğitiminin verilmesi gerektiği ve aileler için geliştirilen eğitim programlarında ailede çocukların karar verme süreçlerinde yer almaları, görüşlerine gereken önemin verilmesi ve gelişen kapasitelerinin desteklenmesi gibi noktalara yer verilmesi vurgulanmaktadır (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009).

Alanyazında ilkököl ve daha sonraki öğretim kademelerine devam eden çocukların anne babalarının çocuk haklarına ilişkin görüşlerinin (Akgül, 2015; Deb ve Mathews, 2012; Ersoy, 2012; Genç ve Güner, 2016; Kesayak, 2018; Kurtdede Fidan & Özaydın, 2019) ve tutumlarının (Kızılırmak ve Alkan Ersoy, 2015; Yeşilkayalı ve Yıldız Demirtaş, 2016) farklı değişkenler açısından incelendiği çalışmaların olduğu görülmektedir. Anne babaların ve çocukların görüşlerinin karşılaştırılmasına dayalı çalışmaların da (Cherney, 2010; Kosher, 2018; Ruck, Tenenbaum ve Willenberg 2011; Taşkın, 2019) yapıldığı görülmektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik düzeyinin (Ersoy, 2012; Tereseviciene ve Jonyniene, 2001; Tatlı, Selimoğlu ve Bademci, 2012) çocuk haklarına yönelik tutumlarında etkili olduğu sonuçlarına ulaşılan çalışmalar da görülmektedir. Okul öncesi çocuklarının ailelerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarını (Kızılırmak, 2015; Yurtsever, 2009) ve görüşlerini (Dinç, 2015) ele alan sınırlı sayıda çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir. Ailede okul öncesi çocuklarının katılım hakkını ele alan üç çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmalardan birinde ebeveynlerin çocukların kendi yaşamlarına katılım durumlarına ilişkin bakış açıları Hart'ın katılım merdiveni (Avcı ve Akar Gençler, 2017) diğer çalışmada ise oyun alanlarında anne çocuk iletişimi katılım hakkı açısından (Avcı ve Yol, 2018) incelenmiştir. Coşgun (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, ilkököl çocuklarının ebeveynlerinin çocukların katılım hakkında yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla bir çocuk katılımı ölçeği geliştirilmiştir. Okul öncesi dönemdeki çocukların hem annelerinin hem de babalarının evde ve okulda çocukların katılım hakkına yönelik görüşlerini inceleyen bir çalışmanın ise henüz gerçekleştirilmediği görülmüştür. Tüm bunlardan yola çıkılarak bu çalışmada, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların anne ve babalarının çocukların katılım hakkına yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Yöntem

1.1 Araştırmanın Modeli

Anne ve babaların çocukların katılım hakkına yönelik görüşlerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni, bireylerin bir fenomen ya da kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını ifade etmektedir (Creswell, 2013). Ayrıca bu desende, yaşanmış olaylar ve deneyimler derinlemesine bir şekilde incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

1.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma grubunu, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezi Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı anaokullarına ve anasınıflarına devam eden beş-altı yaşındaki çocukların araştırmaya katılmaya gönüllü toplam 270 (Anne=175, Baba=95) anne babaları oluşturmuştur. Çalışma grubunun demografik özellikleri incelendiğinde, %64,8'sinin anne, %35,2'sinin baba, annelerin %18,9'unun ilkököl, %24'ünün ortaokul, %30,9'unun lise, %8'inin önlisans, %16'sinin lisans, %1,7'sinin yüksek lisans mezunu olduğu ve 1 tanesinin okur-yazar olmadığı, babaların ise %12,6'sinin ilkököl, %14,7'sinin ortaokul, %36,8'inin lise, %11,5'inin önlisans, %21'inin lisans ve %3,4'ünün yüksek lisans mezunu olduğu görülmüştür. Annelerin %70,2'si ev hanımı, %13,7'si memur, %9,8'i işçi ve %6,3'ü serbest meslek, babaların %49,5'i serbest meslek, %26,3'ü işçi ve %24,ü memurdur. Anne babaların %53,8'inin kız, %46,2'sinin erkek çocuğu olduğu, %12,9'unun tek çocuğa, %87,1'inin birden fazla çocuğa sahip oldukları belirlenmiştir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından anne babalara ilişkin demografik bilgilerin bulunduğu, çocukların evde ve okulda katılım hakkına yönelik görüşlerini bildirmeye yönelik toplam sekiz açık uçlu sorunun yer aldığı bir görüş bildirme formu kullanılmıştır. Bu form, iç geçerliliği sağlamak amacıyla üç alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen dönütler sonrasında formda yer alan sorulardan ikisinde değişiklik yapılmıştır ve pilot çalışma kapsamında iki anneye ve iki babaya form gönderilmiştir. Formlara verilen cevaplardan soruların anlaşılır olduğu belirlenmiş ve forma son şekli verilmiştir.

1.4. Veri Toplama Süreci

Bu araştırmaya ilişkin etik kurul izni Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 27.10.2020/10 tarihli ve sayılı olarak çıkmıştır. Araştırmanın verileri çevrimiçi form yoluyla toplanmış olup araştırmacı tarafından araştırmaya katılan anne babalara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca katılımcılara verilerin yalnızca araştırmanın amacı için kullanılacağı, katılımcıların kimliklerinin gizli tutulacağı belirtilmiş ve yalnızca gönüllü olan katılımcılardan veri toplanmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Anne babalar tarafından doldurulan görüş bildirme formları tek tek numaralandırılmış ve önceden belirlenen temalara göre incelenmiştir. Bu temalar, anne babaların katılıma ilişkin görüşleri, evde katılım hakkına yönelik görüşleri ve okulda katılım hakkına yönelik görüşleri olarak

belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan formdaki demografik özelliklerin ve soruların frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda yer alan annelere (A1, A2, A3...) ve babalara (B1, B2, B3...) birer kod numarası verilmiş ve görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Araştırmaya ait veriler araştırmacıdan bağımsız bir araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü kullanılarak kodlayıcılar arası uyum yüzdesi .81 olarak belirlenmiştir.

2. Bulgular

2.1. Anne ve Babaların Katılıma İlişkin Görüşleri

Tablo 1. Katılıma İlişkin Tanımlar

Tanımlar	f	%
Gelişimsel görevler	60	22,2
Yüksek düzey	60	22,2
İyi bir eğitim alması	39	14,4
Okulda yapılan etkinliklerde yer almak	25	9,3
İlkokula hazırlık	18	6,7
Diğer	17	6,3
Aile katılımı	16	5,9
Boş	14	5,2
Orta düzey	10	3,7
Düşük düzey	7	2,6
Karar verme/görüşlerini ifade etmek	4	1,5
Toplam	270	100

Tablo 1 incelendiğinde, anne babaların çocuk katılımını en çok gelişimsel görevler ve etkinliklere yüksek düzeyde katılım göstermeleri (%22,2) şeklinde açıkladıkları görülmektedir. Tablo 1'e göre, anne ve babalar katılımı çocuklarının iyi bir eğitim alması (%14,4), okulda yapılan etkinliklerde yer almak (%9,3), ilkokula hazırlık (%6,7), diğer (%6,3), aile katılımı (%5,9), orta (%3,7) ve düşük (%2,6) düzeyde katılım göstermeleri şeklinde belirttikleri, araştırmaya katılan anne babaların %5,2'sinin bu soruyu boş bıraktıkları görülmektedir. Tablo 1'e göre anne babalar katılımı en az (%1,5) karar verme/görüşlerini ifade etmek şeklinde tanımlamaktadır.

A13 katılımın gelişimi desteklediğini "Çocuklarımızın sosyal beceri, işbirliği, sosyal bağımsızlık uyum vb. gelişimlerini olumlu yönde etkileyen durumdur." şeklinde belirtmiştir. A96 "Çocuğun sorumluluklarını yerine getirebilmesi fiziksel ve sosyal becerilerini tamamlaması" ve A160 "Çocuklar paylaşmayı- saygıyı öğreniyor. Disiplin ve kendi kararlarını alabilmeyi öğreniyor. Sorumluluk sahibi olmaya başlıyor." şeklinde ifade etmiştir. Babalardan B120 ise "Gelişim düzeylerinin güzelce desteklenmesi" diyerek katılımı tanımlamıştır. Çocuklarının katılımını anne babalardan A2 "Çocuğum okuldaki tüm etkinliklere çoğunlukla katılır.", A78 "Çok iyi. Genelde katılıyor" ve B25 "İyi" diyerek yüksek düzeyde bulduklarını belirtmiştir. A9 "Orta seviye", B22 "Fena değil" şeklinde çocuklarının katılımını orta düzeyde ve A72 "Katılımı çok az", B55 "Az" diye düşük düzeyde bulduklarını ifade etmiştir. Anne babalardan A7 "Kaliteli bir eğitim olmalı", A69 "Çok eğitici ve öğretici çocuklardaki etkisi çok fazla" ve B84 "Çocuğun gelişimine ve olumlu alışma sürecine katılımda bulunan eğitimler olması" diyerek yaptıkları tanımlarda çocuklarının iyi bir eğitim almasını vurgulamıştır.

Katılımı okulda yapılan etkinliklerde yer almak şeklinde belirten anne babaların görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

"Çocuğun diğer çocuklarla birlikte yapılan etkinliklerde faaliyet gösterme durumudur." (A41)

"Çocuğun okul faaliyetlerine katılımı." (A154)

"Okuldaki etkinliklere katılıp yapması." (B17)

"Öğrencinin aktivitelere olan istekliliği ve faaliyet bakımından düzeyi." (B19)

Katılımın ilkokula hazırlık sürecini etkilediğini belirten anne babalardan bazıları bu görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"İlkokul alıştırmadır, böylece ilkokula başlarken çocuklar yabancılaşmıyorlar toplum olarak bir arada nasıl yaşayacaklarını hangi kurallara uyması gerektiğini ve neler yapılacağını öğreniyor." (A24)

"İlkokula ve geleceğe atacağı ilk adımları için verimli geçen süreç." (A128)

"Çocuklara ilköğretim eğitiminden önce okula oryantasyonları açısından faydalı olduğunu düşünüyorum." (B56)

Babalardan B68 “Öğrenci ve ailelerin eğitici ve öğretici aktivitelerle öğrenme sürecine katılımı”, B91 “Bence okul aile çocuk arasındaki ilişkiyi güçlendiren bir iletişim şekli”, annelerden A172 “Katılım çalışmaları ile birlikte çocuklarımız, hayatındaki iki önemli anlam olan okul ve ev arasındaki birliği güçlendirmekte” ve A126 “Anne-babaların veya diğer aile üyelerinin çocukların eğitimi ve gelişmelerine katkıda bulunmak için katıldıkları bir süreçtir.” diyerek katılımı daha çok aile katılımı açısından vurgulamıştır.

Katılımı, karar verme/görüş bildirme olarak tanımlayan anne babalar şunları belirtmiştir:

“Çocukların görüş ve düşüncelerini serbestçe ifade edebildikleri ve bu görüş ve düşüncelerin eğitmenler tarafından dikkate alındığı değerlendirildiği durumlardır.” (B40)

“Toplum içinde aile içinde okulda karar verme anlamına gelir.” (B47)

“Katılım; bir durum karşısında duygu ve düşüncelerini dile getirip, olayın sonucuna ilişkin karar vermesidir.” (A45)

“Çocukların görüşlerini serbestçe ifade edebildikleri sağlıklı bir ortam.” (A127)

Tablo 2. Katılım İçin Gerekli Becerilere İlişkin Görüşler

Beceriler	f	%
Motor beceriler	119	30,1
Sosyal-duygusal beceriler	86	21,8
Dil becerileri	36	9,1
Bilişsel beceriler	35	8,9
Akademik beceriler	26	6,6
Akran ilişkileri	23	5,8
Sosyal aktivite (sanat, spor, resim, gezi, vb.)	19	4,8
Öz bakım becerileri (temizlik, düzenli olma, vb.)	16	4
Oyun	9	2,3
Etkinlikler	8	2
Boş	6	1,5
Yeterli	5	1,5
Karar verme	3	0,8
Aile katılımı	2	0,5
Her alan	2	0,5
Toplam	395	100

Tablo 2 incelendiğinde, anne babalar katılım için en çok motor (%30,1) ve sosyal-duygusal (%21,8) sonrasında sırasıyla dil (%9,1), bilişsel (%8,9) ve akademik (%6,6) becerilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Anne babalar akran ilişkilerinin (%5,8) ve öz bakım becerilerinin (%4) geliştirilmesi, sosyal aktivitelerin (%4,8), oyun sürelerinin (%2,3) ve etkinlik sayılarının (%2) artması gerektiğini belirtmiştir. Bu soruya cevap vermeyen anne babalar ile çocuklarının katılım için gerekli becerilere sahip olduğunu belirten ailelerin sayısının aynı olduğu (%1,5) görülmektedir. Tablo 2'ye göre, anne babalar katılım için en az karar vermenin, aile katılımının ve her alandaki becerilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Anne babalardan A4 “El becerilerini geliştirmek kâğıt kalem kullanımının daha da öğrenilmesi”, A35 “İncelik gerektiren motor becerisi”, A76 “Kesme, kalem tutma, boyama, çizgi çalışmaları”, B15 “El kaslarının gelişimi”, B20 “Boyama yapma, makas kullanma” ve B91 “El ve motor becerilerinin” diyerek motor becerilerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. A3 “Özgüvenleri geliştirilmeli”, A41 “Sosyalleşme, özgüven, girişimcilik”, A126 “Sosyalleşme, yaratıcılık, empati”, B7 “Paylaşma, dostluk, güven” şeklinde sosyal-duygusal becerilerin gerekli olduğunu belirtmiştir. A129 “Dil gelişimi, kendini ifade etme, toplumun karşısında sıkılmadan konuşabilme”, A167 “Kendini ifade etme becerisi” ve B72 “Konuşma ve insanlarla daha iyi iletişim kurma becerisinin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.” diye dil becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini açıklarken, B13 “Zihinsel alanda”, B19 “Bilişsel beceriler”, A23 “Düşünme, merak ve araştırma” ve A160 “Akıl yürütme becerisi” şeklinde bilişsel becerilere vurgu yapmıştır. Akademik becerileri belirten anne ve babalardan A72 “Okuma ve yazmaya yönelik dersler görmesini düşünüyorum.”, B61 “Sayıların ve harflerin geliştirilmesini düşününüz.”, akran ilişkilerini B81 “Arkadaşlarıyla iyi geçinme” ve A132 “Arkadaş ilişkileri”, öz bakım becerilerini B3 “Temizlik, düzenli olma bilinci”, B56 “Bir başka kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi”, A163 “Kıyafetlerini kendi değiştirebilmeli, kendi başına yemeğini yiyebilmeli” diye açıklamıştır. B38 “Resim, tiyatro gibi dallarda etkinlikler yapılmalı”, A108 “Gezilere katılabilirler.” diyerek sosyal aktivitelerin, B6 “Oyun odaklı faaliyetlerin yaptırılması”, B95 “İlgisini çekecek oyunlar olmalı” şeklinde oyunların ve A39 “Odak artırıcı aktiviteler yaptırılabilir.”, A92 “Etkinliklerin toplu şekilde yapılması” diyerek etkinliklerin düzenlenmesi ile ilgili görüş bildirmiştir. Katılımın sağlanması için karar verme süreçlerine yer verilmesi gerektiğini A45 “Kararlara saygı duymayı öğrenmiş oluyor.”, B35 “Karar verme becerisi” ve B71 “Karar verme, değerlendirme” şeklinde vurgulamıştır.

2.2. Anne ve Babaların Evde Katılım Hakkına İlişkin Görüşleri

Tablo 3. Evde Katılıma İlişkin Verilen Örnekler

Evde Katılım	f	%
Ev işlerine yardımcı olmak	97	35,9
Oyun	49	18,1
Etkinlik/ödev	44	16,3
Karar vermek/görüş bildirmek	20	7,4
Aile katılımı	18	6,7
Aile içi iletişim	12	4,4
Özbakım becerileri	12	4,4
Diğer	7	2,6
Sosyal aktivite	5	1,9
Boş	5	1,9
Katılmıyor	1	0,4
Toplam	270	100

Tablo 3'e göre, anne babalar çocukların evde katılımına ilişkin örnek olarak en çok ev işlerine yardımcı olmayı (%35,9) ve en az sosyal aktiviteyi (%1,9) vermiştir. Anne babalardan beşi, soruya yanıt vermezken, biri ise evde katılıma ait bir sürecin olmadığını belirtmiştir. Ev işlerine yardımcı olmaya B90 "Evde, sofa kurarken, tamir yaparken", A131 "Evde odasının tertip düzen ve temizliğinin yapılması" ve A155 "Evde oyuncak toplama, kıyafet düzenlemeye katılır." şeklinde örnekler vermiştir. Sosyal aktivitelere A3 "Sosyal etkinlik için yapacaklarımızı beraber karar veririz." ve A151 "Sportif faaliyetler" olarak örnek vermiştir. Tablo 3'e göre, anne ve babalar evde katılıma sırasıyla oyun (%18,1), etkinlik/ödev (%16,3), karar vermek/görüş bildirmek (%7,4), aile katılımı (%6,7), aile içi iletişim ve özbakım becerileri (%4,4) ve diğer süreçler (%2,6) şeklinde örnek vermiştir. Annelerden A162 evde katılımı "Evde oyun oynamak", babalardan B82 "Evde birlikte basit ve eğitici oyunlar oynuyoruz.", ve B53 "Evde, ailecek oynanan oyunlara katılır." diye belirtmiştir. Evde çocuk katılımını etkinlik/ödev yapmak şeklinde açıklayan A35 "Evde ödevi birlikte yapabiliriz.", B3 "Çocuğumuzun evde katılımı ile ilgili olarak aldığı ödev ve diğer görevleri yerine getirmesi" ve B8 "Evde harfleri yazmak öğrenmek şiiir ezberleme" demıştır. A165 "Eve gönderilen etkinlikleri beraber çalışma", B50 "Kermese yiyecek hazırlıyoruz beraber" örnekleri ile aile katılımına, A68 "Evde büyüklerine karşı saygı ve sevgi kazanması", A89 "Aileye iyi davranmak" şeklinde aile içi iletişime, B89 "Evde kendine bakım, hijyene dikkat etme" ve A44 "Kıyafetlerini katlar" şeklinde özbakım becerilerine örnekler vermiştir.

Evdeki katılıma karar vermek/görüş bildirmek gibi örnekler veren anne babalardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

"Evde karar alınması gereken durumlarda çocuğumuzun fikrini alır karara onunda katılım ve etkisini sağlarız." (B41)

"Bu gün yemek istediği/ giymek istediği şeyler seçme." (B71)

"Evde fikirlerini beyan etmekte." (A91)

"Evdeki kararlar alınırken fikrini sunar." (A127)

Tablo 4. Evde Birlikte Verilen Kararlara İlişkin Örnekler

Evde Katılım	f	%
Sosyal aktivite	79	18,9
Yemek seçimi	78	18,6
Bilgisayar, tv, film izleme ve oyun süresi	47	11,2
Alışveriş	43	10,3
Kıyafet seçimi	41	9,8
Oyun	31	7,4
Etkinlik/ödev	28	6,7
Oda düzeni	22	5,3
Günlük program (yemek, uyku, etkinlik, oyun zamanı)	19	4,5
Ev işi	9	2,1
Yok	8	1,9
Sosyal ilişkiler	6	1,4
Her konuda	4	1
Boş	3	.7
Zorlanıyorum	1	.1
Toplam	419	100

Tablo 4 incelendiğinde, anne babalar evde çocukları ile birlikte en çok sosyal aktivitelere (%18,9) ve yemek seçimine (%18,6) en az ise her konuda (%1) karar verdiklerini belirtmiştir. Anne babalar çocuklarıyla beraber sırayla bilgisayar, tv, film izleme ve oyun süresi (%11,2), alışveriş (%10,3), kıyafet seçimi (%9,8), oyun (%7,4), etkinlik (%6,7), oda düzeni (%5,3), günlük program (%4,5), ev işi (%2,1) ile ilgili konularda kararlar verdiklerini ifade etmiştir. Anne babalardan sekizi evde çocukları ile birlikte karar verdikleri bir durum olmadığını, üçü soruyu boş bırakırken biri ise çocuğu ile birlikte karar verirken zorlandığını belirtmiştir. A7 “Hafta sonu ne yapacağımızı, nereye gideceğimize karar veririz.”, B5 “Sinema, tiyatro ve diğer etkinlikler” olarak sosyal aktivitelere, B92 “Beraber ne yemek yapılmalı”, A174 “Beraber seçeriz pişireceğimiz yemeği.” diyerek yemeklere, A37 “TV izleme ve bilgisayar oynama saatlerini beraber belirliyoruz.”, B2 “Televizyon izleme bilgisayar” şeklinde sürelerle karar verdiklerini belirtmiştir.

Anne babalardan B79 “Alışverişte almamız gerekenler”, A132 “Onun kullanacağı eşyayı alırken fikrini sormak onun beğendiğini almak” şeklinde alışverişe, A24 “Hangi elbiseyi giyeceğine”, A48 “Kıyafetlerini giydirirken hangisini beğendiğini sorar ona göre karar veririz.” şeklinde kıyafet seçimine, A12 “Oyun seçimi”, B7 “Oynamak istediği oyunları beraber seçeriz.” şeklinde oyunlara, B88 “Ödev veya etkinlik saati günü”, A166 “Ödevleriyle ilgili nasıl yapmamız gerektiğini” şeklinde etkinliklere/ödevlere karar verdiklerini ifade etmiştir. A146 “Eşya yerleştirme konusunda bazen fikir verir, şunu buraya koysak daha güzel olur diye.” A168 “Salonun bir kenarına ona oyun alanı düzenledik ve bu düzenin nasıl olması gerektiğine neresi olması gerektiğine beraber karar aldık.” diye belirterek oda düzenine, B63 “Gün içinde neler yapacağımızı planlarız.”, B87 “Gün içerisinde yapacaklarımıza sırasıyla karar verme” şeklinde günlük programa, A16 “Benimle dağınık ortamı toplamak” diyerek ev işlerine ve A36 “Karşısındaki kişilerle nasıl konuşması gerektiğine” ve A61 “Yabancı kişilere nasıl davranması gerektiği” şeklinde sosyal ilişkilere örnek vermiştir.

Tablo 5. Evde Katılım Hakkının Gerçekleşmesine Yönelik Görüşler

Ailenin rolü	f	%
Destek olmak /cesaretlendirmek	62	23,6
Ailenin önemi	40	15,2
Anne baba tutumu	38	14,4
Teşvik/yararlarını anlatmak	26	9,9
Aile katılımı/okul aile işbirliği	21	8
Söz hakkı vermek/fikrini almak	15	5,7
Rol model	15	5,7
İlgi alanlarına göre yönlendirmek	12	4,6
Etkinlik/ödev	12	4,6
Öğretmene danışmak	6	2,3
Boş	5	1,9
Akran ilişkileri	4	1,5
Okulun önemi	4	1,5
Özbakım becerileri	2	.7
Az	1	.1
Toplam	263	100

Tablo 5 incelendiğinde, evde katılım hakkının gerçekleşmesi için anne babalar en çok çocuklarına destek olmaları/cesaretlendirmeleri (%23,6) gerektiğini ve ailenin önemli olduğunu (%15,2), en az ise özbakım becerilerini belirtmiştir. Anne babalardan sadece biri ailenin rolünün az olduğunu ifade etmiştir. Anne babalar, çocukların evdeki katılım hakkı için sırasıyla anne baba tutumunun (%14,4), çocuğu teşvik edip, yararlarını anlatmanın (%9,9), aile katılımı/okul aile işbirliğinin (%8), söz hakkı vermek/fikrini almanın ve rol model olmanın (%5,7) önemini belirtmiştir. Ayrıca anne babalar ilgi alanlarına göre yönlendirmenin ve etkinlik/ödevlerin (%4,6), öğretmene danışmanın (%2,3), akran ilişkilerinin ve okulun öneminin (%1,5) de önemli olduğunu vurgulamıştır.

Evde katılım hakkının gerçekleşmesi için çocuklarına destek olmaları gerektiğini belirten anne babalardan bazıları bu görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Aile evde çocuğa cesaret vermeli, evde çocuğun söylediği şeyler göz önüne alınmalı.” (A51)

“Destek ve ilgi göstermek gerek.” (B29)

“Ailenin desteğini hisseden çocuk daha fazla kendini güvende hisseder.” (B57)

Evdeki katılımda ailenin önemli olduğunu vurgulayan bazı anne babalar aşağıdaki gibi görüşlerini bildirmiştir:

“Eğitim ailede başladığı için büyük bir rolünün olduğunu düşünüyorum.” (B15)

“İlk eğitim ailedendir. Bu yüzden önemli rol ailenindir.” (A37)

"Ailenin önemi çok büyük tabi ki de, öncelikle çocuğun mutlu bir ailede ve huzur ortamında yaşaması gerekir." (A114)

Anne baba tutumunun çocukların evdeki katılımlarını etkilediğini belirten anne babalar şunları ifade etmiştir:

"Sabır saygı ve anlayış, onların söylediklerini dinlemek.." (A16)

"Aile içinde görev sorumluluk alan ve bir şeyler yapan öğrenen okul etkinliklerinde aktif katılım sağlar." (B63)

Evdeki katılım için ailenin çocuğu teşvik etmesi gerektiğini belirten anne-babalardan bazıları bu görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

"Aile teşvik etmeli güzel taraflarını anlatmalı." (A1)

"Katılımın onun hayatına getirecek bütün güzelliklerini ve faydalarını ona en iyi şekilde anlatmalı." (A158)

"Çocuğumun katılacağı program ile ilgili bilgilendirmek." (B6)

Bazı anne babalar aile katılımı/okul aile işbirliğinin önemine şu şekilde değinmiştir:

"Aile de tıpkı okuldaki gibi etkinlikler yaparak çocuğu aktif hale getirmeli." (B82)

"Aile-öğretmen-okul işbirliği içinde olmalı." (B88)

"Aile tüm eğitim-öğretim sürecine aktif katılmalıdır. Aile katılımında zayıf olursa maalesef çocukta katılım süreçlerinde eksik, etkisiz, duyarsız kalmaktadır." (A125)

Aşağıdaki anne babalar çocuklara söz hakkı vermenin/fikirlerini almanın evdeki katılım hakkını olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir:

"Her zaman için çocuğun isteklerini ve düşüncelerini belirtmesine izin vermeli." (B16)

"Çocuk aile içinde düşüncesini özgürce ifade edebiliyorsa bunu diğer ortamlarda da kolaylıkla yapabilir." (B33)

"Çocukların da ailenin bir ferdi olarak katılım sağlaması onun fikirlerini ifade edebilmesi açısından önemlidir." (A99)

"Çocukları desteklemek fikirlerini özgürce söyleyebilmelerine fırsat vermek gerektiğini düşünüyorum." (A167)

A147 "Çocuklarıma davranışlarıyla örnek olurlar." B73 "Çocuklara yol gösterirler. Onlara örnek olurlar." şeklinde ailenin rol model olmasının, B17 "Çocuğun sevdiği alanları ortaya çıkarmak" ve A94 "Çocuğun ilgi alanları aileleri takip etmesi çok önemli buna göre çocuğun nelere katılım sağlayıp sağlamadığını nelere yönlendirdiğimizi daha iyi anlayabiliriz." diye belirterek ilgi alanlarına göre yönlendirmenin, A27 "Etkinlikleri beraber yaparak çocuğumun el ve zihindeki becerilerini ortaya çıkarabiliriz." ve B82 "Aile de tıpkı okuldaki gibi etkinlikler yaparak çocuğu aktif hale getirmeli." şeklinde etkinlik/ödevlerin yapılmasının evdeki katılımı etkilediği yönünde görüş bildirmiştir. Evdeki katılım için ailelerin öğretmene danışmalarını B65 "Öğretmenle iletişim halinde olarak olumlu bir süreç gerçekleştirebiliriz.", A103 "Öğretmenlerimizle ortak çalışarak fikir alışverişi yaparak çocuğumuzun katılım sürecini olumlu bir şekilde gerçekleştirebiliriz." şeklinde akran ilişkilerini desteklemelerini, A91 "Çocuğun sosyal olmasında aile faktörünün rolü büyük, çocuğa dostluk kavramını güzel aşılmalı" ve B21 "Ailenin rolü çok büyüktür. Çünkü okula gitmesini, arkadaşlarıyla oynamasını sağlar." şeklinde, aile kadar okulun da önemli olduğunu, A53 "Okulun ailenin gösterdiğinden daha iyi ve geliştirici olacağını düşünüyorum." ve B22 "Ailelerin rolü önemli eğitim veren öğretmenin rolü daha çok eğer öğrenci öğretmeni ve okulunu seviyorsa katılımı çok daha kolay ve verimli olur." şeklinde açıklamıştır.

2.3. Anne ve Babaların Okulda Katılım Hakkına İlişkin Görüşleri

Tablo 6. Okulda Katılıma İlişkin Verilen Örnekler

Okulda Katılım	f	%
Etkinlik	137	50,7
Oyun	45	16,7
Kurallara uymak/sorumluluk	36	13,3
Gelişimsel görevler	20	7,4
Aile katılımı	12	4,4
Diğer	9	3,3
Boş	7	2,6
Katılmıyor	2	.8
Bilmiyorum	2	.8
Toplam	270	100

Tablo 6'ya göre, anne babalar çocukların okulda katılımına ilişkin örnek olarak en çok etkinliklerde yer almalarını (%50,7) vermiştir. Anne babalardan yedisi soruya yanıt vermezken, ikisi ise okulda katılıma ait bir sürecin olmadığını ve ikisi bilmediklerini belirtmiştir. Anne babalar okulda katılıma oyun (%16,7), kurallara uymak/sorumluluk (%13,3), gelişimsel görevler (%7,4), aile katılımı (%4,4) ve diğer süreçler (%3,3) şeklinde örnekler vermiştir. Etkinliklere B93 "Okulda etkinlik önemli gün ve haftalar için çalışma.." ve A168 "Okulda etkinliklerde katılım sağlamaktadır." olarak örnek vermiştir. Oyunlara A124 "Okulda oynan oyunların geneline katılım gösterir.", B38 "Okul hep beraber aynı oyunu grupça oynamak" şeklinde, kurallara uymaya/sorumluluklara B80 "Okulda verilen görevleri yerine getirme", B47 "Okul içinde oyun kurallarına uyar." ve A115 "Evde ve okulda da her şeye uyum sağladığını düşünüyorum." şeklinde örnekler vermiştir. Okuldaki katılımı anne babalardan B42 "Okulda, paylaşmayı başkalarına saygı duymayı sosyalleşmeyi, özgüven, motor ve bilişsel becerilerin gelişmesi", B56 "Oynama, kesme, yapıştırma gibi beceriler. Kalem tutma, rakamları öğrenme yazma." ve B60 "Paylaşma, özgüven gelişmesi" diye açıklamıştır. A27 "Okuldaki katılım aile desteğiyle beraber turşu, kurmak, kurabiye yapmak, salata yapmak gibi", A35 "Okulda yoğurt yaptık. Çocuklar yoğurdu karıştırdı. Sıcaklığına baktı." şeklinde aile katılımına örnekler verirken, A161 "Okulda bazen faaliyetlere katılmıyor." okulda katılımın gerçekleşmediğini belirtmiştir.

Tablo 7. Okulda Katılım Hakkının Gerçekleşmesine Yönelik Görüşler

Ailenin rolü	f	%
Etkinliklerin düzenlenmesi	73	26,4
Sosyal açıdan desteklemek	46	16,6
Yeterli	34	12,3
Sosyal aktivite	32	11,6
Akademik beceriler	17	6,1
Oyun	13	4,7
Öğrenme ortamı	13	4,7
Karar almak, görüşlerini önemsemek	12	4,3
Boş	11	4
Akran ilişkileri	7	2,5
Eğitimde fırsat eşitliği	7	2,5
Aile katılımı	7	2,5
Yeterli değil	2	.7
Öğretmen-yönetici eğitimi	2	.7
Teknolojiden uzaklaşma	1	.4
Toplam	277	100

Tablo 7 incelendiğinde, okulda katılım hakkının gerçekleşmesi için anne babalar en çok etkinliklerin düzenlenmesi (%26,4) ve çocukların sosyal açıdan desteklenmesi (%16,6) gerektiğini en az ise öğretmen-yönetici eğitimine, teknolojiden uzaklaşmaya gereksinim duyulduğunu belirtmiştir. Anne babalardan otuz dördü okuldaki katılımın yeterli, ikisi ise yetersiz olduğunu belirtmiş ve on biri ise soruya cevap vermemiştir.

Anne babalar okulda katılım hakkının gerçekleşmesi için sosyal aktivitelerin planlanması (%11,6), akademik becerilerin geliştirilmesi (%6,1), oyun sayısının artması ve öğrenme ortamlarının düzenlenmesi (%4,7), çocukların görüşlerinin önemsenmesi (%4,3), akran ilişkilerinin geliştirilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve aile katılımına yer verilmesi (%2,5) gerektiğini belirtmiştir.

Okulda katılım hakkının gerçekleşmesi için etkinliklerin düzenlenmesi gerektiğini belirten anne babalardan bazıları bu görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Daha eğlenceli ilgilerini çekebilecek, onlara yönelik aktiviteler olabilir." (A35)

"Çocuğun dikkatini verip, eğleneceği etkinlikler yapılmalı." (B12)

"Daha verimli eğlenceli etkinliklerin hazırlanması katılım süreçlerini geliştireceğine inanıyorum." (B15)

B14 "İlgisini çekecek tarzda görevler verilebilir." ve A164 "Çocukların özgüven kazanması onlara daha fazla sorumluluk verilmesi gerektiğini düşünüyorum." diyerek çocukların sosyal açıdan desteklenmesi gerektiğini, A17 "Öğretmenimizin verdiği eğitimin yeterli ve gerekli olduğunu düşünüyorum." ve B62 "Yeterince aktif katılımın olduğunu düşünüyorum." diyerek katılımın yeterli olduğunu belirtmiştir. A57 "Arkadaşları ile beraber okul dışında vakit geçirebilecekleri etkinlikler düzenlenebilir. Pikniğe, sinemaya, tiyatroya gidilebilir.", B26 "Özgüvenlerini geliştirmek için sosyal, kültürel etkinliklerin yapılması" şeklinde sosyal aktivitelere, B42 "Okuma yazma ve el becerisinin geliştirilmesi", B59 "Okuma yazma faaliyetlerinin gelişmesi" şeklinde akademik becerilere, A89 "Oyun etkinliklerinin düzenlenmesi", B73 "Oyunların çoğaltılması", A124 "Okulda yapılan etkinliklerde materyal çeşitliliği artırılmalıdır." ve B9 "İlgilerini çekebilecek daha fazla eğitici ve öğretici

kitaplar ve oyuncaklar bulunmalıdır.” diyerek öğrenme ortamının düzenlenmesine vurgu yapmıştır. Anne babalardan bir kısmı okulda katılım hakkı için çocukların görüşlerinin önemsenmesi gerektiğini ifade etmiştir:

“Çocuğun fikirlerine değer verip onu dinlemek aile içi ve sınıf içi kararlar alınırken fikirlerini almak.” (A10)

“Çocuklara daha fazla söz hakkı vermek.” (A88)

“Çocuğun kendini etkileyen kararlara katılması.” (A166)

“Çocukların görüşleri saygıyla karşılanmalı zorlama olmamalı.” (B67)

B90 “Öğretmene ve arkadaşlarına karşı saygı ve sevgiye sahip olmasını sağlamaya çalışmak..” A160 “Çocuğun arkadaşları ve öğretmeni ile arası iyi olmalı.” şeklinde belirterek akran ilişkilerini, B22 “Eğitim kurslarının eşit olması gerektiğini düşünüyorum. Çocuklar eşit haklara sahip olmalı..” diyerek fırsat eşitliğini, B46 “Ailelerin biraz daha katılımdaki rolleri artması” ve B83 “Veli toplantısı yapıp çocuklar hakkında fikir toplanması” şeklinde aile katılımını ifade etmiştir. Anne babalardan A55 “Yeterince etkinlik yapılmadığını düşünüyorum.” diyerek okuldaki katılımın yeterli olmadığını, A43 “Öğretmen ve yönetici katılım yöntemlerinin öğretilmesi” şeklinde öğretmen-yönetici eğitimine ve A151 “Çocukların bilgisayar oyunlarından uzaklaştırılması” diyerek teknolojiden uzaklaşmaya vurgu yapmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çocuklar, korunan bireyler olmanın dışında politik haklara sahip bireylerdir (De Boer-Buquicchio, 2008). Sözleşmede, bu hakların uygulanması ve haklar arasındaki ilişkinin ortaya konulması açısından yetişkinlere sorumluluklar verilmiştir (Goldhagen, 2003). Çocukların katılım sürecine ilişkin ilk deneyimlerini kazandığı aile, katılım hakkının gerçekleşmesinde önemli olan faktörlerden biridir (Adhikari, 2016). Bu çalışmada yer alan anne babalar çocuk katılımını en çok gelişimsel görevler ve etkinliklere yüksek düzeyde katılım göstermeleri, en az ise karar verme/görüşlerini ifade etmek şeklinde açıklamıştır. Bu durum, anne babaların çocuklarının küçük yaşta olmaları nedeniyle karar verme yeterliliğine tam olarak sahip olamadıkları, gelişimsel açıdan daha çok desteklenmeye gereksinim duydukları düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Günümüzde anne baba-çocuk ilişkilerine, ebeveynlik rollerine ilişkin verilen önemin artmasına karşın ebeveynlik genel olarak fiziksel, duygusal korunmanın sağlanması ve çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanması olarak görülmeye devam etmektedir (Pecnik, Matic ve Milakovic, 2016). Yurt içinde (Akgül, 2015; Kızılırmak, 2015) ve yurt dışında (Day ve diğ., 2006; Ruck ve diğ., 2011) yapılan çalışmalarda anne babaların çocuk haklarının bakım ve koruma boyutlarını daha çok vurguladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Dinç (2015) yapmış olduğu çalışmada, okul öncesi çocuklarının anne babalarının seçme ve karar verme haklarına sınırlı düzeyde yer verdikleri sonucuna ulaşmıştır. Hart, Pavlović ve Zeidner (2001) gerçekleştirdikleri çalışmada, farklı ülkelerdeki ailelerin çocukların yaşlarına uygun seçenekler sunma ve kararlar alabilme süreçlerine oldukça sınırlı bir şekilde yer verme eğiliminde olduğu sonucunu elde etmiştir. Nitekim bu çalışmada, ailelerin katılımı gelişimsel görevler açısından tanımladıkları gibi katılım için en çok farklı gelişim alanlarına ait becerilerin en az ise karar verme süreçlerinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmeleri tutarlı bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Williams ve diğerleri (2019) 0-5 yaş arasındaki çocukların ev ortamındaki katılım düzeylerini etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmada, katılım üzerinde yaş, annenin katılımı ve çocukların sağlık durumları gibi etmenlerin etkili olduğunu belirlemiştir. Alanyazında bilişsel ve fiziksel açıdan gelişimsel yetersizlikleri olan çocukların düşük düzeyde katılıma (Anaby ve diğ., 2012; Soref ve diğ., 2012) sahip oldukları sonucuna ulaşılan araştırmalar da bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında anne babalar evdeki katılıma örnek olarak en çok çocuklarının ev işlerine yardımcı olmalarını göstermiştir. Karar verme/görüş bildirmeye örnek veren anne baba sayısının az olması ise dikkat çekicidir. Oysaki çocukların görüş ve deneyimleri yetişkinlerden daha farklı olmakla birlikte ailede çocukları karar verme süreçlerine dahil etmek daha iyi kararlar alınmasını sağlayacaktır. Ayrıca çocukların farklı görüşleri ailede nesil farkından kaynaklanan sorunların azalmasına da katkı sağlayacaktır (Lansdown, 2001). Bu çalışmada, anne babalar evde çocukları ile birlikte en çok sosyal aktivitelere ve yemek seçimine karar verirken bilgisayar, tv, film izleme ve oyun süresi alışveriş, kıyafet seçimi, oyun, etkinlik, oda düzeni günlük program, ev işi gibi kendi yaşamlarını ilgilendiren konularda karar vermeye çalıştıklarını belirtmiştir. Ebeveynlerin farklı konularda çocuklarının görüşlerini almaya çalıştıkları, onlara seçim fırsatları vermeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Farklı durumlarda bu karar verme süreçlerinin yansıtılması olumlu bir durum görülmekle birlikte anne babaların çocukları karar verme süreçlerine nasıl dahil edebilecekleri konusunda desteğe ihtiyaç duyabilecekleri düşünülmektedir. Avcı ve Akar Gençer (2017) tarafından yapılan çalışmada da bu araştırmaya benzer şekilde, ebeveynler çocuklarının oyun, oyun malzemesi, beslenme, giyim, boş zaman, aktiviteler, ev ortamı gibi konularda karar verdiklerini belirtmiştir. Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011) çocukların ailede eğlence, ev seçimi, evin düzeni, sosyal ilişkiler, kendilerini ilgilendiren konular ve alışveriş konuları ile ilgili karar verme süreçlerine katıldıklarını belirlemiştir. Bu araştırma sonucundan farklı olarak Gezer Şen (2011) ilkökul çocuklarının anne babalarının aileyi ilgilendiren konularda çocuklarının görüşlerine önem verdikleri fakat özellikle arkadaş ve kıyafet seçimine müdahale etmeyi düşündükleri sonucuna ulaşmıştır.

Mevcut çalışmada anne babalar evde katılım hakkının gerçekleşmesi için çocuklarına destek olmaları/cesaretlendirmelerinin ve ailenin rolünün önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca anne baba tutumlarının, çocuklarını teşvik etmelerinin, aile katılımının, rol model olmanın önemine de değindikleri belirlenmiştir. Az sayıdaki anne baba evdeki katılım için çocuklara söz hakkı vermek gerektiğini belirtmiştir. Kurtdebe Fidan ve Özaydın (2019) ilkököl öğrencilerinin anne babalarının çocuk haklarına ilişkin metaforlarını inceledikleri çalışmada, anne babaların en az katılım hakkına ilişkin metaforlar ürettikleri, çocukların ailede alınan kararlar ile ilgili görüş ve düşüncelerini ifade etmeleri gerektiğini düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Avcı ve Yol (2018) annelerin büyük bir kısmının oyun alanlarında çocuklarının görüşlerini dikkate almadıkları, etkinliği başlatma ve sürdürme fırsatı vermedikleri, korumacı tutumlar sergiledikleri için çocukların katılım sürecini tam olarak destekleyemedikleri sonucunu elde etmiştir. Deb ve Mathews (2012) anne babaların çocuk haklarına yönelik görüşlerini incelediği çalışmada, oldukça az sayıda anne babanın çocukların ifade özgürlüğünün olması gerektiğini belirtmiştir. Stattin ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada, çocukların evdeki katılım süreçleri ile sosyal açıdan desteklenmeleri ve aile ilişkileri arasında önemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Kosher (2018)'in çocukların ve anne babalarının çocukların farklı ortamlardaki katılım hakkına yönelik görüşlerini inceledikleri çalışmada, çocukların anne babalarına göre katılım hakkının gerçekleşmesi için gerekli süreçlere daha yatkın oldukları, anne babaların katılıma ilişkin tutumlarının, çocukların katılımını etkilediği ve anne babaların çocukların katılımına ilişkin onlardan daha farklı görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçların mevcut araştırmanın bulgularını desteklediği görülürken alanyazında farklı sonuçlara ulaşılan çalışmalar da görülmektedir. Kesayak (2018) ilkököl ve ortaokul öğrencilerinin ebeveynlerinin ailede çocuk haklarının özellikle yaşama, katılım ve koruma boyutlarında yüksek düzeyde gerçekleştiğini düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Dinç (2015)'in yapmış olduğu çalışmada, ailelerin çocukların katılım hakkına önem verdikleri fakat bireysel farklılıklar, sevgi, saygı gibi unsurlara değinmedikleri belirlenmiştir. Ersoy (2012) ise ilköğretim öğrencilerinin evde haklarının kullanabilmeleri ile ailelerin sosyoekonomik düzeyleri ve disiplin anlayışlarının etkili olduğu, üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarının sahip oldukları hakları evde kullanabildiklerini ifade ettikleri sonuçlarına ulaşmıştır. Benzer şekilde Tereseviciene ve Jonyniene (2001) sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan ailelerin çocuklarının evde haklarını daha rahatlıkla kullanabildiklerini belirlemiştir. Ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin çocuklarına ev ortamında haklarını kullanabilme koşullarını etkili olduğu ve sosyo-ekonomik düzeyin ebeveynlerin çocuk haklarına yönelik tutumları (Kızılırmak ve Alkan Ersoy, 2015; Yeşilkayalı ve Yıldız Demirtaş, 2016; Yurtsever, 2009) ve çocukların katılım haklarını destekleme biçimleri (Avcı ve Akar Gençer, 2017) üzerinde etkili olduğu belirlenen araştırmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu araştırmalar ve mevcut çalışmada çocukların katılım hakkının gerçekleşme düzeyi sadece anne-babaların görüşlerine dayalı olarak incelenmekle birlikte çocukların görüşlerinin incelendiği çalışmalarda da (Coyne, 2008; Kay ve Tisdall, 2016; Miharija ve Kuridža, 2010; Watson, 2008) çocukların görüşlerinin yetişkinler tarafından dikkate alınmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Serbest (2015) çocukların serbest zaman geçirme, oyun ve eğlence faaliyetlerine katılım haklarına ilişkin görüşlerini incelemiş ve çocuklar özellikle oyun ve eğlence etkinliklerine katılma haklarının aileleri tarafından sınırlandırıldığını ifade etmişlerdir. Kent Kükürtçü (2011)'nin yapmış olduğu araştırmaya katılan çocukların büyük bir kısmının çocuk haklarını bilmedikleri ve sadece bir kısmının evde kendi haklarının korunduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Evde katılım hakkının gerçekleşmesi için çocuklara gelişen kapasiteleri doğrultusunda rehberlik edilmesi, çocukların kendi görüşlerini oluşturmalarına yardım edilmesi gibi süreçler ebeveyn tutumlarının önemine dikkat çekmektedir (Stattin ve diğ., 2011). Yurtsever Kılıçgün (2015) geleneksel ebeveynlik rolleri ile anne babaların çocuk haklarından bakım ve korunma boyutlarına yönelik tutumları arasında pozitif yönde, kendi kendine karar verme boyutları arasında ise negatif yönde bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Kızılırmak (2015) annelerin anne babalık bilgi düzeyleri ile çocuk haklarının bakım ve koruma boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, kendi kendine karar verme boyutları arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığını belirlemiştir.

Bu araştırmaya katılan anne babalar, okulda katılıma örnek olarak en çok çocukların etkinliklerde yer almalarını vermiştir. Anne babalar bunun dışında okuldaki katılıma oyun, kurallara uymak/sorumluluk, gelişimsel görevler, aile katılımı gibi örnekler de vermiştir. Ayrıca anne babalar, okulda katılım hakkının gerçekleşmesi için en çok etkinliklerin düzenlenmesi ve çocukların sosyal açıdan desteklenmesi gerektiğini en az ise öğretmen-yönetici eğitimine, teknolojiye uzaklaşmaya gereksinim duyulduğunu ifade etmiştir. Okulda katılım hakkının gerçekleşmesi için çocukların görüşlerinin önemsenmesi gerektiğini belirten anne baba sayısının ise oldukça az olduğu dikkat çekmektedir. Anne babalar ayrıca sosyal aktivitelerin ve akademik becerilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özcan Koçak (2020) yaptığı çalışmada, eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının sosyalleşme ve akran ilişkilerine, düşük olan ebeveynlerin ise ilkökula hazırlık sürecine odaklandığını belirtmiştir. Ebeveynler ayrıca çocuklarına gerekli bilişsel kazanımların verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu şekilde görüş bildirmeleri ailelerin katılıma ilişkin bir farkındalığa sahip oldukları fakat bunun hangi koşullarda nasıl bir yol izlenerek sağlanması gerektiği ile ilgili bilgi ve deneyime gereksinim duydukları şeklinde açıklanabilir.

Alanyazında ailelerin çocuk hakları ile ilgili bilinçlenmesi gerektiğini vurgulayan (Faiz ve Kamer, 2017; Kozikoğlu, 2019; Uçuş ve Şahin, 2012) çalışmaların yanısıra ailelere verilen çocuk hakları eğitimi programının (Washington, 2010) ailelerin çocuk haklarına yönelik bilgi düzeylerinde artışı sağladığı sonucuna ulaşılan bir çalışma da bulunmaktadır. Edwards ve

diğerleri (2020) aile grup konferanslarının çocukların ailede alınan karar verme süreçlerine dahil olabilmeleri ve ailelerin ortak karar verme süreçlerini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Ailede kendilerini ilgilendiren kararlar ile ilgili görüşlerini ifade edebilmeleri konusunda çocuklara gerekli desteğin sunulması ailelerin Sözleşme'deki Madde 5'e uygun bir şekilde davranmalarını sağlayacaktır. Çocukların görüşlerini dikkate almak ve karar verme süreçlerine dahil etmek yetişkin çocuk etkileşiminde ve yetişkinlerin çocuklara ilişkin bakış açılarında büyük değişimleri gerekli kıldığı için ailede katılım hakkının gerçekleşmesi zaman alıcı bir süreçtir (Miharija ve Kuridža, 2010). Ailelerin otoritelerini kaybetme korkusu yaşadıkları için çocuklarının görüşlerini dikkate almada zorlandıkları vurgulanmaktadır (Lansdown, 2001). Aileler çocuklarını dinleyerek ve görüşlerini dikkate alarak onlara saygı duyduklarını gösterirler ve başkalarına saygı duyma konusunda çocuklarına rol model oldukları düşünüldüğünde (Pecnik, Matic ve Milakovic, 2016), anne babaların ebeveynliği ilişkin sorumluluklarını yerine getirebilmeleri ve ailede katılım hakkının gerçekleşebilmesi Sözleşme'de Madde 18'de vurgulanmaktadır (Çocuk Hakları Avrupa Konseyi, 2012). Aileleri çocukların katılım hakkı ile ilgili bilinçlendirmeye yönelik aile eğitimi programları geliştirilebilir ve bu programların etkileri üzerine geniş kapsamlı çalışmalar, projeler gerçekleştirilebilir. Aileler için çocuğun katılım hakkı, ev ve okul yaşamında görüşlerinin dikkate alınmasını ele alan seminerler, toplantılar düzenlenebilir. Çocukların katılım hakkına yönelik toplumsal anlamda bilinçlenmeyi sağlamak amacıyla kitle iletişim araçlarından yararlanılabilir. Anne babaların, çocukların, eğitimcilerin, çocuklar üzerine çalışan uzmanların çocuk katılımı üzerine görüşlerinin karşılaştırılmasına dayalı çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Adhikari, H. (2016). Children's participation decision making process in the family affairs of female commercial sex workers (FCSWS) and its' impact. *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 8(1), 99-111.
- Akgül, M. Ş. (2015). *İlkokul öğrenci velilerinin çocuk haklarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Akyüz, E. (2016). *Çocuk hukuku*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Anaby, D., Law, M., Hanna, S., & Dematteo, C. (2012). Predictors of change in participation rates following acquired brain injury: Results of a longitudinal study. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 54, 339-346. doi: 10.1111/j.14698749.2011.04204.x
- Avcı, N. ve Akar Gençer, N. (2017). Ebeveynlerin gözünden çocuğun kendi yaşamına katılma hakkı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 546-555. doi: 10.17719/jisr.20175334143
- Avcı, N. ve Yol, F. (2018). Mother-child communication in terms of the child's right to participation: playground dialogues. Efe, R., Koleva, I., Atasoy, E., & Cürebal, İ. (Eds.) *Developments in educational sciences* (pp.335-353). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press Sofia.
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim psikolojisi: Gelişim, öğrenme ve ortam* (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, (2009). *Çocuk haklarına dair sözleşme genel yorum no: 12 çocuğun dinlenilme hakkı*. Cenevre: Elli Birinci Oturum.
- Cherney, I. D. (2010). Mothers', fathers', and their children's perceptions and reasoning about nurturance and self determination rights. *International Journal of Children's Rights*, 18(1), 79-99.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Coşgun, G. (2019). *Ebeveynlerin çocuk katılımı hakkına yönelik görüşlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Coyne, I. (2008). Children's participation in consultations and decision-making at health service level: A review of the literature. *International Journal of Nursing Studies*, 45(11), 1682-1689.
- Çocuk Hakları Avrupa Konseyi (2012). *Council of Europe Recommendation on the participation of children and young people under the age of 18*. http://www.coe.int/t/dg3/children/keyLegalTexts/ParticipationSept2012_en.pdf Erişim tarihi: 21.10.2020
- Çocuk Hakları Avrupa Konseyi (2016). *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021)*. https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016_066cff8 Erişim tarihi: 21.10.2020

- Day, D. M., Peterson-Badali, M., & Ruck, M. D. (2006). The relationship between maternal attitudes and young people's attitudes toward children's rights. *Journal of Adolescence*, 29(2), 193-207.
- Deb, S. & Mathews, B. (2012). Children's rights in India: Parents' and teachers' attitudes, knowledge and perceptions. *International Journal of Children's Rights*, 20(2), 241-264.
- De Boer-Buquicchio M (2008) Preface. In: Council of Europe (ed.) International Justice for Children. Belgium Council of Europe.
- Detrick, S. (1999). *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*. The Hague: M. Nijhoff Publishers.
- Deveci, H. (2011). (Ed.) Okulöncesinde demokrasi eğitimi ve çocuk haklarında çevre okul aile işbirliği. *Okulöncesinde demokrasi eğitimi ve çocuk hakları*. (s.119-142) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Dillen, A. (2006). Children between liberation and care: Ethical perspectives on the rights of children and parent child relationships. *International Journal of Children's Spirituality*, 11(2), 237-250. doi: 10.1080/13644360600797230
- Dinç, B. (2015). Okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk hakları eğitimi konusundaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 7-25. doi:10.14689/issn.21482624.1.3c1s1m
- Edwards, D., Parkinson, K., Fisher, T., & Owen, J. (2020). Looked after children as decision makers: Family group conferences in practice. *Child Care in Practice*, 26(3), 318-330. doi: 10.1080/13575279.2019.1575186
- Erbay, E. (2010). *Türkiye'de çocuk hakları*. Ankara: Maya Akademi.
- Ersoy, A. F. (2011). İlköğretim öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin algıları. *İlköğretim Online*, 10(1), 20-39.
- Ersoy, A. F. (2012). Vatandaşlık eğitiminde ihmal edilen bir alan: Evde ve okulda çocuk haklarının eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(2), 359-376.
- Faiz, M., & Kamer, S. T. (2017). Prospective teachers' opinions concerning children's rights. *Journal of Education and Learning*, 6(3), 118-128. doi: 10.5539/JEL.V6N3P118
- Genç, S. Z. ve Güner, F. (2016). *Çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin aile görüşleri (Çanakkale İli Örneği)*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(26/2), 1-23.
- Gezer Şen, B. (2011). *Çocuk sosyolojisi bağlamında ailelerin çocuklarına bakış açılarının değerlendirilmesi (Elazığ ili örneği)*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Goldhagen, J. (2003). Children's rights and the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Pediatric* 112(3), 742-745.
- Hart, S. N., Pavlović, Z., & Zeidner, M. (2001). The ISPA cross-national children's rights research project. *School Psychology International*, 22(2), 99-129. doi: 10.1177/0143034301222001
- Howe, R. B. & Covell, K. (2005). *Empowering children: Children's rights education as a pathway to citizenship*. London: University of Toronto Press.
- Kay, E., & Tisdall, M. (2016). Subjects with agency? Children's participation in family law proceedings. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 38(4), 362-379. doi:10.1080/09649069.2016.1239345
- Kent Kükürtçü, S. (2011). *5-6 yaş çocuklarının ailelerinin ve öğretmenlerinin kullandıkları disiplin yöntemlerinin çocuk hakları ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kent Kükürtçü, S. (2019). *Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin çocukların demokratik davranışlarına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kesayak, Y. (2018). *Ailede çocuk haklarının uygulanma düzeyine ilişkin ebeveyn görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Kızılırmak, K. (2015). *Ankara il merkezinde yaşayan 61-72 aylar arasında çocuğu olan annelerin, çocuk hakları ve anne olmaya ilişkin bilgi düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kızılırmak, K. ve Alkan Ersoy, Ö. (2015). İlkokul birinci sınıfa devam eden çocukların annelerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi (Ankara örnekleme). *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 523-541.

- Kiely, P. (2005). The voice of the child in family group conferencing model. In J. Mason & T. Fattore (Eds), *Children taken seriously: In theory, policy and practice*. London: Jessica Kingsley.
- Kosher, H. (2018). What children and parents think about children's right to participation. *The International Journal of Children's Rights*, 26(2), 295-328.
- Kozikoğlu, İ. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları ve çocuk katılım hakkına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 380-405.
- Kurtdede Fidan, N. ve Özaydın, A. (2019). Ebeveynlerin çocuk haklarına ilişkin metaforik algıları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 361-378.
- Lansdown, G. (2001). *Promoting children's participation in democratic decision-making*. Siena-Italy: UNICEF.
- Lansdown, G. (2005). *The evolving capacities of the child*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Lansdown, G. (2010). The realisation of children's participation rights: Critical reflections. In B. Percy-Smith & N. Thomas (Eds.), *A handbook of children and young people's participation. Perspectives from theory and practice* (pp. 11-23). London: Routledge.
- Mason, J. (2008). 'A children's standpoint: Needs in out-of-home care'. *Children & Society*, 22(5), 358-369.
- Miharija, M., & Kuridža, B. (2010). *Opinions and attitudes of children and youth in Croatia*. Zagreb: UNICEF Ured za Hrvatsku.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Monaghan, M., Horn, I. B., Alvarez, V., Cogen, F. R., & Streisand, R. (2012). Authoritative parenting, parenting stress, and self-care in pre-adolescents with type 1 diabetes. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 19(3), 255-261. doi:10.1007/s10880-0119284-x
- Özcan Koçak, N. (2020). *Ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumundan beklentilerinin ve bu beklentilerinin karşılanma durumunun incelenmesi (Aksaray ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Özdemir Doğan, G. (2017). *Çocuk hakları eğitiminde uzman sınıf öğretmenlerinin perspektifinden etkili çocuk hakları eğitimi: Anlayışlar ve uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Özdemir Uluç, F. (2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Pecnik, N., Matic, J., & Milakovic, A. T. (2016). Fulfillment of the child's participation rights in the family and the child's psychosocial adjustment: Children's and parents' views. *Rev. soc. polit., god. 23, br. 3*, 399-421. doi: 10.3935/rsp.v23i3.1382
- Polat, O. (1997). *Çocuk hakları nedir?* İstanbul: Analiz Yayınları.
- Polat Unutkan, Ö. (2008). İnsan hakları, çocuk hakları ve eğitimi. A. Oktay (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* (98-120). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ruck, M. D., Tenenbaum, H., & Willenberg, I. (2011). South African mixed-race children's and mothers' judgments and reasoning about children's nurturance and self-determination rights. *Social Development*, 20(3), 517-535. doi: 10.1111/j.1467-9507.2011.00607.x/pdf
- Serbest, Senem. (2015). *9-13 yaş çocuklarının dinlenme, serbest zaman geçirme, oyun ve eğlence faaliyetlerine katılma haklarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Soref, B., Ratzon, N. Z., Rosenberg, L., Leitner, Y., Jarus, T., & Bart, O. (2012). Personal and environmental pathways to participation in young children with and without mild motor disabilities. *Child: Care, Health and Development*, 38(4), 561-571. doi:10.1111/j.13652214.2011.01295.x
- Stattin, H., Persson, S., Burk, W., & Kerr, M. (2011). Adolescents' perceptions of the democratic functioning of their families. *European Psychologist*, 16(1), 32-42. doi: 10.1027/1016-9040/a000039
- Şallı İdare, F. (2018). *Okul öncesi eğitim ortamlarında çocuk katılımı ile ilgili çocukların ve öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Taşkın, A. (2019). *Çocuk hakları konusunda ebeveyn tutumları ile ortaokul öğrencilerinin farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.

- Tatlı, S., Selimoğlu, H. ve Bademci, D. (2012). Çocukları okul öncesi eğitime devam eden annelerin aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 101-114.
- Tereseviciene, M., & Jonyniene, Z. (2001). Students' perceptions of their rights in Lithuania. *School Psychology International*, 22(2), 152-173. doi: 10.1177/0143034301222003
- Turupcu, A. ve Gültekin Akduman, G. (2015). Okul öncesi eğitim ve çocuk hakları. Uyanık Balat, G. (Ed.) *Okul öncesi eğitime giriş* (ss.235-252). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması (2011). T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- Uçuş, Ş. ve Şahin, A. E. (2012). Çocuk hakları sözleşmesi'ne yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 25-41.
- United Nations Children's Fund. (2004). *The convention on the rights of the child*. Ankara: UNICEF Turkey.
- Washington, F. (2010). 5-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan aile katılımlı çocuk hakları eğitimi programının etkililiğinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Watson, P. (2008). Pre-school children frequently seen but seldom heard in nursing care. *Nursing Praxis in New Zealand*, 24(3), 41-48.
- Williams, U., Law, M., Hanna, S., & Gorter, J. W. (2019). Personal, environmental, and family factors of participation among young children. *Child: Care Health and Development*, 45(3), 448-456. doi: 10.1111/cch.12651
- Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yeşilkayalı, E. ve Yıldız Demirtaş, V. (2016). İlköğretim öğrencilerinin ebeveynlerinin çocuk haklarına yönelik tutumları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 119-140.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtsever, M. (2009). *Ebeveyn çocuk hakları tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve anne babaların çocuk haklarına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yurtsever Kılıçgün, M. (2015). Çocuk haklarına yönelik ebeveyn tutumları ile ebeveynlik rolleri arasında ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 511-522.

Extended Abstract

Aim and Scope

The fact that children should take part in society as active participants as it is stated in the United Nations Convention on the Rights of the Child and that families are emphasized as supporters of these rights promotes the democratic development of family relations (Pecnik, Matic, and Milakovic, 2016). The Council of Europe on the Rights of the Child (2016) advocates children's rights in all areas of their lives, including the family environment. Article 3 of the Convention stipulates the protection of the high benefit of children in all cases involving children and different articles stipulate the responsibilities of parents (UNICEF, 2004). Article 5, which emphasizes family guidance by taking into account children's developing capacities, is very important in the implementation of children's right to participate (Lansdown, 2005). The Convention on the Rights of the Child emphasizes that families should be educated on children's rights and that the education programs developed for families include the participation of children in decision-making in the family, caring for their opinions and supporting their developing capacities (United Nations Committee on the Rights of the Child, 2009).

There is a limited number of studies that have been conducted on the attitudes of preschool children's families towards children's rights (Kızıllırmak, 2015; Yurtsever, 2009) and their opinions (Dinç, 2015). It has been observed that a study examining the opinions of both mothers and fathers on children's right to participate at home and in school has not been conducted yet. Based on all these, the study aims to examine the opinions of the parents of the children attending preschool education about the children's participation rights.

Methods

The phenomenology design one of the qualitative research methods was used in this study, which aims to examine the opinions of parents on children's right to participate. The participants of this study were consists of parents of five- to six-year-old children attending kindergartens and nursery classes of elementary schools affiliated to Afyonkarahisar Provincial Directorate of National Education in 2020-2021 academic year. The participants of this study were a total of 270 (Mother=175, Father=95) parents selected by convenience sampling method who volunteered to participate in the study.

The researcher used an opinion form that included demographic information about parents and a total of eight open-ended questions about their opinions on children's right to participate at home and in school. This form was submitted to the opinion of three field experts in order to ensure internal validity. Two of the questions in the form were changed upon the feedback from the experts and the form was sent to two mothers and two fathers within the scope of the pilot study. The questions were determined to be understandable from the answers provided to the questions and the form was finalized. Ethics committee approval for this research was granted by Afyon Kocatepe University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee dated 27.10.2020 and numbered 10. The data of the study were collected via an online form and the parents who participated in the research were informed about the purpose of the research. The descriptive analysis method was used to analyze the data obtained from the research. Frequency and percentage values of the demographic characteristics and questions used in the study were calculated. Mothers (M1, M2, M3...) and fathers (F1, F2, F3...) in the sample group of the study were given a code number and direct quotations were made from their opinions.

Findings

Parents defined children's participation as the high level of participation in developmental tasks and activities the most and as the decision making/expressing opinions the least. They stated that for participation, motor and social-emotional skills required the most development and decision making, family participation and skills in all areas the least. Regarding participation at home, they gave the example of deciding for household chores most frequently and social activities the least. Regarding participation at school, they gave the example of participating in activities most frequently. They stated that they decided on social activities and meal selection most frequently with their children at home and all issues least frequently. They stated most frequently that they should support and encourage their children most to realize participation at home and that family mattered; they gave the least importance to self-care skills. They stated that for participation at school more activities should be organized and children should be socially supported; they stated that the training of teachers and the need for distancing from technology was the least needed.

Conclusion

It was determined that parents had an awareness of participation, but they needed knowledge and experience about how this should be achieved and under what conditions. In addition, it is thought that parents may need support on how to involve children in decision-making processes although their reflection of decision-making processes in different situations is positive. Family education programs might be developed to raise awareness of children's right to participate and extensive studies and projects might be conducted on the effects of these programs. Seminars and meetings for families might be organized that discuss children's right to participate and their opinions at home and in school. Mass media may be used to raise awareness of children's right to participate in a social sense. Studies may be conducted based on comparing the opinions of parents, children, educators, and experts studying children about child participation.

Assessment of the Relationship Between the Risk Perception and Preparedness Attitudes of Search & Rescue and Firefighting Teams Against Event Site Hazards in CBRN Events: Adana Province Case¹

KBRN Olaylarında Arama & Kurtarma ve İtfaiye Ekiplerinin Olay Yeri Tehlikelerine Karşı Risk Algısı ile Hazırlık Tutumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Adana İli Örneği

Hasan Yücel², Sevil Cengiz³

Abstract

CBRN events can put first responders at risk in the form of hazardous chemical, biological, radioactive, nuclear agents. This study aims to measure the risk perceptions of search & rescue and firefighters involved in the first response in CBRN events against the hazards at the scene and to evaluate the relationship between their attitudes towards pre-event preparedness. Within the scope of our study, we designed a survey to address the risk perception and preparedness for CBRN events based on a 5-Likert scale. The study was conducted on 134 search & rescue and fire brigade workers who had the potential to take part in responding to CBRN incidents in Adana province, who agreed to fill out a questionnaire. As a result of the study, participants were found to have a significant positive linear relationship between CBRN event site hazard risk perception levels and preparedness levels. First responders should know and identify hazardous materials they may encounter in any CBRN event. During the preparedness process, attention should be pay to the fact that the pieces of training on CBRN hazards increase the risk perception of first responders.

Keywords: Search & Rescue, CBRN Events, Firefighters, Risk Perception, Preparedness

Öz

KBRN olayları tehlikeli kimyasal, biyolojik, radyoaktif, nükleer ajanlarını içermesi bakımından ilk müdahale ekiplerini risk altında bırakabilmektedir. Bu çalışma, KBRN olaylarında ilk müdahalede yer alan arama & kurtarma ve itfaiyecilerin olay yerindeki tehlikelere karşı risk algılarını ölçmeyi ve olay öncesi hazırlığa yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, KBRN olaylarına yönelik risk algısı ve hazırlıklı olma durumunu ölçen 5'li likert ölçeğine dayanan bir anket tasarlanmıştır. Çalışma, Adana ilinde KBRN olaylarına müdahale etme potansiyeline sahip ve anket doldurmayı kabul eden 134 arama & kurtarma ve itfaiye çalışanı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, katılımcıların KBRN olay yeri tehlike risk algı düzeyleri ile hazırlık düzeyleri arasında anlamlı pozitif doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür. İlk müdahale ekipleri, herhangi bir KBRN olayında karşılaşılabilecekleri tehlikeli maddeleri bilmeli ve tanımlamalıdır. Hazırlık sürecinde, KBRN tehlikeleri ile ilgili eğitimlerin ilk müdahale ekiplerinin risk algısını artırmasına dikkat edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Arama & Kurtarma, KBRN Olayları, İtfaiyeciler, Risk Algısı, Hazırlık

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 08 / 12 / 2020

Accepted: 28 / 12 / 2020

¹This article has been derived from the master thesis of Hasan YÜCEL in the management of Sevil CENGİZ.

²Research Assistant., Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Health Sciences, Department of Emergency Aid And Disaster Management, hasan.yucel@mku.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-9157-1594

³Assistant Professor., Gumushane University, Faculty of Health Sciences, Department of Emergency Aid And Disaster Management, sevil_cengiz@yahoo.com, Orcid ID: 0000-0002-3562-1793

Introduction

The term CBRN means chemical, biological, radiological and nuclear and includes certain hazards that may be encountered during an event (Calder & Bland, 2018:417). Intentional and unintentional actions or events, including accidents, may result in exposure to CBRN agents (International Committee of the Red Cross, <https://shop.icrc.org/chemical-biological-radiological-and-nuclear-response-introductory-guidance-pdf-en> Date of access: 22.05.2019). There have been many events related to the CBRN issue in history. The Fukushima and Chernobyl radiological events, the chemical events of Seveso, the deliberate release of sarin gas in the Tokyo subway, as well as biological outbreaks such as swine flu and the Ebola epidemic, have killed many people and have made CBRN risks a real and global threat (İşbilir et al., 2018; Malizia et al., 2016).

First responders include police, firefighters, ambulances, paramedics, rescue, and other emergency service personnel who respond to any emergency, whether it is the result of a natural disaster, an accident, or a deliberate human act causing injury or loss of life (Barratt et al. 2018). First responders are often the first to encounter difficult, dangerous, and drained situations on the square. They are the first to reach out to disaster victims and provide them with emotional and physical support. While these tasks are necessary for the whole community, they are very tiring to first responders and put them at an increased risk of trauma over time (SAMHSA, 2018).

It is necessary to be prepared and to carry out risk reduction studies to manage mass accident events due to human-induced accidents involving CBRN agents and to develop an effective response mechanism (Bhardwaj, 2010). In this context, it is significant to be prepared to overcome the unfavorable effects that any CBRN event may have on people, structures, critical facilities, environment, and other living things by responding in the fastest and most effective way.

The perception of risk drives decisions about the acceptability of risks and is a fundamental factor in behavior before, during and after a disaster. Human behavior in emergency management is influenced by risk perception, risk attitude, risk communication and risk management aspects (Rohrmann, 2008). Risk perception greatly influences risk management and therefore determines whether risk management is successful in reducing vulnerability (Bubeck et al. 2012). Managing risk perceptions is an important component of the hazards risk management process (Coppola, 2015).

The purpose of this study is to measure the risk perceptions of search & rescue and firefighters involved in the first response in CBRN events and to evaluate the relationship between their attitudes regarding pre-event preparedness.

1. Material and Methods

The study used a cross-sectional design. The study sample consisted of 134 search & rescue and firefighter employees who will take part in response to the possible CBRN events in Adana and are included in the first response team. Search & rescue workers in this study were selected from Adana Provincial Directorate of Disaster and Emergency, and firefighters from Adana Metropolitan Municipality Fire Department.

The data were collected by applying a face-to-face to the participants between 05 November 2018-26 April 2019. The survey process was carried out by the researchers themselves. A survey method was used to collect data. As a result of the literature review and expert opinion, a survey form based on the 5-point Likert scale was created by the researchers to measure the risk perception and preparedness of the first responders for CBRN events. It consisted of a total of 36 questions, 8 of which were demographic information, working year, CBRN; status of receiving education, taking part in response and participating in exercises, 14 of which were risk perception of CBRN event site hazards and 14 of which were preparedness for CBRN. In the 5-point Likert scale, the options of strongly disagree (1), disagree (2), no idea (3), agree (4), and strongly agree (5) were included. The computer statistic program was used to analyze the data.

Percentage, frequency, number (n), mean, standard deviation (SD), and percentage values (%) were given as descriptive statistics. While interpreting the arithmetic means, (1.00-2.33) low, (2.34-3.67) medium and (3.68-5.00) high were evaluated. Significance level was accepted as p-value < 0.05. The relationship between the participants' risk perceptions and preparedness was determined by performing Simple Linear Correlation Analysis. The reliability of the survey was obtained with Cronbach's Alpha. The Cronbach's Alpha value of the reliability analysis was determined as (0.940). (Table1). The analysis of the preparedness and risk perception levels of the participants according to the variables of receiving education CBRN and participating in training was performed by Independent Sample T-Test.

Table 1. Reliability Analysis

Cronbach's Alfa	Number of Items
0.940	28

2. Results and Discussion

A total of 134 people completed the survey and 134 forms analyzed. The gender of the participants were 130 males (97.0%) and 4 females (3.0%). 1 (0.7%) of the participants was in the 18-25 age range, 27 (20.1%) in the 26-34 age range, 71 (53.0%) in the 35-45 age range, and 35 (26.1%) in the 46-55 age range. The job of the participants was 33 search & rescue (24.6%) and 101 firefighters (75.4%). The working years of the participants were 8 (6.0%) people between 1-5 years, 24 (17.9%) people between 6-10 years, 34 (25.4%) people between 11-15 years, 54 (40.3%) people between 16-20 years, 21 and over 14 (10.4%) people. 126 (94.0%) of the participants stated that they were married, while 8 (6.0%) stated that they were single. (Table 2).

Table 2. Demographic Information and CBRN Related Education, Training and Response Situations of the Participants

Characteristic	Category	n	%	Characteristic	Category	n	%
Gender	Male	130	97.0	Job	Search & Rescue	33	24.6
	Female	4	3.0		Firefighters	101	75.4
	Total	134	100		Total	134	100
Age	18-25	1	0.7	Working year	1-5 years	8	6.0
	26-34	27	20.1		6-10 years	24	17.9
	35-45	71	53.0		11-15 years	34	25.4
	46-55	35	26.1		16-20 years	54	40.3
	Total	134	100		21 and overs	14	10.4
Marital Status	Married	126	94.0	CBRN Education	Yes	80	59.7
	Single	8	6.0		No	54	40.3
	Total	134	100		Total	134	100
CBRN Training	Yes	58	43.3	CBRN Response	Yes	42	31.3
	No	76	56.7		No	92	68.7
	Total	134	100		Total	134	100

80 (59.7%) of the participants received education on CBRN related, and 54 (40.3%) people did not receive education on CBRN related. Participation in CBRN related training; while 58 (43.3%) people took part in the training, 76 people (56.7%) did not take part in any training related to CBRN. The number of participants involved in an a response to any CBRN-related event was 42 (31.3%), and the number of those not involved in the response was 92 (68.7%). (Table 2).

The education status of the participants about CBRN was analyzed according to their level of preparedness. According to the Independent Sample T-Test analysis, it was found that there was a significant difference between the participants education status on CBRN and their level of preparedness because the p-value was less than 0.05. The results of the analysis showed that the education received increased the preparedness levels. (Table 3).

Table 3. Independent Sample T-test Result of the CBRN-Related Education and Preparedness

CBRN-Related Education	N	\bar{x}	SD	t	p
Yes	80	4.10	0.61	8.22	0.001
No	54	3.17	0.67		

The education status of the participants about CBRN was analyzed according to their level of risk perception. According to the Independent Sample T-Test analysis, it was found that there was a significant difference between the participants education status on CBRN and their level of risk perception because the p-value was less than 0.05. The results of the analysis showed that the education received increased the risk perception levels. (Table 4).

Table 4. Independent Sample T-test Result of the CBRN-Related Education and Risk Perception

CBRN-Related Education	N	\bar{x}	SD	t	p
Yes	80	4.27	0.58	3.77	0.001
No	54	3.87	0.61		

Simple Linear Correlation Analysis was conducted to determine the relationship between the participants' risk perceptions and preparedness attitudes. According to the result of the correlation analysis, the p-value (0.001) was determined. It has been determined that there is a positive correlation of (0.493) between the risk perception levels of individuals and their preparedness attitude levels, and this relationship is significant. (Table 5).

Table 5. The Relationship Between CBRN Risk Perception and Preparedness

		Risk Perception	Preparedness
Risk Perception	Pearson Correlation	1	0.493
	p-value	-	0.001**
	n	134	134
Preparedness	Pearson Correlation	0.493	1
	p-value	0.001**	-
	n	134	134

The participation of the teams in the study in CBRN-related training was analyzed according to their level of preparedness. According to the Independent Sample T-Test analysis, it was found that there was a significant difference between the participants' participation in the CBRN-related training and their level of preparedness, since the p value was less than 0.05. The results of the analysis showed that taking part in the training increased the levels of preparedness. (Table 6).

Table 6. Independent Sample T-test Result of the CBRN-Related Training and Preparedness

CBRN-Related Training	N	\bar{x}	SD	t	p
Yes	58	4.16	0.64	6.42	0.001
No	76	3.39	0.71		

It was aimed to determine the risk perceptions of search & rescue and fire brigades regarding CBRN hazards and the effect of these perceptions on their preparedness attitudes. In the findings obtained, it was observed that there was a positive relationship between the risk perceptions of the participants and their preparedness levels. Melo at al., (2020) the way rescuers perceive the risks of ionising radiation hazards will influence their preparedness to respond in case of a radiological or nuclear emergency. The training and exercises had a positive effect on the level of preparation. Participants with high risk perception have previously received training on CBRN. Sharma (2010) as with other disasters, proper education is key to preparedness for CBRN events. Prati at al., (2013) examined the risk perception of different emergency

situations among firefighters. Higher risk perception has been associated with higher perceived education, practical experience, and acute stress reactions. Yamada et al., (2020) assessed the Nagasaki County firefighters' preparedness, awareness and concerns for the radiation disaster. Willingness to be assigned to a radiation disaster response team has been found to be linked to radiation disaster response and confidence in the use of materials and / or equipment. They stated that it may be beneficial to have continuing education programs that combine basic knowledge with practical competence. Iyama et al., (2020) regular nuclear disaster exercises can increase firefighters' intention to participate in nuclear disaster activities. Li et al., (2015) in nuclear, biological and chemical incidents, countermeasures, establishing response coordination, public education, practical training and exercise, and a professional advisory team or system should be the focus of emergency medical response facilities. Melnikova et al., (2018) limited information is available on injuries to responders that occur during hazardous chemical incidents. The percentage of respondents among the groups injured in chemical incidents has not changed over the years. Firefighters were the most frequently injured group among the response teams. Most tampering injuries have been caused by human error or equipment failure. All responders should have hazardous materials training, at least at the basic level of awareness, to recognize and prevent exposure. Rebmann et al., (2019) it is very important for first responders to receive radiological event training, participate in exercises involving radiological scenarios, and access information and resources on time.

Coppola (2015), personal factors that determine risk acceptability are driven by risk perception. Managing risk perceptions is an important component of the hazards risk management process. Paek and Hove (2017), risk perception is important for health and risk communication because it determines which dangers people care about and how they deal with them. Risk perceptions are important determinants of health and risk-related decisions, such as adopting healthy behaviors, reducing unhealthy behaviors, and accepting or rejecting a certain risk level. Ingram (2018), timely and accurate communication of hazards and risks associated with radiation threats and incidents can increase the amount and level of training in response to such events.

Conclusion

CBRN incidents are events that put first responders at risk due to the dangers they create, have difficult response conditions and require team members to act in coordination. It may be beneficial to increase the risk perceptions of the teams in the preparations for the CBRN incidents, in the training given for the dangers that first responders may encounter, in terms of not being adversely affected by the incidents. The roles and responsibilities of the first responders should be clearly stated in the planning made primarily in the preparedness studies for CBRN events. For the teams to act in coordination and cooperation on the scene, joint training (desk, hands-on trainings) should be carried out with all intervention units. Trainings should include realistic scenarios, and after the training, the deficiencies or wrong situations that arise as a result of the evaluations should be considered and corrected.

First responders should have completed the necessary training in terms of situations that may pose a danger in CBRN incidents and effective response techniques. Training on these situations should be practical and contribute to the development of intervention skills of the teams. In case of CBRN-related events, the equipment and equipment to be used by the teams must be sufficient to intervene, the deficiencies in the information about their use must be eliminated, the necessary training must be completed in terms of the use of personal protective equipment that will provide protection at the scene, and the teams must be tested and the deficiencies must be eliminated.

First responders should know and identify hazardous materials they may encounter in any CBRN incident. It should be knowledgeable about what kind of precautions to take against adverse situations (exposure to dangerous substances) that may occur in relation to dangerous substances, what the symptoms and findings are in the exposure that may occur and how to act.

First responders should review past CBRN events, experienced malfunctions, errors, deficiencies and wrongful interventions should be evaluated, and if there is a damage or loss case related to the incident (injury or death), all necessary measures should be taken and implemented to prevent them.

The fact that the trainers who provide training on CBRN events are knowledgeable and equipped, update themselves at regular intervals, and complete all necessary trainings can contribute to increase the quality of the training and practices received by first responders.

It has been observed in the literature that there are limited studies on first responders in CBRN events. In future studies on CBRN, it is thought that more focus should be placed on first responders. It is expected that the information and findings obtained from this study will contribute to the relevant public institutions and organizations, decision makers who will carry out the preparation and mitigation studies for CBRN events in their future studies.

References

- Barratt, P., Stephens, L., & Palmer, M. (2018). *When Helping Hurts: PTSD in First Responders*, Report following a high-level roundtable About Australia21.
- Bhardwaj, L. G. J. (2010). Chemical, biological, radiological, and nuclear disaster management. *Journal of pharmacy and bioallied sciences*, 2(3), 157-158
- Bubeck, P., Botzen, W. J. W., & Aerts, J. C. (2012). A review of risk perceptions and other factors that influence flood mitigation behavior. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(9), 1481-1495.
- Calder, A., & Bland, S. (2018). CBRN considerations in a major incident. *Surgery (Oxford)*, 36(8), 417-423.
- Coppola D.P. (2015), Risk and Vulnerability in Introduction to International Disaster Management (Third Edition), Butterworth-Heinemann, 150-223.
- Ingram RJ. (2018). Emergency Response to Radiological Releases: Have We Communicated Effectively to the First Responder Communities to Prepare Them to Safely Manage These Incidents? *Health Phys.* 114(2):208-213.
- International Committee of the Red Cross. (2014). *Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Response: Introductory Guidance*. [Available online at: <https://shop.icrc.org/chemical-biological-radiological-and-nuclear-response-introductory-guidance-pdf-en>], Retrieved on March 22, 2019.
- Iyama, K., Takano, Y., Takahashi, T., & Hasegawa, A. (2020). Factors associated with the intention to participate in activities during a nuclear disaster situation among firefighters. *Journal of radiation research*, 61(6), 871–875.
- İşbilir, F., Kaynak, M. F., & Kesemen, M. A. (2018). Insulated Patient Transport Capsule for Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) Contamination Cases. *European Mechanical Science*, 2(4), 133-139.
- Li, H. L., Tang, W. J., Ma, Y. K., Jia, J. M., Dang, R. L., & Qiu, E. C. (2015). Emergency response to nuclear, biological and chemical incidents: challenges and countermeasures. *Military Medical Research*, 2, 19.
- Malizia, A., & 2013/2014 CBRNe Masters Group. (2016). Disaster management in case of CBRNe events: an innovative methodology to improve the safety knowledge of advisors and first responders. *Defense & Security Analysis*, 32(1), 79-90.
- Melnikova N, Wu J, Yang A, Orr M. (2018), Acute Chemical Incidents with Injured First Responders, 2002-2012. *Disaster Med Public Health Prep.* 12(2):211-221.
- Melo AR, Silva RMC, Palma-Oliveira JM, Martins DR. (2020). Ionising radiation risk perception through mental models: towards radiological emergency preparedness. *J Radiol Prot.* 40(4):1179-1195.
- Paek, Hye-Jin, and Thomas Hove. 2017. 'Risk Perceptions and Risk Characteristics'. in Oxford Research Encyclopedia of Communication. Oxford University Press.
- Prati G, Pietrantonio L, Saccinto E, Kehl D, Knuth D, Schmidt S; BeSeCu-group. (2013), Risk perception of different emergencies in a sample of European firefighters. *Work.* 45(1):87-96.
- Rebmann, T., Charney, R. L., Loux, T. M., Turner, J. A., & Nguyen, D. (2019). Firefighters' and Emergency Medical Service Personnel's Knowledge and Training on Radiation Exposures and Safety: Results from a Survey. *Health security*, 17(5), 393–402.
- Rohrmann, B. (2008). Risk perception, risk attitude, risk communication, risk management: A conceptual appraisal. In *15th International Emergency Management Society (TIEMS) Annual Conference*.
- SAMHSA, (2018). *First Responders: Behavioral Health Concerns, Emergency Response, and Trauma* Disaster Technical Assistance Center Supplemental Research Bulletin [Available online at: <https://www.samhsa.gov/sites/default/files/dtac/supplementalresearchbulletin-firstresponders-may2018.pdf>], Retrieved on April 29, 2019.
- Sharma, M. (2010). Chemical, biological, radiological and nuclear training issues in India: a fresh perspective. *Journal of Pharmacy and Bioallied Sciences*, 2(3), 275.
- Yamada, K., Yamaguchi, I., Urata, H., & Hayashida, N. (2020). Survey of awareness of radiation disasters among firefighters in a Japanese prefecture without nuclear power plants. *PloS one*, 15(7), e0236640.

Annex

Risk perception of CBRN hazards (5) I totally agree, (4) I agree, (3) No idea, (2) I don't agree, (1) I totally disagree						
Express your opinions about the risks that can be caused by dangerous situations for first responder in CBRN events.						
	1	2	3	4	5	mean
1. Explosives at the scene; It is risky in terms of shock waves, thermal radiation and toxic fumes.	2.2	2.2	3.7	47.0	44.8	4.29
2. I am concerned about the presence of flammable gases at the scene of chemical burns or poisoning.	2.4	1.3	3.7	47.0	45.5	4.32
3. The type of radiation, distance from the source and duration of exposure are effective in the radiation exposures.	1.2	1.7	15.7	38.8	42.5	4.18
4. In an event involving biological agents, the negative effects of exposure may not be apparent immediately	1.5	3.7	18.7	38.1	38.1	4.07
5. I am concerned about exposure from contaminated person(s) in an event involving chemical agents.	2.5	2.2	3.7	50.4	41.0	4.26
6. Exposure to nuclear accidents; cancer formation, skin burns and disrupt the structure of the DNA.	2.8	0.7	11.2	39.6	46.0	4.26
7. Spilled or scattered toxic substances, including vapors and puddles at the scene, are risky for teams.	3.4	0.7	2.2	45.2	48.5	4.38
8. I think I will be affected faster and easier by CBRN hazards because of my work.	2.2	7.5	6.0	41.0	43.3	4.15
9. I would volunteer to response in a CBRN event.	17.2	23.9	17.2	18.7	23.1	3.06
10. I think that CBRN events can pose a threat to future generations.	1.5	1.5	5.2	48.5	43.3	4.30
11. There are risk situations that may involve a large number of people in CBRN events.	1.3	0.2	3.0	45.5	50.0	4.42
12. I think personal protective equipment will provide significant protection against CBRN hazards at the scene.	1.8	2.2	9.0	39.3	47.8	4.29
13. If I experience exposure to CBRN hazards, I will overcome potential harmful effects with personal skill and effort.	5.2	14.9	24.6	33.6	21.6	3.51
14. I'm concerned about being harmed / injured by CBRN hazards.	0.7	5.2	3.0	44.0	47.0	4.31

Preparedness for CBRN events (5) I totally agree, (4) I agree, (3) No idea, (2) I don't agree, (1) I totally disagree						
For first responder teams express your opinions about preparing for CBRN events.						
	1	2	3	4	5	mean
1. I have knowledge of the plans and procedures to be applied to respond to a CBRN-related event.	4.5	14.2	23.9	44.0	13.4	3.47
2. I have knowledge of how to identify a contaminated area at the scene.	3.7	19.4	26.9	38.8	11.2	3.34
3. I have knowledge of the hot and cold zone at the scene.	5.2	12.7	25.4	43.3	13.4	3.47
4. I have knowledge of the symptoms of exposure to CBRN agents and how to identify them.	3.5	17.9	29.3	37.3	11.9	3.35

	1	2	3	4	5	mean
5. Frequent training and exercises should be performed in order not to forget the knowledge and skill in responding to a CBRN event.	3.7	2.2	5.2	28.4	60.4	4.39
6. I think our institution has enough response personnel to respond to CBRN events.	5.2	17.2	29.1	32.1	16.4	3.37
7. I think I have enough equipment and knowledge to respond to CBRN-related events involving dangerous agents.	5.5	21.6	29.1	28.1	15.7	3.27
8. Inspection, maintenance and storage of equipment prior to response to CBRN events is important.	3.4	1.8	4.5	34.3	56.0	4.37
9. I feel ready to intervene in any event related to CBRN.	7.5	23.9	18.7	36.6	13.4	3.24
10. I know when and how to use my personal protective equipment.	5.2	14.9	19.4	40.3	20.1	3.55
11. I have sufficient knowledge of the risks arising from CBRN hazards.	6.7	17.2	20.9	37.3	17.9	3.42
12. Prior preparation is important to reduce the risk of exposure to a potential accident involving CBRN.	4.1	1.5	3.0	43.3	48.1	4.31
13. It is the responsibility of the institution to which I am connected to make plans in advance and implement these plans to respond effectively to CBRN events.	3.0	2.8	19.6	41.8	32.8	3.98
14. The researches, information and inventories made by science and technology on CBRN make an important contribution to our preparedness for the events.	3.1	1.4	8.2	40.3	47.0	4.26